הלכה · מחברי זמננו

ואין למו מכשול - חלק י

ואין למו מכשול - חלק י

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ואין-למו-מכשול-חלק-י/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
השיר והשבח לחי העולמים 4
שער האגדות 7
פרק א - כל ההתחלות קשות 7
פרק ב - רק בעולם הזה אפשר לחזור בתשובה 9
פרק ג - מעלתם של בעלי תשובה 14
פרק ד - ה' מקבל את כולם בתשובה ... 20
פרק ה - יש קונה עולמו בשעה אחת ... 24
פרק ו - התשובה הִיא הפתרון לבעיות . 26
שער ההלכות - חלק אורח חיים 30
פרק א - הלכות ציצית 30
פרק ב - הלכות תפילין 38
פרק ג' - הלכות תפילה 45
פרק ד' - הלכות ברכות 89
פרק ה' - הלכות שבת 95
פרק ו' - עשיית זכר לחורבן 143
שער ההלכות - חלק יורה דעה 152
פרק א - הלכות כשרות 152
פרק ב - איסור תולעים 169
פרק ג - כתובת קעקע 177
פרק ד' - גידול זקן פיאות ובלורית 181
פרק ה - לימוד התורה 188
פרק ו - כיבוד הורים 198
פרק ז - ברית מילה 208
פרק ח - סנדקאות וקריאת שם 212
פרק ח - פדיון הבן 222
פרק ט' - קדיש ואבלות 228
שער ההלכות - חלק אבן העזר 241
פרק א - שידוכים ונישואין 241
פרק ב - צניעות וקדושה 252
פרק ג' - איסורי עריות 266
פרק שמירת הברית 279
חלק ענינים שונים 289
פרק א - שינוי השם 289
פרק ב - מעלת בעלי תשובה ודרך הנהגתם 294
פרק ג - לשון הרע 305
פרק ד - ענינים שונים 315
קיצור ההלכות 346
חלק אורח חיים 346
חלק יורה דעה 357
חלק אבן העזר 367
ענינים שונים 372

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל הרב אברהם ישראל שליט"א**

הליכות והנהגות לבעלי תשובה

הרב אברהם ישראל שליט"א

בהסכמת מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א, הרב יצחק זילברשטיין שליט"א, הרב יצחק יוסף שליט"א

הקדמה

השיר והשבח לחי העולמים

הללויה, אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. ימלא פי תהלתך, כל היום תפארתך. מודה אני לפניך ה' אלקי על כל החסדים המרובים שגמלתה עימי מעודי עד היום הזה, הן שזיכיתני להיות מחובשי בית המדרש וממזכי הרבים בעל פה ובכתובים. וגבר חסדו עלי שהתקבלו ספרי באהבה רבה בקרב שוחרי תורה ותלמידי חכמים ובעלי תשובה ובעלי בתים. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

והן עתה זיכנו ה' יתברך לראות בפתיחת בית המדרש ובית הכנסת הגדול "אוהל אברהם" [בתאריך כ"ג שבט התש"ע], שנבנה בניסי ניסים וברחמי שמים מרובים, ברוב פאר והדר לקיים מה שנאמר "זה אלי ואנוהו", וברוך ה' קול התורה נשמע בו מבוקר עד ערב בפ"י. ויהי רצון שנזכה להרבות כבוד שמים במקום קדוש הזה, ונעשה תמיד נחת רוח ליוצרנו, ונעשה רצון בוראינו אנו וזרעינו וזרע זרעינו עד עולם. אמן כן יהי רצון.

בעומדי בפתח הספר הנוכחי, ראיתי למרן פאר הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א בספרו ענף עץ אבות שכתב: בימינו אלה, לשמחתנו רבו בעלי תשובה השבים בכל לבם לתורה ולמצות ולמעשים טובים. אך יש כאלה שהקצינו מאוד, מן הקצה אל הקצה, ומפני חוסר ידיעתם בתורה, והתנהגותם בקיצוניות רבה, גורמים להפרת השלום בבית, ובפרט אלה שאין להם פנאי ללמוד הלכות כדת, ומתנהגים בחומרות יתרות.

וצריך להודיעם שלא זו הדרך, אלא צריכים ללמוד את ההלכות על בורים כדי לדעת מתי להחמיר ומתי להקל. ולכן אנו אומרים בתפילה: "השיבנו אבינו לתורתך, וקרבנו מלכנו לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך", שרק על ידי לימוד התורה וההלכה יוכלו לכלכל דבריהם במשפט, ויחיו בשלום ובמישור.

ומעשה באיש אחד שבא אחר ימי הפסח לגרש את אשתו, בבית דינו של הרב הקדוש רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא. שאל אותו הרב, מה לך כי תרצה לגרש את אשתך, השיב הבעל, האשה הזאת האכילה אותי בפסח מצה שרויה, בניגוד למסורת אבותי.
ציוה הרב באותו מעמד לקרוא לאשתו הרבנית, וכשבאה, שאל אותה: הגידי נא לי באמת איזה מצות הנחת לפני בליל הסדר? הרבנית החרישה, כי יראה לספר. אמר לה הרב: אל תיראי, הגידי לי את האמת!
ותען הרבנית: שמתי לפניך מצות פשוטות, בלתי שמורות, ומעשה שהיה כך היה, את המצה השמורה שנאפתה בערב פסח לשם מצוה, הנחתי במפה מיוחדת בארון שבחדר, ובהיותי טרודה בהכנת הסדר, בא איש עני אחד ואמר שאין לו מצה שמורה לליל הסדר, אחד מבני הבית שלא ידע שהמצה הזאת הוכנה לרבינו לליל הסדר, נטל את המצה ונתן אותה לעני.
והנה בבואי לקחת את המצה, נדהמתי בראותי שנלקחה מן הארון, ולא ידעתי מה לעשות, ויראתי לספר לבעלי הקדוש, נמלכתי ולקחתי מצה פשוטה והנחתיה בתוך המפה, ועשיתי עצמי כלא יודעת דבר מכל הנעשה, והרב הקדוש ערך את הסדר על מצה פשוטה זו.
אז אמר הרב הקדוש לזה שבא לגרש את אשתו, ראה בני, אני אכלתי מצה פשוטה בליל הסדר ועשיתי את עצמי כלא יודע ולא מרגיש, למען לא אבוא לידי כעס והקפדה, והכל למען השלום, ואתה בא לגרש את אשתך בשביל מנהג של מצה שרויה, הרי אין זה מן הדין כלל. עשה הרב ביניהם שלום, ונתפייסו, והלכו לביתם לשלום.
רואים אנו, כמה תקלות עלולות להיגרם בגלל שבעלי תשובה אינם יודעים מתי להחמיר ומתי להקל, ועלולים להגיע למצב שיתקיים בהם מה שאומרים בוידוי של יום הכיפורים "את אשר התרת אסרתי, ואת אשר אסרת התרתי".
וסיפר מורינו הגאון הרב יצחק יוסף שליט"א, שפעם הורה הגאון ר' בן ציון אבא שאול לבעל תשובה אחד, שינהג על פי הוראות ספר בן איש חי, ולאחר זמן אותו בעל תשובה נשא אשה והתחיל לנהוג כד' הבן איש חי בחומרותיו גם בהלכות נדה, והדבר כמעט הגיע לגירושין ובטל השלום בבית.
ניגשו הזוג לרב בן ציון זצ"ל, ואז אמר לו הרב: מה שאמרתי לך בזמנו לנהוג כדעת הבן איש חי, זה היה בהיותך רווק, אבל כעת שזכית להנשא, אומר אני לך שבהלכות נדה אל תנהג כפסקי הבן איש חי, אלא תלך בכל רק כדעת מרן השלחן ערוך!

על כן, בחסדי ה' ובישועתו, השתדלנו לקבץ את רוב ההלכות שעלולים בעלי תשובה להיתקל בהם, וכתבנו בס"ד כיצד לנהוג בכל הלכה או הנהגה לפי המקום ולפי הזמן, וכמובן שכל ההלכות מבוססות על פי דברי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים ולאורם אנו הולכים. ותפילתי לאל עליון שהדברים יהיו לתועלת הלומדים, ויתרבה על ידי כך כבוד שמים. אמן.

בצאתי מן הקודש אברך את הורי היקרים את אחי שי ומשפחתו ואחותי ומשפחתה, את חמותי ואת כל גיסיי וגיסותיי, וכן את כל קהילה הקדושה "אוהל אברהם", ובכללם הגבאים החשובים ה' עליהם יחיו, יהי רצון שיזכו להתברך בכל הברכות הכתובות בתורה, ויזכו לשפע ברכה ששון ושמחה בריאות טובה והצלחה מרובה וכל טוב. אמן. ואני אברך ולי נאה לברך את נות ביתי ועזרתי בחיים, רעייתי החשובה שתחי', אשר לרוב מסירותה והשגחתה בטיפול הילדים אשר חנן ה' אותנו, והשגחתה על כל צורכי הבית הגשמיים והרוחניים, זכיתי להגיע עד הלום. יהי רצון שבורא עולם יתן לה כח ועזר להמשיך לדאוג לצורכי הכלל והפרט, וירפה אותה רפואת הנפש והגוף ברנ"ב אברים ושס"ה גידים, ונזכה לראות את כל בנינו ובנותינו גדלים בדרך התורה והיראה לגאון ולתפארת, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרעינו עד עולם, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו עוסקים בתורה לשמה, מתוך נחת ושלוה, השקט ובטח, ושובע שמחות אמן כן יהי רצון.

והריני מגלה דעתי שכל מטרתי בחיבור זה [ובשאר החיבורים שזכיתי להוציא ושאזכה להוציא בס"ד], לעשות נחת רוח ליוצרי ולעשות רצון בוראי שציונו ללמוד וללמד ולהעלות על הכתובים כל דבר המתחדש. וכל המחשבות הפסולות ושאינם ראויות, אשר המה מעצת היצר הרע, הרני מבטלם ביטול גמור כעפרא דארעא, וכדבר שאין בו ממש. וכל דיבורי ומעשי הוא כדי ליחד שם ה' ושכינתיה בלי שום פניה זרה.

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שעזרתני בחסד עליון וברחמים מרובים לסיים ספר זה, כן תעזרני להתחיל ולסיים עוד ספרים אחרים טובים ומתוקנים שיהיו לתועלת הרבים ויעמדו לדור דורים. ונזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתיך באהבה אנחנו וזרעינו וזרע זרעינו עד עולם. ויתקיים בי הפסוק "בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך". "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום".

ואסיים בדברי אליהו הנביא זכור לטוב בספר אליהו רבה (פרשה כ): אבי שבשמים יהי שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך

בכל מקומות מושבותיהם, שאמרת אקבל פושעיהן בתשובה, שאפילו הגדיל אדם מאה עבירות זו למעלה מזו, הרי אני ברחמים מקבלו בתשובה, שאפילו עומד אדם ויחרף כלפי למעלה ויחזור ויעשה תשובה, הקדוש ברוך הוא מוחל על כולם. יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך, ותתנהג עם בניך במידת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין. אמן.

שער האגדות

פרק א - כל ההתחלות קשות

לכל אדם יש את הזכות לזכות לחזור בתשובה, ולהיות בעל תשובה אמיתי, אלא שאת הצעד הראשון צריך האדם לעשות בעצמו על אף הקשיים שעומדים בדרכו, ולאחר מכן יזכה לראות את עזרת ה' יתברך, וכמו שאמרו במדרש: פתחו לי פתח כחודה של מחט, ואני אפתח לכם פתח שיהיו עגלות וקרונות נכנסים בו (ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפח).

משל למה הדבר דומה: מספרים שפעם היה מלך, שהיה לו בנין של מאתיים קומות. יום אחד אסף את כל תושבי העיר והודיע להם כי מי שיצליח לטפס במדרגות הבנין עד הקומה המאתים, יקבל אוצר של יהלומים. כמובן, מי לא ירצה לזכות באוצר יקר כזה? כולם החליטו לנסות לעלות.

ראשון הגיע אדם בריון, בעל שרירים מפותחים, וכשהוא בטוח בהצלחתו התחיל בטיפוס. עלה קומה ועוד קומה, אחרי עשר קומות התחיל להזיע. בהגיעו לקומה העשרים, כבר היה נראה כסמרטוט. לאחר חמישים קומות, הוא השתגע.

והנה כשהגיע לקומה התשעים, הוא התעלף. הגוף לא היה מסוגל לעמוד במאמץ הגדול. באו מהר חובשים והורידוהו למטה, וכמובן שלא קיבל כלום מאוצר המלך.

אחריו ניסה בריון נוסף, וגם הוא בקומה תשעים נפל, וכך היה גם עם השלישי, הרביעי והחמישי, כלם הפסיקו באמצע המשימה, ואף אחד לא זכה באוצר של המלך.

באותה עיר חי זקן אחד צולע, שהיה מהלך לאט על מקלו. הוא שמע את הרעש וההמולה מסביב, ושאל מה קרה. אמרו לו: המלך הבטיח למי שיעלה מאתים קומות, אוצר גדול של יהלומים. אמר הזקן, אני עולה!

אמרו לו: הרי הבריון הזה התעלף והורידו אותו חצי מת, וכך גם קרה לשאר הבריונים, ואיך תצליח אתה לעלות? אמר להם: אני אגיע!

התחיל הזקן לעלות קומה ועוד קומה. הזעה נגרה ממנו, מדי פעם הוא נפל, כל קומה כמעט התייאש, אך יחד עם זאת אמר: אם המלך אמר להגיע לקומה המאתים, סימן שאפשר להגיע.
כשהגיע לקומה תשעים, נפל והתעלף כמו כולם, ולא יכל להמשיך. אך שוב חשב לעצמו: אם המלך אמר שאפשר להגיע, בטוח שאפשר, אבל הרי נשארו עוד מאה ועשר קומות...
החליט שיטפס עוד קומה אחת. טפס עם השינים על המדרגות, מדרגה אחר מדרגה, במאמצים על אנושים, עד שהגיע לקומה התשעים ואחת, והנה הוא רואה לפניו מעלית...
נכנס למעלית, והיגיע תוך רגע ישירות לקומה המאתים. בקומה מאתים נפנף במקלו לכל האזרחים, וקבל את האוצר הגדול מאת המלך.
הנביא הושע אומר "שׁוּבָה ישראל עד ה' אלוקיך", אם הקדוש ברוך הוא אמר שצריך לעלות בדרך העולה בית אל, סימן שאפשר לעלות. ברגע שהקדוש ברוך הוא יראה שאיננו יכולים יותר, הוא ישלח מעלית, שבאמצעותה נגיע עד כסא הכבוד, "עד ה' אלוקיך".
נמצא שאף על פי שכל ההתחלות קשות, אבל אחרי הקושי הגדול, מגיעה עזרתו הגדולה של ה' יתברך הרוצה בתשובתם של בניו אהוביו.

הקושי נועד לנסות את האדם

דרש הגאון רבי משה גלנטי זצ"ל: מעשה שהיה בפריץ יהודי, שהיה רשע גדול שלא הניח עבודה זרה שלא עבד, ותועבה שלא עשאה, ורצח וגנב ונאף ואכל נבלות וטרפות, והלשין על ישראל אצל השלטונות.
ויהי היום, יצא הרב המקובל רבי משה דילאון מבית מדרשו, ותלמידיו הולכים אחריו. פגש בו אותו רשע ואמר לו: שלום עליך אדוני החכם. אמר לו הרב: אין שלום, אמר ה' לרשעים! ולא להסתכל בפניו.
באותה שעה נכנסה רוח טהרה באותו רשע, ותפס בכנף בגדו של הרב ואמר לו: כבוד הרב, אם אני חוזר בתשובה האם יש לי כפרה? אמר לו הרב: אוי לך רשע שכמותך! איזו תשובה תספיק לך, והרי נתחייבת ארבע מיתות בית דין כבר כמה וכמה פעמים.
אמר לו הרשע: ואם אני מקבל עלי ארבע מיתות בית דין, האם יש לי תקנה? אמר לו: כן. אמר הרשע: כבוד הרב ישבע לי בה' יתברך, שכבודו בעצמו יבוא אחרי להביאני לגן עדן. נשבע לו הרב ואמר: אם תקבל על עצמך למות מיתת שריפה על ידי שאשליך עופרת רותחת לגרונך, אני ערב שאביא אותך לגן עדן ותהיה במחיצתי!

קיבל עליו היהודי לעשות כן, ומיד הלך היהודי לבית המדרש של הרב, ולא חזר לביתו, ועזב את אשתו ובניו ואת כל רכושו, ועמד שם בבכיה ובתענית, בשק ואפר, ולא הסתכל בפני אדם 30 יום.

לאחר 30 יום ציוה הרב שיביאו לפניו מטה שמוציאים בה את המתים וכל כלי הקבורה, ותכריכים, ויעמידום לפני אותו בעל תשובה, וכן עשו. לאחר מכן ירד אותו אדם וטבל במקוה, והתודה בבכיה, ולבש תכריכים ושכב על המיטה.

ציוה הרב שיביאו עופרת. הצית אש והתיך את העופרת הבוערת. לאחר מכן לקח את האיש והשכיבו וקשר את עיניו, ואמר לו: הִתְוַדֵּה על עוונותיך, וקבל עול מלכות שמים, ותכון שמיתתך תהיה כפרתך. עשה האיש כדברי הרב.

ואז אמר לו הרב: פתח פיך ואני אשליך את העופרת הרותחת לפיך, ותמוך על קידוש ה'. פתח האיש את פיו, ואז לקח הרב כף מלאה דבש והשליך לתוך פיו ואמר: וסר עוונך וחטאתך תכופר.

מיד התחיל האיש לצעוק בקול מר ואמר: רבי, למען ה', הרגני נא, ואל אראה ברעתי באבוד נפשי. אמר לו הרב: אל תירא, כי כבר רצה ה' את מעשיך!

מאותו היום, היה בעל התשובה יושב בבית המדרש ועוסק כל ימיו בתורה. לאחר זמן, נפטר הרב לבית עולמו.

כשראה הבעל תשובה שנפטר רבו, בכה וביקש מה' שיקח גם אותו, מאחר שאין לו רב שידריכהו. ומרוב בכיותיו ותפילותיו, נפל למשכב, וסמוך לפטירתו צעק: פנו מקום לרב שלי, שבא להוליכני לגן עדן. ומיד נפטר.

ולאחר פטירתו ראוהו כמה זקנים וגדולים בחלום, איך שיושב בגן עדן ליד רבו, ולומדים תורה יחד. (אבותינו ספרו לנו על אגדה של פסח עמוד 328).

נמצאנו למדים שאין הקדוש ברוך הוא חפץ חלילה להעניש את הרשעים ולייסרם, אלא רוצה שישובו אליו, ולכן אף אם נראה שיש קשיים בחזרה בתשובה, אין זה אלא רק בהתחלה, אבל לאחר מכן רואים את ישועת ה' ואת השגחתו ואהבתו לבעלי תשובה.

פרק ב - רק בעולם הזה אפשר לחזור בתשובה

כתוב בפרקי רבי אליעזר (פרק מג): בא וראה כח התשובה מרבי שמעון בן לקיש, שלמד תורה אצל רבי אושעיא, ואחר כך הסיתו אותו אנשי חמס [שודדים], ושמו אותו לראש ולקצין עליהם, והיו גוזלים וחומסים לכל מי שיעבור בדרכם.

והנה פעם אחת נפגש ריש לקיש עם רבי יוחנן, והבטיח לו ר' יוחנן שאם יחזור בתשובה יתן לו את אחותו לאשה. הסכים לכך ריש לקיש וחזר בתשובה, והניח את רעיו השודדים

ושב לאלהי אבותיו בכל לבו בצום ובתפילה, והיה משכים ומעריב בבית המדרש, ועסק בתורה בכל כחו, והרבה בצדקות ובמתנות עניים.
מאותו היום והלאה, לא חזר עוד על מעשיו הרעים, כי היה עוסק כל ימיו בעבודת ה' יתברך, והתקבלה תשובתו לפני הקדוש ברוך הוא.
ביום שנפטר ריש לקיש, מתו גם רעיו השודדים, וכשבאו לבית דין של מעלה, פסקו לתת לרבי שמעון בן לקיש חלקו הטוב בעולם הבא, ודנו את רעיו השודדים לרדת לשאול תחתית.
קמו השודדים וטענו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרו: רבונו של עולם, וכי משוא פנים יש לפניך, והלא גם הוא היה שודד עמנו בהרים, ולמה הוא ילך לאוצר החיים ואנו לשאול תחתית?
אמר להם: ריש לקיש שהיה חבירכם, עשה תשובה בחייו, ולמד תורה. ואילו אתם לא עשיתם תשובה. אמרו לו: רבונו של עולם, הנח לנו ונעשה כעת תשובה?! אמר להם: אין תשובה מועילה אלא עד יום המיתה ולא לאחר מכן!
משל למה הדבר דומה, לאדם שרוצה להפליג לים, אם אינו מכין בידו צידה לדרך בהיותו ביבשה, אינו מוצא בים מה לאכול. כך אם אין אדם עושה תשובה ומעשים טובים כאן בעולם הזה בעודו חי, אין תשובה מועילה לו לאחר מיתה, שכך נאמר בקהלת "וזכור את בוראיך בימי בחורותיך, עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים".

לחטוף מהעולם כמה שיותר מצוות

החפץ חיים היה אומר, העולם הזה הוא עולם המעשה אשר ניתן להגיע בו להישגים גדולים ביותר, אפילו יותר מן המלאכים. וכבר אמרו חכמינו ז"ל במסכת עירובין (כב.) "ושמרת את המצוה ואת החוקים והמשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם", היום לעשותם ולא למחר לעשותם. היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.
ואמרו במסכת חולין (צא:), חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה, מה שאין כן מלאכי השרת.
ובכל יום שירצה האדם יכול לברך את הקדוש ברוך הוא, ולדבר עמו יתברך, ולומר: ברוך "אתה" ה', הן בתפילה, הן בברכות הנהנין, הן בברכות המצות, כמו שכתוב בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד. מה שאין כן בעולם הנשמות, שנאמר: "לא המתים יהללו יה".
וזהו שאמר מר שמואל לרב יהודה במסכת עירובין (דף נד.): חטוף ואכול חטוף ושתה, שהעולם הזה שאנו עוזבים אותו דומה לבית משתה.

משל לאדם עשיר מאד שעשה סעודה ומשתה לחתונת בנו היחיד, וכל השלחנות מלאים מעדני מלכים מכל טוב, וכל הבא אל הסעודה לקחת חלק בשמחת העשיר, יכול לקבל בחינם אכילה ושתיה מכל המטעמים אשר אהב. אבל כאשר מסתיימת החגיגה, אין מי שיכול לקבל חינם מהמאכלים והמשקים האלה.

כך העולם הזה דומה למשתה, היום בעולם הזה אפשר לאכול ולשתות מבחינה רוחנית תורה ומצות ומעשים טובים, ולכן יש לחטוף כמה שיותר מצוות. אבל בעולם הבא יהיה כבר מאוחר מדי, כי "היום לעשותם" ולא למחר [בעולם הבא] לעשותם, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת.

לא לאחר את המועד

מסופר על הצדיק הקדוש רבי יעקב אבוחצירא זצ"ל, שבזמנו היה מעשה בשני אנשים יהודים עשירים, שהיתה ביניהם שנאה וקנאה. אחד מהם מרוב שנאתו, הלך וכתב שטר מזוייף שהשני חייב לו סכום כסף גדול, והלך לממשלה, והם אישרו את השטר, ותמורת זה נתן הרבה שוחד שיתבעו אותו לבית המשפט בכדי שישלם לו את הסכום.

כשהגיע הזמן, הלך לבית המשפט והוציא עליו את השטר שהוא חייב לו כך וכך כסף, ואם לא ישלם את הסכום תוך זמן קצר, או שיכנס לבית הסוהר, או שיעשו לו עיקול על נכסיו.

מרוב צערו של אותו האיש, התחיל לבכות וסיפר לבני ביתו את צערו הגדול. בא אחד משכניו ויעץ לו ללכת אצל רבי יעקב אבוחצירא זצ"ל, והוא יתן לו פתרון. שמע הוא לקול שכנו, וניגש לרבי יעקב, וסיפר לו הכל. הרב ענה לו שלא ידאג ועד מחר יסודר הכל.

העשיר הלך לביתו בשמחה ובאמונה שבזכות הצדיק ינצל מהצער הזה. באותו זמן הלך הרב אצל היהודי שזייף את השטר, וביקש ממנו שיחזור בו ולא יעשה כך עם חבירו, אבל הוא לא רצה לחזור בו בשום אופן שבעולם.

הרב יצא בכעס מבית העשיר הזייפן, ובאותו הלילה העשיר הזייפן הלך לישון כרגיל, ובבקר מצאו אותו מוטל מת במטתו. כששמעו בני העיר שהעשיר הזה נפטר, באו לכבד אותו בביתו כבוד אחרון.

רבי יעקב הגיע לביתו של העשיר, ודחף את כל העומדים שם, וניגש אל המת, ונגע בו במקלו, ואמר לו שיקום. תיכף ומיד קם המת, וכמובן שכולם נבהלו ופחדו.

אמר הרב לעשיר: כעת שאתה מת ואתה נמצא בעולם האמת, תאמר את האמת מה היה עם השטר שכתבת על חבירך.

מיד הודה העשיר שהשטר מזוייף, ואמר שעשה זאת בגלל שהוא שונא את חבירו. ואז קרא העשיר לבניו, וביקש שיביאו לו את השטר, וכשהביאו לו את השטר קרע את השטר לחתיכות.

בניו של המת ביקשו מהרב שיחיֶה לגמרי את אביהם, אבל הרב ענה להם שאין בידו לעשות כלום, כי מוות וחיים ביד ה' ולא בידו.

בינתיים העשיר היה מתוודה ובוכה. אמר לו הרב: כעת כבר מאוחר, כי היית צריך לחזור בתשובה לפני מיתתך, וזה עונשך על שלא רצית לשמוע את דברי אתמול. כשגמר הצדיק את דבריו נפל העשיר ומת שוב.

נמצאנו למדים ממעשה זה, שצריך האדם לחזור בתשובה תיכף ומיד לאחר שנכשל בעבירה, כיון שאך ורק בעולם הזה ישנה האפשרות לשוב בתשובה ולתקן את אשר קילקל ופגם.

לפעמים מתפתה הָאדם לבטל מהתורה מתוך מחשבה שאם הוא יבטל עכשיו מהתורה וירויח ממון, יוכל אחר כך ללמוד תורה מתוך בהתמדה מתוך ישוב הדעת.

וכמו כן, ישנם שאינם מזדרזים לחזור בתשובה, מפני שיש עוד זמן, ומבטיחים הם לעצמם שיום יבוא והם ישנו את סדר חייהם, ויהפכו לבעלי תשובה אמיתיים. אולם על פי רוב אין הדברים נעשים כפי המצופה.

המעשה שלפנינו ימחיש לנו את הדברים: משפחה אחת מן המכובדות בירושלים, עקרה לפני שנים רבות מדירתה בשכונה וותיקה, לשכונה אחרת. אחד מחדרי דירתם החדשה עוד לֹא היה פנוי, כי עוד התגוררו בו חלוץ ואשתו ["חלוץ" באותן השנים היה כינוי לעולים החדשים שהגיעו לארץ, חניכי התנועות החפשיות שלא שמרו תורה ומצוות].

התעוררה להם בעיה מה עושים, כי מדובר בעוד שבוע ימים, ואותה משפחה היו חרדים, וחלוץ ואשתו חילוניים גמורים, ומה שיותר קשה שבאמצע ישנה שבת, ומי יודע כיצד ינהגו בשבת.

נכנסה אם המשפחה אל החלוץ, ואמרה: אנחנו שומרי שבת, אנא, אל תחלל את השבת ואל תכאיב לנו. שמע החלוץ, והבטיח בנימוס שלא יחלל. באה השבת, וכלפי חוץ באמת לֹא ניכר שום חילול שבת. אבל האשה לֹא התאפקה, והציצה דרך החלון, וגילתה שהחלוץ כותב בעצם יום השבת.

הִיא היתה נסערת מאוד, אבל נזהרה מלומר דבר, אלא קראה לבנה הגדול וסחה לוֹ את המעשה, ואמרה לוֹ שיעשה כהבנתו. הלך הבן ונקש בדלת. לאחר שפתוחו לוֹ, אמר

שבת שלום, והתחיל לדבר על הא ועל דא, עד שהגיע לנקודה העדינה ואמר: הבטחת לנו שלא תחלל שבת, ומדוע כתבת?
השיב החלוץ בהתנצלות: לא ידעתי שמדובר גם בזה, אני הבנתי שלהדליק כלי בישול בשבת שזה מרעיש, יכאיב ויפריע לכם, הבטחתי שלא אחלל שבת, אבל לכתוב בחדר שלי על זה לא הבנתי שזה נקרא לחלל שבת, אבל אם זה מפריע לכם, אני אמנע מכך.
בינתיים התחיל ביניהם שיחה, שבמהלכה שטח החלוץ את כל פרשת חייו, וכה אמר: אני יהודי מאמין בדיוק כמוך. אומנם אבי ואמי היו רפורמים עוד ברוסיה, ואני למדתי בגימנסיה ולא ידעתי בכלל מהי יהדות, ורק מזה שהאנטישמים צעקו "ז'יד" (יהודי), ידעתי שאני יהודי אבל לא יותר מזה.
והנה פרצה מלחמת העולם הראשונה, וגייסו אותי לצבא, והגעתי לקו החזית יחד עם חברי. שכבנו בחפירות שמעליהן היו שקי חול, והיינו יורים ללא הפוגה, ולנגד עינינו אנשים נופלים כזבובים. לאחר קרבות ממושכים יש תמיד איזו הפוגה קצרה, ובאחת ההפוגות הבחנתי בכך שכמה מן החיילים היהודיים שבינינו מנצלים זאת, וקוראים ספרי תהילים ובוכים, והרגשתי שנעשה להם קל על הלב.
באותו רגע כעסתי נורא על אבי שלא לימד אותי מעט יהדות, אילו יכולתי גם אני להוציא ספר תהלים ולשפוך שיח ודמעות, כמה טוב היה לי. לא יכולתי לכבוש בתוכי את קנאתי באותם היהודים המאמינים, ובתוך כך עמדתי וחשבתי:
רבנו של עולם, אתה יודע שאני לא יכול לדעת שאתה קיים, מפני שאבי לא לימד אותי, ואני זקוק לכך שתראה לי שאתה קיים ולכן אני מבקש ממך שתראה לי שאתה קיים על ידי כך שרסיס של פצצה יפגע באצבע שלי ולא אוכל יותר לירות.
והנה בו ברגע שגמרתי לומר זאת, עף לפתע רסיס ופגע באצבעי, ומעוצמת ההדף עף הרובה שלי למרחוק, ואני התמוטטתי מפחד. הכניסו אותי לבית חולים, ובדקו אותי ולא מצאו בי שום פגיעה, פרט לפגיעה באצבע, ועד היום אינני יכול לכופף את האצבע...
מכיון שקרה כך, הרי ה' יתברך הראה לי שהוא קיים, ואזי החלטתי שכאשר תסתיים המלחמה, אני אכנס מיד לבית כנסת, ואבקש מהיהודי הראשון שאפגוש, שילמד אותי יהדות.
ואכן אחרי המלחמה זכרתי מה שהחלטתי, אבל הייתי באמצע לימודי האגרונומיה (חקלאות), והיו לי עוד שלשה חדשים עד לסיום, והחלטתי שאני צריך מקצוע ביד, לכן אגמור קודם את הלימודים, ואחר כך אלך ללמוד יהדות. חזרתי לגימנסיה

והנה אחרי שקיבלתי תעודת גמר, נכנסתי לבית כנסת, אבל הלב שלי היה קשה כמו אבן, ואני בן אדם שבלי לב לא עושה שום דבר. ביום כיפור הראשון עוד הלכתי לבית הכנסת, פתחתי סידור ורציתי לומר משהו, אבל לבי היה מאובן. כך השארתי הכל, ונשארתי עד היום כמו שהייתי.

אילו היה אותו אדם מנצל את ההזדמנות הראשונה שנתן לו בורא עולם כדי לחזור בתשובה, ולא היה מחכה עד שיפנה מלימודיו ומעיסוקיו, יתכן מאוד שבורא עולם היה מרכך את לבו ומסייע בידו לחזור לדרך הישרה. אבל כבר אמר התנא: "אל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה". (שאל אביך ויגדך חלק א).

פרק ג - מעלתם של בעלי תשובה

נאמר בבמסכת ברכות (דף ל"ד): מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים.

והקשה בספר מלל לאברהם: צריך להבין, כיצד יתכן דבר זה, שאדם שכל חייו היה שטוף בעבירות, והחליט לעזוב את דרכו ושב בתשובה, תהיה מעלתו גדולה מצדיק שכל ימיו למד תורה וקיים מצוות?

והענין יובן על פי משל: מלך אחד היה לו בן יחיד שאהב אותו כנפשו, והבן נחטף על ידי כנופית שודדים, והוחזק אצליהם זמן מסויים ביסורים וצער. אביו המלך שהיה אהוב מאד על כל השרים ועל כל האזרחים מחמת שהיה טוב ומטיב לבריות, הבטיח בכלי התקשורת לשודדים שאם יחזירו לו את בנו, לא יאונה להם כל רע.

כששמעו השודדים את הבטחת המלך, הביאו את בנו והחזירוהו לארמון המלוכה ליד המלך.

ותהום כל העיר והמשטרה והצבא לפגוע בשודדים הללו, ולחרוץ את משפטם על שחטפו את בן המלך, ועינוהו בעינויים קשים. הם החליטו, שאפילו אם המלך ישחרר את השודדים, הם יפגעו בהם בכל מקום שהם.

כששמע המלך את החלטת השרים והקציניים, הוכרח לתת לשודדים דירה בארמונו בחדרים מסויימים, מכיון ששם אף אחד לא יעז להכנס, ובכך הציל אותם מידם, כי המלך היה ישר ונאמן, ורצה לקיים את הבטחתו לשודדים שלא יאונה להם כל רע.

והנמשל: הרשעים על ידי עוונותיהם חוטפים את ניצוצי הקדושה להורידם לסטרא אחרא, והם עשוקים שם, ובכל זאת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא מכריז בתורה בנביאים ובכתובים וקורא לרשעים לשוב בתשובה, ולא יאונה להם כל רע.

וכשהם שבים בתשובה מאהבה, אזי מוציאים ומחזירים את אותם ניצוצי הקדושה שהם בבחינת בנים להשם יתברך.

והנה לאחר שהבעלי תשובה נפטרים מן העולם, מבקשת מדת הדין לפגוע בהם ולהענישם קשות, כי לפי הדין לא תועיל להם תשובה, כיון שמרדו והכעיסו את בוראם. מה עושה להם השם יתברך כדי להצילם מיד מדת הדין? נותן להם מקום בגן עדן יותר פנימי ממקומם של הצדיקים הגמורים, ושם אין רשות למשחיתים ולכוחות הדין להכנס ולפגוע בהם. וזהו שאמרו "מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים".

מדוע גדולה מעלת בעלי תשובה

כידוע אדם שהשכיל לעשות תשובה מאהבה, זוכה לכך שכל עבירותיו נחשבות למצוות. אם כן, אדם שעשה תשובה, זוכה למצוות ברמה כזו שלא זוכה לה שום צדיק, שהרי כמה מצוות שיעשה, לא יגיעו לשיעור העבירות שהרשע עשה, וכל אותן עבירות נהפכות למצוות.

ולפי זה מובן מה שאמרו רבותינו במסכת ברכות (דף לד:), שמקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים לא יכולים לעמוד.

ומספרים על רבִּי לוי יצחק מברדיטשוב סנגורם של ישראל, שפגש פעם רשע שהיה עובר עבירות על מנת להכעיס. פנה אליו רבִּי לוי יצחק ואמר לוֹ: דע לך שאני מקנא בך! תמה הקופר ואמר: במה יש לְרַבי לקנא בי?

השיב לוֹ הרב: הרי לכל יהודי יש סיכוי ותקווה לחזור בתשובה שלימה. כשאתה תחזור בתשובה וכל העבירות שלך יהפכו לזכויות, מי יוכל להתחרות אתך בדרגה הגבוהה אליה תגיע, יש לך אופציה לשכר כה גבוה, מה שאין לי ולאחרים שלא חטאו כל כך הרבה...

הבעל תשובה שזכה לגילוי אליהו הנביא

מעשה בחייט יהודי אחד שהיה גר בעיר לבוב, והוא היה יפה תואר, ותמיד היה מסלסל בשערותיו כדי להתייפות. היתה לו חנות בשכונת הנוצרים, ותמיד היו מתאספים אצלו כמה ליצנים, והיו מדברים בדברי הבל וריק, ומיום ליום היה גובר הענין עד שחנותו היתה כתובת לפריצות וליצנות.

אשתו של החייט היתה שונאת אותו, כי היא היתה אשה יראת ה', ומכיון שהוא ראה שהם לא מסתדרים ביניהם, על כן היה נמנע מלבוא לביתו, ולא היה בא לביתו אלא פעם אחת בשבוע, וכעבור זמן מה, נמנע יותר מלבוא לביתו, והיה בא רק פעם אחת בחודש. במשך הזמן הוא התדרדר מטה מטה, עד שהגיע לעבירות גסות ולפריצות נוראה. והנה ליד העיר לבוב הזה כפר גדול, ושם היה גר הדוכס שהוא ראש מועצת גדולי המלכות

והיה עשיר גדול. וכאשר סיפרו לו על היהודי הזה שהוא ליצן ובדחן גדול, שלח אחריו ומצא חן בעיניו.
תוך זמן קצר נעשה היהודי כאחד מבני ביתו של הדוכס, וכבר לא נצרך עוד לפרנסה, והיה חי שם חיי מלכים.
באותו כפר היתה אכסניה אחת של יהודי כשר וירא שמים, והנה ביום ששי אחד ראה החייט שבאו כמה חסידים להתאכסן באותה אכסניה, כי שם התארח אחד האדמורי"ם הגדולים, וידע החייט שאם ירצה להכנס אל האדמו"ר לא יתנו לו, והוא היה מאד מעוניין להכנס לשם כדי להתלוצץ מהאדמו"ר ומחסידיו, ולבדח את הדוכס על חשבונם.
לכן הלך אל הדוכס, וביקש ממנו שיכתוב בפתק לבעל האכסניה, שיתן לו להכנס לשם בשבת, כדי לראות מה עושים החסידים, ואחר כך הוא יבוא ויספר לדוכס את כל אשר ראו עיניו. הדוכס הסכים ונתן לו פתק, והוא הלך לאכסניה.
והנה כשראה בעל האכסניה את הפתק, הצטער מאד, כי לא רצה להכניס את אותו האדם למלונו, אבל הוכרח לעשות זאת מחמת ציווי הדוכס, כי אם לא ימלא אחר דבריו עלול להזיק לכלל ישראל חלילה, ולכן הכניסו למלון ולא דיבר עמו כלום.
החסידים התפללו מנחה וערבית בשמחה רבה ובהתלהבות כמנהגם, ואחר כך ישבו לפני השלחן, וגם הוא ישב לפני הרב בקלות דעת ובגסות רוח, ואף אחד לא העיז לדבר עמו מאומה.
כאשר גמרו לאכול, פתח הרבי את פיו בחכמה ודיבר דברי מוסר לפני המסובים, ומרוב שהיו הדברים חוצבים להבות אש, כל החסידים התעמקו בדבריו ולא יכלו לישון כל הלילה.
בסעודה השניה שוב דיבר הרב דברי מוסר, למרות שרגיל היה תמיד לדבר בפרשת השבוע. וכן לאחר המנחה בזמן סעודה שלישית, המשיך בדברי מוסר עד שקיעת החמה.
במוצאי שבת היו רגילים תמיד לומר הבדלה בניגון וריקוד. אבל הפעם לא עשו כן, אלא הרב מיהר בהבדלה, ולאחר ההבדלה התחיל לדבר שוב דברי מוסר, וכל כמה זמן היה מסתכל בפני החייט, ואף אחד מהחסידים לא הבין מה רצון הרב בשינויים הללו.
והנה בחצות הלילה, בא החייט אל הרב בבכייה גדולה ובחרטה גדולה על מעשיו שהתרגל בהם, והיה מתחנן לרב שיתן לו איזה תיקון כדי להציל את נפשו, והרב לא שעה לדבריו, אלא דחפו בכל כוחו פעמיים ושלוש.

אבל החייט לא זז משם והיה בוכה בכיות הקורעות את הלב, והוא מבקש תיקון למעשיו. כשראה הרב שהחייט רוצה לחזור בתשובה בכל לבו, אמר לו שהוא מוכן לתת לו תיקון, אבל התיקון יהיה קשה עליו. אמר לו החייט, שהוא מקבל על עצמו כל מה שיגזור עליו. אמר לו הרב: אני יודע שעוונותיך רבו מאד, ונגזר עליך גזירות משונות, ויסורים גדולים נגזרו על נשמתך, אבל מכיון שאתה חוזר בתשובה מרצונך, הנני מבטיח לך כי לא יאונה לך כל רע, וסדר התיקון שלך הוא - שתתענה ביום ראשון וליל שני, וביום שני תפסיק, וביום שלישי תקבל עליך תענית, ותתענה בליל רביעי וביום רביעי ובליל חמישי וביום חמישי, ותפסיק התענית בששי ובשבת, ותקרא הרבה תהלים עד שירחמו עליך מן השמים.

החייט יצא מאת האדמו"ר, ובמקום ללכת אל הדוכס, הלך לחפש היכן יש בית הכנסת, ומצא בית הכנסת אחד ונכנס לשם, והתחיל לקרוא תהלים, ובקושי רב היה מחבר את האותיות.

בלילה כשגמרו להתפלל תפילת ערבית וכולם הלכו, בא אליו השמש, והודיע לו שברצונו לסגור את המקום, ואז סיפר לו החייט את כל המוצאות אותו, ושהוא צריך עתה לעשות את התיקונים כפי שציוהו הרבי, ואין לו מקום ללכת, ועל כן הוא מבקש ממנו שיניחהו להשאר בבית הכנסת.

אמר לו השמש, שיש לו חדר קטן ששם נמצאים השמן והעצים של בית הכנסת, ואם הוא רוצה, יכנס לשם. החייט הסכים לכך באהבה, ונכנס לאותו חדר קטן, וקרא כל הלילה תהלים, וכך עבר עליו כל השבוע.

בליל שבת, ריחם עליו השמש ולקח אותו לביתו לסעודות שבת, ובמוצאי שבת חזר לאותו חדר, והיה החייט ישן בחדר בלי מטה, וכך עברה עליו שנה שלימה.

והנה בשבת אחת, שכח השמש להזמינו לביתו, וסגר עליו את החדר והלך, והחייט מרוב חולשתו ורעבונו, צעק ובכה במר נפשו, והתפלל אל השם יתברך, ואמר: אתה צדיק על כל הבא עלי, כי אמת עשית, אבל הושיעני ה' כי הגעתי עד שערי מות, רחם נא עלי, כי אתה הוא בעל הרחמים.

כשסיים תפילתו, פתאום נפתחה הדלת ונכנס לחדר איש אחד, ואמר לו: אל תבכה, כי עוד מעט יבוא אליך השמש ויבקש ממך מחילה, ואתה תמחל לו, כי מן השמים סובבו שהוא ישכח ממך, כדי לנסותך אם תקבל באהבה. ועתה סר עוונך, וזכית למעלה גדולה ורמה, ותלך תיכף לביתך, ותתחנן לפני אשתך שתכניס אותך לבית, ותאכל ממה שיש בבית, ובמוצאי שבת אני אבוא אליך ואומר לך את כל אשר תעשה, ונעלם האיש.

ואכן לאחר זמן קצר בא אליו השמש, ופתח לו את הדלת, וביקש ממנו מחילה על ששכח אותו, וסיפר לחייט שבאותו רגע בא אליו זקן אחד ואמר לו שימהר לפתוח לו את הדלת. החיט הפעם לא הלך לביתו של השמש, אלא הלך לביתו, ודפק על הדלת עד שאשתו התעוררה, וביקש ממנה לפתוח לו את הדלת. אשתו ענתה לו שילך לאותו מקום שהיה עד עתה. אולם הוא לא זז משם, והיה עומד ובוכה ומתחנן אליה שתפתח לו את הדלת. כשראתה שהוא נמצא בצער, נכמרו רחמיה, ופתחה לו את הדלת, ותיכף חזרה למטתה כי לא רצתה אפילו להביט בפניו. החייט נכנס לבית, ומצא על השלחן פרוסת לחם ומעט מים וכוס יין. תיכף לקח את כוס היין ועשה קידוש בשמחה רבה, ואחר כך נטל ידים ובירך על נטילת ידים, ולקח את הלחם ובירך ברכת המוציא וישב לאכול.

כשראתה אשתו את כל זה, התפלאה מאד, כי היא יודעת שבעלה בור ואינו יודע כלום, ומהיכן למד לקדש ולברך, ומה פשר השינוי הגדול הזה.

לאחר שגמר לאכול, נטל ידיו למים אחרונים, ובירך ברכת המזון בשמחה עצומה, ואשתו הוסיפה להתפלא עוד יותר. אחר כך שכב על הארץ וישן, ואשתו לא דיברה עמו מאומה. בבקר נטל ידיו והלך. וכשראתה אשתו שהוא הולך, הלכה אחריו כדי לראות להיכן הולך, וראתה שהוא נכנס לבית הכנסת. נכנסה היא לעזרת נשים, והתבוננה בו במשך זמן התפילה, וראתה שהוא מתפלל יחד עם הציבור ככל ישראל הכשרים.

לאחר התפילה היא חזרה לביתה לפני שהוא יספיק לחזור, ושכבה במטתה, ועשתה עצמה ישנה. וכשהוא חזר לבית וראה אותה ישנה, ביקש ממנה שתתן לו ככר לחם כדי לקיים מצות סעודה שניה של שבת, והיא ענתה לו שאין לה שום דבר בבית מאחר שהוא הזניח אותה זמן רב, אבל יש ככר אחד של לחם יבש בתיבה.

לקח את הלחם, נטל ידיו ואכל, והיה נותן הודאה להשם יתברך על שזכה להגיע לדרך הטובה.

לאחר מכן אמר לאשתו: דעי לך שאני חזרתי בתשובה מכל המעשים הרעים שעשיתי, וראיה לכך, שיבוא לכאן זקן אחד וידבר עמי. כששמעה אשתו דבריו, רעדה ואמרה לו: אם כנים דבריך, הריני מוכנה לשרתך בכל נפשי.

והנה במוצאי שבת בא אליהו הנביא לביתו, ותיכף נתמלא כל הבית אורה. אמר לו אליהו הנביא: הריני מצווה אותך שמחר בבקר תעזוב את ביתך, ותגור ליד בית המרחץ הסמוך לחומות. שם יש חדרים רבים פנויים ומוזנחים, ותקח לך שם את החדר היותר סמוך למרחץ, ותקבע שם את דירתך.

כשראתה האשה את כל זה, שמחה שימחה גדולה, והבינה באמת שבעלה בעל תשובה גדול ואמיתי, ותיכף ביום ראשון בבוקר, הלכו ושכרו חדר כפי שציוה אותם אליהו הנביא ז"ל, ושם חזר החייט למלאכתו, והחל לתפור בגדים כבראשונה ולפרנס עצמו בדוחק.

והנה חלם רב העיר חלום, שהוא צריך ללכת למקוה הסמוך לחומות. תיכף קם ממטתו והעיר את שמשו, וציוה לו שידליק את הפנס, ותיכף ילכו למקוה.

כשהגיעו סמוך למקוה, ראה הרב שבאחד החדרים יש אור גדול. וכאשר הגיע לשם, הסתכל מהחלון, וראה שהחייט יושב עם זקן אחד ושניהם לומדים בסודות הקבלה.

בבוקר שלח הרב וקרא לחייט ושאל אותו, מי הוא הזקן אשר למד עמו בלילה. השיב לו החייט, שהוא אליהו הנביא. אמר לו הרב: איך זה שאני יושב ועוסק כל היום בתורה ולא זכיתי שיבוא אלי אליהו הנביא?

השיב לו החייט: באמת רבי ראוי אתה שיתגלה אליך אליהו הנביא, אבל כיון שאתה מתעסק עם הציבור, אין הוא רוצה להטריד אותך, ולראיה שדברי הם נכונים ואמיתיים, נותן אני לך סימן שמהיום והלאה לא ימות שום בר ישראל בעיר לבוב אלא אני אהיה הראשון...

כששמע הרב את דברי החייט, תיכף שלח הודעה לכל בתי החולים הנמצאים בעיר, וכן לחברה קדישא, שכאשר ימות המת הראשון, תיכף יבואו ויודיעו לו מי הוא המת שמת. עברו כשני שבועות מאז, ולא מת בכל עיר לבוב שום אחד מישראל. לאחר שני שבועות באו והודיעו לרב, שחייט פשוט אחד שגר ליד בית המרחץ מת לפתע פתאום בלי שום חולי.

כששמע הרב את הדבר הזה, קרע מיד את בגדיו ואמר: "ברוך דיין האמת", ותיכף ציוה שיכריזו בכל עיר לבוב על ביטול מלאכה, ושיבואו כולם לחלוק כבוד לצדיק הנסתר שהוא יסוד העולם. הרב הספיד אותו הספד גדול, וציוה להם שיכתבו על המצבה "פה נטמן החייט הבעל תשובה".

מעלת השבים בדור הזה

כתוב בשער הגלגולים (הקדמה לח), שפעם אחת שאל רבי חיים ויטל למורו רבינו האר"י ז"ל: איך היה אומר לי שנפשי היתה כל כך מעולה, והרי הקטן שבדורות הראשונים, היה צדיק וחסיד, שאין אני מגיע לעקבו.

ואמר לי: דע לך, כי אין גדולת הנפש תלויה כפי מעשה האדם, רק כפי הזמן והדור ההוא. כי מעשה קטן מאד בדור הזה, שקול בכמה מצות גדולות שבדורות אחרים, כי

בדורות אלו הקליפה גוברת מאוד מאוד לאין קץ, מה שלא היה כן בדורות ראשונים. ואלו הייתי בדורות הראשונים, היו מעשי וחכמתי נפלאים מכמה צדיקים הראשונים. וכבר אמרו על נח "תמים היה בדורותיו", ואלו היה בדורות צדיקים היה יותר צדיק, ולכן אמר שלא אצטער על זה כלל, כי בלי ספק יש לנפשי מעלה גדולה על כמה צדיקים הראשונים מזמן תנאים ואמוראים.

פרק ד - ה' מקבל את כולם בתשובה

לפנינו מעשה שהיה עם אלישע בן אבויה שהיה אחד מגדולי התנאים, והיה רבו של רבי מאיר בעל הנס, וזכה לעלות לפרדס ביחד עם רבי עקיבא ועוד תנאים, ובסופו של דבר יצא לתרבות רעה, וזה תוכן המעשה כפי שמספרים חז"ל בתלמוד:

רבי מאיר היה יושב ודורש בשבת. באמצע הדרשה באו ואמרו לו, שרבו - אלישע בן אבויה נמצא בחוץ. פסק מדרשתו, ויצא אליו, וראהו יושב על הסוס ודוהר בפרהסיא ביום שבת.

החלו לדבר זה עם זה, ואז אמר לו רבי מאיר: חזור בך ותהיה בעל תשובה. אמר לו: איני יכול. אמר לו: למה? אמר לו: רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המדרש ביום הכפורים שחל להיות בשבת, ושמעתי בת קול מכריזה ואומרת: שובו בנים שובבים, שובו אלי ואשובה אליכם, חוץ מאלישע אחר, שידע כוחי ומרד בי.

עודם מהלכים ומדברים, הגיעו לתחום שבת, אמר לו אלישע: מאיר, חזור בך, שכבר שיערתי בעקבי סוסי שעד כאן תחום שבת, ומכאן ואילך אסור לך ללכת. אמר לו: ואף אתה חזור בך. אמר לו: ולא כבר אמרתי לך שכבר שמעתי מאחורי הפרגוד "שובו בנים שובבים חוץ מאחר".

ומה ראה אחר שיצא לתרבות רעה, אמרו, פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר, וראה אדם אחד שעלה לראש הדקל בשבת ונטל האם על הבנים וירד בשלום, ובמוצאי שבת ראה אדם אחד שעלה לראש הדקל ונטל הבנים ושילח את האם, וירד והכישו נחש ומת.

אמר אלישע: נאמר בתורה "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים". היכן טובו של זה, והיכן אריכות ימיו של זה, ולא ידע שדרש רבי עקיבא; למען יטב לך, בעולם שכולו טוב, והארכת ימים, בעולם שכולו ארוך. ויש אומרים, שראה לשונו של רבי יהודה הנחתום בפי כלב שותת דם, אמר: פה שהפיק מרגליות ילחך עפר? יצא וחטא.

לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה, באו ואמרו לרבי מאיר, אלישע רבך חולה. הלך אצלו רבי מאיר כדי לבקרו. אמר לו רבי מאיר: חזור בך, אמר לו, וכי בשעה כזאת ובמצב כזה יקבלו את תשובתי? אמר לו: וכי לא נאמר בתהלים "תשב אנוש עד דכא" עד דכדוכה של נפש.

באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת. והיה רבי מאיר שמח ואמר: כמדומה לי שמתוך תשובה נסתלק רבי.

אמרו, כשמת אלישע אמרו בבית דין של מעלה, לא יהא נידון בגיהנם ולא יבוא לעולם הבא, לא יהא נידון בגיהנם משום שעסק בתורה, ולא יבוא לעולם הבא, משום שחטא. אמר רבי מאיר, מוטב שידינוהו בגיהנם ולאחר מכן יבא לעולם הבא. מתי אמות ואעלה עשן מקברו. כשמת רבי מאיר עלה עשן מקברו של אלישע אחר, משום שדאג להכניסו לאש גיהנם על מנת שיתכפר לו עוונותיו.

אמר רבי יוחנן: גבורה לשרוף את רבו באש? אחד היה בינינו ואין אנו יכולים להצילו, אלמלי היה בידי, מי יטלנו ממני, מתי אמות ואכבה עשן מקברו. כשמת רבי יוחנן פסק העשן מקברו של אחר. פתח הספדן והספיד את רבי יוחנן: אפילו שומר הפתח לא עמד לפניך, רבנו. (עיין מסכת חגיגה טו:).

וכתב השל"ה הקדוש: חס ושלום לומר שלא יקבל ה' יתברך את מי שחוזר בתשובה, כי ודאי אילו אלישע עשה תשובה הגונה, אז היה ה' יתברך מקבלו בשתי ידים.

ומה שאמרה בת קול "שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר", הענין הוא, כי ה' יתברך אל חפץ חסד הוא, וחושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, על כן הוא תובע בפה ומקדים לבני אדם ומבקש שיעשו תשובה. אבל איש כזה כמו אלישע אחר, אינו הגון שה' יתברך יפציר בו ויתן לו עצה טובה שיעשה תשובה. ורק אם יעשה זאת מעצמו בלי שיפתהו ה' יתברך, אזי היתה מתקבלת תשובתו.

וזאת הכוונה "שובו בנים שובבים", כלומר לכל ישראל אני פותח להם שיעשו תשובה, חוץ מאלישע אחר שאין אני פותח לו אלא הוא צריך להיות היוזם לכך. (הגהות למסכת ראש השנה).

תשובתו של מנשה המלך

רבותינו מספרים על מנשה בנו של חזקיהו המלך, שמלך על ישראל במשך חמישים וחמש שנה. עשרים ושתיים שנה מרד בה', והספיק לעבור על עבירות חמורות שבתורה. העמיד צלם בהיכל, בא על אמו, והעביר את בניו באש למולך, בגי בן הנום, ועונן וניחש וכישף ועשה אוב וידעוני, ועוד כהנה וכהנה רבות, והכל על מנת להכעיס את ה'.

לאחר מכן חזר בתשובה, ובמשך שלושים ושלוש שנה היה בעל תשובה אמיתי. מה הביאו לשוב בתשובה?

כשיצא למלחמה ונלכד בידי מלך אשור, שמחו האויבים מאוד שנשבה המלך, וחיפשו איזה עונש חמור מתאים ליתן לו, עד שהחליטו שעונשו הוא - שיכניסו אותו בתוך סיר נחושת, כי הוא מתחמם מהר על האש.

כשהניחוהו בתוך הסיר ורתחו המים, הרגיש שכלו כל הקיצים. צעק לכל האלוהים שעבד להם, ואף אחד מהם לא הושיעוהו. עד שנזכר, שבילדותו לימדו אביו חזקיהו את הפסוק: "בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ. כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם".

אמר מנשה: הריני קורא אל אלוקים שבשמים, אם הוא יציל אותי, סימן שהוא קיים. ואם לא, אז חלילה הוא כמו כולם...

כששמעו דבריו מלאכי השרת, סתמו את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקדוש ברוך הוא, והיו אומרים: ריבונו של עולם, אדם שעבד עבודה זרה, והעמיד צלם בהיכל, אתה מקבלו בתשובה?

אמר להם: אם אין אני מקבלו בתשובה, הרי אני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה. מה עשה לו הקדוש ברוך הוא? חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד, ושמע תחינתו ונעתר לבקשתו לפנים משורת הדין, ונעשה נס, ובא מלאך והעיף אותו מבבל לירושלים, ואז ניצל, וחזר בתשובה ומלך על ירושלים שלושים ושלוש שנה נוספות.

חזרתו בתשובה של האיש שרצה לשאת גויה

מסופר על האדמו"ר רבי יהושע מבלז זצ"ל, שפעם נכנס אל חדרו יהודי אחד, שניכר על פניו עצב עמוק. וכשפצה האיש את פיו וסח את אשר מעיק על לבו, התבררה הסיבה ליגונו.

וכך סיפר האיש בקול רוטט מבכי: בני יחידי אשר אהבתי, התחבר לאנשים ריקים ופוחזים, והושפע מדרכיהם הנלוזות. הוא יצא לתרבות רעה, והתדרדר מדחי אל דחי, ועתה מתכוון הוא לשאת אשה נכריה.

כה כעסתי כששמעתי זאת, עד אשר גרשתי אותו מעל פני, והוצאתי אותו מביתי. אך לאחר מעשה חשבתי לעצמי, האם מן הראוי היה לעשות זאת, או שמא היה עלי לנקוט דרך אחרת.

אכן, נענה הצדיק, לא היה זה נכון להרחיקו מהבית. שנה את התנהגותך כלפיו, ומעתה התחל לקרב את הבן אליך. השב אותו הביתה, והשתדל להביא אותו אלי.

שב האיש אל עירו, ופנה לחפש את בנו. כשמצא את הבן, לא האמין האב למראה עיניו. אותו בן שעזב את ביתו גאה והדור, היה עתה מסכן ואומלל, בגדיו הקרועים השתלשלו ברישול מעל גופו, ומקום מגורים כלל לא היה לו.

עשה האב כדברי הרבי, ופנה אל הבן ואמר לו: בוא הביתה. הבן הסכים, ובבואו הביתה זכה ליחס נפלא. אביו האכילו והשקהו במיטב המאכלים והמשקאות, ואף רכש בעבורו בגדים חדשים ונאים.

כל אותה עת לא שוחח האב עם בנו מאומה על אודות נשואיו לאותה נכריה, והבן התענג על שהותו בבית אביו והתאושש מהעוני והמחסור שהיו מנת חלקו בעת האחרונה.

באחד הימים פנה האב אל הבן ואמר לו: מתעתד אני לנסוע לאדמו"ר מבלז, התחפוץ להצטרף אלי? הבן שהכיר טובה לאביו על כל מה שעשה בעבורו, החליט לגרום לו קורת רוח, והצטרף לנסיעה.

במהלך הנסיעה שוחחו השנים על נושאים רבים, ובין היתר דיברו על אודות נישואיו של הבן. בזה הרגע לבשו פני הבן ארשת של נחישות, והוא אמר חד משמעית: בענין זה לא אשנה את דעתי, ואיש בעולם לא יצליח להשפיע עלי לשנות דעתי, וגם הרבי שלך לא יצליח בכך!!!

ומה בדבר בני משפחתה של אותה נכריה, שאל האב את בנו, כיצד לא תחשוש מהם שמא רוצחים ושודדים הם? הו אבא, השיב הבן בביטול, מדוע תחשוב כך, אנשים הגונים הם.

בהגיעם לבלז, נכנסו שניהם אצל הרבי, והרבי פתח בשיחה נלבבת עם אותו בן, עד שחש כי הבן רוחש לו אמון רב.

לאחר מכן, הגיש לו הרבי "טלית קטן" מצויצת כהלכתה לבנה כשלג, ואמר לו: לבש אותה מתחת לבגדיך, אמור אתה להמצא בקרב הנכרים, וזהו מקום סכנה, והטלית הזו תהא לך לשמירה.

הבן שרחש אמון לרב, ושמח כי הרבי כלל אינו מנסה להשפיע עליו לבל ינשא לנכריה, והסכים ללבוש את הטלית. זמן קצר לאחר ששבו האב ובנו מנסיעתם לבלז. הגיע מועד נשואיו של הבן, ואותם נשואין אמורים היו להערך בהילולא וחינגא כדרכם של הנכרים. על פי עצת הרבי מבלז, השתתף בטקס גם האב היהודי. הוא ישב מן הצד ליד שולחן קטן שהוכן במיוחד בעבורו, ועקב בעיניו אחר הנכרים המתהוללים בראש השלחן. ישב בנו החתן, והשתכר והתהולל כחבריו הגויים.

כטוב לבו ביין, חש הבן החתן בחום רב, והסיר את בגדו העליון, למרות זאת יקד היין שרף בקרבו והציף אותו בחום. ניסה איפוא להשתחרר מעוד מלבוש ומעוד מלבוש, עד אשר נגלה לעיני כל קהל הנוכחים בגד מוזר - טלית קטן בצבע לבן.
מיד קרא אחד הנוכחים בתדהמה: הביטו, הן זהו בגד של יהודים, החתן לובש בגד של יהודים, החתן הוא יהודי. כשראו זאת שאר הנוכרים, בחמת זעם התנפלו עליו ואמרו לו: מדוע אמרת שאתה גוי, כיצד העזת, הרעימו בקולותיהם והפליאו בו מכותיהם. מכות קשות ומכאיבות ספג החתן, ולבסוף גורש מהחתונה, ונאלץ לנוס על נפשו כל עוד רוחו בו.
אותו חתן יהודי, נוכח לדעת כי אכן בני משפחתה אינם אלא חבורת רוצחים ושודדים. החבילה נתפרדה, והבן נעשה לבעל תשובה, וחזר לצור מחצבתו. והכל בזכות מצות ציצית.

פרק ה - יש קונה עולמו בשעה אחת

מספר המדרש על יהודי מומר בשם 'יקום איש צרורות', שהיה בן אחותו של התנא הקדוש יוסי בן יועזר איש צרידה. באותם ימים שלטה מלכות יוון הרשעה על ישראל, וגזרות השמד נאכפו בכל תוקף.
יוסי בן יועזר נתפס ב"חטא" של הרבצת תורה ברבים, בעיצומו של יום השבת מצאוהו דורש דברי תורה בבית הכנסת לפני ציבור גדול. מיד אסרוהו ולקחוהו אל הגרדום כדי להוציאו להורג.
בעודו מורכב על הסוס בדרך להוצאתו להורג, פגש אותו אחיינו ששמו היה 'יקום איש צרורות', ואותו אחיין היה רוכב על סוס בפרהסיא ביום השבת לצידו של דודו הקדוש והטהור.
אמר 'יקום איש צרורות' לדודו: ראה הסוס שהרכיבני אדוני מושל היוונים, וראה את הסוס שהרכיבך אדונך המוביל אותך לעמוד התליה. אמר לו הרב: אם מכעיסו של הקדוש ברוך הוא מקבל כזה כבוד ויקר, קל וחומר שישלם הקדוש ברוך הוא שכר לעולם הבא לאלה שעשו רצונו.
אמר לו יקום: וכי עשה אדם רצונו של השם יותר ממך? ובכל זאת ראה להיכן מובילים אותך. אמר לו הרב: אם כך הגיע לעושי רצונו, קל וחומר למכעיסיו שישלם להם ה' יתברך כגמולם הרע בעולם הבא!

נכנסו דבריו של הרב בלבו של יקום איש צרורות כארס של נחש, ומיד הרהר בתשובה, והלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, סקילה שריפה הרג וחנק, כדי לכפר על עוונותיו.

מה עשה? הביא קורת עץ ונעץ אותה בארץ, וקשר בה חבל, וערך עצים והקיף אותם גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניה, ונעץ חרב באמצע, הצית את האור, ועלה ונתלה בחבל שבקורה ונחנק, בינתיים גברה האש והגיע לחבל ושרפה אותו ויקום נפל על החרב שהיתה נעוצה מתחתיו, ואחר כך נפל עליו הגדר של האבנים ונסקל באבנים, ולבסוף נשרף.

נתנמנם רבי יוסי, וראה את מטתו של יקום פורחת באויר, אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן, שהרי מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים לא יכולים לעמוד. ראה לאיזו דרגה נפלאה וגדולה הגיע אותו רשע בגלל שחזר בתשובה מכל לבו.

מסופר במדרש, על יהודי רשע שפרק מעליו עול מלכות שמים, ושמו 'יוסף משיתא', ובזמנו הגויים כבשו את ירושלים, והם פחדו להיכנס לבית המקדש היות וידעו את כח קדושתו.

עמדו אותם הגויים והכריזו: מי שיכנס לבית המקדש, אנו מבטיחים לו, שכל מה שיוציא משם יקח לעצמו.

שמע זאת יוסף משיתא, ונכנס, והוציא משם את מנורת הזהב. כשראו זאת הגויים, אמרו לו: אין זה מתאים לאדם פשוט כמוך להשתמש בכלי כזה, דבר זה ראוי למלך, ולכן היכנס פעם נוספת, והפעם תיקח לעצמך כל מה שתחפוץ. יוסף, לא הסכים להיכנס פעם נוספת, ואמר להם: די לי שהכעסתי את בוראי פעם אחת, אכעיסהו פעם שניה? וככל שניסו לשכנעו להיכנס שנית, לא הסכים לכך. וסופו היה, שניסרו אותו, ומת מיתה משונה, והיה צועק ווי שהכעסתי את בוראי!!! (בראשית רבה פ' סה).

אמר על זה הרב כהנמן זכר צדיק לברכה, יש ללמוד ממעשה זה עד כמה אדם יכול להיות מושפע מסביבה קדושה, שהרי אותו רשע נכנס בתחילה לבית המקדש על מנת לבזות את המקדש, ובכל זאת סירב בפעם השניה להיכנס לשם, עד כדי כך שהיה מוכן למות ולא להיכנס.

וצריך ביאור כיצד זכה לשינוי קיצוני כזה ברגע אחד? אלא מקום הספוג בקדושה כמו בית המקדש, יש בכוחו להשפיע על הנמצא בסביבתו, ולקדשו עד שישתנה מהקצה אל הקצה!

רבי חנינא בן תרדיון, היה אחד הקדושים מעשרת הרוגי מלכות, שנשרף וספר תורה עמו.

ומספרים רבותינו במסכת עבודה זרה (דף יח.): כשחלה רבי יוסי בן קיסמא, הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו: חנינא אחי, אין אתה יודע שאומה זו שגזרה על ישראל שלא לעסוק בתורה, מן השמים המליכוה, והיא שהחריבה את בית המקדש, ושרפה את ההיכל, והרגה את חסידיו, ואיבדה טובים מישראל, ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה, ומקהיל קהילות ברבים, וספר תורה מונח לך בחיקך! אמר לו רבי חנינא: מן השמים ירחמו! אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת הספר תורה באש!

לא היו ימים מועטים, עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא, והלכו כל גדולי רומי לקוברו, והספידוהו הספד גדול, ובחזרתן מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה, ומקהיל קהילות ברבים, וספר תורה מונח לו בחיקו.

הביאוהו וכרכוהו בספר תורה, והקיפוהו בחבילי זמורות, והציתו בהן את האור, והביאו ספוגים של צמר ושרו אותם במים, והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו במהרה.

אמרה לו בתו: אבא, זו תורה וזו שכרה? אמר לה: אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי, מי שמבקש עלבונו של ספר תורה הוא יבקש עלבוני.

אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להם: גוילים של ספר תורה נשרפים ואותיות פורחות. אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש! אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול הוא בעצמו.

אמר הממונה על ההריגה לרבי חנינא: רבי, אם אני מרבה ומגדיל את השלהבת ונוטל את הספוגים של הצמר מעל לבך, אתה מביא אותי לחיי העולם הבא? אמר לו: כן. ונשבע לו על כך.

מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגים של צמר מעל לבו, ויצאה נשמתו במהרה. קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה: רבי חנינא בן תרדיון והממונה מזומנים הן לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש קונה עולמו בכמה שנים.

פרק ו - התשובה הִיא הפתרון לבעיות

בורא עולם נתן לעם ישראל מתנה גדולה, והיא - התשובה, אשר בזכותה ניתנה לאדם אפשרות לתקן את מעשיו, ולבטל את חובותיו הגדולים שנוצרו כתוצאה ממעשיו הרעים אשר עשה, ואשר היודע לנצל מתנה יקרה זו.

משל למה הדבר דומה: מעשה באדם עשיר גדול שהיה ירא שמים וצדיק, אולם דבר אחד היה חסר לו - ילדים! במשך שנים התפללו הוא וזוגתו להיפקד בזרע של קיימא, ואכן התפילות המרובות עלו למרומים, ובני הזוג נפקדו לעת זקנה בבן זכר נחמד ויפה תואר. את השמחה אשר שררה בביתם לא ניתן לתאר במילים. אין צורך לומר כי בנם היה עבורם הדבר החשוב ביותר בעולמם. כבר בעודו תינוק השפיעו עליו רוב פינוק.

גם שגדל ונכנס לתלמוד תורה, הוא התבלט תמיד בבגדיו ובשאר מותרות אשר הוריו סיפקו לו בשפע, וכמובן שגם לעת בחרותו לא חסכו ממנו דבר. וכך גדל הוא לילד מפונק, פינוק אשר השחית את טבעו.

ההורים הזקנים טעו כאמור בטעות בה טעו כבר רבים לפניו - פינקו אותו וציידו אותו בסכומי כסף גבוהים, על מנת שיוכל לרכוש כל דבר שיחפוץ, ודבר זה גרם לחברים רעים להתחבר אליו.

כך הלך הבן והתדרדר עד שיצא לתרבות רעה, והיה משוטט כל היום ברחובות עם אנשים ריקים ופוחזים כמותו, וההורים היקרים אשר תלו תקוות מרובות בבנם יקירם - לא ידעו את נפשם.

לאחר תקופה של שברון לב ועגמת נפש, הכריע הצער את אמו של הנער, והיא נפטרה לבית עולמה. בלוויה עמד הילד ואמר קדיש לשם נימוס, מבלי רגש או כוונה, וקל היה לנחש כי יהיה זה הקדיש האחרון אותו יאמר במהלך שנת האבל.

עברו שנתיים, והאב הזקן החל מרגיש כי יומו קרב ובא, ועל כן החליט לתרום את כל רכושו העצום עבור מוסדות צדקה וחסד, כדי שבנו לא יבזבז את כספו להוללות ועבירות.

אולם בצואתו הותיר לבנו כמה אלפי דולרים, ונתן לו רשות להיכנס לביתו המפואר פעם אחת בלבד - ביום השנה הראשון לפטירתו של האב.

הבן לא נראה עצוב על כך שאביו נפטר, אלא המשיך לחיות חיי הוללות וראוותנות, ולשוטט בשווקים וברחובות כאחד הריקים והפוחזים.

לאחר חודש ימים כילה הבן את הסכום אשר הותיר לו אביו בצוואתו, ומכאן ואילך הוא החל ללוות כספים לצורך מילוי רצונותיו.

בתקופה הראשונה הלוו לו בשמחה. אולם אט אט החל מצטמצם מעגל המלוים, ולפתע הוא נאלץ להתמודד עם תחושת המחסור, אותה הוא לא הכיר מעודו. מהדירה ששכר, השליכו אותו כאשר לא שילם שכירות, ובמכולת לא הסכימו למכור לו בהקפה, וכך נאלץ לישון ברחובות ולמצוא את מזונו בין פחי הזבל.

בתקופה הראשונה, עוד נהגו עמו הנושים שהיה חייב להם כסף בעדינות.
אולם ברבות הימים פקעה סבלנותם, וכחודש לפני יום השנה לפטירת אביו, הגיעו אליו הנושים והזהירוהו אזהרה אחרונה ואמרו: זו הפעם האחרונה בא אנו באים לדרוש את חובנו. אנו מתאזרים בסבלנות רק משום שגילינו כי ביום השנה לפטירת אביך, תוכל להכנס לבית אביך, ואנו מקוים שתמצא שם כסף כדי לפרוע את חובותיך.
והוסיפו לומר לו: דע לך, שאם לֹא תשלם את חובך, רע ומר יהיה גורלך! אנו נצטייד בסכינים ונעשה בך שפטים - אחד יחתוך את אוזנך, ואחד את ידיך, עד שתיפח את נשמתך...
והנה הגיע היום המיועד, עם שחר השכים הבן לבית אביו, שם המתינו לוֹ כבר הנושים הרבים. השומר ששמר על בית אביו, פתח עבורו את השער והוא נכנס לתוכו, אך להפתעתו מצא שהבית ריק מתכולתו.
הוּא החל לעבור בין החדרים, וניסה לחפש בחורים ובסדקים אולי נותר שם סכום כסף אוֹתוֹ יוכל לתת לנושיו, אך לשוא, בכל הבית הוּא לֹא מצא מאומה, עד אשר הגיע אל חדר לימודו של אביו.
בחדר זה נראה כאילו איש לֹא נגע, ועל השלחן שבוא היה אביו יושב ולומד, ניצבה לה מעטפה ועליה היה רשום: "עבור בני יחידי היקר לי מכל"...
בידיים רועדות פתח את המעטפה, ומוצא בה מכתב מאביו. וכך כתב לוֹ אביו לפני מותו: בני יקירי, את המכתב הזה אתה קורא בודאי ביום השנה לפטירתי. אני כבר לֹא בחיים, נביא מעולם לֹא הייתי, אבל אנסה לתאר את מצבך כפי שאני רואה בעיני רוחי.
ובכן, אני מתאר לעצמי כי את הכסף אשר הותרתי לך - כילית תוך זמן קצר, לאחר מכן התחלת ללוות כספים מידידיך, וכמובן לֹא היתה לך אפשרות לשלמם.
אני מתאר לעצמי כי ברגע זה ממש, ממתינים לך מחוץ לבית כל נושיך, ומאיימים עליך איומים שאם לֹא תשלם את חובותיך, הם יעשו בך שפטים, אוי לה לאותה בושה ואוי לה לאותה כלימה.
על כן, מבקש אני ממך שתכנס לחדר הסמוך, שם תמצא דבר מה אשר יפתור לך את כל בעיותיך, וישחרר אותך מכל הצרות, הכנתי לך שם חבל תליה... תלה את עצמך בני, ושים קץ לתלאותיך... לפחות תהא מיתתך מכובדת מבלי יסורים וביזיונות...
אל נא תכעס עלי בני יקירי, אל תחשוב אפילו לרגע שמתוך אכזריות פעלתי כאשר החלטתי להותיר את כל כספי לאחרים.

דע לך, כי ידעתי שלא יעזור לך אפילו אם הותרתי לך את כל כספי, מפני שמרוב פזיזותך, הייתה מכלה ומבזבז את כל ממוני להבל ולריק. ולכן עבור לחדר השני ושים קץ לחייך, רק אל תשכח להתוודות על חטאיך לפני מותך...

הבן עבר לחדר הסמוך, ומצא שם חבל תליה. עלה על הכסא וכרך את החבל סביב צווארו, והחל למלמל את מילות הוידוי בדמעות שליש, ולאחר מכן קפץ מהכסא.

אך לתדהמתו החבל ניתק ממקומו, והוא נפל על הקרקע. והנה ראה פתק נוסף נופל מתקרת הבית, ושם היה כתוב: לבני היקר, לאחר שגילית את טעותך וחזרת בתשובה בלב שלם, שוב אין הקדוש ברוך הוא חפץ במותך, אלא שמח הוא שקיבלת על עצמך להשתנות ולהתחיל דף חדש בחיים.

וכעת אגלה לך סוג שיעשה אותך מאושר. בפינת החדר יש בלטה רפויה, ושם מוסתר אוצר גדול מאוד, לך וקח אותו, ושלם את חובותיך, והתחל את חייך בדרך הישרה והטובה, ללא חיי הוללות והפקרות.

הנמשל ברור - הקדוש ברוך הוא אינו חפץ במותו של הרשע, אלא רוצה הוא שיחזור בתשובה, ואז יקבל מאת ה' את האושר הגדול ביותר, ויהיה לו גם חיי עולם הזה וגם חיי עולם הבא.

אבל אם אין הָאדם חפץ לשנות את דרכו הרעה, אזי מחכים לו הרבה נושים שעתידים לפרוע ממנו את כל החובות שצבר פה בעולם הזה.

אשרי האיש אשר יודע לנצל הזדמנות פז כזאת - לחזור בתשובה, ולעלות בדרך הישרה המובילה אל האושר האמיתי שאין בו דמיונות ובדיונות.

אין מה לחפש בחוץ

בעל תשובה אחד נשאל על ידי עיתונאי חילוני, מי יקבל יותר שכר, האם אתם בעלי התשובה, או אותם שהתחנכו על ברכי התורה מילדות?

השיב בעל התשובה: אותם שגדלו ברוח התורה מקטנותם. חזר האיש ושאל: מדוע, הרי אתם צריכים להגמל מדברים כה רבים שהורגלתם להם?

השיב הנשאל: נכון, זהו צד אחד של המטבע. אבל הם עלולים לחשוב שהם מפסידים הרבה תענוגים. לעומת זאת, אנו מכירים את העולם החילוני, ויודעים שאין מה להפסיד כלל!!!

ר' נתן בירנבוים זצ"ל, פירש את מאמר חכמינו ז"ל: "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", לענין האושר הגדול אשר לו זוכים בעלי התשובה.

ומהו האושר הזה? אחרי שטעמו חיים בלי תורה, הם זוכים להכיר את האושר הגלום בחיי התורה ביתר שאת. הם חשים את תחושת הטוב לעומת הרע, ורואים את האור לעומת החושך.
צדיקים גמורים שמעולם לא טעמו את ההיפך, אינם יכולים לחוש את האושר הנפלא הזה של האור לעומת החושך...
דברי ר' נתן בירנבוים נכונים הם, אך אנו יכולים להוסיף עליהם ולומר, שכאשר אנו שומעים מה אומרים בעלי התשובה, אנו יכולים להשתמש בידיעה זו ולהיעזר בה. יש לנו הודאה מפי אותם שחיו את החיים ההם, ואין חכם כבעל הנסיון. וחכמתם תועיל לנו.
"ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים, ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו", אשרינו שמובדלים ומרוחקים אנו מן הכיעור שבחיי התועים שלא זכו להכיר את דרך התורה והיראה.

שער ההלכות - חלק אורח חיים

פרק א - הלכות ציצית

א. טוב ונכון לכל אדם להיות זהיר ללבוש טלית קטן במשך כל היום, כדי שיזכור את מצות ה' בכל רגע. ומטעם זה יש בטלית חמשה קשרים, כנגד חמשה חומשי תורה, וארבע כנפות, כדי שבכל צד שיפנה יזכור את המצוות.[1]
ובעל תשובה שקיבל על עצמו ללבוש טלית קטן, ובימי הקיץ החמים קשה לו ללבוש גופיה מתחת לטלית קטן, יש להקל לו ללבוש את הטלית על גופו. אומנם בימים שמזג האויר נעים, ילבש גופיה מתחת לטלית.[2]

מעלת לבישת טלית קטן

1. שולחן ערוך (או"ח סימן כד סעיף א). והרה"ג ר' שלום הלוי בשו"ת דברי חכמים (סימן א) נשאל אודות מה שנתקלים פעמים רבות בתלמידים והורים מיוצאי תימן שטוענים כי במקומם לא היה נהוג ללבוש טלית קטן, אלא היו יהודי תימן יוצאים מבתיהם ומסתובבים בשוקים וברחובות בלי ציצית, והסתפקו בכך שהתעטפו בטלית בשעת התפילה.
וכתב על זה הרב המחבר, שידיעה זו מוטעית מיסודה, דהנה אמת נכון הדבר שלא היו נוהגים ללבוש טלית קטן אלא יחידים, אמנם אין זה אומר שהסתפקו בטלית בשעת תפילה, אלא המנהג המקובל הוא שכל איש יהודי תימני בתימן אינו יוצא מפתח ביתו

בלי טלית על כתפו, וטלית זו היא שמתעטף בה בבית הכנסת בשעת התפילה, ואם זכינו ועלינו לארץ הקדושה, כל שכן שצריכים להתקדש ביתר שאת לשמור ולקיים מצותיה של תורתנו הקדושה בכל דקדוקיה.

וכבר כתב רבינו אברהם אבן עזרא (פ' שלח פרק טו), שלפי דעתו, יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר שעות היום, משעת תפילה, למען יזכור ולא יעשה עבירה. ועל כן, שמעו אחים לקול מורים, וקיימו מצוה זו שעליה אמרו במנחות (מג:) ששקולה כנגד כל המצות כולן. ע"כ.

טלית קטן לילדים מגן ממזיקין

כתב בשו"ת שבט מיהודה (אונטרמן חלק ב עמוד ד) בשם הגאון ר' עובדיה הדאיה זצ"ל, בענין לבישת טלית קטן לילדים, שעל פי סודן של דברים, הציצית הוא בחינת אור מקיף, אלא שטלית קטן הוא אור מקיף קטן, והטלית גדול הוא אור מקיף גדול.

כל אדם מוכרח שיהיה לו שני מקיפים לשמור אותו מן המזיקין המשוטטים בעולם, וטבעם להזיק כל אדם, ועל ידי שני מקיפים אלו של הטלית, לא יכולים לנגוע באדם. אם כן, מי שאינו לובש טלית, הרי אין לו מי שיגן עליו מן המזיקין.

ואפשר שמפני זה שלא מלבישים טלית קטן לקטנים, נמצא חולאים רבים בקטנים יותר מן הגדולים, והוא מן אלה המזיקין המצויים תמיד בחוצות וברחובות. על כן מי שחס על בנו מן המזיקין, עליו להזהר ולהשתדל להלביש בנו לכל הפחות טלית קטן אף שעדיין אינו יודע להתעטף בטלית גדול, בכדי שיהיה שמור ומוגן מן המזיקין.

וכל זה הוא חוץ מכל המעלות הטובות שמגיע לו מהציצית, שזוכה שעל ידי זה יזכור כל תרי"ג מצות, ומשמשים אותו אלפיים ושמנה מאות עבדים לעתיד לבוא, ואם יסתכל בהם בשעת קריאת שמע, מעולם לא יבוא לידי סמוי עינים, וזוכה לראות פני שכינה, ומי הוא זה שלא ירצה שבניו יהיו מאושרים בכל המעלות הללו, ובנוסף לכך עוד יהיו מוגנים מן המזיקין. ע"כ. וראה עוד בספר נפש חיה (צבאן חלק א עמוד קנב), ובשו"ת יחווה דעת (חלק ד סימן ב).

לבישת טלית קטן על הגוף

2. הנה בספר שבט מיהודה (גרינוולד פ' כי תצא), הביא את הפסוק "גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך", וכתב, שלפני כן פירש רש"י, שאם קִיְּמָת מצות שילוח הקן, תזכה לבגד חשוב. משמע מדבריו, שלשון "כסותך", שייך על בגד חשוב, מה שאין כן לשון "שמלתך" שייך על בגד שאינו חשוב, כגון גופיה וכדומה [וכמו שכתוב "כי היא שמלתו לעורו" שהשמלה צמודה לבשר].

ואפשר שמזה יש סמך קצת, למה שקטני בני ישראל שיחה בפיהם שאין לובשים טלית קטן על גופו, משום שהתורה הדגישה "על ארבע כנפות כסותך", דהיינו שתהיה הטלית קטן כמו 'כסותך', כלומר, שיהיה בגד חשוב שלובשים אותו מבחוץ ולא מבפנים. ע"כ.
ובספר חיי הלוי (סג"ל ח"ה עמוד טז) כתב בשם הרב משנת יעקב, דכיון שבגד העשוי לזיעה פטור מציצית, על כן אין ללבוש הטלית הקטן סמוך לגוף, כדי שלא יהיה נקרא בגד של זיעה, אלא ילבש הטלית על בגד. ע"ש.
וגם בשו"ת מנחת דוד (חלק ג עמוד קג) נשאל, האם יכול ללבוש ציצית על גופו ממש בלי בגד מלמטה, וכתב, שבשלחן ערוך (סימן ח סעיף יא) מבואר, שעיקר מצות ציצית ללבשו על בגדיו. ועיין שם בכף החיים ובספר מאסף לכל המחנות, שהביאו מגורי האריז"ל, שצריך ללבוש הציצית תחת בגדיו על חלוקו, ומזה למדו הפוסקים שצריך ללבוש הציצית על בגד דוקא ולא על גופו. ע"כ. ועיין בספר עלי שיח (עמוד לז).
אומנם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סימן טו) כתב, שאכן לכתחילה יש ללבוש טלית קטן על גופיה, אבל ביום חם, מותר ללבשה על הגוף. אבל יש שסוברים, דאין ללבוש את הציצית על הגוף ממש, וכך פסק הרב הגאון רבי מרדכי אליהו שליט"א, וסברתו שבמקרה זה, הציצית נחשבת כבגד של זיעה, ויש בכך בזיון לציצית.
אולם הרב הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל פסק, שאף על פי שבכתבי האר"י ז"ל כתוב שיש ללבוש הציצית על החלוק, אין זה מוכרח שזה על פי סוד, אלא כדי שתהיה הציצית נראית. ואפשר שיש לנהוג כן כדי שלא יהיה בזיון לטלית. וכל זה דוקא באופן קבוע, אבל ללבוש את הטלית על הגוף באופן ארעי, אין חשש בדבר. ובימים חמים אולי זה כדרך עראי ויהיה מותר. ע"כ.
וכן תראה בשו"ת מים ההלכה (חלק א סימן ו) שכתב, שמדברי בעל כף החיים (סימן ח ס"ק ג) משמע, שיש ללבוש את הציצית מעל לגופיה. אך ראיתי בספר 'קדושים תהיו' להרב שמואל כץ שליט"א, שכתב בשם מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א, שבימים חמים מאוד מותר ללבוש הטלית על הגוף ממש. ולכן אף שלכתחילה יש להקפיד ללבוש את הציצית על הגופיה ולא על הגוף, ביום חם מאוד יש שהתירו ללבוש גם בלי גופיה, ויש שהוסיפו להתיר רק בדרך ארעי בלבד ולא באופן קבוע. ע"כ.
וגם הלום ראיתי בספר עוזר ישראל (פרק ח אות נז) שכתב, שלכתחילה אין להשים את הציצית על הגוף משום דהוי בזיון. והביא דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו תכלת וארגמן, שבגד העשוי לקבל הזיעה שלא תעבור לבגדים, אינו נחשב לבגד כמבואר

בראשונים. ולכן נכון להיזהר שלא ללבוש הטלית קטן סמוך לבשרו ממש, דלא ליהוי כבגד התחתון שעשוי לזיעה דפטור מציצית.

והעיר על זה הרב עוזר ישראל, שיש לחלק בין סתם בגד העשוי לקבל הזיעה, לבין טלית קטן שעשוי במיוחד כדי לקיים מצוות ציצית, ומצורת הבגד מוכח שאינו לובשו כדי לקבל הזיעה, אלא כדי לקיים מצות ציצית, ורק משום שחם לו, לבשו על גופו, ולכן שפיר חייב בציצית. ועל כל פנים לכתחילה לא ילבש אותו על גופו. עכ"ד.

האם עדיף טלית על הבגדים מבחוץ או על גופו מבפנים

והן עתה ראיתי להרה"ג ר' יעקב הלל שליט"א בשו"ת וישב הים (חלק א עמוד סז), שנשאל מתלמיד חכם אחד המתחסד עם קונו, אשר בימי הקיץ סובל הרבה מהחום, ולכן אינו לובש גופיה מתחת לחולצה, ושאל מה עדיף על דרך הסוד, האם ללבוש הטלית קטן על בשרו ממש, או ללבוש הטלית מבחוץ על גבי החולצה [כמנהג האשכנזים]. והשיב לו, שעדיף ללבוש על החולצה מבחוץ.

ואף שמצינו למרן הרש"ש ז"ל בנהר שלום (דף כד ע"ג) שכתב: על ידי לבישת טלית קטן על בשרו יכוון וכו'. ומשמע שלובשים הטלית קטן על הגוף ממש. אין להוכיח כן מדבריו, כי ברור שלשון זה אינו מדוקדק, והוא מליקוטי רשימות של הרש"ש ז"ל, ובסידורו לא כתב כדיקדוק הזה, וכן בשאר מקומות שבספר נהר שלום שחזר שם על כוונת לבישת הטליתות כמה פעמים, לא כתב כדבר הזה. ע"כ.

אומנם לעת כזאת ראיתי באור תורה (שנה כא עמוד רסד), שהגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א כתב, שבהיותו בירושלים ביום כ"ב בחשון התש''מ, שאל את פי הרה"ג המקובל הרב יצחק כדורי זצ"ל, מה כוונת הרש"ש בספרו נהר שלום שכתב שלובשים את הטלית קטן על בשרו. והשיב, דרצונו לומר שלבשו סמוך לבשר, דיש "על" שכוונתו סמוך. עכ"ד.

והעיר על זה הרב מאזוז, דבמסכת זבחים (יט.) דרשינן "ילבש על בשרו" שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבשרו. ועוד דאם כדבריו, מה בא הרש"ש להשמיענו בזה, היה לו לומר "על ידי לבישת טלית קטן" ותו לא.

ואף שהאחרונים כתבו שרבינו האר"י היה לובש הטלית קטן על גבי חלוקו, מכל מקום נראה שבימי הקיץ החמים, אין לחוש אם לובש הטלית קטן על בשרו ממש כפשט דברי הרש"ש, וכן הסכים לי הרה"ג הצדיק רבי שמואל דרזי. עכ"ד.

וגם דעת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בספרו הליכות שלמה (עמוד לא), שמותר ללבוש טלית קטן על בשרו, משום שלובשו כדרך שלובשים שאר בגדים ואין בזה בזיון. ע"ש.

ועל כן, כתבנו בס"ד שיש להקל בזה בימות הקיץ החמים, והמחמיר ללבוש תמיד גופיה מתחת לציצית, תבוא עליו הברכה. וראה עוד בתשובת הרמב"ם פאר הדור (סימן ז).

וכתב בספר ילקוט יוסף (סימן ח עמוד צג), שאותם הלובשים טלית קטן מתחת לבגדים, אף שהציציות נוגעות בבשר הירכיים וכדומה, אין בזה כל איסור, ואין צריך להחמיר בכך, כמבואר בתשובת הרמב"ם בספר פאר הדור (סימן ז).

ב. מי שקשה לו ללכת עם טלית קטן בלילה, כגון שחם לו וכיוצא בזה, רשאי להסיר את הטלית מעליו בשעות הלילה, בין בשעה שהולך ברחוב ובין בשעה ששוכב לישון. והמחמיר ללבוש את הטלית גם בלילה, תבוא עליו הברכה.[3]

לבישת טלית קטן בלילה

3. כתב הרמב"ם בהלכות ציצית (פרק ג ה"ז): חובת הציצית ביום ולא בלילה, שנאמר: "וראיתם אותו" בשעת ראייה. ע"כ. וכן פסק מרן בשולחן ערוך (סימן יח סעיף א). ולכן מעיקר הדין מותר להסיר את הטלית קטן מעליו לאחר החשיכה.

אומנם בספר כף החיים (סימן כא אות טו), הביא דברי שער הכוונות שצריך להיזהר שלא להסיר מעליו ציצית קטן לא ביום ולא בלילה, וישכב עמו בלילה, ויועיל לו מאוד כדי לבטל כוחות החיצונים. ואין זמן שצריך להסיר אותו מעליו אלא בכניסתו למרחץ. והביא ראיה לדבר ממה שאמרו חכמינו ז"ל על דוד המלך ע"ה, שכאשר נכנס לבית המרחץ וראה את עצמו ערום, אמר: אוי לי שאני ערום מן המצוות, עד שנסתכל במילה וכו'. ואם בהיותו ישן היה מסיר ציצית קטן, אם כן למה לא היה מצטער בכל לילה שהיה נשאר בלי שום מצוה. אלא ודאי שאין זמן שיהיה פטור מן הציצית קטן אלא דווקא במרחץ.

[*). א"ה: לכאורה אין מזה ראיה שהיה ישן עם טלית קטן, משום שבזמן שינתו של אדונינו דוד, בודאי היה בגדר סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והיה ממשיך לעסוק בתורה גם בזמן השינה, וכמו שמספרים על רבינו האר"י הקדוש שפעם ראוהו תלמידיו ישן שעתיים ותוך כדי שנתו ממלמל מלים, ובקשו ממנו שיאמר להם מה מלמל בזמן שינתו. אמר להם הרב: יקח לי שבעים שנה להסביר לכם מה למדתי בזמן שישנתי. ואם כן בודאי שדוד המלך היה משיג השגות רמות ונשגבות בזמן שינתו, ולא היה בטל מן התורה. וי"ל.]

וסיים הרב כף החיים, שעכשיו כל העולם נוהגים כדברי האריז"ל, שלא לפשוט טלית קטן אפילו בלילה ומסירים אותה רב בבית המרחץ. ע"כ. ועל כן באופן שיש לו אפשרות

לחוש לדברי האר"י ז"ל, ראוי ונכון שיעשה כן ולא יסיר את הטלית בלילה, וכן כתב בשו"ת קנין תורה (חלק ג עמוד קכו).
ובספר דרכי חיים ושלום (אות לח) כתב, שהגאון בעל מנחת אלעזר, היה מדקדק ומזהיר לישן עם טלית קטן גם בלילה, והקפיד מאוד אם ראה אחד שאינו ישן עם טלית קטן. ע"כ. ועיין בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קמה).
ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק ה סימן ט) כתב, שהגאון הרב מבריסק וכן רבינו החזון איש זצ"ל, לא נהגו לשכב בלילה עם טלית קטן, ועל כל פנים סיים שם, שהמחמיר לישון עם טלית קטן כדעת רבינו האר"י ז"ל, תבוא עליו הברכה, ויש בזה סגולה להינצל מטומאה בלילה. ע"ש.
והגאון ר' מאיר מאזוז שליט"א בספר מקור נאמן (עמוד ט) נשאל, האם לפי הפשט צריך לשים ציצית כשנחים בצהריים, או בלילה, וכן האם צריך לשים כיפה כאשר ישנים. והשיב שזה מחזק ביראת שמים, אבל אין זו חובה כל כך.
ועל כן יש להורות שהכל לפי מה שהוא אדם, שמי שסובל מהחום בימות הקיץ, וקשה לו לשהות עם הטלית קטן בלילה, בפרט בעת השינה, רשאי להימנע מלבישת הטלית, ולכן הפחות בשעה שרוצה לישון, יניח אותה עליו מבלי ללובשה.
ועל כל פנים, כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן קסג), שאף לדעת רבינו האר"י ז"ל שיש לישון עם טלית קטן בלילה, מכל מקום ילדים קטנים בגיל שלוש ומעלה שלפעמים אינם יכולים לעצור עצמם בלילה ומרטיבים במיטה, אולי אין מנהג וחינוך לחנכם לישון עם טלית קטן.

ברכת שהחיינו על טלית קטן

ג. אדם שקנה או קיבל בגד חדש, כגון טלית גדול או טלית קטן מצמר וכיוצא בזה, ויש לו הנאה ושמחה מכך, יש לו לברך ברכת שהחיינו בשעת לבישת הבגד.[4]
אומנם בעלי תשובה שקבלו על עצמם ללבוש טלית קטן בפעם הראשונה בחייהם, אם הטלית עשוי מצמר רחלים, יברכו עליו ברכת שהחיינו. אבל אם הטלית עשוי מכותנה או מבד, לא יברכו עליו, מפני שאין לברך ברכת שהחיינו על טלית קטן שעשוי מדבר שאינו חשוב.
ואף על פי שאותם בעלי תשובה שמחים על כך שזכו לקבל עליהם מצות ציצית, יש להסביר להם שאין מברכים שהחיינו על השמחה והעונג שיש במצות ציצית, אלא על ההנאה שנהנה מלבישת בגד חשוב, ולכן אינם יכולים לברך על טלית שעשויה מבגד שאינו חשוב.[5]

4. כמבואר בשולחן ערוך (סימן רכג סעיף ג), וכתב בשו"ת דברי שלום (מזרחי חלק ה סימן לד), שאם לבש בגד חדש ולא בירך שהחיינו מיד בתחילת לבישתו, יכול לברך כל עוד שלא פשט אותו, מכיון שעדיין יש בלבו שמחה מאותה לבישה. ע"כ. וראה בשו"ת באר שרים (חלק ג עמוד יא).

5. דין זה נתבאר כבר בס"ד בספרנו ואין למו מכשול חלק א' (פרק ב סעיף ב). כיעו"ש.

הוצאת ציציות

ד. מנהג הספרדים ועדות המזרח, ללבוש את הטלית קטן מתחת לבגדיהם, וגם את הציציות נוהגים שלא להוציא בחוץ, אלא מכסים אותם מתחת לבגדים.[6]

אומנם בעלי תשובה שרוצים להוציא את הציציות מחוץ לבגדיהם, כדי להיבדל מהסביבה החילונית בה הם נמצאים, רשאים לעשות כן.

ועל כל פנים, לאחר שכבר התחזקו בתורה ובמצוות, וכולם כבר יודעים שהם בעלי תשובה אמיתיים, או שעברו לגור במקום חרדי, יחזרו למנהג רבותינו הספרדים, ויכניסו את הציציות מתחת לבגדים.[7]

6. כמבואר בשו"ת יחווה דעת (חלק ב סימן א), ובשו"ת שמש ומגן (ח"ד סימן לז).

7. כן הורה מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א לבעלי תשובה, והובאו דבריו בספר ילקוט יוסף (סימן ח עמוד צה), וכן כתבו הגאון רבי בן ציון אבא שאול בשו"ת אור לציון (חלק ב עמוד כז), ויבדלח"ט הגאון ר' מאיר מאזוז בספר מקור נאמן (עמוד ט).

ה. אותם ההולכים עם ציציות בחוץ, מעיקר הדין מותר להם להיכנס לבית הכסא (שירותים) כשהציציות מגולות. ומכל מקום טוב ונכון להחמיר לכסות את הציציות מתחת לבגדיהם עד לאחר שיצאו מבית הכסא.[8]

להיכנס עם ציציות מגולות לשירותים

8. כתב בתשובות הרמב"ם (חלק ב סימן רסח): לפי שהציצית תשמישי מצוה ואין בו קדושת הגוף, לפיכך מותר להיכנס בטלית מצויצת לבית הכסא ולדורסה ברגל ולהשתמש בה, כגון לפורשה ולכסות בה בעת כיסוי הערוה ובעת גילויה, כל זה מותר. עכ"ל.

וכן מרן השולחן ערוך (סימן כא סעיף ג) כתב: מותר ליכנס בציצית לבית הכסא. וכתב המשנה ברורה (ס"ק יד), שדוקא בארבע כנפות הקטן שלובשו כל היום, מותר לעשות כן. אבל אלו טליתות של מצוה שמיוחדים רק להתפלל בהן, אין נכון שיכנס בהן לבית הכסא. ע"כ.

ובשו"ת יצחק ירנן (חלק א סימן יז) כתב גם כן להקל להיכנס עם טלית קטן לשירותים, והביא דברי כף החיים (שם אות יג) שכתב בשם מהר"ן שפירא, שכל המצוות הבאים משורש אור המקיף של הקדושה, כגון טלית גדול וטלית קטן, אין עצמות האור נשאר קבוע באותה המצוה תמיד אלא דווקא בזמן עשיית המצוה, אבל לאחר עשיית המצוה, נשאר רק הרשימו של האור קיים.

לפיכך מותר להיכנס בציצית קטן לבית הכסא, ובעת שנכנס אדם לבית הכסא, אזי כל ההארה מסתלקת ומתעלה מהציצית, ונשאר עליו הטלית קטן כמו גלימה בעלמא.

והנה באותה ההארה שמסתלקת, נעשה ממנה מלאכים [שמכל המצוות שאדם עושה, הוא ממשיך על אותה מצוה הארה גדולה משורש אותה מצוה], ואותם מלאכים משמרים את האדם מכל דבר רע, ולכן בעת שנכנס האדם לבית הכסא, אותם המלאכים שנעשו מהרשימו של הציצית, הם מסתלקים ממנו וממתינים שם בחוץ עד שיצא פעם אחרת.

אתה הראת לדעת, שאין מקום להחמיר בזה, ובפרט כאשר לובשים את בגד הטלית מתחת לבגדים ורק הציציות נמצאות בחוץ. ע"ש.

והן עתה ראיתי בשו"ת אדרת תפארת (חלק א סימן ג) שכתב, שיש מקום לומר שבזמן הזה לכולי עלמא יהיה מותר ליכנס עם הטלית לבית הכסא, משום שמבואר בכמה אחרונים שבתי כסאות שלנו אין להם דין בית הכסא, משום דדמי לבית הכסא דפרסאי שהצואה עוברת משם. ואף שלא קיימא לן כוותיהו, מכל מקום ראוי לצרף את דבריהם לסניף להקל. אולם לכתחילה נראה שגם בזמן הזה ראוי שהציציות לא יהיו גלויות. ע"ש. וכסברא זו כתב גם בשו"ת ויברך דוד (סימן יט).

וראה נא בשו"ת חמדת אברהם (חלק ב סימן ד) שכתב בשם ספר ארחות רבנו הקהלות יעקב (חלק ג עמוד קצ), שהגר"י קניבסקי זצ"ל לא היה פושט את הטלית קטן בהכנסו לבית הכסא אף לצרכים גדולים, ואפילו שהיה לובשו על כתנתו והיה גדול וארוך עד ברכיו, לא היה מסירו, רק משליך כנפיו על כתפיו. ע"כ.

והניף ידו שנית בחמדת אברהם חלק ג' (עמוד קצט), והעלה להקל בזה מעיקר הדין. כיעו"ש. וגם בספר האיש מרדכי (חלק ב עמוד פה) כתב בשם מורינו הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, שאין צריך לכסות את הציציות כשנכנס לבית הכסא. ע"ש.

וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן טו) בענין הידוק קשר הציצית בבית הכסא, מעיקר הדין אין איסור, כיון שאין כאן דיבור ולא מחשבה לאיזה דבר שבקדושה, אבל כדאי להזהר, וכן אני נוהג. ע"כ. וראה עוד בילקוט יוסף (סימן כא עמוד רנג), ובשו"ת מים ההלכה (חלק ג סימן כה), ובשו"ת ברכת אפרים (סימן ד), ובספר מקור נאמן (עמוד ט).

ו. ההולך עם ציציות מגולות, יש לו להיזהר שלא להיכנס כך לבית הקברות, משום שיש בכך לעג לנפטרים הקבורים שם שאינם יכולים לקיים מצות ציצית.
אולם ההולכים למירון לקבר רבי שמעון בר יוחאי, וכן לקבר רבי מאיר בעל הנס, רשאים להיכנס לשם עם ציציות מגולות, מכיון שהקבר נמצע עמוק באדמה.[8]
8. הנה בשולחן ערוך (או"ח סימן כג וסי' מה) מבואר, שאסור להיכנס בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת, ותפילין בראשו, משום לועג לרש. ואם הם מכוסים, מותר. ולכן כל הנכנס לבית הקברות אפילו של צדיקים, יש לו לכסות את ציציותיו מתחת לבגדיו.
אולם כתב בשו"ת אהלי יעקב (סימן יז) בשם הרב מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל, שבמירון בקבר רבי שמעון ורבי אלעזר בנו, אין צריך לכסות את הציציות, מכיון שהמערה נמצאת למטה ואין עומדים סמוך לקבר. ובספר גשר החיים מבואר שגם קבר רבי מאיר בעל הנס נמצא למטה, ולכן יש להקל בזה. וכן יש לדון להקל במערת המכפלה, מאחר שהאבות היו קודם מתן תורה ולא שייך בזה לועז לרש. ע"ש. וראה עוד בשו"ת דבר יהושע (ח"ג יו"ד סימן מז).

ז. אדם שמתקרב לדרך התורה ועדיין אינו חובש כיפה, אבל רצונו ללבוש טלית קטן מתחת לבגדיו, רשאי לעשות כן, ושכר מצוה זו תגן בעדו.[9]
9. כן נראה פשוט, מאחר ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, ובפרט שאין זה ברור שהליכה ללא כיפה היא עבירה, וכמבואר לקמן (עמוד). וכן כתב בשו"ת ברוך ושמח (סימן ו) להקל בנידון דידן. וראה בשער האגדות (עמוד) כיצד הצילה הציצית אדם אחד שהיה מקיים מצוה זו ללא כיפה.

פרק ב - הלכות תפילין

א. המניח תפילין, יש לו להיזהר מאוד שלא להרהר הרהורי רעים [על נשים וכדומה], ובודאי שיש להיזהר בזה בשעה שמניח תפילין של רבינו תם, משום שקדושתן גדולה מקדושת תפילין של רש"י, ויש לשמור על קדושתן.[1]
אומנם בעל תשובה שבאים לו הרהורי עבירה בשעה שמקיים מצות תפילין, ואינו מצליח להסיח דעתו מכך, אף על פי כן אינו נפטר ממצות הנחת תפילין.
ועל כל פנים יש לו להתאזר בכל כוחו לבטל את אותם ההרהורים שעולים במחשבתו בשעת קיום המצוה, ויבקש מבורא עולם שיטהר את מחשבותיו מכל הרהור רע.[2]
1. שולחן ערוך (סימן לח סעיף ד), שו"ת אור לציון (חלק ב עמוד לח).
הרהורי עבירה בשעת הנחת תפילין

2. מרן הבית יוסף (או"ח סימן לח) הביא דברי הכל בו שכתב בשם הר"ם, אודות הבחורים אשר מהרהרים בנשים, אפילו בשעת קריאת שמע לא יניחו תפילין. ובספר ארחות חיים הביא סיוע לכך מהירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) שמפרש דמה שאמרו "תפילין צריכים גוף נקי", פירושו ממחשבה רעה. ע"כ.

וכתב על זה הבית יוסף, דנראה שאין לפוטרם ממצות תפילין מפני כך, אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם ליראת שמים כדי שיסיחו לבם מדברי הבאי המזיקים לגוף ולנפש, ויפנו לבם לקבל עליהם עול מלכות שמים. ע"כ.

ולכאורה משמע מדבריו, שסובר להקל בזה גם באופן שלא עלתה בידם להינצל מאותם הרהורי עבירה הפוקדים אותם בשעת הנחת תפילין.

והנה בשולחן ערוך (שם סעיף ד) כתב, שהמניח תפילין, צריך ליזהר מהרהור תאות אשה. והוסיף הרמ"א, שאם אי אפשר לו בלא הרהורים, מוטב שלא להניחם. ע"כ. וכתב שם השלחן גבוה (אות ט), שדעת מרן גם כן שלא להניחם באופן שאי אפשר לו בלא הרהורי אשה, ודברי הרמ"א הם כדעת מרן, והרמ"א בא לפרש דעת מרן.

וראה שו"ת וישב משה (זורגר חלק ב סימן קכד), שאם אדם נמצא בבית חולים, ואינו יכול בעצמו להניח תפילין, אין לו להניח תפילין על ידי אחת האחיות העובדות שם, אם על ידי זה יהיה לו הרהורים. ע"ש. ולפי זה, אין להקל להניח תפילין למי שיש לו הרהורי עבירה בשעת הנחתן.

אומנם טוב עין יראה בספר יפה ללב (חלק א דף סז:), שהביא דברי מרן החבי"ב בשיורי כנסת הגדולה, שהעיר על דברי הרמ"א שסברתו סברא תמוהה מאוד, דמפני הרהור תתבטל מצות תפילין. ומה שאמרו בירושלמי שתפילין צריכים מחשבה נקייה, יש לומר שדווקא אם מניחם כל היום, אבל לפטור ממצות תפילין בשעת קריאת שמע ותפילה מפני הרהור לא פוטרים. וכן כתב השלמי ציבור (דף מ'), שלא יעלה על הדעת שמפני הרהור תתבטל מצות עשה של תפילין ממנו. ע"כ.

וכן כתב להקל בספר נתיבות החיים (חלק ב עמוד תי) בשם מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א. ע"ש. ושוב ראיתי בספר ילקוט יוסף (סימן לח עמוד תרסט) שכתב גם כן להקל בזה על פי דברי הבית יוסף הנזכר לעיל, והביא דברי התשב"ץ (חלק ב סימן רסא) שכתב: ילדים [דהיינו בחורים צעירים] שאי אפשר להם בלא הרהור, מותרים להניח תפילין. ע"ש.

וראה בספר חסד לאלפים (סימן לח אות ב) שהביא דברי מרן והרמ"א, וכתב שאף שמותר שלא להניחם כשיש לו הרהורים, מכל מקום עתיד ליתן את הדין על אשר לא

עשה מה שביכולתו לעשות כדי לסלק את ההרהורים מלבו בשתי ידיים. וזאת תורת האדם בכל עת ורגע, וכל שכן בשעה שמניח תפילין ומתפלל, שחובה עליו לדחות הרהורים רעים לבל יערב קודש בחול וטמא בטהור, והרי זה דומה למערב צואה במאכל המלך, וחמת המלך תבער בו.

אומנם בחמלת ה' על יצוריו שאינו דן אונס כרצון, וקמי שמיא גליא שאין אדם שליט ברוחו, והרהורים באים לו לאדם מדעתו ושלא מדעתו, ואין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, ולא יענש אם יעמוד על המשמר ובכח יגבר איש לדחות מעליו המחשבות והרהורים ולהחליף אותם טוב ברע, אבל אם מאריך ברעתו מבלי שימת לב, ידאג מן הפורענות כי רבה היא, אם לא ישוב בתשובה. ע"כ. וראה בשו"ת אלישיב הכהן (ח"ב עמוד יט).

ללמוד כל היום עם תפילין

ב. בעל תשובה שהוא בן תורה, ורצונו ללמוד בבית המדרש עם תפילין במשך כל היום, אין לחוש בכך לגאוה, ורשאי לעשות כן באופן שיזהר שלא להפיח בהם ולא להרהר בהם הרהורים אסורים, וגם יזהר וישמר משחוק וקלות ראש בזמן שהתפילין עליו.[3]

האם יש ענין ללבוש תפילין כל היום

3. כתב הרא"ש בהלכות קטנות (מנחות הלכות תפילין) בשם ירושלמי (ברכות פ"ב), מפני מה לא החזיקו במצות תפילין, מפני הרמאים. וביאר, מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפילין כל היום גם אנשים כשרים ונאמנים בעיניהם, והרי כך היה הדבר ראוי מי ששם ה' נקרא עליו תמיד ויראתו על פניו תמיד ולא יחטא. אלא מפני הרמאים שהן רשעים, ומניחין תפילין כדי לרמות בהם העולם. ע"כ. ומבואר שאין מנהג להניח תפילין במשך כל היום.

ומרן בשולחן ערוך (סימן לז סעיף ב) כתב: מצותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת קריאת שמע ותפילה.

וכתב שם הביאור הלכה, שמדברי האליה רבה מוכח, שמי שיודע שיש לו גוף נקי, אין לו לפטור את עצמו ממצות תפילין כל היום. ופשוט דכונתו שאם יודע שיוכל ליזהר גם מהיסח הדעת, דהיינו על כל פנים משחוק וקלות ראש. ואשרי המקיים כדינו מה שאמרו חז"ל במסכת מגילה (דף כ"ח): שאלו תלמידיו את ר' אליעזר במה הארכת ימים? ואחד מהדברים שאמר להם הוא - שלא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין. עכ"ד.

מתי יש לחוש ליוהרא ומתי לא

ולכאורה מדוע האליה רבה סובר שצריך להניח תפילין כל היום ולא חיישינן ליוהרא, והרי מרן השלחן ערוך מעיד בגודלו שאין כל אדם יכול ליזהר לשמור על גוף נקי ולא להסיח דעתו מהם, ולכן נהגו שלא להניחם כל היום. ואם כן, מי שמניחם כל היום, מראה שהוא אדם כשר ושולט בעצמו יותר מדורות קודמים, ולכאורה נראה הדבר כיהירות.

ברם, נראה ליישב, דהנה מעיקר הדין יש חובה להניח תפילין כל היום, וכמו שכתב הרא"ש (הנ"ל) שכך היה ראוי למי ששם ה' נקרא עליו ויראתו על פניו תמיד ולא יחטא. אלא שמאחר שקשה להמנע מהיסח הדעת וכדומה, פטרו את האדם מלקיים מצוה זו כל היום, והצריכוהו להניחם זמן קצר.

אומנם אם האדם מרגיש בעצמו שיכול הוא לעשות כפי עיקר הדין, באופן כזה אין זה נחשב ליוהרא, שהרי אינו עושה מעשה חסידות ופרישות בעלמא, אלא עושה את עיקר הדין, ושפיר יכול להניח תפילין כל היום.

וכיוצא בזה מצינו בשו"ת באר משה (חלק ג סימן קעט) שכתב, שחובה על כל אדם לקחת עמו ספר כשנוסע באוטובוס, או כשהולך לאירועים שונים כגון חתונה וכיוצא בזה, כדי ללמוד תורה בשעת הפנאי, ואין בזה חשש גאוה, מפני שכל מה שאמרו שיש לחוש לגאוה, היינו דווקא כשעושה דבר שאינו חייב לעשותו על פי הדין, ואף על פי כן מתחסד לעשותו. אבל לימוד תורה, חייב בו בכל עת בין בלכתו בדרך, ובין בהיותו באולם שמחות ובשאר מקומות אחרים, ולכן אין לחוש בזה ליוהרא.

וסיפרו על הגאון בעל אימרי אש, שדרכו היתה להתענות בכל ימות השובבי"ם, והיה מפרסם לכל שהוא מתענה. ושאלוהו, והלא מפורש בשלחן ערוך שעונש המפרסם תעניותיו הוא גדול מאוד, חוץ ממה שמאבד כל זכויותיו שהיה אמור לקבל בשביל התענית, ואם כן מדוע מגלה הוא את מעשיו הטובים ברבים.

והשיב, שדין שהוא מפורש בשלחן ערוך שאדם מחויב לעשותו, אין בזה יוהרא כשעושהו בפני רבים, מפני שעושה את המוטל עליו. ומה שאמרו שעונש המפרסם תעניותיו גדול מאוד, היינו דווקא אם מתענה תענית שאינו מחויב להתענות. ומאחר שראה שבני אדם מזלזלים בתעניות של ימי השובבי"ם, לכן בכונה הוא מפרסם את תעניותיו, שממנו ילמדו אחרים ויעשו כמותו.

והוא הדין לגבי לקיחת ספר לאירועים שונים, שעל ידי שלוקח ספר וקורא בו, הרי הוא גורם לאחרים שילמדו ממנו וכן יעשו, וזכות הרבים תלוי בו. עכ"ד. ודון מינה לנידון

דידן. ושוב ראיתי בשו"ת יפה מראה (פנחסי סימן א), שכתב גם כן להקל להניח תפילין כל היום בפני רבים ואין לחוש ליוהרא.
וכעת ראיתי בספר ילקוט יוסף (סימן ל עמוד תנא) שהביא מה שכתב בספר סדר היום (עמוד עב), שאם הוא אדם ראוי והגון, ראוי שיתעטף בציצית ויניח תפילין גם במנחה, ולא יאמר איך אעשה דבר שאין כל הקהל עושים והוא יוהרא וגסות רוח, כי אין יוהרא וגסות רוח בעשיית המצוות, ואם אנו חוששים לכך אין לדבר סוף. ע"כ.
וכיוצא בזה כתב הג"ר חיים מוואלאז'ין, שרבו הגר"א מוילנא הצטער הרבה על הדור הזה שמבטלים עיקר המצוה של תפילין שמצותה לילך בתפילין כל היום. וידוע שהסמ"ג היה מסתובב בעולם להזהיר לכל ישראל שילבשו בגד בן ד' כנפות עם ציצית. כך אילו היה בכוחותיו של הגר"א, היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום, וליוהרא לא חיישינן, והלואי שגם הרואים יעשו כן, ובזמן הזה אין שייך יוהרא, ואדרבה נכון לפרסם זאת, והעיקר שיהיה הכל לשם שמים. ע"ש.
ומכאן תשובה מוצאת למה שכתב הרה"ג רבי אהרן זכאי בספרו מתנה לבר מצוה (חלק א עמוד 293) בשם הגאון רבי מנשה קליין בעל המשנה הלכות, שלא אריך למיעבד הכי [להניח תפילין כל היום] מכמה טעמים שונים. ע"כ. ולפי האמור לעיל יש סמך וסעד לדברי הנוהגים כן, ונתלים הם באילנות גדולים, והנח להם במנהגם.
ולך נא ראה בספר חסידים (סימן שסג), שהביא מעשה בחסיד אחד שהיה נושא תפילין וציצית כל היום, וכשמת שמעו שבני מעלה הספידו עליו ואמרו: "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל", שהיה מזכה בכך את אחרים. ע"כ. ועיין בשו"ת ברכת יוסף (מיכאלי חלק ב סימן ד), ובספר עלינו לשבח (שמות עמוד תפח), ובשו"ת תשובות והנהגות חלק ה (סימן יח).

בדיקת התפילין

ג. אדם שקנה בעבר תפילין מהודרות מסופר מומחה וירא שמים, אבל לא היה מניחן כל יום, וכעת חזר בתשובה ורצונו להניחן כל יום, אם עברו שלוש וחצי שנים מאז שקנה אותן, יש לו לקחת אותן לבדיקה כדי לברר שהכל תקין. (ועיין בהערה).[4]

4. כתב הרמב"ם בהלכות תפילין (פרק ב הלכה יא): הכותב תפילין בכתב ידו, או שלקחן מן המומחה או משאר אדם, ובדקן והחזירן לתוך בתי התפילין, אינו צריך לבדקן פעם אחרת אפילו לאחר כמה שנים, ואין חוששין להם שמא נמחקה אות מתוכן או שניקבה, וכן היה הלל הזקן אומר "תפילין אלו משל אבי אמא הן". ע"כ.

ובספר ארחות חיים (הלכות תפילין סימן כט) כתב בשם תשובות הגאונים, שהמניח תפילין תמיד, אין צריך לבדקן אפילו לחמישים שנה, מפני שהאויר שולט בהן תמיד ואינן מתעפשות מבפנים, אבל אם אין מניחן אלא לפרקים, צריכות בדיקה, וכן שמענו מחכמים וזקנים ששמעו מרבותיהם שיש לבדקן ב' פעמים בכל שבע שנים. והביאו בקצרה בבית יוסף (סימן לט). וכן נפסק בשלחן ערוך (שם סעיף י).

ומדברי הארחות חיים יוצא, שדווקא באופן שמניח את התפילין תמיד, אין צורך לבודקן אף לאחר כמה שנים. אבל אותם בעלי תשובה שזמן רב לא הניחו תפילין, צריכים לבדוק את התפילין באופן שעברו שלש שנים ומחצה מאז שקנו אותם, מאחר שהיו ימים רבים שלא הניחם.

ובלאו הכי כבר כתב בשו"ת יחוה דעת (חלק א סימן לט) בשם הכנסת הגדולה והמגן אברהם, שהיות וכבר נבדקו כמה זוגות תפילין ונמצאו פסולות מחמת הזיעה שמקלקלת את האותיות, לכן מן הראוי להחמיר לבדקן לפחות פעמיים בכל שבע שנים אפילו אם הניחם כל יום. והמחמיר לבדוק את התפילין מידי שנה בשנה בחודש אלול, תבוא עליו ברכה.

שכח להניח תפילין יום אחד

והן עתה ראיתי בשו"ת שער שמעון אחד (חלק א סימן ה), שהביא תשובתו הרמתה של מרן פאר הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א לבנו של הרב המחבר שליט"א, וזה לשונו: בתשובה למכתבו מיום ט' חשון תש"ל, שאירע שלא קיים מצות תפלין בגלל היותו בתפקיד צבאי, ושוב לאחר שהתפנה שכח להניח תפלין בו ביום, ובקש תשובה על כך.

הנני להשיב, הנה ידועים דברי חכמינו ז"ל במסכת יומא (פו.): עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה, לא זז משם עד שמוחלים לו. ועיקר התשובה היא עזיבת החטא.

ולכן יש לו לבדוק את התפילין אם כשרים הם בתכלית הכשרות כדי להבטיח קיום המצוה מכאן ולהבא, וגם כדאי מאוד להשיג תפילין של רבינו תם כשרים בתכלית, ולהניחם אחר תפילת שמונה עשרה, כי בשעת קריאת שמע ותפילה, צריכים להיות עליו תפלין של רש"י, ויסיים התפילה בתפילין של רבינו תם, ויקרא בהם קריאת שמע. ובהיות שחז"ל הסמיכו מצות תפילין לתלמוד תורה, וככתוב "והיה לאות על ידך וכו' למען תהיה תורת ה' בפיך", לכן יש לו ללמוד בכל יום שיעור בהלכות כפי כחו, או בשלחן ערוך, או בספר בן איש חי, ותורה אגוני מגנא ואצולי מצלא, ולא יפחות משעה

אחת בכל יום. וביום שלא יכול ללמוד, יפרע לאחר מכן. גם יתן ח"י מטבעות לצדקה בכל יום לכפרת החטא, וכך יעשה במשך שנה שלימה. עכ"ד.

ד. אדם שקנה תפילין מהודרות, ולאחר זמן רב שלח את התפילין לבדיקה, וגילו שהתפילין היו פסולות מלפני זמן רב, יעשה תשובה ויצטער על כך שנגרם לו שלא הניח תפילין כל אותם שנים שעברו, וירבה בלימוד תורה, ויקבל על עצמו להניח מכאן ולהבא גם תפילין של רבינו תם. אבל אין צריך לעשות תעניות וסיגופים, מפני שהיה אנוס, ואנוס רחמנא פטריה.[5]

5. הנה אף על פי שרבינו חיים פלאג'י בספרו גנזי חיים (דף קנ:) הביא מה שכתב בספר פרי עץ חיים, שהעובר על מצות עשה צריך להתענות ס"א תעניות, ובספר תיקוני תשובה של רבינו חיים ויטל כתב, שהמבטל מצות עשה כגון שופר ולולב ותפילין, צריך להתענות שע"ו (376) תעניות.

הנה מלבד שדבריו הם נגד תלמוד ערוך שבידינו, דגרסינן במסכת יומא (פו.) שאם עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה, לא זז משם עד שמוחלים לו. ומשמע שנמחל לו ללא סיגופים ותעניות.

עוד בה, דכבר כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ז סימן ה) שבאופן שנעשה הדבר בשוגג, יש לומר דלכולי עלמא אין צריך תעניות וסיגופים, ובפרט בנידון דידן שהאיש הזה נפשו עגומה על שאירע לו מכשול זה למפרע.

ולענין הברכות שבירך, יש כאן כעין ספק ספיקא, שמא הלכה כרוב הפוסקים שאיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן [ומאחר שנעשה הדבר בשוגג ובאונס, אין צריך כפרה], ואם תרצה לומר שהלכה כהרמב"ם ומרן דהוי מדאורייתא, שמא הלכה כמו שכתבו הרמב"ן והר"ן ששגגת לאו אינה צריכה כפרה כלל, אלא די בעשיית תשובה. ע"ש. ולכן אין צורך בתעניות בפרט בדור חלש כדורינו, אלא די בחזרה בתשובה וחרטה על העבר.

ה. בעל תשובה שלא היו לו תפילין וטלית, וכעת רצונו לקנות טלית ותפילין, אבל אין לו מספיק כסף כדי לקנות את שתיהן, יקנה תפילין, וכשיהיה לו כסף נוסף יקנה טלית.[6] וכן אם היה צריך תפילין ומזוזה, ואין לו אפשרות לקנות את שניהם, תפילין קודמים למזוזה.[7]

6. כתב בשו"ת אורח לחיים (סימן ב) דאף שבשיורי כנסת הגדולה (סימן כה אות א) כתב, שאם אין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין, ציצית קודמת משום שהיא שקולה כנגד כל המצוות, בכל זאת מאחר שהרבה מגדולי האחרונים חולקים על זה כמבואר בברכי יוסף (שם אות א), העיקר כדבריהם וכמו שכתב גם הברכי יוסף. ע"כ.

והנה מה שכתב השיורי כנסת הגדולה שציצית קודמת לתפילין משום ששקולה כנגד כל המצות, לכאורה יש להעיר על זה ממה שכתב בהלכות קטנות לרא"ש (הלכות תפילין סימן כח) וזה לשונו: אין לך גדול בכל מצות עשה שבתורה יותר ממצות תפילין, שהוקשה כל התורה כולה לתפילין. ע"כ. ועיין קידושין (לה.).

והבט וראה להרב בית דוד (סימן י) שהעיר עוד על דברי השיורי כנסת הגדולה, דמאחר שטלית אינה חובת גברא, ואם אין לו בגד של ד' כנפות אינו מתחייב במצוה זו, ואילו התפילין הם חובה גברא והמבטלם הוא מפושעי ישראל בגופן, לפיכך בודאי שיש לקנות תפילין לפני הטלית. ע"ש.

וראה בשו"ת מאה שערים (סימן ב), שרצה ליישב את דברי הכנסת הגדולה, דמאחר והטלית תדירה שהיא בחול ובשבת, לכן יש מקום לומר שיקדימו אותה לתפילין, ועל כל פנים למסקנה דדינא הניח זאת בצריך עיון. כיעו"ש.

ולפי האמור נראה, שאף שמצות טלית היא תדירה, מכל מקום בנידון דידן יש להעדיף את התפילין. וראה גם בשו"ת שמש צדקה (סימן טז) שכתב להוכיח נגד דברי הכנסת הגדולה, ואף שאמרו חכמינו ז"ל שמצות ציצית שקולה כנגד כל התורה כולה, מכל מקום גם לגבי תפילין מצינו שהוקשה כנגד כל התורה כולה, ולכן הם קודמים לטלית. ע"ש.

7. שולחן ערוך אורח חיים סימן לח (סעיף יב). ועיין בשו"ת אשמח בהשם (או"ח סימן י) האם עדיף תפילין של רבינו תם או טלית.

פרק ג' - הלכות תפילה

תפילה בציבור

א. חובה קדושה על כל אדם להתפלל בבית הכנסת ביחד עם הציבור, מפני שתפילתם של רבים אינה חוזרת ריקם.[1]

וישנם בעלי תשובה שטוענים שקשה להם להתפלל בבית הכנסת, משום שאינם מרוכזים שם בתפילה, וכשמתפללים בבית מכוונים יותר. ויש להודיעם שאין נכון לעשות כן, מפני שמלבד זה שתפילה בציבור מתקבלת גם כאשר לא כיון בה, בנוסף לכך מי שמתפלל בבית, מפסיד קדישים וקדושה וברכו, והפסדו גדול מאוד..[2]

ואמרו חכמי הקבלה, שכל מי שלא ענה "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", באותו היום אין נשמתו חוזרת אל תוך גופו, ולכן יש לעשות את כל ההשתדלות כדי להתפלל בציבור.[3]

חובת התפילה בציבור

1. כתב הרמב"ם בהלכות תפילה (פרק ח הלכה א): תפילת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת, שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור, נקרא שכן רע. ע"כ.
וכתב בשו"ת חתם סופר (חלק ו סימן פו), שלדעת הכוזרי, תפילה בציבור היא חובה מן התורה. עיין שם.
וראה בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן כא), שאין לנסוע למקום נופש, אם יודע שלא יהיה לו שם מנין להתפלל, משום שגורם לעצמו להפסיד קדושת ה' בעשרה, וקדיש וקדושה וברכו, ועניית אמנים ועוד. ורק מי שכבר גר במקום שאין שם מנין [כגון שגר שם לצורך פרנסתו וכדומה], אינו עושה בכך איסור. אבל להכניס עצמו לזה, אסור, אלא אם כן הולך לצורך רפואה וכיוצא בזה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן סג).

מעלת התפילה בציבור

וכאן המקום להביא מה שכתב בשו"ת שמש ומגן (חלק ד עמוד קפ) בענין מה שאמרו בסנהדרין (צ.) "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", שלכאורה המאמר הזה תמוה ומרפה ידי עושי מלאכת הקודש, שכיון שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, למה זה אנכי רץ ומתרוצץ לקיים מצות בוראי בימים ובלילות להשכים בבקר לעבודת בוראי, לקבוע עתים לתורה, להתענות וכו', בזמן שכל ישראל יש להם חלק בין אם עשה מצוות ובין לא עשה.
אמנם התירוץ לזה רמוז בלשון המאמר עצמו, שלא אמרו כל איש ישראל יש 'לו' חלק בלשון יחיד, אלא יש 'להם' בלשון רבים, שכאשר האדם נמצא בתוך הציבור ועושה כל מה שעושים הציבור ואינו פורש מהם, אז אף על פי שהוא חסר מעט ואינו שלם, אזי הציבור מגן עליו בהיותו מעורה בתוכם.
ואמרו על כך משל לקבוצת אנשים שרצו ליכנס אצל המלך כדי לקבל את פניו, והרי הם צריכים להביא לו דורון, נתייעצו ביניהם לעשות דורון אחד נכבד בשביל כולם שיהיה ראוי להתכבד בו לפני המלך, וכן עשו והשתתפו בקניינו, העשירים נתנו הרבה, הבינוניים מעט, העניים כמעט ולא כלום, ונכנסו ביחד עם הדורון הנכבד אצל המלך.
כיון שלא ידע המלך מי תרם הרבה ומי תרם מעט, לקח אחד מהם שהוא נשוא פנים, והושיבו סמוך אליו אף על פי שאותו אדם היה עני מרוד, והעשירים ישבו כל אחד במקום אחר.

אבל אם כל אחד היה מביא את הדורון שלו לבד, בודאי שהיה המלך מושיב את העשיר שהביא את הדורון הכי טוב לפניו, והעני היה בשפל המדרגה. נמצא שהזכות שהיתה לו לעני לשבת סמוך למלך, הוא רק בגלל התערבותו עם הציבור, והם הגנו עליו ונתנו לו את הכבוד.

כך הוא הדבר אצל אדם שנכנס בתוך הציבור ובא להתפלל עמהם, אף על פי שהתפילה שלו חלושה ואין לה ערך הרבה, הרי היא עולה עם תפילת כל הציבור ונותנים לה ערך. ע"כ. ושפתיים ישק מד"נ.

ממתי התחילו להתפלל בציבור

כתב המבי"ט בספרו בית אלהים (שער היסודות פרק לח), שמזמן משה עד אנשי כנסת הגדולה, היתה השכינה נגלית במקום הקרבן, ולכן כל אחד היה מתפלל לבדו כפי צחות לשונו, ותפלת היחיד גם כן היתה נשמעת להקדוש ברוך הוא, ולא היו ישראל מתקבצים ערב ובקר וצהרים להתפלל בציבור במקום מיוחד, אלא כל אחד היה מתפלל ביחיד בביתו, ולכן לא מצאנו בתנ"ך זכר לתפלת צבור, עד לאחר החורבן שאז תקנו אנשי כנסת הגדולה י"ח ברכות ודברים שבקדושה שאינן בפחות מעשרה. ומימות משה לא היה שליח ציבור חוזר התפילה, כיון שלא היה נוסח מיוחד לתפילה עד שבאו אנשי כנסת הגדולה. ע"כ.

אומנם בשו"ת יביע אומר חלק ו (עמוד לא), העיר על זה ממה שאמרו בברכות (ז:), אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן, מאי טעמא לא הגיע מר לבית הכנסת? אמר לו: לא יכולתי. אמר לו: יאסוף מר עשרה אנשים ויתפלל בבית. אמר לו: טירחא היא בשבילי לעשות כן. אמר לו: יאמר מר לשליח ציבור שבזמן שמתפלל עם הציבור יבוא ויודיע לך זאת, משום דאמר רבי יוחנן משום רשב"י, מאי דכתיב: "ואני תפלתי לך ה' עת רצון", אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפללים. ע"כ.

ומזה שדרשו מהפסוק שאמר דוד המלך בתהילים, שבשעה שהציבור מתפללים הוי עת רצון, משמע שכבר מזמן דוד היו נאספים הציבור להתפלל בבית הכנסת. וגם בירושלמי (פ"ד דברכות סוף ה"ד) מוכח שבבית ראשון גם כן היו עולים ומתפללים בבית המקדש. ע"ש.

ולי התלמיד לכאורה נראה שיש לסייע לדברי המבי"ט, דהן אמת שדוד המלך אמר פסוק זה בתהלים, אבל אין זה מחייב שבזמנו כבר היו מתפללים בציבור, אלא דוד אמר זאת על מה שעתיד להיות, שעתידים חכמים לתקן תפילה בציבור.

וכיוצא בזה מצינו במסכת כתובות (י:) שהקשו, מדוע קוראים לאשה שמת בעלה 'אלמנה'? ותירצו, על שם מנה שמקבלת בכתובתה. והקשו, והרי התואר אלמנה מוזכר בתורה עוד בתרם תיקנו חכמים לתת לה מנה בכתובתה? ותרצו, שמאחר שעתידים רבנן לתקן לה מנה, לכן קראה לה התורה אלמנה על שם מה שעתידים חכמים לתקן. ע"כ.
ולפי זה לכאורה יש לומר, שהוא הדין לענייננו, שדוד המלך אמר פסוק זה ברוח הקודש, על שם מה שעתיד להיות, ואם כן, דברי הרב המבי"ט נאמנו מאוד, ואין בדבריו כושל.

חובת התפילה בציבור

2. כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער האשמורת פרק ז) תוכחת מגולה לבעלי חנויות או לשארי אנשים שדיוריהם רחוקים מבית הכנסת, שמזלזלים בתפלת מנחה וערבית להתפלל ביחידות בחנויותיהם או בבית, אוי לאותה בושה, אף אם אדם יודע בנפשו שהוא צדיק גמור וגם בטוח שתפלתו תהיה זכה וברורה, קשב נבחר לשון צדיק כשהוא מתפלל עם הציבור. ע"ש. ומבואר שלעולם יש להעדיף תפילה בציבור.
ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן מא) כתב, שהגאון מוילנא ותלמידו רבינו חיים מוולז'ין זצ"ל, החמירו מאוד בזה, ואף שהתפללו בכוונה גדולה, כשהיו בדרך שכרו עשרה אנשים למנין כדי שלא לחסר תפילה בציבור. ואילו היום בעוונות הרבים שאנו זקוקים לרחמים גדולים, מצוי גם אצל בני תורה שאינם באים להתפלל בבית הכנסת, ואפילו כשבאים, אין מדקדקים להתפלל בעשרה.
וראוי לעמוד על המשמר ולעורר על זה, שבעלי בתים רואים שבני תורה מזלזלים בדבר, ונעשה קל אצלם, ויש בזה עוון חילול השם, וכמבואר בקדמונים. ואם כי שמענו מכמה גדולים וצדיקים שלא התפללו בציבור, אינהו בודאי היה להם טעם וסיבה, אבל לדידן יש ליזהר מאוד בכך, ולא לחסר תפילה בציבור. ע"כ.
וראה נא בשו"ת רבבות אפרים (חלק ב סימן פו) שכתב בשם הרב ארץ צבי (סימן כב), שהיום חל חיוב גמור להתפלל בציבור, נוסף על החיוב שהיה בזמן הגמרא, כי אין אנו בקיאים לכוון כהלכה, ותפילת הציבור מתקבלת אף בלא כוונה, ולא כתפילת היחיד שאינה מתקבלת ללא כוונה. ע"כ.

תפילה ביחידות לצורך כוונת הלב

ואתה תחזה בשו"ת אגרות משה חלק ג (או"ח סימן ז) שנשאל אודות אחד שמרגיש שכשמתפלל ביחידות מכוין את לבו יותר לשמים מבשעה שמתפלל עם הציבור, האם תפילה בציבור עדיף או תפילה ביותר כוונה עדיף.

והשיב, שאף על פי שיש לאדם יותר כוונה כשמתפלל לבדו, יותר טוב שיתפלל עם הציבור אף שיחסר לו כוונה הרצויה ביותר, משום שיש חיוב להשתדל להתפלל תפילת ציבור, משום שביחיד לא מובטח שתתקבל תפלתו, ותפילה שידוע שלא תתקבל, אינו יוצא בה מצות תפילה.

ולכן כיון שתפילה בציבור נשמעת תמיד, ותפלת יחיד אף של אדם גדול וצדיק אינו ברור שתתקבל, יש חיוב להתפלל בציבור, ותפילה בציבור עדיפה מתפילה בכוונה, ובפרט שאין הדבר ברור שיכוין יותר כשמתפלל ביחיד, שהרי בזמננו אין מי שיכול לומר שהוא מכוין כראוי [כמבואר בשלחן ערוך סימן ע סעיף ג]. ע"כ.

וכעת בא לידי שו"ת ברית שלמה (דף כט.), ושם נשאל האם נכון יותר להתפלל ביחידות ולהאריך בתפילתו, או להתפלל בציבור שמתפללים שם במהירות. והשיב, שנכון יותר להתפלל בציבור במהירות מלהתפלל ביחידות באריכות. ועל כל פנים לא יהיה במהירות יותר מדאי. ע"כ. וראה בשו"ת קציני אר"ץ (סימן ו).

והן אמת שבשו"ת אור לציון חלק ב (פרק ז אות כ) כתב, שתפילה בכוונה וביחידות עדיפא מתפילה בציבור שלא בכוונה, והסתייע מדברי הרדב"ז בתשובה (סימן תתק"י) שנשאל במי שיש לו שנאה או מריבה עם הציבור, ואם יתפלל עמהם תטרד מחשבתו ולא יוכל לכוין, האם רשאי להפרד מהם ולהתפלל ביחידות. וכתב, דאי לאו דמיסתפינא הוה אמינא דטב ליה להתפלל ביחיד מלהתפלל בחברת בני אדם שאין דעתו נוחה מהם. וביאר האור לציון, דנראה שמה שחשש לפסוק כן לכתחילה, משום שאף על פי שתפילה בכוונה עדיפא, מכל מקום לא רצה שירגילו אנשים את עצמם להתפלל ביחידות וימנעו מתפילה בציבור אף שלא במקום הצורך, ולכן הסיק באור לציון, שנראה שבדרך אקראי מותר להתפלל ביחידות אם חושש שתתבטל כוונתו אם יתפלל בציבור, אך לא ירגיל עצמו בכך. עכ"ד.

אולם בשו"ת דברי בניהו (חלק ו סימן ו) העיר על זה, דשונה נידון הרדב"ז מנידון דידן, ששם מיירי שיש לו מריבה עמהם, ובזה הטירדה גדולה ואי אפשר להתפלל בכוונה עם אותו ציבור שיש לו מריבה עמהם. אבל בסתם אדם שקשה לו הריכוז עם הציבור, אין לו להתבטל בשל כך מתפילה ציבור שחיובה מדרבנן, והיא מתקבלת יותר, וגם לא ברור שאם יתפלל ביחידות יכוין, ובנוסף לכך מפסיד אמנים וקדושה, ולכן אין להקל בזה. ומכל מקום אם עושה כן באקראי, יש לו על מה לסמוך. ע"ש. ועיין בשו"ת קב זהב (סימן א).

ולך נא ראה להרב פלא יועץ בספרו בית תפילה שכתב, שמאחר שבדור יתום זה כמעט שהוא מן הנמנע לכוין בכל התפילה אפילו למי שתורתו אומנותו ועוסק ביראת ה' כל היום, וכל שכן לשאר עמי הארץ, שאנחנו כשכורים ולא מיין אין לנו על מה להשען אלא על תפילת הציבור, שכבר הבטיחו הן אל כביר ולא ימאס, הנה כי כן ראוי לו לאדם למסור נפשו להתפלל בציבור כל זמן שהוא בחבר עיר ולא יעבור. והביאו בספר ילקוט יוסף (סימן צ עמוד רמו), והוסיף בשם הגאון רבי אהרן מקרלין שאמר: אצלי ברור, שתפילה בציבור יכולה לעזור לאדם בכל דבר כמו צדיק הדור. ע"כ.

אופנים להקל להתפלל ביחיד

ועל כל פנים ראה ראיתי בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן עד) שנשאל מאדם אחד שרוצה להתפלל במתינות ובהתלהבות ובהשתפכות הנפש, האם מותר לו להתפלל בביתו ולאחר מכן ללכת לשמוע קדיש וקדושה וברכו בבית הכנסת.

והביא שם מעשה מרב גדול וחסיד אחד, שבקהילה שלו היו מתפללים קצת במהירות ובלחש, והוא היה רגיל להתפלל בהתלהבות ובקולות ובחמימות, ובעיני הבעלי בתים שבבית הכנסת היה נראה כדבר זר ולא יכל להמשיך לעשות כן בפניהם, והיה בא כל יום לבית הכנסת לפני התפילה ושומע קדיש ברכו וקדושה, ואחר כך חזר לביתו והתחיל להתפלל בהתלהבות ובקולות כהרגלו. ע"ש.

ובשו"ת שמש ומגן (חלק ב סימן א) כתב, שרב זקן שיושב ולומד כל היום בביתו, וקשה לו ללכת לבית הכנסת כדי להתפלל בציבור, וגם קשה לו להתפלל עם הציבור משום שממהרים בתפילה, ובביתו מכוון יותר בתפילה, יש להקל לו להתפלל בביתו משום שלדעת רבים מגדולי הפוסקים מותר להתפלל במקום שלומד ביחידות, ולכן במקום צורך כזה יש לסמוך על דבריהם. ע"ש.

וכן מבואר בשו"ת מנחת יצחק (ליקוטים סימן ח), והביא שם מדברי המאירי בברכות (דף כז.) שכתב בזה הלשון: ומכל מקום עכשיו נהגו קצת חכמים להקדים תפילתם לתפילת הציבור בשבתות וימים טובים, מפני שרוב ההמון מטרידם, ואין יכולים לכוון, ואחר כונת הלב הן הן הדברים. ע"כ.

וראה בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה סימן ו) שנשאל, האם עדיף לילדים הלומדים בישיבה, להתפלל בבית הכנסת עם בעלי בתים שמתפללים בחיפזון, או להתפלל בכיתה כראוי, אך בלי מנין. והשיב, שעדיף שיתפללו ביחיד במקום שלומדים, ולא יניחום להתפלל עם בעלי בתים במרוצה, מפני שעל ידי כך יתחנכו להתפלל שלא כראוי.

להפסיד תפילה בציבור לצורך לימוד לרבים

דרך אגב ראיתי לגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א בקובץ אורייתא חלק כ' (עמוד רלו) שנשאל, האם שייך באקראי להפסיד תפילה בציבור בשביל ללמד דף היומי לציבור. והביא דברי המשנה ברורה (סימן צ' ס"ק נו) שכתב, שכל שכן שמי שלומד תורה ברבים עם תלמידים, שאין לו לבטל מלימודו כדי לילך לבית הכנסת. וכתב שם הרמ"א; ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן לבטל תפילה בציבור בשביל לימודו, כדי שלא ילמדו עמי הארץ ממנו, ויתבטלו מבית הכנסת. ולכן באקראי מותר למגיד שיעור להתבטל מתפילה בציבור כדי ללמד תורה ברבים. וראה בשו"ת שבות יעקב (חלק ב סימן מז).

האם מותר למורה להתפלל ביחידות עם תלמידיו

בשו"ת שער עזרא (בצרי חלק ב סימן י) נשאל ממורה המלמד בתלמוד תורה, והתלמידים מתפללים שחרית בתלמוד תורה, ויש צורך להשגיח עליהם בשעת התפילה, ואותם תלמידים עדיין לא הגיעו לגיל מצוות, האם מותר למורה להתפלל עם התלמידים ללא מנין, או לא.

והשיב, שבודאי שלכתחילה יש למורה לעשות את כל ההשתדלות להשיג מנין, או להתפלל מוקדם במנין ולבוא לאחר מכן לתלמוד תורה כדי להשגיח על התלמידים. אבל באופן שאין אפשרות לעשות זאת, אזי בימי שני וחמישי יתפלל המחנך בבית הכנסת, ובשאר הימים יתפלל עם תלמידיו ללא מנין, כדי לחנכם כראוי.

שכרו נהג מונית שישלים מנין מי חייב להשתתף בתשלום

מעשה בבית הכנסת אחת המונה 12 אנשים, שמשתדלים תמיד לבא לבית הכנסת להתפלל במנין, והנה קרה מקרה שהיו בבית הכנסת רק תשעה אנשים. תפס הגבאי יוזמה, ויצא לכביש הראשי ועצר מונית, ואמר לנהג: הפעל את המונה ובוא לבית הכנסת להשלים המנין, ונשלם לך בגמר תפילת מנחה ומעריב כפי שיקבע המונה.

הנהג הסכים, והתפלל בבית הכנסת תפילת מנחה, הקשיב לשיעור המשניות, והתפלל גם ערבית. בגמר התפילה הראה המונה מאה שקל, על מי מוטל לשאת בהוצאה זו, האם על הציבור או על הגבאי.

תשובה לכך השיב בספר חשוקי חמד (ברכות עמוד נ), דהנה כתב הרמ"א בשלחן ערוך (סו"ס נה), שבמקום שאין מנין תמיד בבית הכנסת, כופים זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לבית הכנסת, כדי שלא יתבטל התמיד. ולפי זה יש לומר שאותו אדם שבגללו לא היה מנין, חייב לשלם את דמי הנהג שהשלים את חסרונו, ובזה יהיה לו קצת כפרה על שלא בא להתפלל בציבור. [אומנם אם אותו שלא בא לבית הכנסת היה אנוס, יתחלקו כל התשעה בתשלום המונית].

3. כתב כף החיים (סימן נז אות ג) בשם מדרש רות על הפסוק "חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאדם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא", שהנשמה אינה נכנסת להתיישב בגוף האדם עד שיברך "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", והיא ממתנת באפו עד "ברכו", ואם אינו זוכה לומר "ברכו", הולכת לה הנשמה ונשאר הגוף לבמה, כמו שאמרו חז"ל אל תקרי בַּמֶּה אלא במַה.

ולכן צריך לחזר אחר עשרה כדי שיאמר "וברכו", ויענה אחריהם להשלמת נפשו. ולכן יש באמירת ברכו חמשה תיבות [ברוך ה' המבורך לעולם ועד], כנגד נפש רוח נשמה חיה יחידה. ע"כ.

ובספר במחיצת רבינו יעקב קמנצקי (עמוד מט) כתוב, שכאשר לימד רבינו שיעור הלכה ב"משנה ברורה" ברבים, והזכיר את ההלכה שהנשמה עוזבת את הגוף בזמן השינה וחוזרת בבוקר, הוסיף רבינו ואמר: אם רוצים אתם לדעת מתי בדיוק בבוקר חוזרת הנשמה, זהו כאשר אומרים 'ברכו'.

כאשר הבחין רבינו שהשומעים משתאים ומתפלאים על דבריו, אמר: אני רואה שאתם מביטים עלי בתמיהה, האם אתם לא מרגישים אחרת לפני ברכו כמו אחרי ברכו? אתם לא מרגישים שהרווחתם משהו ושנתוסף לכם איזה דבר?!

אולי אתם לא מרגישים את זה, אבל המציאות היא כן, שהנשמה חוזרת לגמרי באמירת ברכו, כמו שכתוב בספרים. ואכן אירע פעם ואיחר רבינו לתפילת מעריב של חול והפסיד אמירת ברכו, ולאחר התפילה התבטא רבינו לזה שהביא אותו - "היום אנחנו חסרים חתיכת נשמה"!

כתב בספר נגיד ומצוה (דף ד:), שצריך כל אדם להשלים מדת צדי"ק בכל יום, שהוא ראשי תיבות של: צ' אמנים, ד' קדושות, י' קדישים, ק' ברכות. ומי שמתפלל ביחיד, כיצד ישלים מדה זו.

אמירת "ברכו" ביחיד כשלא התפלל במנין

בספר בן איש חי בפרשת ויגש (אות יח) כתב: כשמתפלל ביחיד, יאמר ברייתא זו אחר ישתבח: אמר רבי עקיבא, חיה אחת עומדת ברקיע, ושמה ישראל, וחקוק על מצחה ישראל, וכשהיא אומרת ברכו את ה' המבורך, כל גדודי מעלה עונים ואומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ובספרי מקבציאל העלתי שאין להפסיק באגדה זו בין ישתבח ליוצר אפילו במקום אונס גדול, אלא יאמרנה קודם עלינו לשבח. וכן יאמר בתחילת תפלת ערבית קודם שיתחיל בברכה. ע"כ.

והניף ידו שנית בפרשת וירא (ש"ב אות ג)) וכתב: בקדיש וברכו של ערב שבת, מקבלים תוספת הרוח, וכשאומרים ופרוס עלינו סוכת שלום מקבלים תוספת הנשמה. ואם לא יתפלל בצבור ואינו שומע ברכו, הוא מפסיד קבלת תוספת הרוח. ולכן טוב שהיחיד יאמר ברייתא זו: אמר רבי עקיבא, חיה אחת עומדת באמצע הרקיע וכו'. ואף על פי שאין זה מועיל במקום ברכו ממש לענין התוספת רוח, מכל מקום מועיל קצת. עכ"ד.

ומרן שליט"א בספר הליכות עולם (ח"ג עמוד ע) כתב, שמשמע שבאומרו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", אומר שם שמים כקריאתו, שאם אומר 'השם', לא מועיל לו כלום באמירת ברייתא זו. ואם כן נראה שאין ראוי לעשות כן, משום שיש בזה חשש הזכרת השם לבטלה, מכיון שאין שם עשרה אנשים.

ויש לדמות זאת למה שכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' רטו ס"ק ד), שאם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה בש"ס, אין להזכירה בדרך לימודו, אלא יאמר 'השם', ושכן מנהג רבנן קשישאי בארץ הצבי. ע"כ. ואם כן, גם כשאומר זאת בתוך הברייתא, ואומר שם שמים כקריאתו, יש לחוש לאיסור הזכרת ה' לבטלה. ועיין בספר זכר נתן (דף נד.) שכתב על הברייתא הנ"ל שאין לאומרה. הילכך שב ואל תעשה עדיף. ע"כ.

וסיוע לדבריו מצינו בספר טהרת המים (יז:), שהביא דברי הברכי יוסף הנזכר לעיל, וכתב להעיר עליו שדבריו נסתרים ממה שכתב בספרו צפורן שמיר (סימן ב אות כו), שמי שמתפלל ביחיד, יאמר ברייתא דרבי עקיבא (הנ"ל) כדי שיאמר "ברכו". ומפשט דבריו נראה, שכאשר מתפלל ביחיד יאמר ברייתא זו עם האזכרות של שם ה', שאם לא כן מה הועיל לו לומר ברייתא זו אם לא אמר ברוך ה' המבורך באזכרה ממש כפי שאומרים בציבור.

ואם כן קשה, שהרי הוא עצמו כתב בברכי יוסף שכל אזכרת ה' שאינה באה מתוך פסוק, אין להזכירה, והרי ברייתא זו אין בה פסוק, שהרי ברכו את ה' המבורך וכו' אינו פסוק, והרי זה כמטבע ברכה ואסור להזכיר שם ה'. וכן נראה עיקר. עכת"ד.

ברם אחר הקידה לפני הדר גאונם של הני אשלי רברבי, נראה ליישב דברי מרן החיד"א שלא יסתרו ההדדי, דהנה כל דבריהם נובעים מחמת שהבינו שאמירת 'ברכו' היא נוסח ברכה, ולכן אין לאומרה תוך כדי לימוד בברייתא של רבי עקיבא הנזכר לעיל.

אולם טוב עין יראה לגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (סימן סח) שנשאל מכהן שעולה במקום לוי, האם יאמר ברכו שנית, [שהאליה רבה כתב שאין לומר ברכו שנית]. והשיב, שאין לשנות מן המנהג, ומה קפידא הוי לומר ברכו אפילו בחינם, הרי אינו ברכה רק שבח בעלמא, לכך ודאי יאמר ברכו שנית כפי המנהג. ע"כ.

וכן בקודש חזיתי בשו"ת שער שלמה (סימן עה) שדן האם אמירת "ברכו" נחשבת לברכה או לא. והעלה, שאין אמירת ברכו נחשבת ברכה, שהרי קיימא לן שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, ו"ברכו" אין בה מלכות. ע"ש. וראה בשו"ת שמש ומגן (ח"ב סימן נ).

אתה הראת לדעת, שאמירת ברכו אינה בכלל מטבע של ברכה, ולכן אין איסור להזכירה תוך כדי לימוד, ויש לדמות זאת למה שרגילים העולם לומר שירות ותשבחות לה' יתברך בהזכרת שם ה', כגון פיוט "יודוך רעיוני ה' רועי" וכיוצא בזה, וכפי שכתב בשו"ת ידבר פי (עמוד קי) שמצינו לחכמי וגאוני ישראל שתיקנו לומר שירים עם הזכרת שם שמים, כגון רבי יהודה הלוי, והאבן עזרא ועוד, ואין פוצה פה ומצפצף, וכבר כתב בחכמת שלמה בגליון השולחן ערוך (סימן ריד ס"ד) שדרך שירה להזכיר שם השם יותר מאם מברך ברכה שאינה צריכה, שבברכה שאינה צריכה הרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן, מה שאין כן שמזכיר שם ה' בדרך הודאה ושירה לבוחר בשירי זמרה.

ולפי זה לא יסתרו דברי מרן החיד"א ההדדי, שלגבי אמירת נוסח הברכות המוזכר בתלמוד, שפיר סבירא ליה שאין להזכיר שם ה' ככתבו, אלא יש לומר "השם", כדי שלא יהיה ברכה שאינה צריכה. אבל לגבי אמירת ברייתא דרבי עקיבא שהיא שבח ותהילה לאל גדול ונורא, יש להקל להזכיר שם השם, וכפי שכתבו הרב חסד לאלפים (סימן נז אות ב), והרב בן איש חי ועוד.

ומה שכתב מרן שליט"א בשם ספר זכר נתן שכתב שאין לומר ברייתא דרבי עקיבא, הנה לפניך לשונו של הרב זכר נתן: כשמתפלל יחידי, צריך לומר ברייתות במקום ברכו, ומפני אריכות הברייתות, חושש אני להפסקה, על כן בחרתי בברייתא אחת לבד מספר היכלות, לומר אותה במקום ברכו כשמתפלל ביחיד, והיא זו: אמר ר' עקיבא וכו' עד שמגיע לברכו וכו' ואומרת ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונים ואומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ועיין בשו"ת קרבן אשה (סימן ח) והדין עמו ולית דין צריך בשש. ע"כ.

הרי לפניך שאדרבה דעתו של הרב זכר נתן לאמץ את אמירת הברייתא למי שמתפלל ביחידות, ועוד חיזק מה שכתב בשו"ת קרבן אשה, שנשאל על ברייתא זו האם יאמרנה בין ישתבח ליוצר ולא הוי הפסק, או לא. והשיב, שיכול לאומרה, וראיה לזה ממה שפסק מרן בשלחן ערוך (סי' נד) שמותר להפסיק לצרכי צבור, ואם כן למה יגרע מלומר ברייתא זו שאינה אלא שבח לה' יתברך, ושכן העידו על מהר"ם גלאנטי זלה"ה בהיותו פה עירנו ארם צובה שכשהיה מתפלל ביחיד היה אומר ברייתא זו בין ישתבח ליוצר. ע"כ.

והן אמת שלדינא אין לומר ברייתא זו בין ישתבח ליוצר, כפי שכתב להוכיח בשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן ד), מכל מקום שפיר יש לאומרה לפני התפילה או לאחריה. וכן כתב בשו"ת חמדת יוסף (חלק ד סימן כט). ועיין בשו"ת ויען דוד (חלק ד סימן כב). ושוב ראיתי לידידי הרה"ג אלמוג לוי נר"ו בשו"ת אבני לוי (סימן י) שכתב גם כן להקל בנידון דידן, והביא דברי האלף לך שלמה הנזכר לעיל, שנלמד מדבריו שאמירת ברכו אינה ברכה כלל אלא רק שבח בעלמא, ולכן המתפלל יחיד ואומר ברייתא דרבי עקיבא בשביל שיחשב לו כעונה "ברכו", יש להזכיר בברייתא זו שם ה' ממש ואין לחוש בזה להזכרת שם שמים לבטלה. ע"ש.

לסיכום: מי שנאנס ולא הספיק להתפלל במנין, יאמר לפני או אחרי התפילה: אמר רבי עקיבא, חיה אחת עומדת ברקיע, ושמה ישראל, וחקוק על מצחה ישראל, וכשהיא אומרת ברכו את ה' המבורך, כל גדודי מעלה עונים ואומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד. והמיקל להזכיר שם שמים כקריאתו, אין למחות בו על כך.

ב. אדם שעובד במקום ששעות העבודה הם בזמן תפילת מנחה, ובעל הבית שלו אינו מרשה לו להתפלל במנין באמצע העבודה, ואם ילך להתפלל במנין עלול בעל הבית לפטר אותו מהעבודה ויגרם לו מכך הפסד, רשאי להתפלל ביחידות במקום עבודתו. אומנם אם על ידי כך שיתפלל בציבור לא יגרם לו הפסק ממון אלא יהיה לו רק מניעת רווח, אין לו להפסיד תפילה בציבור בשביל כך, וה' יתברך ידאג לספק לו את רווחיו ממקום אחר.[4]

לבטל תפילה בציבור כשיש הפסד ממון

4. בשו"ת יד אליהו מלובלין (סימן ז) נשאל, האם מחויב אדם להשתדל להתפלל עם הציבור אף באופן שיבוא לידי הפסד ממון, וכתב שבמקום הפסד ממון אינו מחוייב להתפלל עם הציבור, ואף שמצינו במסכת ברכות (מז:) שרבי אליעזר שחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה, ומשמע שצריך להפסיד את ממונו לצורך תפילה בציבור, כל זה אינו מן הדין אלא ממדת חסידות, ואינו מחוייב לעשות כן. ע"ש. וכן כתב בשו"ת נטעי בחורים (סימן כד).

וגם הלום ראיתי בשו"ת אבני יעקב (סימן מ) שהביא גם כן דברי הרב יד אליהו שאין חובה להפסיד ממון כדי להתפלל עם הציבור. והוסיף להביא בשם המהרי"ל שכתב בפירוש, שאין חיוב להתפלל בציבור, וזה לשונו: להתפלל בעשרה אינה כל כך מצוה, דיכול לכוין תפילתו בביתו, וכן הסכימו בשו"ת חות יאיר (סימן קטו), ובשו"ת מהר"ם מינץ (סימן יא). ע"ש. ועיין במשנה ברורה (סימן צ ס"ק כט).

וראה עוד בשו"ת אוצר חיים (ס"ס י) שהביא דברי השלחן ערוך (סימן שא) שכתב: ההולך לדבר מצוה מותר לעבור בשבת במים, וכן ההולך לשמור פירותיו מותר לו לעבור במים בהליכה. וכתב שם המגן אברהם (ס"ק ח), שההולך לשמור פירותיו נחשב למצוה, משום ששמירת ממונו נמי קצת מצוה הוא, ולכן הותרה ההליכה. ע"כ.

ולפי זה לכאורה יש לומר, שמאחר ששמירת ממונו שלא יבוא לידי הפסק נחשב קצת למצוה, אם כן, העוסק במצוה זו, פטור ממצות תפילה בציבור. ועיין בשו"ת פאר עץ חיים (דף מ.), ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן ו), ובשו"ת שרגא המאיר (חלק ז סימן לג).

האם מותר להתפלל על חשבון זמן העבודה

דרך אגב, ראה בשו"ת מים חיים הלוי (חלק ג סימן ג) שנשאל, האם רשאים פועלים להתפלל תפילת מנחה על חשבון זמן המעביד. והשיב, שהן אמת שמבואר בשולחן ערוך (או"ח סימן קי), שכיום אין דרך להקפיד על כך שהפועלים מתפללים בזמן עבודתם ומסתמא על דעת כן משכירים אותם.

אבל יצויין שמדובר שם בפועלים שעובדים במשך כל שעות היום, מהנץ החמה עד צאת הכוכבים, ולכן זכותם של פועלים להתפלל בזמן העבודה לפי התנאים שנתבארו בשלחן ערוך. אבל כאשר עבודת הפועלים מתחילה או מסתיימת שלא בשעות התפילה, אזי אין המעביד חייב לותר מזמן העבודה לצורך התפילה, ויש להסדיר הדבר בהסכמה הדדית עם המעסיק. ע"כ.

אומנם בספר עריכת השלחן להגר"ש קורח שליט"א (ח"א עמוד רפט) כתב, שמכיון שבזמן הזה אין רגילות להקפיד על כך, לכן אין בעל הבית יכול לומר שהוא מקפיד ויש כאן גזל, כי בטלה דעתו אצל כל אדם, וגם מכיון שהמנהג שלא להקפיד, הרי זה כאילו היה תנאי מראש שזמן התפילה לא משועבד לבעל הבית. ע"ש.

ג. יש לאדם להתפלל בבית הכנסת שיש שם חברה טובה, ובפרט מי שהוא בעל תשובה, יש לו להקפיד על מקום תפילה שאין שם חברים מהעבר העלולים לשוחח עימו בבית הכנסת ולהפריע לו בשעת התפילה.[5]

5. פשוט. ובספר דברי שלום (ח"ב עמוד קלט) כתב בשם הרש"ש: כלל גדול הוא השכן בבית הכנסת, כי שכנים לאדם מונעים את האדם מלכוון ומלהתפלל, ועל זה נאמר: "אוי לרשע ואוי לשכנו".

וכתב בשו"ת פאר עץ חיים (דף מ.), שמי שמקומו בבית הכנסת ליד אנשים שאינם מהוגנים, והוא נכשל עימהם בדברים בטלים בבית הכנסת, ואין דעתו נוחה בזה, יכול

להתפלל ביחיד, משום שתפילה בציבור היא הכשר מצוה, והכשר מצוה נדחה מפני צורך קצת. ע"ש.
וכבר כתב מרן השולחן ערוך (סימן צח סעיף ב), שלא יתפלל האדם במקום שיש דבר שמבטל כוונתו. ואף שסיים שם שעכשיו אין אנו נזהרים בכל זה מפני שאין אנו מכוונים כל כך בתפילה. מכל מקום כתב שם המשנה ברורה (ס"ק ז) בשם הלבוש, שמה שאפשר לעשות עושים.
וראה בשו"ת דברי יואל (סימן ח) שכתב, שעדיף לאדם להתפלל בביתו ביחידות מאשר להתפלל בבית הכנסת שהמתפללים מחללים שבת בפרהסיא. ע"ש. וכן הוא בשו"ת משנת בנימין (סימן ח). וראה בספר וילקט יוסף (מונקטש סימן עט), ובשו"ת מחנה יהודה (קצין דף מב), ובשו"ת שערי צדק (סימן מ).

עמידה הראויה בתפילה

ד. אדם שעומד להתפלל תפילת שמונה עשרה (עמידה), יש לו לעמוד באימה וביראת כבוד כמי שעומד לפני מלך.[6]
אומנם מי שהתחיל להתפלל תפילת שמונה עשרה בעל פה, ובאמצע התפילה התבלבל ואינו יודע את המשך התפילה, מותר לו להפסיק וללכת לספריה כדי לקחת סידור ולהמשיך בתפילתו.
וכן מי שבאמצע תפילת שמונה עשרה מסתפק באיזו הלכה, כגון ששכח לומר "יעלה ויבוא" וכיוצא בזה, ואינו יודע כיצד עליו לנהוג, רשאי להפסיק באמצע התפילה כדי ללכת לספריה לפתוח ספר ולבדוק את ההלכה באותו ענין שהסתפק בו.[7]

6. כמבואר ברש"י במסכת ברכות (דף כה.) שלתפילה צריך האדם להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה. וראה בספר חשוקי חמד (ברכות עמוד קסה) שכתב בשם הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל, שאם לא כיון בכל תפילת שמונה עשרה שהוא כעומד לפני מלך, לא יצא ידי חובתו.

להפסיק באמצע תפילה כדי לברר הלכה

7. הנה מרן בשלחן ערוך (סימן קד סעיף א) כתב, שלא יפסיק האדם בתפילתו. וכתב המשנה ברורה (ס"ק ב) בשם החיי אדם, שהעומד בתפילה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל, כגון ששכח איזה דבר בתפילה, מותר לילך ממקומו למקום מיוחד, ולעיין שם בספר. ואם מותר לשאול הדין צריך עיון, ונראה לי שמותר. ע"כ.
ובשו"ת הלל אומר (סימן מד) נשאל אודות מי שנתבלבל באמצע תפילת העמידה, ובשום אופן אינו יכול להיזכר בעל פה מה המשך התפילה, האם רשאי לעקור רגליו כדי לקחת

סידור שנמצא בריחוק ד' אמות ולא יותר, או שנחשב להפסק. והביא דברי הרמ"א (שם) שהתיר בזה, וכן דברי החיי אדם הנ"ל. ע"ש. ולא ידעתי מדוע כתב שדווקא אם הסידור נמצא בריחוק ד' אמות ולא יותר מותר ללכת לקחתו, דמשמע שאם הוא נמצא במקום מרוחק יותר מד' אמות אסור, וזה מנין לו.

ואתה תחזה למרן הראש"ל שליט"א בספרו ילקוט יוסף חלק א (עמוד קעז) שהסכים לסמוך על דברי החיי אדם הנזכר לעיל, שמותר לעקור רגליו באופן שאין לו אפשרות אחרת לבדוק את הדין [ולא חילק בין אם הספר נמצא רחוק מד' אמות או לא]. אולם מה שכתב החיי אדם להתיר לשאול את הדין מתלמיד חכם, אין זה מחוור להלכה, ואין להקל בזה. ע"ש.

ומצאתי תנא דמסייע ליה בשו"ת פני מבין (סימן לו), שהביא דברי החיי אדם שהתיר לשאול את החכם שאלה באמצע התפילה, וכתב דלכאורה דבריו צודקים, שהרי אם לא ישאל, יתכן שכל ברכותיו שמברך מכאן ואילך הם ברכות לבטלה.

אולם יש לדחות ולומר שאין לו להפסיק כדי לשאול את החכם, ובאופן שיש לו ספק, יעשה תנאי, שאם הברכות שמברך מכן ואילך אינן צריכות, אזי תפילתו תפילת נדבה. ואם הן חובה, אזי תפילתו תפילת חובה ויפה עשה שלא הפסיק, ובכהאי גוונא יש לסמוך על הרשב"א שסובר שגם באמצע התפילה יכול להתפלל בתורת נדבה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת מרפא לנפש (סימן ל), ועיין בשו"ת חיים וחסד (מוסאפיה סימן ב).

וראה בספר מקור נאמן (עמוד מד) שכתב, שאם באמצע תפילת העמידה עלה בדעתו שאלה בהלכה, ורצונו לכתוב את השאלה כדי שיעזור לו הדבר להמשיך בתפילה, אסור לו לעשות כן, שהרי לא היה מעיז לעשות כן בפני מלך בשר ודם. ועיין בשו"ת אז נדברו (ח"ו סימן מה), ובספר אמרי אופיר (עמוד 142).

חולה סכרת שצריך לאכול סוכר בתפילת העמידה

דרך אגב, בספר חשוקי חמד (ברכות עמוד קנ) עמד בשאלה אודות חולה סכרת שקיבל התקף באמצע תפילת שמונה עשרה, ונזקק מטעם הסכנה לאכול קובית סוכר, האם יברך ברכת הנהנין על אכילה זו, או שמא יאכלנו בלי ברכה מאחר והוא באמצע התפילה.

והביא שדן בזה בספר שבילי הרפואה (עמוד סג) וכתב, שכמו שאין להפסיק באמצע שמונה עשרה כדי לקיים מצות עניית קדיש וקדושה, כמו כן אסור להפסיק כדי לברך ברכת הנהנין, ואף אם נאמר שהאוכל ללא ברכה עובר איסור, מכל מקום אין היתר להפסיק בדיבור באמצע התפילה כדי למנוע איסור.

ועל כל פנים, יעץ שם הרב חשוקי חמד שליט"א, להרהר את הברכה בלבו, וכמו שכתב בכיוצא בזה הטורי זהב (סימן סב ס"ק א), שמי שצמא בלילה על מטתו, ואי אפשר לו לקום וליטול את ידיו, יהרהר את הברכה על המשקה בלבו וישתה. והוא הדין בנידון דידן שהוא אנוס. ע"כ. ועיין בשו"ת אבני ישפה (ח"ג סימן סא).

ה. ישנם בעלי תשובה, שמתלהבים בתפילתם, ועושים כל מיני תנועות משונות באמצע תפילת העמידה, כגון שמרימים את ידיהם כלפי מעלה בצורה של אגרוף, ומנענעים את הידים כאילו מאיימים על מישהו ורוצים לתת לו אגרוף.

וכן ישנם שעושים כל מיני פרצופים ועיוותים שונים בפנים בשעת התפילה, ויש להזהירם שלא יעשו כן, אלא צריכים לעמוד באימה וביראה לפני ה' יתברך.

וכמו כן, גם אותם שנוהגים להתנועע בשעת התפילה, לא יתנענעו בתנועות גדולות וחזקות, אלא בנחת, ויחשבו בדעתם כאילו הם עומדים לפני המלך.[8]

להתנועע בתפילת העמידה

8. הנה עצם הדבר אם מותר להתנועע בתפילה או לא, שנוי במחלוקת, שיש אומרים שאין להתנועע אלא צריך לעמוד ביראת כבוד ללא תנועה כעומד לפני המלך. ויש אומרים שנהגו להתנועע בתפילה, כפי שנאמר "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך", וכתב על זה המגן אברהם (סימן מח ס"ק ד), דעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד, ובלבד שיכוון בתפילתו.

וראה נא בספר כף החיים (שם ס"ק ז) שכתב, שנהגו המדקדקים להתנועע, אבל בתפילת העמידה אין להתנענע. וכתב בשם הזוהר הקדוש, שהנענוע בשעה שלומד תורה הוא טוב, אבל לא בשעת התפילה שהיא בקשת רחמים. על כן יש להיזהר בשעת תפילת שמונה עשרה שלא להתנועע.

וכתב עוד בשם המקובל רבי עזריה מפאנו, דמסתברא שלא אמרו "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" אלא בפסוקי דזמרה ודומיהן. ומהר"י סרוק כתב, שלא יתנועע בתפילה, אלא רק שפתיו יהיו נעות. והגם שהמנענע יש לו על מה לסמוך, מכל מקום טוב הדבר להנהיג עצמו שלא להתנועע בתפילה שהוא כעומד לפני המלך. וכתב הרב החיד"א במחזיק ברכה (שם אות ו) שאפילו המתנועע, יעשה זאת בנחת ולא בתנועות גדולות וקולות משונים, וידע שעומד לפני מלך הכבוד. כיעו"ש.

והן עתה ראיתי בשו"ת יצחק ירנן (ח"ז עמוד סז) שכתב, שמנהג הספרדים בכל העולם שלא להתנועע כלל בתפלת שמונה עשרה, והכי חזינן לרבנן קשישאי בארעא קדישא, ועיקר מנהגנו מיוסד על פי מסקנת מרן החיד"א בספריו הקדושים שכתב בשם הרמ"ע

בספרו אם כל חי (חלק א סימן לג). וטעם הדבר משום דכתיב אצל חנה: "רק שפתיה נעות", ומסתברא לן דאתא למעוטי נענוע הגוף.

ומה שאמרו "כל עצמותי תאמרנה" היינו דווקא בפסוקי דזמרה ודומיהם. וכן כתיב בחיות הקדש "בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן", אלמא דבתפילה צריך להשבית הכנפיים. וכבר כתב בספר זכרון יוסף: גם לזאת יחרד לבבי, חם לבי בקרבי בראותי עדת חסידים ופרושים אשר בתפילתם מצפצפים ומהגים, יתנו קולי קולות משונים וכו'.

וסיים הרב יצחק ירנן, שהנכון הוא שלא לנענע כל גופו בשעת תפילת העמידה, ואם מתנועע מעט או מניע ראשו מעט לפנים ולאחור או לצדדים, אין לחשוש, ומי שמתנועע יותר מדאי, כדאי שיעשה זאת רק במקום שמכירים אותו שהוא חסיד, ועדיף למנוע זאת בציבור, ואם עושה כן ביחיד, לית לן ביה. וראה עוד בספר מקורי מנהגים (סימן ב).

וכעט ראיתי בשו"ת מגיד חדשות (ח"ט עמוד צז) שכתב, שהחותם של בית בוסתנאי היה צורת זבוב, זכר למה שבפעם הראשונה שנכנס בוסתנאי לפני מלך פרס, ועמד לפניו קודם שנתן לו רשות לישב, בא זבוב על פניו והיה עוקץ אותו, עד שיצא דם ממנו והיה שותת, והוא לא הרים ידו כדי לגרשו מפניו, מפני אימת המלכות, ונתפלא המלך על רוב הכבוד שנהג בו, ונתן לו רשות לגרש את הזבוב, וחיבבו המלך מאד. ועל שם אותה סיבה, נהגו לעשות חותמיהם בציור זבוב, כדי לפרסם הדבר ההוא. ואם כן, כל שכן וקל וחומר שיש לנהוג כן כלפי מלכו של עולם. ע"ש.

ועל כן יש לומר, שאף על פי שאותם המתנענעים בתפילה רשאים להמשיך במנהגם, מכל מקום כל זה דוקא בניענועים שאין בהם זילזול כלפי שמיא, אבל כשעושה כל מיני פרצופים ותנועות שונות ומשונות, אין מי שמיקל בזה, וכבר העיר על כך מרן החיד"א בספרו מחזיק ברכה (שם), וכן העיר המשנה ברורה (שם ס"ק ה).

מחיאת כפים בתפילה

וכמו כן ישנם חסידים שרגילים למחוא כפים באמצע התפילה, והן אמת שיש לכך מקור בספרי החסידות, כפי שתראה בספר ליקוטי מוהר"ן (סימן מד), שעל ידי כך מסלק את האויר הטמא שנמצא בסביבתו, כיעו"ש.

מכל מקום צריך להיזהר שלא לגרום הפרעה ובלבול לאותם אנשים שמתפללים בסביבתו, ואינם רגילים להנהגה זו. וכן כתב לעורר הגאון רבי יוסף בר שלום שליט"א בשו"ת ויצבור יוסף חלק א (סימן י). וראה בשו"ת עולת יצחק (חלק ב סימן מג) שהביא, שהחתם סופר היה עומד בתפילת שמונה עשרה כעמוד ברזל!

מדוע נענוע בתפילה לא נחשב לפגיעה בכבוד שמים

ואסיים במה שכתב בספר מכתב מאליהו (חלק ב עמוד 181): מה שאנו נוהגים להתנענע ולנגן בתפילה כדי לעורר הכונה, הנה לכאורה כשאנו משוים עומדנו בתפילה לעומת עמדנו לפני מלך בשר ודם, האם התנועות והנגונים בתפלתנו לא נחשבות כחילול ופגיעה בכבוד שמים, והרי לפני מלך בשר ודם לא היינו עושים זאת מחמת היראה.
אלא שעומק הענין הוא, שעיקר קידוש השם הוא ההשגה הפנימית הבהירה, וזה עולם עליון יותר, ונדחה מפני זה חילול שבעולם תחתון ממנו, כי במבט עולם העליון ההוא אין זה חילול כלל, כי שם מתחשבים רק עם פנימיות התכלית, וממבט התכלית, כל דבר המביא לקידוש ה' הוא בעצמו קידוש ה'. ומאחר שעל ידי הניענוע והניגון גורמים לכוון במחשבה, הרי זהו כבוד שמים. ע"כ.
ועל כל פנים כבר נתבאר שיש לעורר את הפנימיות בכבוד הראוי כלפי שמיא, ולא בדברים הנראים חלילה כפגיעה וזלזול. וברור.

מדוע רבי משה פינשטיין לא התנועע בתפילה

בספר ומתוק האור (פורים עמוד 417) כתוב, שהגאון רבי משה פינשטין זצ"ל היה נוהג לעמוד בתפילת העמידה ללא נִיעַ, ובלא להזיז איבר. וכששאלוהו מדוע נוהג כן ואינו מקיים את ההלכה של "כל עצמותי תאמרנה"?
השיב הרב: לפני שנים נאסרתי בידי הקומוניסטים, וכאשר הם רצו להתעלל בי, הם ציוו עלי לעמוד במשך שעות בלי לזוז. בלית ברירה עמדתי כך לפניהם בהשפלה איומה, ובעודי עומד שם, החלטתי שהשפלה כזו אני רוצה להרגיש רק בעמדי לפני הקדוש ברוך הוא. רק לפניו אני רוצה לותר על הרצון שלי לזוז מעט! אני רוצה לתת לבורא עולם את מה שאני רוצה ביותר, ולכן אינני מניע אף איבר בשעת התפילה.

הסתכלות כלפי מעלה בתפילה

כתב בספר חסידים (סימן יח) המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי לקיים שתי מקראות הללו "והיו עיני ולבי שם כל הימים", "נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים". ואותן המגביהים ראשיהם ועיניהם למעלה כמביטים על המלאכים, מלעיגים עליהם, וקוראים אותם רישא דחזרי.
ופירש שם המפרש, שרישא דחזרי פירושו "ראשי קוצים", שהקוצים ראשיהם למעלה ועוקצים בני אדם, ויש לומר לשון חזיר שפושט טלפיו לומר שיש בו סימן טהרה, וכן זה שמגביה ראשו לומר שהוא מן הכשרים, ואינו כן. ע"כ. ועיין מה שכתב בזה בספר זכר יהוסף במאמר תהלוכות האגדות (סוף דף יא.).

אנחה אמצע התפילה

בספר התפילה והלכותיה להרה"ג ר' אהרן זכאי שליט"א (עמוד 50 והלאה), כתב להעיר, שאין לעשות קולות משונים באמצע התפילה, כגון שנאנח ואומר "אח" או שאומר "אוי" בקול רם, מפני שמפריע לאחרים באמצע התפילה. ע"ש. ודבריו דברי טעם. אומנם ראיתי ונתון על לבי לחקור מנין יצא מנהג זה של האנחות אמצע התפילה. ומצאתי בחפישה בשו"ת ים הגדול לגאון ר' יעקב משה טולדנו זצ"ל (סימן מח), שהביא דברי הגמרא בברכות (דף ל"ג) שאין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש, ופירש רש"י: הכנעה וצער. ומדברי הגמרא משמע, שלמדו זאת מחנה שנאמר עליה "והיא מרת נפש". ומכאן סמך לאשכנזים שמעוררים בכיות ואנחות בתפילה משום שסבירא להו כרש"י, שצריך להתפלל מתוך צער.

אולם הרמב"ם בפירוש המשניות (שם) כתב, שכובד ראש פירושו 'ישוב הדעת', ומזה סמך למנהג הספרדים שמתפללים בהשקט ונחת כדעת הרמב"ם.

ונראה שאפשר לקרב את דברי רש"י לדעת הרמב"ם, שמה שכתב 'הכנעה וצער' פירושו - יראה ואימה ולא צער ממש. וחנה בכתה על צערה שהיתה עקרה, אבל שאר בני אדם אינם צריכים להיות בצער שהרי מצינו שמצטער פטור מכמה מצוות. ע"ש.

ונראה להוסיף שאף אם נאמר שדעת רש"י שצריך להיות בצער כפשוטו, מכל מקום אין לעשות זאת באופן שמפריע לאחרים, ולכן אותם שצועקים באמצע התפילה 'אוי' וכיוצא בזה, אין להם על מה לסמוך שהרי מצערים בצערם את שאר המתפללים שנגרם להם בלבול והיסח הדעת בתפילה.

ו. העומד להתפלל תפילת העמידה, יש לו להתלבש בכבוד הראוי למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ולכן לכתחילה יש ללבוש בגדים ארוכים ומכובדים.

אומנם בעל תשובה שעדיין הולך עם גופיה קצרה ומכנסיים קצרות, והגיע לבית הכנסת כדי להתפלל, אין להעיר לו על כך, אלא רשאי להתפלל עם גופיה ומכנס קצר.[9]

9. במשנה במגילה (כד:) שנינו: פוחח [שזרועותיו וכתפיו מגולות, כפירוש הרי"ף והרמב"ם] פורס על שמע, אבל אינו עובר לפני התיבה. ופירש רש"י, שרשאי לומר קדיש וקדושה שמחוייב בהם. ע"כ. ולפי זה אפשר להקל להתפלל תפילת העמידה עם גופיה קצרה, ורק לשרת כשליח ציבור אסור.

וכן ראיתי בשו"ת הלל אומר (סימן כט) שנשאל האם למחות ביד הנוהגים לבוא לבית הכנסת עם חולצה ומכנסים קצרים, והשיב שמאחר והאקלים בארץ קשה ואי אפשר לחייב את האנשים ללבוש בגדים ארוכים ולהזיע בתפילתם, ודרכם ללכת בלבושים אלו גם במקומות מכובדים, כגון במשרדים וכיוצא בזה, לכן אין למחות ביד הנוהגים להקל

בזה, וחלילה לגרשם מבית הכנסת בגלל הלבוש, מפני שזוהי גזירה שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה. ע"כ.

ואף שראיתי בשו"ת רבבות אפרים (חלק ב סימן ג) שכתב שלהתפלל עם שרוולים מקופלים אין זה מהכבוד, וכן הדין לגבי לבישת מכנסים קצרים, והביא סיוע לזה מדברי הרב ישכיל עבדי (ח"ז עמוד שכט). כיעו"ש.

מכל מקום טוב עין יראה בשו"ת יחוה דעת (ח"ד סימן ח) שהעיר על דברי הרב ישכיל עבדי, וכתב שכן המנהג פשוט, שבימי הקיץ הלוהטים, הרבה פועלים ופקידים שבשעת מלאכתם אינם יכולים ללבוש חולצות עם שרוולים ארוכים עד לכף היד, הולכים בשרוולים ובמכנסים קצרים לבית הכנסת להתפלל מנחה וערבית, ואין פוצה פה, ובודאי שיש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שיטול ידיו לפני התפילה, ויזהר שלא יגע ברגליו בשעת התפילה. ע"ש.

ועל כל פנים, לאחר שאותם בעלי תשובה יתחזקו ויתעלו בתורה ויראת שמים, בודאי שמן הראוי להם לא לבוא לבית הכנסת בלבוש קצר, אלא יכבדו את בית ה' ואת התפילה ויבואו בלבוש הולם, וראה במסכת ברכות (דף ל:) שרב יהודה היה מקשט עצמו לפני התפילה.

וראה בספר טובך יביעו (ח"א עמ' קסז) שכתב בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א, שאדם שהוא צבעי במקצועו, ובגדיו מלוכלכים מאד, אם היה הולך בבגדים אלה ברחוב יפו בירושלים, מותר לו גם לעמוד כך בתפילה. אבל אם הבגדים כל כך מטונפים שגם ברחוב יפו היה מתבייש ללכת בהם, אסור לו להתפלל בצורה זו, אלא צריך להחליפם. ע"כ. ודון מינה לנידון דידן.

אריכות בתפילה

ז. אמרו חכמינו ז"ל: כל המאריך בתפילתו, מאריכים לו ימיו ושנותיו, ומובטח לו שאין תפילתו חוזרת ריקם.[10]

אולם, ישנם בעלי תשובה שמרוב התלהבותם בתפילה, מאריכים מאוד בתפילת העמידה, ומשום כך גורמים לזה שעומד לפניהם שאינו יכול לפסוע ג' פסיעות לאחר שסיים להתפלל, וגורמים לו בכך צער ועוגמת נפש.

ועל כן, יש להקפיד לעמוד במקום שלא מפריע לשאר המתפללים, כגון ליד ההיכל וכיוצא בזה, כדי שלא יגרם צער לזולת. [ויש אומרים שמותר לעבור כנגד מי שמתפלל במקום המיועד להילוך הרבים].[11]

ביאור "המאריך בתפילתו"

10. מסכת ברכות (דף לב: ודף נד:). וכתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן קסח), שאם רוצה לדלג פסוקי דזמרה על מנת ללמוד תורה, כבר הלכה יוצאת לכל ישראל, שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, וכל המאריך בתפלתו מאריכים לו ימיו ושנותיו.
וראה בספר ויחי יוסף (סימן ו), שהאריך להוכיח מפי ספרים וסופרים שמה שאמרו בגמרא "כל המאריך בתפילתו", אין פירושו באריכות הזמן, אלא שמרבה להתפלל וחוזר ומתפלל הרבה, ועל זה אמרו חכמינו ז"ל, שבזכות ריבוי התפילה אין תפילתו חוזרת ריקם.
וכן כתב רבינו הסטיפלר בעל הקהילות יעקב זצ"ל בספרו הנפלא חיי עולם (חלק ב עמוד מב): אמר רבי חנינא, כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם, ונראה דהוא הדין המתפלל תפילה קצרה מאד, אלא שהוא מבקש על זה זמן רב בכל יום, הרי הוא בכלל המאריך בתפילתו.
ובמסכת יומא (כט.) אמר רבי אלעזר: למה נמשלו תפלתן של צדיקים כאילה, לומר לך, מה אילה זו כל זמן שמגדלת, קרניה מפצילות, אף צדיקים כל זמן שמרבים בתפילה תפלתן נשמעת.
ובמדרש תהלים (מזמור ד) אמר ר' זעירא, אדם יש לו אוהב, כל זמן שהוא מבקש ממנו צרכיו ושאילותיו הוא שונאו ומרחיקו, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, כל זמן שאדם מבקש צרכיו ושאילותיו הוא מחבבו ביותר.
אמר ר' זעירא אדם יש לו בן בית, פעם ראשונה הוא מושיבו על המטה, כשהוא נכנס פעם שניה אצלו מושיבו על הכסא, פעם שלישית על הספסל, ובפעם הרביעית אומר לו: כמה דוחק זה עלי ומטריחני. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, כל מה שישראל דוחקים ובאים למקום תפלתו, שמחה הוא לפניו. ע"כ. וראה עוד בספר אמרי יעקב (עמוד טז).
ובמדרש תהלים (מזמור כז) אמרו על הפסוק: "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'", אמר רבי חייא בר אבא, אם התפללת וחזרת והתפללת, תהא מבושר שנשמעה תפלתך, והוא עתיד לעשות בקשתך, מה טעם, קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך, משום וקוה אל ה'.
נמצאנו למדים שאריכות בתפילה אינה מתבטאת בזמן, אלא אפילו אם מתפלל זמן קצר על דבר מסויים אבל חוזר לבקש עליו פעמים רבות, על ידי כך זוכה שתקובל תפילתו ברצון לפני הקדוש ברוך הוא.
וראה בשו"ת רבבות אפרים (חלק א עמוד מו) שכתב, שמה שאמרו שהמאריך בתפילתו מאריכים לו ימיו ושנותיו, אין זה דווקא בתפילת שמונה עשרה, אלא אף בשאר התפילות, כדמשמע ממנהגי החתם סופר (פרק א אות יג).

ובספר מקור נאמן (עמוד מג) כתב הגאון ר' מאיר מאזוז שליט"א, שאין צריך להאריך בתפילת העמידה, אלא רק לכוין פירוש המלים ותו לא, כי אין אנו בקיאים בכוונות של יודעי ח"ן. ע"כ. ונראה ברור שגם הוא מודה שאם רוצה האדם להוסיף תפילות משלו בתפילת העמידה ועל ידי כך יעמוד זמן רב בתפילה, שפיר דמי.

לעבור כנגד המתפלל

11. כתב מרן השולחן ערוך (או"ח סימן קב ס"ה): אם השלים תפלתו, והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו. ולכן צריך לשים לב שלא לגרום צער ועוגמת נפש לאותם שעומדים לפניו. וכן העיר לנכון בספר פתחי חושן (חלק ד עמוד תכח). וראה למהרש"ם בספרו דעת תורה (שם ס"ד).

ובספר טובך יביעו (חלק א עמוד קכז) הביא מעשה על הגאון רבי משה פינשטיין זצ"ל, שפעם אחת הגיע טלפון בהול למשרד הישיבה מאחד מגדולי הנדיבים שביקש לשוחח אישית עם הרב על תרומה בסדר גודל עתק שהוא מעוניין לתרום לישיבה שהיתה אז במצב כלכלי קשה מאוד.

המזכיר רץ לבית המדרש כדי להודיע זאת לרב, וראה את הרב מתפלל שמונה עשרה. מיד כשסיים הרב את התפילה, ניגש אליו המזכיר ולחש באוזנו את דבר הבשורה הטובה, וביקשו לסור למשרדו.

הרב הביט לאחוריו וראה שאחד הבחורים עדיין מתפלל וממילא אסור לו לפסוע. טען המזכיר: אנחנו עלולים להפסיד הון תועפות אם הרב לא ידבר כעת. אמר לו הרב: האם אינך רואה את הקיר העומד לפניי? היש לך כוח לשבור את הקיר?

להתחשב באחרים

וטוב עין יראה בשו"ת שמע שלמה חלק ב (או"ח סימן ו) שהעיר, שישנם אנשים שעומדים להתפלל תפילת העמידה בחופזה ובבהלה מבלי שימת לב כלל היכן הם עומדים, ופעמים רבות עומדים על אם הדרך, ושתים רעות גורמים בזה, שרבים מההמונים אינם יכולים להתאפק, ונכשלים ועוברים בפני המתפלל, ואלו שמדקדקים בדבר ה' זו הלכה, מצטמקים וממתינים בעל כרחם באין יוצא ואין בא, סגר עליהם המדבר, וכן לא יעשה לזלזל בעבדי ה' ברוך הוא.

ועוד יש אחרים שיודעים הם בעצמם שהם מאריכים בתפילה, הרי שטוב להם שיעמדו במקום שלא גורמים עיכוב לאחרים, כי פעמים רבות שהם עומדים אחרי מתפללים אחרים שהם זריזים בתפילתם, וגורמים להם עיכוב וצער, וצריך כל אחד לשים לבו על זה שלא יצער אחרים חלילה.

והביא ראיה ברורה לזה מהירושלמי שהובא בבית יוסף (סימן קב), דרבי חייא בר אבא עמד להתפלל, נכנס רב כהנא ועמד להתפלל מאחוריו, לאחר שסיים רבי חייא בר אבא תפילתו, עמד במקומו ולא פסע ג' פסיעות לאחוריו כדי שלא לעבור לפני רב כהנא שהיה מאריך בתפילתו ואסור לעבור לפני המתפללים. לאחר שסיים רב כהנא את תפילתו, אמר לו רבי חייא: כך אתם נוהגים לצער את רבניכם? אמר לו רב כהנא: אני מבית עלי שנאמר עליהם "אם יתכפר עוון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם", בזבח ומנחה אינו מתכפר להם, אבל מתכפר לו בתפילה. ע"כ.

ומבואר יוצא, שרבי חייא הקפיד על רב כהנא שעמד להתפלל מאחריו וגרם לו צער ועוגמת נפש, ולכן לא אריך למעבד הכי כשיודע בעצמו שהוא מאריך בתפילתו. ועיין בשו"ת שער שמעון אחד (חלק א סימן יט).

מהו ההיתר לעבור כנגד המאריך בתפילתו

וכתב בספר הליכות שלמה (תפילה עמוד קיד), שהעומד בתפילה במקום הילוך הציבור, יש להתיר להרימו ולהעבירו ממקומו, כמבואר במהרש"ם בדעת תורה (סימן קב) שיש מקום לומר שהוא נחשב כקבר המזיק את הרבים שמותר לפנותו ולא קנה מקומו. ואף שעל ידי כך שמזיזו מפריע לו בכוונת התפילה, מותר לסלק את הנזק מהדרך.

והוסיף עוד, שנראה שמן הדין מותר לעבור כנגדו, משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והואיל ואין לו רשות לעמוד במקום זה, אין בכוחו לאסור עלינו לעבור במקום העשוי להילוך הרבים. אלא שראוי להחמיר בזה לכתחילה, אם לא במקום הצורך

האם המאריך בתפילתו צריך לחוש ליוהרא

בספר קב הישר (פרק ק) כתב: צריך האדם להזהר אף שהוא יודע לכווין הכוונות של התפילה על פי הקבלה, מכל מקום הוא איסור גמור להתפלל באריכות בשעה שהציבור מתפללים, רק יתפלל תפלתו כפשוטו, וכמו שכתב הריב"ש בשאלות ותשובות שלו וזה לשונו: ואני מתפלל כתינוק המתחיל להתפלל, רק אני מכוין להבין פירוש המלות ולא יותר".

וראיה מר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור היה מתחיל ומסיים עם הציבור, כי היתה תפלתו כפשוטו, מה שאין כן כשהיה מתפלל ביחיד, כשאדם היה מניחו בזוית זו היה מוצאו בזוית אחרת, וזהו קבלה בידי, שמי שמאריך בתפלתו יותר מהציבור, על כרחך הוא עושה לשם יוהרא, על כן אין תפלתו נשמעת.

וכן ראיתי להגאון אבי מוהר"ר אהרן שמואל קאיידנוור ז"ל וגם לשארי רבותיו, שהיו מתפללים ולא היו מאריכים כלל בתפילה, והיו מלעיגים על שארי רבנים שהיו מאריכים

בתפילה יותר מדאי, וכל מי שיראת אלהים בלבבו צריך להיות תמים עם ה' אלהיו ולהיות נקי מה' ומישראל, כדי שלא יאמרו הבריות זה חסיד שוטה שמאריך בתפלתו, ויהיה בכלל מחטיאי הרבים, רק בכל דרכיך דעהו והוא יישר את דרכך ואז טוב לך יהיה סלה. ע"כ.

ולא זכיתי להבין מדוע מי שמאריך בתפילה נחשב בעיני הבריות לחסיד שוטה, והרי באופן שאינו מפריע לאף אחד בכך, לא מצינו בשום מקום שיש גריעותא להאריך בתפילה [בפרט כשיש לו עת צרה ורוצה להרבות בתפילה ולשפוך שיחה לפני ה' יתברך].

וכבר עמד על דבריו הגאון רבי יעקב סופר שליט"א בספרו זכות יצחק (סופר חלק ב סימן י), והעיר גם כן דכל האיסור להאריך בתפילה הוא רק כאשר הוא מיחידי הקהל ומגדוליו ואשר עקב זה שמאריך בתפילתו, הציבור ממתינים לו, וגורם להם טרחה, והיינו עובדא דרבי עקיבא שבעת תפילתו עם הציבור היה מקצר ועולה שלא להטריח על הציבור. אבל כשאדם פרטי שאין ממתינים עליו רוצה להאריך בתפילתו, מי יאמר לו מה תעשה, יאריך ויאריך, ויזכה לאריכות ימים. ע"ש. וכיוצא בזה כתבנו לעיל (פרק ב סעיף ב).

להשלים תפילות שהחסיר

ח. בעל תשובה, אינו צריך להשלים את כל התפילות שלא התפלל במשך כל אותם שנים שלא היה שומר תורה ומצוות. (ועיין בהערה).[12]

12. כמבואר בשולחן ערוך (סימן קח סעיף ד) שאין תשלומין אלא לתפילה הסמוכה בלבד, שאם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה, מתפלל ערבית שתים, ואחרונה לתשלומי מנחה, אבל שחרית אין לה תשלומין, וכן בשאר תפלות. ע"כ.

ועל כל פנים כתב בספר הלכה ברורה (חלק ו עמוד לו), שאם רצה להתפלל אפילו כמה תפילות שהחסיר בזו אחר זו, הרשות בידו, ונכון לעשות כן. וקודם שיחזור להתפלל תשלומין, יעשה תנאי של נדבה לפני כל אחת מהתפילות, ויאמר: אם אני חייב לחזור, תהיה תפילה זו לחובת תפילה, ואם איני חייב לחזור, תהיה תפילה זו תפילת נדבה. וצריך לחדש דבר בתפילות הללו, ולכוין בהן כראוי מתחילה ועד סוף. ע"ש. וראה בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן טז).

ט. נער שנמצא בתהליכים של חזרה בתשובה, והוריו אינם מרשים לו ללכת לבית הכנסת, ואותו נער יכול "להתגנב" לבית הכנסת לשעה אחת בלבד, ויש לו אפשרות לבוא או לתפילה או לשיעור תורה, עדיף שיבוא לתפילה, ולא יוותר על התפילה בשביל ללכת לשיעור תורה, משום שאין לימוד תורה ללא תפילה.[13]

לא לזלזל בתפילה

13. הנה אף על פי שלימוד תורה שקול כנגד כל המצוות, מכל מקום כתב בספר חשוקי חמד (ברכות עמוד כח) בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א, שודאי עדיף שאותו נער יבוא לתפילה, ואי אפשר להחליף את התפילה בלימוד תורה, ולכן תפילה קודמת.

ובספר חשוקי חמד על בבא קמא (עמוד תמ) דן בשאלה אודות ראובן העובד קשה לפרנסתו, וקובע עתים לתורה כל יום עם חברותא כשעה לפני תפילת שחרית. לאחר התפילה הוא הולך לעבודה, אך מידי פעם קורה שעליו להגיע לעבודה בשעה מוקדמת מהרגיל, ואין באפשרותו לקיים גם את הלימוד עם החברותא וגם להתפלל שחרית בציבור, ושואל מה להעדיף, האם עדיף לוותר על הקביעות של לימוד התורה ולהתפלל שחרית במנין, או עדיף שילמד עם החברותא ויתפלל שחרית ביחידות. והשיב, שיתפלל בציבור ויבטל את לימודו. ע"ש.

וראה בספר קב הישר (פרק ח) שכתב: לא להקל בתפילה אף שחשקו להתמיד לתורה, שזמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד. ואל יאמר בלבו כי בעבור שלימודו הוא יותר טוב בעיני הקדוש ברוך הוא, מותר לבטל תפלתו, חלילה לומר כן. והביא שם מעשה נורא שאירע לתלמיד הרמב"ן, בגלל שזילזל בתפילה ועסק בתורה. ע"ש.

ובאליה רבה (סימן צ') כתב בשם מרן הבית יוסף בתשובה (סימן ע), שיש לקנוס האנשים שנמנעים לילך לבית הכנסת משום שעוסקים בתורה או משום שמשְׁתכרים ממון, ולעשירים יש לקנוס יותר. והוסיף, שבעל תורה אף שעוסק בלימודו, מכל מקום איכא חשדא וחילול ה' כשלא מתפלל בבית הכנסת. ע"כ.

וראה למשגיח הצדיק רבי יחזקאל לוינשטין זיע"א בספר אור יחזקאל (ח"ה עמוד רסו), שכתב לעורר את בחורי הישיבה, בזו הלשון: הנה הקדימו תפילת אשרי למנחה, כדי שיכין עצמו מתוך דברי תורה לשמונה עשרה. והנה אנו מתעכבים אחר השיעור ומאחרים להתפלל מנחה [ולא מספיקים לומר 'אשרי'] ואין זה מן הנכון, כי זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. ע"כ.

קדיש על הוריו או שיעור תורה

והנה בספר דרך שיחה (עמוד תפט) נשאל הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, אודות בעל תשובה מתחיל ומתחזק, שבביתו נלחמים עמו לבל ילך בדרך התורה, והוא נמצא בשנת אבילותו על אמו, ומרשים לו לומר קדיש בבית הכנסת, אבל לא מרשים לו ללכת לשיעור תורה, והוא עדיין צעיר ואין בכוחו להילחם, ויש באפשרותו לומר להם שהולך לבית הכנסת כדי לומר קדיש, ובמקום זה רצונו ללכת לשיעור תורה, אך יפסיד בגלל

כך אמירת הקדיש, מה עדיף - קדיש או שיעורי תורה ויהדות? והשיב, שעדיף שיעור תורה ויהדות מלומר קדיש. ע"כ.
ולכאורה זה נוגד את ההוראה הנזכרת לעיל שהורה הגאון רי"ש אלישיב שתפילה קודמת לתלמוד תורה. אולם יתכן לחלק ולומר ש דווקא לגבי תפילה אמרו שתפילה קודמת ללימוד תורה, משום על ידי התפילה יעורר אותו נער רחמי שמים על הוריו, ובזכות זה יפתח ליבם וירשו לו ללכת לשיעורי תורה. מה שאין כן על ידי אמירת הקדיש. וי"ל.
ועוד יש לומר, דהנה כתב בספר 'מדרש פנחס' לצדיק הקדוש ר' פנחס מקוריץ זיע"א (עמוד 16), שאותם אנשים שמתפללים יכולים ללמוד תורה, אבל אותם שאין מתפללים, יש להם שכל עקום, וכיצד ילמדו לאמיתה של תורה! נמצא שהתפילה היא הפתח כדי להגיע לתורה, ולכן יש להעדיפה תחילה. מה שאין כן לגבי אמירת קדיש.

לקצר בתפילה כדי להספיק ללמוד

הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים (חלק א סימן ז) נשאל, האם מותר להאריך בתפילה הרבה אפילו שיתבטל על ידי כך מדברי תורה, או שאסור לעשות כן.
והביא דברי הרב לחם חמודות שכתב, דלא יפה עושים המרבים בתפילות ובתחנונים וקורבנות. ובמקום שאר תחנונים וקורבנות, טוב לו ללמוד תורת ה'. ובמסכת שבת (דף קכ"ז) מוכח להדיא שתלמוד תורה כנגד כולם, ואפילו כנגד עיון תפילה. וכבר אמרו במסכת ברכות (דף סא.) בשם רבי מאיר: לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקדוש ברוך הוא.
אלא שקשה, דבמסכת ברכות (דף לב:) אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפלתו, אין תפלתו חוזרת ריקם. הרי שיש תועלת למי שמאריך בתפילתו.
ויש לומר שרבי מאיר לא אסר להאריך בתפילה אלא בתפילות שלא סדרו אנשי כנסת הגדולה, ולכן כשמאריך בהם לא טוב עושה, ויהיו דבריו מועטים, וטוב לו ללמוד בתורת ה' כמו שכתב הלחם חמודות הנ"ל.
אבל בתפילה הקבועה שסדרו אנשי כנסת הגדולה, אם רוצה להאריך רשאי, ויש לו שכר על זה, וכמו שאמרו בברכות (דף נד:) שלשה דברים המאריך בהן מאריכים ימיו ושנותיו של אדם, ואחד מהם "המאריך בתפלתו".
אך יש להעיר על זה ממה שאמרו בשבת (דף י.), שרבא ראה את רב המנונא שמאריך בתפילתו, אמר לו: מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה [ופירש רש"י: התורה היא חיי עולם, והתפילה צורך חיי שעה היא - לרפואה לשלום ולמזונות]. ורב המנונא סבר שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. ע"כ.

ומבואר שלדעת רבא יותר טוב ללמוד תורה מלהאריך בתפילה, ובודאי שמסתבר יותר לנקוט כרבא, משום שאמר דברי טעם, ומה גם שהש"ס אמר דרב המנונא סבר זמן תפילה לחוד, ומשמע שלדידן אין טעם זה מספיק.

ועל כל פנים גם לדעת האומרים שאין להאריך בתפילה משום ביטול תורה, לא אמרו כן כי אם בתפילות סתם תדיר בכל יום, אבל **כשיש לו לאדם איזה צרה או גזרה, הרי יש לעתור ולרצות ולהרבות בתפילה הרבה מאוד כמו שהתפלל משה רבינו ע"ה** [חמש מאות וחמש עשרה תפילות], **ואין לחוש בזה לביטול תורה.**

ושוב ראיתי בשו"ת שבות יעקב (חלק ב סימן עד) שכתב, שלא ירבה בתפילה יותר מדאי, שהרי אמרו חכמינו ז"ל, זמן תורה לחוד זמן תפילה לחוד. ולא ירבה כי אם לצורך שעה שהוא בצרה, וכן ציבור בעת צרתם. ע"כ.

וסיים הרב לב חיים, שהעולה מכל האמור, שאם מאריך כדי לכוון בתפילה רשאי, ואם מאריך בתחנונים, אם הוא תלמיד חכם לא טוב עשה אם על ידי זה יתבטל מן התורה [כגון שהוא באמצע לימודו וכדומה כמבואר במאירי (שבת דף י.)], אלא אם כן הוא בעת צרה, שאז ירבה בתפילה ובתחנונים. עכ"ד.

והן עתה ראיתי בספר ובתורתו יהגה (חלק א עמוד תקכה) שכתב לבאר, שאכן עיקר התפילות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה הם בכלל חיי עולם, ומותר להאריך בהם. אבל התחנונים שמאריך האדם לצורך עצמו, המה בכלל חיי שעה, דהנה כתב המבי"ט בספרו בית אלוקים (פרק ב), שתכלית התפילה אינה השגת המבוקש, אלא להכיר ולהורות כי אין בעולם למי שראוי להתפלל כי אם לאל יתברך, ואנו מזכירים את צרכינו לפניו, כדי שנכיר שאין מי שיכול לספק צרכינו אלא הוא, ועליו אנו משליכים יהבנו.

אמנם כל זה בנוסח התפילות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה. מה שאין כן אותם בקשות פרטיות שמוסיף האדם על עצמו איש איש לפי נְגעי לבבו, ודאי שתכליתם השגת המבוקש, שיודע שההשתדלות הכי טובה היא התפילה, ובמקום השתדלות בפרנסה, משתדל הוא בתפילה. ומשום הכי כשם שהמניח תלמודו לעסוק בפרנסה נחשב כמי שמניח חי עולם לעסוק בחיי שעה, הוא הדין זה המאריך בתחנונים במקום לעסוק בתורה, דנחשב כמי שמניח חיי עולם לעסוק בחיי שעה. ע"כ.

להתפלל ללא כיפה

י. אדם שמתחזק, וקיבל על עצמו להתפלל שלש תפילות ביום, אבל עדיין אינו חובש כיפה, וכשהגיע זמן תפילת מנחה, הוא נמצא במקום שאין לו אפשרות למצוא כיפה או

כיסוי אחר כדי להניח על ראשו, ואם ימתין עד שימצא כיסוי לכסות את ראשו, עלול לעבור זמן התפילה, רשאי להתפלל בראש מגולה.[14]

14. כן יש ללמוד ממה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד צד), לגבי אדם שמתבייש לחבוש כיפה, שעדיף שיברך על מאכל ומשקה בלי כיפה, מאשר יהנה מהעולם הזה ללא ברכה. והוא הדין בנידון זה. וכן תחזה למרן פאר הדור שליט"א בשו"ת יביע אומר חלק ט (עמוד רלו) שכתב, שמי שנמצא במקום שאי אפשר לו לכסות ראשו, וזמן תפילה עובר, רשאי לכתחלה להתפלל בראש מגולה, כדמוכח להדיא ברמב"ם בהלכות תפילה (פרק ה הלכה א). ע"ש.

הרהורים רעים בתפילה

יא. בעל תשובה שמתפלל תפילת העמידה, ובאמצע התפילה עולות לו במחשבתו מחשבות זרות והרהורים רעים ממה שנכשל בעבר, יעצור את תפילתו עד שיתבטלו המחשבות וההרהורים, ולאחר מכן ימשיך בתפילה.

ואם המחשבות וההרהורים לא מסתלקים ממנו, יעביר את יד ימינו על מצחו, ויהרהר בלבו את הפסוק "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקִרבי", ובעזרת ה' יסורו ההרהורים.[15]

15. כתב השולחן ערוך (סימן צח סעיף א): המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאלו שכינה כנגדו, ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו, ויחשוב שאם היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חוקר כל המחשבות. ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפילה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה. וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש. ע"כ.

ממה באות המחשבות הרעות

והנה כיום בעוונות הרבים, אפילו לצדיקים קשה להתפלל תפילה נקייה בלי מחשבות זרות. וכבר אמרו במסכת בבא בתרא (דף קסד:) ששלוש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום, ואחת מהן - הרהור עבירה.

וסיבת הדבר כתב בספר תפארת שלמה (ליקוטים לסוכות), על פי מעשה שהיה בימי רבינו האריז"ל, שבשעת תפילת שמונה עשרה, היה אז במנין שלו מהר"ם גאלנטי, והיה מאריך בתפלת שמונה עשרה, וכל הקהל המתינו לו. אמר האריז"ל: למה ממתינים עליו, הרי אינו חושב אלא על החמור והאוכף שעליו!

הדבר היה לפלא בעיניהם שאמר כך על רב חשוב וגדול כמוהו. וביאר להם האריז"ל הענין, כי כל המחשבות והרהורים העולים בלב האדם, באות מחמת הפגם אשר פגם בחטאיו, ואף שהיה בשגגה ואפילו באונס, נעשה רושם שעל ידי זה יוכלו אותם החטאים שחטא לעלות במחשבתו בעת עוסקו בתורה ובתפילה.

וכך היה עם מהר"ם גאלנטי, שבערב שבת שעבר, מיהר ללכת לברית מילה, ורכב בשוגג על חמור אשר בתחתית האוכף שלו היה בו שעטנז, ולכן עלה החמור והאוכף במוחו בשעת תפילה [ואף שלא היה דרך לבישה, וגם היה בשוגג ולא נהנה מהעבירה, והיה טרוד לדבר מצוה, מכל מקום אם לא חזר עדיין בתשובה, פוגם הדבר ומבלבל את האדם בתפילה]. ע"כ. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות חלק ה (עמוד ע).

עצה לבטל מחשבות רעות

ועל כל פנים, כתב המשנה ברורה (ס"ק ב) בשם ספר הגן, שלבטל מחשבה רעה בשעת התפילה יאמר ג' פעמים פי פי [הוא ראשי תיבות של "פלטי יוסף" שהם התגברו על יצר לבם כדאיתא בסנהדרין (כא:)], ואחר כך ירוק ג' פעמים ולא ירוק לגמרי רק בדרך נחת, והלשון תהא בין השפתים בשעת הרקיקה, ובודאי תלך המחשבה.

וכתב המגן אברהם על זה, שאין נראה לעשות זה בתוך תפילת י"ח, משום דהוי הפסק, ומי יודע אם רפואה בדוקה היא. ובספר אליה רבה הביא בשם קיצור של"ה, שסגולה להעביר מחשבת חוץ, שקודם תפילה יעביר ג' פעמים יד ימינו על מצחו, ויאמר בכל פעם "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי", וכן אם בא לו מחשבת חוץ בתוך התפילה, ישתוק מעט, ויעביר ימינו על מצחו, ויהרהר את הפסוק הזה. ע"כ. וראה בשו"ת באר שרים (ח"ה עמוד דש).

וכאן המקום להביא מה שכתב מרן הרב שך זצ"ל במכתבים ומאמרים: בנוגע לשאלתך, הנני להשיב לך בקצרה, שהדרך היחידה לגרש הרהורים רעים הוא רק על ידי למוד התורה, ולהסיח דעת מהדברים שמביאים לידי הרהורים, וכל מחשבה בענינים אלו עלול להביא לידי מכשול. והעצה היא אך ורק להסיח דעת לגמרי מענינים אלו, ולהיות שקוע בלימוד התורה. ובזמנים שקשה ללמוד, כגון בהפסקות וכדומה, אפשר לעיין בסיפורים על גאוני וצדיקי הדורות זצ"ל.

עצה לכוונה בתפילה מ"החפץ חיים"

בספר שם עולם לרבינו החפץ חיים (חלק ב בהשמטות) כתב עצה לכוון בתפילה ובברכות, ואלו דברי קודשו: ראשית לכל צריך שיתפלל מתוך הסידור, לפחות תפילת

שמונה עשרה. ומכל מקום גם בזה איננו משומר עדיין מכל וכל מעורמת היצר, שמפיל טרדות על האדם כדי שלא יוכל לכוין.

והזמין לי הקדוש ברוך הוא קצת עצה לזה, והוא בהקדם מה שאמר הנביא (יהושע י"ד) "קחו עמכם דברים ושובו אל השם", וביאורו הוא, שלא נעשה כמו שאנו מורגלים בתשובתנו לפני ה' שאין אנו מתבוננים בתחילה מה לבקש ממנו, אלא אנו אומרים בפניו הנוסח המורגל לנו, כמו 'אשמנו' ועל חטא וכדומה, ורק בעת האמירה גופא אנו חושבים שימחול לנו על עוון זה או על זה.

ובאמת אין זה מן הנימוס, והכתוב אומר "אם אדונים אני איה מוראי", וכי יתכן שיבוא אחד פתאום אל המלך לבקש ממנו על כמה דברים נחוצים שנצרך להם בעניניו ונוגע לו לחיי נפשו, או לבקש ממנו מחילה על כמה ענינים שפשע כנגדו, ויפעול בנפשו שלא להתבונן מתחילה איך לדבר עמו, אלא בודאי יסדר בדעתו מתחילה היטב מה לדבר ואיך לדבר ועל איזה דבר יבקש מתחילה ועל איזה אחר כך.

וקל וחומר העומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא בורא כל העולמים אלקי האלקים ואדוני האדונים המחיה את הכל ברצונו, בודאי צריך האדם להתבונן מתחילה על מה לבקש ממנו שימחול לו, ולהסכים בדעתו שלא לשוב לכסלה עוד, ואחר כך לבא לפני ה' ולבקש ממנו דבר זה.

דהיינו; כשאומר אשמנו בגדנו גזלנו, צריך להתבונן מתחילה שרוצה להעתיר לה' שימחול לו על עון גזילה, וזהו שייך רק אחר שכבר התחרט מתחילה על עון גזילה וקבל על עצמו שלא לגזול עוד, וכן כהאי גוונא כשאומר דברנו דופי וכו' חמסנו, טפלנו שקר וכו' לצנו וכו', בכל אלו צריך חרטה וקבלה על להבא, וכן יעשה בשאר התפילה.

וזהו שאמר הנביא קחו עמכם דברים ושובו אל ה', רצונו לומר, שמתחילה יקח לנפשו הדברים שרוצה להעתיר לה', ולאחר מכך לשוב לפני ה' להתודות לפניו, אבל לא שההתבוננות תהיה אחר שכבר התוודה.

וכן נמי בענין תפילת שמונה עשרה, שקבעו חז"ל בהם הרבה עניני שבח המקום, והרבה עניני בקשות הנוגע לגופו ונפשו, ובכל אחת ברכה לה', צריך להתבונן מתחילה מה הוא רוצה לבקש מה', ועל מה יברכנו, ורק אחר כך יאמר אותה הברכה.

ואל יחשוב הקורא שדבר זה צריך שהות גדולה, לא כן הדבר כאשר בחנתי ונסיתי, אלא יהיה הסידור פתוח כנגד עיניו, ויתבונן רק איזה רגעים אחדים קודם כל ברכה.

למשל; קודם ברכה ראשונה יתבונן שרוצה לומר שבח לפני המקום שהוא אלהינו ואלהי האבות, ולברך אותו על שהגן על אברהם. וכן קודם ברכה שניה יתבונן שרוצה לברכו על

תחית המתים. וקודם ברכה שלישית לברכו שהוא אל קדוש. וכן קודם רביעית לבקשו על הדעה ולברכו על זה. וכן קודם החמישית לבקשו על התשובה ולברכו על זה, וכן בכל השמונה עשרה ברכות.

וכן יעשה בברכות השחר, וכן בברכת המזון יתבונן קודם שמתחיל הברכה על מה רוצה לברכו. כלל הדברים, לא יאמר הברכות כפי הרגלו בפיו, רק יתבונן על מה הוא מברך לה', ויאמר בזריזות ובשמחה כל ברכה על שזכה לברך לה' אלהי השמים. ע"כ דב"ק. ודי בזה.

טבילה לפני תפילה

יב. ישנם אנשים שנוהגים לטבול במקוה טהרה לפני תפילת שחרית, ומנהג טוב ויפה הוא, ויש בטבילה זו מעלות רבות ונשגבות [ובפרט לבעלי תשובה שרצונם להיכנס מהטומאה לקדושה].[16]

אולם יש להיזהר שלא לבטל תפילה בציבור בגלל הטבילה, וכל שכן שיש להיזהר שלא להפסיד קריאת שמע ותפילה בזמנה בגלל טבילה במקוה [וגם לא לאחר בגלל כך לסדרי הלימודים בכולל].

וישנם כאלה שנכנסים מאוחר לבית הכנסת עם מגבת על כתפם, וגֵאִים הם בכך שטבלו לפני הטבילה, ואינם מתביישים מכך שהפסידו חלק ניכר מהתפילה, וצריך להעיר להם שמלבד שמראים זילזול בתפילה, בנוסף לכך גורמים הם לחילול ה', וגורמים לאחרים שילמדו מהם לאחר לתפילה.[17]

מעלת הטבילה במקוה

16. כתב רבינו קלונימוס עפשטיין [תלמידם של רבינו אלימלך מליזנסק והחוזה מלובלין] בספר מאור ושמש (פרשת אמור), שאי אפשר לו לאדם שישיג תכלית יראת ה', אלא אם נזהר בטבילת עזרא. וכן אי אפשר שילמוד ויתפלל ברתת ובזיע, כי אם שיהיה נזהר בטבילת עזרא. ואם הוא לומד או מתפלל ואינו נזהר בטבילה זו, אי אפשר בשום אופן להגיע לגופי תורה ומצות. ובנוסף לכך בלתי אפשר ללמד לתלמידים ולהכניס בלבם יראת ה', אם אינו נזהר בטבילה זו. ואם הוא לומד ספרי קבלה והוא בלתי טהור, יוכל לבוא חלילה על ידי זה לידי אפיקורסות. והכת "שבתי צבי" ימח שמם שהיו אז בימים ההם, נעשו אפיקורסים משום שלמדו ספרי קבלה בטומאת הגוף. ע"כ דב"ק.

וראה בספר אמרי דוד (או"ח סימן פח) שכתב, שמה שכתב השלחן ערוך (או"ח סימן פח) שפשט המנהג לקרוא קריאת שמע ולהתפלל וללמוד בלא טבילה ובלא רחיצה, בזמננו במדינתנו נוהגים להיפך, שכל הקדושים והלומדים מקפידים מאוד לטבול, והרי

מסיק הטור שם דתלוי במנהג, ואין להשגיח במנהג בורים והדיוטים, וגם בימי קדם הרי כתבו הטור והרי"ף בשם רב האי גאון, דלתפילה צריך לטבול, והכוזרי (מאמר ב) הפליג בצורך טבילה זו. ע"ש.

וכתב מוהר"ן מברסלב בספר לקוטי עצות (ערך מקוה), שטבילת מקוה מושיע מכל הצרות, ומטהר מכל הטומאות ומכל החטאים, כי מקוה ממשיך דעת וחסד עליון מאוד. ובספר המידות (ערך המתקת דינים) כתב, שעל ידי ישיבה במקוה תחת המים עד שלא יוכל להחזיק בעצמו הרוח והנשימה, נמתק הדין מעל האדם, ורמז לדבר "הושיעני אלה ים כי באו מים עד נפש", פירוש, הושיעני אלהים ותמתיק את הדין, כי באו מים שהם מי המקוה עד נפש - עד כלות הרוח והנשימה ולא עד בכלל.

עוד כתב שם (ערך יראה), שעל ידי טבילה במקוה, בא האדם לידי יראת שמים, ורמז לדבר "נותן באוצרות תהומות ייראו מה' כל הארץ", ופירש רש"י, באוצרות תהומות תחת הארץ, שעל ידי המקוה שהוא תחת הארץ, ייראו מה' כל הארץ, כלומר יזכו ליראה.

ובספר בני יעקב (ח"ב עמוד רצד) הביא דברי השל"ה הקדוש בענין טבילה במקוה, וזה לשונו: הנה סגולת הטבילה היא להחזיר הנשמה למקומה, כי מי שהוא טמא, אין לו נשמה. ובפרט מי שפגם בברית קודש נשמתו מסתלקת ממנו, ואף אם ישוב בתשובה, אין הנשמה חוזרת אליו עד שיטבול במקוה כשרה. וכל אדם צריך טבילה בכל ערב שבת, כדי לפשוט לבוש רוח חול וללבוש קדושת שבת, כמבואר בזוהר (ויקהל).

עוד כתב השל"ה, שמצא בספר "כנפי יונה" סוד הטבילה בערב שבת דווקא אחר חצות, והטובל לשם תשובה באיזה יום מן הימים, יטבול 210 טבילות, וכל המרבה בטבילות הרי זה משובח, שבכל טבילה שאדם טובל את עצמו, ממשיך עליו קדושה ביותר הן בחול הן בשבת, ואדם מקדש עצמו למטה מקדשים אותו מלמעלה יותר ויותר.

והן עתה ראיתי בשו"ת ברכת יהודה (חלק א עמוד ט) שכתב, שאף שמרן שליט"א בספר ילקוט יוסף חלק א (עמוד קלו) כתב, שחסידים ואנשי מעשה מחמירים על עצמם ונוהגים לטבול במקוה קודם התפילה, ומבואר מזה דסבירא ליה שהטבילה בזמן הזה היא רק מצד חומרא וחסידות.

מכל מקום שמעתי מפי הרב אליהו סויסה שליט"א, שבהיותו מכהן כשר הפנים, היה מרן הראשון לציון שליט"א, מפציר בו שימצא דרך לבנות לו מקוה ליד ביתו החדש שבשכונת הר נוף, אולם מבחינה טכנית לא היה אפשר לבצע זאת.

וכידוע דרכו של ראש ישיבת פורת יוסף הג"ר משה צדקה שליט"א, לייעץ לכל אותם הסובלים מבעיות של טרדת המחשבות והבלבולים, שיקפידו על טבילת המקוה. וזכה

לכוון בזה לדעת הגאון רבינו חיים בן עטר זצ"ל בספר ראשון לציון (משלי) על הפסוק "בני אם תקח אֲמָרָי": כאשר יחשוב האדם מחשבות רעות אשר לא תעשינה, צריך לטבול במים להעביר המחשבה העולה על רוחו.

וגם הגאון יעב"ץ בספר מגדל עוז (פרק ט) כתב, שהטבילה במקוה מטהרת את הלב. "לב טהור ברא לי אלהים" ראשי תיבות "טבל", וממנה נמשך טוהר המחשבה במח.

ובשו"ת ערוגת הבושם (סימן שי) כתב, שהתנאים והאמוראים הקדושים היו בכל עת ובכל רגע דבוקים בקדושתו יתברך, ולא היו צריכים הכנה לתפילה. אבל אנו בני אדם מגושמים, דבוקים בתאות עולם הזה, ודאי כל כמה שעושים הכנה קודם התפילה בדברים הגורמים טהרת המחשבה, הדבר מעולה וטוב. ומבואר בכל ספרי המוסר כמה גדולה מעלת המקוה לטהר המחשבה. ע"ש.

וראה גם בשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ו סימן יא) שכתב בענין טבילת בעלי קרי, שאפילו בזמנינו זה, המחמיר תבוא עליו ברכה, וכדאמרינן בברכות (דף כ"ב) אמר רבי ינאי, שמעתי שמקילים בה ושמעתי שמחמירים בה, וכל המחמיר בה על עצמו מאריכים לו ימיו ושנותיו. ע"כ. ולכן טוב ונכון להקפיד על כך. וראה בספר טהרת התורה (חלק ג מאמר ב והלאה).

לטבול אף שלא נטמא

ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן ר) כתב לבאר יסוד שיטת הגאון מוילנא זצ"ל בטבילה לגברים, שמצד אחד החמיר מאוד בטבילה לבעל קרי או מי ששימש מיטתו, שצריך לטבול ולא להתפלל לפני שטבל, ואף שאסר לטבול בשבת, ציוה שיטבול מיד במוצאי שבת, ולא להמתין עד הבוקר.

אבל מאידך גיסא, מה שנהגו בזמן האחרון, שגם מי שטהור טובל כל יום אף שלא נטמא, הוא לא ראה בזה תועלת, אלא רק ראוי לנצל זמן זה ללימוד תורה, שמלבן כאש ואין טהרה כמותו.

ובספרו של רבינו שמואל מלצן זצ"ל, שהיה בקי נפלא במנהגי הגר"א, מציין, שהטובלים אף כשהם טהורים, נראה שאין בזה אפילו מידת חסידות, וראיה לזה, שבמסכת שבת (קכז:) הובא מעשה בחסיד אחד שירד וטבל, ושאל את תלמידיו האם חשדו בו שנכשל בעבירה ולכן טבל? ואמרו לו שלא חשדוהו.

וקשה למה עלה על דעתו שיחשדוהו שנכשל בעבירה, והלוא אפשר שטבל אף אם הוא טהור. אלא על כורחך מוכח מזה שאין בכך שום חסידות, והמקור לטבילה בכל יום ויום רפיא, ולא שמענו שנוהגים כן פשוטי עם או תלמידי חכמים עד זמן האחרון.

אומנם הן אמת שיש אומרים שראוי לטהר עצמו יום יום בבוקר כבעל תשובה שצריך טבילה, ואשרי חלקו אם בזאת זוכה יום יום לטהרה כצדיקי עולם, וישראל קדושים הם ולא נחטט במנהגיהם שבודאי יש לזה לדעתם תועלת. אבל מכל מקום לדעת הגר"א זצ"ל נראה כמו שנתבאר לעיל, ולא נהגו בזמנו רוב תלמידיו לטבול כשהם טהורים. ע"ש.
וראה בספר עלי שיח (עמוד יא) שכתב בשם הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, שמספיק לטבול במקוה פעם אחת בימות החול, ואדרבה מי שטובל פעמיים הרי זה מגונה, ובערב שבת קודש יטבול ד' פעמים לפי דעת רבינו האר"י ז"ל. ועיין בספר יסוד ושורש העבודה (חלק א עמוד שפג).

טבילה לאחר שבעת ימי אבלות

ובשו"ת שמש ומגן (חלק ד עמוד עה), אודות מה שנהגו יהודי מרוקו, שאחר שבעת ימי אבילות וההליכה לבית העלמין, טובלים במקוה טהרה. אין מנהג זה קיים במרוקו, ולא היה ולא נברא, אלא מתרחצים בבית ותו לא, ואפשר להגיד להם שאין צריך לעשות כן, ושאין מנהג כזה כלל, ואם בכל זאת רוצים ללכת למקוה, יש להניח להם, כי אין יוצא מזה כלום, וכל יום יכול ללכת למקוה. ע"כ.

לעלות שליח ציבור שלא טבל

ובענין עליית שליח ציבור למי ששימש מטתו או ראה קרי ולא טבל, כתב הטור (או"ח סימן פח) בשם בעל הלכות גדולות, שעכשיו נוהגים העולם, שבעל קרי קורא בתורה בקריאת שמע ותפילה, ויורד לפני התיבה לפני הטבילה. ונראה שכיון שתלוי הדבר במנהג, הולכים בכל מקום אחרי המנהג שנהגו בו, והאידנא לא נהוג בטבילה ולא ברחיצה לא לדברי תורה וקריאת שמע, ולא לתפילה. ע"כ.
ומבואר שאין חובה לשליח ציבור לטבול. ומכל מקום כתב רבי יעקב ממרוויש [שהיה מבעלי התוספות] בשו"ת מן השמים (סימן ה): שמענו מאחורי הפרגוד שלטהר כל ישראל יחד אי אפשר, אך אם יטהרו שליחי צבור בכל מקום, ימהרו את ביאת הגואל. ע"כ.
וראה בספר כף החיים לרבינו חיים פלאג'י (פרק כח אות לא). ולכן טוב ונכון להקפיד על כך היכא דאפשר.

האם לחייב את המועצה לפתוח מקוה לגברים

ואנכי טרם אכלה לדבר, ראיתי לנכון להביא כאן מה שכתב הגאון רבי יהודה אונטרמאן בשו"ת שבט מיהודה (חלק ב סימן כה), בתשובה לאדם אחד שתבע את המועצה לבג"ץ בגלל שאינם פותחים מקוה מיוחד לגברים בעירו, וכתב לו הרב בזו הלשון:

אין כל מצוה לגבר לטבול יום יום במקוה, גם המדקדקים במצוה קלה כבחמורה לא נוהגים טבילה יומית, אלא טובלים בזמן הצורך כשיצאה טומאה מגופם כידוע. גם במקרה כזה אין החיוב לטבול דוקא במקוה כשרה שמחויבים לדקדק בזה בטבילת נשים, אלא די גם במקוה של מים שאובים [כמפורש במשנה דמקואות (פרק ח מ"א)] כגון ברכת שחיה וכדומה. וגם זה רק ממידת חסידות ולא חיוב גמור. ולכן אין יסוד לתבוע מהמועצה הדתית לפתוח את המקוה בבוקר לגברים.

אכן שמעתי שבכמה מקומות שהנשים ההולכות לטבול, מקפידות מאוד שלא יכנס גבר לאותם מים שבמקוה לפני שהן טבלו, ואם היה שם גבר, הן דורשות שיחליפו את כל המים, מפני זה מקפידים בכמה מקומות שיהיה מקוה מיוחדת לגברים.

ועל כל פנים אין כל מקום לתבועה את המועצה על כך, שאין זה חובתם לפתוח מקוה מיוחד לגברים, וגם כאמור אין מצוה לטבול יום יום, וכשיש צורך לטבול, אין צריך דווקא מקוה הכשרה לנשים אלא יטבלו בבריכה, ולכן טוב לבטל את הבג"ץ. ע"כ.

טבילה במי הדעת

כאן המקום לעורר, שהן אמת שישנה מעלה גדולה בטבילה במקוה, מכל מקום כתב מורינו הרה"ג ר' חיים רבי שליט"א בספרו יקרא דחיי (עמוד 97), שיש להזכיר שזוהי רק חומרא בעלמא ולא חובה מדאורייתא או מדרבנן, ודלא כאותם אשר בכל הבל שנותם נותנים דעתם רק על המקוה ותיקוניו, ובקיאים במספר הטבילות, ולמה מועילה כל טבילה ביושר ובעיגול, כאשר בהלכות בורר והרחקות שהם חיוב מן הדין אין להם יד ושם. וצריכים לדעת, שאין טבילה גדולה מעולה ומועילה, כהטובל ב"מי הדעת" כלשון הרמב"ם בהלכות מקואות (פרק יא ה' יב), דהיינו לימוד התורה ותיקון המידות. ע"ש.

וכן תחזה בספר ילקוט יוסף (תשס"ד סימן נג עמוד שד), שבן תורה השוקד על תלמודו בהתמדה, אינו צריך להתבטל מלימודו כדי לטבול בכל יום, אלא יוסיף בלימודו, והתורה מטהרתו. וידוע פתגם הרבי מקוצק, שהעולם אינו יודע כי דף גמרא גם כן מטהר כמו מקוה, ובפרט שבזמן הזה אין הטבילה במקוה חיוב מן הדין, אלא חשיבות גדולה, ולכן הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסידה.

ומה שאמר הנביא ירמיה: "מקוה ישראל השם" ודרשו חז"ל: מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל, היינו דוקא בזמנם כשהיתה טומאה וטהרה, אבל לא בימינו אנו. ע"כ.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ סימן כב) כתב, שסיפר לו הגר"י וועלץ זצ"ל איך שהתלוננו לפני גאון אחד על גדול פלוני שלא הולך למקוה, וענה להם על כך, שהגדול ההוא הוא

בבחינה של "ביה אנא רחיץ", שהוא בעצמו בתורתו ועבודתו את ה' מהוה מרחץ לעצמו, ולא עוד אלא שגם אחרים טובלים בו בקדושתו ובטהרתו ובאור תורתו שמפיץ על כל סביבתו. ע"ש.

17. כתב מרן השולחן ערוך (או"ח סימן פח): כל הטמאים קוראים בתורה וקוראים קריאת שמע ומתפללים, חוץ מבעל קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים, ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפילה עד שיטבול, כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים. ואחר כך בטלו אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפילה, בלא טבילה ובלא רחיצה של תשעה קבין, וכן פשט המנהג.

ובבית יוסף שם הביא הביא דברי הטור (סימן רמ"א) שכתב, שיש חסידים ואנשי מעשה שהיו מחמירים על עצמם וטובלים לקריין להתפלל, וחומרא יתירא היא זו, שאף להרי"ף שכתב שיש מצריכים טבילה לתפילה, לאו דוקא טבילה אלא רחיצה בתשעה קבין, ואני כתבתי למעלה שאין צריך לא טבילה ולא רחיצה, והמחמיר תבא עליו ברכה. עכ"ל.

ומבואר שכיום ביטלו את טבילת עזרא לבעלי קרי, ולכן אין חובה לטבול במקוה טהרה לפני התפילה, וממילא יש לומר שגם אין לבטל תפילה בציבור בגלל טבילה של רשות. וכן תחזה לרבינו המשנה ברורה (ס"ק ב) שכתב, שמי שירצה לנהוג ולטבול, תבוא עליו הברכה. ודוקא אם על ידי זה לא יעבור זמן קריאת שמע ותפילה. ואפשר דאפילו אם על ידי זה יתבטל מתפילה בציבור, גם כן אין נכון להחמיר בזה. עכ"ל.

וכן תחזה בספר ערוך השלחן (שם סעיף ב) שכתב, שהמהדרים ששומרים לטבול לקרי, יכולים להחמיר בטבילה זו, ואין זה נחשב כעובר על תקנת חכמים שציוו לבטלה, דבאמת לא החכמים גזרו לבטלה, שהעם מעצמם נהגו כן, והחכמים הסכימו לזה משום ביטול תורה ומשום ביטול פריה ורביה, לפיכך גם עתה יכולים להחמיר בטבילה זו, ובלבד שלא יעבור בשביל זה זמן קריאת שמע או תפילה בציבור. והרמב"ם העיד על עצמו שמימיו לא ביטל טבילה זו. ע"כ.

והרה"ג ר' יעקב שכנזי שליט"א בספרו בני יעקב חלק ב (עמוד רצז), כתב גם כן להזהיר שלא יעבור זמן קריאת שמע ותפילה בגלל הטבילה, והגאון רבי יוסף עדס זצ"ל היה אומר, שאלו המפסידים זמן תפילה בשביל הטבילה, צריכים לתת על לבם שלא כתוב שומע "טבילה", אלא שומע "תפילה". וכן צריך זהירות שלא יטבול על חשבון סדרי

הכולל, וגם שלא יתעכב יותר מידי בטבילה ובמקוה מחשש ביטול תורה. ע"כ. ועיין בשו"ת תפילה למשה חלק ד (סימן ו).

האם מי שרגיל לטבול נחשב לו כנדר ויבטל תפילה בציבור

ורואה אנכי לגאון רבי יצחק זילברשטין בספרו חשוקי חמד (ברכות עמוד קלח), שעמד גם כן בענין אדם שקיבל על עצמו לטבול טבילת עזרא, ואירע לו מקרה שאם יטבול, יפסיד בגלל כך תפילה בציבור, כיצד ינהג.

והביא את דברי המשנה ברורה הנ"ל שאין להחמיר בדבר שיביא אותו לידי קולא. והקשה על זה, דצריך ביאור מהו מקום הספק, והרי ברור שיש להתפלל בציבור שהוא חיוב גמור לעומת טבילת עזרא שביטלוה, ואם כן מה חידש לנו המשנה ברורה בדבריו. וכתב לבאר, שמי שקיבל על עצמו טבילת עזרא, אצלו התפילה מבלי לטבול גובלת באיסור [שהרי קיבל על עצמו קבלה טובה ונהג בה שלוש פעמים ולא אמר בלי נדר], וכלפיו התפילה היא חטא, ואין לעבור על חטא כדי להתפלל בציבור, ולכן היה מקום לומר שטבילה עדיפא מתפילה בציבור. ע"כ. ודפח"ח.

והנה בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן קט) תמה על המשנה ברורה הנ"ל שכתב שאין לבטל תפילה בציבור בשביל טבילה במקוה, והעיר שהרי אם נהג לטבול, דינו כמי שקיבל על עצמו הנהגה טובה ונדר לדבר מצוה [שהרי לדעת רבינו חננאל, הרי"ף, רבינו האי גאון, הראב"ד ועוד, לא יתפלל עד שיטבול].

ולכן העלה שם לדינא, שאם רגיל בטבילה לפני התפילה, יטבול ויתפלל בטהרה, אף שמבטל בכך תפילה בציבור, ובלבד שלא יבטל זמן קריאת שמע ותפילה. אולם באופן שאינו רגיל לטבול כל יום, לא יבטל תפילה בציבור לצורך טבילה. ע"ש.

ואחר המחילה מכת"ר אין דבריו מוכרחים, ודברי הרב משנה ברורה נאמנו מאוד, דהנה כתב מרן השלחן ערוך (יו"ד סימ ריד): מי שרגיל להתענות בערב ראש השנה, וכן מי שרגיל שלא לאכול בשר ויין מיום ראש חודש אב, ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך שלשה שיתירו לו.

וכתב הפתחי תשובה (ס"ק א) בשם הדגול מרבבה, שהשלחן ערוך מיירי שרוצה לחזור בו לגמרי ושלא לשוב למנהגו לעולם, ולכך צריך התרה. אבל אם אירע לו איזה מיחוש, ורוצה לאכול היום, ושוב בעתיד חוזר למנהגו, אין צריך התרה.

וראה בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סימן נ) שחיזק את דברי הדגול מרבבה, ועל פי זה פסק, שמי שרגיל לטבול טבילת עזרא, והזדמן למקום שהמים קרים מאוד וקשה לו לטבול מחמת הקור, אינו צריך לעשות התרה על מנהגו, מפני שרצונו להמשיך במנהגו כשיגיע

למקום שיש מים שאינם קרים. ע"ש. וראה עוד בשו"ת שרגא המאיר (חלק ג סימן סח) שגם כן הלך בשיטה זו.

וכן כתב להוכיח בספר הליכות עולם חלק ח (פ' ראה אות יז) מפי סופרים וספרים, והוסיף, שאף על פי שיש כמה אחרונים שסוברים להחמיר בזה, מכל מקום מכיון שכל עיקר נדר זה שנהג בו ולא אמר בלי נדר, אינו אלא מדרבנן, וכדמוכח להדיא בהרא"ש (נדרים פא:) שאין איסור במי שנהג להחמיר בדברים המותרים אלא מדרבנן, ולא חשיב נדר מן התורה, והוי ליה ספקא דרבנן ואזלינן לקולא. והכי נקטינן.

ועוד בה, שלפי מנהג ישראל שעושים התרה בכל ערב ראש השנה וערב יום הכפורים, ומוסרים מודעה שכל מנהג של מצוה שינהגו, הרי הם מתנים שלא יהיה המנהג עליהם בתורת נדר, אם כן, הכל לפי תנאו, וכשירצה לבטל מנהגו, אין צריך התרה כלל. עכ"ד. וכיוצא בזה כתב בשו"ת יביע אומר חלק י (יו"ד סימן כ).

ולפי זה בנידון דידן שאינו יכול לטבול מפני שעלול להפסיד תפילה בציבור, אין זה נחשב כמבטל את הנדר, אף על פי שרגיל לטבול בכל יום, דמאחר שאינו מבטל הטבילה לגמרי, אלא רצונו להמשיך לטבול בכל יום לפני התפילה כהרגלו, ורק היום אינו טובל משום אונס, אין זה נחשב שמבטל את הנדר, ולכן אין לבטל תפילה בציבור בשביל טבילה במקוה.

ותעלוזנה כליותי בראותי בשו"ת חשב האפוד (חלק ב סימן נא) שכתב גם כן, שמי שרוצה לבטל מנהגו לטבול לפני התפילה למשך מספר שבועות, מחמת אונס מסויים, ורצונו עז שאחר שיעברו כמה שבועות ויעבור האונס, יחזור למנהגו הקודם, אפילו התרה אינו צריך על כך. ורק מי שרוצה לבטל את מנהגו לעולם, צריך לעשות התרה. ע"ש. ולפי זה בודאי שבנידון דידן יש להקל לבטל הטבילה ללא שום התרה.

ולעת כזאת ראיתי בשו"ת באר שרים (ח"ד סימן כו), שראה כמה אנשי מעשה שביטלו תפילה בציבור עבור הטבילה. ואולי מי שנכנס בגדר "אנשי מעשה" רשאי לנהוג כן, וכמו שמספרים על הגאון הקדוש מהרי"א מקאמארנא זיע"א, שבעת שבא לפניו איש אשר היה נצרך לישועת ה' בכלל, ובפרט כשבאו עבור אשה שמקשה לילדת, היה מצוה להחם המקוה, וירד וטבל ועלה ואמר "מזל טוב", וכן היה, כי בעת טבילתו היה מכוון, ובאותו רגע היתה האשה יולדת, והיה האיש נפקד בדבר ישועה ורחמים.

ואולי אנשי מעשה כאלה יש להם על מה לסמוך לבטל תפילה בציבור עבור הטבילה, אבל לא שאר אנשים, ואין צריכים על כך התרה, דהרי קיבלו על עצמם טבילת עזרא מצד חומרא, והוי כאילו התנו מעיקרא דאדעתא דהכי מקבלים עליהם טבילה זו. ע"ש.

ובספר שאלת רב (עמוד עו) נשאל הגאון רבי חיים קניבסקי אודות מה שכתב בספרו ארחות יושר (עמוד מ) שיש להקפיד מאוד על טבילת עזרא, מה יעשה אם קם מאוחר ואם יטבול לפני התפילה לא יוכל להגיע לתחלת התפילה ויצטרך להתפלל שמונה עשרה יחד עם השליח ציבור בחזרתו, האם בכהאי גוונא עדיף לטבול אחרי התפילה. והשיב, שיש לקום מוקדם! וראה עוד בשו"ת קנין תורה (ח"ז סימן ד), ובספר ילקוט יוסף (סימן נג עמוד דש).

לדחות מצות עונה בגלל שאינו יכול לטבול

ובאותו ענין ראיתי בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן טו) שנשאל בענין מי שנזהר בטבילת עזרא, וכעת נמצא במקום שאין מקוה לטבול, האם ידחה מצות טבילה בגלל מצוות עונה, או שמצות עונה נדחת בגלל מצות טבילה, משום דשויה עליו כמצוה לקיים תקנת עזרא.

והביא דברי המגן אברהם (סימן רמ ס"ק א), שכתב בשם ספר הכוונות, ששאלו להאר"י הקדוש, האם פטור ממצות עונה בימות הקור, היות וצריך לטבול לקריו, ולא יכול לטבול. והשיב, שאם האשה מוחלת, פטור, ומכל מקום טוב לקיימה. והעידו עליו, שהוא לא היה מקיים מצות עונה בימי הקור. ע"כ.

הרי שכתב, "וטוב לקיימה", היינו שאפילו אם אינו יכול לטבול מחמת אונס, מכל מקום יקיים מצות עונה, אף שהוא ז"ל בעצמו לא היה מקיים מצוות עונה בימים אלו, מכל מקום מי יכול לערוך ולשוות אליו, שהיה מופשט מכל עניני גשמיות. אבל איש אחר אל ידחה מצוות עונה בגלל הטבילה.

והוסיף, שמאחר ומבואר בשלחן ערוך ובמשנה ברורה (סימן פח), שעכשיו נתבטלה תקנת עזרא, אף המחמיר לטבול, לא יעשה חומרא המביאה לידי קולא, ולכן לא יאבד את זמן קריאת שמע ותפילה בציבור בגלל הטבילה, וכן כתב בספר תורת חיים (פעסט סימן פח). ועל כל פנים מהנכון להתיר נדרו לפני התפילה. ע"ש.

ומבואר מדבריו שפסק גם כן כדברי הרב משנה ברורה, שאין לבטל תפילה בציבור בשביל טבילה במקוה גם כשרגיל לטבול כל יום. ומה שכתב שטוב להתיר נדרו היינו כדי לחשוש לדעת המחמירים אבל ברור שמעיקר הדין אין צריך התרה כלל. וכן הסכים בשו"ת אהל משה (צוויג חלק א סימן יח).

וגם בספר אבני ישפה (תפילה עמוד ס) נמשך אחרי דברי הרב משנה ברורה הנ"ל, והוסיף שבספר טהרת יום טוב כתוב, שיש מגדולי האדמורי"ם והחסידים שמקפידים על טבילת עזרא אפילו אם יפסידו על ידי כך תפילה בציבור. ע"כ. וצריך לומר דמיירי

בחסידים ואדמורי"ם צדיקים ואנשי מעשה שפועלים רבות בתפילתם כנזכר לעיל, אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

ומכאן תוכחת מגולה לאותם בעלי תשובה או "חסידים" שנכנסים לבית הכנסת לאחר "ברוך שאמר" עם מגבת על כתפם, וישנם שבאים בשעה שהחזן מגיע לפסוק "כי בא סוס פרעה", ואינם מתביישים שהפסידו חלק ניכר מהתפילה בעבור טבילה שאינה חובה, ומלבד שמזלזלים בתפילה שהיא מהדברים שעומדים ברומו של עולם, בנוסף לכך הרי הם גורמים לחילול ה' כשרואים חזות של אדם חרדי נכנס לתפילה מאוחר בגלל שטבל במקוה. ויש לחשב מצווה כנגד הפסדה.

שליח ציבור

יג. שליח ציבור, צריך שיהיה הגון, ויהא ריק מעבירות, ולא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו והעם מרוצים ממנו, ויש לו נעימה וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים.[18]

לפיכך אדם שמחנך את בניו בבית ספר חילוני (ממלכתי), אינו ראוי לשרת כשליח ציבור אף על פי שהולך עם כיפה וציצית ומשתתף בשיעורי תורה, מפני שמי שמוסר את ילדיו לבית ספר חילוני, הרי זה מוכיח שאין לו יראת שמים, ותורתו מן השפה ולחוץ, ואין ביתו ריקן מעבירות.

אומנם בעל תשובה שאשתו עדיין לא התחזקה, ומסיבות שאינן תלויות בו, בניו ממשיכים ללמוד בבתי ספר חילוניים, רשאי להיות שליח ציבור אף בקביעות.[19]

18. שולחן ערוך (סימן נג סעיף ד), וכתב המשנה ברורה (ס"ק יב) שלמדו זאת חז"ל מדכתיב "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה", זה שליח ציבור שאינו הגון. והספרים האריכו מאד בגודל גנות הממנים שליח ציבור שאינו הגון, כי מונעים על ידי זה טוב מישראל. ועיין בשו"ת דברי שלום (ח"ה סימן כט)., ובשו"ת קנין תורה (ח"א סימן יח).

19. הנה אמת נכון הדבר שמרן מלכא רבינו עובדיה יוסף שליט"א, בשו"ת יביע אומר חלק ד (יו"ד סימן א אות ד) פסק, שמי שמוסר את בניו ובנותיו לבתי ספר חפשיים, הרי זה מוכיח שאמונתו לקויה, ויראת שמים שלו ותורתו מן השפה ולחוץ, כי איך לא יבוש ויכלם בראותו את ילדיו יוצאים לתרבות רעה, ומחללים כל קודש, ובזים ומלעיגים למחזיקים בתורת ה', כאשר הנסיון הורה בעוונות הרבים.

וכבר כתב בשו"ת דברי מלכיאל חלק ה (סימן רס), כי ברור שמי שעושה כן, אינו מאמין בהשארת הנפש וכופר בתורת משה רבינו ע"ה, ואפילו אם הוא מתנהג בתורה ומצות

ככל ישראל, אין זה מחמת יראת שמים, אלא מחמת הרגלו מנעוריו, וגם בוש מחבריו להתנהג אחרת. ועל כן יש להעבירו מתפקידו. ע"ש.

אומנם בספר ילקוט יוסף (סימן נג עמוד רסה) כתב, שמסתבר לומר שמי שמתקרב ליהדות, אבל מסיבות שאינן תלויות בו, בניו ממשיכים ללמוד בבתי ספר חילוניים, יש לדון בזה דאפשר דבכהאי גוונא רשאי לעלות לשליח צבור אף בקביעות, משום שאין לך דבר העומד בפני התשובה. ורק באופן שהדבר תלוי בו להוציא את בניו ממקום חילוני ואינו עושה כן, יש לפוסלו מלשמש כשליח ציבור. ע"ש. וכן הוא בשו"ת סתרי ומגיני (סימן כט).

וכיוצא בזה נשאל בשו"ת עצי הלבנון (סימן א), באחד שהוא בן תורה וירא וחרד לדבר ה', ויש לו נעימה וקולו ערב ומשמש כשליח ציבור. והנה כעת קפצו איזה אנשים שאינם מניחים אותו לשרת כשליח ציבור, מחמת שבתו המירה דתה רח"ל, ומבואר בבאר היטב (סימן נג ס"ק לב) שבאופן כזה יש להעביר את החזן מתפקידו. אולם אם יעשו זאת, יהיה לו בזיון, וגם ישאר ללא פרנסה, היש היתר להשאירו על משמרתו או לא. והשיב שחלילה להעביר אותו מתפקידו, אלא ימשיך לשרת כשליח ציבור, משום שאין הדבר תלוי בו. ע"ש. ועיין בשו"ת קנין תורה (חלק ב סימן טז), ובספר חזון עובדיה (אבלות עמוד ש).

יד. אדם שאשתו הולכת ללא כיסוי ראש, אין ראוי למנותו לשרת כשליח ציבור. וכן מי שרואה תוכניות בטלויזיה, אינו ראוי לשרת כשליח ציבור.[20]

אולם בעל תשובה שזכה להתקרב לדרך התורה, אבל אשתו עדיין לא זכתה לכך, ולכן היא הולכת בגילוי ראש ומחזיקה טלויזיה בביתה, אין לפוסלו מלשרת כשליח ציבור באופן שהוא עצמו אינו רואה תוכניות בטלויזיה.[21]

20. בשו"ת מי יהודה (חאו"ח סימן יד) נשאל אם מותר לקבל שליח ציבור את מי שאשתו הולכת בגילוי ראש. וכתב, דכיון שהוא דר עם אשה העוברת על דת יהודית, וחיוב מוטל עליו לגרשה, והוא אינו עושה כן, הרי אין ביתו ריקם מעבירות ואינו מנוקה מעון, ואסור לו להיות שליח ציבור. ע"כ. והביאו בשו"ת יביע אומר חלק ד (יו"ד סימן א).

ומה שכתבנו לגבי תוכנית טלויזיה, כן כתבו בשו"ת באר משה (ח"ד סימן קמג), ובספר עבד לעבדי ה' (עמוד רפו). ובספר שלחן ערוך המקוצר (ח"ח עמוד סט), כתב שהמסתכלים בתכניות המשוקצות של טלויזיה ושאר מכשירי הטומאה, או קוראים בכתבי זמה ותועבה, פסולים לעדות, וצריכים הרבנים מסדרי הקידושין לשים לב שלא

לקחת מהם להיות עדים. וראה עוד בספר ענף עץ אבות (עמוד שסג) ובשו"ת מעשה נסים (חלק ג סימן יג).

וכתב בשו"ת ויצבור יוסף בר שלום (ח"ד סימן ה), שאפילו אם הוא חזן ותיק וקבוע בבית הכנסת, רשאים לסלקו ממשרתו כל זמן שאינו חדל מלהסתכל בתוכניות טלויזיה. ע"ש. וראה בשו"ת אשר חנן (ח"ג סימן ד).

21. על פי המבואר בסעיף הקודם, וכן ראיתי שכתב בשו"ת וישב יוסף (כהן חלק א סימן ז), וראה בשו"ת מעשה נסים (חלק ב סימן כו), ובספר מקור נאמן (עמוד מ). ועיין בספר ואין למו מכשול חלק א (עמוד ר) אם מותר למכור טלויזיה ליהודי או לגוי.

טו. בעל תשובה שחזר בתשובה שלימה, אבל עדיין אינו חובש כיפה לראשו, מפני שמתבייש מהסביבה שבה הוא נמצא בעבודה ובמקום מגוריו, מעיקר הדין מותר לו לשמש כשליח ציבור [באופן שאינו רואה תוכניות בטלויזיה].[22]

אולם יש להעיר לו בנועם, שאין לו להתבייש מכך שזכה להתקרב לדרך ה' ולהתרחק מהחברה הרעה, אלא אדרבה יגבה לבו על שזוכה ללכת בדרכי ה', ויניח את הכיפה על ראשו כדי לסמל שהוא משתייך לצבא ה', ואינו משתייך לאותם שפרקו מעליהם עול מלכות שמים.[23]

חיוב הליכה עם כיפה

22. הנה בספר מעשה איש (חלק ז עמוד קלז) כתב בשם רבינו החזון איש, שמי שהולך בלי כיסוי ראש, אין בזה משום פסול לצרפו למניין לתפילה, אומנם מי שהולך בלי כיסוי ראש, הרי זה תמונה של מחלל שבת, ולכן אי אפשר לצרף אותו. ע"כ. ולפי זה בודאי שאינו ראוי לשרת כשליח ציבור, ועיין בשו"ת שמש ומגן (חלק ד סימן א-ג).

אולם בשו"ת יביע אומר חלק י (סימן ?) נשאל בדבר שליח ציבור שראו אותו הולך ברחוב בגילוי ראש, האם נפסל מלהיות שליח ציבור? והשיב, שלפי מה שהעלה בשו"ת יביע אומר חלק ט (סימן א) שהליכה בגילוי ראש אינה אסורה מן הדין אלא ממדת חסידות, כדמוכח מהתלמוד והפוסקים, אין לפוסלו מלהיות שליח צבור.

אולם נכון להעיר למוסר אזנו שאין לו לעשות כן, ובפרט בזמנינו, שדרך החופשיים ללכת ברשות הרבים בגילוי ראש, דרך פריקת עול תורה ומצות, בודאי שכל אדם ירא שמים צריך להזהר מאד ללכת ברשות הרבים בכיסוי ראש, שיהיה היכר בין אדם העובד אלקים לאשר לא עבדו.

כיום יש בזה יותר ממדת חסידות, כי נהפך הדבר להיות כסמל דתי, שהכיפה שעל ראשו מעידה עליו שהוא משלומי אמוני ישראל, ומורא שמים עליו, כדברי הגמרא (שבת קנו:).

ואם לא יעשה כן, הוא מביא עצמו לידי חשד שהוא אדם חפשי, פורק עול מלכות שמים, מן הריקים והפוחזים. והתורה אמרה "והייתם נקיים מה' ומישראל". ונאמר "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם". ובפרט הרוצה לשמש בקודש כשליח צבור, שחייב להיות מן היראים והשלמים בעבודת ה' יתברך.

לא יתבייש מהלועגים עליו בעבודת ה'

23. כתוב בספר אור לציון (זכרון הדסה): מנהל בנק שהיה רחוק משמירת תורה ומצוות, ביקש לשוב בתשובה. הוא החליט בשלב ראשון לשמור על המצוות העיקריות, אך בדבר אחד לא ידע את נפשו, כיצד יוכל לחבוש כיפה בשהותו מחר בבנק, הרי הכל יצחקו וילעגו לו על שהפך לדתי. התלבטות זו לא הרפתה ממנו, ולבסוף הגיע לבנק בשעות הבוקר בלי כיפה.

לקראת השעה עשר, הוציא האיש פרוסת לחם והתכונן לאכול, ואז ניזכר שהוא בגלוי ראש, וכיצד יברך? עמד מנהל הבנק חסר אונים, והלחם בידו. לחבוש את הכיפה לפני חבריו, עדיין אינו מסוגל, אבל מאידך אסור לו גם לברך בגילוי ראש.

באותם רגעים, מחזה בלתי שגרתי ארע בבנק. אחד הלקוחות האמידים של הבנק ניכנס, ובידו שקית גדולה של מטבעות שערכן היה שווה הון רב. ולפתע נקרעה השקית, וכל המטבעות נפלו ארצה בקול רעש גדול.

ההמולה בבנק היתה גדולה. במקרים כאלה מקובל, שמנהל הבנק נותן הוראה לסגור את הדלתות, כדי למנוע ביזה. גם הפעם ניתנה הוראה זו. כל הלקוחות והפקידים היו עסוקים באיסוף המטבעות, ולא ידעו את נפשם מרוב התרגשות, כולם יחד עם העשיר השתטחו על הרצפה ואספו את המטבעות.

כשראה מנהל הבנק כיצד אנשים מכובדים משתטחים על הריצפה ללא בושה בשביל כמה מטבעות, ואינם חסים על כבודם, החליט לחבוש את הכיפה, וחדל מלהתבייש מבני אדם...

וראה בספר חסידים (סימן קנה) שכתב, שכל דבר שבא לידך לעשות, ואינך עושה מפני הבושת שיקראוך חסיד שוטה, תחשוב כאילו היית בשעת השמד היית נהרג על עבירה קלה, ואם כן, כל שכן שאכוף את יצרי המסור בידי כדי לעשות רצון בוראי. ואם הבושה מלבנת פניך, הרי זה לך כקרבן כפרה, ומוטב שתתבייש בפני מאה ואל תתבייש בפני כמה רבבות ובפני אותם אנשים עצמם לאחר מותך. וכן המונע את המצוה מפני הבושת בין במצות עשה בין במצות לא תעשה, יתבייש בפרהסיא לאחר מותו בפניהם ואולי אפילו בחייו.

דרך אגב, כתוב הספר הברית לרבינו פנחס אליהו מוילנא (חלק א מאמר י"א): מעשה בקוף אחד שהיה רגיל לבוא לבית איש אחד, והיה שובר והורס את הבית, והדייר לא יכל לצוד אותו או להבריחו, והיה בצער גדול.

מה עשה? לקח סכין גדול, והחזיקו בצורה הפוכה עם גב הסכין עליו, והעבירו על צוארו אנא ואנה לעיני הקוף בגבו ולא בחודו, והניח את הסכין על השולחן, ומיד לקח הקוף את הסכין, ושחט את עצמו. ועל דרך זה היו צדים את הקופים ביערות. היו פושטים ונועלים את נעליהם לעיני הקופים כמה וכמה פעמים, ואחר כך שופכים דבק חזק בסולייה ש הנעל, ובתוך הנעל, והולכים. ובאים הקופים ונועלים את הנעליים, ונצמדים לקרקע, ובאים וצדים אותם.

אתה הראת לדעת מהו סופם של חקיינים שמנסים לעשות מה שאחרים עושים, ואין להם דעה משלהם, שבסופו של דבר מאבדים בגלל כך את חייהם, ולפעמים גם את עולמם. ישמע חכם ויוסף לקח.

הפטרה

טז. ישנם בעלי תשובה שקונים עליית "מפטיר", וקוראים את ההפטרה למנוחת הוריהם, ומחמת חסרון ידיעה, בולעים מילים ואינם מבטאים את האותיות כראוי.

וצריכים להסביר להם, שבמקום לגרום להוריהם 'עונג', גורמים להם חלילה ל'נגע', ועדיף יותר שלא יעלו לעליית מפטיר, אלא יתנו את המעות הללו לעניים תלמידי חכמים, או שיכבדו תלמיד חכם שיעלה לתורה במקומם, ובזה יעשו יותר נחת רוח להוריהם.[24]

מעלת ההפטרה ומי ראוי לקרותה

24. כתב בספר חסד לאלפים (סימן קלה אות כה), חבל על שמצויים אנשים טיפשים ולעגי שפה, שרוצים לומר הפטרה למנוחת נפש הוריהם, וקוראים הברכות והפטרה בסירוגים חציין של תיבות, ושגיאות מי יבין.

ואף על פי שאמרו במדרש שעל ידי הקדיש וההפטרה ניצולים ההורים מדין גיהנם, ומזה נתפשט המנהג לומר קדיש ולהפטיר בנביא בשבת שקודם יום הפטירה.

אבל הדבר ברור, שכל זה טוב ומועיל כשאומרים אות באות ותיבה בתיבה. אבל אלו הבולעים אותיות או מדלגים תיבות, גורמים להוריהם נגע במקום ענג, והעדר טוב ממציאות הרע, וקרוב להיות שמברכים ברכות לבטלה, וגם הקהל אינם יוצאים ידי חובתם. ויותר טוב היה שהמעות שקונים בהם ההפטרה יתנום לעניים תלמידי חכמים ובני אדם מהוגנים, ויהיה נחת רוח לאביהם ולאמם. ע"כ.

האם ה' חפץ בתפילה הנאמרת בשיבוש מחמת חסרון ידיעה

ואנכי הרואה לגאון רבי יצחק פלאג'י בספרו יפה ללב חלק ב (דך יט:) שתמה והקשה על דברי החסד לאלפים ממה שכתב בספר חסידים (סימן יח): אם יפלא בעיניך על אותן המגמגמים בלשון וקוראים לחי"ת ה"א, ולשי"ן סמ"ך, ולקו"ף טי"ת, ולרי"ש דלי"ת, איך מתפללים או איך קוראים בתורה ואומרים דבר שבקדושה, והרי כשמגיעים ל"נפשנו חכתה" הרי הם מחרפים ומגדפים [משום שבמקום לומר חכתה לה' אומרים הכתה ח"ו].

אל תתמה על החפץ, כי בוראינו אשר הוא בוחן לבות, אינו שואל כי אם לב האדם אשר יהיה תמים עמו, ואחרי שאינו יודע לדבר כענין, מעלה עליו כאילו אומר יפה. וכן אותם הקוראים פסוקי דזימרה בקול רם ונעים זמר, ואינם יודעים הפסוקים ואומרים בטעות, תפלתם וזמירותם מתקבלת כריח נחוח. וגם הקדוש ברוך הוא שמח עליו שמחה גדולה ואומר: כמה הוא מזמר לפני לפי דעתו. על זה נאמר "וְדִגלו עלי אהבה".

מעשה בכהן אחד שהיה פורש כפיו ואומר 'ישמדך' [במקום 'ישמרך'], והיה שם חכם אחד והעבירו מלפני התיבה, לפי שאינו יודע לחתוך האותיות אשר בברכת כהנים, והראוהו מן השמים לאותו חכם כי אם לא יחזירנו לפרוש כפיו, יענש בדבר. ע"כ.

ועל פי זה העיר הרב יפה ללב, על הרב חסד לאלפים, דיפלא איך לא זכר את דברי ספר חסידים הללו, שמבואר בהם שגם מי שאינו מבטא את האותיות כראוי, תפילתו רצויה ומקובלת בעיני ה' יתברך. עכ"ד.

ברם, עין רואה להרה"ג ר' יעקב סופר שליט"א בספרו אמרי יעקב (עמוד ט) כתב, שהרואה ישר יחזו פנימו שאין סתירה מדברי ספר חסידים למה שכתב הרב חסד לאלפים, שהספר חסידים מדבר על אותם שאינם יכולים לבטא האותיות כהוגן, וכאותם עדות וקהילות שאות ח' מבטאים כמו אות ה' וכיוצא בזה, שלזה גם הרב חסד לאלפים ז"ל מודה שיכולים לקרוא כהרגלם, והוא לא אמר שההעדר טוב אלא באופן שיכול לבטא היטב ומחמת חוסר לימוד ופזיזות יתירה מדלגים ומחסרים התיבות, ועל כזאת אמר שההעדר טוב.

אבל אם אין באפשרותו ויכולתו לקרוא כהוגן מצד שכך הוגה ומבטא התיבות, או שאין מי שילמדנו, ולאונסו קורא בשיבוש וחיסור אותיות, על זה יש לומר כדברי ספר חסידים שנחשב כריח ניחוח. ופשוט שגם הספר חסידים יודה שאם מוצא מי שילמדנו להתפלל כהוגן ולקרוא נכון ואינו לומד, על זה לא נאמר ודילוגו עלי אהבה. ע"כ. וראה בשו"ת יחוה דעת (חלק ה סימן נט) שאחז בשתי ידיו את דברי החסד לאלפים להלכה ולמעשה.

פרק ד' - הלכות ברכות

א. בעל תשובה שהוריו או קרוביו באים לבקרו, ורצונו להגיש להם מאכל או משקה, וידוע לו שלא יברכו על מה שיגיש לפניהם, מותר לו להגיש להם מאכלים ומשקים, ויבקש מהם בנימוס שיברכו, ואם בכל זאת לא בירכו, אין לו בכך איסור.[1]

1. ראה מה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק א (פרק ה והלאה), ובחלק ג (עמוד קלד). ובספר מעשה איש (ח"א עמוד רלד) מסופר על רבינו החזון איש, שכאשר ביקר אצלו ראש הממשלה בן גוריון, שאלו אותו כיצד יתן לו מאכל והרי הוא אינו מברך. אמר להם הרב, שהוא יאמר לו לברך וזה מספיק [גם אם בסופו של דבר לא יברך].
והרה"ג ר' דניאל פלבני בספרו מעדני דניאל (ח"ג עמוד 337) כתב בשם הגאון רבי מרדכי אליהו שליט"א, שבאופן כזה שעלולים לאכול משלחנו ללא ברכה, יפקיר את המאכלים שמגיש לאורחיו, ועל ידי כך ינצל מאיסור זה, מכיון שהאורח אוכל משל עצמו ולא משל בעל הבית. ע"כ. וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג עמוד פ), והסכים עמו הגאון ר' משה שטרן.

ב. אסור לברך שום ברכה כשהוא נמצא מול אשה לא צנועה [כגון ששערה או חלק מגופה מגולה], או שיש לפניו תמונה שאינה צנועה וכיוצא בזה.[2]
לפיכך בעל תשובה שבא להתארח אצל הוריו, ויש על הקירות תמונות לא צנועות, כגון של החתונה של אֶחָיו ואחיותיו שמצולמים שם עם זרועות מגולות וכדומה, אין לו לברך מול אותן תמונות, אלא יסובב את ראשו לכיוון אחר, או לכל הפחות יעצום את עיניו בשעת הברכה.[3]

לברך כנגד אשה לא צנועה

2. כתב השולחן ערוך (סימן עה סעי' א-ב): טפח מגולה באשה, במקום שדרכה לכסותו, וכן שער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות קריאת שמע כנגדה.
וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק יט): כתיב "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר", מכאן למדו חכמים שבכל מקום שה' אלקינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בקריאת שמע ותפלה או בדברי תורה, צריך ליזהר שלא יראה ה' בנו ערות דבר, דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או המתפלל. ע"כ.
3. בשו"ת יביע אומר חלק ו (או"ח סימן יב) כתב, שאפילו אם הערוה נמצא מאחורי זכוכית שקופה, כגון תמונה או טלויזיה וכדומה, גם כן אסור לברך כנגדה, הואיל ועדיין היא נראית לעין.

אומנם כתב רבינו הגדול שליט"א ביביע אומר חלק ג (סימן ז), שכל האיסור לברך כנגד נשים שאינן צנועות, הוא דווקא כשמסתכל עליהן בשעת הברכה. אבל אם עוצם עיניו ומברך, או שמסובב את ראשו לכיוון אחר, מותר לו לברך. ע"ש. ולכן גם בנידון שלנו יש להקפיד שלא להביט בתמונות שאינן צנועות בשעה שמברך.

ג. בעל תשובה שעדיין אנו חובש כיפה, שהגיע לחתונה, ושמע את הברכות שמברך הרב תחת החופה, רשאי לענות אמן, וברוך הוא וברוך שמו בגילוי הראש. וישתדל לכל הפחות להניח את ידו על ראשו בשעה שומע את הברכות.[4]

עניית אמן ללא כיפה

4. הנה כבר נתבאר בכמה מקומות, שבמקום הצורך מותר אפילו להזכיר ברכה ללא כיפה, משום שחבישת כיפה אין חובה מן הדין. והוא הדין בנידון דידן. וכן תחזה בשו"ת יביע אומר (חלק ו סימן טו) שהביא דברי הרב כנסת ישראל (ששון סימן יז), שאף על פי שכתב מרן שאין לומר אזכרה בגילוי הראש, היינו דווקא בהזכרת ה', אבל לענות אמן יהא שמיה רבה בגילוי הראש מותר, ולכן מי שהיה לובש תפילין של ראש, ושמע קדיש בעוד שראשו מגולה, מותר לו לענות, הואיל ואין כאן לא שם ולא כינוי. ע"ש.

וכן ראיתי להרה"ג רבי יוסף בר שלום בשו"ת ויצבור יוסף (ח"א סימן יז), שדן גם כן האם מותר לענות אמן וברוך הוא וברוך שמו ללא כיפה, ופסק שמי שהוא בגילוי הראש, כגון שנפלה לו הכיפה, ושמע ברכה או קדיש, מותר לו לענות "אמן", וכן "יהא שמיה רבא מברך" בגילוי הראש. אך טוב יותר שישים את ידו על ראשו בשעה שעונה. ע"ש. וראה בשו"ת הלל אומר (או"ח סימן מב).

זימון

ד. שלושה אנשים שאכלו ביחד סעודה עם לחם, חייבים לזמן לפני שיברכו ברכת המזון, כדי להרבות שבח וגדולה לבורא עולם, ולהודות לו ולהללו על שפע טובתו שהשפיע בעולמו.[4]

אומנם, יש אומרים שמי שמחלל שבת ברבים, אינו יכול להצטרף לשלושה כדי לעשות עימהם זימון.[5]

לפיכך שני בעלי תשובה שישבו עם אביהם בשלחן ואכלו לחם, והאב מחלל שבת, אם יכולים להתחמק מלעשות עימו זימון, כגון שיתחילו לברך ברכת המזון בלי לזמן, עדיף. ואם האב יכול להרגיש שאינם עושים זימון בגללו, ועלול להיפגע מכך, יש לצרפו לזימון.[6]

4. כן מבואר בשלחן ערוך (סימן קצב סעיף א) ובאחרונים שם. וביאר המשנה ברורה (ס"ק א), ש"זימון" פירושו שחייבים להזדמן ולצרף ברכתם בלשון רבים, דהיינו שאחד יאמר "נברך שאכלנו משלו", והם עונים ואומרים "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו", והוא חוזר ואומר: "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו", והסמיכו זאת על הפסוק "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו".

צירוף מחלל שבת לזימון

5. במשנה ברורה (סימן קצט ס"ק ב) ובכף החיים (שם אות ה), הביאו דברי המגן אברהם ועוד אחרונים שכתבו, שמי שהוא רשע בפרהסיא ועובר עבירות וכל שכן מומר, אין מזמנים עליו. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ח עמוד סא), שבודאי אין מזמנים עליו, משום שהרי הוא כנכרי גמור. ע"ש. וכן הוא בספר ברכת ה' (ח"ב עמוד תעז). וכן מבואר בספר הלכה ברורה (חלק י עמוד קיז).

6. בספר ילקוט יוסף הלכות כיבוד הורים (עמוד שס) כתב, שבנים האוכלים עם אביהם על שלחן אחד, והאב אינו שומר תורה ומצוות ומחלל שבת בפרהסיא, יש אומרים שאין לצרף מחלל שבת בפרהסיא לזימון בין של עשרה ובין של שלשה גם בזמן הזה, ויש חולקים ואומרים שבזמן הזה אפשר לצרפו לזימון של שלשה, משום שהוא נחשב כתינוק שנשבה, והסומך על דבריהם במקום מחלוקת יש לו על מה לסמוך. אבל לכתחלה ראוי להשתמט מזה, וכגון שיתחיל לברך בתואנה ששכח לעשות זימון וכדומה, ויעשה זאת בחכמה כדי שלא לפגוע באביו.

ובמקורותיו הטהורות כתב בשם מרן אביו שליט"א, שלדעתו מחלל שבת בפרהסיא בזמן הזה אין ראוי לצרפו לזימון, ויש להתחמק מלעשות עימו אפילו זימן בשלשה. אומנם דעת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, שחילוני שבזמנינו כיון שהוא בגדר תינוק שנשבה לבין הגויים, מותר לצרפו לזימון, אך אין ראוי לכבדו להיות המזמן בעצמו. וכן דעת הגאון ר' חיים פנחס שיינברג שליט"א. ועל כן כל ערום יעשה בדעת ובחכמה כדי שלא תצא מהנהגתו תקלה. ע"כ.

וראה נא בספר בכרי ישראל (חלק ב עמוד קמ) שכתב, שאף שיש אומרים שלא מזמנים עם מחלל שבת בפרהסיא, מכל מקום בקהילות בוכרה לא נמנעו מלזמן עליהם, ויש להם על מה שיסמוכו, דאפשר שעשו זאת כדי שלא לנעול דלת בפני השבים בתשובה, וכמו שלא נמנעים מלהעלות מחלל שבת לתורה. ע"ש. וכן צידד להקל בספר שתילי זתים (ח"ב עמוד רלו).

וכן כתב להקל בספר אומנות נהוראי (יו"ד סימן יז). ובהערות שבסוף הספר כתב מורינו הרה"ג ר' חיים רבי שליט"א, שהטעם שיש להקל כיום לצרף מחלל שבת לזימון, משום שכיום הזימון הוא רק שבח לה' יתברך, ואחר כך כל אחד ואחד מברך לעצמו, ולא כמו בזמנם שהיה בזה קביעות להוציא ידי חובה את השומעים. ולכן גם אלה שאסרו לצרף מחלל שבת, היינו רק לגבי ספר תורה, ברכת כוהנים, וצירוף למנין. אבל לזימון לכולי עלמא שפיר דמי. ע"כ. ועל כן יש לעשות הכל במחשבה תחילה כדי שלא תצא מידם תקלה.

ברכת המזון

ה. בעל תשובה שנמצא בדרך או במקום עבודתו, ואכל לחם, ולאחר מכן התברר לו שאין לו סידור כדי לברך ברכת המזון, ואינו יודע את כל ברכת המזון בעל פה אלא רק את הברכה הראשונה או השניה, אין לו לברך את הברכות שיודע, מפני שבִּרכות ברכת המזון תלויות אחת בשניה.

ועל כן, אם אינו יודע את שלושת הברכות של ברכת המזון שהן מהתורה [כלומר: הזן את הכל, על הארץ ועל המזון, בונה ירושלים], אינו יכול לברך שום אחת מהברכות הללו.[7]

ואפילו אם יודע לברך את ברכת "מעין שלוש" [על המחיה ועל הכלכלה] בעל פה, אינו רשאי לברך ברכה זו במקום ברכת המזון.8 (וראה בסעיף הבא).

7. כתב מרן השולחן ערוך (סימן קצד סעיף ג): ג' שאכלו כאחד, ואין אחד מהם יודע כל ברכת המזון, אלא אחד יודע ברכה ראשונה ואחד השנייה ואחד השלישית, חייבים בזימון וכל אחד יברך הברכה שיודע, ואף על פי שאין בהם מי שיודע ברכה רביעית, אין בכך כלום. ע"כ.

ומשמע, שדוקא אם אינם יודעים ברכה רביעית אין בכך כלום, אבל אם אף אחד מהם אינו יודע אחת משלשת הברכות הראשונות, אינם יכולים לזמן, מפני שאינם יכולים לברך שום ברכה משלושת הברכות. וכן כתב המגן אברהם (ס"ק ג) שמשמע מהגמרא והרי"ף, שאם אין שם מי שיודע אלא ברכה אחת, לא יברך כלום, משום שהברכות מעכבות זו את זו.

כיצד ברכו ברכת המזון בזמן משה רבינו

והנה בשו"ת משכנות יעקב מקרלין (סימן פט) כתב, דלפי מה שאמר רב נחמן בברכות (מח:) שמשה תיקן להם לישראל ברכת הזן, אם כן בירכו בימי משה רק ברכה אחת והיא ברכת הזן, ומנין לנו להוציא שהברכות מעכבות זו את זו, ואם אינו יודע כולן לא יברך אף אותן ברכות שיודע. ע"כ.

אומנם בשו"ת יביע אומר חלק ב (סימן יב ד"ה ואגב), תמה עליו שלא זכר שר דברי הרשב"א בחידושיו לברכות (שם), שמשה ויהושע תיקנו רק את המטבע של הברכה, אבל לעולם כולם מן התורה הם, ונתחייבו לאמרן מיד, וכל א' באיזה מטבע שירצה לאומרן אומר. ובודאי מטבע שאמרו לאחר כיבוש הארץ ובנין ירושלים, לא היה כמטבע שאמרו קודם לכן. וכן מבואר בהרא"ש שם. ולכן יש להורות שהברכות מעכבות אחת את השניה.

והניף ידו שנית בשו"ת יחווה דעת (חלק ו סימן י), שקיימא לן שמי שאינו יודע לברך כל שלש ברכות של ברכת המזון, אינו רשאי לומר הברכה שיודע, וכדמוכח להדיא בשלחן ערוך (שם) ומדברי האחרונים. וכן פסק בשו"ת תפארת אדם (סימן ד), שכל שלשת הברכות מעכבות זו את זו. וכן כתב בספר ברכת ה' (חלק ב עמוד שכט).

לברך ברכת המזון קצרה

ראה ראיתי בספר חשוקי חמד (ברכות עמוד רפא), שנשאל שאלה מחוזר בתשובה, שאינו זוכר את ברכת המזון בעל פה, ומאידך, כיון שעובד במקום שאינו דתי והעובדים לועגים עליו כשהוא מברך ברכת המזון מתוך סידור, האם כדאי ללמדו נוסח ברכת המזון מקוצרת, או שמא כדאי ללמדו רק את נוסח הברכה ראשונה [ברכת הזן] על מנת שיאמר את כולה בשלמות.

וכתב, שעדיף ללמדו את הברכה הראשונה בשלימותה, שזו עיקר הברכה האמיתית, ואחר כך במשך הזמן ילמד את שאר הברכות. אבל יש לעודדו ולחזקו ללמוד גם את הסעיף הראשון בשולחן ערוך שלא יבוש מפני המלעיגים עליו בעבודת ה', ולכן יבוא לעבודה עם ברכון ויתברך מפי עליון. ע"כ.

ולפי האמור לעיל, אין דבריו נכונים להלכה לדידן הספרדים, דמה הואילו חכמים בתקנתם זו שאותו בעל תשובה יברך ברכה אחת בשלמות, והרי ברכה זו אינה שלימה כל זמן שלא הושלמו שאר הברכות של ברכת המזון. [ועל כל פנים לדעת המשנה ברורה (שם ס"ק יג), מי שאכל ושבע, יש לו לברך איזה ברכות שיודע].

ועל כן נראה שעדיף שילמד נוסח ברכת המזון המקוצרת, וכמו שמצינו במסכת ברכות (מ:) על בנימין הרועה, שבירך אחר האכילה "בריך רחמנא מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא", שיצא בזה ידי חובת ברכה ראשונה של ברכת המזון, אף שקיצר מאוד בנוסח הברכה שתקנו חכמים.

ובשו"ת אור לציון (ח"ב עמוד שד) כתב, שחולה שקשה לו לברך ברכת המזון, די שיקצר את שלושת הברכות הראשונות, ויאמר: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, הזן אותנו

ואת העולם, ברוך אתה ה' הזן את הכל. נודה לך ה' אלוקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון, על בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלימדתנו, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון. רחם ה' אלוקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ומלכות בית דוד תחזירנה למקומה במהרה בימינו, ברוך אתה ה' בונה ירושלים. ע"כ. והוא הדין כשהוא אנוס בכל אונס שהוא, שיכול לומר ברכת המזון המקוצר. ועיין בספר בן איש חי (חקת אות יא).

8. עיין בשו"ת יביע אומר חלק ב (סימן יב), ובספר הלכה ברורה חלק י (עמוד תעד).

ו. מי שאכל לחם ושבע, והתברר לו שאין לו סידור כדי לברך ברכת המזון, אם הגיע למקום שיש שם סידור, ועדיין הוא מרגיש שהוא שבע, כגון שעדיין לא עברו שש שעות מסוף זמן אכילתו, רשאי לברך ברכת המזון באותו מקום.

אבל אם אכל ולא שבע מאכילתו, יכול לברך ברכת המזון רק באופן שעדיים לא עברו 72 דקות מסיום אכילתו. וכן אם אכל ושבע, אבל עברו כבר שש שעות מגמר האכילה, שוב אינו יכול לברך ברכת המזון.[9]

9. כתב השולחן ערוך (סימן קפד סעיף ה): עד אימתי יכול לברך ברכת המזון, עד שיתעכל המזון שבמעיו. וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דנים אותו. ע"כ. וזמן שש שעות שהזכרנו, כן כתב בספר ברכת ה' (ח"ב עמוד רלד), ולמד זאת מדין המתנת שש שעות בין אכילת בשר לגבינה. ע"ש.

שגג ולא בירך ברכת המזון האם יחזור למקום שאכל כדי לברך

והנה בשולחן ערוך (שם סעיף א) כתב, שמי שאכל במקום אחד, צריך לברך קודם שיעקור ממקומו. ואם יצא ממקומו ולא בירך, אם היה במזיד, יחזור למקומו ויברך, ואם בירך במקום שנזכר, יצא. ואם היה בשוגג, להרמב"ם יברך במקום שנזכר, ולרבינו יונה והרא"ש גם הוא יחזור למקומו ויברך. ע"כ.

ובנידון דידן נראה, שנחשב הדבר לשוגג, מאחר שלא ידע שאין לו סידור לברך ברכת המזון. ולכן לדעת הרמב"ם אינו חייב לחזור למקומו כדי לברך, ולדעת רבינו יונה והרא"ש צריך הוא לחזור למקומו. ובספר הלכה ברורה (שם) כתב שהעיקר לדינא כדברי הרמב"ם, והמחמיר לחזור לאותו מקום כדי לברך כדעת רבינו יונה והרא"ש, תבוא עליו הברכה. וראה בילקוט יוסף (ח"ג עמוד רעו).

ללמד חילוני לברך

ז. אדם שרוצה ללמד את חבריו או קרוביו לברך על מאכל או משקה, ובכדי ללמדם את נוסח הברכה, צריך הוא להזכיר את שם ה' במלואו, מפני שאם יאמר להם ברוך אתה השם אלוקינו וכו', יחזרו אחריו ולא יאמרו את שם ה' כראוי, מותר לו להזכיר שם שמים בשעה שהוא מלמדם ברכות שונות.[10]

10. בספר חשוקי חמד (פסחים תרקד) נשאל בענין אברך המטפל באדם בוגר השב לאור תורה ומצוות, והוא מלמד אותו ברכות הנהנין, האם מותר לו לברך יחד עם המתקרב בשם ומלכות גם בשעה שהוא עצמו אינו טועם מהמאכל וכמו כן יש לשאול האם מותר לו להזכיר שם שמים בשעה שהוא מלמד את הבוגר ברכות שונות.
והביא שם דברי מרן השלחן ערוך (סימן רטו ס"ג), שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתיקונן, ואף על פי שהם מברכים לבטלה בשעת לימוד. ואפילו הרב מותר להזכיר את השם בברכה כדי ללמדם, שהרי אנו מצווים ללמוד עימהם כדי לחנכם בלימוד התורה וקיום מצוותיה.
והמשנה ברורה (ס"ק יד) הוסיף מה שאמרו חז"ל: "ולמדתם אותם את בניכם" שבניכם אלו תלמידיכם. ולכן גם בוגר בכלל זה אם לא ניתן ללמדו אלא אם כן הרב יזכיר את השם, ויש ללמדם וגם לרב מותר לומר את השם, וכך מבואר בשולחן ערוך (סימן תפד סעיף א) ובמשנה ברורה (שם סק"ח), ובשער הציון (ס"ק י).

פרק ה' - הלכות שבת

שניים מקרא ואחד תרגום

א. חייב כל אדם לקרוא כל שבוע את כל הפרשה של אותו שבוע, שני פעמים מקרא ופעם אחת תרגום אונקלוס. וכל העושה כן, זוכה שמאריכים לו ימיו ושנותיו.[1]
ובעל תשובה שחזר באמצע השנה בתשובה, אינו צריך להשלים את כל קריאת הפרשיות שהחסיר מתחילת השנה, אלא יתחיל לקרוא שניים מקרא ואחד תרגום מהשבת הראשונה שחזר בתשובה. והמחמיר להשלים ולקרוא מתחילת התורה, תבוא עליו הברכה.[2]

שכר לימוד שניים מקרא ואחת תרגום

1. מסכת ברכות (דף ח:), וכן נפסק בשולחן ערוך (סימן רפה סעיף א). ובשו"ת קנין תורה (ח"ו סימן קמו) הביא קושית הרב הקדוש בעל בני יששכר זיע"א, שעמד על לשון הגמרא (שם) שכל המשלים פרשיותיו מאריכים לו ימיו, דמשמע שמטעם זה שמאריכים לו

ימיו ושנותיו, כדאי לו להשלים פרשיותיו, והלא שנינו במסכת אבות "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס".
ותירץ, דהנה אמרו חז"ל (קידושין ל.) לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. והנה אם לאדם יש שלוש שעות פנויות כדי ללמוד, ואותו אדם למד כבר באותו יום שליש מקרא, ובנוסף לכך חייבוהו ללמוד גם שניים מקרא ואחד תרגום, אם כן, מתי יהיה לו זמן ללמוד ולהשלים את המשנה והתלמוד שחייב באותו יום. לפיכך הבטיחו לו שלא יחוש, משום שיאריכו לו ימיו ושנותיו כדי שישלים את לימודו אשר החסיר עבור מצוה זו.
וכיוצא בזה מספרים על מרן החתם סופר זיע"א, שבבחרותו היה מאריך הרבה בתפילה, ופעם אמר לו אחד מחבריו, שעד שהוא סיים תפילת שמונה עשרה, הוא כבר הספיק ללמוד סימן שלם בשלחן ערוך. השיב לו הרב: הלא מבואר בגמרא (ברכות נד:) שהמאריך בתפילתו מאריכים לו ימיו ושנותיו, ואם כן, יספיק הוא ללמוד עוד הרבה סימנים בשלחן ערוך. ואכן כך נתקיים בו.
2. כתב השולחן ערוך (שם סעיף ד): מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת, ואם לא השלים קודם אכילה ישלים אחר אכילה עד המנחה, ויש אומרים עד רביעי בשבת, ויש אומרים עד שמיני עצרת, דהיינו בשמחת תורה, שאז משלימים הציבור. ע"כ.
ומדכתב מרן בסתם שמשלים את הפרשיות עד מנחה של שבת, מוכח דהכי סבירא ליה, ולאחר מכן אינו צריך להשלים. וכן תחזה להרב כף החיים (שם אות כו) שהביא דברי הטור, שעד מנחה רשאי להשלים, אבל מכאן ואילך כיון שהתחיל פרשה אחרת, עבר זמנה של הפרשה הקודמת. וכן דעת השלחן ערוך שסתם כן. ע"כ. וכן הוא בספר מטה יהודה (אות ד). וראה בספר גינת אגוז (חלק א סימן כח).
ועל כל פנים בשו"ת מעשה נסים הכהן (חלק ד סימן מג) נשאל, האם בעל תשובה שחזר בתשובה צריך להשלים את כל הפרשיות שהחסיר מתחילת השנה. והשיב, שאם לא קשה עליו, יקרא מתחילת התורה פרשת בראשית ואילך. ואם קשה עליו, יש להקל לו שיקרא מאותו שבוע ואילך. ע"כ.
וראה גם להגאון הנאמ"ן שליט"א בספר מקור נאמן (עמוד חף) שנשאל, אודות אדם שלא קרא שניים מקרא ואחד תרגום הרבה שבתות, ועכשיו כשנמצא באמצע השנה רוצה להתחיל מכאן ולהבא לקרוא כל שבת, ויודע שאין לו פנאי וסבלנות להשלים את מה שהחסיר, האם יש ענין שיקרא שמו"ת מכאן ולהבא, או שאין לו תקוה עד השנה הבאה.

והשיב: מי שאכל שום וריח רע נודף ממנו, יאכל שום אחר ויהא ריחו נודף יותר? ועל כן יקרא כל הפרשיות שיוכל לקרוא, ואם ירצה ישלים בכל פרשה עוד פרשה אחת מהחסרות עד שישלים את כולם. מי זוטר השכר שהבטיחו חז"ל שמאריכים לו ימיו ושנותיו? ועיין בשו"ת אדרת תפארת (ח"ה סימן לב), ובשו"ת נחלת לוי (ח"ב סימן ז).

הדלקת נירות

ב. בעלת תשובה שבעבר לא היתה מדליקה נרות שבת, וכעת התחילה להדליק נרות, מעיקר הדין אינה צריכה להדליק יותר משתי נרות כדי להשלים את מה שהחסירה בעבר, ואם תרצה לכפר על מה שביטלה בעבר מיצוה יקרה זו, תקבל על עצמה לשכנע את בנות ישראל להדליק נרות שבת.[3]

3. הנה בשו"ת רבבות ויובלות (סימן נב) כתב, שבעלת תשובה שלא הדליקה אף פעם נרות, יש לה להתחיל להדליק שלושה נרות, שניים כנגד "זכור ושמור", ואחד להזכיר לה שהיא לא הדליקה נרות עד עכשיו, ושתזהר לעתיד לא לשכוח. ואף על פי שאסור להזכיר לאדם את עברו כשחוזר בתשובה, אבל כאן הנר הוא לא להזכיר בלבד, אלא גם כדי לתקן את המעוות מה שלא הדליקה עד היום. ע"כ. וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן לג).

אולם בספר חשוקי חמד (שבת עמוד קסט) כתב, שאין קונסים את האשה להדליק נרות נוספים, והטעם לכך, דהנה כתב הדרכי משה (סימן רסג) בשם המהרי"ל, דאשה ששכחה פעם אחת להדליק, מדלקת כל ימיה, וכתב על זה הדרכי משה, שכל זה אינו אלא חומרות רחוקות, ואדרבה נראה דכל המוסיף על הנרות, גורע ומפסיד הכוונה של זכור ושמור. אבל הנשים נוהגות כדברי מהרי"ל שכל ששכחה פעם אחת, מדלקת כל ימיה ג' נרות. עכ"ל.

ומבואר מדבריו, שכל מה שנהגו להוסיף על הנרות, היינו רק באופן ששכחה להדליק בשוגג, ולא באופן שלא הדליקה במזיד, ולמרות שלכאורה קל וחומר הוא, מכל מקום הבו דלא להוסיף עלה.

ועוד, שהטעם שמדלקת עוד נר, כתב המשנה ברורה (ס"ק ז) כדי שתהא זהירה בכבוד השבת, וזה שייך רק באשה שהדליקה ושכחה פעם אחת, אבל אשה שמעולם לא הדליקה, אין זה מחמת שלא היתה זהירה בכבוד שבת, אלא מחמת שלא ידעה מכך, ואדרבה עכשיו היא זהירה. אלא שצריכה קצת כפרה על העבר, ועל כן, על ידי שתשתדל ללמד לבנות ישראל שעדיין אינן מדליקות, הרי זה יכפר לה על העבר. ע"כ. וכן מבואר בילקוט יוסף שבת א (עמוד קנב).

בגדי לבן

ג. ישנם בעלי תשובה, שמתייהרים ללכת בשבת עם בגדים לבנים כפי שכתוב בספרי הקבלה, ויש להעיר להם שכאשר הולכים הם לבית הכנסת שרוב הציבור שם לבוש בבגדים רגילים, אין להם להיות שונים מכולם, ויש בזה חשש שחץ וגאוה.

ואם בכל זאת רוצים הם לנהוג על פי הקבלה וללכת בשבת עם בגדים לבנים, ילבשו בגדים אלו אך ורק בביתם, או שיתפללו במקום שכולם לבושים כמותם.[4]

4. הנה בשער הכוונות דרושי סדר שבת (דרוש א) כתב: צריך האדם ללבוש בגדי לבן ולא של צבעים אחרים. וקבלתי ממורי ז"ל, שכפי הצבע וגוון המלבושים שלובש האדם ביום שבת בעולם הזה, כן ממש יתלבש האדם בעולם הבא אחר פטירתו תמיד ביום השבת. ואמר לי כי בקבלת שבת פעם אחת נתגלה אליו נשמת חכם אחד שנפטר בימיו, וראהו לובש שחורים, ואמר לו לפי שבעולם הזה היה לובש שחורים ביום השבת, הלכך היו מענישים אותו שם להלבישו אחר פטירתו בגדים שחורים אף ביום השבת. ע"כ. וכן כתב בספר בן איש חי (שנה ב פ' לך לך אות חי).

אולם בספר הליכות עולם חלק ג (עמוד) העיר, דהנה המנהג היום, שכל תלמידי החכמים לובשים בגדים שחורים תמיד, וכבר הביא האליה רבה מהגמרא בשבת (קמז.) דרבנן דפומבדיתא היו לובשים גלימות שחורות בשבת.

ובשו"ת פנים מאירות (חלק א סימן קנב) כתב, שהמקובלים שהקפידו על מלבושים לבנים בשבת, לא דיברו אלא על פי המנהג שבימיהם, שלא היו לובשים שחורים, מה שאין כן בזמנינו דכולי עלמא נהגו האידנא במלבושים שחורים, אם יבוא אחד לשנות ללבוש בגדים לבנים, הוי ליה יוהרא, דהוי כחתן בין אבלים, וכמו שאמרו בשבת (קיד.) אמר להו רבי ינאי לבניו, אל תקברוני בכלים לבנים, שמא לא אזכה, ויושיבוני בין הנידונים לגיהנם [שדומים פניהם לשולי קדרה שהיא שחורה. רש"י], ואהיה כחתן בין אבלים. הילכך בזמן הזה שגדולי ישראל הולכים בשבת במלבושים שחורים, מי שבא לומר "אני אקיים דברי המקובלים שציוו ללבוש מלבושים לבנים בשבת", אין לך יוהרא גדולה מזו, וראוי לנדותו (עיין בבא קמא דף פא:).

ובזמנינו בעוונות הרבים, תחתונים למעלה, ורבו זחוחי לב הרוצים לדמות עצמם לאותם גדולים אשר היו בימי קדם, שהיו מפורסמים לחסידים וקדושי עליון ולבשו בגדי לבן, ולדעתי העושה כן יצא שכרו בהפסדו. ולכן יש להיות מהצנועים, והרוצה ללבוש לבנים, ילבש רק בביתו ובחומותיו, אבל בבית הכנסת בפני המון העם, הוי כחתן בין אבלים,

ויש לחוש ליוהרא. ושב ואל תעשה עדיף. ע"כ. וכן כתב לעורר בספר כעת חיה (סימן לו), ועיין בשו"ת אשמח בהשם (או"ח סימן לב).

קידוש

ד. ישנם בעלי תשובה, שכאשר רואים את הוריהם עושים איזו עבירה חמורה, כגון מדליקים אש בשבת וכדומה, צועקים עליהם וגוערים בהם על כך. וישנם שמעיזים פניהם ואומרים להוריהם שישרפו אותם בגיהינום. וצריכים להזהירם ולהודיעם שאין דרך זו נכונה, אלא יש להם להתנהג עם ההורים בדרכי נועם, והזמן יעשה את שלו.

לפיכך, בחור בעל תשובה שמגיע לביתו לאחר התפילה בליל שבת, ורואה את אמו הולכת בלבוש פרוץ עם סיגריה בפה, ומבשלת אוכל על הגז, ואביו יושב מול הטלויזיה, לא יעיר להם שום הערה, אלא יאמר להוריו בחיוך: "שבת שלום, אפשר בבקשה לעשות קידוש ביחד איתכם", ועל ידי כך יקרב אותם לדרך הישרה.

5. ידוע על פי הנסיון. וכן כתב בספר עבד לעבדי ה' (עמוד רפח) וזו לשונו: פעם אמרתי בשבת קודש בשיעור תורה, על נער אחד שחזר בתשובה, והוריו עדיין לא חזרו, וכשמגיע בשבת קודש לאחר שיעור תורה, ורואה את אמו בלבוש פרוץ עם סיגריה בפה, ומבשלת קפה טורקי על הגז, כיצד להגיב? צריך הנער לומר לאמו: "אמא שבת שלום, אפשר בבקשה לאכול סעודה שלישית?!" כך צריך להגיב, ובכלל לא להתייחס לעבירות שעושה האם, והזמן יעשה את שלו.

ה. בעל תשובה שאביו מחלל שבת, ובערב שבת אביו מקדש על היין, ואין הבן יודע אם אביו מכוון להוציאו ידי חובה בקידוש, ולפעמים האב גם בולע מילים, באופן כזה יסתכל הבן על הכוס שביד אביו, ויעשה קידוש בלחש ביחד עם אביו [בלי שאביו ישים לב], וכשאביו יסיים את הקידוש, לא יענה הבן אמן על ברכתו, אלא ישתוק עד שיטעם מהיין.[6]

וכמובן צריך הבן לדאוג לפני שבת, שיהיה מצוין על בקבוק היין שהוא עבר תהליך של פסטור, משום שאם היין לא מפוסטר, הרי הוא נעשה יין נסך בשעה שאביו נוגע בו.[6*]

6. בספר בן איש חי שנה ב' (פ' בראשית אות טו) כתב: צריך שבני הבית השומעים קידוש מבעל הבית, ישימו לבם היטב לשמוע ברכת הקידוש, ואי אפשר להם לקדש בפני עצמם מכמה סיבות הכרחיות. ואדם שאינו יכול לשמוע הברכה מבעל הבית, יתן עיניו בכוס שביד בעל הבית שמקדש עליו, ויאמר בלחש ברכת הקידוש כולה בשעה שבעל הבית מקדש, ויועיל לו בדיעבד, אף על פי שאינו מחזיק הכוס בידו. ע"כ.

ולפי זה באופן שהאב מקדש, ואין הבן יודע אם אביו מכוון להוציאו ידי חובה או לא, הרי זה כמי שאינו יכול לשמוע הברכה מבעל הבית, שבאופן כזה יתן עיניו בכוס המקדש, ויעשה עמו את הקידוש בלחש. וראה עוד בשו"ת רב פעלים (חלק ב סימן מא), ובשו"ת יחווה דעת (חלק ו סימן כח).

וראה נא בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן קסב), שנשאל מבחור בעל תשובה שאביו לא שומר מצוות, רק נשאר לו איזה מסורת לקדש בשבת ולהדליק נרות, אבל הוא ובני ביתו מחללים שבת בפרהסיא בכל מלאכות, ורוצה לברר האם יכול לשמוע ולצאת ידי חובת קידוש מאביו שדינו כעכו"ם, או לא.

וכתב, שיש למצוא תקנה, שיאמר הבן את הקידוש בלחש לעצמו אף שאין הכוס בידו, וכדעת השערי תשובה (סימן רצ"ו). ואולם בביאור הלכה (סימן רע"א), דעתו שלא לסמוך על זה למעשה, כיון שיש מהאחרונים שחולקים על זה וסוברים שאין זה מועיל. ועל כן נראה לכאורה, שקשה להכריע להקל בזה, והבן אומר, שאם ימאן לצאת בקידוש שעושה אביו, עלול הדבר להזיק לו ולגרום איבה יתירה בתוך ביתם. לכן יש להורות לו שכשמתפלל בליל שבת, יכוון לצאת בזה ידי חובת מצות קידוש מן התורה, ואז לכל הפחות יצא ידי חובתו מן התורה, ומאחר שכעת כל חיוב הקידוש הוא מדרבנן, יש לסמוך בזה על השערי תשובה שסובר שיאמר את הקידוש ביחד עם אביו. ע"כ.

*6 הנה אף על פי שרוב היינות היום עוברים תהליך של פסטור, מכל מקום עדיין יש ינות שאינם מפוסטרים, כגון ינות של "רמת הגולן" וכדומה, ולכן מוטל על הבן לברר לפני השבת שהיין מפוסטר, כדי שאביו לא יעשה את היין לנסך על ידי מגעו, כמבואר בשו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן קח אות קלד).

ועל כל פנים, אם בדיעבד לא היה יין מפוסטר, והאב עבר וקידש על היין, אף על פי שהיין נעשה נסך במגעו של האב, מכל מקום יצא הבן ידי חובת קידוש [באופן שהאב כיון להוציאו ידי חובה], כמבואר בשו"ת מענה לשון (חלק א סימן ד). וכמובן לא יטעם הבן מהיין, ויעשה זאת בחכמה ובתבונה כדי שלא ירגישו בכך שאינו שותה.

מחלל שבת שהכין יין וחזר בתשובה מה דין היין

ועיין בשו"ת התעוררות תשובה (חלק ד סימן עה) שכתב, שמומר לחלל שבת שהכין יין בהיותו חילוני, ולאחר מכן שב בתשובה שלימה, אין להתיר משום כך את היין, ועדיין שם יין נסך על אותו היין, ודינו כדין חמץ שעבר עליו הפסח שנשאר עליו איסור חמץ אף שכבר עבר הפסח. ע"כ.

ובשו"ת נצח יוסף (ח"ב סימן מב) דן גם כן, כיצד לנהוג ביין שעשאו אדם שהיה מחלל שבת בפרהסיא, וחזר בתשובה לאחר שעשה היין, האם מותר בשתיה או בבישול. והשיב, שכיון שרבים הפוסקים שסוברים שיש להתיר בזמנינו את היין שנגע ושפך מחלל שבת, מחמת חולשת ידיעת האיסור של חילול שבת, וממילא היה מקום להתיר יין זה. אך מאחר שמרן פסק לאסור יין שנגע או שנעשה על ידי מחלל שבת, קשה להתירו בשתיה. ומכל מקום יכול למוכרו (לגוי) ומותר בהנאה. ע"ש.

ו. בעל תשובה שבניו עדיין לא זכו לחזור בתשובה, ומחללים שבת, אבל יושבים הם בשלחן שבת ושומעים קידוש בליל שבת וביום שבת, כדי כבד את אביהם.

ולפעמים קורה שהאב רוצה לקדש על היין, אך בניו ישנים, ורצונו להעירם משנתם כדי שישמעו קידוש ויאכלו סעודת שבת, אבל חושש הוא שמאחר ובעודם ישנים אינן מחללים שבת, הרי שאם יעיר אותם עתידים הם לחלל שבת כהרגלם לאחר הסעודה, באופן כזה אין לאב להעירם, כדי שלא יגרום להם ליותר חילולי שבת.[7]

אולם אם הבנים יושבים סביב השולחן, ושרים שירי שבת עם אביהם, ושומעים מפיו דברי תורה וחיזוק, מותר לו להעירם, מפני שעל ידי כך ששומעים דברי אלהים חיים, מקרב את ליבם לאבינו שבשמים, ועתידים הם לחזור לדרך הישרה.[8]

כן כתב בספר חשוקי חמד (בבא קמא עמוד ריט) בשם הגאון רבי יוסף ש. אלישיב שליט"א, וכבר אמרו במסכת סנהדרין (פרק ח'), שינה לרשעים, הנאה להם והנאה לעולם, וכתב רש"י, שכל זמן שישנים, אינם חוטאים ואינם מריעים לבריות. ע"ש.

וכיוצא בזה כתב לדון הגר"ש חיררי שליט"א בשו"ת לב שמחה (סימן לח), בענין מי שרואה את חבירו שוכב פרקדן, האם יעיר אותו משנתו כדי להפרישו מאיסור או לא. וכתב, שאם ידוע לו שאותו אדם שישן פרקדן הוא חרד לדבר ה', הרי זה בכלל "הוכח לחכם ויאהבך", ולכן יש לו לעוררו. אבל אם הוא אדם רגזן, שאם יעורר אותו ויאמר לו שלא ישכב פרקדן, יכול לגרום לו לחרון אף ולכעס, לא יעוררו, כדי שלא יצא שכרו בהפסדו. ע"כ. ודון מינה לנידון דידן, שיש לדון תמיד איזה רוח יצמח מהמעשה שאתה רוצה לעשות.

8. כן מסתבר על פי מה שכתבנו בסיעתא דשמיא בסעיף הבא, והרי זה בכלל חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. ומה גם שבשו"ת בנין ציון (החדשות סימן כג) כתב, שפושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון בהם, מאחר ויש בהם שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום, ואחר כך מחללים שבת במלאכות דאורייתא

ודרבנן, והרי מחלל שבת נחשב כמומר רק מפני שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא, וזה מודה על ידי התפילה והקידוש בבורא עולם. ע"כ.
נמצא לפי זה, שאותו האב שמעיר את בניו לשמוע קידוש, הרי הוא מזכה בכך את בניו שיצאו מכלל מומרים. ועל ידי הדברי תורה ששומעים ושירי השבת ששרים, יפתח ליבם להתקרב לדרך ה', והמאור שבתורה יחזירם למוטב.

להזמין אורחים חלוניים

ז. אדם שרוצה להזמין אורחים לשבת כדי לדבר עימהם על מעלת השבת וקיום המצוות, ולקרבם ולהדריכם בדרך הישרה, רשאי לעשות כן, אף שאותם אורחים באים אליו ברכב בשבת, ועלולים גם לחזור לביתם בשבת.
ועל כל פנים יבקש מהם לבוא לפני כניסת שבת, וגם יציע להם ללון בביתו במשך כל השבת, ואף אם יסרבו לכך, אין איסור להזמינם. [ויאמר להם לפני שבת, שאם הם מתכננים לבוא בשבת, שלא יחנו את הרכב סמוך לביתו, כדי למנוע חילול ה'].[9]

9. כן כתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול (חלק א עמוד עה) על פי המבואר בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנח) ובשו"ת מים ההלכה חלק א (סימן נב), ובספר בין ישראל לעמים (עמוד קע). ועיין בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן רנו), ובשו"ת במראה הבזק (חלק ו סימן לט).
וכן תחזה בשו"ת מנחת שלמה חלק ב (סימן צז אות י) שהתיר להזמין לבית הכנסת גם מי שגר רחוק משם, ועלול לבוא ברכב בשבת, באופן שרוצים לקרבו ולחזקו. ויציעו לו מערב שבת מקום לינה קרוב לבית הכנסת, כדי שלא יצטרך לחלל שבת, ואף אם לא יקבל את ההצעה, אין חייבים להגיד לו שימנע משום כך לבוא, וגם אין צריכים להזהיר אותו שאסור להגיע לשם ברכב. ע"כ. ועיין בשו"ת משנה הלכות (חלק טו סימן לא).

להיכנס לבית חברו כשחברו עלול לכבות את הטלויזיה בשבת

וכיוצא בזה כתב לדון הרה"ג ר' יצחק זילברשטין בספר עלינו לשבח (ח"ה עמוד תרמא), אודות ראובן שרוצה לקרב את שמעון ומשפחתו לתורה ולמצוות, וברור לו שכשיכנס לדירת שמעון בשבת, שמעון יכבה לכבודו את מכשיר הטלויזיה, ולאחר שילך ראובן, שוב ידליק שמעון את המכשיר, האם מותר להיכנס לביתו, או שיש בכך איסור לפני עור לא תתן מכשול.
והשיב, שבין כך ובין כך שמעון יכבה את המכשיר לפני שילך לישון, ומה שיחזור וידליק את המכשיר לאחר שילך ראובן, אין זה הכרח שיעשה כן, כי אולי יושפע שפע רב מדברי הקירוב של ראובן. נמצא שאין כאן הכשלה ודאית.

ויתכן שאפילו אם ברור לראובן ששמעון ידליק את מכשיר הצפייה מיד לאחר שיעזוב את ביתו, גם באופן זה מותר לראובן לבוא לבית שמעון כדי לקרבו לתורה, כי כדאי שיחלל שמעון שבת אחת, כשקיים סיכוי שישמור חבירו שבתות הרבה, כמבואר במשנה ברורה (סימן שו ס"ק נו-נז).

ברית בשבת

ח. בעל תשובה שנולד לו בן, ועריכת הברית המילה צריכה להיות בשבת, וחושש שאם יעשה את הברית בשבת, יבואו קרובים וידידים ברכב בשבת, ויגרם על ידי כך חילול שבת המוני, נחלקו הפוסקים האם מותר לערוך את הברית בשבת, או שיש לדחותה ליום ראשון כדי למנוע חילול שבת. ויש לעשות בזה שאלת חכם כיצד לנהוג.[10]

האם מותר לדחות ברית ליום ראשון כדי למנוע חילול שבת

10. הנה בענין ברית מילה שצריכה להיערך בשבת, וכרוך בזה חילולי שבת של קרובי המשפחה, נתחבטו בזה גדולי הפוסקים, האם מותר לדחות מילה בזמנה כדי למנוע חילול שבת המוני, או שיש לקיים המצוה בזמנה, ואותם הרשעים שנוסעים בשבת, עוונם תלוי בראשם, והמוהל ואבי הבן אינם אחראים למעשיהם, ונביא כאן בקצרה כמה מדברי הפוסקים העוסקים בזה.

בשו"ת מנחת יצחק חלק ג (סימן לה) נשאל האם מותר לערוך ברית מילה בשבת במקום שהמוזמנים מעשנים שם, וחלק מהם גם מגיע למקום הברית ברכב בשבת. וכתב, שמה שמעשנים שם אין זה ענינו שהרי בלאו הכי היו מעשנים.

אלא שיש לדון לאסור משום שבאים בני המשפחה במכונית שלהם לברית מילה, והמוהל גורם לכך, שהרי אם היה נמנע מלמול, לא היו באים לשם. אולם בודאי שאין בזה איסור דאורייתא של "לפני עור", מפני שאם הוא לא ימול, ימול מוהל אחר. אומנם איסור דרבנן יש בזה, שהרי מסייע ידי עוברי עבירה.

ברם, מאחר שמבואר בשפתי כהן שבמומר אין איסור מסייע לעוברי עבירה, אם כן יש להתיר לקיים המילה בזמנה, שהרי חביבה מצוה בשעתה. ולא יעלה על הדעת דמשום חשש גרמא באיסורים, ידחה מצוה דאורייתא, דאם כן הרי יצטרכו לבטל תפילה בציבור בשבת בבית הכנסת, משום שישנם שבאים לשם ברכב, ודבר זה לא שמענו מעולם.

ומכל מקום בודאי החיוב מוטל על מי שיש בידו למחות, להזהירם ולהתרחק מהם, וגם המוהל מחויב להזהירם שלא יעשו מצוה הבאה בעבירה, ומוטב שימול בינו ובין עצמו, ולא יחללו שבת ברוב עם, אך כמובן שמשום מגדר מילתא, יש בכח הבית דין לגזור אף

שלא למול את בניו של המומר לחלל שבת כמבואר בשלחן ערוך (יו"ד סימן שלד סעיף ו). ע"ש.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו סימן ג) נשאל גם כן, האם מן הראוי על פי ההלכה לדחות ברית מילה בזמנה כשחלה להיות בשבת, כשבעלי הברית והמוזמנים מחללים בגלל זה שבת, וכפי שמצינו שמצות לולב ושופר ומגילה נדחות מזמנן בגלל קדושת ושמירת השבת [שמא יטלנו ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים].

והשיב, שכידוע אין מדמים גזירות זו לזו, ואין בידינו לחדש גזירות מעצמנו. ומלבד זה אין הנידון דומה לראיה כלל, משום ששם היתה הגזירה מפני דחששו שבכדי שיוכל לקיים בפועל את המצוה, יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים וילך אצל חכם ללמוד בכדי שיהא בקי בה, והמדובר בבני ישראל כשרים הרוצים בכל לבם לשמור ולקיים מצוות ה', אלא שחששו רבנן דאולי מתוך הטירדה בקיום המצוה, ישכחו לרגע קט מאיסור הוצאה, ומשום כך עבדו רבנן תקנתא לצדיקי שלא יבואו לידי מכשול.

אבל בנידוננו הרי המדובר ברשעים העוברים על מצוות ה' ותורתו, ומחללים בתמידות את השבת, ואשר מתוך זה יבואו גם בשמחת המילה לחלל את השבת כפי הרגלם, בדברים שאין להם שום קשר עם עצם קיום מצות המילה בעצמה, ואת החילול עושים רק בגלל שנח להם לחיות בהפקרות - ללכת אחרי שרירות לבם לנוחיותם, ואם כן הרי כידוע תקנתא לרשיעי לא עבדינן, ולכן אין לעקור מצוה מהתורה בזמנה משום הפקרותם וקלות דעתם, ואין העבירה שלהם יכולה לכבות את המצוה, ובכגון דא אמרינן "עולם כמנהגו נוהג ורשעים המקלקלים יתנו את הדין".

ולכן מעיקר הדין יש למול המילה בזמנה בשבת, מכיון שזה חיוב המוטל לא רק על האב, אלא גם על הבית דין ועל כל בית ישראל אשר בכללם המוהל. וכשם שלא יצוייר לומר שלא יפתחו הבית כנסת בשבת להתפלל בו מפני שעל ידי כך ישמעו מחללי שבת שישנו בכאן בית כנסת ותפילה בציבור, ויסעו במכונית לבית כנסת בשבת, כך אין לומר שהמוהל יבטל החיוב שמוטל עליו למול את הבן הנולד בשבת.

ומובן שעם זאת יש להתריע ולמחות בכל האמצעים, כשרואים שעושים חילולי שבת, לדרוש במפגיע להפסיק החילולים, ולחכות עם המילה עד שיחדלו. אלא שאם יש תקוה שעל ידי כך שימנעו מלמול בשבת מילות כאלה ארבע או חמש פעמים, ויגדרו בכך גדר להבא, ומחללי השבת ישמעו ויראו ולא יזידון עוד, בכהאי גוונא אפשר שפיר להמנע מלמול. עכ"ד.

ובשו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן רי) כתב, שישנם מוהלים שרוצים לדחות במחי יד כל ברית שחל בשבת, בטענה שמא יבואו אנשים לחילול שבת. אולם הן אמת שמוטל על המוהל לחקור אם עריכת הברית יביא לידי חילול שבת, וגם אחרי דרישה וחקירה זאת, עליו להציע ולבקש במפגיע ולהסביר לאבי הבן שעל פי הלכה כדי לקיים מצוה בזמנה, עליו לותר על אורחים מבחוץ שבודאי יחללו שבת, וגם עליו לסדר מקום הברית והסעודה באופן כזה שלא תגרום המצוה לחילול שבת, ורק אחרי שיתברר שזה נמנע באמת וברור שיבאו לידי חילול שבת, מוטב לבטל המצוה בשב ואל תעשה, כדי שלא לבוא לחלל שבת ודאי בקום ועשה. וכבר ידוע כי בעוונות הרבים לפעמים יש חילול שבת המוני בהסעת קהל שלם הלוך וחזור לסעודת הברית בשבת, ובודאי שיש לדחות הברית למחר. ע"כ.

וראה בספר ילקוט יוסף (סימן שלא עמוד שיט) שכתב, שמילה מזמנה הנערכת בשבת, ויש שם צלמים שמצלמים את מהלך עשיית הברית, וגם האורחים הם חילוניים המעשנים בשבת, ומגיעים ברכב למקום המילה ומחללים שבת בפרהסיא, יש אומרים שבכל זאת אין למוהל להימנע מלמול את התינוק בשבת ולקיים את המצוה במועדה, באופן שאין עושים שום חילול שבת בשביל המילה עצמה [שאין מביאים את התינוק ברכב או מעלים ומורידים אותו במעלית וכדומה]. ויש חולקים וסוברים שיש לדחות את קיום המצוה ליום ראשון, משום שיש לגדור בזה גדר ולעמוד בפרץ לדחות את המילה ליום ראשון.

ולענין דינא יש לעשות שאלת חכם והכל לפי ראות עיני המורה, שיש פעמים שעליו לגדור גדר ולמנוע פרצות בחומת השבת ולדחות את המילה ליום ראשון, ופעמים שעליו להורות שימולו אף בשבת. ועל כל פנים אם המילה עצמה כרוכה בחילול שבת בהבאת התינוק וכדומה, בודאי שעל המוהל להמנע מלמול בשבת, וידחו את הברית ליום ראשון. ע"כ.

ועל כן, מאחר שלא כל כך ברור מתי יש להורות לחלל שבת ומתי לא, יש להתייעץ לפני כן עם תלמיד חכם שיכריע בדבר, ועיין עוד בשו"ת אזני יהושע (סיגל סימן כג), בשו"ת יביע אומר חלק י (סימן לב), ובשו"ת אבני ישפה (חלק ד סימן ס), ובשו"ת נשמת השבת (ח"ו עמוד עז), ובספר אלה דברי הברית (סימן כח), ובשו"ת אבן פנה (חלק א סימן קכב), ובשו"ת ושב ורפא (חלק ג סימן קנז), ובשו"ת תשובות והנהגות חלק ה (סימן רצ) מה שכתבו בזה.

וישנה עצה טובה, להודיע לקרוביו וידידיו שהברית נדחת ליום ראשון מפני שעדיין לא יכולים למול את התינוק בגלל בעיה מסויימת. ובשבת יעשו את הברית בזמנו, וביום ראשון יתקשר לקרוביו ויודיע להם שבחסדי ה' הילד הרגיש טוב בשבת, והיו מוכרחים למול אותו בשבת, ויעשה עצמו כמצטער על כך ש"לא זכה" שיבאו לשמוח בברית של בנו. ועל ידי כך הכל יבוא על מקומו בשלום.

עישון סגריות

ט. אדם שנמצא בשלבים של חזרה בתשובה, וקשה לו מאוד להפסיק מהעישון בשבת, מותר לייעץ לו שבמקום לעשן עשרים סיגריות בשבת, יפחית עשר סיגריות, עד שיתרגל לעשן בשבת רק עשר סיגריות, ולאחר מכן יאמרו לו שיפחית עוד חמש סיגריות, עד שיפסיק לעשן בשבת לגמרי.

אולם יש להקפיד שלא לומר לו שבמקום עשרים סיגריות יעשן רק עשר, מפני שנשמע מזה כאילו אנו מאשרים ומסכימים לו שימשיך לעשן עשר סיגריות בשבת, ולכן יש להדגיש ולומר לו שיפחית עשר סיגריות, וגם לא יכבה את הסגריה לאחר העישון.[11]

11. הנה שו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן תיד) נשאל אודות בעל תשובה שקשה לו להפסיק לעשן סיגריות בשבת קודש, האם מותר לומר לו שבמקום לעשן עשרים סיגריות יעשן רק עשרה, וגם לא יכבה את הסיגריה. והביא דברי האחרונים שכתבו שגם רשע מחויב במצוות, וכל שאפשר להפרישו אפילו מקצת עבירה, צריך להפרישו.

ופעם בא יהודי אשכנזי אחד לגאון הקדוש האדמו"ר מצאנז זיע"א, והיו שם כמה אנשים חשובים, והאדמו"ר קירב מאוד את האשכנזי הנ"ל, ושאלו האם הוא שומר תורה ומצוות, והאשכנזי השיב כן ולאו. ושוב שאל האם הוא שומר שבת, ואמר לא. ושאלו מה הוא עושה עם הפועלים שלו בשבת, ואמר לו שהם ממשיכים לעשות מלאכה בשבת.

האדמו"ר דיבר עמו ארוכות וקצרות, וביקש ממנו שיבטיח לו שעל כל פנים לא יקבל פועלים ישראלים לעבוד בחנותו בשבת קודש אלא רק פועלים גויים, והאשכנזי הבטיח לו שמהיום והלאה לא יקח פועלים ישראלים שיעבדו בעסק שלו בשבת. שמח הצדיק שמחה גדולה שפעל אצלו לכל הפחות את זה.

ולכן פשוט אם אפשר למעט באיסור ולומר לו שלא יעשן רק עשרה סיגריות במקום עשרים, ושלא יכבה הסיגריה, טוב ונכון לעשות כן כדי להצילו על כל פנים מעונש גדול לקטן. ולאו דווקא לענין חילול שבת הדין כן, אלא בכל המצוות, אם לא יוכל להצילו מכל העבירה, ואפשר להצילו מעט מעט באיסורים כפי האפשר, יעשו כן. ע"כ.

וגם הלום ראיתי לגאון רבי יוסף בר שלום שליט"א בשו"ת ויצבור יוסף (חלק א סימן לט) שעמד בנידון דידן, וכתב גם כן שאין לומר לו בלשון חיובית שיעשן קצת פחות, אלא בלשון שלילית - "אל תעשן הרבה".

ובספר המאורות הגדולים (עמוד סט) מסופר על רבי ישראל מסלנט שבא להתפלל בבית הכנסת של הסוחרים שהיו עובדים בשבת, ולאחר שהסביר להם את ערך השבת לפי סגנונם ורוחם, באו לידי מסקנה עם הרב, שלטפל במטעני הנמל בשבת הם מוכרחים, אבל הכתיבה אינה הכרחית. והסוחרים הסכימו לדעתו וקיבלו עליהם לא לכתוב בשבת.

לאחר כמה שבתות שוב דרש הרב לפניהם ואמר: לפרוק סחורות בשבת מוכרחים, אבל טעינה בשבת ודאי שאינה הכרחית. הסוחרים הסכימו גם לזה. כעבור זמן מה שוב חזר והזהיר אותם גם על הפריקה, וכך השפיע עליהם צעד אחר צעד, עד שקיבלו כולם עליהם שמירת שבת במאה אחוז עם כל כללי ההלכות.

ומעשה היה עם אחד מגדולי המחזירים בתשובה בדורנו, שהזמין אצלו זמר חילוני מפורסם לשבות איתו בשבת, ואמר הזמר לרב, שהוא מעשן בשבת ואינו יכול בלי זה. אמר לו הרב: וכי בנוחיות (שירותים) לא מעשנים?!

הבין הזמר את הרמז שהרב ישתוק לו אם לא יעשן בבית אלא רק בשירותים, והסכים לבוא לרב בשבת, ולאחר שנהנה מהעונג שבת והדברי תורה ששמע, קיבל על עצמו עול מצוות, וכיום הוא שומר תורה ומצוות ומחזיר אחרים בתשובה. ע"כ.

וראה בספר דרך שיחה (עמוד תרכה) שכתב, שבעל תשובה אחד טען לחזון איש שאי אפשר לו עדיין לשמור על אי גילוח זקנו בספירת העומר, והרב לא רצה להתיר לו כדי שלא יזולזל הדבר בעיניו. ע"כ. ועיין בספר יעטה מורה (טראב חלק א עמוד נו), ובספר טובך יביעו (חלק א עמוד קיג).

י. בעל תשובה שמתארח בשבת אצל הוריו או קרובי משפחתו, והם יושבים בשלחן ומעשנים לידו סיגריות, אף על פי שהוא רגיל לעשן בימות החול, מותר לו לשבת עימהם בשלחן אחד, ואין לחשוש שאולי יקח מהם סיגריה ויעשן בשבת.

וכמו כן, כשעורכים סמינרים לאנשים חילוניים על מנת לקרבם אל חיק היהדות, מותר להסב עימהם בשלחן אחד בשבת, אף על פי שהם מעשנים סיגריות בנוכחותו.[12]

12. ילקוט יוסף (שבת א עמוד שכז), וביאר, שאף על פי שלענין בשר בחלב אסור לשני בני אדם המכירים זה את זה לשבת בשלחן אחד כשזה אוכל בשר והשני אוכל חלב, מחשש שמא יקחו אחד מחבירו, מכל מקום כל זה דווקא כששניהם אוכלים, אבל מי

שאכל בשר, לאחר שסיים לאכול מותר לו להסב בשלחן אחד עם מי שאוכל מאכלי חלב. ולכן גם בנידון דידן אין שום חשש שמא יבוא לעשן עימהם. ע"ש. והניף ידו שנית בילקוט יוסף איסור והיתר (חלק ג עמוד שנב), וראה בשו"ת הלל אומר (סימן ריא).

לומר למעשן שהעשן מפריע לו

עמדתי ואתבונן, האם מותר לאדם ששומר מצוות, לומר לאלו שמעשנים לידו בשבת שהעשן מפריע לו, או שיש לאסור זאת מאחר שעל ידי שאומר להם כך, עלולים הם לכבות את הסיגריה, ונמצא שגרם להם לעבור על איסור כיבוי בשבת.

ולכאורה לפום ריהטא נראה שאין בזה איסור, מפני שלא ביקש מהם שיכבו את הסגריה, אלא רק אמר להם שהעשן מפריע לו, והייתה להם אפשרות ללכת עם הסיגריה למקום אחר, והם בחרו לכבותה, ולכן הם עוונם ישאו, והוא את נפשו הציל.

והן עתה ראיתי בספר חשוקי חמד (שבת עמוד תרה), שהביא מעשה בחולה לאחר ניתוח, שהיה רגיש מאד לעשן של סיגריות, והרגיש שבחדר האוכל מישהו מעשן סיגריה בשבת, האם יכול לבקש מהמעשן שיכבה את הסיגריה.

והשיב הרב, שיבקש מהמעשן שיכבה את הסיגריה על ידי גרם כיבוי, דהיינו שירטיב את הסיגריה עד מקום האש, והסיגריה תכבה מאליה, כמבואר במסכת שבת (דף קכ:) וכן נפסק בשלחן ערוך (סימן שלד סכ"ב), שגרם כיבוי במקום הפסד מותר. ואף אם לא ישמע ויכבה את הסיגריה כהרגלו, מכל מקום לא עבר המבקש על איסור לפני עור.

והוסיף עוד, שאדרבה מן הראוי לבקש שיעשה כן אף אם אין שם חולה, כיון שכל זמן שהסיגריה דולקת, עובר זה שהדליק על איסור הבערה כל רגע, ואם יכבה, יתכן שאין בזה כלל איסור תורה, מפני שהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואף אם יש בזה איסור תורה, וכגון שיוכל אחר כך להדליק את הסיגריה טוב יותר, מכל מקום יעבור רק איסור תורה אחד, וזה עדיף מאשר יעבור על איסור הבערה כל רגע ורגע שהסיגריה דולקת.

ועל כל פנים, נראה שעדיף יותר לומר לו שיניח את הסיגריה ולא יכבה ולא יעשן אותה, ובאופן כזה יתכן שלא יעבור יותר על איסור תורה אף על פי שהסיגריה ממשיכה לבעור, כיון שההבערה כבר אינה צריכה לגופה, ועדיף שיעשה כך מאשר שיכבה. ע"כ.

לומר לשכן שהמוזיקה מפריעה לו בשבת

ומעינן לענין באותו ענין, נשאלתי אודות שכן אחד שהדליק את הטייפ בשבת והאזין לשירים בקול רם, והרעש היה מפריע לשכנים השומרים מצוות, ולכן רצו להעיר לו על כך, אך חששו שעל ידי כך גורמים לו לעבור על חילול שבת.

ועל פי האמור לעיל לכאורה נראה שיש להקל בזה באופן שיאמר לו שיביא גוי שינמיך או יכבה את הטייפ, שבאופן כזה יש להקל בשבת, משום דאמירה לגוי שבות, וכיבוי הטייפ הוא גם מדרבנן, ובכהאי גוונא שהטייפ מפריע לשכנים, מותר לומר לגוי לכבותו, וכמו שכתב גם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח עמוד סד).

ובאופן כזה שיעצו לשכן לכבות את הטייפ בדרך המותרת על ידי גוי, אזי אפילו אם אותו שכן יחליט לכבות את הטייפ בעצמו, הוא בחטאו ימות ואנו את נפשנו הצלנו. והסכים עימי מורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א.

יא. מי שנמצא בשלבים של חזרה בתשובה, וקשה לו להפסיק מהעישון בשבת, וברצונו להשתמש בשבת בסיגריה מפלסטיק בטעם מנטה וכדומה, עד שיתרגל להימנע מהעישון בשבת, רשאי לעשות כן.[13]

ומכל מקום ראוי ונכון שיעשה זאת בתוך ביתו ולא בפני רבים, כדי שלא יחשדו בו שהוא מעשן, וגם שלא יראה כזלזול בכבוד השבת.[14]

מתי גוזרים משום מראית העין ומתי לא

13. הנה בשו"ת שבט הקהתי (חלק ב סימן קנד) דן בענין אלו שרוצים להיגמל מהעישון, ואוחזים בפיהם סיגריה מפלסטיק הנראית כסיגריה אמיתית, האם מותר להם לאחוז סיגריה זו בשבת או לא.

ופסק שיש לאסור זאת משום עובדין דחול וזלזול באיסור שבת, ויש בזה גם משום מראית העין, דאף על גב שאין בכוחנו לגזור איסורים משום מראית העין או משום עובדא דחול [וכמו שכתב בשו"ת המהרש"ג (חלק ב סימן קיט) שאין לנו כח לגזור מעצמנו לאסור איזה דבר משום מראית העין, אלא היכא דמבואר בש"ס].

מכל מקום נראה שאין זה כלל לכל הדברים כולם, שהרי מצינו בכמה דברים שאסרו הפוסקים משום מראית העין, אף שאין לנו מקור לכך בש"ס, ועל כורחך צריך לומר שבמקום שיש חשש גדול שיחשדו אותו, שפיר יכולים לאסור משום מראית העין או משום שנראה כמעשה חול, ולכן אין להתיר לאחוז בפיו סיגריה מפלסטיק, משום דהוי זלזול באיסור עישון סיגריות, ויש בזה בעיה של מראית העין. ואף שאותם שעומדים קרוב אליו רואים שאין זו סיגריה אמיתית, מכל מקום יש בזה זלזול באיסור שבת.

וכיוצא בזה מובא בספר זכור לאברהם (חלק א ערך טוטין) בשם האדמת קודש, שגוי המעשן בשבת ומוציא עשן מפיו, אסור לישראל לעמוד לידו כדי לשאוף את העשן בשבת. כלומר אף שהישראל אינו עושה שום איסור בכך שממלא את פיו עשן, מכל מקום אסור משום חילול ה' דהיינו משום מראית העין, וכן גם בנידון דידן יש לאסור

אפילו בחדרי חדרים, שכל מקום שאסרו משום מראית העין, אסור גם בחדרי חדרים. עכ"ד.

ואחר המחילה מכת"ר יש לעמוד על דבריו, דהנה כתב הרא"ש במסכת נדה (פרק ט סימן ז), דהא דתנן השיריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים משום מראית העין משום שדומים לצמר או לפשתן, מכל מקום האידנא מצויים בגדי משי בינינו, והכל מכירים בהן, ואין לחוש למראית העין, ומותר לתפור משי בבגד צמר. ע"ש. וכן פסק השלחן ערוך (סימן רחצ).

וכיוצא בזה מצינו להרב כנסת הגדולה (או"ח סימן תסא), שפעם אחת לקחה אשת חבר מצה, וטחנה אותה והכינה "קמח מצה", והטיחה בה את הדגים לטגנם, ושכנתה אשת עם הארץ חשבה שהוא קמח ממש, והלכה וטיגנה דגים עם קמח בפסח, וכאשר נשמעו הדברים לחכמי העיר, גזרו שלא יעשו עוד כן מפני מראית העין. ע"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סימן ח) הביא דבריו, וכתב על זה שהרב פרי חדש (שם) חלק עליו וכתב שאין לנו לגזור גזרות מדעתינו. ולכן כיום פשט המנהג להתיר להשתמש בפסח בקמח מצה, והיינו טעמא מפני שנתפרסם הדבר מאוד, ומוכרים בחנויות קמח ממצה אפויה לשם כך, והכל יודעים שאינו קמח ממש, ומשום הכי משרא שרי.

וכיוצא בזה מצינו בשו"ת יגל יעקב (יו"ד סימן כג) שנשאל, בדבר המנהג שנהגו להשתמש בקוקוס טחון הדומה לחמאה, ומשתמשים בו גם בתבשילי בשר, ואמאי לא ניחוש משום מראית העין שיחשבו שהוא חמאה, וכמו שחששו בחלב שקדים שצריך להניח שקדים כשמבשל עמו בבשר בהמה, משום מראית העין.

והשיב, שמכיון שנתפשט מאכל זה במדינתנו, והכל יודעים ממנו, לא גזרינן משום מראית העין, וכמו שכתב השפתי כהן (ר"ס רחצ) דבמידי דשכיח לא חיישינן למראית העין, ולכן אף בבשר בהמה יש להתיר לבשלו עם הקוקוס. אלא שבמסקנא לא רצה להתיר אלא ליחיד בביתו, אבל לאכול בפרהסיא וברבים לחם שנמרח בקוקוס עם בשר, אין להתיר אלא אם כן יעשה היכר לזה, יען כי רבו המתפרצים האוכלים בשר עם חמאה. ע"ש.

נמצאנו למדים, שבדבר שיש לתלות בו שהוא היתר מאחר שכבר נפוץ בארץ שהוא היתר, אין לחוש לאוסרו משום מראית העין, ולכן גם בנידון שלנו יש להתיר לעשן סיגריה פלאסטיק בשבת, מכיון שנפוץ הדבר שיש סיגריה כזאת, ולא יבואו לחשוד בו שמעשן חלילה סיגריה אמיתית בשבת.

ובנוסף לכך יש מקום לצדד להקל בנידון דידן, משום שיש הבדל הניכר לעין בין סיגריה העשויה מפלסטיק, לבין סיגריה רגילה, שבנוסף לכך שלא יוצא עשן מסגריה פלסטיק, עוד בה, שגם המראה והצבע שלה שונה מסיגריה רגילה, ושפיר ניתן להבחין בניהם, ובכהאי גוונא אין לחוש למראית העין וכמו שכתב בכיוצא בזה בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן כד). ע"ש.

וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ו (יו"ד סימן ו) שנשאל אודות ביצי דגים שהובאו מחו"ל, ונמצאו בהם ביצי הדגים שחורים כביצי דג טמא, וכשפנו לאגודת הרבנים בחו"ל והעירוה להם על כך, השיבו, שאמנם היו הביצים אדומים, אך נצבעו בצבע שחור לנוי ויופי. ונפשם לשאול הגיעה האם יש לאסור משום מראית העין, שמא יבואו לטעות שהם ביצי דגים טמאים.

והעלה להקל בזה, והביא שם דברי הכרתי ופלתי (סימן פז סק"ז) שאם באנו לאסור משום מראית העין מדעתנו בכל אופן שידמה לאיסור, אם כן יהיה אסור לתת לתוך תבשיל יין אדום, משום שדומה לדם. ואמרו חכמי הטבע, שישנם הרבה ירקות שהם דומים לשרצים, ואם כן אף אתה צא ואוסרם באכילה, שלא יטעו לחשוב שהם שרצים? ישתקע הדבר ולא יאמר, ואין לזה שורש וענף. ע"ש.

והנה מה שהביא הרב שבט הקהתי ראיה ממה שכתב הרב אדמת קודש שאסור לישראל לעמוד ליד גוי המעשן בשבת כדי לשאוף את העשן, הנה תשובה זו מובאת בשו"ת אדמת קודש חלק א (או"ח סימן ד), והרואה שם יראה, שעיקר הקפידא היא משום שהנכרי מדליק עבור הישראל את האש, והישראל נהנה ממה שעשה בגוי בעבורו, ובנוסף לכך יש גם חילול ה', אבל משום מראית העין גרידא, אין לאסור זאת. כיעו"ש. ומאחר דכשל עוזר נפל עזור.

ותצא דינ'א, שאין לחוש למראית העין בהחזקת סיגריה העשויה מפלסטיק, ומכל מקום ראוי ונכון שיעשה זאת בצינעה בתוך ביתו ולא בפרהסיא כנזכר לעיל. ובימי חורפי בשנת תשנ"ו בהיותי לומד בישיבה הקדושה "חזון עובדיה", כתבתי תשובה בענין זה, והעליתי בס"ד על פי הנזכר לעיל להקל, ובזמנו הצעתי הדברים לפני ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א, והסכים עמי להקל בזה אף לכתחילה.

14. הנה אף על פי שאין לחוש למראית העין בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד, מכל מקום ראוי ונכון לעשות סייג וגדר לתורה, ואין זה נחשב לגזירה חדשה מדעתנו, וכמו שמצינו במסכת עירובין (דף כא:) "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך", אמרה כנסת

ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: ריבונו של עולם, הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי, וקיימתים. וכיוצא בזה כתב בספר טהרת הבית חלק ג (עמוד קז). ע"ש.
ועל כל פנים, ראה למרן שליט"א בתשובה שהביא מר בריה דרבינא בספרו ילקוט יוסף (שבת ה עמוד סו) בשם הכתב סופר (או"ח סימן מ), שאם בני ביתו יודעים שעושה דבר מסויים בהיתר, ואין החשש של מראית העין אלא מפני האורחים, כל כהאי גוונא לא חיישינן למראית העין. וכן הוא בשדי חמד (מערכת מ' כלל רכז).

יב. בעל תשובה שעושה שבת בבית הוריו, וכשנמצא בביתם, הוריו מכבדים אותו ואינם מעשנים ולא מדליקים חשמל, אולם אם יצא להתפלל בבית הכנסת, ידליקו סיגריה או חשמל, עדיף שיתפלל בביתו ולא ילך לבית הכנסת, כדי להציל את הוריו מחילול שבת.[15]

לבטל תפילה בציבור לצורך קירוב רחוקים

15. כן נראה ממה שאמרו חז"ל במסכת עירובין (לב:), דניחא ליה לחבר לעשות איסור קל כדי שלא יעשה עם הארץ איסור גדול. ואף לפי מה שכתבו התוספות במסכת שבת (ד.) שרק באופן שהחבר גרם לעם הארץ להיכשל בעבירה ניחא לו לעבור איסור קל, אבל באופן שהעם הארץ עושה את האיסור מעצמו אין לחכם לחטוא כדי להצילו.
מכל מקום נראה שבנידון דידן שאינו עושה שום איסור בידיים אלא מבטל תפילה בציבור בשב ואל תעשה, שפיר יש להקל בזה. וכן תחזה בשדי חמד (מערכת א אות רפז) שכתב, דלא אמרינן "אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך" אלא דוקא כשיצטרך לעשות מעשה, אבל לבטל מצוה בשב ואל תעשה לית לן בה. וראה בפאת השדה (מערכת א אות נו). ודו"ק.
ועוד נראה לתת טעם להיתר זה, משום שבאותה שעה שהוא נשאר בבית, הרי הוא בגדר "עוסק במצוה", מפני שעוסק כעת בהצלת הוריו שלא יחללו שבת, ומאחר שהוא עוסק במצוה, הרי הוא פטור מן המצוה של תפילה בציבור. וכן פסק בספר עלינו לשבח חלק ו (עמוד רסז), וראה בשו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן מז), ובשו"ת שמש ומגן (ח"ד סימן כ).
וכיוצא בזה שאול נשאל בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן לו) אודות ישובים שרוב התושבים רחוקים מיהדות, אך ישנם כאלה שרוצים שתלמיד חכם יבוא אליהם לשבתות, ואותו תלמיד חכם חושש שלא יהיה לו מנין לתפילות, האם מותר לו לשבות שם או לא. והשיב, שמאחר ותפילה בציבור היא מדרבנן, וביטול תפילה בציבור הוא בשב ואל תעשה, ודאי

אמרינן בזה חטא בשביל שיזכה חבירך, גם אם קרוב לודאי שחבירו פשע בחטאו. ע"ש. והוא הדין לנידון דידן.

ובשו"ת לב אברהם (חלק א סימן קיד), נשאל מאדם שחזר בתשובה, ועקב זה שנים רבות לא היה בא לבית הוריו בשבת, מפני שהוריו מחללי שבת. ואותו הבן לאט לאט התחיל להשפיע על הוריו, וכעת הוריו מכבדים אותו, ובכל פעם שבא אליהם לשבת, הם מכבדים אותו ואינם מחללים שבת, ולכן אותו הבן מרבה לעשות שבתות אצל הוריו, אף על פי שעל ידי כך הוא מבטל תפילה בציבור וקריאת התורה, מפני שהוריו גרים בסביבה שאין בית הכנסת.

וכעת נשאלת השאלה, מה עליו לעשות בשבת זכור שחיוב הקריאה הוא מהתורה, האם יבטל הקריאה כדי להציל הוריו מחילול שבת, או שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך. והשיב, שאם לפי השערתו אם יעזוב את בית הוריו בשבת זכור, יגרום זה לעיכוב בכל מהלך עבודתו בקודש להחזירם למוטב, אז עליו להשאר בבית, ויסמוך על דעת האומרים שיוצא ידי חובתו בקריאת התורה של פורים.

אבל אם משער שלעתיד זה לא מעלה ולא מוריד, ואינו נוגע אלא להצלתם מחילול אותה שבת בלבד, אז קשה להקל לפטור אותו מקריאת פרשת זכור, אף שיש מקום להקל גם בזה. ע"ש. ונראה שבנידון דידן גם הוא יודה להקל מפני שתפילה בציבור אינה מן התורה, וראה עוד בשו"ת הרי יהודה (או"ח סימן ד).

לסובב מנורה בשבת כדי שלא תדלק

ולעת כזאת ראיתי בשו"ת מענה לשון חלק א (או"ח סימן ל), שנשאל מאדם אחד שרצה למנוע חילול שבת מהוריו, על ידי שיסובב בשבת את המנורה באחד החדרים, בשעה שהמנורה מכובה, וכשיבואו הוריו להדליק את המנורה והיא לא תדלק, יחשבו שנשרפה המנורה, ובזה יציל אותם מחילול שבת, האם מותר לעשות כן, או שמאחר שיש בסיבוב המנורה איסור מוקצה, אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך.

והביא שם דברי המאירי (שבת ד.) שכתב בשם חכמי לוניל, שכל שחבר יודע בעם הארץ שחוטא בידיים, נוח לו לעשות הוא איסור קל, כדי שהעם הארץ ינצל מעבירה חמורה. וכל שכן באופן שעדיין לא עבר איסור אלא עתיד לעבור עליו, יש להקל לעבור עבורו על איסור דרבנן. ולכן רשאי לסובב את המנורה כדי להציל את הוריו מאיסור הבערה. ע"ש. וכל שכן בנידון דידן שהבן מבטל תפילה בציבור בשב ואל תעשה, ואינו עובר שום עבירה בקום עשה, ולכן יש להקל לו להתפלל בבית. וראה עוד לגאון ר' אברהם עבריל

זצ"ל בשו"ת מדרש שם ועבר (חלק א סימן ג), ובשו"ת גורן דוד (סימן כ), ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן רז), ובשו"ת ישמח לבנו (סימן כט).

נסיעה לישיבה כשלא יהיה לאביו תפילין

מענין לענין ראיתי בספר חשוקי חמד (בבא מציעא עמוד קסה), שהביא מעשה בחולה שאושפז במחלקה לטיפול נמרץ, ובנו מניח לו תפילין כל יום, ואותו האב הורה לבנו שישוב לישיבתו ללמוד תורה, וכעת הבן מסתפק אם לעשות כן, כי אם יסע לישיבה שנמצאת מחוץ לעיר, לא יהיה מי שיעטוף את אביו בציצית ויניח לו תפילין.

והשיב על כך מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, שיסע הבן לישיבה, וטעמו הוא, מאחר והאב מחל על מצות כיבוד אב, נפטר הבן ממצוה זו, והרי הוא כאדם זר, ויקיים הבן את המצוה המוטלת עליו, והיא תלמוד תורה, ולכן יסע לישיבה ואל יחוש מביטול מצוות ציצית ותפילין של אביו, מאחר והוא יהיה אנוס ואין זה מן התבונה שהבן יעזוב את תלמודו שחייב בו, ויעסוק במצוה שפטור ממנה.

אולם מאחר ומצינו שיעקב אבינו נענש על העדר מצות כיבוד אב, אף שיצחק שלחו מרצונו הטוב לפדן ארם, לכן אם מרגיש הבן צורך נפשי ונחיצות מצד אביו להישאר אצל אביו ולעטפו בציצית ולהניח לו תפילין, אין מזניחין אותו.

מכשירי חשמל דלוקים

יג. בעל תשובה שהוריו מדליקים טלויזיה בבית בשבת, ושולחן השבת נמצא מול הטלויזיה, וכעת מתכוננים לסעוד סעודת שבת, אם יש לבן אפשרות לפרוס מגבת או שמיכה על הטלויזיה, יעשה כן, ולא יתן להוריו שיכבו את הטלויזיה, כדי שלא יכשלו באיסור כיבוי ובאיסור הדלקה כשידליקו אותה לאחר מכן.

ואם הוריו מסרבים לכסות את מכשיר הטלויזיה, וחושש שאם לא יאכל עימהם בשלחן אחד, יגרם מכך מחלוקת ומריבות, ישב עימהם בשלחן, ולא יסתכל בטלויזיה אלא יפנה את גבו לכיוון הטלויזיה, ולא יתכוון להנות ממה ששומע.[16]

16. הכי מסתברא, דמאחר שהנאה הבאה לאדם נגד רצונו, אם מתכוון שלא להנות ממנה, אין לו בכך איסור. לפיכך בנידון דידן שאינו מתכוון להנות מהקול הנשמע מהטלויזיה, יש להקל לשבת סמוך לאותו מקום, ואין לעורר מחלוקת בשביל כך. וראה עוד לקמן.

ושוב מצאתי להרה"ג ר' אפרים גרינבלט שליט"א בקובץ בית הלל (חלק ח עמוד לו), שנשאל בענין בעל תשובה שאוכל בשבת אצל הוריו, וההורים משאירים את הטלויזיה דלוקה, מה יעשה, האם ישב איתם לאכול או לא.

והשיב, שאם אמר להם לא להדליק, ולא עזר, ישב ויאכל עימהם ולא יסתכל. והמציאות מוכיחה, שאם לא מראים להם שכל דבר אסור, אז לפעמים ההורים משנים דעתם, ומסכימים לדעת הבנים והבנות, וממלאים כל משאלותיהם במה שנוגע ליהדות, ולא לוחמים נגד הדת, והרבה אפילו חזרו בתשובה בגלל הבנים והבנות, כי רואים שאפשר להיות שומר תורה, ולא להכעיס אותם.

יד. בעל תשובה שאחד מבני ביתו מדליק בשבת רדיו או טייפ ושומע שירים, ואין באפשרותו למנוע אותו מלעשות כן, אינו צריך לצאת מהבית בגלל כך, וגם אינו צריך לאטום את אוזניו, אלא יתעסק בעניניו, ויתכַּוֵן לא להנות ממה ששומע.[17]

17. הנה להטות אוזנו כדי לשמוע חדשות, בודאי אסור, משום שנהנה מחילול שבת של יהודי, וכמו שכתב בשו"ת שער שמעון אחד (ח"א עמוד קכב). וברור. אולם מאחר שמנידון שלנו אינו מתכוון להנות ממה ששומע, אין בכך איסור, כמבואר בהערה הקודמת. וכן מבואר בשו"ת יביע אומר חלק י (או"ח סימן לד). וראה בסעיף הבא.

טו. אין להקל לראות טלויזיה בשבת, אפילו אם היא דלוקה מערב שבת ונכבית ונדלקת על ידי שעון שבת.[18]

ועל כן, בעל תשובה שהתחיל לשמור שבת כהלכתה, אבל עדיין קשה לו להפסיק לראות טלויזיה בשבת, אין לומר לו שיראה טלויזיה על ידי שעון שבת, מפני שעלול לחשוב שהדבר מותר.

אומנם כדי למנוע אותו מכיבוי והדלקה בשבת, יש לומר לו כך: "אסור לראות טלויזיה גם אם היא נדלקת על ידי שעון שבת. אולם באופן שהטלויזיה נדלקת ונכבית על ידי שעון שבת, האיסור קל יותר", וכך הוא יבין לבד שלא התירו לו לראות טלויזיה על ידי שעון שבת, אלא יעצו לו להפחית מהאיסור שעושה.[19]

להתיר איסור קל כדי להציל מאיסור חמור

18. הטעם לאיסור זה מבואר בטוב טעם ודעת בספר ילקוט יוסף שבת (סימן שיח עמוד סד), משום שנהנה מהחילול שבת של היהודים שמשדרים בשבת, וגם יש בכך זלזול בכבוד השבת.

וכמו כן, אסור לשמוע שירים מהרדיו בשבת, אף אם הרדיו הופעל מערב שבת או על ידי שעון שבת, שהרי נהנה ממעשה שבת. ואף אם תחנת הרדיו מופעלת על ידי גויים או שמפעיל טייפ על ידי שעון שבת, גם בזה אין לשמוע שירים בשבת משום זלזול בכבוד השבת. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ו (סימן לד), ובשו"ת שער שמעון אחד (חלק א סימן מא).

19. על פי מה שנתבאר לעיל ( ) לגבי אדם שמעשן בשבת, ורוצים להורידו מהעישון, שאין לגרום לו לחשוב שהאיסור הקל הותר עבורו, אלא יש להדגיש לו שהדבר אסור גם עבורו, אלא שעדיף שיעשה את הרע במיעוטו, על מנת שנוכל לקרבו לחזרה בתשובה שלימה.

והנה ראה ראיתי בספר שאלת רב (עמוד כו), שנשאל הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, מאברך שמטפל באמצעות 'לב לאחים' במשפחה חילונית, ובעידודו התחילו קצת לשמור שבת ולהדליק נרות, ואחרי כמה שבועות הפסיקו גם לעשן בשבת, אבל כרגע הם עדיין מסתכלים בשבת בטלויזיה כדי לראות חדשות וכדומה, מאחר שעדיין רחוקים הם מללמוד ואין להם התעסקות אחרת בשבת קודש.

והשאלה היא, האם להסביר להם שבינתיים לא ידליקו טלויזיה בעצמם אלא על ידי שעון שבת בערב שבת, כדי שעל ידי כך לא יעברו על איסורי דאורייתא, וידגישו להם שעדיין יש איסור להנות ממעשה שבת, אך עדיף בינתיים שיראו טלויזיה על ידי שעון שבת מכיון שבאופן כזה האיסור אינו חמור כמו להדליק בידים. או שמא אין לעשות כן, מחשש שמא על ידי זה ימשיכו יותר זמן עם האיסור ה"קל" הזה, ומה שעוברים בינתיים על איסור דאורייתא, הרי הם בגדר תינוק שנשבה. והשיב לו הרב, דשב ואל תעשה. ע"כ.

ומבואר מדבריו, שיש להעדיף שיעברו בינתיים על איסור דאורייתא של הבערה בשבת, מאשר להודיע להם ששעון שבת פחות חמור מהדלקה וכיבוי.

ולא ירדתי לסוף דעתו בזה, דמלבד מה שנתבאר בס"ד לעיל (סעיף ט) שיש לצדד להקל בזה, עוד בה, דהנה מצינו בספר חסידים (סימן קעו), שהביא מעשה באדם אחד ששאל: מי שיצרו מתגבר עליו, וירא פן ישכב עם אשת איש, או עם אשתו נידה, או עם שאר עריות האסורות לו, אם יכול להוציא זרעו לבטלה כדי שלא יחטא. והשיב, שיש לו להוציא זרעו לבטלה ואל יחטא באשה. עכ"ד.

ומשמע מדבריו, שמותר לומר לאדם שיעבור על איסור קל, כדי להצילו מאיסור חמור, ולא אמרינן בכהאי גוונא שב ואל תעשה עדיף.

ולך נא ראה להרשב"א בתשובה חלק ה' (סימן רלח) שכתב: ודע כי לשון רכה תשבור גרם, ולעולם כל מישר דרך להסיר המכשלה מן העם, צריך לעלות מן הקלה אל החמורה, ואחר כוונת הלב הדברים אמורים. וכבר ידעת מה שאמרו חז"ל (נזיר כג:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה.

וכבר הראו לנו רבותינו מועצות ודעת במה שהזכירו (ע"ז טז.), אמר רב יהודה אמר שמואל, של בית רבי היו מקריבים מס ודורון למלך, שור של פטם ביום אידם, אף על פי שאסור לעשות כן. לאחר מכן הוציאו ארבעים אלף דינרים כדי שלא יקריבוהו ביום אידם אלא למחרת. לאחר מכן הוציאו ארבעים אלף דינרים שלא יקריבו אותו חי אלא שחוט. לאחר מכן הוציאו ארבעים אלף דינרים כדי שלא יקריבו אותו כל עיקר. ורבי עשה זאת כדי לעקור את האיסור לאט לאט.

ואתה דע לך עוד, כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במידה אחת, וזכור נא ענין אדונינו מלכינו דוד, אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעי, אף על פי שהיו בני מות, שאמר כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל, כי לכל זמן מזומן, והעלמת עין מן העובר והחוטא, לעתים מצוה היא, והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עיניו לעתים בקלות, עד אשר יחזקו זרועות העומדים על הפקודים, והעלמת עין בדבר זה מצוה רבה היא. ע"ש.

ועל פי דברי הרשב"א הללו, התיר בשו"ת יביע אומר חלק ח (יורה דעה סימן יב), לתת תעודת הכשר מהרבנות הראשית, לבית מלון אשר מקבל עליו את הפיקוח וההשגחה של הרבנות, ורצונו לשמור על כל דיני הכשרות ולציית להוראות המשגיח מטעם הרבנות, אבל דורש הוא להעלים עין ולתת לו אפשרות לתת מאכל חלבי לאחר ארוחה בשרית לאורחים הדורשים זאת. וטעם ההיתר, משום שמצילים אותם לכל הפחות שלא יביאו לשם נבילות וטריפות וכיוצא בזה.

והביא לכך סיוע נוסף ממסכת סוטה (מח.): אמר רב יוסף, אם הגברים שרים והנשים עונות אחריהם בקול זמר, הרי זה פריצותא. ואם הנשים שרות והגברים עונים להם, הרי זה כאש בנעורת, מפני שהעונה מטה אזנו לשמוע היטב את המזמר לענות אחריו, ונמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים המזמרות, וקול באשה ערוה, ומבעיר בכך את יצרו הרע כאש בנעורת. אבל כשהגברים שרים והנשים עונות, קצת פריצות יש, דקול באשה ערוה, אבל אינו מבעיר יצרו כל כך, שאין המזמרים מטים אוזנם לקול העונים.

והקשו בגמרא למאי נפקא מינה, והרי שניהם אסורים? ותירצו, שאם אין שומעים לנו לבטל את שניהם, נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת. ע"כ. אתה הראת לדעת, שתמיד יש לנו לבחור את הרע במיעוטו כדי להציל מה שאפשר להציל. וכיוצא בזה מבואר בשו"ת משיב דבר (יו"ד סימן מד) ובספר הגדול טהרת הבית (חלק ב עמוד תעח), ובספר ימי טוהר (עמוד רעד). ע"ש.

ועל כן נראה שבנידון דידן יש לנסות להציל עד כמה שאפשר את אחינו הטועים, ולא להניח לאותה משפחה להמשיך לעבור על איסורי תורה ואיסורי דרבנן גמורים של חילול שבת. וראה עוד בספר גביע הכסף (ברכות עמוד תג).

טז. בעל תשובה שהוריו שומעים חדשות בשבת, ומספרים לו מה אמרו בחדשות, מותר לו לשמוע את הוריו, ואין זה נקרא שנהנה מחילול שבת.[20]

20. כן כתב בשו"ת שבט הקהתי חלק ה סימן נז), וביאר שאיסור הנאה מחילול שבת שייך רק אם שומע ישירות מהרדיו, אבל כששומע זאת מאיש ששמע מהרדיו, הדבר קל יותר.

ועוד סברא יש להקל, על פי מה שכתב בשו"ת המרש"ג (חלק א סימן מג), דאף על גב שגוי שעשה מלאכה בשבת לצורך ישראל אסור להישראל ליהנות בשבת מן המלאכה, מכל מקום כל זה דוקא כשנהנה מהמלאכה עצמה, אבל להנות מדבר שנגרם מכך מותר. למשל, גוי שהדליק הנר בשביל ישראל, אסור להשתמש לאורו. אבל אם לאחר שהדליק הגוי את הנר בשביל הישראל תיקן אדם אחד איזה דבר מאכל לאור הנר, כגון שחתך בצלים או לחם, או שמצא איזה כלי לאורו, לא מצינו שיהיה הישראל אסור לאכול את אותו מאכל שנתקן לאור הנר שהיה אסור להשתמש לאורו, הגם שלא היה המאכל יכול להיות מתוקן אלא לאור אותו הנר.

והטעם לכך, משום שלא מצאנו שגזרו חכמינו ז"ל איסור הנאה בכהאי גוונא. ומזה נלמד שהוא הדין לגבי שמיעת חדשות ממי ששמע אותן מהרדיו בשבת, שאין בכך איסור, בפרט כשהוריו עלולים להיפגע אם יסרב לשמוע את דבריהם. ועיין מה שכתב בשו"ת עשה לך רב (חלק א סימן לה).

הליכה למגרש כדורגל

יז. אדם שמתקרב ליהדות, והחל לחבוש כיפה ולקיים מצוות, אבל עדיין אינו מסוגל להימנע מהליכה למגרש כדורגל בשבת, לא ילך למגרש עם כיפה, אלא ילך עם כובע, כדי למנוע חילול ה'.[21]

הסתכלות במשחק כדורגל בשבת

21. הנה עצם ההסתכלות על משחק כדורגל בשבת, אסורה בהחלט, כפי שכתב בספר ילקוט יוסף (שבת כרך ג עמוד עא), שאין ספק שיש בזה חילול ה' לעמוד ולהסתכל איך אנשים מבני עמנו רומסים ברגל גאווה את קדושת השבת, על ידי משחק הכדור, שהוא אסור בהחלט בשבת קודש, ומה גם שעצם נוכחות קהל הצופים במשחק, יש בו כדי

להביא עידוד למשחקים, וגם יש בזה איסור של מושב לצים. ע"ש. וכן כתב בשו"ת זה הים (חלק א סימן לח). וברור.

להוכיח את ההולכים למשחקי כדורגל

וכאן המקום להביא תשובת מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א שהובאה בשו"ת שער שמעון אחד (חלק א עמוד קלו), שנשאל האם להוסיף להוכיח את הציבור שלא ללכת למשחק כדור רגל בשבת. והשיב, שבודאי שיש מצוה רבה להוסיף ולהוכיח על כך כל שיש תקוה שאחד מן השומעים יחזור למוטב, ודוקא כשהדבר ברור שלא ישמעו אין להוכיח את הרבים יותר מפעם אחת, מה שאין כן באופן שאין זה ברור כלל.

וידוע מה שאמרו בירושלמי (סוף תענית) שחורבן עיר "טור שמעון" היתה בגלל ששיחקו בכדור בשבת, וכל שכן כאן שאֵלֶה ברכב ואלה בסוסים, ועושים חילול שבת בפרהסיא, הא ודאי שכל איש החרד לדבר ה' ימנע מללכת במקומות אלה, וכל המזכה את הרבים להימנע מכך, זכות הרבים תלוי בו, ומה' ישא ברכה. ע"כ.

ובספר עלינו לשבח (חלק ב עמוד תקנח) נשאל, האם עדיף לבעל תשובה שילך למגרש בשבת בלי כיפה כדי למנוע חילול ה', או שילך עם כיפה. וכתב בשם הגאון ר' יוסף ש. אלישיב שליט"א, שילך למשחק עם כובע. ע"ש.

וכמובן שכל זה הוא רק באופן שאם נאסור עליו ללכת למגרש, עלול לעזוב את דרך התשובה וחלילה יכול לחזור לסורו, ולכן מורים להקל בזה [כעין "תקנת השבים"]. אבל בלאו הכי, אין לצפות במשחקי כדורגל בשבת כנזכר לעיל.

להראות לתינוק בוכה מכוניות שנוסעות בשבת

דרך אגב, ראיתי בספר והערב נא (עמוד 209) שהביא שאלה שנשאל הרה"ג רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, האם מותר להרגיע תינוק בוכה על ידי הושבתו במרפסת, וכשיתבונן במכוניות הנוסעות בכביש, ירגע. או שמא פעולה זו נחשבת כהנאה מחילול שבת, ויש לאסור זאת.

והשיב, שיתכן שאין זה נחשב להנאה מחילול שבת, כיון שאינו נהנה מעצם הנסיעה, אלא רק המראה מרגיע את הילד. ומה גם שמצינו שחכמינו ז"ל התירו במקום צורך להרים את הילד הקטן כשהאבן בידו, אף על פי שהרי זה כאילו האב נושא את האבן בידו. ומבואר שבמקום צער יש מקום להקל לצורך תינוק.

ומכל מקום למעשה מסתבר שיש בזה חילול ה' שמראה לתינוק חילולי שבת, וכי אם היו מובילים את אביו לטבח (לשוחטו) - וכי גם אז היה מראה זאת לבנו כדי להרגיעו?!

וכעין זה כתב רבינו החזון איש (סימן לח ס"ק ד) וזה לשונו: הנהנה ממעשיו של מחלל שבת - מעיד חס ושלום שאין לבו כואב על חילול שבת, ויש בשימושו איסור חילול ה'. ואכן בספר מעשה איש (חלק ב) מובא בשם החזון איש זצ"ל, שראוי להמנע מללכת בשבת לבקר או לטייל במקום שיראה חילול שבת, כגון במקום שיש מכוניות נוסעות או הפעלת מכשירים חשמליים. ומסופר שהחזון איש שמע מכונית עוברת, והחביא עצמו בין שיחים קוצניים, וכשמלוהו העיר לו על כך, אמר לו הרב: ראֵיית חילול שבת דוקרת יותר!

קריאת עיתונים

יח. אין לקרוא עיתונים בשבת, מפני שיש בהם פרסומות ודברי חול שאסור לקרותם בשבת קודש.[22]

אולם בעל תשובה שמתחיל לשמור שבת, וקשה לו בתחילת דרכו להימנע מקריאת עיתון בשבת, יש מקום להקל לו לקרוא עיתון באופן שאינו קורא כתבות העוסקות בעניני מסחר וכדומה, אלא רק כתבות העוסקות בעניני ספורט או על המצב הביטחוני וכיוצא בזה [וימנע מלקרוא בפה אלא יקרא בהרהור].[23]

וכל זה דווקא לגבי קריאת עיתון דתי, אבל קריאת עיתון חילוני, כגון 'ידיעות אחרונות' או 'מעריב' וכדומה, אסור לקרוא בהם אפילו בימות החול, מפני שהם מלאים בפריצות ולשון הרע ושאר דברים רעים, ושומר נפשו ירחק מהם, ובשבת אסור אפילו לגעת בעיתונים אלו, משום שהם מוקצה.[24]

22. כתב מרן השולחן ערוך (סימן שז סעיף יג): שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלת שלום, אסור לקרותם בשבת, ואפילו לעיין בהם בלא קריאה, אסור. וכתב המשנה ברורה (ס"ק נא), בשם הרא"ש, שטעם האיסור הוא משום שנאמר: "ממצוא חפצך ודבר דבר", שלא יעשה בשבת כפי שעושה בחול. ע"ש. וראה בטורי זהב (ס"ק יא). ולפי זה אין לקרוא עיתון (דתי) בשבת, מאחר שיש בו דברי חול, ואין לקרוא בשבת דברים הקשורים לימות החול.

קריאת עיתון בשבת למי שמצטער ללא קריאתו

והנה בשו"ת שאילת יעב"ץ (חלק א סימן קסב) נשאל בענין קריאת עיתונים הנדפסים בכרכים ועיירות גדולות מדי שבוע בשבוע, שמטרתם להודיע בקרב הארץ חדשות המתרחשות מעניני מלחמה ושאר מאורעות, האם מותר לקרוא אותם בשבת.

והשיב, שפשוט שאינם בכלל איסור שטרי הדיוטות, ודינם כאגרת השלוחה לאדם שאינו יודע מה כתוב בה, שמותר לקרותה, וביחוד בזמן שיש מלחמה ומצב חירום

בעולם, שלפעמים יש צורך גדול לידע איזה צד גבר וכיוצא בזה, ופשיטא דעדיפי קריאת עיתונים הללו מסיפורי מלחמות שהתיר בתרומת הדשן לבני אדם שמתענגים בכך, כל שכן הכא שיש בזה גם עונג וגם צורך קרוב, ומניעת צער למי שרגיל לקרותם, שנפשו שוקקת וכוספת לדעת המתחדש בהם. על כן היה נראה בעיני היתר גמור לקרותם.

ואף על פי שהשולחן ערוך (סימן שז סעיף טז) אסר לקרואת בשבת מליצות ומשלים של שיחת חולין וכן ספרי מלחמות. לא אסר סיפורי מלחמות אלא אותן שעברו, וגם בזה לא אסר אלא דווקא אם קורא אותם בקבע מתוך ספרים המחוברים.

אמנם עדיין חוכך אני להחמיר, מפני שבסוף העיתון רגילים להודיע גם עניני סחורות וקרקעות וכלים הנמכרים ושאר עניני משא ומתן ועסקי תגרים, שזה ודאי אסור לקרותו בשבת, ואפילו לעיין בהם בהרהור בלבד אסור, דאף על גב שהרהור בעסקיו מותר, היינו במחשבה בלבד ולא בקריאה מתוך הכתב.

ואם תאמר שיזהר מלעיין בדברים הללו הנזכרים, ונתיר לקרוא בשאר הדברים הנמצאים בעיתון שמותר לקרוא בהם. יש לומר סחור סחור לכרמא לא תקרב, בפרט לסוחרים שכל הבטתם בהם הוא בשביל כך, נכון לאסור לגמרי. ע"כ.

ומבואר מדבריו, שאין לקרוא בשבת עיתונים שלנו, משום שישנם בין הדפים ובסוף העיתונים הרבה פרסומות ודברי חול שאסור לקרותם בשבת.

והוסיף בשו"ת חמדת צבי (חלק א), שאף על פי שמצינו שהקלו הפוסקים למי שמתענג מדיבור חול, לדבר דיבורים אלו בשבת [כמו שכתב התרומת הדשן המובא בשאילת יעב"ץ הנ"ל], מכל מקום קריאת עיתונים למי שמתענג אסורה בשבת, משום שבאופן שגזרו חז"ל גזירה, לא מתירים אותה במקום עונג, ומאחר שבעיתון יש גזירת שטרי הדיוטות, אין להתיר לקוראו בשבת, ורק בדיבור שאין בו גזירה זו התירו. ע"ש.

וכן תראה בשו"ת מנחת יצחק (העליר דף כו.) שכתב, שהגם שראיתי איזה מחברים המתירים לקרוא עיתונים בשבת, בכל זאת אין רוחי נוחה מזה כלל, יען כי קריאת עיתונים מביאה את בני האדם לידי שיחות בטלות לספר מעשיות וחדשות מהויות העולם, וביניהם יקרה לפעמים לדבר גם בעניני מקח וממכר, שהוא איסור גמור מדרבנן, ובאמצע השיחה אינם מבחינים כלל בין האיסור והמותר.

ומה מאוד מוזר בעיני לראות איך במקום אשר בדורות הראשונים היו כל הזקנים עם נערים הוגים תמיד בכל יום השבת רק בתורת ה' התמימה, עתה כל היום מספרים שמועות וחדשות מהעיתונים, וכל המרבה לספר הרי זה משובח. וזה ודאי לא ישר בעיני כל בעל שכל, כי קדוש היום לאדונינו ומחויב כל איש יהודי לענג את יום השבת רק

בדברים מוסריים ורוחניים, ולא בדברים ריקים והבלים כמו אלה. ועל כן בודאי ראוי והגון על כל איש לחדול מלקרוא עיתונים בשבת. ע"כ.

והן אמת שבשו"ת שבות יעקב חלק ג (סימן כג) כתב בענין קריאת העיתונים בשבת, דאפשר שמה שפסק השלחן ערוך שאסור לקרות בספרי מלחמות בשבת, היינו דווקא מלחמות קודמות ישנות שאין בהם צורך לקרות בהם עכשיו, אבל עיתונים שנדפסים בהם חדשות ואירועים של זמנינו שיש בהם כמה צורכי בני אדם לדעת באיזה מדינה יש מלחמה או שאר מקרים רעים, ואולי אפשר להציל איזה דבר על ידי איזה פעולה וכיוצא בזה, נראה שאין בזה איסור קריאה משום שטרי הדיוטות. ע"כ.

מכל מקום בשו"ת אבני ישפה חלק א (סימן עו) הביא דברי השבות יעקב הנ"ל, והעיר עליו מדברי השאילת יעב"ץ הנזכר לעיל, והוסיף, שיתכן שגם השבות יעקב מודה לאסור אם יש ענינים של משא ומתן בעיתון, ודוקא בזמנו שלא היו מדפיסים עניני משא ומתן בעיתון, התיר לקוראו. ומאחר שהיעב"ץ ודאי אוסר, יש לנהוג כמותו, בפרט בזמנינו שיש בעיתונים הרבה מודעות של מכירת כל מיני דברים, כגון בגדים וכלי בית או בתים וכיוצא בזה. ע"ש.

וכבר הקדימו הרב משנה ברורה (שם ס"ק סג) וכתב לענין קריאת עיתונים בשבת, שאף שבתשובת שבות יעקב מיקל בזה, הרבה אחרונים אוסרים מפני שיש בהם ידיעה מעניני משא ומתן. וכן כתב בספר נזר ישראל בשם שולחן עצי שטים, וכלכלת שבת, ויסוד יוסף, שכולם מחמירים ואוסרים לקרות. עכ"ד.

וגם הלום ראיתי בשו"ת באר משה חלק ו (סימן סו), שכתב גם כן שגם לדעת השבות יעקב אין להקל לקרוא עיתונים בזמנינו, מכיון שאין בזה צורך כל כך. וכן פסק מרן החזון איש זצ"ל לאסור איסר בזה, משום שטרי הדיוטות. ע"ש.

וכן כתב בספר מנוחת אהבה (חלק א עמוד רלה), שאף על פי שיש מי שכתב להקל לקרוא עיתונים בשבת, מכל מקום בזמנינו שמדפיסים מודעות של פרסומות מסחריות כמעט בכל עמוד בעיתון, אסור לכל הדעות לקרוא בו בשבת, משום שאי אפשר להימלט מקריאת המודעות. ע"ש. וכן כתב לאסור בספר הליכות עולם (חלק ג עמוד).

וראה נא בשו"ת משנת יוסף חלק ז (עמוד קטז) שלאחר שחיזק את האיסור לקרוא עיתונים בשבת, הוסיף לומר שגם אין לקרא בשבת את מודעות הצדקה המחולקות לתיבות המכתבים, או שנשלחים בדואר מעסקני וועדות צדקה המתארים את גודל האסון ומצוקת המשפחה שלמענה אוספים, כי על ידי קריאתן מצטער בשבת. וכמו כן אין לקרוא מודעות אבל בשבת, מכיון שיש בהן משום צער שמצטער בקריאתן,

ואפילו אם כבר יודע מפטירת אדם זה, אין לקרוא בשבת את התיאור של האסון, ואיך שהיתומים בוכים וכו', כי זה משבר את הלב ומצער. וכבר כתב בספר חסידים, שאסור להזכיר בשבת מהאוהב שלו שמת. ע"ש.

וכבר כתב הרמב"ם בהלכות שבת (פרק כג הלכה יט), שאף לקרות בכתובים בשבת בשעת בית המדרש, אסור, גזירה משום ביטול בית המדרש, שלא יהיה כל אחד יושב בביתו וקורא, וימנע מבית המדרש. ע"כ. ולפי זה, על אחת כמה וכמה שאין לקרוא עיתונים בשבת קודש, ושומר נפשו ירחק מהם.

23. כתבו התוספות במסכת שבת (קטז: ד"ה וכ"ש) דתימא מדוע נהגו העולם לקרות בכתבים ואגרות השלוחים ממקום למקום. ונראה לר"י, דלא נקרא שטרי הדיוטות אלא רק שטרי חובות וכיוצא בהם, אבל אגרות שרי, דפעמים שיש בהם פיקוח נפש, ואפילו יודע שאין בו פיקוח נפש, מתיר רבינו תם, דלא הוי שטרי הדיוטות, כיון שאין צריך למה שכתוב בהם. ע"כ. וכן מבואר במרדכי (ביצה סימן תרסה) שדווקא שטר חוב וכדומה אסור לקרוא משום שדעתו לכתוב, אבל שאר כתבים לא.

ולפי זה, אותם המקילים לקרוא עיתון כדי לדעת מה מתרחש בעולם, ואינם צריכים למה שכתוב שם לצורך מסוים, יש להם אילנות גדולים לסמוך עליהם בראשית דרכם [אף על פי שכמה ראשונים חולקים על זה כמבואר בבית יוסף סימן שז].

ומה גם שיש מקום לצרף מה שכתב הרא"ש בפרק שואל (סימן א) בשם רבינו יונה, דאיכא רבוותא דאמרי שלא אסרו למנות האורחים מתוך הכתב אלא בקריאה דומיא דפיו, אבל עיוני בלא קריאה שרי. ע"כ. וכן כתב הבית יוסף (סימן שז) בשם עוד כמה מרבותינו הראשונים כמלאכים. ומאחר שבדרך כלל קוראים את העיתון בעיון מבלי להוציא את הקריאה בפה, יש לצרף דבריהם כסניף להקל במקום הצורך.

וראה בשו"ת אבני ישפה חלק ב (סימן עו) שהביא בשם גאון אחד שליט"א, שאי אפשר לאסור קריאת עיתונים מן הדין, באופן שאינו קורא את החלק של המסחר, וטעמו משום שהיעב"ץ לא אסר מן הדין לקרוא דברים שאינם עוסקים בעניני מסחר. ע"ש. וכן כתב בשו"ת יחוה דעת חזן (חלק ב עמוד נא), והוסיף, שישתדל לקרוא בלי להוציא מהפה, וגם לא ידבר עם אחרים על מה שקרא. וראה גם בילקוט יוסף (שבת סימן שז עמוד ?) שמשמע מדבריו שיש מקום להקל בזה. כיעו"ש.

והגאון ר' מאיר מאזוז בספרו מקור נאמן (עמוד צה) נשאל האם יש איזה צד היתר למי שקורא ביום שבת עיתון חדשות שאין בו דברי תורה. והשיב, שבשו"ת ישמח לבב (גאגין) מלמד עליהם זכות. וכן ראינו לרבנים גדולים בתורה. וכן העיד רבי ברוך

אפשטיין בספרו 'מקור ברוך' על דודו הגאון הנציב"ב ז"ל, שהיה קורא בשבת חדשות בעיתונים, לדעת מה שלום אחינו בית ישראל בארץ ובתפוצות. ע"כ.
ועל כן כתבנו, שבמקום הצורך יש מקום להקל לקרוא בעיתונים שאין בהם עניני מסחר וכדומה, אלא רק דברי חול, כגון ספורט וכיוצא בזה.
וראה בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה סימן כב) שנשאל, האם מותר לטלטל עיתונים בשבת, ובפרט עיתונים המיוחדים למסחר. והשיב, שאין עיתונים אלו עומדים לשימוש לצור על פי צלוחיתו, כי אין דרכנו בכך, ולכן בביתם של אותם שלא קוראים עיתונים אלו, הוי להו מוקצה. ונכון הוא שלא לקרות בעיתונים המיוחדים למסחר. אכן לאלו שלא יודעים את האיסור וקוראים בהם, אין לאסור עיתונים אלו מחמת מוקצה.

איסור החזקת וקריאת עיתון חילוני

24. פשוט. וכן כתב בשו"ת באר משה (ח"ו סימן סו) שעיתון זה אסור בטלטול בשבת, ודינו כדין חמץ בפסח שחל בו איסור "בל יראה ובל ימצא", וכבר כתב בספר דרך פיקודיך, שבית שיש בו ספרי מינים [כגון עיתונים חילוניים], אסור לומר שם דברי תורה כי הוא עבודה זרה ממש. ע"כ. וראה מה שכתב בספר ילקוט יוסף (שבת ב עמוד רט).
ובספר "והצנע לכת" (עמוד קנג), הביא מכתב מהגאון רבי ישראל קנייבסקי (הסטייפלר) וזה לשונו: לא טובה השמועה כי באה, אשר עיתונים ושבועונים טמאים ומנוולים המלאים זוהמה נוראה, שכל ג' עבירות החמורות כלולות בהם, מכל מיני גירויים ותועבות המקולקלים שבהם מציגים שם רח"ל.
ועל שמועה כי באה שבעוונות הרבים העיתונים ושבועונים הטמאים הללו נמצאים גם באיזה בתים מהיראים והחרדים, שמתוך חסרון ידיעה חושבים שאין כל זה פוגם אלא באנשים ולא בנשים ובנות ח"ו, ומניחים אותם לקרוא ולהיטמא בהם רח"ל, והתברכו בלבם שלא יאונה להם כל און.
ובאמת איסור חמור הוא להכניסם בבית יהודי, וכל שכן וקל וחומר שאיסור נורא ואיום הוא לקרוא בהם, ולהביט בתמונות זוועה שבהם, אחד האנשים ואחד הנשים והילדים, כולם בכלל האיסור שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ואמרו חז"ל: 'אחרי לבבכם' זו מינות, 'ואחרי עיניכם' זה הרהורי עבירה.
וכל הקורא בהם, מאבד כל זיק של יראת שמים ואמונה, ומתחייב בנפשו ונפש בניו ובני ביתו, והתוצאות הרעות מי יראנה. ובודאי אחד האיש ואחד האשה הקוראים בהם, גורמים לעצמם רעות רבות וצרות נוראות גם בעולם הזה, ואוי להם מיום הדין ויום התוכחה. וביותר תלוי הדבר בעקרת הבית להישמר ולשמור שכל מיני זוהמות הנ"ל,

בל יראה ובל ימצא בבית, ובזכות זה, תזכה לברכת טוב גם בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא לעולם שכולו טוב.

מעשה היה בישיבה בכפר חסידים, שלמד שם בחור שסבל מאוד משטפי דם מהאף, ולעיתים קרובות היה מקבל שטף דם ממש חזק. אותו בחור היה נגוע בשמירת עיניו, שהיה קורא עיתונים חילוניים. הלך הבחור מרופא לרופא ולקח תרופות, אך ללא הועיל. עד שהיה אצל פרופסור גדול שהחליט כי יש צורך בניתוח, והוחלט כי הניתוח ייערך בבית הרפואה "הדסה" בירושלים.

ביום הניתוח, נכנס הבחור לקבל ברכה מאת הגאון הצדיק ר' אליהו לאפיאן זצ"ל. החל הצדיק לשוחח עם הבחור בעניין העיתונים, וביקשו שיקבל על עצמו שלא לקרוא בהם יותר, ויפסיק לטמא את עיניו ונפשו. חשב הבחור כי יוכל להיפטר בנענוע ראש והבטחה קלה, ונענע ראשו לאות הסכמה.

הרים ר' אליהו קולו בתוקף ואמר: "אם אין אתה מקבל על עצמך באמת שלא לקרוא יותר עיתונים, אז חבל על הנסיעה ועל הניתוח"... הבחור נבהל ביותר, וקיבל בהבטחה גמורה שלא יקרא בהם יותר, ואז בירכו הרב לשלום, והניתוח הצליח.

עברו שנים והתרחש מאורע מעניין. הבחור שלא יכול היה להתגבר על יצרו, לקח עיתון וקרא, ותיכף כשהתחיל לקרוא, קיבל שטף דם חזק שלא יכל לעוצרו. רצו בבהלה לר' אליהו, אך הרב לא רצה לשמוע את דבריו, ורק אחרי שהבחור קיבל שוב על עצמו שלא יקרא יותר עיתונים, אז בירכו הרב, ויותר לא סבל הבחור מאותה בעיה.

להנות מחילול שבת

יט. אסור להנות בשבת מחילול שבת שנעשה על ידי יהודי, אפילו אם אותו יהודי חילל שבת לצורך עצמו. ועל כן, בעל תשובה שהוריו או אחד מקרובי משפחתו הדליקו את המזגן בשבת, אין לו להנות מהמזגן, וצריך הוא ללכת לחדר אחר.[25]

אומנם אם אין לו אפשרות ללכת לחדר אחר, או שהמזגן מפוצל ומגיע לכל החדרים, רשאי להישאר בבית, ויתכוון שלא להנות מהמזגן.[26]

25. כמבואר בשלחן ערוך (סימן שיח ס"א) שאסר להנות בשבת ממלאכה שנעשית במזיד, וכתב שם הביאור הלכה (ד"ה המבשל), שאם חיללו שבת במזיד, אין שום אחד מהפוסקים שיקל להנות מזה בו ביום, אפילו באיסורא דרבנן. ע"ש. ומירי הכא באופן שכוונתו להנות מהמזגן, אבל אם אינו מתכוון להנות, קיל טפי כמבואר בהערה הבאה.

להנות בעל כורחו מדבר אסור

26. הנה באופן שאין לו אפשרות ללכת לחדר אחר וכדומה, העצה היא שלא להתכוון להנות מהמזגן, דקיימא לן להלכה במסכת פסחים (כה:), שהנאה הבאה לאדם שלא לרצונו, ואינו מתכוין לכתחלה ליהנות ממנה, מותר. וכן פסק הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פרק יד הלכה יב), וכן כתב רבינו ישעיה האחרון ז"ל, שהשומע מנגינות שמנגנים לפני עבודה זרה, אם אינו מתכוין ליהנות מותר, ואם מתכוין ליהנות אסור.
ועל פי זה הורה מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר חלק י' (או"ח סימן לד), שחייל דתי הנמצא בחדר אחד עם כמה חיילים, ואחד מהם הדליק את הרדיו, אסור לו להטות אוזן לשמיעת החדשות או הנגינות. אבל אם יושב או הולך לתומו ושומע, אין בזה איסור, שהרי אינו חייב לאטום את אוזניו או לצאת לחדר אחר, מאחר שאינו מתכוין לשמוע וליהנות מהרדיו. ע"ש.
ומזה נלמד להקל בנידון דידן. וכן ראיתי בספר שלחן המערכת (ח"ב עמוד תרסד), שדן לגבי דייר אחד שהדליק בשבת את ההסקה המרכזית, האם השכנים צריכים לעזוב את ביתם. והביא שדן בזה בשו"ת הר צבי (סימן קפה) וכתב, שהוא בגדר הנאה הבאה לאדם בעל כורחו, ואינו מתכון להנות ממנה, ולכן יש להקל להם להמשיך לשהות בביתם.

לברך ברכת מזון לאור חשמל שהדליקו בשבת

יש לדון אודות בעל תשובה שישב לסעוד סעודת שבת בליל שבת, ובאמצע הסעודה קפץ החשמל בבית וכבו כל האורות, ואביו שאינו שומר מצוות הלך והרים את כפתור החשמל, האם מותר לו לעשות ברכת המזון מתוך סידור לאור החשמל, או שמא אסור לו להנות מהחילול שבת.
וראיתי בספר חשוקי חמד (סוכה עמוד סב) שכתב, שבעל תשובה שעדיין אינו יודע ברכת המזון בעל פה, ואדם שאינו שומר שבת הדליק נר או אור בשבת, אסור לו להשתמש באור לצורך קריאת ברכת המזון מן הסידור, משום שאסור להשתמש באור שהודלק על ידי ישראל, ואפילו למצוה, ויבטל ברכת המזון, ואל יעבור על איסור שימוש בנר שהודלק בעבירה, וביחוד כאשר יש בזה גם חילול ה'. ע"כ.
ובמחילה מכבוד תורתו אין דבריו מוכרחים, דהנה כתב בספר ילקוט יוסף (סימן שיח עמוד מד), שאם אירע קצר חשמלי בשבת בביתו, ועברו ותיקנו את החשמל באיסור, יש אומרים שמותר ללמוד לאור חשמל זה בשבת, ואף אם נהנה בלימודו, מכל מקום אין זה נחשב להנאה ממעשה שבת, כיון שאינו עושה זאת לצורך הנאת גופו, אלא לקיום מצות תלמוד תורה, והמצוות לא ניתנו לעם ישראל בשביל הנאתן, אלא מצות מלך עליהם

לקיים את המצוות. והסומך על דבריהם להקל כשאין לו אפשרות ללמוד במקום אחר, יש לו על מה לסמוך. וטוב שילמד דברים שאין לו בהם הנאה כל כך.
וכיוצא בזה כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק א עמוד ריג), שאם חיממו בית מרחץ בשבת, מסתבר שגם במעשה שבת מותר לטבול טבילה של מצוה, כיון שמצוות לאו להנות נתנו, ואף שיש לו הנאה בשעת קיום המצוה נמי מותר. ע"ש. ולפי זה בודאי שיש מקום לסמוך על דעת הפוסקים המקילים להנות מחילול שבת לצורך מצות ברכת המזון שמצוותה מן התורה. ועיין במשנה ברורה (סימן רעה ס"ק יז).

כ. בעל תשובה שאמו או אשתו מכבסות לו את בגדיו בשבת, ואף על פי שמפציר בהן שלא יעשו כן, אינן מוכנות לשמוע לו, ישתדל לא לתת להן שיכבסו לו את הבגדים, אלא יקח את בגדיו למכבסה בימות החול, כדי למנוע מהן מלחלל שבת עבורו.
ואם אין לו אפשרות לעשות כן, מותר לו להנות מהבגדים המכובסים במוצאי שבת. וכן אם תפרו לו כפתור לבגד בשבת, מותר לו ללבוש את הבגד במוצאי שבת.[27]

27. על פי המבואר בשלחן ערוך (סימן שיח ס"א), וכן מבואר בשו"ת אזני יהושע (סיגל סימן ב), אלא שהחמיר שם להצריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו, ורק לאחר מכן יהנה מהבגד. כיעו"ש. וראה בספר מקור נאמן (עמוד קא).

ודע, שכל היתר זה נאמר רק באופן שאמו או אשתו מכבסות לו את הבגדים בשבת באופן ארעי, אבל אם עושות כן בקביעות, נראה שאין להתיר לו ללבוש את הבגד במוצאי שבת, כמבואר בספר כף החיים (סימן שיח אות יב), ובילקוט יוסף (שבת ג עמוד כג), שכל מה שהתירו להנות במוצאי שבת מתבשיל שבישל ישראל בשבת, היינו דווקא כשנעשה באופן ארעי, אבל אם עושה כן באופן קבוע במזיד, אסור גם לאחרים ליהנות מאותו תבשיל לעולם, אף אם לא ציווה אותו לבשל בשבילו בשבת, מכיון שהוא עושה כן במזיד בקביעות, יש לאסור בזה כמו למבשל עצמו.
ועל כן, באופן כזה יש לקחת את הבגדים המכובסים, וללכלך אותם במוצאי שבת, ולאחר מכן לכבסם שנית, כדי שלא יהנה מהחילול שבת שנעשה בגדים, וכמבואר בספר בן איש חי (פ' ויחי אות יט) [ולא מספיק לשים אותם על החולות]. וכן הסכים להלכה מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א, כמובא בשמו בספר ילקוט יוסף שבת ב (עמוד עא).

כא. אסור לרסק בשבת עגבניות בפומפיה, משום שיש בזה איסור טוחן.28 ולכן אדם שמתארח אצל קרוביו בשבת, והגישו לפניו ג'חנון, ורסקו את העגבניות בשבת, אסור לו לאכול מהעגבניות, משום שנהנה מחילול שבת.[29]

28. כתב מרן השולחן ערוך (או"ח סימן שכא סעי' י יב), שהמחתך את הירק דק דק, חייב משום טוחן. ואסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות. ע"כ. ולפי זה ברור שיש איסור לרסק עגבניות בפומפיה אפילו אם דעתו לאוכלם לאלתר.
וכן כתבו לאסור איסר בשו"ת תבואות שמש (סימן עד), ובספר מנוחת אהבה (ח"ב פרק ח סעיף י), ובספר גינת אגוז (חלק א סימן לח) ועוד. ומכל מקום מבואר בשו"ת יחווה דעת (חלק ה סימן כז), שמותר לרסק עגבניות או שאר פירות וירקות בשיני המזלג, כדי לאוכלם לאלתר. והמחמיר שלא לרסק כלל תבוא עליו הברכה. ע"ש.
29. על פי המבואר לעיל שאסור להנות מחילול שבת שנעשה על ידי ישראל. וישתדל לעשות כן בחכמה ובתבונה כדי למנוע מצה ומריבה. ועיין בספר שלחן המערכת (ערך הנאה אות שטו), לגבי הנאה מחילול שבת שנעשה בשוגג.

כב. בעל תשובה שאביו נסע ביום שבת לקנות שתייה או מיני מאכל, ויש חשש שאם הבן יסרב לשתות או לאכול ממה שאביו קנה עבורו, האב יתרגז ויעורר מחלוקת בבית, יש להקל לבן לאכול ולשתות ממה שקנה אביו, מפני שיש אומרים שמותר להנות מדבר שלא נעשה בגופו חילול שבת.[30]

הנאה מחילול שבת שלא נעשה איסור בגוף הדבר

30. הנה מרן בשלחן ערוך (סימן שיח סעיף א) כתב, שהמבשל בשבת, או שעשה אחת משאר מלכות, אסור לאחרים להנות מהמלאכה בשבת, אלא רק במוצאי שבת.
וכתב שם הביאור הלכה בשם החיי אדם, שדוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה, כגון מבשל וכיוצא בזה. אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה, אם בשוגג, מותר אפילו לו ואפילו בו ביום. ואם במזיד, אסור אפילו לאחרים עד מוצאי שבת. ומכל מקום יש להחמיר בכל איסורי תורה כמו במבשל. ע"כ.
ולפי זה, בנידון דידן לכאורה יש לאסור להנות ממה שקנו עבורו, ואף על פי שלא נעשה איסור בגוף הדבר, מכל מקום מבואר בחיי אדם, שאם חיללו שבת במזיד, אסור להנות מאותו דבר אפילו אם לא עשו בגופו חילול שבת. ומאחר שבנידון דידן היה חילול שבת במזיד, אין להנות מזה בשבת.
ברם, יש מקום להקל בזה במקום הצורך, על פי מה שכתב בספר ילקוט יוסף שבת (סימן שיח עמוד צה), בענין מחלל שבת בפרהסיא המקיים מסיבת בר מצוה בבית הכנסת בשבת, והביא בשבת ברכב לבית הכנסת מיני מגדנות הכשרים לאכילה, יש לכל בעל נפש להמנע מלאכול מגדנות אלה בשבת, משום שיש אומרים דכיון שהובאו

באיסור, דינם כדין דבר שנתבשל בשבת שאסור לאוכלו. ואם רב בית הכנסת חושש מפירצה בשמירת השבת מאחר שאנשי קהילתו הם יראי שמים, ראוי גם שיאסור על הקהל לאכול מגדנות אלה.

אבל אם הוא יודע שדבריו לא יתקבלו על השומעים, ואם יאסור עליהם לאכול מגדנות אלה, הדבר יעורר מחלוקת גדולה, ואף יגרום להרחקתם של כמה מבני הקהילה מהיהדות, באופן כזה מותר לו להימנע מלהכריז לקהל שלא לאכול המגדנות הנ"ל, ויסמוך על סברת המקילים לענין איסור הנאה ממלאכת שבת, שכל שלא נעשה שינוי בגוף הדבר, אין בזה איסור הנאה ממעשה שבת, ואין זה דומה למבשל בשבת שנעשה שינוי בגוף הדבר. אך עם כל זה, רב הרוצה לקנאות קנאת ה' ולמחות על חילול שבת, יש לו על מה לסמוך, והכל לפי שיקול דעתם של חכמי ישראל ולפי הענין. ע"כ.

והכא נמי יש לומר בנידון דידן, דמאחר שאותו אב מחלל שבת עלול להיפגע מכך שבנו אינו אוכל ושותה ממה שקנה עבורו בשבת, ואף עלול להיווצר מכך מחלוקת ומריבה במשפחה, במקום צורך כזה, ראוי לסמוך על דעת המקילים שסוברים שמאחר שלא נעשה איסור בגוף הדבר, יש להקל בזה. וגדול השלום.

וראה בשו"ת שערי עזרא בצרי (או"ח סימן כז), ובשו"ת לב אברהם (סימן מא), בדין מי שפתח את המקרר החשמלי בשבת כדי להוציא משם מאכלים, ונדלקה הנורה שבמקרר, שפסקו להתיר את האוכל באכילה, משום שלא נעשה שום איסור בגוף האוכל. והובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר (חלק י). ועיין בשו"ת דברי בניהו (חלק ט עמוד שנ).

בישול

כג. אין לשפוך מים רותחים בשבת לתוך סיר רותח של חמין שהתייבשו מימיו, ובודאי שאסור לשפוך מים מהברז לתוך סיר החמין, משום שיש בזה איסור בישול שאיסורו מן התורה.[31]

אומנם בעל תשובה שהתארח אצל הוריו בשבת, ונודע לו שאמו הוסיפה מים מהברז לתוך הסיר של החמין בשבת, אם משער שיש בסיר אוכל פי ששים מהמים שהוסיפה אמו, רשאי לאכול מאותו האוכל בשבת. [ובדיעבד גם כשאין ששים כנגד המים, יש להקל בזה]. ובודאי שיש להקל בזה באופן שהוסיפה לסיר מים מבושלים מהמיחם, שאז אפילו שברור לו שאין באוכל פי ששים כנגד המים, מותר לכתחילה לאכול מאותו התבשיל בשבת.[32]

31. ראה שלחן ערוך (סימן שיח סעיף א), ובשו"ת יחוה דעת (ח"ד סימן כב), ובמה שכתבו בשו"ת שמש ומגן (סימן ח), ובשו"ת תפילה למשה (חלק א סימן ה). ואכמ"ל.

ביטול תבשיל שהתבשל בשבת באיסור

32. הנה בבית יוסף (סימן שיח) כתב בשם השבולי הלקט, שאם עבר ונתן מלח שאינו מבושל אפילו בכלי ראשון, אפילו הוא על האש דעבד איסורא, המאכל מותר, דהמלח בטל לגבי המאכל. והובא להלכה ברמ"א (שם סעיף ט).

ולכאורה היה צריך לאסור את התבשיל באכילה, משום דהוי דבר שיש לו מתירים [לאחר השבת], דקיימא לן שבכהאי גוונא אפילו באלף לא בטיל, כדאיתא במסכת ביצה (דף ג:). אולם מאידך יש לומר, שכאן נתבטל המלח קודם שנעשה בו איסור בישול, שהרי המלח צריך בישול רב כמו שצריך לבשל בשר שור, ועד שיתבשל הרי הוא כבר בטל בתבשיל. נמצאנו למדים; שאפילו אם אותו הדבר שהתבשל היה ניכר בפני עצמו לפני שהתערבב בתבשיל, מכל מקום אם חלות האיסור נעשה רק לאחר שהדבר כבר נתערב בו, גם כן מהני לבטלו בדבר שיש לו מתירים.

ולפי זה יש לדון, אם הוסיפו מים לתוך סיר של חמין שעל הפלאטה, דאף על גב שבודאי עברו כאן על איסור בישול בשבת, מכל מקום המים הנוספים מתערבים מיד במים החמים שבסיר ומתבטלים שם לפני שהספיקו להתבשל, ולכן יש להתיר ליהנות בשבת מהתבשיל שבסיר [שהרי האיסור נולד בתוך תערובת ההיתר].

ברם, יש לדון האם צריך שיהיה בסיר ששים פעם כנגד המים שהוסיפו לתוכו, או שהמים שהוסיפו בטלים ברוב אף כשאין ששים של היתר כנגדם.

הנה הפרי מגדים (סימן שיח) כתב, שצריך שיעור ששים כדי לבטל מעשה שבת. אך הכתב סופר (או"ח סימן נ) כתב, דכיון שעיקר איסור מעשה שבת הוי מדרבנן, גם לח בלח מתבטל שפיר ברוב, ואין צריך שיעור ששים כדי לבטלו. ומכל מקום סיים, שלמעשה יש לחוש לדברי הפרי מגדים להצריך ששים. ע"ש. ולפי זה לכאורה בנידון דידן אם אין בסיר ששים כנגד המים, יש לחוש לחומרא שלא לאכול את התבשיל בשבת. אולם כל זה איירי בדבר שנאסר כבר משום מעשה שבת, וכגון שנתבשל בשבת בקדרה בפני עצמה, ואחר כך נתערב בדבר שנתבשל מערב שבת, דבזה יש לחוש לדברי הפרי מגדים, ולהצריך ששים. אבל בנידון דידן שהאיסור והתערובת באים כאחד, חשיב כזה וזה גורם דבטיל ברוב, ואף אינו חשוב כדבר שיש לו מתירים, ולכן מותר להנות ממנו מיד.

וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה (חלק א סימן ה), והוסיף, שמי שטעם את התבשיל בשבת, וראה שטעם הבשר לא נרגש יפה במרק, ועבר והוסיף בשבת עוד חתיכת בשר שהיא פחות משיעור ששים כנגד כל התבשיל, אף שעשה מלאכה דאורייתא לבשל בשר בשבת, וגם יש לו הנאה גדולה בכל התבשיל מהוספת חתיכת בשר זו, אפילו הכי אין התבשיל נאסר מכח זה, ומותר באכילה גם למבשל עצמו אפילו בו ביום, מהטעם האמור [דבטל לפני שנעשה בו איסור בישול].

ומצינו לרמ"א ביורה דעה (סימן קב סעיף ד) שכתב, שכל איסור שלא היה ניכר קודם שנתערב, בטל בששים ואינו חשיב בכלל דבר שיש לו מתירין. ופירשו שם האחרונים, כגון חבית מלאה ענבים מעוכים, והיה בה מערב שבת הרבה יין צלול, דאף על פי שעדיין יוצא יין מהענבים, מכל מקום מותר לשתות מיין זה בשבת, דמה שיצא בשבת בטל ביין שהיה שם, וכיון שלא היה עליו מעולם שם של יין איסור, ממילא לא הוי בכלל דבר שיש לו מתירים.

ולפי זה הוא הדין גם בנידון דידן, שקודם שהמים נפלו לתוך הקדרה, היו המים היתר גמור, ובעת שעירו אותם לקדרה ונתבשלו ונעשו איסור, מתבטלים הם בתבשיל, ובפרט אם נאמר שהמים עם התבשיל הוי מין בשאינו מינו.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן סט) שכתב לדון בשפחה גויה ששפכה מים בקדרה של המים החמים הנמצאת על האש, האם מותר ליהנות ממים אלה בשבת, וציין לספר אמרי יושר (חלק א סימן קכט) שכתב בפשיטות להתיר משום ביטול, וכל זה כשידוע שיש שם שיעור ששים, אבל כשאין ידוע כמה מים שפכה, ואין ידוע אם יש ששים כנגד המים, יש להחמיר.

ואף דמבואר בתשובת הרשב"א והובא בשלחן ערוך יורה דעה (סימן צח) דבדבר דרבנן אזלינן להקל ככל ספיקא דרבנן, ואם כן גם בנידון דידן הואיל ומעשה שבת הוי מדרבנן, הוה ליה ספקא דרבנן ולקולא, מכל מקום כיון שהוא בכלל דבר שיש לו מתירים יש להחמיר. ע"כ דברי האמרי יושר.

והרב במנחת יצחק העיר על דבריו על פי דברי הצל"ח בחידושיו לפסחים (יז.), שכל שהיה לו חזקת היתר, אף בדבר שיש לו מתירין אמרינן ספק דרבנן לקולא, דאף ספק דרבנן שלא היה לו חזקת היתר, אם נתערב ברוב אף שיש לו מתירין בטל ברוב, דכמו שאין חומרת יש לו מתירין כחו יפה נגד החזקה, כל שכן שאין כחו יפה נגד הרוב. כמבואר כל זה בספר ילקוט יוסף (שבת ג עמוד לג).

ובודאי שיש להקל בזה באופן שהוסיפו מים מבושלים לתבשיל שהצטמק, מפני שבאופן כזה יש לסמוך על דעת האומרים שאין בישול אחר בישול בלח, וכמבואר בילקוט יוסף (שם עמוד פא), ומה גם שכמה אחרונים התירו לעשות כן אף לכתחילה, ולא עת האסף.

ומכל מקום נראה מדברי הרב ילקוט יוסף הנ"ל, שגם באופן שאין בתבשיל ששים כנגד המים, יש מקום להקל בזה. וכן כתב בשו"ת דברי דוד טהרני (חלק ג עמוד כו). ע"ש. וראה עוד בספר חמדת משה (עמוד 145).

וכן כתב בספר שלחן שלמה (סימן שיח עמוד רפג), שאם הוסיף מים בשבת לתוך דוד של מים או לתבשיל שעומד על גבי האש, שהמים הנוספים מתערבים בתוך המים שהיו קודם, עוד טרם שהם מתחממים ומגיעים לשיעור שהיד סולדת בהם. וכיון דנקטינן שאפילו אם עצם הדבר היה ניכר בפני עצמו, מכל מקום אם חלות האיסור נעשה רק לאחר שכבר נתערב, מהני ביטול בדבר שיש לו מתירין, ומסתבר שמותר לפי זה לשתות אחר כך את כל המים או המרק אפילו אם יש רק רוב מים של היתר, ואין צריך שיעור של ששים.

וכן ראיתי בשו"ת אדני פז (חלק ד סימן לח), שכתב להקל בזה על פי דברי השבלי הלקט הנזכר לעיל, שאם עבר ונתן מלח בכלי ראשון שעל האש, מותר המאכל באכילה, משום שהמלח בטל למאכל.

לחמם דג שסחטו עליו לימון

והוסיף בשו"ת אדני פז (שם), ששאל את מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, אם סחטו לימון על הדג, ומיץ הלימון נבלע בתוך הדג, ואחר כך רוצים לחממו על גבי הפלאטה, האם יש לאסור זאת. והשיב שיש לאסור לעשות כן, משום שגורם בישול למיץ הלימון. והסכימו לדין זה הגאון ר' מאיר מאזוז, והגאון ר' יצחק יוסף, והגאון ר' גדעון בן משה שליט"א.

ועוד שאל את פי מרן שליט"א, האם מותר לחמם תבשיל על גבי הפלאטה, באופן שנפלו לתוך התבשיל טיפות מים שלא נתבשלו. והשיב שאסור, ולא מועיל ביטול, וחלילה להתיר, ושאין לדמות לדין תבשיל שרובו יבש ומיעוטו לח שמותר לחממו בשבת, משום דשאני התם שיש מקום לומר שאין בישול אחר בישול בלח שהוא מצטמק ורע לו, מה שאין כן בנידון הנ"ל.

כד. אדם שמילא מים בקומקום החשמלי בשבת, ושכח שהיום שבת, ולחץ בטעות על הקומקום החשמלי כדי להרתיח את המים, ולאחר מכן נזכר שהיום שבת, רשאי ללחוץ

על הקומקום כדי לכבותו, על מנת שלא יעבור על איסור בישול [ואם יש לו אפשרות, יכבה את הקומקום בשינוי].

אולם אם המים רתחו כבר מערב שבת, אין לו לכבות את הקומקום, מפני שיש אומרים שאין בישול אחר בישול בדבר לח, ולכן יניח את הקומקום שיכבה לבד, ולאחר מכן לא ישתמש במים הרתוחים, ויעשה תשובה על שחילל שבת בהדלקת הקומקום.[34]

כיבוי חשמל האם איסורו מהתורה או מדרבנן

34. הנה כיבוי חשמל אינו מן התורה אלא מדרבנן, משום שרק כיבוי עצים הוא אסור מן התורה משום שנעשים על ידי כך פחמים, אבל כיבוי מתכת אינו מן התורה, משום שלא נעשה על ידי כך פחמים, ואין לו שום הנאה מהכיבוי, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמבואר באריכות בשו"ת יביע אומר חלק א (או"ח סימן לא).

לפיכך, מאחר שאם יניח את הקומקום לרתוח, יעבור בכך על איסור תורה של בישול, עדיף שיכבה את הקומקום ויעבור איסור קל, מאשר יעבור על איסור חמור [ובפרט כשמכבה בשינוי שאז הוי קיל טפין], וכמו שמצינו במסכת שבת (ד.) שאדם שהדביק פת בתנור בשבת, התירו לו לעבור על איסור דרבנן כדי למנוע את אפיית הפת, ועל ידי כך ינצל מאיסור תורה. וכן כתב להקל בנידון דידן בשו"ת יוסף דעת (יזדי חלק א סימן פ).

אומנם באופן שהמים כבר התבשלו מערב שבת, אין לכבות את המים, משום שלדעת רבים מן הפוסקים אין איסור בישול במים שהתבשלו כבר, ואפילו לדעת האומרים שיש בישול אחר בישול בלח, כל זה דווקא בתבשיל שיש בו רוטב, כגון מרק וכיוצא בזה, שהרוטב משתבח על ידי הרתיחה, מה שאין כן מים שעל ידי הרתיחה מתאדים, והוי בכלל מצטמק ורע לו, לא שייך בהם בישול אחר בישול, וכמו שכתב ידידינו הרה"ג ר' חגי לוי בספרו גינת אגוז (חלק א סימן לה), וכן הסכים בספר ילקוט יוסף.

דרך אגב, ראה בשו"ת באר משה (חלק ז סימן ז) שכתב, שמי שטעה ולחץ על כפתור של הפעמון החשמלי של הבית, ובעודו לוחץ נזכר ששבת היום, יש להתיר לו להרפות את ידו מן הכפתור, מכיון שאין כאן כיבוי גמור אפילו מדרבנן אלא רק הפסק כח חשמלי, ולכן אפשר להתיר לו להרפות את ידו, מכיון שייגרם לו צער גדול ובזיון אם ישאר כך כל השבת. ע"ש.

מחיאת כפים

כה. כששרים שירי שבת, אסור למחוא כפים כפי שרגילים לעשות בימות החול, וכן אסור לדפוק על השולחנות בשעת השירה, משום שרבותינו ז"ל חששו שמא יבוא לתקן כלי שיר.

אולם במקום שעורכים שיעורים לקירוב רחוקים, כגון בסמינרים או ב"עונג שבת" וכדומה, והמשתתפים שם שרים ודופקים על השולחנות, ומוחים כפים כהרגלם בימות החול מרוב התלהבות, אין למחות בידם, מפני שעל ידי זה מתעוררים ומתקרבים לאבינו שבשמים, ונחשב הדבר לשמחת מצוה, ועל כגון זה יש לומר "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".[35]

35. ראה בשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ג), ובמה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק א (עמוד רמט בנד"מ), וכיוצא בזה כתבנו בס"ד בספר אבות ישראל (חלק ב עמוד ט). ע"ש.

לדפוק על השלחן בשינוי

והנה הרמב"ם בהלכות שבת (פרק כג הלכה ד) כתב: אסור להשמיע קול של שיר בשבת בין בכלי שיר, כגון כנורות ונבלים, בין בשאר דברים, אפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים וכו', כל זה וכיוצא בו אסור, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ואחר כך כתב הרמב"ם (הלכה ה): אין מספקין ולא מרקדין ואין מטפחין בשבת, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ולספק כלאחר יד מותר. ע"כ.

והקשה בשו"ת אבני ישפה (חלק ב סימן לה) מדוע הרמב"ם חילק את ההלכה הזאת לשתים, דהיינו שבראשונה מנה כמה דברים שאסורים משום שמא יתקן כלי שיר. ואחר כך כתב את הענין של אין מטפחין ואין מרקדין שגם הם אסורים משום שמא יתקן כלי שיר, ולמה לא כתב הרמב"ם את כל הדינים הללו ביחד.

וכתב ליישב, שרצה הרמב"ם לבאר, למה סיפוק כלאחר יד מותר, דלכאורה כמו שהתרנו בסיפוק כלאחר יד, אם כן גם נתיר להכות על הלוח או לקשקש את האגוז כלאחר יד.

ותירץ הרמב"ם שיש כאן שתי דרגות של חומרא. דרגה ראשונה של חומרא היא כשמשתמשים באיזה כלי, כגון כלי זמר או לוח וכדומה, שבאופן כזה אין להתיר את השימוש בכלי אפילו בשנוי, כיון שיש חשש גדול שיבוא לתקן כלי שיר בגלל דמיונו לכלי שיר, שהרי משתמש בכלי כדי לתופף עליו בידיו. מה שאין כן במחיאת כפים שאין שם שום שימוש בכלי, בזה שפיר יש להקל בשנוי, כיון שזה יותר קל.

חיתוך נייר

כו. אין לקרוע נייר טואלט בשבת לצורך קינוח. אומנם אדם שמתארח בשבת אצל קרובי משפחה שאינם שומרים מצוות, ולא הכינו נייר טואלט חתוך לפני שבת, אם אין לו אפשרות לנקות את עצמו במים וכיוצא בזה, מותר לו לקרוע את הנייר בשינוי, כגון במרפקו וכדומה.[36]

דין קורע ומחתך בשבת

36. גרסינן במסכת שבת (מח:): אמר רב יהודה אמר רב: הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת. ופירש רש"י, הפותח בית הצואר, של חלוק חדש, חייב חטאת, משום שבעצם הפתיחה של בית הצואר, משלים בכך את הבגד ועושהו כלי, וחייב משום מכה בפטיש, והיינו גמר מלאכה. עכ"ד.

והקשה מרן הבית יוסף (סימן שיז): ואם תאמר, ותיפוק ליה דחייב משום קורע? ונראה לי דלא מיחייב משום קורע אלא בקורע על מנת לתפור, והכא כיון שאינו על מנת לתפור, ליכא לחיובי משום קורע. ע"כ.

ומבואר, שכל הקורע ואין כוונתו על מנת לתפור, אינו מתחייב בכך משום קורע. ולכאורה משמע שחיובא ליכא אבל איסור דרבנן איכא, ואם כן, הקורע נייר בשבת, אף על פי שאינו קורע על מנת לתפור, מכל מקום חל עליו לכל הפחות איסור דרבנן.

אולם בשו"ת נחלת לוי (חלק ב סימן לא) כתב לבאר, שמאחר שכל איסור חיתוך נייר אמור להיות מדרבנן, משום שאינו חותך על מנת לתפור, ולכן הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור, אם כן, כל מה שאסרו רבנן בקורע שלא על מנת לתפור, היינו דווקא היכא שאם היה רוצה לתפור, היתה לו אפשרות לעשות כן.

אבל בחיתוך נייר שגם אם היה רוצה לתפור את הנייר לא היה יכול, לא גזרו רבנן, ולכן מותר לקרוע אפילו שאינו עושה כן רק על מנת לקלקלו אלא גם על מנת להשתמש בו.

ויש להוסיף מה שכתב הגאון רבי זלמן בשלחן ערוך שלו (סימן שם אות יז), דלא שייך קריעה כי אם בדבר הנתפר ונארג שנדבק מגופים רבים וכעין שהיה ביריעות המשכן, אבל לא בדבר שהוא מגוף אחד כמו עור ונייר. ע"כ.

ולפי זה יש להקל בקריעת נייר, משום שאף על פי שנעשה מכמה חתיכות, מכל מקום מאחר שלא ניכר שנעשה מכמה חתיכות ולא ניכר דיבוקם, נחשב לגוף אחד [כלומר, ההגדרה של גוף אחד, היא - שאי אפשר להחזירו לקדמותו אם קורעו. ורק בבגד שאם פורמים אותו אפשר להחזירו לקדמותו, אינו נחשב לגוף אחד, ושייך בו איסור קורע].

והן אמת שהביאור הלכה (סימן שם ד"ה אין שוברין) רמז לדברי הגאון רבי זלמן הנ"ל, וכתב לדחותו על פי דברי הירושלמי שכתב: "קריעה בחיתוך עורות ובגדים", ומשמע שגם בעור שהוא גוף אחד, שייך בו איסור קריעה.

מכל מקום טוב עין יראה בספר קצות השלחן (סימן קמה ס"ק ד) שכתב ליישב את דברי הגר"ז, כי שם בירושלמי ישנם שתי לישנות, ובלישנא קמא איתא "קריעה בבגדים,

וחיתוך בעורות", ושוב הביאו התם דאית דמחלפי "קריעה בעורות וחיתוך בבגדים". והראיה שהביא הביאור הלכה, היא מלישנא בתרא דמפורש בה דשייך קריעה בעורות. ועל כן כתב הקצות השלחן, כי שתי הלשונות שבירושלמי חלוקות זו מזו בדין זה, דלישנא קמא סבירא ליה דאין קריעה בעור, ויש לומר דהוא מהטעם שכתב הגר"ז שהוא גוף אחד, ופסק הגר"ז כלישנא קמא מכח התוספתא (ביצה פ"ג) שמותר לקרוע עור שעל פי חבית יין, מפני שהעור הוא גוף אחד, ואפושי פלוגתא לא מפשינן, ולכן שפיר יש לסמוך על דברי הגר"ז לגבי חיתוך נייר וכדומה, ובפרט שמרן בבית יוסף (סימן שיד) הביא את דברי התוספתא בשתיקה.

חיתוך צמר גפן בשבת

וגם בספר טהרת הבית (חלק ב עמוד שמב) צירף לסניף את דברי השולחן ערוך הרב לענין קריעת צמר גפר, דכל מה שאסר השולחן ערוך הרב היינו דווקא כשקורע ומפריד גופים רבים שנתחברו, כגון בגד ארוג וכו', ויש לומר דהיינו טעמא, כיון דאז דמי למלאכת קורע שבמשכן, לפי שהיריעות היו עשויות מחוטים רבים שנתחברו. מה שאין כן בצמר גפן, אף על גב שהוא עשוי מחוטים רכים, מכל מקום כן הוא מתחילת יצירתו, ולכן אפשר להקל לחותכו. ע"ש.

טעם האוסרים לחתוך נייר בשינוי

והנה הגאון רבי יוסף ידיד בשו"ת שארית יוסף (חלק ב סימן ו) כתב שאסור לקרוע נייר בשבת, ואין להתיר זאת משום כבוד הבריות, דלא בכל איסור דרבנן אמרינן שדוחים איסור דרבנן משום כבוד הבריות, ואפילו במקום שהתירו איסור דרבנן [כגון טלטול אבנים לקנח בשבת], צריך כפרה על זה, ובפרט בזמן הזה שבעוונות הרבים הדור פרוץ, ובלאו הכי מזלזלים באיסורי שבת, ובמקום שראוי לגדור גדר אנו נפרוץ הגדר ונתיר את האסור? עכ"ד.

ובדרך זו הלך גם בשו"ת אור לציון (חלק ב סימן מ הלכה ו) שאין לחתוך נייר טואלט בשבת אפילו בשינוי, ואף שלא במקום הניקוב. וביאר שם, שבקריעת נייר טואלט בשבת יש איסור תורה משום מחתך אף כשחותך שלא במקום הניקוב, מכיון שמקפיד על מידת החיתוך, מלבד שיש כאן איסור קורע מדרבנן כמבואר בשלחן ערוך (סימן שמ סעיף יג) שכתב, שאין קורעים את הנייר מפני שהוא כמתקן כלי. בנוסף לכך כתב המשנה ברורה (שם ס"ק מא), שאם מקפיד על המידה, יש בזה איסור מן התורה משום מחתך.

ואף שמצינו בשלחן ערוך (סימן שיב סעיף א) שהתירו איסור מוקצה משום כבוד הבריות, ולכן התירו לטלטל אבנים לקנח. מכל מקום אין ראיה מכאן להתיר לקרוע

נייר כלאחר יד משום כבוד הבריות, אף שהוא איסור מדרבנן בלבד, משום שיש לומר, שדוקא במוקצה התירו משום כבוד הבריות, אבל מלאכה דרבנן שיש לה עיקר מן התורה, לא התירו, וכמו שכתבו התוספות (ביצה ד' ד"ה ותנן) שמטעם זה מוקצה יותר קל, משום שאין לו עיקר מהתורה. ולכן אין להתיר לקרוע בשבת, ויש להכין נייר לפני השבת. ע"כ.

דעת המקילים לקרוע נייר בשבת

אולם בשו"ת יביע אומר חלק ט בהערות על האור לציון (הערה קפה) כתב, שמה שכתב האור לציון שבקריעת נייר טואלט בשבת יש איסור תורה משום מחתך, ליתא, שכבר כתב הגאון רש"ז אוירבך, שמכיון שהחותך את הנייר לא היה מקפיד אם היו עושים את הנקבים בנייר הן יותר ארוך הן יותר קצר, וחותך רק במקום שנוח לו, אין לזה שייכות למלאכת מחתך כלל, וכן כתב בפשיטות הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (חלק א עמוד ט). ולכן אם במקרה לא הכין נייר טואלט תלוש מערב שבת, יש להתיר לתולשו משום כבוד הבריות.

ומה שחילק באור לציון בענין כבוד הבריות בין מוקצה לשאר איסורים דרבנן, לא נהירא, שהרי התירו במנחות (לז:) הוצאה בכרמלית משום שגדול כבוד הבריות [אף על פי שהוצאה יש לה עיקר מן התורה]. והרי חז"ל אמרו בסתם "גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה", ואוקימנא ליה בלאו דלא תסור, דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור (ברכות יט:), אלמא שאין לחלק בזה באיסורין דרבנן. עכ"ד.

וגם הלום ראיתי להרה"ג ר' יוסף פלבני שליט"א תלמידו של הרב אור לציון, בשו"ת חמדת יוסף (ח"ה סימן רכד), שכתב גם כן להעיר על דברי רבו, שאף על פי שלחתוך נייר טואלט ללא שינוי אסור, אבל אם משנה, יש להקל משום כבוד הבריות, ומה גם שנחשב הדבר לצורך מצוה, כדי שיוכל להתפלל וללמוד תורה בגוף נקי. ע"כ. וכן כתב להעיר בספר אשמרה שבת (חלק א עמוד רכו). וכן כתב להקל בשו"ת חלקת יעקב (חלק ג סימן קכז).

וגם הלום ראיתי בשו"ת מקוה המים (חלק ב או"ח סימן ז) שנשאל, האם מותר להשתמש בשבת בנייר טואלט לצורך נקיון. והביא דברי מרן השלחן ערוך (סימן שם סעיף יג), שאין קורעים את הנייר מפני שהוא כמתקן כלי. ודייק, דמשמע שכל שאינו מתקן שום דבר בקריעתו אלא מקלקל [וכנידון דידן שהוא קורע הנייר ומקלקלו], אין בו שום איסור.

ומה שכתב שם המשנה ברורה (ס"ק מ"א) שאם קורע נייר לקרעים בכדי לקנח בו את עצמו וכו' חייב משום קורע, יען שהוא קורע על מנת לתקן, וכמו שמצינו בשולחן ערוך

(שם סעיף י"ד) שהמפרק ניירות דבוקים או עורות דבוקים ולא נתכוין לקלקל בלבד, הרי זה תולדת קורע וחייב.

דבריו צריכים עיון ודיון, כי מה היא הראיה שיש להביא משם דמיירי בלא נתכוין לקלקל בלבד אלא גם לתקן, ואילו בנדון דידן שהוא ממש קורע נייר ומקלקלו, הגם שהוא משתמש בו לצורך נקיון גופו, לגבי הנייר עצמו מיהא אינו מתקן שום דבר אלא מקלקלו. ואף שעל ידי הקריעה קל לו להשתמש בנייר, מכל מקום יש לדמות זאת למה שפסק הרמב"ם בהלכות שבת (פ"א הל' יז): חפר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, הרי זה מקלקל ופטור. הרי לפנינו דלא חשיב מקלקל על מנת לתקן במה שהוא רוצה להשתמש בעפר לצרכו. והוא הדין בנידון דידן שהוא קורע את הנייר על מנת לתקן לצורך עצמו, שלא יתחייב מחמת שהוא מתקן לצורך עצמו, כיון שסוף סוף לגבי הנייר הרי הוא מקלקל. עכ"ד.

ויש להעיר עליו ממה שהביא ראיה מהחופר גומא, שהרי שם אף על פי שאינו חייב מן התורה, מכל מקום איסורא דרבנן איכא. ואם כן אף על פי שהחותך נייר טואלט הוא מקלקלו, הרי קיימא לן שכל המקלקלים פטורים ואסורים מדרבנן. ועל כורחך צריך להגיע לטעם הנזכר לעיל, שבמקום שיש כבוד הבריות דחינן איסור דרבנן, אבל בלאו הכי, אין להתיר זאת לכתחילה ולכן בודאי הגמור שיש להכין נייר מערב שבת, ורק במקום הצורך יש לצדד להקל מטעם הנזכר לעיל.

וכן העיר לנכון בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סימן ל), וגם הוא העלה שאסור לחתוך נייר טואלט בשבת, ורק במקום הצורך יש להתיר לחתוך בשינוי. ע"ש. וכן כתבו בשו"ת ויאמר אברהם (עדס חלק ג סימן יג), ובשו"ת נצח יוסף (חלק ב סימן כא), ובשו"ת ברכת יהודה (חלק ב סימן נא), ובשו"ת אבני ישפה (חלק א סימן עז).

וכן כתב בשו"ת ברית אברהם (חלק ב סימן יד), והוסיף שעדיף לקרוע את הנייר על ידי שיתן את חתיכת הנייר המטונפת בתוך המים שבאסלה, ויוריד את המים כדי שישפכו על הנייר, וממילא הנייר יחתך על ידי שטף המים, ואם לא יקרע על ידי כך, ימשוך את הנייר שבגליל, וממילא החתיכה המטונפת תקרע. ע"ש.

והבט וראה בשו"ת רבבות אפרים (חלק ו סימן קצג), שכתב בשם חכם אחד שטען שמותר לקרוע את הנייר בנקבים שלו, משום שזה כבר נקוב ואין זה קורע לגמרי. והעיר על זה, דסוף סוף הרי הוא קורע את החצי שאינו קרוע, ומה לי אם קורע נייר שלם או נייר מנוקב, ובכל ענין אסור. אומנם כתב בשו"ת יפה מראה (סימן ט) שאם קורע בשינוי יש להקל בזה. ע"ש.

וכתב בשו"ת שרגא המאיר (חלק ח סימן כב), שלכאורה עדיף יותר לקרוע את הנייר בשינוי, מאשר לתת לגוי שיחתוך את הנייר ללא שינוי, משום שאם מצווה את הגוי לקרוע ללא שינוי, הרי זה שבות גמור, מה שאין כן כשקורע כלאחר יד אינו חשיב כשבות גמור. עיין שם. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי (חלק א סימן קטו), ובשו"ת שיח כהן (ח"א סימן טו).

הפרשת תרומות ומעשרות

כז. אין מפרישים תרומות ומעשרות בשבת וביום טוב, משום שדומה למתקן [שעל ידי ההפרשה נעשים הפירות מתוקנים לאכילה].

ועל כן, בן שמתארח בשבת אצל הוריו או קרובי משפחה שאינם שומרים מצוות, יש לו להודיע להם לעשות מעשר מהפירות והירקות לפני השבת.[37]

37. דין זה מפורש בשלחן ערוך (או"ח סימן שלט סעיף ד), ובמגן אברהם (ס"ק ז) וראה במשנה ברורה (ס"ק כה), ובשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן לח), ובשו"ת גידולי ציון (חלק ה סימן א, ובחלק י סימן ג), ובשו"ת בית יצחק (שמלקיש סימן צ"ד), ובשו"ת בן יהודה (דף לב:), מה שכתבו בזה.

כח. אדם שהוזמן להתארח בשבת אצל הוריו או קרוביו שאינם שומרים מצוות, וחושש שישכחו לעשר מהפירות והירקות לפני השבת, יאמר בערב שבת את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות בלשון עתיד.[38]

וכך יֹאמר:

אחד ממאה שאני עתיד להפריש יהיה טבל. והיותר מאחד ממאה שאני עתיד להפריש יהיה תרומה גדולה בצד צפונו על הכל. האחד ממאה שאמרתי שישאר טבל עם שאר הכמות הראויה בצד צפונם של הפירות, יהיו מעשר ראשון. האחד ממאה שהתניתי שיהיה מעשר ראשון, יהיה תרומת מעשר על הכל. ומעשר שני יהיה בדרומם של הפירות, ויהיה מחולל על פרוטה במטבע שיחדתיו לחילול מעשר שני. ואם צריך מעשר עני יהיה מעשר עני בדרומם של הפירות.39

ובשבת כשירצה לאכול מהפירות והירקות שיגישו לפניו, יפריש מהם תרומות ומעשרות, והפעם יאמר את נוסח ההפרשה בלשון הווה, כפי הנוסח שכתוב בסידורים.[40]

38. במסכת דמאי (פרק ז משנה א) תנן: המזמין את חבירו שיאכל אצלו בשבת, והמוזמן אינו מאמין שהמזמין נותן מעשרות, מה יעשה כדי שיוכל לאכול אצלו? אומר מערב שבת: מה שאני עתיד להפריש מחר ממה שאוכל, הרי הוא מעשר וכו', ומחולל על

המעות. וכתב בשו"ת עמודי אור (סימן ל), שהאורח מפריש על מה שאוכל בתורת בעלים, משום שהאוכל שעתיד לאכול נחשב שלו ממש. ע"ש.
נמצאנו למדים, שישנה אפשרות לתקן את הפירות לאכילה בשבת, על ידי שיעשה על כך תנאי מערב שבת. וכן פסק הרמב"ם בהלכות מעשר (פרק ט הלכה ז).
וטעם הדבר שמועיל תנאי, ביאר בשו"ת אבני ישפה (חלק ב סימן לו), מפני שאיסור הפרשת תרומות ומעשרות בשבת הוא משום שהוא כמתקן דבר שאינו מתוקן, אבל כאשר הוא עושה תנאי מערב שבת, הרי הוא כבר התחיל את התיקון מערב שבת, וחסר לו רק לגמור את התיקון, ולכן אין בזה איסור מתקן כשמפריש בשבת. ולפי הטעם שאסור להפריש בשבת משום שהוא כמקדיש פירות בשבת, באופן שעשה תנאי, הרי הוא מוקדש כבר מערב שבת, ולכן מותר.
וכן כתב לבאר בספר מנוחת אהבה (חלק ג עמוד רעו), שאם עשה תנאי מערב שבת, כשמעשר בשבת אינו דומה למתקן, כיון שהקדים ועשה תנאי מערב שבת, והוי כאילו התחיל לעשר מערב שבת, אף על פי שבפועל ההפרשה וחלות התרומות ומעשרות היא בשבת.
וראה בשו"ת אז נדברו (חלק ב סימן לו) שנשאל, האם התנאי שעושים למעשר בשבת, מועיל גם לכל דבר שלא חשבו עליו מראש שיזדמן לאוכלו בשבת, או שמועיל רק לדבר הידוע מראש שיזדמן להם לאוכלו בשבת. והשיב, שמסתבר שהתנאי מועיל בכל ענין אף לדבר שלא ידע מראש שיזדמן בשבת.
2. נוסח תנאי זה הובא בספר קצירת השדה (עמוד צו), וראה בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק יא סעיף כב).
3. כמבואר ברמב"ם בהלכות מעשר (פרק ט הלכה ט). וראה לראשון לציון הגר"ש עמר שליט"א בשו"ת שמע שלמה (חלק א יו"ד סימן י).
והנה בספר מנוחת אהבה (חלק ג עמוד רעז) כתב, דמכל מקום כשמפריש בשבת ואומר את הנוסח בלשון הווה, יאמר זאת בלחש ולא בקול, כמבואר בירושלמי (דמאי פרק ז ה"א), וברמב"ם (פ"ט מה' מעשר הלכה ט). ע"ש.
ונראה שיצא לו כן ממה שאמרו בירושלמי (שם), שמי שעשה תנאי מערב שבת, צריך למחרת להחליט בשפתיו, וביאר שם הפני משה, דלא סגי בזכירת התנאי לחוד, אלא צריך גם כן שילחוש בשפתיו, דהיינו בשעה שהוא אוכל בשבת, יאמר בלחש כפי התנאי שעשה אתמול. ע"כ.

אולם עין רואה לגאון רבי חיים קניבסקי בספרו דרך אמונה (רמב"ם ה' מעשר שם) שכתב בשם החזון איש, שמה שאמרו בירושלמי שצריך להחליט בשפתיו, כוונתם דלא סגי לעשר במחשבה אלא צריך לומר זאת בפה דווקא, ואף על גב שבכל מקום סגי במחשבה, כאן החמירו חכמים כדי שלא יבוא לסמוך רק על מה שעשה בערב שבת. ולדעת הגר"א יכול לעשר במחשבה בלבד. ע"ש.

נמצא, שהירושלמי לא בא להשמיענו שיאמר את נוסח ההפרשה בלחישה דווקא, אלא בא להורות שלא יעשה את התנאי במחשבה בלבד אלא יוציא זאת בשפתיו. וכן מבואר בספר משנת יעקב (מעשר עמוד ל), וראה עוד בספר קול סופר (עמוד י).

כט. אדם שמתארח בשבת אצל קרובי משפחה, והגישו לפניו פירות וירקות, ואינו יודע אם הפרישו מהם תרומות ומעשרות, וגם שכח לעשות תנאי מערב שבת [כנזכר לעיל], ואם לא יאכל ממה שהגישו לפניו, עלולים קרוביו להיפגע מכך, רשאי לאכול מהפירות והירקות.[41]

41. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ט (יו"ד סימן ל) שכיום רוב הפירות והירקות מעושרים, ולכן יש לסמוך על כך במקום הצורך. וכן כתב בספר פסקי הראשון לציון הרב מרדכי אליהו (עמוד 13), שיש להקל בספק במקום כבוד הבריות, משום שספק דרבנן לקולא, ומשום שכיום בשווקים הרוב מעושר, לכן רשאי לסמוך על כך.

חילל שבת בשוגג

ל. אדם שהתארח אצל קרוביו בשבת, ופתח את דלת המקרר, והתברר לו שהאור במקרר דלוק, וכן מי ששכח שהיום שבת והדליק את האור, יש לו לעשות על כך תשובה, אבל אינו צריך לצום ולסגף את עצמו, מפני שלא היתה כוונתו לחלל שבת.

ועל כל פנים, ראוי ונכון שיקבל על עצמו ללמוד הלכות שבת כהלכתם, ולקבל שבת לפני הזמן, ומכאן ואילך יקפיד להדביק פלסטר מערב שבת על כל הלחצנים [שלטרים] שעלול לשגות ולהדליקם בשבת.[42]

תיקון לחילול שבת

42. הנה הרמ"א בשולחן ערוך (או"ח סימן שלד סעיף כו) כתב, שאם עבר וחילל שבת, צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי, ולא ישתה יין ולא יאכל בשר, ויתן במקום חטאת י"ח פשיטים (מטבעות) לצדקה, ואם ירצה לפדות התענית, יתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה. ע"כ.

ובשו"ת שואל ונשאל חלק ג (או"ח סימן קז) נשאל אודות אשה שחיללה שבת, והיא עניה ומשרתת אצל הזולת, איך אופן התיקון שלה. והשיב, שבימים האלה ראוי להקל

על בעלי תשובה, וכיון שבאה מאליה ומבקשת כפרה, מורה שתשובתה מהלב. ולכן בכל כיוצא בזה, אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, ואם באמת יכולה היא להתענות שני וחמישי ושני, הנה מה טוב, ואם קשה לה זה בגלל חולשתה, אם תוכל לתת תמורת זה צדקה לעניים שיעור סעודותיה בימים הנזכרים, הנה מה טוב. ואם גם זה אינה משגת, תתן איזה צדקה כפי מה שאפשר לה, ותקבל עליה קבלה גמורה בלב, כי מהיום והלאה תזהר בשמירת שבת, וזהו עיקר ויסוד התשובה, שיתחרט השב, באופן שיעיד עליו יודע תעלומות כי שב מלבו, ולא משפה ולחוץ, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה. ע"כ.

אומנם לגבי מי שפתח את דלת המקרר והתברר לו שהאור דלוק, כתב בשו"ת אבן פינה (חלק ב סימן לא) שאין זה נחשב לעבירה בשוגג אלא כ"מתעסק" שפטור לגמרי, שהרי שנינו במסכת שבת (עב:) נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר, רבא אמר פטור, וכך פסק הרמב"ם בהלכות שבת (פרק א ה"ח). והוא הדין לגבי מי שנתכוין לפתוח את דלת המקרר על דעת שאין שם מנורה, ולבסוף גילה שנדלקה המנורה, הרי זה כמתעסק ופטור. ומה גם שרק מלאכת מחשבת אסרה תורה, ואם לא התכון לכך אין זה מלאכת מחשבת. ועל כל פנים ראוי ונכון שיקבל על עצמו ללמוד הלכות שבת כראוי. והוא רחום יכפר עוון. ע"ש.

ולך נא ראה בספר תשובות וכתבים לרבינו החזון איש (עמוד מט) שכתב, שמי שנכשל בחילול שבת, עיקר התיקון הוא לשים לב מכאן ולהבא שלא להכשל בחילול שבת, ולהתרגל להחמיר בזמן כניסת השבת גם במקום מצוה, כי עדיף להכשל בביטול מצוה מאשר להכשל בחילול שבת. והוסיף, שדקדוק בשמירת שבת בכל הל"ט מלאכות הוא הדבר הכי טוב לתקן עצמו כשנכשל בחילול שבת, והתיקונים שהוזכרו בראשונים אין אנו ראויים להם. ע"כ.

ובספר ארחות רבינו הקהלות יעקב (חלק א עמוד קסה) כתב, אודות אשת אברך שנכשלה בהדלקת חשמל בשבת, ואמר לה הרב, שתתן דמי חטאת לצדקה כשיעור שתים שלש לירות (בשנת תשל"א). וצריכים לדעת איך לענות לה, שאפשר שתזלזל בעבירה כשתראה שעם סכום כסף כה קטן אפשר שיתכפר העוון. ופעם אחרת אמר, שילמוד משנה ברורה הלכות שבת לכפר על עוון חילול שבת. והו"ד בילקוט יוסף (סימן שלד עמוד שפ). ועיין שם מה שכתב בזה.

מי שחילל שבת האם יביא חטאת שמנה

גרסינן במסכת שבת (דף יב:) לא יקרא לאור הנר שמא יטה. אמר רבי ישמעאל בן אלישע: אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא וביקש להטות. אמר: כמה גדולים דברי חכמים, שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר! רבי נתן אומר: קרא והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה.

וכתב בשו"ת שבט מנשה (סימן לא), שמהדין עשה זאת רבי ישמעאל בן אלישע לכולי עלמא ואין יום הכיפורים מכפר על כך, ולכשיבנה מהרה בית המקדש צריך להביא חטאת, ולא ממדת חסידות עשה כן, וראוי לכל בר נש למיעבד כן. [ודרך אגב כתב שם, שמה שכתב "חטאת שמנה", כדי להשמיע ולהזכיר שחטאת זו באה עבור השמן שהטה, ולכן אמר שמנה לזכרון שהיה החטאת עבור השמן].

נמצאנו למדים, שאף שנתן צדקה ועשה תשובה על כך שחילל שבת בשוגג, בכל זאת אם יזכה שיבנה בית המקדש בימיו, צריך הוא להביא קורבן חטאת כדי לכפר על שגגתו אשר שגג. וכן ראיתי שכתב בשו"ת ויען דוד (ח"ד סימן נו) בשם רבינו החפץ חיים זצ"ל ועוד. כיעו"ש.

פרק ו' - עשיית זכר לחורבן

זכר לחורבן

א. לאחר שחרב בית המקדש, תקנו חכמים שבאותו הדור, שבכל דבר שיש בו שמחה, צריך לעשות שם איזה דבר שישמש זכר לחורבן בית מקדשינו ותפארתנו.

תקנה זו מבוססת על הפסוק שנאמר בתהלים: "אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי, תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי.

ועל כן תקנו חכמים, שכל מי שבונה בית חדש ומסייד אותו, צריך להשאיר כנגד פתח ביתו אמה על אמה [כחצי מטר על חצי מטר] ללא סיד, כדי שיִרָאה זאת בכניסתו לביתו, ועל ידי כך יזכור תמיד את חורבן בית המקדש.[1]

חובת הזהירות לשייר אמה על אמה

1. כתב מרן השולחן ערוך (או"ח סימן תקס ס"א): משחרב בית המקדש, תיקנו חכמים שהיו באותו הדור, שאין בונים לעולם בנין מסויד ומכויר כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד, ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד.

וכתב המשנה ברורה (ס"ק ב), שבזמנינו לא נהגו לשייר, ואפשר דדוקא במיני סיד שהוא לבן ביותר, צריך לשייר אמה על אמה, מה שאין כן סיד שלנו. אך כל זה דוחק, וצריך עיון על מה נוהגים היתר בזה. ע"כ.

וכן תחזה בשערי תשובה (שם) שכתב, שבדורות אלו יצאו להקל והקילו וחזרו והקילו, עד שכמעט נשכח הדבר מהלב, ואין לנו על מה להישען. ע"ש. ומבואר מדבריהם שאין נכון להקל בדין זה.

ולך נא ראה בספר בירור הלכה (סימן תקס) שכתב, שגדולי הדור זיע"א החמירו בזה מאוד, והשאירו זכר לחורבן בכל חדר אמה על אמה בלי סיוד, כמו שכתוב בספר דינים והנהגות (עמוד קז) על רבינו החזון איש. ובספר אורחות רבינו (חלק ב עמוד קמו) כתב, שכן נהג רבינו הסטייפלר זצ"ל. וכן כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ז סימן סג), וכן הוא בשו"ת נחלת פנחס (חלק א סימן עג).

וטוב עין יראה לרבינו חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי (פרק י אות צה) שכתב: כמו צער בנפשי, על כמה בתי ישראל שאין להם ציון כראוי זכר לחורבן בית המקדש, דצריך אמה על אמה נגד הפתח בלא סיד. וישנם שעושים בזה תרתי לריעותא, גם מניחים שיור פחות מהשיעור, וגם טחים אותו במראה גוון שחור צח, ואדרבה הוא מכלל יופי, ואין בזה זכר לחורבן. ע"כ.

וראה נא בשו"ת משכנות הרועים (סימן יח) שכתב, שדין זה כמעט נשכח זכרו בינינו, ורק הרב הקדוש השר שלום מבלעז זצ"ל החזיק בתומו לקיימו, וכן נהג הרב אשל אברהם מבוטשאטש. וכתב בשו"ת דברי פינחס ח"ב סימן מא) שכן יש לנהוג, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

תוכחת מגולה לאותם שאינם משיירים אמה על אמה

ובספר נטעי גבריאל בהלכות בין המצרים (עמוד תקע), הביא מעשה נורא שהובא בקונטרס בית היחיאלי (עמוד יב), וזה תוכן המעשה:

מעשה באיש תם וישר שזיכהו ה' יתברך לקנות חלקת שדה, ובנה בה בנין מפואר, והאיש ההוא היה עשיר בממון ועני בדעת, ולא ידע שצריך לעשות סימן לחורבן בית המקדש, וזה שלא עשה סימן לחורבן בביתו אשר בנה, היה מחסרון ידיעה.

כאשר גמר לבנות את כל הבית והגיע הזמן לקבוע את דירתו בבית ההוא, בלילה שלפני חנוכת הבית, הלך הבעל הבית ונתארח אצל אחד מקרוביו, ודעתו היתה שבאשמורת הבוקר ילך לו לביתו החדש.

באותו הלילה בחצות ממש, נתעורר משנתו אותו בעל הבית בוכה ומבכה, וכל קרוביו פחדו בראותם את האיש בוכה כל כך בכיה משונה, וישאלו את האיש לאמר, הגד נא לנו מה ראית בחלומך שכל כך הצטערת.

ויען ויאמר: בחלומי נמצאתי בירושלים עיר הקודש במקום המקדש, וראיתי שמה חכמים וגאונים וזקנים מופלגים שכולם יחד היו בוכים וצועקים ועושים הספד גדול. נגשתי אצל אחד מהם ושאלתי לו, מי הוא זה ואיזהו האדם הגדול הזה שנפטר מהעולם שהוא ראוי לעשות לו הספד כל כך גדול.

ויען האיש ויאמר: דע שההספד ההוא לא עושים אותו בשביל פטירת בן אדם, אלא הוא בשביל הבית המקדש, שעכשיו ניתן רשות לאויב להחריבו, ויגלו ישראל מארצם, והשכינה עימהם, ובשביל זה אנו עושים זה ההספד. ואני בשמעי זאת ובראותי זאת, מרוב צערי בכיתי גם אני עימהם, ומרוב הבכיות נתעוררתי.

ויהיה כשמוע בני הבית החלום הזה, תמהו הרבה, ורק כדי להשקיטו אמרו לו אין משגיחים בחלומות, מכל שכן סוף החלום ששוברו בצדו, שאיך אפשר שמעתה ומעכשיו יחרב הבית המקדש מאחר שבעוונות הרבים כבר עברו יותר מאלף ושבע מאות שנים מרים ורעים שנחרב בית קדשנו, על כן אל תדאג ואל תצר, ודברי חלומות לא מעלים ולא מורידים. וחזר האיש לישון.

ויהי בבוקר ותפעם רוחו, ואמר האיש בלבו, בודאי שדבר גדול הראו לי מן השמים בזה החלום, ועוד לא הבנתי מה רצו להגיד לי בזה. ואחר שקבע את דירתו בבית החדש, שלח אחר תלמיד חכם הרגיל אצלו שהוא יוצא ונכנס אל ביתו, וסיפר לו את החלום, והתלמיד חכם לא ידע מה להשיב, ורק עשה לו פדיון נפש בעד אשתו, באומרו שמצינו בש"ס שכל אדם שמתה אשתו הראשונה בימיו, כאלו נחרב בית המקדש בימיו.

ואחר זה הסתכל התלמיד חכם בכותל שעל כניסת החצר של אותו בעל הבית, וראה והנה כולו מצויר, ולא היה בו שום סימן לחורבן הבית. תיכף קרא לבעל הבית ואמר לו: אכן נודע הדבר, עתה הבנתי את החלום, וזה פתרונו - שרצו להראות לך מן השמים שלא טוב עשית שציירת את כל הכותל, ולא שיירת זכר לחורבן. תיכף ומיד קרא בעל הבית לאומן, וקלף את כל הציורים מעל המקום שצריך היה להניח בלתי סיד, וטח אותו בטיט. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח.

ב. כל בית שמשיירים שם אמה על אמה זכר לחורבן, מובטח להם שאותו הבית לא ינזק כלל, וגם לא יארע שום נזק לאנשים הדרים שם.[2]

2. כתב רבינו חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי (שם): ואני שמעתי מפיו של אבא מארי הרב אביר יעקב ז"ל שאמר לי, שהיה בדוק אצלו, **שכל בית שיש בו אמה על אמה כשיעור נגד הפתח כדינו, ומראה הלבנים נראה בטיט, אז אותו הבית נכון עד עולם, וכל הדרים עליה**, וזה דרכו דרך הקודש, שלבית שהיה נכנס, היה מסתכל באַמת הבנין

האם עשו זכר לחורבן כדינו, ואם לא היו עושים כדין, היה גוער בבעל הבית מדוע ככה עשה, והיה מפציר בו עד שהיה מתקנו. ע"כ.

עונשו של מי שאינו משייר אמה על אמה

וכתב הגאון רבי יוסף מולכו ז"ל בספרו שלחן גבוה (סימן תקס אות ד): אסור לצייר סביב אותה אמה במיני ציורים כמו שעושים בעיר שאלוניקי, שבונים בתים כהיכלי מלכים, ומציירים אותם בציורים, וסדים כל הכתלים בסיד, ואחר כך משחירים אמה על אמה, וסביב אותה אמה מצוירים מיני ציורים, כדי שלא ישבר לבו בכל עת שרואה אותה, ומה גם שבאותה אמה כותבים חרוזים והלצות כמו "שחור על לבן זכר לחרבן". ומיום דעתי אותם, בחנתי וראיתי אנשים הרבה שבנו בתים כאלו, ולא יצאו בשלוה מן העולם, שבקרב הימים מת הוא או מישהו או אחד מבניו, או ירד מנכסיו. ה' יתברך יצילנו אמן.

ג. מי שבנה בית בהיותו חילוני, ולא ידע שצריך לשייר אמה על אמה זכר לחורבן, וכעת חזר בתשובה, יקלף כעת את הקיר שכנגד הפתח בשיעור אמה על אמה, כדי לעשות זכר לחורבן.[3]

3. הנה מרן בשולחן ערוך (סימן תקס סעיף א) כתב, שהלוקח חצר מסוידת ומצוירת, הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים. ע"כ. ומקורו טהור מדברי הרמב"ם בהלכות תעניות (פרק ה' הלכה יב).

וכתב המגן אברהם (ס"ק ד), שטעם הדבר שאם לקח חצר מסוידת הרי היא בחזקתה, משום דתלינן שנעשה קודם החורבן, או שנעשה ביד עכו"ם ולקחה ישראל ממנו. אבל אם יודע שנעשה באיסור, חייב לקלפו. ע"כ. וכן כתבו שם הבית חדש והמשנה ברורה (ס"ק ד).

ולפי זה, מי שבעבר בנה בית ולא ידע שצריך לשייר אמה על אמה, וכן מי שקנה בית מיהודי שלא שייך אמה על אמה, וכעת חזר בתשובה, צריך לקלוף את הקיר של הבית כנגד הפתח, ולשייר שם אמה על אמה זכר לחרבן, מפני שהבית נבנה לאחר שחרב בית המקדש ולא שיירו בוא אמה על אמה כדין.

וכן משמע מדברי הרדב"ז בתשובה (חלק ב סימן תרמ), שנשאל בענין מי שעבר ובנה בית ולא שייר אמה על אמה, האם צריך לקלוף כל הבית, או דילמא סגי ליה באמה כנגד הפתח. והשיב שאם עבר ובנה, לא מטרחינן ליה לקלוף כל הבית, אלא קולף כשיעור אמה על אמה ודי בזה זכר לחורבן. ע"כ. ומבואר מדבריו שמי ששכח בתחילה לשייר אמה על אמה, ישיר לאחר מכן.

וכן כתב בספר כף החיים (סימן תקס אות טו) בשם האליה רבה, שאם הישראל בנה את הבית, ושכח לשייר אמה על אמה, חייב לקלף ולשייר זכר לחורבן. וכן כתב בשו"ת אור לציון (חלק ג עמוד רעו), שצריך לקלף את הסיד. ע"ש.

ובספר אמרות חכמה (ויקרא עמוד קצט) סיפר, שהצדיק ר' הלל ליכטנשטיין מקלמייא, היה רגיל לנסוע לערים והעיירות של ישראל, כדי להוכיח את העם. פעם אחת בא לצאנז, והגאון הקדוש ר' חיים מצאנז כיבדו הרבה, והשתעשע עמו בדברי תורה וחסידות.

בהמשך הדברים אמר לו רבי חיים מצאנז: כבודו מוכיח את כל העולם, למה לא יגיד גם לי מוסר?! השיבו ר' הלל: באמת אני תמה על רבינו שאין בביתו שיור של אמה על אמה זכר לחורבן. מיד ציוה ר' חיים להביא לו סולם, עלה בעצמו על הסולם, וציין מקום אמה על אמה כנגד הפתח, נטל סכין וגירד את כל הצבע שבאותו מקום. משגמר את מלאכתו, אמר לרבי הלל "יישר כוח".

ד. גם מי שקנה דירה ישנה שלא שיירו בה אמה על אמה זכר לחורבן, ראוי ונכון שיקלף את הקיר שכנגד הפתח, ויעשה זכר לחורבן, או בשעה שצובע את הקירות, ישייר אמה על אמה ללא צבע.[4]

4. הנה מדברי השולחן ערוך (שם) שכתב, שהלוקח חצר מסוידת ומצוירת, הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכתלים. משמע שהקונה כיום דירה שאין בה אמה על אמה, אין צריך לקלוף את הקיר ולשייר אמה על אמה, מפני שהדירה עומדת בחזקתה ואין צריך לשנות בה דבר. וכן כתב בספר חזון עובדיה (ד' תעניות עמוד תכט). אומנם מדברי הבית חדש והמגן אברהם שהזכרנו בהערה הקודמת, משמע שצריך לקלף, שהרי טעם הדבר שפסק מרן שאם לקח חצר מסוידת הרי היא בחזקתה, היינו משום שתולים לומר שהבית נעשה קודם החורבן, או שנעשה בידי גויים, והישראל לקח את הבית בהיתר. אבל אם ידוע שנעשה הבית באיסור, כגון שבעליו הקודמים היו יהודים שאינם שומרים מצות ולא שיירו זכר לחורבן, חייב הקונה לקלוף אמה על אמה. ובאמת שבספר מור וקציעה (שם) הביא דברי המגן אברהם הנ"ל, וכתב שכן עשה מעשה לקלוף את הקיר של הבית שקנה מגוי, מפני שידע שישראל בנאו, אלא שלא יכל לעשות את השיור מכוון כנגד הפתח ממש, משום שהיה שם פתח פתוח, ומעל הפתח גם לא יכל לקלוף, משום שהיהודי שהיה בעל הבית הקודם, כתב שם שם הוי"ה. ולכן קיים מצוות קליפה בכותל שבצד הפתח סמוך לפתח, באופן שהיה נראה מיד לנכנסים. ע"כ. אולם אנכי הרואה בשו"ת הרדב"ז (חלק ב סימן תרמ) שנשאל בענין מי שקנה בית, ולא היה בו שיור כנגד הפתח כדינו, האם צריך לקלוף או לא. והשיב, שאם קנה בית

שאין בו אמה על אמה, הדבר ברור אצלי שכיון דלא עבד איסורא, לא מטרחינן ליה לקלוף הכותלים, אלא מוקמינן לה אחזקתה, ועיקר הדבר שלא הלכו בזה להחמיר אלא להקל. ע"כ.

ומדבריו משמע, שאינו הולך בשיטת הבית חדש והמגן אברהם והמור וקציעה הנזכרים לעיל, דלפי דבריו כל מי שקונה כיום בית חדש שבעליו הקודמים לא השאירו בו אמה על אמה, אינו צריך לקלוף אמה על אמה, וכדברי הרב חזון עובדיה. וכן כתב בשו"ת מעשה נסים (כהן חלק ג סימן קי). וכן בשו"ת דברי דוד (טהרני חלק א עמוד ס) כתב, שהקונה בית מסוייד, אין צריך לקלוף אמה על אמה בכותל, ורק אם מסיידו שנית, ישייר אמה על אמה כנגד הפתח. ע"ש.

ברם, רואה אנכי בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ג סימן פו) שהביא דברי הרדב"ז הללו, וכתב שאין מדבריו ראיה שחולק על המגן אברהם שמצריך לקלוף כשנעשה הבית באיסור, דכוונת הרדב"ז שדווקא כשיש חזקה שלא נעשה הבנין באיסור [כגון שנבנה לפני החורבן או שנבנה על ידי גוי], אינו צריך לקלף את הכותל.

ומוכרח כן מהגמרא, שאם אכן היה הקונה פטור מלקלף בכל אופן, לא שייך כאן לשון "הרי זו בחזקתה", אלא היה צריך לומר שהוא פטור מלקלף. אלא על כורחך שרק באופן שיש חזקה שנבנה הבית בהיתר, אין מטריחים אותו לקלף. אבל אם קנה מיהודי ויש חזקה שנעשה באיסור, גם לדעת הרדב"ז צריך לקלף. ע"ש.

וכן מצאתי בשו"ת בגדי יום טוב (קריספין סימן כג) שכתב, שדווקא הקונה בית בזמן התלמוד, שיש חזקה לומר שנבנה לפני חורבן הבית, אכן מעמידים את הבית בחזקתו. אבל הקונה בית מיהודי בזמן הזה, דליכא למיתלי שנבנה בהיתר, מחייבים אותו לקלוף. ונראה שמטעם זה שאין מצוי כיום בית שנבנה מזמן החורבן, לכן השמיטו הפוסקים דין זה שמי שלקח חצר מסוידת הרי היא בחזקתה. ע"ש. [ולפי זה יש ליישב מה שהקשה השלחן גבוה (סימן תקס אות ג) על דברי הלבוש. עיין שם ודו"ק].

וכן ראיתי בשו"ת ברכת יהודה (חלק א סימן מד), שכתב לבאר דברי הרדב"ז כפי שפסק המגן אברהם, שרק כשיש חזקה שנבנה בהיתר, אין מחייבים אותו לקלוף את הבית. וסיים, שאפילו אם אכן הרדב"ז אינו מסכים לדברי המגן אברהם, מכל מקום מאחר שרבים הם ההולכים בשיטת המגן אברהם, אין לסמוך על הרדב"ז להקל בזה לכתחילה. ע"ש.

וכן כתב להחמיר בספר נחמת ישראל (דרדק עמוד רט). וראה בשו"ת דברי דוד (טהרני חלק א עמוד ס), ששאל את פי מרן פאר דורינו רבינו עובדיה יוסף שליט"א, האם צריך

לקלוף, והשיב לו שטוב להחמיר בזה. ע"כ. וכן כתב מר בריה דרבינא הגאון רבי יצחק יוסף בספרו החופה והקידושין (עמוד תקח).

וגדולה מזאת כתב בשו"ת אבני ישפה (חלק א סימן קטז), שמי ששוכר דירה שאין בה אמה על אמה, צריך לקלוף את הקיר ולשייר זכר לחורבן [באופן שבעל הבית לא מקפיד על כך], מפני שבעל הדירה עשה איסור בכך שלא השאיר, ובכהאי גוונא הטילו חכמים את המצוה על המשתמשים בבית שהם יעשו את המצוה לשייר. ע"ש. וראה בסעיף הבא.

שיור אמה על אמה כשצובע את ביתו

והנה יש לדון, כיצד יהיה הדין כאשר אדם צובע את כל ביתו, ובאותו בית אין אמה על אמה זכר לחורבן, האם צריך לשייר אמה על אמה ללא צבע זכר לחורבן, או ששיור אמה על אמה נאמר רק כשמסייד את ביתו.

בשו"ת ערוגת הבושם (סימן קעט) כתב, שנהגו להקל לסייד את כל הבית, אלא שמשיירים אמה על אמה ללא צבע לבן. ועל כן הלוקח בית מוכן שלא שיירו בו אמה על אמה, ועושה בו ציורים חדשים, צריך להניח אמה על אמה בלתי מצויר, משום שדנים אותו כבונה בית חדש שצריך לשייר אמה על אמה ללא סיד. ע"כ.

וכן כתב מדנפשיה בספר נטעי גבריאל (ח"ב עמוד תקעג), שכיום שאין מסיידים בסיד את הבית אלא רק צובעים הכתלים בצבעים שונים, צריך לשייר אמה על אמה ללא צבע, דלא גרע ממה שכתב המגן אברהם (שם ס"ק ג) שמי שתולה בביתו בגדי רקמה לנוי, צריך לשייר מהם. ע"כ.

אולם בשו"ת התעוררות תשובה (חלק א סימן קסד) הוכיח מדברי מרן שכתב "טח ביתו בטיט וסד בסיד, ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד", מוכח שרק אם סד ביתו בסיד או בטיט, בזה צריך שיור ומועיל שיור. ואם כן, הצובע כל הכתלים בביתו אין לנו כח לחייבו לשייר אמה על אמה. ע"כ.

ולכאורה אין כל כך ראיה מדברי השלחן ערוך, משום שהשלחן ערוך אורחא דמילתא נקט שהיו רגילים לטוח בטיט ולסוד בסיד, אבל בימינו שנוהגים גם לצבוע את הבית, יתכן שגם מרן השלחן ערוך מודה שצריך לשייר אמה על אמה מהצבע. וכן מבואר בספר זכרון ירושלים (עמוד לב), ובספר במחיצת רבינו (עמוד ריז) בשם הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל.

ה. גם מי ששכר דירה שלא שיירו בה אמה על אמה, יש לו לעשות בדירה זכר לחורבן, ולכן יבקש רשות מבעל הדירה לקלף את הקיר, כדי לעשות זכר לחורבן.[5]

אומנם, אם בעל הדירה מקפיד על כך שלא יעשו בביתו שום קילוף בקירות הבית, פטור המשכיר מלשייר אמה על אמה.[6]

5. בפתחי תשובה (סימן תקס ס"ק ג) כתב, שאפילו הדר בשכירות בבית של נכרי, אם מסייד בכל שנה את הבית לעצמו, יש לומר שצריך לשייר אמה על אמה. וכן כתבו בשו"ת אבני ישפה (חלק א סימן קטז), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ד סימן קמו) ובשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן תסג) שגם בשכירות צריך לשייר אמה על אמה.

וכן כתב בשו"ת דברי פנחס (ח"ב סימן מא) שיבקש רשות מבעל הדירה, ולאחר מכן ישייר אמה עיל אמה. ועיין בשו"ת מגדל השן (סימן סא) שכתב צדדים להקל בזה, אבל סיים שעדיין צריך לעיין בזה, ומשמע שם מדבריו, שסבירא ליה שראוי להחמיר בזה. כיעו"ש. וראה עוד בשו"ת דבר יהושע (חלק ב סימן עג), ובשו"ת אגרות משה חלק ג (או"ח סימן פו).

6. בספר בירור הלכה (תליתאה עמוד רלח) הביא מה שכתב בספר "דינים והנהגות" ממרן רבינו החזון איש זיע"א, שאמר שגם בדירה שכורה צריך להשאיר זכר לחורבן. אומנם בספר ארחות רבנו הקהילות יעקב (חלק ב עמוד קמח) כתב בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי, ששאל את מרן החזון איש זצוק"ל אם מחוייב בדירה שכורה לגרד אמה על אמה זכר לחורבן, וענה לו מרן שבלי רשות מבעל הבית אסור לגרד, ואם בעל הבית אינו נמצא כאן לשאלו, כגון שבעל הבית נמצא בחוץ לארץ, פטור. ע"כ. וכן כתב בספר אור שרה (281), שאין השוכר רשאי לקלקל בית שאינו שלו ללא רשות מהבעלים.

ו. בעל תשובה שרוצה לשייר אמה על אמה זכר לחורבן, ואשתו מתנגדת לכך, אין לו להפר את שלום הבית בשביל זה, אלא יעשה בקיר דבר שיזכיר לו את החורבן, כגון שישייר אמה על אמה ויצבע אותה בצבע שחור, ויכתוב בתוכו "זכר לחורבן בית המקדש".[7]

ואם אשתו אינה מסכימה גם לכך, ישייר אמה על אמה, ויכסה זאת בתמונה של הכותל המערבי, או לכל הפחות יתלה תמונה של הכותל המערבי כנגד הפתח מבלי לשייר אמה על אמה.[8]

7. הנה באופן שהדירה שהם גרים בה קנו אותה כך ללא שיור אמה על אמה, בודאי שיש לסמוך על דעת הפוסקים שאומרים שבאופן כזה אין צריך לשייר אמה על אמה [כנזכר לעיל בהערה 4], וגדול השלום.

אומנם גם לדעת המחמירים, יש למצוא להם פתרון, דהנה אמת נכון הדבר שהאחרונים הביאו דברי הלבוש (סימן תקס) שהתנגד לאותם הנוהגים לצבוע אמה על אמה בצבע

שחור, ואינם משיירים אמה על אמה ללא סיד אלא רק צובעים בצבע שחור על הסיד, ואדרבה צבע שחור זה אינו מגנה את הבנין אלא מייפהו ומשמח את הלב כשאר ציורים נאים, ורבותינו הצריכו לשייר אמה על אמה מקולקל ובלי תיקון, כדי לגנות את הבנין ולשבר לבו, שמתוך כך יזכור את החורבן.

וכן כתב הבאר היטב (שם ס"ק ב) בשם השל"ה הקדוש, שאותם הבונים בתים ועושים בבתיהם צורות שחורות מרובעות אמה על אמה, וכותבים על גבו "זכר לחורבן", הוא שחוק והיתול בעיני, כי אדרבה זה נוי. וראה עוד בשדי חמד (אסיפת דינים מע' ז אות יב). ברם, הרב משנה ברורה (שם ס"ק ג) הביא מה שנהגו בכמה מקומות שעושים שחור וכותבים על זה 'זכר לחורבן'. וכתב בשער הציון (אות ח), שאף שהחיי אדם החמיר גם בזה, מכל מקום אין למחות ביד המקילים, כיון שהאליה רבה הביא בשם האגודה סמך למקילים שעושים שחור במקום ההוא. ע"כ. ולכן במקום הצורך כגון בנידון דידן, יש למקילים על מה לסמוך. וכן כתב בשו"ת אור לציון חלק ג' (פרק ל אות א).

ובשו"ת יד חנוך (סימן יח) כתב, שבהיותו מסתופף בצל צדיק וקדוש רבי יצחק אבד"ק אלעסק בנו של מופת דורו רבי חנוך העניך דוב זצוק"ל, ראיתי שהיה נכתב באותיות גדולות בכתב אשורית על אותה אמה על אמה, "זכר למקדש", וידוע שהיה מופלג בחסידות, על כן אין לפקפק על העושים כן. ויש תולים על אותה אמה על אמה, לוח שמצוייר עליו תבנית כותל המערבי. ע"כ.

8. הנה בספר נימוקי אורח חיים (עמוד קה) כתב, שהעושים בימינו צורת הכותל המערבי, אין זה מועיל במקום אמה על אמה, דזהו אדרבה עוד ציור נוי לבית, אלא צריך לשייר האמה על אמה ללא צבע או תמונה כלל. ע"כ. וכן כתב בשו"ת שובה ישראל (סימן עא).

אולם בשו"ת קנין תורה (חלק א סימן קיז) כתב, שהוא עצמו אינו נזהר לשייר אמה על אמה, וגם לא ראה אצל אבותיו ורבותיו שנזהרו מכך. וידוע המעשה עם הצדיק המפורסם רבי הלל מקולומיי זצ"ל שביקר פעם אצל מרן הקדוש מצאנז זיע"א, וקירבו מאוד, ושאלו האם יש לו להגיד דבר מה, והמוכיח העיר לו על שאינו רואה שישייר אמה על אמה בביתו, ואז ציוה מרן זיע"א לקלוף הכותל, ומסתמא עשה כן כדי להניח דעתו של אותו צדיק, ועד שלא אמר לו כן המוכיח, לא השאיר אמה בביתו. וכבר הערוך השלחן והמשנה ברורה לימדו זכות על המקילים בזה. ע"כ.

והן עתה ראיתי בפסקי תשובות (סימן תקס עמוד קלו) שכתב בשם ספר אמרי פנחס, שאחד ביקר אצל הרב הקדוש ר' פנחס מקוריץ זיע"א, וראה חלון אחד קטן יותר משאר

חלונות, ותמה על זה, והשיב לו הרב שעשה זאת בכוונה לזכר לחורבן, וזה עדיף מאמה על אמה, שהוא לזיכרון תמיד. וכן היו מנהגים לצייר תבנית הכותל המערבי וכדומה, והסבר המנהגים הללו הוא על פי מה שכתב הערוך השלחן (שם), דכיון שרגילים שזהו ההיכר זכר לחורבן, מה לנו אם משיירים אמה על אמה או שעושים היכר אחר. ע"ש.
ועל כן, מאחר שיש שלימדו זכות על אותם שלא משיירים אמה על אמה, לפיכך באופן שעלול להיות בעיות בשלום בית אם יעשה זכר לחורבן, ועלול להיות לו חורבן בתוך ביתו, ישייר אמה על אמה ויכסה זאת בתמונה של הכותל המערבי.
וכעת ראיתי בספר שאלת רב (עמוד שא) ששאל את הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, האם מותר לתלות תמונה של הכותל על מקום של אמה על אמה שעשה כנגד הפתח, והשיב שאם אין קובע יתכן שמותר. ע"כ.
ואם אשתו אינו מוכנה בשום אופן שיישר אמה על אמה, יניח לכל הפחות תמונה של הכותל זכר לחורבן. וכן ראיתי לידידי הרה"ג אלמוג הלוי נר"ו בשו"ת אבני הלוי (חלק א סימן לב), שכתב ללמד זכות על המקילים להניח תמונה של הכותל המערבי זכר לחורבן, במקום לשייר אמה על אמה. ועיין בשו"ת משנה הלכות (חלק ה סימן עא), ובשו"ת מענה לשון (חלק ג עמוד רכא). ויהי רצון שנכה ונראה בבנין בית מקדשינו במהרה בימינו. אמן.

שער ההלכות - חלק יורה דעה

פרק א - הלכות כשרות

כל בעל תשובה, צריך להקפיד מאוד בתחילת דרכו על כשרות המאכלים, מפני שאם אינו נשמר ממאכלים שיש בהם חשש איסור, הרי זה גורם לו טמטום רוחני ואטימות הלב, ומפריע לו להמשיך ולעלות בדרך התורה והיראה.*)

החובה להקפיד על כשרות המאכלים

*). בספר בנין עדי עד (עמוד 156) כתב, ששלומי אמוני ישראל בכל הדורות, שמרו מכל משמר על טהרת המאכלים. כך גם הורו גדולי ישראל שנשאלו כיצד יש לנהוג במסגרות קירוב הרחוקים לתורה וליהדות, כאשר המדובר הוא בצעדים הראשונים של הכניסה לעולם המצוות, וחייבים להתחיל בפרט אחד או שנים, האם להתחיל בהקפדה על תפילין, או על שמירת שבת, או על מצוה מסוימת אחרת.

התשובה היתה, שבראש ובראשונה יש להתמקד בשמירה על כשרות המאכלים, זאת משום שאם תחום זה לא יישמר כראוי, גם שאר הדברים יפלו על אוזניים ערלות, והלב השקוע בטמטום רוחני, לא יוכל לקלוט גם את שאר ענייני הקדושה.

ומסופר על האדמו"ר בעל חידושי הרי"ם שאמר, כי מתחילה התפלא מדוע דבריו אינם נקלטים כראוי בליבות שומעיהם. אולם הוא הוסיף, שמאוחר יותר כשנודע לו שהציבור אינם נזהרים כל כך בענין אכילת בשר, ואוכלים גם בשר שאינו "חלק", שוב אינו תמה על כך כלל ועיקר.

ובספר שם משמואל (ויקרא עמוד קעד) כתב, שכל אדם הבא להיטהר, בראשית דרכו ישגיח על אכילתו שתהיה בקדושה ובטהרה, ובשביל זה בא לטהרת מחשבה, וכל עבודתו ותורתו יהיו באופן אחר לגמרי. ובזוהר הקדוש כתב: "כל עמל אדם לפיהו", שכל העמל והתורח שיש לאדם בעולם הזה, הוא בגלל שלא שמר את פיו ממאכלות אסורות. ומובן ממילא להיפך, שהמתקדש במאכלו, נסתלק ממנו כל עמל וטורח. ע"כ.

צא ולמד את הדברים המרטיטים שכתב בעל "דגל מחנה אפרים" (פרשת עקב) על הפסוק "ומלתם את ערלת לבבכם", בשמו של סבו הבעל שם טוב זיע"א, שהעיד על בני מדינה מסוימת, שהריצו מכתב לרמב"ם, ובו שאלה שריח של אפיקורסות נדף ממנה. לא רצה הרמב"ם בעצמו להשיבם, אבל ציוה על תלמידו רבי שמואל אבן תיבון לכתוב להם מכתב, ותוכן דבריו היה, כי ממאכלו וממשקהו של האדם, ניזון ליבו ומוחו. ומי שנשמר ממאכלות אסורות, נעשה דמו טהור, ויש לו לב טהור, ומוחו מסוגל להשיג את אמת האלוקות.

לא כן מי שמטמא עצמו במאכלות אסורות, כל רמ"ח איבריו נטמאים, ואין כל פלא אם ייגרר לשיבושים באמונות ובדעות. ולכן אותם אנשים יש להם נטייה למינות ואפיקורסות, ולא יוכלו לקבל מתיקות נופת צוף דברי מאמרינו הבנויים על פי שכר אלוקי עולם. ולא עברו ימים רבים, עד שעלה עליהם מלך גדול, והכרית בעוונות את כל הקהילה רח"ל. עכ"ד. ועיין בשו"ת עדות משה (יו"ד סימן ז).

ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנ) נשאל על ידי אנשים הנמצאים בתהליך של חזרה בתשובה, במה עליהם להתחיל להקפיד לשמור, האם על שבת שהיא איסור סקילה, או במאכלות אסורות שהם בלאו. וכתב, דהואיל ומאכלות אסורות קל לו יותר להיזהר כשיש במקום מאכלים כשרים, על כן יתחילו בזה, אף על פי ששבת יותר חמור, ובזה יתחילו, ולאט לאט יוסיפו עד שיתרגלו וילכו בדרך הישרה.

בשר שאינו חלק

א. בעל תשובה (ספרדי) שמתארח אצל הוריו או קרובי משפחתו, והגישו לפניו בשר בקר שאינו "חלק", ואם ימנע מלאכול, עלול להיגרם מכך מחלוקת, רשאי הוא לאכול מהתבשיל שהתבשל בו הבשר. ויעשה זאת בחכמה מבלי שירגישו שאינו אוכל מהבשר.

לפיכך, אם הגישו לו בשר שהתבשל עם תפוחי אדמה וירקות וכדומה, יאכל את התפוחי אדמה והירקות, ואת הבשר ינסה להעלים בין המאכלים שעל השולחן, או שיעביר את הבשר לאחד מבני המשפחה, ויאמר לו שאין לו חשק לאכול כעת בשר. וכל ערום יעשה בדעת.[1]

אומנם אם הוריו בישלו עבורו עוף בהשגחת רבנות מוכרת, אף על פי שבדרך כלל הוא מקפיד לאכול עוף רק בהשגחה מהודרת, בכל זאת לא יעשה מחלוקת עם הוריו, אלא יאכל את העוף, ויקיים מצות כיבוד הורים.[2]

אכילת תבשיל שהתבשל בו בשר לא חלק

1. הנה ידוע ומפורסם מה שכתב לעורר מרן פאר הדור בשו"ת יחווה דעת (חלק ג סימן נו), שכל החרד לדבר ה', צריך להזהר מאוד שלא לאכול אלא בשר חלק או גלאט, לבל יכשל חס ושלום בחשש איסור טריפה לדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, ומצוה רבה וחובה קדושה על התלמידי חכמים והרבנים שבדורינו, לעורר את העם בדרשותיהם, ולהזהירם לבל יאכלו בשר שאין עליו חותמת חלק או גלאט, וידוע שהרבה מאוד גם מאחינו האשכנזים יראי ה' וחושבי שמו, נזהרים מאוד בזה. ע"ש.

וכתב מורינו הגאון ר' יצחק יוסף בספרו 'בני מרוקו והלכותיהם' (עמוד טו), שמה שנהגו במרוקו לאכול בשר כשר שאינו חלק, שמעתי שבמרוקו לא היו רשאים למכור את הבשר הכשר לגויים, והיה להם הפסד מרובה מכך, ולכן לא היתה להם ברירה אלא להסתמך על הרמ"א ולאכול בשר כשר. נמצא שטעם זה לא שייך כאן בארץ ישראל, ולכן אין לבוא כאן ולהתיר זאת מכח מנהג אבותינו בידינו, משום דלא חשיב מנהג בכהאי גוונא. ע"כ.

ואכן ראה ראיתי להרה"ג רבי יהושע מאמן שליט"א בשו"ת עמק יהושע חלק ו (סימן כט) שכתב, שבמרוקו אכן היו נוהגים כל העם לאכול בשר שאינו חלק, בין הרבנים ובין שאר העם. אבל היום בארצינו הקדושה אנו נזהרים לאכול רק בשר חלק, מכמה טעמים לשבח. ע"כ.

וראה בשו"ת אורחותיך למדני (ח"ב סימן קכג) שכתב, שאף שלספרדים יש איסור תורה לאכול בשר שאינו חלק, כיון שאנו קיימא לן כדעת האוסרים בשר זה באכילה, מכל מקום אין לפסול לעדות איש ספרדי שאינו נזהר בזה. ע"ש. ועיין בשו"ת ויצבור יוסף (ב"ש חלק ג סימן נו), ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן קסט), ובשו"ת מים חיים הלוי (ח"ג סימן מו), ובשו"ת יפה נוף (סימן לג).

אומנם מצוי מאוד בפרט אצל בעלי תשובה, שמתארחים אצל קרובים וידידים, והתברר להם בודאות שהמארחים לא בישלו בשר חלק אלא בהכשר הרבנות, וכעת אם לא יאכלו מהאוכל, עלול להיגרם צער ועוגמת נפש למארחים [ולפעמים זה ההורים שעלולים להיפגע מכך], ואם כן השאלה נשאלת כיצד יש לנהוג במקרים אלו.

וראיתי בקובץ בית הלל (תשס"ז עמוד קמט) במאמרו של הרב אבנר קבץ שליט"א, שכתב, שיש לצדד להקל לאכול את שאר הדברים שנתבשלו עם הבשר, כגון תפוחי אדמה או אפונה וכדומה, מבלי לאכול מהבשר, וזה בהסתמך על שני ספקות. א'. שמא עצם הבשר אינו טריפה אלא הלכה כהרמ"א שהתיר בשר שאינו חלק. ב'. אם תרצה לומר שהוא טריפה, שמא טעם כעיקר הוא מדרבנן, ובדרבנן סמכינן על הפוסקים שהבשר הוא כשר לחלוטין. ומה גם שיש לומר שבשר שאינו חלק אינו אסור מתורת ודאי אלא מתורת ספק, שהרי מרן כתב שהמאכיל בשר "כשר" כאילו מאכיל טרפות, ומלשון "כאילו" משמע שאינו ודאי. ולכן יש לצדד להקל בזה.

ועל כל פנים, אם לא ברור לו שהבשר אינו חלק, אלא יש לו ספק בכך [כגון שהוריו או בעלי הסעודה קונים מידי פעם בשר חלק], והוא מתבייש לשאול האם הבשר "חלק" כדי שלא לפגוע בהוריו או בקרובי משפחתו, באופן כזה רשאי לאכול מהבשר, משום שיש כאן ספק ספיקא, שמא הבשר חלק, ואפילו אם הוא כשר, שמר הלכה כהרמ"א שמכשיר בשר זה באכילה, כמבואר בשו"ת יביע אומר (חלק ה יו"ד סימן ג), ובשו"ת שערי צדק (יו"ד סימן ה).

אבל באופן שברור לו שהבשר בקר אינו חלק, אין להקל לו בזה משום דרכי שלום, ולא משום כיבוד הורים. וכן אמר לי מורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א.

אכילת עוף בהשגחת הרבנות

2. כן הורה מרן החזון איש זצ"ל כפי שכתב בשמו בספר מעשה איש (חלק ד עמוד קלד), שבשר עוף אין בעיה לאכול, כי לא שכיח בו ריעותא, ומצד עצם השחיטה - רוב מצויים אצל שחיטה מומחים הם. ע"ש.

וטוב עין יראה בספר הנפלא עבד לעבדי ה' (עמוד פ) שכתב, שיש לעורר בענין כשרות עופות למהדרין וכיוצא בזה, שכידוע מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א, מחמיר מאוד בענין הבשר לקנות אך ורק "בשר חלק" שאין בו סירכות כלל ועיקר, ומי שאוכל או מוכר בשר שאינו חלק, הרי הוא כמאכיל טרפות לישראל, והדברים ידועים ומפורסמים, ובפרט לנו הספרדים שהולכים בהוראות מרן הבית יוסף זיע"א.

אולם מעולם לא שמענו על עופות מהדרין שמרן שליט"א אוסר לקנות בהשגחה פלונית, וממליץ רק על השגחה אלמונית, כי באמת אם נחליט שבדיקת צומת הגידין והריאה וכיוצא בזה אין חובה לבדוק כל עוף ועוף, ממילא אין חובה לקנות דוקא עוף מהדרין של פלוני ואלמוני, ולשלם סכום גדול יותר, שלא כל אחד יכול לעמוד בו.

וכי ההידור בעופות אלו, זה יותר מההידור של פתיחת בקבוק בשבת, או עשיית קפה בשבת על ידי עירוי מכלי ראשון, או משימוש בדוד שמש בשבת? הרי גם בענינים אלו יש מחמירים מאוד ואנחנו מקילים, ולמה בכשרות עופות לא כך. וכנראה שהציבור הכללי שלא למד היטב את שרשם של הדברים, חושב שעוף לא מהדרין זה טרף כמו בשר שאינו חלק, ובאמת רב המרחק ביניהם.

וכמה פעמים נוצר קלקול גדול בשלום בית של המשפחה בגלל "הידורים" בכשרות עופות, ואחרון הכביד שבערוצי הקודש פוסלים השגחה פלונית וממליצים על אלמונית, והמאזינים היקרים חושבים שזה פסול, ואם היו מבארים מהו הידור ומהו חומרא, ובאיזה אופנים יש להקל, היה טוב מאוד. ולצערנו גם הכשרויות המהודרות כל אחד משבח את שלו בלבד. ודי למבין. ועצה טובה גם בזה - "עשה לך רב", שיפסוק לך בעניני כשרות, והעוף ירב בארץ. ע"כ. שפתים ישק מד"נ.

האם צריך התרת נדרים כשאוכל אוכל שאינו בד"ץ

ודע, שאף על פי שאותו בעל תשובה רגיל לאכול תמיד כל מאכל בהשגחה מהודרת, וכעת נאלץ לבטל את הרגלו הטוב, על מנת לשמור על כבוד הוריו ושלום ביתו, אינו צריך לעשות התרת נדרים על כך, מאחר שאין כוונתו לבטל את הנהגתו הטובה לגמרי, אלא מבטלה רק בהיותו שוהה בבית הוריו.

וכן תחזה בשו"ת יביע אומר חלק י (יו"ד סימן כ), שנשאל בעינן יהודי חולה שאושפז בבית החולים, ומסרב לאכול מהמאכלים של בית החולים הנתונים תחת פיקוח הרבנות הראשית, באמרו שהוא קיבל עליו לאכול רק מאכלים אשר תחת השגחת הבד"ץ של העדה החרדית, ואיננו מוכן לעשות התרה על מנהגו הטוב שקיבל עליו ברצון. כיצד יש לנהוג עמו.

והשיב, שמכיון שהאיש החולה מקווה שיחזור לבריאותו ולהמשיך במנהגו הטוב לאכול מאכלים רק מהשגחת הבד"צ, אין צריך לעשות התרה למנהגו הראשון, ויוכל לאכול מן המאכלים שמגישים לפניו ממטבח בית החולים, שנמצאים בהשגחת הרבנות הראשית. ע"ש.

ב. בעל תשובה שהוריו מבשלים בביתם בשר 'כשר' בהכשר הרבנות, וכשהוא מגיע לביתם, מבשלים עבורו בשר 'חלק' באותם כלים שמבשלים בהם בשר 'כשר', מותר לו לאכול מהאוכל שהתבשל באותם סירים, ואין בזה חשש איסור.[3]

בשר "חלק" שהתבשל בסיר "כשר"

3. בשו"ת מהרש"ך חלק א' (סימן עז) כתב בדין כלים שנתבשל בהם ספק טריפה, שיש להתיר משום ספק ספיקא, שמא אינה טריפה, ואם תמצא לומר טריפה, שמא לא יתן הכלי טעם בתבשיל המתבשל בו. ע"כ. והובאו דבריו בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סימן לב), והביא שם עוד פוסקים ההולכים בשיטה זו. כיעו"ש. וכן כתב בספר יין לנסך (עמוד לג). ולפי זה, בנידון דידן שבשר שאינו חלק הוא רק ספק טריפה, שפיר יש להתיר לאכול מכלים שהתבשל בהם בשר זה [ובפרט אם עבר על אותם כלים 24 שעות], ולא גרע ממה שנתבאר בסעיף הקודם להתיר לאכול את האוכל שנתבשל ביחד עם בשר שאינו חלק. וכן כתבו בשו"ת מעשה נסים (ח"ג סימן קנח), ובשו"ת אבן פנה (ח"ב סימן פט).

וכיוצא בזה כתב הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בספרו אור לציון (שביעית עמוד כא), שהמבשל אוכל בכלים שבשלו בהם ירקות שמותרים באכילה על פי היתר מכירה, האוכל מותר לאותם שמחמירים שלא לאכול היתר מכירה, כיון שאותם ירקות הותרו על פי חכם. ע"ש.

ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ח (יו"ד סימן ד) שכתב בענין בשר שנתבשל בסיר בלא מליחה, שיש להתיר את הכלים לגמרי לאחר שיעבור מעת לעת, מטעם ספק ספיקא. ע"ש. וראה עוד בספר מאור ישראל (פסחים מד:), ובשו"ת תפילה למשה חלק ג (סימן יז). ואכמ"ל.

צליית כבד

ג. אסור לבשל כבד בסיר או לטגנו במחבת, משום שהכבד מלא דם וצריך להפליטו החוצה, ולכן צריך לצלותו על האש, כגון על גבי רשת של מנגל, או רשת של תנור אפיה וכדומה, כדי שהאש תפלוט ותשרוף את הדם שבכבד.[4]

אומנם אדם שמתארח אצל הוריו או קרובי משפחתו, והכינו לו כבד ללא צליה אלא על ידי טיגון וכדומה, ואם ימנע מלאכול, יגרום להוריו צער ועוגמת נפש, רשאי לאכול את

הכבד, מפני שכבד שבישלוהו ללא צליה, אינו נאסר בדיעבד באכילה. [ויעיר להם בנחת שלהבא לא יעשו כן].[5]

אולם כל זה באופן שטיגנו או בישלו את הכבד במחבת עם שמן ללא תוספת ירקות. אבל אם היה שם ירקות, אף על פי שהכבד מותר באכילה, מכל מקום אותם הירקות שהתבשלו איתו אסורים באכילה, מפני שהדם שיצא מהכבד נבלע בהם, ולכן אין להקל לאוכל מהירקות.[6]

4. כתב מרן השולחן ערוך ביורה דעה (סימן עג סעיף א): הכבד, יש בו ריבוי דם. לפיכך לכתחילה אין לו תקנה לבשלו על ידי מליחה, אלא קורעו שתי וערב ומניח חיתוכו למטה, וצולהו, ואחר כך יכול לבשלו.

וכתב בספר ילקוט יוסף איסור והיתר (חלק א עמוד תקג), שיש אומרים שאם צולה את הכבד ואינו רוצה לבשלו אחר כך, אין צריך לקורעו כלל, כי האש שואבת ושורפת את כל הדם שבסמפונות הכבד. ויש שמצריכים חיתוך גם לצלי משום הדם שבסמפונות. ויש שסומכים על נטילת המרה מהכבד דאפשר לדם לזוב דרך חתך זה, או שסומכים על תחיבת הכבד בשפוד. ומכל מקום כל ירא שמים יחמיר על עצמו להצריך קריעה והנחת מקום החיתוך כלפי מטה גם כשרוצה לאכול את הכבד צלוי, ובדיעבד שלא קרעו קודם הצלייה, קורעו לאחר הצלייה, ומשליך הסימפונות ואוכל. וכן הורה מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א. כיעו"ש.

ומכאן תוכחת מגולה לאותם מסעדות העומדים תחת השגחת בד"ץ בית יוסף, וממגישים ללקוחותיהם כבד שלם מבלי לקורעו שתי וערב, וטוענים שסומכים הם על נטילת המרה מהכבד, כפי שאמר לי אחד המשגיחים האחראים על הכשרות. והרי מרן שליט"א שהוא נשיא הבד"ץ של בית יוסף, מורה שלכתחילה יש להחמיר לקרוע את הכבד שתי וערב, וכך נהגו רבים משלומי אמוני ישראל, ולכן יש להעיר למוסר אוזנם שיתקנו את הדבר. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר.

5. כמבואר בשולחן ערוך (שם) שבדיעבד מותר לאוכלו, מאחר שהכבד פולט את הדם שבתוכו, ואגב דטריד למפלט אינו בולע. ומכל מקום הקדירה אסורה, משום שהדם שנפלט מהכבד נבלע בתוכה. ולכן צריך לדואג שלא השתמשו באותה קדירה מבלי להכשיר אותה תחילה. ועיין בשו"ת שאלי ציון (תנינא סימן ח), ואחר המחילה יש להשיב על דבריו.

צליית כבד במחבת טפלון

וכתב בשו"ת אדרת תפארת (חלק ג סימן כ), שאם צלו את הכבד ללא שמן [כגון במחבת טפלון], הכבד אסור אפילו בדיעבד, וטעמו משום שרק כאשר יש שמן או רוטב בסיר, אזי הדם שיוצא מהכבד מתפזר מיד ברוטב ובשמן, ורק באופן כזה אמרינן שמאחר שאין הדם עומד בפני עצמו אלא מעורב בתבשיל, יש כח בפליטת הכבד למנוע מהדם לחזור אליו. אבל טיגון במחבת טפלון שאין בו שמן כלל, הדם שיוצא מהכבד אינו מתערב בכלום, ונמצא שהכבד כולו מתבשל בדמו, ולכן יש לאוסרו. ע"ש. וראה בשו"ת שמש ומגן (חלק א עמוד פ) שמשמע להקל בזה.

6. ראה בספר ילקוט יוסף איסור והיתר (חלק א עמוד תקז). והוסיף, שבאופן שיש בירקות ששים פעם כנגד הכבד, יש להתירם באכילה, מפני שהדם בטל בהם.

מוצרי תנובה

ד. בעל תשובה שאשתו רוצה שיקנה רק מוצרים של תנובה, ואותם המוצרים אינם בהשגחה מהודרת, אינו רשאי להכריח את אשתו שלא תקנה מוצרים אלו, מכיון שמעיקר הדין מותר לאכול מוצרי מזון שהם תחת השגחת הרבנות. והמחמיר שלא לאוכלם, יחמיר לעצמו ולא יכפה זאת על אשתו.[7]

לסמוך על הכשר "הרבנות"

7. כן כתב בשו"ת שערי צדק (יו"ד סימן ה) בשם מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, והוסיף, שאין לכוף את אשתו לקבל עליה חומרה שלא להשתמש אלא במוצרים שיש עליהם רק השגחת הבד"ץ, ואם הבעל אינו יכול להמשיך בחומרותיו משום שאשתו אינה רוצה לקבלם, יעשה התרת נדרים על כך שלא אמר בלי נדר, ויקל גם הוא בדבר, שגדול השלום של הבית יותר מהחומרות. ע"כ.

וראה בספר אורחת רבינו הקהילות יעקב (חלק ג עמוד פ), שהעידו בפני רבינו הסטיפלר זיע"א, שראו בעיניהם שמרן הגאון מבריסק זצ"ל אכל לבן של תנובה, ואמר הסטיפלר שהוא סומך על עדות זו, וכן נהג הגאון מטשיבין זצ"ל לאכול לבן של תנובה אף על פי שלא היתה להם השגחה מהודרת. ע"ש.

וכאן המקום להבהיר, שאין לזלזל בהכשר של "הרבנות" ולפוסלה, וגם אדם שנוהג לאכול רק הכשרים מהודרים, אין לו לזלזל בהכשר "הרבנות". וטעם הדבר מבואר בספר עבד לעבדי ה' (עמוד קי), שיש רבנויות שבהן נמצאים בני תורה חשובים ועושים כשרות למהדרין. וגם סתם רבנות יש לה חשיבות, משום שיתכן שלולא הרבנות, מי יודע מה היו דוחפים באותם מאכלים, ובגלל השגחת הרבנות, מונעים מהם להכשיל

יותר, ומשתדלים להציל מה שאפשר להציל, ואי אפשר לקרוא לרבנות "טרף", אלא צריך לומר שאנו מחמירים ומהדרין לאכול את היותר טוב והמהודר.

דגים עם גבינה

ה. מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא לאכול דגים עם גבינה, משום שיש בזה חשש סכנה [כגון צרעת וכיוצא בזה].[8]

ולכן בעל תשובה מבני ספרד, שהוריו או קרובי משפחתו הזמינו או הכינו פיצה עם טונה או אנשובי עבור כל המשפחה, אם יכול להימנע מלאכול את הפיצה מבלי לעורר מחלוקת ובלי לפגוע במשפחתו, יעשה זאת.

אולם אם הדבר עלול לעורר חילוקי דעות ומריבה במשפחה, רשאי לאכול את הפיצה עם הדגים, ולא יחשוש לסכנה. ושומר מיצוה לא ידע דבר רע.[9]

8. הנה ידועה ומפורסמת המחלוקת בין מרן הבית יוסף ביורה דעה (סימן פז), לבין הרמ"א בדרכי משה (שם), שלדעת מרן אין לאכול דגים בחלב מפני הסכנה, והרמ"א כתב על זה, שלא ראה מימיו שנזהרים בזה, ורק נזהרים שלא לאכול דגים בבשר משום סכנה. ואנו הספרדים נמשכים אחר הוראת מרן אשר קבלנו הוראותיו, ולכן לא אוכלים דגים עם חלב.

וגם בספר בית לחם יהודה (יו"ד סימן פז ס"ק ד) כתב, שרופאים מומחים אמרו שיש סכנה באכילת דגים עם חלב. וכן כתב החכם הרופא רבי יעקב צהלון בספר אוצר החיים, שאין לאכול דגים לא עם חלב ולא עם בשר, מפני שמוליד חולאים קשים. וכן הכנסת הגדולה (שם אות יט) כתב בשם הרופאים, שבאכילת דגים בחלב יש סכנת צרעת. ולכן הספרדים מחמירים בזה.

9. הנה הרב טורי זהב (שם ס"ק ג) כתב, שיש טעות סופר בדברי מרן הבית יוסף, ובמקום לומר ש"אין לאכול דגים בחלב", צריך לומר שאין לאכול "דגים עם בשר". וכן כתב המגן אברהם (ריש סימן קעג). ע"ש. ולפי זה, גם הספרדים הנוהגים כדעת מרן יכולים להקל באכילת דגים עם גבינה.

וגם אם נגרוס לפי דעת מרן שאין לאכול דגים בחלב, מכל מקום כתב בספר הליכות עולם (חלק ז), שבדיעבד יש להקל בזה, מכיון שהרמ"א והשפתי כהן (שם סק"ה), והפרי חדש (שם סק"ו) הוכיחו להתיר אכילת דגים בחלב אף לכתחילה, ממה שאמרו בחולין (קיא:) דגים שעלו בקערה מותר לאוכלם בכותח (שהוא חלבי).

ואפילו אם תרצה לומר שיש חילוק בין כותח לחלב, מכל מקום הואיל וגדולי האחרונים מתירים דגים עם חלב, והמחלוקת בזה היא בין הרופאים, ומרן החיד"א במחזיק ברכה

(סימן פז) סובר גם כן להקל בזה, וכן בשו"ת זבחי צדק (חלק ג סימן קמג) נטה גם כן להקל, בדיעבד בודאי שיש לצדד להתיר.

וראה בשו"ת אהל יצחק בנימוקי הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פרק יט) שכתב, שבודאי לדינא נקטינן כדעת כל הגאונים האחרונים שהתירו לאכול דגים בחלב, ואין להחמיר מטעם חמירא סכנתא מאיסורא, שדוקא בדבר שיש בו סכנה בודאי, כשיפול בו ספק אזלינן לחומרא. אבל בענין דגים בחלב שלרוב הפוסקים אין בזה חשש סכנה, לא אמרינן חמירא סכנתא מאיסורא, כיון שרוב מנין ורוב בנין כתבו שאין סכנה בדבר, ומה גם שיש לומר שנפל טעות סופר בבית יוסף. ע"ש.

ויש להוסיף מה שכתב בספר נר מצוה (דף קפו): וחביבים עלי דברי גאון עוזינו החיד"א, כי לדידי חזי לי דהוי כחד מן הראשונים היושבים ראשונה במלכות שמים, וכמו שאמרו על הרמב"ם, ממשה עד משה לא קם כמשה, כעת יאמר מיוסף עד יוסף לא קם כיוסף, כלומר ממרן רבינו יוסף קארו עד רבינו יוסף אזולאי לא קם כיוסף. כי הגדיל לעשות ספרים הרבה, ולכל בני ישראל היה אור, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. וכן העיד עט"ר מר אבי בשם רבינו משה חיים ז"ל, שלא היה נוטה מדברי החיד"א בין להקל בין להחמיר, ושקבלנו עלינו הוראות החיד"א כדרך קבלת דברי מרן השלחן ערוך. לפיכך יש לנו סניף גדול לסמוך עליו להקל בענין דגים בחלב. ע"כ.

ועל כן, במקום שעלול להיווצר מחלוקת וכדומה, יש לסמוך בזה על המקילים, ובפרט במקום שעלול להיות פגיעה במצוות כיבוד הורים. וראה עוד בשו"ת ברכת יהודה (ברכה חלק ב יו"ד סימן ה), שהוכיח במישור שדעת הפוסקים להקל בזה, וגם הביא מכתב מרופאים שכיום אין שום חשש למחלה מסויימת למי שאוכל חלב עם דגים, ולכן כתב גם כן שהמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. ע"ש.

והן עתה ראיתי בשו"ת שמש ומגן (ח"ד עמוד סה) שכתב, שזה תלוי באנשים האוכלים, שמי שיש לו דמיון ואינו רוצה לאכול דגים עם חלב או עם גבינה, לא תוכל להסיר לו הדמיון, וראוי להניחו. אבל מי שישאל על ההלכה אם מן הדין מותר או לא, תגיד לו בקול רם שמותר, וגם בדברי מרן ז"ל אומרים שיש ספק ספיקא להקל. אבל למדומיינים לא יועיל כל זה, ולכן טוב להניחם במנהגם. ע"כ. וראה עוד בספר זרע חיים (סופר עמוד קפה), ובשו"ת משנת יוסף (ח"ו סימן סו), ובשו"ת אשר חנן (ח"ג עמוד קכט).

למכור פיצה עם אנשובי

ולפי האמור, יש מקום להקל לאותם חנויות שמוכרים פיצה בהשגחה מהודרת, למכור פיצה עם דגים גם ללקוחות ספרדים שאינם מקפידים על כך. אומנם מאחר שיכול להיות

שאותם לקוחות לא יודעים שמנהג הספרדים להחמיר בזה, יש לציין על גבי שלט בולט, שפיצה עם דגים מותרת רק לאשכנזים, ובכהאי גוונא אפילו אם ספרדי יבחר לאכול פיצה עם דגים, אין שום קפידא על המוכר.

וכיוצא בזה ראיתי בספר עמא דבר (סימן טו), שנשאל האם מותר לייבא ולמכור דגים ברוטב חלבי באופן שעלולים לקנות זאת ספרדים. וכתב בשם הגאון רבי מרדכי אליהו שליט"א, שיש מקום להקל בזה באופן שירשמו על זה באותיות בולטות שהדבר מותר רק לאשכנזים. ע"ש. וראה עוד בשו"ת אבני הלוי חלק א (יו"ד סימן א), שהקל באכילת מוצרים חלביים שמעורב בהם ג'לטין העשוי מדגים.

לאכול פיצה שנאפתה בתבנית שאפו בה פיצה עם דגים

וטרם אכלה לדבר, צופה הייתי בשו"ת דברי דוד טהרני (חלק ג סימן יט) שעמד לדון האם אסור לספרדי לאפות פיצה בתבנית אפיה שאפו בה גבינה עם דגים, או מכיון שנהגו בה האשכנזים היתר, הוי דבר השנוי במחלוקת ואחרים נהגו בו היתר, ובאופן כזה הכלים מותרים.

וכתב, שמכיון שאין הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים בדין איסור והיתר אלא בחשש הסכנה, ובארצות המזרח (הספרדים) שנהגו בהם איסור מחשש סכנה יש לומר דחמירא סכנתא מאיסורא, צריכים להכשיר את הכלים לפני שישתמשו בהם לצורך אפיית הפיצה.

והן אמת שבשו"ת חינוך בית יהודה (סימן מא) הביא מה שכתב הבית יוסף (שם) שאסור לאכול דגים בחלב, וכתבו האחרונים שהוא טעות סופר וצריך לומר דגים בבשר, אבל בחלב מותר. אולם מהר"מ מקראקא מקיים הגירסא שלפנינו שאסור לבשל דגים בחלב משום סכנה, וחקר אצל חכמי הרופאים ואמרו שדוקא דגים המטוגנים עם חמאה מותר לאכול. מה שאין כן דגים המבושלים בחלב יש בהם סכנת חולי, וחמירא סכנתא מאיסורא.

ולכן העלה למסקנה שאין להקל לקנות פיצה מחנות שעושים שם פיצה מגבינה ודגים יחד, אף שהוא קונה פיצה עם גבינה בלבד, מפני שיש לחוש לטעם הגבינה והדגים הבלוע בכלים. ואמנם יש מהאחרונים שכתבו שכלי שבשלו בו בשר ודגים אינו נאסר. ברם בשו"ת דברי דוד חלק ב (יו"ד סימן כא) השיב על דבריהם והעלה לאסור משום סכנה. עכ"ד.

והנה מלבד מה שנתבאר בס"ד לעיל שבדיעבד יש להקל לאכול דגים עם גבינה ביחד, ואם כן כל שכן שיש להקל באכילת פיצה שנאפתה במגש שאפו בו פיצה עם גבינה [שכל זה רק נותן טעם בר נותן טעם שלדעת רבים מן הפוסקים הדבר מותר אף לכתחילה כידוע].

עוד בה, דכבר כתבנו בס"ד לעיל (סעיף ?) שאפילו סיר שבשלו בו בשר כשר שאינו חלק, יש להתיר לבשל בו בשר חלק בלי להגעילו לפני כן, וזאת על פי דברי המהרש"ך (ח"א סימן עז), שכתב בדין כלים שנתבשל בהם ספק טריפה, שיש להתיר משום ספק ספיקא, שמא אינה טריפה, ואם תמצא לומר טריפה, שמא לא יתן הכלי טעם בתבשיל המתבשל בו.

ואם כן, בודאי שתבנית שאפו גבינה עם דגים יש להקל טפי, שהרי יש לומר שמא הלכה כהרמ"א שמתיר חלב עם גדים, ושמא גם מרן עצמו לא אסר זאת. ומה גם שדעת הרופאים כיום השתנתה וסוברים שאין בזה סכנה (כנזכר לעיל), ולכן שפיר יש להקל לאפות פיצה במגשים אלו מבלי להכשירם. ומעשים בכל יום שמאפיות בהכשר מהודר, אופים פיצה עם אנשובי בתנור אחד, ולאחר מכן אופים פיצה רגילה באותה תבנית, ולא ראינו או שמענו שמיחו בהם.

כלים שאינם טבולים

1. אסור לאכול ולשתות מכלי מתכות או זכוכית שהם מתוצרת חוץ, מבלי להטביל אותם במקוה טהרה, מפני ששורה עליהם טומאה, ועל ידי הטבילה במקוה מסתלקת הטומאה.[10]

ומכל מקום, אם הוריו או קרוביו בישלו עבורו אוכל בכלים שאינם טבולים, אין האוכל נאסר באכילה, ולכן יעביר את האוכל לכלי טבול, או לכלי חד פעמי, ויאכל את המאכל, ולא יעורר מחלוקת.[11]

10. כן מבואר מדברי הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פרק יז הלכה ג) שכל עוד לא הטבילו את הכלים האלה, אסור לאכול ולשתות בהם. וכן כתבו הטור (סימן קכ) והרמ"א (שם סעיף ח), שאסור לאכול ולשתות בכלים שלא הוטבלו אפילו בדרך עראי. וטעם הדבר שצריך להטביל כלים חדשים, כתב מרן הבית יוסף (סימן קכ) בשם הירושלמי (עבודה זרה פרק ה הלכה טו), שהוא כדי שיצאו מטומאתו של גוי ויכנסו לקדושתו של ישראל. וכתב בספר בן איש חי (מטות אות א), שיש לדמות זאת לגוי שבא להתגייר שמטבילים אותו כדי שיצא מרשות עכו"ם לרשות ישראל.

וראה בספר הליכות עולם (ח"ז עמוד רנ), שהביא מחלוקת הפוסקים האם חיוב טבילת כלים הוא מן התורה או מדרבנן. וגם לדעת האומרים שחיוב טבילה הוא מן התורה,

נחלקו הפוסקים האם האכילה בכלים שאינם טבולים אסורה מן התורה, או שמא כל החיוב הוא לטבול, אבל אין איסור מן התורה לאכול מן הכלי ללא טבילה.
וכתב מרן הרב הליכות עולם, שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כדעת האומרים שחיוב טבילת כלים הוא מדרבנן, ואף אם תאמר שהלכה כדעת האומרים שחיוב טבילה הוא מן התורה, שמא איסור ההשתמשות בכלי הוא מדרבנן. כיעו"ש. ולכן יש מקום לצדד להקל בזה באופנים מסוימים כפי שיתבאר בס"ד לקמן.
11. כן כתב הרמ"א בשולחן ערוך (יו"ד סימן קכ סעיף טז), שאם עבר והשתמש בכלי בלא טבילה, לא נאסר מה שנשתמש בו, כמבואר בירושלמי (שם).
וכתב בשו"ת שרגא המאיר (ח"ד עמוד קמא), שאם חתכו לחם במכונת חיתוך שאינה טבולה מותר הלחם באכילה, ואף מותר לכתחילה לקנות לחם שנפרס בסכין שאינו טבול. אולם אסור לצוות ליהודי להשתמש בכלי בלי טבילה, ונחשב הדבר כאילו הוא משתמש בכלי בעצמו. וכן פסק בשו"ת לבושי מרדכי (תנינא סימן יא). ועיין בשו"ת אגרות משה חלק ב (יורה דעה סימן מא).
ז. בעל תשובה שמתארח אצל הוריו או אצל קרובי משפחתו, והכלים שם אינם טבולים, ואם ימנע מלאכול או לשתות מאותם כלים, עלולים הוריו או קרוביו להפגע מכך, רשאי לאכול ולשתות באותם כלים.
וכמו כן, מותר לו לבקש מהוריו או מבני משפחתו שאינם שומרים תורה ומצוות, שיכינו לו איזה מאכל, גם באופן שידוע לו שיכינו עבורו את האוכל בכלים שאינם טבולים. 12
12. נשאלתי פעמים רבות מבעלי תשובה, שהולכים להתאחר אצל הוריהם או קרובי משפחתם, ומגישים להם לאכול ולשתות בכלים שאינם טבולים, ואם יסרבו לאכול ולשתות, עלולים הם להפגע מכך, האם יש מקום להקל להשתמש בכלים אלו משום דרכי שלום, או לא.
וראיתי שכבר נשאלו בשאלה זו אחרוני זמנינו, כפי שתראה בשו"ת אבני ישפה (חלק ג סימן עד), שנשאל מבחורה שחזרה בתשובה, ובקשה מהוריה להטביל את הכלים החייבים בטבילה, אבל ההורים סרבו לעשות זאת, האם היא רשאית בכל זאת לאכול בבית הוריה מכלים שאינם טבולים.
והשיב, שהאיסור להשתמש בכלי שאינו טבול הוא מדרבנן [כדברי הביאור הלכה סימן שכג ד"ה מותר]. ולפי זה כתב בספר טבילת כלים (פ"ג הערה כד) בשם הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, דכיון שאיסור ההשתמשות הוא מדרבנן שאמרו לנו שלא להשתמש בכלי אלא להטבילו תחילה, אם כן, כל זה דווקא כשיכול לטובלו. אבל אם נכנס למסעדה,

ובעל המקום לא יתן לו לקחת את הכלי כדי לטובלו, כיון שרוצה לאכול ולשתות, שרי ליה לאכול ולשתות שם.

ולפי סברא זו, הוא הדין כשנמצא בבית של אחרים, כגון בבית הוריו וכדומה, יש לו אפשרות להשתמש בכלים ללא טבילה, כיון שאינם נותנים לו להטביל, והסכים לכך הגרש"ז אויערבך לדינא. ומכל מקום אין לסמוך על זה אלא רק באופן שלא יזדמן להטביל את אותם הכלים. אבל אם ההורים יעדרו מן הבית, יש להזדרז ולהטביל את כל הכלים, ואף על פי שזה נגד דעתם, גם כן מועלת הטבילה. ע"כ.

וכן כתב להקל בספר חשוקי חמד (פסחים עמוד תמח), והביא מה שכתב בשו"ת בית אבי (סימן קטז) שהקל למתארח אצל אחר, לאכול מכלים שאינם טבולים, כיון שאין הכלים הללו לא בהשאלה ולא בשכירות, וגם לא חייב לאכול בכלים אלו כי יכול לאכול בכלי נייר, ולפי הישועות יעקב חובת הטבילה על הבעלים ולא על השואל. ע"ש.

וכן ראיתי לידידי הרה"ג משה פרזיס נר"ו בספרו טהרת כלים (עמוד קיז) שישב על מדוכה זו, וצידד כמה צדדים להקל בזה, שהרי קיימא לן שבדיעבד אם השתמש בכלים שאינם טבולים, אין האוכל נאסר, והכא נמי מאחר דהוי שעת הדחק, קיימא לן ששעת הדחק כדיעבד דמי, ואין לך שעת הדחק גדול מזה, שהרי אם לא יאכל אצל הוריו או קרוביו, יכול להגרם ביניהם שנאה ופירוד חס ושלום.

והוסיף לומר, שלא רק בכלי זכוכית שאיסור ההשתמשות בהם הוא מדרבנן, יש להקל בשעת הדחק כזה, אלא אפילו בכלי מתכות [כגון סכו"ם וכדומה], יש להקל להשתמש בהם, משום שאף על פי שטבילתם מן התורה, מכל מקום איסור ההשתמשות בהם הוא מדרבנן. ומכל מקום עדיף יותר שלא לשאול האם הכלים תוצרת חו"ל או לא, ובאופן כזה יש לצרף לזה ספק ספיקא, שמא הכלים תוצרת הארץ ופטורים מטבילה, ואפילו אם הם תוצרת חו"ל, שמא נוצרו שם על ידי מפעל של ישראל.

והניף ידו שנית בשו"ת ישמח משה (סימן כד), וכתב שמותר לאדם חרדי לבקש מהוריו או מבני משפחתו שאינם שומרים תורה ומצוות, שיכינו לו דבר מאכל, גם באופן שידוע לו שיכינו את האוכל בכלים שאינם טבולים. ע"ש. וכן כתב להקל בנידון דידן ידידינו הרה"ג ר' חגי הלוי נר"ו בספרו נמוקי הלוי (חלק א עמוד קכז).

ובשו"ת יפה נוף (סימן ל) כתב, שכאשר מגישים למרצה בחוג בית לשתות בכלים שאינם טבולים, אף שלכתחילה ראוי לירא שמים להחמיר ולא לשתות, מכל מקום הרוצה להקל יש לו על מה לסמוך. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות חלק א (סימן שנו) ובחלק ה (סימן רנט), ובקובץ חיילי המלך (עמוד נב).

וכמובן שכל צדדי היתר אלו הם רק באופן שאין הוריו מוכנים שיטבול להם את כלי הבית, ואם יקנה להם כלים חדשים ויטבילם, לא השתמשו בהם. אבל בלאו הכי, אין להקל בזה אלא מוטל עליו להטביל להוריו את כליהם, או לקנות להם כלים ולהטבילם, וראה בסעיף הבא.

ח. ראוי ונכון לכל בעל תשובה לזכות את הוריו ואת בני משפחתו ולהטביל להם את כלי הבית הטעונים טבילה, כדי למנוע אותם מאיסור אכילה ושתיה בכלים שאינם טבולים. ואם הוריו אינם רוצים שיטביל את כליהם, יכול להטביל את הכלים ללא רשותם, אך יעשה זאת בצינעה ובחכמה, כדי שלא לעורר מחלוקת ומריבה.[13]

13. פשוט. וכן כתב בספר בין ישראל לעמים (עמוד קז), שישראל שהטביל כליו של חבירו בלי ידיעתו, או אפילו בלי רשותו, עלתה להם טבילה, ולכן יטביל הבן את כלי הוריו, ויזכה בכך את הוריו ואת כל אותם שיאכלו וישתו מאותם כלים, וזכות הרבים תלוי בו.

ט. בעל תשובה שיש לו בביתו מכשירי חשמל תוצרת חוץ, כגון קומקום חשמלי או טוסטר וכיוצא בזה, ואשתו או הוריו מסרבים שיטבול את הכלי מפני שחוששים שמא יתקלקל, רשאי להמשיך להשתמש בכלי ללא טבילה.[14]

14. הנה לגבי כלי חשמל האם צריכים טבילה או לא, נחלקו בזה גדולי זמנינו, ובספר הליכות עולם (חלק ז עמוד רסו) הביא מה שכתב בשו"ת חלקת יעקב ח"א (סימן קכו), שמאחר שתשמישו של קומקום חשמלי הוא על ידי שמחברים אותו לחשמל המחובר עם הקרקע, אין צריך להטבילו, מאחר שאינו דומה לכלי סעודה. ובשו"ת מחזה אליהו (סימן קיב אות י) חולק על זה ומצריכו טבילה, שהרי הקומקום משמש למים גם לאחר ניתוקו מהקיר. ע"ש.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן סו אות ד) כתב להקל כדברי החלקת יעקב, שהואיל ועיקר תשמיש כלי חשמלי הוא בשעה שמחובר על ידי תקע עם הקרקע, נחשב למחובר לקרקע ואינו צריך טבילה. ע"ש. ובשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סימן סו אות ח) כתב לפטור המקרר מטבילה, מפני שהוא כלי העומד לנחת, ואין מטלטלים אותו כלל ממקום למקום, ולכן אינו חשוב ככלי סעודה.

וסיים מרן הרב הליכות עולם שליט"א, שטוב להחמיר היכא דאפשר להטביל קומקום חשמלי. ברם דא עקא שאם יכניסנו במים הוא עלול להתקלקל, לכן טוב שיתן אותו במתנה לגוי ויחזור וישאלנו ממנו. עכ"ד.

ומבואר מדברות קודשו, שבאופן שעלול להיות בעיות בשלום בית, או מריבה ומחלוקת בין הבן להורים, וגם אין אפשרות לתת את הכלים לגוי במתנה, יש מקום להקל להשתמש בכלים הללו ללא טבילה. וכן כתב להקל בשו"ת עשה לך רב (חלק ו עמוד שנז). ע"ש.

וגם הלום ראיתי בשו"ת רבבות אפרים (חלק ד עמוד תה), שהביא דברי הרב משנה הלכות (חלק ט סימן קסב) שכתב, שמכשירי חשמל חייבים טבילה, והעיר על זה בשם רבו הגאון רבי משה פינשטיין שהורה שאינה צריכים טבילה. ועיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ג סימן כד).

והן עתה ראיתי לידידי הרה"ג ר' חגי הלוי בספרו נמוקי הלוי (ח"א עמוד קעח) שכתב, שכלי חשמל מתוצרת חוץ, כגון מיקסר, או קומקום חשמלי וכדומה, אינם צריכים טבילה. והביא שם מה שכתב בשו"ת זרע אמת (ח"ב סימן לז), שמותר להשתמש בריחיים של יד שטוחנים קפה, ללא טבילה, כיון שיש הפסד לכלי בטבילתו במים, וכמעט שהולך לאיבוד. והוא הדין בנידון דידן, דמאחר שטבילת כלים נלמד מטבילת כלי מִדְיָן, ושם הכלים לא היה בהם שום חשש קילקול על ידי הטבילה, מה שאין כן בכלי חשמל של ימינו. ע"ש.

ועל כן, אף על פי שראוי ונכון לכתחילה לחוש לדעת האומרים שחייב להטביל כלי חשמלי, כפי שמשמע מדברי הרב הליכות עולם, וראה עוד לידידי הרה"ג ר' משה פרזיס בספרו טהרת כלים (עמוד קי) שהביא עוד פוסקים ההולכים בשיטה זו. מכל מקום המקילים בזה במקום צורך כדי לשמור על שלום ביתם וכבוד הוריהם, אין מזניחין אותם, ורשאים להקל בזה אף לכתחילה, בפרט שאין משתמשים בכלי ישירות, אלא מעבירים את המים או את המאכל לכלי אחר.

אכילת לבבות

י. אכילת לב של בהמה או של עוף גורמים לשכחה, ולדעת רבינו האר"י ז"ל, אכילת לבבות גורמת שהיצר הרע מתקשר באדם. ולכן ראוי ונכון לגברים להיזהר שלא יאכלו לבבות כלל.[15]

אומנם אדם שהתארח אצל הוריו או קרוביו, והם הכינו אוכל שמעורב בו לבבות, כגון "מעורב ירושלמי" וכדומה, ואם לא יאכל את המאכל, עלולים הם להיפגע מכך, רשאי להוציא את הלבבות מהאוכל בטענה שאינו אוהב לבבות, ויאכל את שאר התבשיל, אף על פי שהלבבות יתבשלו עימו.[16]

15. במסכת הוריות (יג:) אמרו, שהאוכל לב של בהמה גורם לשכחה. וביאר בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סימן קלג) שהטעם לכך, משום שעיקר החכמה היא בלב, ולכך כיון שאבר מחזיק אבר, אם כן הלב של הבהמה מחזיק את לב האדם, ולכך נעשה מלב האדם טבע של לב בהמה, ונעלם ממנו דרכי החכמה כמו בהמה. ע"כ.
וכתב השפתי כהן (יו"ד סימן עב ס"ק ב) בשם התשב"ץ, שהעיד על רבו המהר"ם שלא היה אוכל לב עוף, ואף שבגמרא מוזכר שרק לב של בהמה גורם לשכחה, מכל מקום היה נמנע גם מלב עוף. וכן נוהגים. ע"כ.
ובשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן ח) הוסיף בשם שער המצות, שצריך ליזהר במאד מאד שלא לאכול שום לב בהמה וחיה ועוף, כי שם תכלית שורש התקשרות נפש הבהמית, ואם יאכלהו האדם, מתקשרת בו נפש הבהמית ההיא לגמרי, והיצר הרע מתקשר בו. ומטעם זה גם כן אמרו חז"ל, שהאוכל לב בהמה גורם לו שכחה וטיפשות הלב. ע"כ.
16. הנה באופן שמוציא את הלבבות מהתערובת ואוכל את שאר הבשר, אין בזה חשש כלל, אף על פי שהלבבות נתנו טעם בתערובת, משום שחכמינו ז"ל הקפידו על אכילת הלב עצמו ולא על טעמו, וכפי שכתב בספר לקט יושר חלק ב (יו"ד עמוד ו) שרבו בעל תרומת הדשן היה אוכל [בתבשיל] מן שמן הלב של שור. וכיוצא בזה כתוב בקובץ בית הלל (תשס"ז עמוד קמט).

תרומות ומעשרות

יא. אדם שמחלל שבת בפרהסיא, ואינו עושה זאת כדי להכעיס אלא לתיאבון, אם למדוהו את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות, נאמן הוא לומר שהפריש מהפירות והירקות כפי הדין, ומותר לאכול מהם.
ולכן בן שמגיע לבית הוריו, והוריו אינם שומרים מצוות, ומגישים לפניו פירות וירקות, ואומרים לו שהפרישו מהם תרומות ומעשרות, אם הבן לימד את הוריו כיצד להפריש מהפירות, רשאי הבן לסמוך על הוריו ולאכול מהפירות [באופן שאינם מחללים שבת להכעיס]. 17
17. כתב מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ב סעיף ב): מומר אוכל נבלות לתיאבון, ישראל בודק סכין ונותן לו, ומותר לאכול משחיטתו אפילו ישחוט בינו לבין עצמו, והוא שיודעים בו שיודע הלכות שחיטה.
וכתב שם השפתי כהן (ס"ק ד), שהטעם שמומר כשר לשחוט, משום דלא שביק היתירא ואכיל איסורא, ולכך כשבודק סכין ונותן לו, מותר אפילו לכתחילה לאכול משחיטתו, דכיון שיש סכין יפה בידו, בודאי ישחוט בזה, ומסתמא ישחוט יפה. ע"כ.

ומזה נלמד לנידון דידן, שאם יש למומר נוסח הפרשת תרומות ומעשרות בביתו, ולימדו אותו את פירוש הנוסח, נאמן הוא לומר שהפריש מעשרות כדת וכדין אפילו מפירות שהם טבל. וראה עוד במשנה ברורה (סימן יא ס"ק ז). אבל אם אינו יודע פירוש הנוסח של ההפרשה, יש אומרים שגם אם אינו מומר שאינו יוצא ידי חובה בקריאת הנוסח בלבד. ובמקום אחר כתבנו בזה ועוד חזון למועד.

ועל כל פנים, כבר נתבאר לעיל, שאדם שמתארח אצל קרובי משפחה, והגישו לפניו פירות וירקות, ואינו יודע אם הפרישו מהם תרומות ומעשרות, ואם לא יאכל ממה שהגישו לפניו, עלולים קרוביו להיפגע מכך, רשאי לאכול מהפירות והירקות, באופן שאין לו אפשרות לעשר מהם.

פרק ב - איסור תולעים

א. איסור אכילת תולעים וחרקים הוא חמור מאוד, ומי שאינו נזהר לבדוק מאכלים מסויימים שיש בהם חשש תולעים, הרי הוא נכשל באיסורי תורה רבים, ופוגם בנפשו הטהורה.[1]

אומנם באופנים מסויימים שאין ודאות גמורה שיש באוכל תולעים, מורים לבעלי תשובה להקל בדבר, כדי להמנע ממחלוקת ומריבות עם בני משפחתם, וכפי שיתבאר בעזרת ה' בסעיפים הבאים.

חומרת איסור אכילת תולעים

1. כתב הרב פלא יועץ (ערך בדיקה) בענין התולעים, רבה המכשלה שיש הרבה מיני פירות וירקות שנמצאים בהם תולעים, ורבים מעמי הארץ אין נזהרים ואוכלים אותם בלי בדיקה. וצריך להזהיר לעם על זה וכיוצא בזה, כי ישראל קדושים רוצים להיות גדורים ופרושים, אבל הם שוגגים, ה' הטוב יכפר בעדם.

וחיוב גדול מוטל על כל אדם לבדוק את המאכלים כשיש בהם חשש תולעים, וכבר צווחו על זה בספרים צעקה גדולה ומרה, שהרי כל אשר בשם ישראל יכונה לא יאכל נבילה וטריפה או בשר חזיר וכדומה, אפילו יתנו לו כל כסף וזהב שבעולם, ואם ירצו לאונסו, יסבול עונשים מרים עד מוות ולא יעבור על איסורים אלו.

ואם נתבונן, הרי באכילת נבילה וטריפה וחזיר אין אלא לאו אחד, ובאכילת תולעת אחת יש ארבעה לאוין, ובאכילת נמלה וכל שרץ העוף, יש חמשה לאוין. נמצא שהאוכל בלי זהירות ובלי בדיקה, במעט רגע אוכל מאה תולעים, ועובר תילי תילים של לאוין בשאט נפש בלי שום הנאה כלל, רק ממיעוט זהירות. וצריך להזהיר את העם על כך. ע"כ.

ואלו דברות קדשו של הרב פרי חדש בפתיחה להלכות תולעים: כה אמר חזקיה, לא אוכל להתאפק מלהזכיר ולהודיע לעם חומר איסור התולעים, לפי שנעשה קל בעיני הבריות, וכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, ואין אדם שם על לב, ומבלי דעת דשו בזה רבים וגדולים.

ודע שכל האוכל תולעים או נמלים וכיוצא, חייב על כל תולעת או נמלה חמש מלקיות. ואם היו זבובים או יתושים, חייב שש מלקיות. והחמירה תורה בזה בהרבה לאוין ומלקיות, היות שהוא איסור מצוי מאד בפירות בירקות וקטניות וכו', ואי אפשר להזהר מלהכשל בהם אם לא בזריזות גדולה.

לפיכך הוצרך הכתוב לזרז ביותר, ולהרבות לאוין באיסור שרץ הארץ. ומעתה, כל אדם יזדרז בעצמו מלהכשל באיסור זה, וגם לדרוש ברבים חומר איסורו, כי היכי דליפרשו מיניה. וראה דינים אלו בהרחבה בשלחן ערוך יורה דעה (סימן פד). ע"ש.

ועל כן, צריך להזהר לבל יכניס לפיו איזה חרק אפילו בהיסח הדעת, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש האדם אפילו בהיסח הדעת, אלא שישתנה הפגם, שאם עשה כן במזיד, תעשה נפשו שקץ. ואם עשה כן בשוגג, תטמא נפשו ותטמטם, כמבואר בספר אור החיים הקדוש (ויקרא פרק יא פסוק מג).

והגאון רבי יהונתן איבשיץ בספרו כרתי ופלתי (פרק ד אות יט) העיד ואמר: מיום שעמדתי על דעתי, לא אכלתי ירק חי. ובמנהגי הגאון רבינו החתם סופר (אות ה) מובא, שזולת המרור שהיה אוכל בליל פסח, והסילקא בליל ראש השנה, לא היה בא ירק על שולחנו בכל ימות השנה.

ב. בעל תשובה שאמו הכינה עבורו לחם ביתי או עוגה, ואינו יודע אם אמו ניפתה את הקמח כראוי או לא, וחושש שאם ימנע מלאכול את מה שהכינה לו אמו, עלולה אמו להיפגע מכך, ואף עלול להיווצר מחלוקת במשפחה, רשאי לאכול את הלחם או את העוגה, ואין לחשוש בזה לאיסור תולעים.[2]

אכילת דברי מאפה כשיש ספק אם ניפו את הקמח

2. הנה מרן בשלחן ערוך (סימן פד סעיף ה) כתב, שתולעים הנמצאים בקמח, אסורים, שמא פירשו ושרצו על הארץ וחזרו. וכתב שם הפרי חדש, שיש לומר דמיירי בקמח הצבור על גבי קרקע ואינו מונח בכלי, שאם היה מונח בכלי והתלייע, כך היא דרך גידולם לפרוש בדופני הכלי מבפנים, ושרו. וכן מבואר בחידושי הרשב"א (חולין סז.). ע"ש.

ובשו"ת נודע ביהודה קמא (יו"ד סימן כז) כתב, דמסתבר טעמו של הפרי חדש, אלא שרוב האחרונים אוסרים, ומכיון שהוא ספק אם פירשו בכלל, אין למחות במי שמיקל.

ועל כן, אם הקמח צבור על הארץ, יש לאסור. אבל אם מונח בכלי, ובאו לשאול מהמורה, ישיב להם שרוב האחרונים אוסרים, ואם בכל זאת ירצה השואל להקל לעצמו, לא ימחו בידו, וכל שכן שאין צריך לדרוש ברבים שאסור. ועל כל פנים אין חיוב לבדוק את הקמח כלל. ע"ש.

ובשו"ת בן אברהם אבוקרא (סימן נ) כתב, שמכיון שמלשון מרן השלחן ערוך נראה שקמח שיש בו תולעים אסור רק משום ספק [שמא פירשו ושרצו על הארץ], הוי ליה ספק בריה ובטל, ועוד שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כהפרי חדש וסיעתו דכל שהוא בכלי לא חשיב פירש, ואם תרצה לומר שאין הלכה כן, שמא בעריכת ואפיית הפת נימוחו, ולכן יש להקל. ע"ש. וראה בשו"ת איש מצליח (חלק א יו"ד סימן כ).

וגם בשו"ת מעט מים (סימן טוב) כתב שיש כאן ספק ספיקא להתיר, דשמא לא פירשו התולעים חוץ לקמח ושרו, ואם תרצה לומר שפירשו, שמא לא פירשו אלא בתוך הכלי של הקמח מבפנים דאורחייהו בהכי, ובכהאי גוונא לא מקרי פירשו, וכמו שכתב הפרי חדש, ואם תרצה לומר שאין הלכה כהפרי חדש, שמא נמוחו בשעת לישה ועריכה, ואם תרצה לומר שלא נימוחו בלישה, שמא נימוחו בתנור מחמת חום האש.

ועוד יש לצרף דעת הכרתי ופלתי, שתולעת שבקמח שאינה אסורה אלא מטעם שמא פירשה, אין לה דין בריה, ואם אינה ניכרת בעין בטלה ברוב, כיון שאינה אסורה מתחלת ברייתה, הילכך מכל הני ספיקי יש להתיר, ואפילו אם הובאה לפנינו בעודה עיסה, יש להורות שיאפנה, שאפשר שעל ידי חום האש יהיו נימוחים. עכת"ד.

וכן תחזה בשו"ת התעוררות תשובה (יו"ד סימן לז), שצידד עוד להקל על פי מה שכתב הרא"ה בבדק הבית (דף קי), שתולעים שטעמם פגום, אינם אסורים מן התורה, אלא אם כן הוא משביחם בתבשיל וכיוצא בזה, אז חייב על אכילתם. ואם כן, כשנמצאים במאכלים שנתבשלו, ועל פי רובא דרובא בטלו מן התורה [משום שיש בתבשיל הרבה יותר ששים, ובטלה התולעת]. ואפילו אם השביחה בתבשיל, כיון שקודם שנתבשלה היתה מותרת מן התורה, לא חל עליה עתה דין בריה, ולכן בטלה, כמבואר כל זה בספר הליכות עולם חלק ז'.

ועל פי האמור עד כה, יש מקום לצדד להקל לאכול לחם או עוגות כשיש חשש שלא ניפו את הקמח שלהם, משום שיש כמה ספיקות להקל בזה, ובפרט כשעלול להיווצר מחלוקת במשפחה אם יסרב לאכול, יש לסמוך על דעת המקילים בזה.

ג. בעל תשובה שמתארח אצל הוריו או אצל קרוביו, והגישו לפניו צלחת עם אורז, ואינו יודע אם בררו את האורז מתולעים לפני הבישול, אם יש חשש שבני משפחתו יפגעו אם לא יאכל מהאורז, רשאי לאוכלו.[3]

וכמו כן, אם הכינו עבורו "חומוס פול" מרוסקים, או "קוסקוס", ואינו יודע אם בררו את הקוסקוס והחומוס והפול לפני הבישול, רשאי לאכול מהם, ולא יעורר מחלוקת עם הוריו ובני משפחתו. ובשעת אכילתו יסתכל היטב על האוכל, כדי לראות אם יש שם תולעים.[4]

3. על פי המבואר בסעיף הקודם, שיש צד לומר שלא היו שם תולעים, ואם תרצה לומר שהיו, שמא נימוחו בבישול. וכיוצא בזה כתב מרן הבית יוסף ביורה דעה (סימן פד) בשם הרשב"א בתורת הבית. וכן הסכים עמי מורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א, והוסיף שהאורז כיום הוא בחזקת נקי מתולעים כפי שהמציאות מוכיחה, ומאחר שיש חזקת היתר, יש להקל בנידון דידן.

וכן ראיתי שכתב ידידי הרה"ג ר' חגי הלוי נר"ו בספר גינת אגוז (חלק א סימן סה), שהמתארח אצל אנשים שאינם מדקדקים במצות, והגישו לפניו אורז מבושל, והוא בספק אם האורז נבדק ונברר כראוי, אם יכול לבודקו, יבדוק. ואם אינו יכול לבודקו, אינו צריך לבדוק. ע"ש.

ויש להוסיף מה שכתב בספר תולעת השני (חלק א עמד לט), שהחרקים המצויים בתוך גרגירי האורז עצמם, מגיעים לשם באמצעות החדק שמחדירה הנקבה לתוך הגרגיר, ומטילה שם ביצה, וסותמת את החור בהפרשה שקופה, ולאחר מכן מתגלם הזחל בתוך הגרגיר, ולאחר זמן בוקע ממנו "חדקנית" ויוצאת החוצה. ומאחר שאותם חרקים המצויים בתוך האורז עדיין לא פרשו מתוכו, הרי שודאי יש להתיר אותם כדין שרץ ששרץ בתלוש ולא פירש לחוץ.

אלא שהיה מקום לחשוש שבזמן הבישול יתבקע האורז, והחרק יפרוש לחוץ, ויהיה אסור. אלא שגם אם נחשוש לבקיעת האורז, מכל מקום החרק יפרוש לחוץ כשהוא כבר מת, שכן בטמפרטורה שהיא מעל 55 מעלות צלזיוס, מתות ה"חדקניות", ולדעת מרן השולחן ערוך היכא שפירש החרק כשהוא כבר מת, אינו חשיב כפירש, ואיננו אסור משום שרץ. ע"ש.

4. מהטעם הנזכר לעיל. וכן בקודש חזיתי בשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל א סימן יח), שנשאל על דבר הפול שעושים במצרים, עשר צווחות צוחו עליה רבנן לומר שיש בדבר זה איסור אכילת שרץ. וכך הוא מעשהו, לוקחים פולים ומשימים בקדירה, ונותנים

עליהם מים כראוי להם, ומכסים פי הקדירה, וטחין אותה סביב סביב, ומכניסים את הקדירה לתנור לעת ערב, ונשארה שם כל הלילה עד הבקר, ולבוקר מוציאים את הקדירה מן התנור, ופותחים את סתימתה, ומגיסים אותה בכף הרבה, ועל ידי רוב הבישול של כל הלילה וההגסה שעושים אחר כך בכף, מתמעכים הפולים, ובזה הם נעשים מתוקנים כראוי להם, וחיך אוכל יטעם לו.

ותהו בה רבנן טובא, לפי שהפולים דרכם להתליע במחובר, וכיון שכן, יש בדבר איסור שרץ השורץ על הארץ, ואף על פי שמבררים את הפולים ובודקים אותם קודם שנותנים אותם בקדירה, הא לא אפשר דלא לישתמיטו כמה פולין מתולעות.

וכאשר ראיתי שאין כח בית דין יפה לבטל עסק ביש הלזה, לסיבת שבעלי אומנות זו הם עניים מרודים, ובעסק זה מרויחים, ואומרים שחכמי הדור הוסיפו על המדה להחמיר בזה יותר מדאי, על כן אמרתי ארדה נא לעומקה של הלכה כדת מה לעשות.

ואחר שהאריך לבאר דברי הפוסקים, כתב דאפילו אם תאמר שיש בתבשיל זה פולים מתולעות, שמא התולעים לא ריחשו, וכן יש להסתפק שמא אין גופו של תולעת עומד בדמותו וצלמו, אלא עברה צורתו ונתרסק על ידי הבישול וההגסה, והריסוק מבטל חשיבות הבריה, וחזרה להיות כשאר איסורים שיש להם ביטול בשישים. ובספק נתרסק ספק לא נתרסק, תלינן להקל, דמן התורה אף על פי שהאוכל בריה כל שהיא חייב, מכל מקום מן התורה יש לה ביטול כשאר איסור, ואין חומר זה שנתנו לבריה שלא יהיה לה ביטול בששים אלא מדרבנן, וכיון דהוי מדרבנן, תלינן להקל בספק.

וחוץ מכל הספיקות הללו, הרי יש ספק גדול בעיקרו של דבר, דשמא אין כאן איסור כלל לא מינה ולא מקצתה. והריסוק שעל ידי הבישול וההגסה אינו בכלל מה שאמרו "אין מבטלים איסור לכתחילה", מכיון שלא עשה הבישול וההגסה כדי לבטל את האיסור, אלא כדי להשביח את התבשיל [כמבואר בבית יוסף (יו"ד סימן פד)].

והנך רואה בעיניך כמה צדדים וצדי צדדים יש להקל בנדון דידן, ובכל איסורי תורה כיון דאשכחנא בהו תרי ספיקי, מקילינן בהו, כל שכן הכא דאיכא כמה וכמה ספיקות וצדדי היתר. על כן הנראה לעניות דעתי שאין נכון להחמיר ולגעור עוד בנוהגים היתר בדבר זה, ושב ואל תעשה עדיף. עכת"ד. והוא אילן גדול לסמוך עליו בנידונינו, מלבד מה שכבר נתבאר לעיל.

ד. בעל תשובה שמתארח בבית הוריו או בבית קרובי משפחה שאינם שומרים מצוות, והביאו לפניו לחם או פיתות שנִקְנו ממאפיה שאין ידוע אם מנפים שם את הקמח, ואם

לא יאכל עלול להיגרם מכך מחלוקת, רשאי לאכול מהלחם ומהפיתות, ולפני שיאכל יפריש מהם "חלה" ללא ברכה, ויניחנה בשקית ויזרוק לפח.[5]

5. כן יש ללמוד ממה שנתבאר בסעיפים הקודמים, וכן ראיתי לראשון לציון בשו"ת שמע שלמה חלק א (יו"ד סימן א), שהקל בזה מהטעמים הנזכרים לעיל, והוסיף עוד סניף להקל בזה, שידוע שהקמח מגיע מהטחנה למאפיות כשהוא מנופה היטב, ואפילו אם תרצה לומר שבזמן ששוהה עד שלשים אותו, לפעמים נוצרים בו עוד תולעים אחרות, מכל מקום הרי הם חוזרים ומנפים את הקמח לפני הלישה, וגם אם תרצה לומר שמא לא ניפו טוב את הקמח, מכל מקום יש עוד ספק, דשמא על ידי הלישה והעריכה נחתכו אותם תולעים ובטל מהן דין בריה.

ועוד יש להוסיף, שבזמנינו בכל המדינות המתוקנות, יש פיקוח מצד משרד הבריאות על הנקיון של יצירת מזון וכן על המאפיות, ומקפידים על הניפוי ושאר זהירויות, ויש לבעלי המאפיות והקונדיטוריות פחד גדול בזה, שמי שנתפס שלא שמר על הנקיון כראוי, מענישים אותו בכל חומרת הדין כידוע, לכן המנהג להתיר לאכול מהם ואין פוצה פה. ע"ש.

וכן כתב להקל בספר ילקוט יוסף איסור והיתר (סימן פד עמוד רנה), שלחם שנאפה במאפיה שאין בה השגחה על ניפוי הקמח, בדיעבד מותר לאכול את הלחם מכיון שיש כמה ספיקות להקל בזה. ע"ש. וכמובן שכל ההתרים הללו הם באופן שברור לו שאין מערבים דברים אסורים ח"ו בעת הלישה.

ומה שכתבנו שיפריש חלה מהלחם ללא ברכה, כן מתבאר מדברי מרן השולחן ערוך ביורה דעה (סימן שכז סעיף ה), שאם לא הפריש חלה מהבצק, אלא אפה הכל, הרי זה מפריש מן הפת. ע"כ. ולכתחילה נוהגים לשרוף את החלה, אבל כאן שיש ספק אם היתה הפרשה, אפשר לסמוך על הפוסקים שמתירים להניח את החלה בשקית ולזורקה לאשפה. ובמקום אחר הארכנו בזה בס"ד. ועוד חזון למועד.

ה. אדם שהתארח אצל קרובי משפחה, והכינו לו תה עם נענע, ואינו יודע אם הנענע נקיה מחשש תולעים או לא, וחושש שאם יסרב לשתות עלולים להפגע מכך, רשאי לשתות מהתה, ובשעת השתיה יסתכל היטב בכוס כדי לראות שאין שום תולעת שצפה על פני המשקה.[7]

7. הנה הרה"ג רבי יוסף משאש זצ"ל באוצר המכתבים חלק ג' (סימן אלף תתא) נשאל בזה, והשיב, שהדבר אצלנו היה והווה כך, שהנשים בודקות הנענע עלה עלה, ואחר כך שוטפים אותם במים ונותנים אותם בתֵה, וכך היא ההלכה לבדוק ולאכול.

ויש שקשה עליהם לבדוק, ונותנים את הנענע בכלי אחר שטיפה במים, ושופכים עליו מים רותחים, ואחר רגעים אחדים שפולט טעמו וריחו במים, מסננים אותם המים בבגד עב, ונותנים מאותן המים בתה, וגם בזה הולכים אחר ההלכה שמסננים ושותים, ומי שלא היה בודק ולא מסנן לא היינו שותים מאותו התה, והיינו מוכיחים אותו על פניו.
ועם כל זה יש ללמד עליהם זכות, כי יש הרבה ספקות בדבר, שמא לא היו תולעים באותו נענע, ואם תמצא לומר היו, שמא נפלו על ידי נענוע ושטיפה במים, ואם תמצא לומר לא נפלו, שמא התליע בתלוש, ואם תמצא לומר במחובר, ודאי נמוחו על ידי רותחים ובטלי להו. ועוד יש מה להאריך, ואין צריך ואין זמן להאריך, ויאמר לקוצרים ה' עמכם. ע"כ.
וכן תחזה להרה"ג רבי משה מלכה זצ"ל בשו"ת מקוה המים חלק ג' (או"ח סימן מז אות ה), שהרב השואל תמה על מה ששמע מאנשי חו"ל כי הצפון אפריקאים (המרוקאים) משתמשים בעשב הנקרא "נענע" לפני גדולים, ואין פוצה פה ומצפצף לחשוש לתולעים.
והשיב לו הרב המחבר, שאמת הוא שאנחנו המרוקאים נהגנו להשתמש בעשב זה ונוהגים לשים אותו בתוך התה, אך הנשים רוחצות אותו כראוי באופן שאין לחוש לתולעים שבו, ומה גם שאין תולעים רגילים להיות רק באותו מין הבא בסוף הקיץ בשעת החום הגדול, ואז רוב האנשים אינם משתמשים בו כי פג טעמו, והמיעוט נזהר לבודקו כאמור, כי אי אפשר להשתמש בו בלי רחיצה מטעם נקיון.
ועוד הכלי שבו מבשלים את התה, יש לו חוטם שממנו יוצקים התה לכוסות, ובאותו החוטם לפנים יש מין נקבים דקים העוצרים בעד עלי התה שלא יפלו לתוך הכוסות, ורק המים צלולים עוברים דרך אותם הנקבים, וזה ממש דומה למסננת שבלי ספק אף תולעת אינה יכולה לעבור דרך שם, כי עלי התה מעכבים אותה אף אם בודאי נמצא שם תולעת, כל שכן כאן שרק יש ספק בדבר.
ועוד, אף אם במקרה הצליחה התולעת להתגנב ולעבור דרך נקבי המסננת ולא הצליחו עלי התה לעוצרה, הרי היא מופיעה למעלה על גבי מי התה בתוך הכוס, והשותה רואה אותה ונמנע מלשתות אותה מחמת המיאוס.
ועיין בבית יוסף (יו"ד סימן ק) שהביא דברי הרשב"א לגבי קדרה של מרק שנפל בה בריה ונאבדה, הכל אסור, וכתב על זה מרן ז"ל, שאם נתנו מן המרק בכף או בקערה, וראו שאין שם דבר כלל, הכל מותר ואפילו הקדרה.
אם כן, הכא נמי אפילו נניח שהיה שם תולעת בתוך הקומקום, כיון שאנו מסתכלים בתוך הכוס ולא נראה שום דבר, ומי התה צלולים וטהורים, תו אין מקום לחוש כלל,

ואין לומר כיון שהתולעת היא בריה הרי אפילו באלף לא בטיל, ואם כן, אף אם לא רואים אותה בכוס, יש לחוש שמא נמצאת בכלי מבפנים ולא בטיל.
הא ודאי בורות היא, דלא אמרו חז"ל אפילו באלף לא בטיל אלא הבריה בעצמה, אבל לא פליטתה, ואין לך תולעת שלא יהיה ששים פעמים במים ובעלי התה כנגדו כדי לבטל את טעמו.
ועוד שיש לחוש שמא נימוח או אולי בודאי נימוח על ידי חום המים החמים, והרי לך ספק ספקא, ספק היה שם ששים כנגד התולעת, ואם תרצה לומר שלא היה, שמא נימוח, ואם תרצה לומר שלא נימוח, שמא נעצר בפנים (בזרבובית) ולא יצא לחוץ. וסיים שעל כל פנים ישנם כמה חרדים המחמירים על עצמם, ומעבירים אותו דרך מסננת עם צמר גפן, ולפי דעתי חומרא יתירה היא. עכ"ד.
אתה הראת לדעת, שנהגו להקל בזה אפילו שלא במקום צורך גדול, וכל שכן שיש לסמוך להקל בזה לבעלי תשובה באופן שעלול להיגרם מחלוקת ומצה ומריבה במשפחה.
וראה בשו"ת פני יהושע חלק ב (יו"ד סימן כא) שכתב, שאם לקחו פירות שמוחזקים שיש בהם תולעים, כגון תאנים וכיוצא בזה, ושטפו אותם ולאחר מכן בישלו אותם, יש מקום להתירם מטעם ספק ספיקא, ספק שמא לא נשאר כלל תולעים לאחר השטיפה, ואם תרצה לומר שנשאר, שמא נימוחו בבישול.

ו. אף על פי שנתבאר בפרק זה, שיש אופנים להקל לאכול דברים שיש בהם חשש תולעים, מכל מקום אם הוא יכול למצוא סיבה מוצדקת מדוע אינו רוצה לאוכל ממאכלים אלו, כגון שאומר שהרופא אינו מרשה לו לאוכלם, או שאינו רעב וכיוצא בזה, ועל ידי כך לא תגרם מחלוקת ואף אחד לא יפגע מכך, ראוי ונכון שיעשה כן.[6]

לשקר כדי להינצל מאיסור

6. הנה בכהאי גוונא אין בזה איסור שקר, כפי שכתב בספר שדי חמד (מערכת אכילה אות ב), שיכול לדבר שקר ולומר שמה שהוא נמנע מאכילה, אינו משום חשש איסור, אלא משום סיבה אחרת, והרי זה בכלל ההיתר לשנות מפני דרכי שלום. וראה עוד בשו"ת לב חיים (חלק א סימן ה). וכן כתב בשו"ת מים ההלכה (ח"ד סימן ה) להקל בנידון דידן.
ובספר אמרות חכמה (עמוד רמה), הביא מעשה שהיה עם הגאון רבי זלמן מוולז'ין, שנכנס פעם אחת עם עוד רב אחד לבקר אצל ידידו, ומצאו מסב בסעודה, הפציר בעל הבית באורחים שיאכלו אתו, אך ר' זלמן ידע שהוא עני, וזו סעודה שאינה מספקת לבעליה, ולכן התחמק מהבקשה בתירוץ שהרופא הזהיר שלא יאכל ממאכלים אלה.

כשיצאו, שאל אותו הרב המלוהו: האם זה נכון שהוא חולה? ענה לו רבי זלמן: לא! שאל הרב בתימהון: הרי אתה שנזהר מדבר שקר, איך הוצאת דבר שקר מפיך? ענהו ר' זלמן: הרמב"ם היה רופא, והוא כותב שאסור ליהנות מסעודה שאינה מספקת לבעליה. והוא הדין לנידון דידן.

פרק ג - כתובת קעקע

א. אדם שעשה על בשרו קעקוע, וכעת זכה לחזור בתשובה, מעיקר הדין אינו מחוייב להסיר את הקעקוע מבשרו על ידי ניתוח וכדומה, ואינו עובר בכל רגע ורגע על איסור תורה של כתובת קעקע.

אומנם, אם יש לו אפשרות, ראוי ונכון להשתדל להסיר את הקעקוע, כדי שלא תהיה לו מזכרת עוון מהעבר, וגם כדי שלא יסתכלו עליו בעין לא יפה כשיראוהו בים או במקוה וכיוצא בזה [וכמובן אין להסיר את הקעקוע על ידי מגהץ וכדומה, אלא על ידי טיפול רפואי מתאים].[1]

האם יש איסור לקיים קעקוע על בשרו

1. הנה דין זה נתבאר בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד קנא), והבאנו שם דברי הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בספרו פתשגן הכתב (עמוד סח), שהוכיח מדברי הראשונים שאינו עובר איסור בכל רגע שהקעקוע נמצא על בשרו, אלא עבר פעם אחת איסור בשעה שחרט את הכתובת קעקע על בשרו.

וכן כתב בשו"ת להורות נתן (חלק ח סימן עב), שלא מצינו איסור אלא רק על עצם כתיבת הקעקוע, אבל לאחר שכבר כתב, אין עליו חיוב למוחקו, משום שאין איסור בקיום הקעקוע על בשרו. וכן הוא בשו"ת שבט הקהתי (חלק ה סימן קנד) בשם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך, אלא שכתב, שמשום מראית העין יש להסירו. ע"ש.

וכן ראיתי בשו"ת רבבות ויובלות (סימן קנא) שנשאל האם בעלת תשובה שעשתה בעבר כתובת קעקע על בשרה, צריכה להוריד את זה מגופה, או שהיא יכולה להשאירה. וכתב בשם הרב רבבות אפרים, שכתובת קעקע הנמצאת בגוף, לא עוברים על לאו בכל רגע שזה נמצא על הגוף, אלא רק באותה פעם שחרטו אותו בגוף, כלשון הכתוב בפרשת קדושים: "וכתבת קעקע לא תתנו בכם". ע"כ.

ואנכי הרואה בספר חשוקי חמד (שבת עמוד תצא), שדן בענין בעל תשובה שחקק על בשרו כתובת קעקע, ויש בידו אפשרות להוציא הוצאות כדי למחוק את הקעקוע, האם חייב לעשות כך, או שמא העבירה שנעשתה הוא חטא לשעתו בלבד, ואין העבירה נמשכת, ועל ידי המחיקה, בין כך לא יתקן את אשר חטא בשעתו, ואם כן, למה יוציא הוצאות ויחבול בגופו לחינם.

והביא את דברי המנחת חינוך (מוסך השבת ל"ה) שכתב, שאין נכון לישראל שיהיה כתובת קעקע על בשרו. ונראה שהמוחק כתובת קעקע בשבת, להר"מ הוי תיקון, כי לישראל אסור הדבר מחמת חוקות הגויים, אף כי רק בשעת העשייה לוקין מגזירת הכתוב, אבל על כל פנים להיות כן על בשרו אינו נכון לישראל. ע"כ. ולפי זה מסתבר שראוי לבעל תשובה שיוציא הוצאות כדי למחוק את הקעקוע.

והנה בספר יסודי ישורון (מערכת ל"ט מלאכות) כתב להעיר על דברי המנחת חינוך, שהוא פלא, שהרי לא מצינו שעובר על איסור כל זמן שכתובת קעקע עליו, ואם כן, איך שייך לומר שעשה תיקון במחיקה, והרי לא תיקן בכך כלום.

אולם הרב מנחת סלת (אות לה) העיר על זה, שהתיקון הוא בכך שמעביר הכתב ואין כאן זכרון לעבירה, שאז יוכל לשוב בתשובה שלימה על העבירה שעשה, שכל זמן שהעבירה לפניו וזכרון מעשיו, הרי זה בכלל מעוות שאינו יכול לתקון [וכעין מה שראינו בחגיגה (דף ט.) איזהו מעוות שאינו יכול לתקון, זה הבא על הערווה והוליד ממנה ממזר].

ונראה להוסיף, דכשם שמצות ברית מילה היא מצוה נמשכת, כמו שמצינו אצל דוד המלך שכשהיה בבית המרחץ נזכר במילה, כך כתובת קעקע היא עבירה נמשכת. וצריך עיון. עד כאן דברי הרב חשוקי חמד שליט"א.

ובהורמנותיה דמר נראה, דהנה אמת נכון הדבר שטוב לסלק את הכתובת קעקע מבשרו כדי שלא יהיה לו מזכרת מהעבר, ובפרט אם הוא הולך לים וידידיו או ילדיו רואים את הקעקוע על בשרו. אבל עדיין אין לדמות זאת לברית מילה שהיא מצוה נמשכת, משום שכבר נתבאר לעיל שאין קעקוע נחשב לעבירה נמשכת, ולכן אין חובה מן הדין לסלק הקעקוע מגופו, אלא רק מהיות טוב.

וכיוצא בזה ראיתי בספר שערי ברכה (עמוד רל), שהסתפק בענין אדם שעבר והסתפר כחוקות הגויים, כגון שהקיף ראשו וכדומה, האם יש עליו חיוב לבטל את מעשיו, או שמא יש לומר שהאיסור שעשה עשה, אבל אינו צריך לתקן את התספורת שעשה.

וכתב, דהנה אדם שעבר ונתן כתובת קעקע בבשרו, מסתמות דברי הפוסקים נראה שאין עליו חיוב לבטל את מעשיו, והטעם הוא משום דעל עצם עשיית הכתובת קעקע קפיד רחמנא ולא על עצם המצאותה על האדם. וכמו כן נראה לומר בנדון דידן, שאין עליו חיוב לבטל את צורת התספורת שהסתפר, דדוקא על העשייה קפיד רחמנא. ע"כ.

ועל כל פנים, בודאי שמי שיש לו אפשרות להעביר את הקעקוע מבשרו על ידי ניתוח ליזר וכדומה, מצוה איכא להעביר את המזכרת עוון הזו מעל בשרו, וכמו שמצינו כיוצא בזה שמשנים את שמו של הבעל תשובה כדי ולהודיע שאין הוא אותו אדם רשע שהכעיס

בעבר את בוראו, אלא הוא כבריה חדשה (כמבואר לקמן). ועיין בחשוקי חמד (כתובות עמוד רא).

ב. בעל תשובה, שבהיותו חילוני, חקק בזרועו השמאלית [במקום שמניח תפילין], קעקוע בצורת אשה לא צנועה, וכעת הדבר מפריע לו להנחת התפילין, יש להורות לו שימחק זאת על ידי ניתוח, או שלכל הפחות יטשטש את הצורה על ידי שיקעקע נקודות וקוים על הצורה, עד שהצורה לא תהיה ניכרת [ואם אפשר, יעשה זאת על ידי גוי].

ואם אין לו אפשרות לטשטש את הצורה או למוחקה, יכסה בבגד את החלק הבלתי צנוע של האשה, ויניח תפילין בחלק היותר צנוע, כדי שהתפילין לא יהיו מונחות על מקום הערוה. ובשעת הברכה יכסה את כל הצורה, מכיון שאין לברך כנגד טפח מגולה באשה.[2]

2. ראה מה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד קנג). ואם החלק הלא צנוע של האשה נמצא בדיוק באותו מקום שמניח תפילין, יקשקש על אותו מקום עם טוש כהה, ויניח תפילין, ואין זה נחשב לחציצה, מכיון שאין בצבע ממשות.

וכן תחזה בשו"ת ויצבור יוסף (ב"ש חלק ה סימן ג) שכתב, שכיום שניתן לעשות ניתוח פלסטי ולעקור מגופו ציור כיעור זה, ודאי שחייב הוא לעשותו כן ולהשתיל שם עור חדש, אף אם יעלה לו בדמים יקרים, ויעשה הניתוח מוקדם ככל מה שאפשר. ומכל מקום בינתיים לא יבטל הנחת תפילין שהיא מצות עשה מן התורה, אלא אם יש עדיין מקום ביד להניח בו התפילין בלי להצטרך להניחן על התמונה, יעשה כן, ואם אין מקום, יטשטש את הציור בדיו לגמרי, או יניח בד דק מעל הציור ועליו יניח התפילין. ע"ש.

להניח תפילין על קעקוע בצורת צלב

וכתב בספר ילקוט יוסף (סימן כז עמוד תטו), שבעל תשובה שיש לו על ידו כתובת קעקע של שתי וערב [צלב] וכדומה, ומתבייש להניח תפילין על זרועו משום שתתגלה הכתובת קעקע, יש לו להניחן בסתר, ולהוריד השרוול מיד לאחר ההנחה. ואם אי אפשר לו לעשות כן בשום אופן, בשעת הדחק יש להתיר לו להניח תפילין של יד על שרוול חלוקו הדק, ויניח התפילין של יד בלי ברכה, ויברך רק על תפילין של ראש. ע"ש.

והן עתה ראיתי בשו"ת ממעמקים (חלק א סימן כו) שכתב, שדרכם של הרוצחים הארורים הגרמנים ימח שמם, היתה להוביל את היהודים שהיו נתפשים לעבודת הכפיה, באישון לילה לפני עלות השחר לעבודת הכפיה, כך שלא היתה להם האפשרות להניח תפילין לפני לכתם לעבודה, ובמשך כל היום היו מעבידים אותם בעבודת פרך עד שעה מאוחרת בלילה.

בין עובדי הכפיה, היו כאלה שאזרו עוז להניח תפילין בהחבא בעת הליכתם לעבודה תיכף משהאיר היום. אולם קרה מקרה שהגרמנים תפסו את אחד מהעובדים כשהוא מניח תפילין בעת הליכתו, ולאחר שעינוהו בכל מיני עינויים, לא נתקררה דעתם עד שחרטו על ידו השמאלית במקום הנחת התפילין שתי וערב, כך שאי אפשר היה לו לגלות את ידו לשם הנחת תפילין מבלי שיראו הרואים את אות הקלון הזה שהזדים הארורים חרטו על בשרו.

ונשאל שם, האם מותר לו לשים רטיה על אות קלון זה ולהניח תפילין על גבי הרטיה כדי שיחשבו הרואים שיש לו מכה באותו מקום שמניחין תפילין, או שיש בזה משום חציצה. ופסק שרשאי להניח את התפילין על בגד דק, אך לא יברך על תפילין של יד אלא רק על תפילין של ראש. ע"ש.

ולפי האמור, יש לייעץ לאותם אנשים, לטשטש את הצלב על ידי טוש כהה או דיו וכדומה, ולאחר מכן יניח את התפילין של יד עם ברכה. וראה עוד בשו"ת שבט הקהתי (חלק ו סימן יח), ובספר מלכים אמניך (עמוד שיז). ואכמ"ל.

ג. בעלת תשובה שעשתה בעבר קעקוע על בשרה, רשאית לטבול במקוה טהרה עם הקעקוע, ואין זה נחשב לחציצה, מפני שאין הקעקוע מורגש אלא הוא שקוע בעור.[3]

3. ואין למו מכשול חלק ב (עמוד קנח), וכעת ראיתי שכן כתב בשו"ת עטרת פז (חלק ב סימן ח), וכן תחזה בשו"ת רבבות ויובלות (סימן קנא) שהרב רבבות אפרים פסק להלכה שאין זה חציצה, והיא יכולה לטבול עם כתב זה, והסיבה לכך, שחציצה זה דבר הנמצא מעל העור, וכתובת קעקע שקוע בתוך העור, וזה נהפך לחלק בלתי נפרד מהגוף, ולכן הוא לא מהווה חציצה.

ועוד כתב שם (סימן מ) בענין אשה שצובעת את שערה, האם מותר לה לטבול עם הצבע בשערה, והשיב, שאם נאסור עליהן צביעת שיער בגלל שחוצץ במקוה, יש חשש גדול שבנות ישראל יפסיקו ללכת לטהרת המקוה, ולכן היות ובצבע יש חומר אמוניה שזה גורם לצבע לחדור לפגמנטים של השיער, ותוך כדי שזה חודר לפגמנטים זה נהפך לחלק בלתי נפרד מהשערות, וכשרוצים להוריד צבע זה צריכים להשתמש באקונומיקה או בחומרים כמיקלים אחרים, לכן אין חשש שזה ירד במקוה. ומכל מקום יש לבלנית לדאוג שהאשה תחפוף טוב את שערה לפני הטבילה.

ד. ישנה כיום אפשרות לטיפול קוסמטיקה לנשים, שנקראת "איפור קבוע", והמצאה זו פועלת על ידי שמזריקים צבע מסויים לתוך עור השפתיים או הגבות וכדומה,

והצבע נשאר שם במשך כמה שנים, ואותן נשים שמקילות לעשות כן, אין למחות בידן, והמחמירות להמנע מכך, תבוא עליהן הברכה.[4]

4. הנה בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד קנו), הבאנו בס"ד דעת גדולי הפוסקים ועל צבאם דעת מרן פאר הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א, שאסרו איסר לעשות איפור קבוע, משום שיש בזה סרך איסור של כתובת קעקע, ורק במקום צער ובושה, כגון למי שיש כתמים וצלקות ורוצה לכסותם על ידי איפור זה, אין למחות בידה, משום שגדול כבוד הבריות.

ברם לאחרונה יצא לאור הספר הגדול טהרת הבית חלק ג' וכתב שם (בעמוד כט), שאף העושות איפור קבוע לכתחילה, אין למחות בידן, משום שלדעת רש"י וסיעתו, איסור כתובת קעקע נאמר רק בקעקוע שאינו נמחק לעולם.

ולפי זה, האיפור הקבוע מותר, מכיון שאינו מתקיים לעולם, אלא רק לשנתיים שלוש.

ועוד יש לצרף דעת הרי"ף והרא"ש שרק הכותב שם עבודה זרה, עובר על איסור קעקוע, אבל ציורים אינם אסורים אלא מדרבנן. ועוד יש אומרים שרק הכותב אותיות אסור, ולא ציורים וכדומה, ולכן הדר הוא לכל חסידיו, ודעתו להקל בזה. כיעו"ש. והחוששים לדעת המחמירים, תבוא עליהם הברכה.

פרק ד' - גידול זקן פיאות ובלורית

א. בעל תשובה שמגדל פיאות ארוכות, והוריו מתנגדים לכך בכל תוקף, יש לו לציית להם ולגזור את הפיאות, מפני שגידול פיאות אינו חובה אלא מידת חסידות, וכיבוד הורים היא מצוה מן התורה, ולכן כיבוד הורים עדיף [ובפרט שהספרדים לא נהגו לגדל פיאות].[1]

1. ראה מה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד). וכעת ראיתי שכן כתב בספר ילקוט יוסף כיבוד הורים (עמוד תס), והוסיף בשם חכם שלום כהן שליט"א ראש ישיבת פורת וסף, כי אילו הרב בן איש חי היה ממליץ לגדל פאות הראש, בודאי שאביו המקובל חכם אפרים הכהן זצ"ל לא היה מונע עצמו ממנהג זה, משום שכל מנהגיו היו על פי הרב בן איש חי זיע"א, ובכל זאת לא נהג לגדל פאות, וכן היה מנהג הרבה מרבותינו גאוני עולם כמו מורינו ראש הישיבה הגאון רבי עזרא עטייה זצוק"ל, ועוד כמה מחכמי ורבני פורת יוסף בדור הקודם, שלא נהגו לגדל פאות הראש, והיו הפאות מתערבות עם שערות הזקן כמנהגינו כיום, ומי יהרהר אחר הני מלכי רבנן. ע"ש.

ועל כל פנים, מבואר לקמן בסעיף הבא, שאם הפיאות עוזרות לו להיבדל מהחברה הרעה שבסביבתו, ומסייעות לו להתעלות בעבודת ה', באופן כזה אינו צריך לשמוע

להוריו, מפני שהדבר עלול להורידו ברוחניות, והרי זה כאילו ביקשו ממנו הוריו לסור מדרכו הטובה ולחזור לסורו, שבאופן כזה פטור ממצות כיבוד הורים. וכל ערום יעשה בדעת, ויפנה לחכם שיורה לו כיצד להתנהג עם הוריו במצבים כאלו, ותשׂוּע ברֹב יועץ. ועיין בשו"ת באר משה (חלק א סימן סא), ובשו"ת משנה הלכות (חלק יב סימן ע).

ב. מעלה גדולה וחשובה יש בגידול הזקן, וכל המגדל זקן זוכה על ידי כך להישמר ולהינצל מהחטא.[2]

ובעל תשובה שהוריו מבקשים ממנו שיגלח את זקנו, מפני שלטענתם אין הזקן יפה לו, ויש להם צער מכך, יש מחלוקת בפוסקים האם צריך לשמוע להם או לא, וראוי ונכון שלא יגלח לגמרי את הזקן אלא יקצץ ויסדר אותו בצורה יפה והולמת, כדי שהוריו ירגעו. אומנם, אם אותו בחור מרגיש שהזקן עוזר לו להתחזק ביראת שמים, ומבדיל אותו מהחברה הרעה שבה הוא נמצא, ואם יגלחנו, יכול הדבר לפגוע לו בעבודת ה', אינו מחוייב לשמוע להוריו, כיון שחייו הרוחניים קודמים לכבוד הוריו. וישתדל לרצות את הוריו ולפייסם כדי שיסכימו לכך בלב שלם.[2*]

מעלת גידול זקן

2. בספר כרם אריה (ברכות יא.), הביא דברי הגמרא בברכות שם: אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לרבי ישמעאל, אחי, אמשול לך משל למה הדבר דומה, משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהיה כנגד המשחיתים.

וביאר בדרך רמז את מה שאמר "זקנך מגודל יהיה כנגד המשחיתים", שכידוע הזקן יכול למנוע מהרבה עוונות שאדם יכול להיכשל, ובגלל הזקן מתבייש הוא לעשותם. נמצא שאותו גידול זקן מצילו מכל מיני משחיתים הנבראים מעוונותיו. וזהו שאמרו "זקנך מגודל - כנגד המשחיתים", רצונו לומר, שעל ידי שמגדל זקנו, לא ירבה לעצמו עוונות שהם בוראים משחיתים, שזכות גידול הזקן ימנע זאת ממנו.

ועוד אפשר לבאר לפי מה שכתב בספר "מאור ישראל" על הצדיק רבינו ישראל אבוחצירא זצ"ל, שהיה מבטיח שכל מי שיגדל זקנו ולא יגע בו, חלק מעוונותיו יהיו מחולים. וזה שאומר "זקנך מגודל", אם תגדל זקן, יהא כנגד המשחיתים, דאותו גידול זקן, יסיר מעליך משחיתים שיימנעו מלהִבראות בגלל עוונותיו. ע"כ.

ובספר מעשה איש (חלק א עמוד קסד) כתב בשם רבינו החזון איש זיע"א, שצריכים לגדל זקן לא מטעם איסור השחתה [שזה אינו אלא בתער], אלא מפני שהוא כלבוש ישראל, ואין לשנות. צריכים לעמוד בתוקף, ולא להתאים את עצמו לעולם, ולא לעשות פשרות. גילוח הזקן הוא רק תופעה של הזמן האחרון, וזהו סימן של קלקול וכו'. כשנכנס

אליו אדם שמוריד זקנו או שמגדל בלורית, נהיה לו כל כך לא טוב, עד שאמר שבא לו להקיא...

ובקונטרס 'תשורה' מסופר, שבחור ישיבה אחד בירושלים, היה מגדל זקן, ונכנס לרבי מחב"ד, ואמר שהוריו מתנגדים לזה שיגדל זקן. אמר לו הרבי: כשבחור מגודל זקן נכנס לחנות, ורואה שם עיתון וכיוצא בזה, ומתחיל לעיין בזה, פתאום נזכר שיש לו זקן ולא מתאים לו לקרוא זאת, ומיד מסתלק משם. מה שאין כן כשאין לו זקן מרשה הוא לעצמו לעיין בעיתון. אותו בחור כמעט התעלף, כי איתו קרה סיפור כזה ממש!

הזקן מיפה את האדם

במסכת בבא מציעא (פד.) אמרו, שהיופי וזוהר הפנים של רב כהנא, מעין היופי והזוהר של רבי אבהו, והיופי והזוהר של רבי אבהו, מעין היופי והזוהר של יעקב אבינו, והיופי והזוהר של יעקב אבינו, מעין היופי והזוהר של אדם הראשון. ואף על פי שגם רבי יוחנן היה יפה עד מאוד, לא מנו אותו באותה רשימה, משום שלא היה לו זקן, והדרת פנים - זקן.

ובספר מפתחות לחיים של הרב זמיר כהן שליט"א (עמוד 151), הביא נקודה למחשבה: כידוע, בעולם החי, הזכרים קבלו נוי ויופי שאין בנקבות, כדי להרשימן לצורך קיום הדור הבא. כך למשל, רעמת האריה מעניקה לו הדרת כבוד שאין ללביאה, הטווס הזכר מתהדר בזנב נוצות מפואר שאינו קיים בנקבה, וכך ברוב בעלי החיים.

גם אצל נזר הבריאה, האדם, הזכר קיבל הדרת פנים - זקן. על פי הטבע, גבר מזוקן הוא גבר נאה. ואף על פי שהאופנה העכשווית בעולם היא לגלח את הזקן, ומן הדין מותר לגלחו בדרכים מסויימות, יהרהר אותו אדם לעצמו כיצד היה נראה אריה שגילח את רעמתו?..

ובספר דרך שיחה (עמוד נג) אמר הגאון רבי חיים קניבסקי לאברך אחד שלא זכה לזרע של קיימא, כי מובא בבן איש חי שגידול זקן זה סגולה לזרע של קיימא. ובספר דרך צדיקים (ח"ב עמוד 122) כתוב, שהגאון רש"א אלפנדרי זצ"ל, הקפיד שלא להעלות אדם מגולח לספר תורה לדוכן, באומרו: "אני לא אעלה נשים".

*2. דין זה נתבאר כבר בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד). ע"ש. וכן תחזה בשו"ת משנת בנימין (סימן נב), אודות מי שציוה עליו אביו שלא יגדל זקנו, אלא יגלחנו במספרים, וכתב, שאין צריך לשמוע לו, כיון שאין דבר זה נוגע לכיבוד אב. וכן כתב בספר כיבוד הורים ומוראם (עמוד נ), וראה בשו"ת שמש ומגן (ח"א סימן יג).

ועיני צופיה בספר מעשה איש (חלק ג עמוד כז) שכתב, שרבינו החזון איש נשאל, אודות בן שרוצה לנהוג במדת חסידות שההורים יהיה להם צער מזה, מה עדיף כיבוד הורים או לנהוג במידת חסידות. ושאל הרב איזה מדת חסידות מדובר? אמרו לו גידול זקן.
אמר הרב: זקן אינו מדת חסידות, אלא עיקר מדת חסידות היא הנהגה שהתורה דורשת רק מיחידים [חסידים], אבל מה שהוא דרך התורה לכולם - הוא עיקר, ואין להורים מה להביע דעה בזה! והוסיף הרב: מדוע שיצטערו ההורים? אדרבה הם צריכים לשמוח!
והן אמת שבספר ילקוט יוסף הלכות כיבוד הורים (עמוד תס) כתב, שאירע מעשה בפני מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א, שההורים התעקשו שבנם יגלח את זקנו, ואמר הרב לבחור למעט, דהיינו שיהיה הזקן קצוץ ומסודר. ע"ש.
מכל מקום צריך לומר שגם מרן שליט"א מודה שבאופן שסידור הזקן יכול לגרום לו להימשך אחרי אנשים שאינם הגונים וחברה לא טובה, אינו צריך לשמוע בכך להוריו, בפרט כשהוא גר בסביבת אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, שאז גידול הזקן מבדיל אותה מאותם אנשים.
ובספר מעשה איש (שם) הביא מעשה בבחור משוויץ, שבהיותו בארץ ישראל גידל זקן ולבש חליפה ארוכה, וחשש שכאשר יחזור לשוויץ במראהו החדש, יחששו הוריו לשלוח את בניהם בחזרה לארץ. ומרן החזון איש הורה, שאינו צריך לשנות את לבושו. וכנראה הורה כן משום שיש לחוש שאם יחליף את בגדיו, עלול להתקלקל מהחברה הרעה הנמצאת בשוויץ.
מעשה נוסף מובא שם, בתלמיד חכם אחד, שחפץ עבור בתו בבחור שזקנו היה מגודל הרבה, וכיון שחשש האב שבתו לא תסכים לקחת בחור כזה, יעץ לבחור לקצר את זקנו. כאשר בא הבחור לשאול בעצת רבינו, לא הסכים שיקצר. גם אמר שאם עניין הזקן הוא כל כך קובע אצל המדוברת, סימן שהיא אינה כראוי. אמנם יכולה היא עוד להיות כראוי, אבל בשעה זאת אינה כראוי. הבחור כמובן שמע לעצת הרב, ולא הסכים לקצר זקנו, והשידוך נגמר גם כן.

הקושי בגידול הזקן

ודרך אגב ראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן תז) שסיפר על בעל תשובה אחד שעבר עבירה חמורה רח"ל, ובמר נפשו בא אל הגאון הצדיק מסיגעט (בעל ייטב לב), וטען בפניו שמוכן לשוב בתשובה ואפילו להפיל עצמו מהחומה ולהמית את עצמו, רק שיתכפר לו העוון.

כשראה הצדיק שלאותו בעל תשובה לא היה זקן, אמר לו: הוי יודע כי התורה לא רוצה להמית, אדרבה "וחי בהם" כתיב, ולא שימות בהם, וגם בשאר ענינים קשה עכשיו להרבות בתשובת המשקל, כי אפילו אלף שנים יחיה האדם, לא יספיק לכפר על כל העבירות, אבל אבקש ממך שתגדל זקן מהיום והלאה.

עוד לא הספיק הרב לומר לו את שאר הדברים, מיד השיב הבעל תשובה ואמר: "רבי, לכל אני מוכן, אבל רק אל תאמר לי לגדל זקן"! ראה עד כמה קשה גידול זקן, שהרי היה מוכן למות, אבל לא לגדל זקן.

גילוח לצורך שלום בית

ג. בעל תשובה שאשתו עדיין לא התחזקה מספיק בעבודת ה', ומתנגדת לכך שבעלה יגדל זקן, יש לו לגלח את זקנו [עם מכונה כשרה], כדי לשמור על שלום הבית.[3]

3. על פי המבואר לעיל, דמאחר שאין חיוב מן הדין לגדל זקן, שלום בית קודם, וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק ט (יו"ד סימן י). ואם יכול להשפיע על אשתו שלכל הפחות ישאיר מעט זיפים כדי שיהיה ניכר מעט שיש לו זקן, יעשה כן.

צביעת שיער משום שלום בית

דרך אגב, ראה בשו"ת עטרת פז ח"ד עמוד שפו), שנשאל מבעל תשובה שהיה נוהג עד עתה לצבוע שערות ראשו אשר הלבינו בלא עת עקב הצרות והתלאות אשר עברו עליו, והוא עדיין צעיר לימים, ואשתו דורשת ממנו שימשיך לצבוע את שערות ראשו כפי שהיה נוהג עד עתה, ויש בזה בעיה של שלום בית ממש, האם מותר לו לצבוע את שערות ראשו או לא.

והעלה שם, שמאחר שהדבר תלוי בענין שלום בית, וכבר אמרו רבותינו במסכת סוכה (נג:) שאפילו שם ה' שנכתב בקדושה נמחק על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו, לפיכך מכיון שיש פוסקים רבים שמתירים לצבוע את השיער כשאין כונתו לשם יופי אלא עיקר מטרתו היא משום בושה וכדומה, יש לסמוך עליהם בענין זה שיש בעיה של שלום בית. ומכל מקום אם יכול לעשות כן על ידי גוי, עדיף. ועיין בספר ואין למו מכשול חלק ב.

ד. בעל תשובה שאשתו מתנגדת לכך שיגדל זקן בימי ספירת העומר, רשאי להתגלח בכל ערב שבת לכבוד שבת, כדי לשמור על שלום ביתו. ועל כל פנים אם יש מי שיכול להשפיע על אשתו, ראוי ונכון שיעשה את כל המאמצים לפנות למי שיכול להשפיע עליה.[4]

4. הנה מרן בשולחן ערוך (סימן תצג ס"ב) כתב, שנוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר, שאומרים שאז פסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות, ואין להסתפר עד יום ל"ד בבוקר. ע"כ. ומבואר שכל איסור תספורת בימי ספירת העומר הוא מנהג ולא מן הדין.

וכן תחזה בשו"ת הרדב"ז (חלק ב סימן תרפז) שכתב, שעיקר איסור התספורת אינו מן הדין אלא מנהג, ולכן כתב שם להקל להסתפר בראש חודש, מפני שיש צער בגידול השער למי שרגיל להסתפר, ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה דסוכה, דקיימא לן מצטער פטור מן הסוכה. וכן ראיתי כמה קהילות שלא נהגו מנהג זה, ומסתפרים בכל שבוע כפי מנהגם לכבוד שבת. וכיון שאין מנהג זה קבוע בכל ישראל, אף על פי שאותו מנהג שנהגו להסתפר בראש חודש אייר לא יהיה מנהג כלל, נקטינן כוותיה, דהוי מנהג ממוצע ומינה לא תזוז. עכ"ד. וראה בשו"ת תפילה למשה (חלק ב סו"ס יז) .

ולפי זה מאחר שמצינו להרדב"ז שהעיד בגודלו שראה כמה קהילות שמסתפרים בימי ספירת העומר בכל ערב שבת, אם כן במקום הצורך, כגון שעלול להיווצר בעיות בשלום בית, יש לסמוך על מנהג אותם קהילות שנהגו להקל בזה.

וכן בקודש חזיתי בשו"ת פעולת צדיק (חלק ב סימן עו) שכתב, שתספורת בעומר מותרת לכבוד שבת. ויסוד היתרו בנוי על כך, שמנהג שאין לו עיקר מהש"ס, אין בכוחו לדחות עשה שמדברי נביאים ["וקראת לשבת עונג"], כי יש צער לאדם על ידי השיער. והביא שם סיוע מדברי הרדב"ז הנ"ל. ע"ש.

וכן ראיתי בשו"ת עולת יצחק (חלק ב סימן קכו), שהתיר לאותם שלא הספיקו להסתפר קודם ספירת העומר, ושערותיהם גדולות ביותר, להסתפר ביום שישי לכבוד שבת, ואפילו אם אין דרכו כל השנה להסתפר ביום שישי, הכא שרי. ודין כבוד שבת לא יזוז ממקומו מפני מנהג שנהגו לא להסתפר. וחיזק שם את דברי המהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק (הנ"ל), דסבירא ליה דמעולם לא עלה על דעת חכמים לפגום בכבוד שבת בשביל מנהג זה, ומצוה להסתפר משום עונג שבת. עכת"ד.

וכן בקדש חזיתי בספר ילקוט יוסף (חלק ה עמוד תלא), שאחר שהביא דברי הרדב"ז הנ"ל כתב, שיש אומרים שאם מצטער הרבה כשאינו מגלח בעומר, יש להקל לו לגלח בכל ערב שבת לכבוד שבת, שבאיסור שאינו אלא מתורת מנהג, אפשר להקל במקום שיש צער. ע"ש.

ולכן גם בנידון דידן נראה להקל כשאין ברירה ואין אפשרות לרצות את אשתו ולפייסה בדברים. וכעת נדפס שו"ת דברי בניהו (חלק יג סימן לט) וכתב גם כן להקל בזה, באופן

שלא הצליח לשכנע את אשתו בדברי נועם, וכפי שראינו בפוסקים שהקילו להסתפר במקום צורך. ע"ש. ועיין בספרי אבות ישראל (ח"ב עמוד מז והלאה).

גידול בלורית

ה. ראוי ונכון להמנע מגידול בלורית, משום שיש אומרים שעובר בכך על איסור הליכה בחוקות הגויים, ובנוסף לכך מגרה בעצמו את היצר הרע, ולכן שומר נפשו ירחק מזה.[5] אומנם בעל תשובה שבעבר היה הולך עם בלורית, וכעת מסתפר קצוץ ואינו משאיר בלורית, והוריו מתנגדים לכך וטוענים שאינו נראה יפה כמו שהיה נראה בעבר, והדבר מציק להם, רשאי לגדל מעט בלורית כדי לשמור על השלום במשפחה, ולא יגרום להוריו צער.[6]

5. כתב הרב מחצית השקל (או"ח סימן כז אות ד): ורע עלי המעשה של אותם בחורים שמגדלים בלורית כנגד פניהם, כי מלבד שהוא דרך שחץ וגאוה, ויש בזה איסור משום "ובחקותיהם לא תלכו", עוד יש איסור נוסף שהשער הארוך חוצץ בתפילין של ראש, כיון שהשערות ארוכות, וחוצצים, ודין המניח תפילין על שערות כאלה, כמניח על כובע עב שבראשו שבודאי שהוא חוצץ. ע"כ.

וגם בספר חתן סופר חלק א (סימן כז) כתב, אזהרה רבה ותוכחת מגולה לאותם בחורים שמגדלים שער ראשם, שמלבד שהדבר מכוער ומתועב, וראוי לכל ירא שמים להימנע מזה, עוד בה, שיש בזה חשש ביטול מצות עשה מן התורה בכל יום בהנחת תפילין של ראש מחמת דין חציצה. ולפי מנהג האשכנזים שמברכים על תפילין של ראש, יש בו עוד איסור של ברכה לבטלה, שהוא איסור חמור מאד, כנודע.

ואף שבשו"ת יחווה דעת חלק ב (סימן ב) הביא דבריהם, והעיר שאין בכך איסור חוקות הגויים, מכל מקום סיים, שהחרד לדבר ה', בודאי שראוי לו להימנע מגידול שערות הראש אפילו רק לנוי וליופי, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. ע"ש.

ובשו"ת קנין תורה (חלק ג סימן ח), כתב בשם הרב הקדוש רבי מאיר מפרמישלן זיע"א, שפירש את הפסוק בתהלים "קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו", שמי שמהלך עם קודקוד (ראש) מלא שיער, סימן הוא שהוא מלא חטאים ואשמות. ובשלחן ערוך המקוצר (ח"ד עמוד שנ) כתב, שהחזון איש היה סולד מאוד מגידול הבלורית, והיה אומר שהוא הולך להקיא כאשר הוא רואה בלורית! וראה עוד מה שכתבנו בס"ד בחלק ב' (עמוד צ).

6. כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן מב), שאם מניח את הבלורית משום שלום משפחה שחפצים שיגדל שער לנוי, ואם לא יגדל יגרום ריחוק בינו למשפחתו, אזי יש להתיר זאת, מפני שאינו עושה כן לשם שחץ וגאוה, אלא משום דרכי שלום, ובאופן

כזה אין חשש איסור. ע"כ. וכן כתב בספר ילקוט יוסף הלכות כיבוד הורים (עמוד תסב), שיגדל בלורית ויסמוך על מנהג העולם שנהגו להקל בזה. ע"ש.

פרק ה - לימוד התורה

א. כל אדם מישראל, חייב לקבוע לו עיתים ללימוד התורה, ואין מְלוִים לו לאדם ליום הדין לא כסף ולא זהב, אלא רק התורה הקדושה שלמד במשך חייו.[1]

ובפרט מי שהוא בעל תשובה, חייב להרבות בלימוד התורה, כי אי אפשר לחזור בתשובה שלימה, אלא רק על ידי לימוד התורה הקדושה שהיא התרופה הגדולה ביותר עבור בעלי תשובה, העוזרת להם לכבוש את יצרם ולתקן את מדותיהם ומעשיהם הרעים.[2]

1. כדאיתא במסכת שבת (לא.). ובמסכת שמחות (פרק א ה"ח) אמרו משל לשלשה אנשים, אחד עובד אדמה, ואחד עוסק בתורה, ואחד עוסק בכסף ובזהב, הגיע זמנו של עובד אדמה להפטר מן העולם, ואומר להם: תנו לי מעמלי בעולם הזה, ואלך לבית עולמי ולא אלך ריקם לשם. אומרים לו: והלא עובד אדמה הייתה, והאדמה של הקב"ה, שנאמר לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה.

הגיע זמנו של עוסק בכסף ובזהב להפטר מן העולם, ואומר להם: תנו לי מעמלי שעמלתי, ואלך ואשא לבית עולמי ולא אלך רקם לשם. אומרים לו: שוטה, והלא הכסף והזהב של הקדוש ברוך הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה'.

הגיע זמנו של העוסק בתורה להפטר מן העולם, ואומר להם: תנו לי מעמלי שעמלתי בעולם הזה, ואלך ואשא לבית עולמי, ולא אלך רקם. אומרים לו צדיק ישר ונאמן, היאך ניתן לך מעמלך, והלא עוסק בתורה היית, ותורה מאירה לפניך, והקב"ה יקבלך בסבר פנים יפות, שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך, ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך. מלאכי השרת יוצאים לקראתך, ויאמרו לך "שלום בואך".

2. כן כתב רבינו הרב אור החיים הקדוש (ויקרא פרק כו פסוק יח) כי מין הנמנע שיחזרו בתשובה זולת על ידי התורה. וכתב החסיד רבי יוסף יעבץ בפירושו למשנה באבות (פרק ב משנה יב) "שוב יום אחד לפני מיתתך", גם זו אזהרה ללמוד התורה, שעיקר התשובה שידבק בתורה שתהיה לו למגן, כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה.

בענין - תפס הקב"ה את ירובעם בבגדו

ועתה ראיתי בספר ערוך לנר (סנהדרין דף קב.), שהביא דברי הגמרא (שם) שתפסו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן.

אמר לו: מי בראש? השיב לו הקדוש ברוך הוא: בן ישי בראש. אמר ירובעם: אם כן איני רוצה.
וכתב לבאר, "שתפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו" פירושו, שעל ירובעם נאמר שהיה מתכסה בשמלה חדשה, מה שְׂמלה חדשה אין בה דופי, אף תורתו של ירבעם לא היה בו דופי. הרי שכִּינה את התורה בלשון שִׂמלה דהיינו בגד .
ואמרינן בגמרא, אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש, מפני שהתורה מצילתו מהחטא. והיינו דקאמר "אחר הדָּבָר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה", מלמד שתפס הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, פירוש; שדריש דָּבָר מלשון דְבור בתורה, ואמר אחר שלמד תורה הרבה, והיה להקדוש ברוך הוא בקדושתו עוד קצת אחיזה בו להחזירו למוטב מצד בגדו דהיינו תורתו, אף על פי כן לא שב, מפני גסות רוח שהיה בו. ע"כ.
ומבואר מדבריו, שמי שלומד תורה, עושה לעצמו בגד רוחני, שבאותו הבגד כביכול אוחז הקדוש ברוך הוא, ומחזירו לדרך הישרה, גם אם פשע ומרד בבוראו.

מעלת התורה לחזרה בתשובה

ובמדרש תנחומא (וישלח סימן ט) אמר רב הונא: אם נתקלקל אדם בעבירה, מיד מלאכי חבלה סוטנין אותו. מה יעשה אדם? יעסוק בתורה ויתקיים. ואם אינו יודע לשנות, יקרא. ואם אינו יודע לקרות, יחזק בתורה ויחיה, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ע"כ.
וראה זה חדש בספר הכתוב לחיים (תהלים קה) לרבינו חיים פאלאג'י זצ"ל שכתב: אומר אני, דמה שאמרו רבותינו ז"ל על הפסוק "דרשו ה' בהמצאו" אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, זהו לעמי הארץ פחותי הערך, שאין בהם תורה.
אמנם לתלמידי חכמים שיושבים ועוסקים באורייתא קדישתא, הרי אמרו רבותינו ז"ל על הפסוק "שפכי כמים לבך נוכח פני השם", שהעוסק בתורה שכינה כנגדו, וכן נראה מכמה מאמרי חז"ל במדרשים וזוהר הקדוש. לפיכך לגבי העוסק בתורה הקדושה, נחשב כל ימות השנה כאילו הם עשרת ימי תשובה, ואין הכי נמי שיהיה להם הדרגה בזמן עשרת ימי תשובה גדולה יותר. ע"כ דב"ק.

התורה היא פתרון לכל הבעיות

וראיתי לנכון להעתיק כאן מה שכתב מורינו הרה"ג הרב חיים רבי שליט"א, בספרו על הזוהר הקדוש [הנמצא בכתב יד] וזה תוכן דבריו:
נאמר בזוהר הקדוש בפרשת ויצא (דף קנב:): רבי אבא פתח ואמר; "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת", אשריהם ישראל שה' יתברך נתן להם תורת אמת ללמוד בה יום

ולילה. כל מי שמתעסק בתורה, יש לו חרות מהכל, ואפילו חרות מן המוות, שלא יכול להשתלט עליו ולאחוז בו.

ויש שמירה גדולה כשהולך בדרך התורה, ואין דבר רע יכול להתקרב אליו ולא לקטרג עליו, כי הוא אהוב למעלה ונקרא אהובו של ה' יתברך. וכשעוזב את התורה, שולט עליו כח הרע ומקטרג עליו בעולם הזה ובעולם הבא.

רואים כאן בזוהר, שהלומד תורה נקרא בן חורין, הטירדות ובעיות הזמן לא מנצחות את מי שעוסק בתורה, כי הוא מושל עליהם ואינם מושלים עליו.

והעצה הטובה ביותר לבעלי תשובה אשר שינו אורח חייהם ונטשו את החברה המקולקלת ויש קושי בחיי היום יום מצד המשפחה והקרובים אשר מסיתים, מפריעים ומבלבלים ומשפילים אותם, וצריך הרבה כח להחזיק מעמד.

והעצה הטובה ביותר היא להוסיף שעות בשיעורי תורה כפי האפשרות, ואז מקבלים כח גדול מהשמים, ונעשה כמו עור של פיל שאפילו אריה אינו יכול לטורפו, כך המתחזק בעסק התורה, חבריו לשעבר וקרובי משפחה המקנאים בו ומנסים להפילו, המה כרעו ונפלו. כלומר הם מתקפלים ונופלים, ובעל תשובה מרגיש עדוד רב וכח גדול מהשמים, כי עסק התורה מביא לו חרות ושמירה שאי אפשר להפריע לו כלל ועיקר.

ושמעתי מרבינו הגדול מרן שליט"א, שתירץ בזה את הקושיה המפורסמת על דברי הגמרא (ר"ה יז.), שלאחר עשרת ימי תשובה, אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם לא מתכפר לו, והרי חזקיה המלך חטא בכך שלא נשא אשה, והוכיחו ישעיה הנביא על כך, ואפילו שנגזר עליו מיתה, נידון לחיים ונשא אישה והוליד בנים. והרי המעשה שלו לא היה בעשרת ימי תשובה, אלא בליל פסח, וכיצד סלח לו ה' יתברך על כך.

אלא מכיון שחזקיה המלך עסק בתורה, למד ולימד וזיכה את הרבים, ולא היה מלך צדיק כמוהו, לא לפניו לא אחריו (מלכים ב יח, כה), וכשיש תורה כזאת, בודאי מעלתה יותר מן הקרבנות. וכל השנה כולה מעלת התורה מועילה וחזקה כעשרת ימי תשובה. עכ"ד. והוא כדברי רבינו חיים פלאג'י הנ"ל.

ב. ישנם בעלי תשובה טריים, שעדיין לא סיימו ש"ס ופוסקים בעיון, וכבר קופצים ללמוד קבלה וסודות התורה. וצריכים להזהירם שאין זו הדרך הנכונה בעבודת ה', אלא יש להם ללמוד היטב את כל הש"ס וההלכות כראוי, ורק לאחר מכן ניתן ללמוד קבלה מפי רב מוסמך וירא שמים.[3]

אולם קריאה בספר הזוהר הקדוש, מותרת ומועילה לבעלי תשובה, ואף מומלץ שיגרסו כמה דפי זוהר ביום בלי להיכנס לעומק הדברים, ויש בזה תועלת גדולה לטהרת הנשמה.[4]

חיוב לימוד כל התורה כולה

3. הנה אמת נכון הדבר שערך לימוד הקבלה נשגב מאוד ליראי ה' ולחושבי שמו, וכבר האריך בזוהר הקדוש פרשת פקודי (דף רמז:), בגודל העונש למי שאינו עוסק בסתרי תורה, ולאידך גיסא גודל שכר העוסקים בתורת הסוד. כיעו"ש.

ובמדרש משלי (פרשה י) אמר רבי ישמעאל, בא וראה כמה קשה יום הדין, שעתיד הקדוש ברוך הוא לדון את האדם בעמק יהושפט, בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, והקדוש ברוך הוא הופך את פניו ממנו, ומלאכי חבלה שולטים בו. כיון שבא תלמיד חכם לפניו, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, אמור לפני מה שלמדת, ואם אינו יודע להשיב, הוא בוש ונכלם, על אותה שעה היה אומר רבי ישמעאל, אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה.

בא מי שיש בידו שנים ושלשה סדרים, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, למה לא למדת כל ההלכות, למה לא עסקת בתלמוד, והלא נאמר: "כל הנחלים הולכים אל הים", זה התלמוד.

בא מי שיש בידו הלכות, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, למה לא למדת אגדה, והלא בשעה שהחכם יושב ודורש ברבים, אני מוחל ומכפר כל עונות בית ישראל, ובשעה שעונים "אמן, יהא שמיה רבה" דאגדתא, אני מבטל מעליהם כל גזרות קשות ורעות.

בא מי שיש בידו תלמוד, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, צפית במרכבה? שאין לי הנאה וקורת רוח בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים עוסקים בתורה וצופים במרכבה, כסא כבודי היאך עומד, חשמל היאך עומד וכו', וכי לא זהו גדולתי והדרי שבני מכירים את כבודי? מכאן אמר רבי ישמעאל, אשרי תלמיד חכם שלימודו משומר בידו, שיהיה לו פתחון פה להשיב להקדוש ברוך הוא ביום הדין. ע"כ.

ורבינו המהרח"ו בשער הגלגולים (הקדמה י"א) כתב, שעסק התורה נכלל בפרד"ס, שהוא, פשט רמז דרש סוד, וצריך לעמול ולעסוק בכולם עד מקום שיד שכלו מגעת, ואם חיסר אחד מארבעה אלה יחזור בגלגול. ע"ש. ואם כן, חובה קדושה ללמוד חכמת הקבלה.

אולם כבר כתב בשו"ת יחווה דעת (חלק ד סימן מז), שכל זה מדובר בתלמיד חכם אשר יראת ה' היא אוצרו, וכבר מילא כרסו בש"ס ופוסקים בעיון זך וטהור, ובקי בהלכות

הנהוגות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ורק לאחר מכן יעסוק בסתרי תורה של הקבלה. וכן כתב הרמ"א (יו"ד סימן רמו סעיף ד), שאין לאדם לטייל בפרד"ס, דהיינו לעסוק בקבלה, אלא רק לאחד שמילא כרסו בבשר ויין, כלומר שלמד ש"ס ופוסקים.

ועוד כתב הרמ"א בספר תורת העולה (חלק ג פרק ד): ולא ראיתי מימי בדור הזה איש מקובל יודע הדבר על בוריו מצד הקבלה האמתית. ורבים מהמון העם כל אחד קופץ ללמוד בתורת הקבלה אשר היא תאוה לעינים, כגון הזוהר והרקנטי ועוד, אף על פי שדבריהם סתומים ואינם מובנים על פי האמת, מאחר שאין לנו מקובל מפי מקובל. ולא עוד אלא שאפילו בעלי בתים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, ובחשכה יתהלכו, שאינם יודעים לפרש סדרה או פרשה עם פירוש רש"י, קופצים ללמוד קבלה, וכל זה הוא מפני שהדור יתום ואסתרא בלגינא קיש קיש קריא. ועל זה ידוו כל הדווים. ומה גם שיש שאחר שראה בה מעט, מתפאר בה ודורש ברבים בדברי הקבלה, ועתיד הוא ליתן את הדין. עכ"ד.

ובאמת שאנו רואים לכמה מרבותינו הקדושים חכמי התלמוד שהתחמקו מללמוד מעשה מרכבה, מפני שלא הגיעו עדיין לימי זקנה, וחשבו מרוב ענוה שלא הגיעו אל השלמות הנדרשת ללימוד זה, כדאיתא במסכת חגיגה (יג.) אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר, בוא ואלמדך במעשה מרכבה. אמר לו: עדיין צעיר אנכי [ואיני ראוי ללימוד חכמה זו]. כשהגיע לזקנה וכבר נפטר רבי יוחנן, בא אליו רבי אסי, ואמר לו בוא ואלמדך במעשה מרכבה. אמר לו: אילו הייתי זוכה, הייתי לומד חכמה זו מרבי יוחנן רבך.

וראה בשו"ת רב פעלים חלק ג (קונטרס סוד ישרים סימן יג), שכאשר היה הגאון רבי יוסף חיים עדיין רך בשנים, בגיל כ"ה שנים, ועלה בדעתו להתחיל ללמוד סדר הכוונות בתפילה ובברכות, כתב אליו הגאון המקובל רבי אליהו מני ז"ל למונעו מלימוד זה, והביא מה שכתב בספר פרי הארץ בשם הראשונים, שעל האדם להיות שמח בחלקו גם בענינים הרוחניים, בתורה ועבודת ה', ולא לצאת חוץ מגדרו ללכת בגדולות ונפלאות ממנו.

והרב המקובל רבי מאיר פאפירש בספר אור צדיקים (סימן כב אות ל) כתב, שמי שאינו נשוי אסור לו ללמוד קבלה, וגם צריך שיהיה על כל פנים למעלה מגיל עשרים שנה. והובא בכף החיים (סימן קנה סוף ס"ק יב). ועל כן, כל בעל תשובה יתייעץ עם רבו, איזה סדר לימוד ראוי לו, ובזה ידבק, ולאט לאט יעלה בדרך העולה בית אל.

מעלת לימוד הזוהר

4. כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק א (סימן עה אות ב), שלימוד הזוהר הקדוש מסוגל להאיר הנפש, ושכן אמר האר"י ז"ל לבעל תשובה אחד ללמוד בזוהר חמישה דפים בכל יום, אפילו שלא יבין מה שקורא.
ובספרו מורה באצבע (סימן ב אות מד) כתב, שלימוד ספר הזוהר מרומם על כל לימוד, גם אם לא ידע מאי קאמר, ואפילו יטעה בקריאתו. והוא תיקון גדול לנשמה, לפי שאף שכל התורה שמותיו של הקדוש ברוך הוא, מכל מקום נתלבשה בכמה סיפורים, והקורא נותן דעתו על הפשט הפשוט. אבל ספר הזוהר הסודות עצמם בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה, אלא שאינו מבין מקוצר המשיג ועומק המושג. ע"כ. וראה בשו"ת וישב הים (חלק ב עמוד קצג).

ג. ישנם בעלי תשובה שמתלהבים ללמוד גמרא, ואינם מקדישים זמן ללימוד ההלכות המצויות, כגון הלכות שבת וטהרת המשפחה וכדומה, ויש להבהיר להם שלימוד ההלכה עדיף מלימוד הגמרא, ואותם שלומדים רק גמרא, אינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כראוי.[5]

5. כתבו הפרישה והשפתי כהן (יורה דעה סימן רמו): יש בעלי בתים שנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בספרי הפוסקים. ונראה שהעיקר הוא ללמוד בספרי הפוסקים, ואינם יוצאים ידי חובת תלמוד תורה בלימוד גמרא רש"י ותוספות. ורק תלמיד חכם שלומד תשע שעות ביום, ילמד תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, הואיל ויש לו פנאי גדול ללימוד תורה, אבל בעלי בתים שאין להם פנאי ללמוד יותר משלש וארבע שעות ביום, לא ילמדו בהם תלמוד לבד, אלא גם פוסקים. ע"כ. וראה בספר הליכות עולם חלק ח (עמוד שלז) ושו"ת באר משה (חלק ג סימן קעו). ע"ש.
והן עתה ראיתי לגאון רבי אברהם אבא וואקס זצ"ל בשו"ת בית אבא (סימן כה), שזעק זעקה גדולה ומרה על אותם הלומדים העוסקים בשאר סוגיות הגמרא, קודם שלמדו בעיון הלכות נדה שהם כהררים התלויים בשערה, ובקלות יכולים להכשל באיסור נדה שהיא בכרת, ולהוליד בני נדה פגומים וטמאים, זרע מרעים, ובפרט הלכות וסתות כמעט נשכח לגמרי, ולכן צריך כל בעל להיות בקי בהלכות אלו כדי שלא יבוא לידי מכשול. ע"כ.

ד. אין לאדם להסתפק בשמיעת שיעורי תורה בדיסקים וכיוצא בזה, אלא מוטל עליו לעשות מאמץ כדי ללכת לשיעורי תורה וללמוד תורה מפי רב תלמיד חכם, ושמיעת הדיסקים תהיה רק כתוספת לשיעורים.[6]

6. פשוט, מאחר שיש חובה על האדם להתייגע בעמל התורה, ובשמיעת דיסקים וכדומה, אין כל כך עמל, שהרי גם אם שומע הלכות או דף היומי, מכל מקום אם אינו מבין משהו, אינו יכול לשאול את המגיד שיעור שיבאר לו את קושיותיו, ונשאר הדבר מעורפל בזכרונו. ולכן ישתדל להשתתף בשיעורים, ולשאול וללבן את הדברים הקשים לו להבנה. וכן העיר לנכון בספר לימוד התורה (עמוד 33).

ה. בעל תשובה שמתארח אצל הוריו בשבתות ובחגים, ונמצא שם אחיו או קרוב משפחה שחי עם גויה רח"ל, וברצונו לומר דברי תורה על השלחן, או שרוצה לבאר את ההגדה בליל הסדר, רשאי לעשות כן בנוכחות הגויה, אף ששומעת את דברי התורה שאומר, מכיון שאינו מתכוון ללמדה.[7]

7. הנה אף על פי שאסור לגוי ללמוד תורה, משום שנאמר: "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי", כדאיתא בגמרא חגיגה (יג.), וכתבו שם התוספות (שם ד"ה אין), שמטעם זה אסור גם ללמדו תורה.

מכל מקום בספר ואין למו מכשול חלק ז (עמוד) כתבנו בס"ד להקל בנידון דידן, משום שמה שאמרו בגמרא שאין מוסרים דברי תורה לגוי, היינו דוקא כשכוונתו ללמדם ולמוסרם לגוי, אבל כשכוונת הלומד דברי תורה הוא ללמוד לעצמו ולמוסרם ליהודים הנמצאים בשלחן, לא חל עליו איסור לומר דברי תורה בגלל שנמצאת שם גויה. כיעו"ש.

האם מותר להזמין גוי לאכול בחג

והנה חוץ מהבעיה הקודמת, יש לדון האם בכלל מותר לגויה לשבת בשלחן החג ולאכול עם בני הבית, שהרי בשלחן ערוך (א"וח סימן תקיב סעיף א) מבואר, שאסור לבשל לצורך גוי ביום טוב, שנאמר: "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", לכם ולא לגוים. ע"כ.

וכתב בספר חשוקי חמד (פסחים עמוד תקז), שמי שמכיר נכרי עני ורוצה להזמינו להסב עמו בליל הסדר, אף שאומרים בהגדה "כל דכפין ייתי ויכול", אין לו להזמינו. ואף שהיעב"ץ כתב, שגם עניים נכרים צריכים להכניס לביתו משום דרכי שלום. אולי כונתו שיכניסם ויתן להם מזון שלא צריך בישול, כגון קליות ואגוזים. אבל לתת להם לאכול תבשילים על שלחנו אסור, כמבואר בשלחן ערוך (שם).

אומנם בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סימן רנט) נשאל אודות יהודיה שנשאת לגוי רח"ל, ואותה יהודיה חזרה בתשובה, ובעלה הגוי רוצה להתגייר אבל עדיין לא נתגייר, האם מותר להורים או לקרובים של היהודיה להזמין אותה לסעוד ביום טוב, באופן שיש

חשש שבעלה הגוי גם כן יבוא לאכול בחג, וקיימא לן שאין מזמינים גוי בחג שמא ירבה בשבילו.

וצידד שם להקל, משום שכל האיסור הוא דווקא כשמזמין את הגוי, אבל אם הגוי בא מאיליו, מותר להאכילו, ולא חיישינן שמא ירבה בשבילו. וכתב כף החיים (שם אות ה) שאם מזמין אותו רק פעם אחת משום דרך ארץ ואינו מפציר בו כמה פעמים, גם כן מותר. ולכן מאחר שהגוי בא מאיליו, יש מקום להקל בזה באופן שלא יפצירו בו לאכול. וכן פסק הגאון רי"ש אלישיב שליט"א. ע"ש.

ועל כל פנים כתב בספר יקרא דחיי (עמוד 111 בנד"מ), שפשוט שהורים שיש לבנם קשר עם גויה, שאין להם להכניסם הביתה כדי לקרבו, שאיך יכניסו רשעה לביתם, ואם ירצה הבן לבוא לבדו יקבלוהו, אך אם אינו מוכן אלא רק להגיע עימה, אין לרחם עליו כלל ועיקר, עד שינתק עצמו מפצצה מתקתקת זו שהורסת כל חלקה טובה. ע"ש.

דרך אגב, ראה בספר דרך שיחה (עמוד תרכה) שכתב: חבר קונגרס בארה"ב שיש לרב אחד השפעה עליו, ויש נידון אם ישא גויה או יהודיה, ואם ישא יהודיה יהיה עוון כרת של נדה, מה שלא שייך זה אם ישא גויה, מה עדיף? והשיב, ששאלו את מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, ואמר שישא יהודיה כי סוף כל סוף יתכן שתחזור בתשובה. וראה בספר ברכי נפשי (שמות עמוד תרלה) אם מותר לשים מזוזה בבית שגרים גוי עם יהודיה.

ו. בחור שמתחזק והולך לשיעורי תורה, והוריו מתנגדים לכך בכל תוקף, יכול לומר להם שהולך לחברים וכיוצא בזה, אף על פי שהאמת היא שהולך לשיעורי תורה, ואין בזה איסור שקר.[8]

8. מצינו בילקוט שמעוני (רמז צח) שכאשר נצטווה אברהם אבינו לעקוד את יצחק בנו, באותה שעה הרהר בלבו ואמר: אם אני מודיע על כך לשרה, נשים דעתן קלה [ועלולה למנוע אותי מלהקריב את יצחק], ואם לא אודיע לה ואגנבנו, כיון שאינה רואה אותו תחנוק את עצמה.

אמר לה: תכיני לנו מאכל ומשתה ונשמח היום. אמרה לו: מה טעם של שמחה זו? אמר לה: זקנים כמונו נולד להם בן, דין הוא שנשמח. בתוך השמחה אמר לה: את יודעת כשהייתי בן ג' שנים הכרתי את בוראי, והנער (יצחק) גדל ולא נתחנך, ויש מקום ששם מחנכים התינוקות, אוליכנו לשם. אמרה לו: קחנו לשלום.

השכים אברהם בבוקר, ואמר: בעוד שהיא ישנה אצא כדי שלא תחזור בה, ועוד שלא יראו אותנו בני אדם. בא שטן ועמד לפניו, ונדמה לו לזקן. אמר לו: להיכן אתה הולך?

אמר לו להתפלל. אמר לו השטן: והעצים והאש ומאכלת למה? אמר לו: שמא אשהה יום ויומים לאפות ולאכול וכו'. ע"כ.
רואים אנו מדברי המדרש, שאברהם אבינו ע"ה שינה בדיבורו גם כאשר דיבר עם שרה, וגם כאשר דיבר עם השטן, וזאת כדי שלא ימנעו ממנו לקיים את מצוות בוראו. ולכן גם בנידון דידן שאותו בחור רוצה להתחזק ולהתקרב לצור מחצבתו, והוריו מונעים זאת ממנו, רשאי לשנות מהאמת ולומר שהולך לחברים וכדומה. וכן כתב בספר בינה ודעת (עמוד רלא).

ז. אדם שזכה להתעורר ולחזור בתשובה מהחטאים שהיו בידו, יש לו לעסוק בקריאת מזמורי תהלים בכל יום, מפני שקריאת תהלים מטהרת את הנפש, ויכולה היא להלהיב את לב האדם לאהבת הבורא יתברך. ומכל מקום יזהר ויקפיד שלא לבטל מסדר לימודו הקבוע [כגון בהלכה או בתלמוד] בשביל קריאה זאת.[9]

מעלת קריאת תהלים

9. ספר עטרת פז על תהלים (עמוד קצא), וראה בספר לקוטי עצות (ערך תשובה אות לב) שכתב, שמי שרוצה לזכות לתשובה, יהיה רגיל באמירת תהלים, כי תהלים מסוגל לתשובה, כי יש מניעות רבות מאוד מלעשות תשובה, כי יש אחד שאין לו התעוררות כלל לתשובה, ואפלו מי שמתעורר לעשות תשובה, יש כמה מניעות לזה. ע"ש.
ודרך אגב, כתוב בספר אבות ישראל (ח"ב עמוד קעח), מעשה שהביא רבינו החיד"א בפתיחה לספרו יוסף תהילות (אות ח) בשבח מעלת הרגילים לסיים ספר תהילים, וזה לשונו: בשנת קי"ב, היה בכפר אחד זקן אחד ירא שמים מסכן וחסיד, ולא ידע ספר, והיה לומד ספר תהלים בכל יום, ונפטר בשיבה טובה, ותוך שלושים לפטירתו בא בחלום לחכם אחד מופלג, בתכריכים וספר קטן בזרועו.
אמר לו החכם: האינך האיש שקברנוך ביום פלוני? ויאמר: אני. אמר לו: ומה הספר הזה בידיך? אמר לו: ספר תהלים, ובאתי להזהירך שתזהיר בני הישוב שדרתי בו, שיברחו משם וינצלו, כי כל זמן שדרתי שם, בזכות שגמרתי תהלים בכל יום זה כמה שנים, האריכו בשלוה וניצולו, ועתה אין מי שיגן עליהם וכלתה עליהם הרעה.
ובבוקר נתפעם רוח החכם, ושלח שליח מיוחד לשם במכתב, והזהירם. היראים נמלטו וניצולו, ומקצתם נתייאשו מן הפורענות ונשארו שם, ופגע בם יד ה'. על כן יזהר לומר בכל יום כמה מזמורי תהלים לפחות וכו'. ע"ש.

ובהקדמת ספר תהלים הוצאת בקאל (ירושלים תשכ"ח) מובא מעשה שהיה בטוניס איש אחד, שהיה מנגן בבתי פריצות רח"ל, והיה מוחזק ליהודי לא כשר. כשנפטר יצאו בהלוויתו רק בני משפחתו, כי כולם שיקצוהו על מעשיו.

הלויה עברה ברחובות העיר, וכשהגיעה ליד ישיבתו של הגאון המופלא רבי ישועה בסיס ע"ה, מיד הרב יצא עם הלוויה ואמר לתלמידיו, שהאיש הזה הוא צדיק גמור, כי רואה שעם הלוויה הולך הכתר של דוד המלך ע"ה.

והענין בזה הוא, מפני שבכל לילה כשהאיש הזה היה חוזר לביתו בחצות הלילה אחרי שהיה גומר את עבודתו בבתי המשתאות, היה קורא תיקון חצות, ואחר כך ממשיך ואומר תהלים בניגון עם אותם כלי זמר, עד לתפילת שחרית, כמו שהיה עושה דוד המלך ע"ה.

עוד מעשה הובא שם, על איש אחד שהיה זהיר מאוד בלימוד התהלים, ותמיד ספר התהלים היה מונח לו בכיסו, ובכל שעה פנויה היה קורא בספר זה מזמורי תהלים. פעם אחת נסע לכפר סמוך לגבות מגוי אחד את חובו שהוא חייב לו, והגוי אמר לו לחכות לו בפרוזדור.

היהודי ראה שיש לו שעת הפנאי, ופתח את ספר התהלים אשר מונח לו תמיד בחיקו כדי לקרוא בו כמנהגו. לפתע ראה היהודי לנגדו כי הספר נפתח לו במזמור ק"מ בתהלים "חלצני ה' מאדם רע", אך מכיון שידע שעדיין לא הגיע למזמור זה, התחיל לדפדף כדי לפתוח במקום הנכון שהוא אוחז בו.

אך בכל פעם שפתח את הספר היה בא לנגדו רק המזמור הזה. ואז חשב בליבו, שמזהירים אותו מן השמים, ועל כן תיכף ומיד יצא מהבית, וישב להסתכל מרחוק לראות מה יהיה באחריתו של דבר.

והנה רק הוא יצא מהמקום שהיה נמצא בו, ראה כי הנה נכנס לשם אחיו של אותו גוי, וישב במקום שהוא היה יושב שם מקודם. ופתאום נכנס הגוי בעל הבית, ודקר בחרב את האיש היושב בגבו ומת, כי חשב אותו שהוא היהודי הנ"ל.

ח. ישנם בעלי תשובה שמתייאשים מללמוד תורה, מפני ששוכחים את לימודם, ולכן אינם באים לידי סיפוקם. וטעות בידם, מפני שכשיבואו לשמים, יזכירו להם את מה שלמדו בעולם הזה, ובנוסף לכך יתכן מאוד שעל ידי התמדתם בלימוד התורה, במשך הזמן יפתח להם כושר הזיכרון, ויתחילו לזכור היטב את לימודם.[10]

10. כן כתב הגאון רבי יעקב עדס שליט"א בראש ספר זכר עשה (עמוד ט), וביאר שהשכחה באה רק מצק הקליפה, וכשתתבטל הקליפה יחזור לזכור את לימודו, ולכן אין

לו על מה להתייאש. ובכלל צריך לדעת, שגם אדם שרחוק מזיכרון, יתכן שיזכה פתאום לזיכרון חזק, כמבואר בכתבי האר"י שכשיש לאדם רק נפש בלא רוח, הוא זוכר פחות, ואם יש לו גם רוח זוכר יותר, ומבואר בשער הגלגולים שביכולתו של אדם שיש לו נפש, שיזכה שיתווסף לו על זה רוח על ידי עמל התורה, ואז יגיע לידי זיכרון טוב. ע"כ.

וסיפר לנו מורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א, על אביו מרן פאר הדור שליט"א, שאמר להם שבהיותו צעיר לימים, לא היה בעל זיכרון כל כך חזק, ורק לאחר שנים שעסק בתורה בעמל ובשקידה נפלאה, זכה לזיכרון נפלא, ונעשה כבור סיד שאינו מאבד טיפה.

פרק ו - כיבוד הורים

א. בעל תשובה שהוריו עדיין לא זכו לחזור בתשובה, וממשיכים בחילולי שבת ובשאר עבירות, חייב הוא לכבד את הוריו, ולהתנהג עימהם בכבוד הראוי להם, כדי שיתאהב שם שמים על ידו, כי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ועל ידי שיראה להם שמכבדם ואוהבם, יוכל על ידי כך לקרבם ולהחזירם לדרך הישרה. ודברי חכמים בנחת, נשמעים.[1]

כיבוד הורים רשעים

1. כתב הרמב"ם בהלכות ממרים (פרק ו הלכה יא): כיבוד אב ואם ומוראם מצוה גדולה היא, ואפילו אם היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו.

וכתב בשו"ת משיבת נפש (סימן טז) שטעמו של הרמב"ם שחייב לכבד את אביו הרשע, משום שיש לחוש שמא הרהר תשובה בלבו, כי רשעים מלאים חרטות, וכמו שאמרו בקידושין (מט:) האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק, מקודשת אף על פי שהוא רשע, שמא הרהר תשובה בלבו. ומאחר שיש ספק שמא עשו הוריהם תשובה, חייבים הבנים במצות כיבוד אב ואם, כדין ספק דאורייתא לחומרא.

אולם בשו"ת יביע אומר חלק ח (יו"ד סימן כא) כתב להעיר על תירוץ זה, דמה שאמרו בגמרא (שם) שהאומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק חיישינן שמא הרהר תשובה בלבו, טעם גדול יש בדבר, שמאחר שהוא אומר כן בפירוש, והוא חפץ בקידושין שיתקיימו, מסתמא הוא רוצה בקיום תנאו, וחוששים שמא הרהר תשובה בלבו.

אבל אי אפשר שיהיה בזה דבר כללי על כל בעל עבירה לומר שמא הרהר בתשובה, שאם כן, מדוע המקדש אשה עם עדים שפסולים לעדות מחמת שעברו עבירה דאורייתא, אין

קידושיו קידושין ואין צריכה ממנו גט, והרי יש לחוש לשמא הרהרו העדים בתשובה, ותצטרך גט מספק.
אלא ודאי דלאו כללא הוא, אלא דוקא כשיש טעם והוכחה לדבר, אז יש לחוש לשמא הרהר בתשובה, כגון כשאמר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק, אבל בסתמא אין לתלות שהוא צדיק. לפיכך לא יתכן לפרש בדעת הרמב"ם שטעם החיוב לכבד ולירא מפני אביו רשע, מטעם שמא הרהר תשובה בלבו, כיון שאין כל הוכחה ורגלים לדבר שאכן הרהר בתשובה.
ועל כן כתב ליישב דעת הרמב"ם, שכל כבוד שאין בו חסרון כיס, יש לומר שחייבים בו הבנים אף על פי שאביהם רשע, כדמוכח בסנהדרין (פה.). כיעו"ש.
והרדב"ז בהלכות ממרים (שם) כתב לתרץ, שמאחר שאביו חי וקיים, יש תקוה שיעשה תשובה ולא תזכרנה עוונותיו הראשונות, והדבר ברור שהחי מצטער על העבר, ונמצא שאם הבן לא כיבד את אביו, הבן עובר למפרע על מצות כיבוד אב. ע"כ.
ולענין הלכה פסק מרן השלחן ערוך (סימן רמ סעיף יח) כלשון הרמב"ם, שאפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתייירא ממנו. וכתב על זה הרמ"א בהגה, שיש אומרים שאינו מחוייב לכבד אביו רשע אלא אם כן עשה תשובה. ע"כ. ומאחר שאנו קבלנו על עצמנו הוראות מרן, בודאי שעל הבן לכבד את הוריו אף על פי שאינם שומרים תורה ומצוות.
וכן תחזה למרן החיד"א בברכי יוסף (סימן רמא סק"ז) שכתב, שכבר אמרו באגדה על אברהם אבינו, שאמר לו הקדוש ברוך הוא "לך לך מארצך", לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, ואיני פוטר לאדם אחר. כלומר, שאף על פי שתרח עובד עבודה זרה היה, וחוטא ומחטיא את אחרים, מכל מקום לא פטר הקדוש ברוך הוא מכיבוד אב אלא את אברהם, ולא למישהו כיוצא בו. ומוכח שגם כשעודנו ממשיך ברשעתו, אף על פי כן צריך לכבדו.
ויש להוסיף, שבדורינו רבים מאלו הנקראים חילוניים, הם כתינוקות שנשבו בין הגוים, וכמו שכתב הגאון החזון איש (יו"ד סימן ב אות כח), ולכן אנו מצווים להחיותו ואף לחלל שבת בשביל הצלתו. ובספר אהבת חסד כתב בשם הגאון רבי יעקב מולין, שמצוה לאהוב את הרשעים בזמנינו, מפני שהם קודם תוכחה. והביא תשובת מהר"ם מלובלין, שאצלינו הכל קודם תוכחה, מפני שאין אנו יודעים להוכיח, ודייינין להו כאנוסים. עכ"ד.

ולכן גם כשההורים ממשיכים בחילול שבת ושאר עבירות, צריכים הבנים לנהוג בהם כבוד, כדי לגרום שיתאהב שם שמים על ידיהם, אולי ישמעו וישובו, כי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. וירבו בתפילה על הוריהם שיחזרו לדרך הישרה.

כיצד לנהוג עם הורים שמפריעים לבן בעבודת ה'

אולם הוסיף מרן הרב יביע אומר שליט"א, שכל זה שייך כשההורים אינם מפריעים לבניהם שזכו להכיר את האמת ולשוב לצור מחצבתם, ומוקירים אותם על אומץ לבם ועוז רוחם [או לכל הפחות שנשארים אדישים כלפיהם].

אבל אם הם עויינים את ילדיהם על כך שחזרו בתשובה, וצוררים להם בגלל שנאתם לדת, הרי הם בכלל המינים והאפיקורסים שבודאי אין לכבדם, ומנעם ה' מכבוד, וכמו שכתב הערוך השלחן (שם ס"ק לט). ואם אפשר עדיף שהבן יפרד לגמרי מהורים כאלה וידור בעיר אחרת, כמו שכתב כיוצא בזה בספר חסידים (סימן שמג). ע"כ. וכן כתב בספר הליכות עולם (ח"ח עמוד קכב). וראה מה שכתב בזה בשו"ת מעשה ארג (ח"ב עמוד קצג).

ב. אף שנתבאר בסעיף הקודם שחייב לכבד את הוריו גם אם אינם שומרים מצוות, מכל מקום אם הוריו מבקשים ממנו לעשות עבירה כל שהיא, כגון לחלל שבת, או שמבקשים ממנו שלא יקיים מצוה מסויימת, אין לו לשמוע להם, ויעשה זאת בחכמה ובתבונה, כדי למנוע מחלוקת ומריבה.[2]

2. גרסינן במסכת יבמות (דף ה:) יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת? תלמוד לומר "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו", כולכם חייבים בכבודי. וכן פסק מרן השולחן ערוך (יו"ד סימן רמ סעיף טו): אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצוה עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו.

ילד שאביו מאיים עליו שאם לא יחלל שבת יוציאו מהתלמוד תורה

בספר והערב נא (עמוד 169), הביא מעשה בילד אחד שהשתתף בשיעורי תורה והתחזק בצורה נפלאה, ונכנס לתלמוד תורה ומתעלה ברוחניות. הוריו עד כה לא מנעו בעדו מלהתחזק, אך כאשר ניתקלו בסירובו לנסוע עמם בשבת קודש לטיול, התנגד לכך האב בכל תוקף, ואיים עליו שאם לא יסכים לנסוע עימם לטיול, לעולם הוא לא ירשה לו להשתתף בשיעורי תורה, ואף יוציאו מהתלמוד תורה, ויכניסו לבית ספר חילוני.

השאלה הנשאלת היא, האם נאמר לילד שלא יציית לדברי אביו, או שמא עדיף לייעץ לו שישמע לאביו, כי למעשה אין הוא בעצמו נוהג ברכב, אלא רק יושב בו, ולכן עדיף

שיעשה איסור דרבנן, מאשר יאבד את השיעורים והתלמוד תורה, וחלילה נאבד גם את הילד.
וכתב בשם הרה"ג רבי יצחק זילברשטיין, שיש להשיב לילד את האמת שאסור לו לנסוע בשבת, ואסור לנו להורות לו היתר, הגם שיש בכך צורך גדול, כי הרי זו ספיית איסור לקטן, וכבר שנינו בשבת (דף קכא.) קטן שבא לכבות, אין שומעים לו, מפני ששביתתו עליך.
ועל אף שעלולים אנו להפסיד את הילד, אין חישוב זה מתיר לנו לעבור על איסור של זילזול בשבת קודש וחילול ה', ואין לנו רשות לעשות מסחר במצוות, ולעבור על איסורים מסויימים כדי להרויח במקום אחר. ע"ש. וכן הוא בספר חשוקי חמד (כתובות עמוד נו).
ולי התלמיד לכאורה נראה שיש מקום לצדד להקל בזה, דהנה אמרינן במסכת עירובין (לב:), דניחא ליה לחבר לעשות איסור קל כדי שלא יעשה עם הארץ איסור גדול. וכתב המאירי (שבת ד.) בשם חכמי לוניל, שכל שחבר יודע בעם הארץ שחוטא בידים, נוח לו לעשות הוא איסור קל, כדי שהעם הארץ ינצל מעבירה חמורה. ע"כ.
ואם נח לחכם לעבור איסור קל כדי להציל אחרים מאיסורים חמורים, הרי שבודאי ניחא ליה לעבור בעצמו איסור קל כדי להציל את עצמו מאיסור חמור.
ואם כן, מאחר שבנידון דידן אביו מבקש ממנו שישב באוטו, עדיף לו לעשות איסור זה שהוא מדרבנן, על מנת שיוכל להמשיך לשמור שבתות הרבה ולקיים את שאר מצוות התורה, מאשר יסרב לאביו ואז יאבד חלילה את כל היהדות שלו, ואחריתו מי ישורנו.
ולא אכחד שראיתי למאירי בחידושיו לסנהדרין (דף ז.) שכתב, שאף על פי שהפשרה נבחרת לענין דיני ממונות, לענין איסור אינו כן, ואל יאמר הדיין נתיר לו לאדם לעשות איסור זה כדי שלא יאכל את זו וכיוצא בזה. הוא שאמרו בגמרא לא נאמר מקרא זה "ובוצע ברך נאץ ה'" אלא כנגד אהרון, שראה את חור זבוח לפניו על שלא רצה לעשות להם עגל, ואמר: אם איני שומע להם לעשות להם עגל, עושים לי כך, ומתקיים בהם "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא" [שהרי חור נביא היה], ולא יהא להם תקנה, וכדי שלא יענשו עונש מרובה, מוטב שאעשה להם העגל, ואפשר שיהא להם תקנה בתשובה. ובורא עולם לא הסכים עמו. ע"כ.
ולכאורה מדברי המאירי הללו, יש סיוע לדברי הרב זילברשטיין שליט"א, שאין להורות לילד לעבור איסור קל כדי להינצל מאיסור חמור.
אולם נראה לחלק ולומר, שאכן אין לנו רשות לומר לאדם לעבור על איסור שנראה קל, כדי שלא יכשל באיסור חמור יותר. אבל האדם עצמו יכול לבחור לעשות איסור קל

כדי להינצל מאיסור חמור יותר, ובפרט בנידון דידן דהוי כעובר איסור דרבנן בשב ואל תעשה, שהרי אינו נוסע ברכב אלא מסיעים אותו מעל כורחו, ולא ניחא לו בכך.
וכאשר דמיתי כן ראיתי בחידושי הריטב"א (עירובין שם) שכתב: ניחא ליה לחבר דלעביד איסורא זוטא ולא לעביד עם הארץ איסורא רבה. והא דאמרינן (שבת ד.) אין אומרים לו לאדם עמוד וחטוא כדי שיזכה חבריך, **שאני התם שאין לבית דין לומר לו כן אלא אם כן הוא עושה מעצמו**. ע"כ. וראה מה שכתב בזה בשו"ת ישמח לבב (חיראר עמוד שיז).
ועל כן אף על פי שאין להורות לאחרים שיעשו איסור קל כדי להינצל מאיסור חמור, מכל מקום הדין הוא דין אמת שיכול האדם לבחור באיסור הקל כדי להינצל מהאיסור החמור, ולכן אם בא אדם לשאול מה עדיף, יאמרו לו שעדיף לעבור על האיסור הקל, אבל לא יאמרו לו לעבור על אותו איסור, אלא הוא יעשה זאת מעצמו, והבחירה בידיו.
ועיין בכיוצא בזה בשו"ת יביע אומר חלק ו (יו"ד סימן יד) שכתב, שבנות הלובשות חצאיות קצרות או שמלות קצרות למעלה מן הברך, צריך להשתדל להשפיע עליהן בדרכי נועם ללבוש חצאיות או שמלות צנועות, באופן שמכסות את הברכים גם בעת ישיבתן. ובמקום שלא ישמעו לנו הבנות ללבוש חצאיות או שמלות המכסות את הברכים, יש להעדיף מכנסים על חצאיות ושמלות קצרות, עד שיוכלו להשפיע עליהן ללבוש בגדי צניעות ככל בנות ישראל הכשרות. ע"כ. ודון מיניה להקל לנידון דידן. וראה בספר ברכי נפשי (ויקרא עמוד תט).
וזאת תורת העולה: ילד שחזר בתשובה, והוריו דורשים ממנו שיסע עימהם ברכב לשבת חתן או לטיול וכדומה, ואם יסרב להם, יוציאוהו מהתלמוד תורה שנמצא בו, וימנעו ממנו ללכת לשיעורי תורה, רשאי אותו הילד לבחור להצטרף עימהם באופן חד פעמי לנסיעה, כדי שלא יאבד חלילה את מקום לימודיו.
ג. בעל תשובה שנפשו חשקה בתורה, וברצונו לעבור מבית הספר לישיבה קדושה שעוסקים בה בתורה במשך כל שעות היום, רשאי לעשות כן אפילו אם הוריו מתנגדים לכך בכל תוקף, משום שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות כיבוד הורים.
ואפילו אם הוריו רוצים שילמד בישיבה תיכונית שיש בה גם לימוד תורה וגם לימוד מקצוע, אינו מחויב לשמוע להם, ואין בזה מצות כיבוד אב ואם. וכיבוד הורים הגדול ביותר הוא שהבן לומד תורה ונעשה תלמיד חכם.

ומכל מקום אם הדבר אפשרי, ראוי ונכון להביא רבנים חשובים שיסבירו להורים את מעלת לימוד התורה הקדושה, וינסו להשפיע עליהם ולפייס אותם בדברי נועם, כדי שיסכימו בלב שלם לשלוח את בנם ללמוד בישיבה קדושה.[3]

3. דין זה נתבאר בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ז (פרק יז אות ב). וראה עוד בספר קריינא דאגרתא (חלק א עמוד נ), ובשו"ת אבני ישפה חלק א' (עמוד שכג).

כיצד מתפרנסים בני תורה מעל הטבע

והנה רבים מההורים שמונעים את ילדיהם מללמוד בישיבות, עושים זאת משום דאגתם לעתיד ילדיהם, שחוששים שלא יוכלו "להתפרנס בכבוד", ולכן רוצים הם שילדיהם ילמד מקצוע שיסייע להם להתפרנס.

אולם טוב עין יראה לרבי יהודה החסיד בספר חסידים (סימן שט) שכתב, שהקדוש ברוך הוא מזמין לעוסקים יומם ולילה בתורה כל צרכיהם, כשם שהסוחר שהשעה משחקת לו מזמין לו הקדוש ברוך הוא מלאכים הממונים עליו, שמכניסים בלב הסוחרים להביא סחורה לאותו מקום שזה הסוחר נמצא שם, ומכוון לב הסוחר לקנות הסחורה, ואחר כך מכוון לב אחרים לבוא שם אצל הסוחר כדי לקנות ממנו, או הסוחר בא אצלם כדי למכור להם. **וכל העוסק בתורה תדיר, הקדוש ברוך הוא שולח לו מלאכים מרחוק להביא לו כל צרכיו, לכך נקראת התורה לחם** [שנאמר "ממרחק תביא לחמה"].

ובמדרש תנחומא (כי תשא סימן כט) אמרו, שכל העוסק בתורה, פרנסתו מן התורה ומתעשר ומצליח. ובילקוט שמעוני (משלי רמז תתקעד) אמרו, שהעוסק בתורה, שולחנו ערוך בעולם הזה ובעולם הבא.

ובספרי אבות ישראל ( ) מובא דברי המדרש שמואל שכתב בשם האלשיך, שכל העולם אומרים "אם אין קמח אין תורה", וחושבים שיש להם ראיה מהמשנה שחייב לעבוד, מפני שבלי קמח אי אפשר ללמוד תורה, ובכך מנחמים את עצמם בזה שאינם לומדים. ובא התנא ללמדנו שהאמת הֵיא להיפך, כי ביטול התורה הֵיא הסיבה לביטול הקמח, וזה שאמר התנא "אם אין תורה אין קמח", כלומר אם ראיתה שאין לך קמח [דהיינו פרנסה], דע לך שאין לך תורה, וזה מה שגורם לחיסרון בפרנסה, שהרי הפרסה באה מאת ה', וככל שירבה בלימוד התורה, בורא עולם ידאג לפרנסתו.

ובהקשר לזה מספרים על הרב "בית הלוי", שפגש פעם באחד מתלמידיו לאחר תקופה ארוכה שלא נפגשו. שאל אותו הרב: מה אתה עושה? ענה התלמיד: אני מנהל עסק, וברוך ה' פרנסתי מצויה בכבוד.

לאחר כמה דקות ניגש אליו הרב ושאלו שוב: מה אתה עושה? חשב התלמיד שהרב כנראה לא שמע מקודם את דבריו, ושוב השיב לו: אני מנהל עסק והעסקים משגשגים. לאחר כמה דקות שוב ניגש הרב ושאל: מה אתה עושה? אמר התלמיד: כבר אמרתי מקודם לרב כי אני מנהל עסק!

אמר הרב: כן, שמעתי היטב את דבריך, אבל אני שואל אותך "מה אתה עושה", ואתה עונה לי "מה הקדוש ברוך הוא עושה..." הפרנסה היא משמים, והיא מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, ואני שאלתי אותך מה עם הלימוד שלך? מה עם קביעת עתים לתורה? מה עם היראת שמים שלך? מה עם התפילות וכו'.

כך צריך כל יהודי להרגיש ולדעת שה' יתברך הוא העושה את הכל, והוא משביע לכל חי רצון, וכל מי שלומד תורה, מובטח לו שפרנסתו מצויה לו בכבוד ובנחת כל ימי חייו, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב.

וכתב החסיד יעב"ץ (אבות פרק ג מ"ה) רעיון נפלא על מה שנאמר בתהלים: "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח".

ויש לתמוה, וכי כיצד יצליח לגדול עץ ששתול על פלגי מים, הלא עץ שישתלוהו על מים בלבד, מרוב הלחות לא יתן פרות, ועליו יבלו מרוב חולשה, ואיזה מלאכה שיעשה מהעץ הוא לא יצליח, כיון שהעץ חלש, ואם כן, מדוע מדמה דוד המלך את התלמיד חכם העוסק בתורה יומם ולילה לעץ השתול על פלגי מים.

אלא כוונת הדברים היא, שהעוסק בתורה יומם ולילה, ואינו שם ליבו אל פרנסתו, הקדוש ברוך הוא דואג לו, ושולח לו ברכה בביתו, והרי הוא כעץ שאף על פי שהוא שתול על פלגי מים, ועל פי דרך הטבע לא יתכן שיתן פריו בעתו ועליו לא יבלו, עם כל זה, אכן נותן הוא את פריו בעתו, ועלהו לא יבול, וכל אשר יעשה יצליח, כלומר, כל קיומו הוא נגד הטבע!

וראיתי ביאור נפלא בספר מגד גבעות עולם (עמוד א) בקשר למה שנאמר על יששכר "ויהי למס עובד", שחכמינו ז"ל אמרו: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, שבאמת היו צריכים ליפול, אבל בנס נשארו לעמוד. כך גם יששכר התלמיד חכם שעוסק בתורה, אף אם בדרך הטבע הוא צריך ליפול, הוא יעמוד לעולם, וזהו ויהי למס, 'מס' הוא מ"ם וסמ"ך, שלומדי התורה יעמדו לעולם.

וכתב שם בשם הגאון רבי חיים פנחס שיינברג שליט"א: הכותל המערבי הוא קודש, אבל הסטנדר שלומדים עליו תורה הוא קודש קדשים. עכ"ד. אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו.

ד. הורים שאינם שומרים תורה ומצוות, שעושים סעודה לכבוד יום נישואיהם במסעדה שאינה כשרה, ומבקשים מבנם שישתתף באירוע לכבודם, אסור לבן לשמוע בקולם, ואין לו להכנס למסעדת טריפה, משום שיש בכך חילול ה', ואין חולקים כבוד להורים במקום שפוגעים בכבוד ה' יתברך.

אמנם, אם המסעדה עומדת תחת השגחת רבנות מקומית אף שאינה למהדרין, מותר לבן להכנס לשם בלא לאכול מהמאכלים שיש בהם חשש איסור [כגון בשר שאינו חלק וכדומה]. 4

4. ספר והערב נא (עמוד 350) בשם הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א. ע"ש. וכן כתב בספר ילקוט יוסף הלכות כיבוד הורים (עמוד תקח).

בעל תשובה שהוריו בקשו ממנו שיעשה להם קניות מחנות או מסופרמרקט שמוכרים שם נבילות וטריפות, ויש שם גם מוצרים סגורים שיש עליהם הכשר, אם אין לו אפשרות לקנות את המוצרים שהוריו דורשים ממקום אחר, מותר לו להיכנס לאותם מקומות, ואין לחוש בזה למראית העין, משום שמאחר שמוכרים שם גם דברים כשרים, הרואים אותו נכנס לאותו מקום, יתלו לומר שנכנס לקנות דברים כשרים, וכמו שפסק בספר חזון עובדיה (פסח עמוד פא).

ה. אדם שקרא קריאת שמע שעל המיטה עם "ברכת המפיל" בשם ומלכות, ולאחר מכן אביו או אמו שואלים אותו שאלה מסויימת, ואם לא יענה להם יכעסו או יפגעו מכך, מותר לו לענות להם על שאלותיהם ואין זה נחשב שבירך ברכה לבטלה.[5]

לדבר עם הוריו לאחר שקרא קריאת שמע על המטה

5. הנה בספר בן איש חי (פיקודי אות יב) כתב, שברכת המפיל נתקנה לאומרה בשם ומלכות, וכך צריך לאומרה לפי דברי האר"י ז"ל. אך יש נוהגים לאומרה בלי שם ומלכות, משום שמא יהיה מוכרח להפסיק באיזה דברים שיהיה מוכרח לדבר בם. ויש אומרים שאם פסק כדי לדבר, הוי ברכה לבטלה. ע"כ.

אומנם בשיורי כנסת הגדולה (סימן רלט אות ה) כתב בשם הרב ברכת אברהם (ח"ד סימן קסו), שברכת המפיל על מנהגו של עולם נתקנה, כברכת הנותן לשכוי בינה, שאפילו לא שמע מברך, והוא הדין לכאן. הילכך אפילו אם יהיה לו צורך לדבר אחרי ברכת המפיל בשביל איזה אונס, חייב לברך. ע"כ.

וכן תחזה להרב פתח הדביר (שם סק"ג), שהביא מה שכתב הגאון יעב"ץ בסידור בית יעקב (דף קלא:), שלא יפסיק בשום דבר ומעשה בין קריאת שמע לשינה, וכל שכן שלא יאכל וישתה אלא אם כן במקום הכרח גדול, ואז יחזור ויקרא פרשה אחת של קריאת שמע, אבל ברכת המפיל אין צריך לחזור ולברך, אלא דוקא כשהסיח דעתו מהשינה, שאז צריך לחזור ולברך גם כן.

והרב פתח הדביר כתב להעיר על דבריו, והעלה שאם הפסיק בין ברכת המפיל לשינה, ואפילו אם יקום והתהלך בחוץ והפסיק בדברים והיסח הדעת, אין צריך לחזור ולברך המפיל, מכיון שעל מנהגו של עולם נתקנה, כמו שכתב הרב ברכת אברהם, שהרי אפילו לא ישן כלל אחר ברכת המפיל לא הוי ברכה לבטלה. ומה שהחמירו שלא לדבר אחר קריאת שמע, היינו משום שנאמר "ודומו סלה", אבל משום ברכת המפיל אין להקפיד כלל. וכן כתב בשו"ת באר משה חלק א (סימן סג אות ד), שמותר להפסיק בדיבור נחוץ. ע"ש.

ובשו"ת עמק יהושע אחרון (דף קסא.) כתב בשם הגאון רבי חיים מצאנז בעל דברי חיים, שמוטב לומר ברכת המפיל בכל לילה בשם ומלכות ואפילו אם יפסיק בדברים פעמים רבות, ולא יבטל ברכת המפיל אפילו פעם אחת משום חשש פן יפסיק בדברים בין הברכה לשינה. והו"ד בספר הליכות עולם (חלק א עמוד רנט), וסיים שהמברך יתברך בכל הברכות שבתורה. ע"ש.

ולכן גם בנידון דידן, מאחר שאביו או אמו מדברים עימו, ואם לא יענה להם עלולים הוריו להיפגע מכך ויעבור על מצות כיבוד הורים, רשאי לענות להם על כל שאלותיהם, ואין לו לחוש לאיסור ברכה לבטלה.

ו. אב שמצוה את בנו שיקנה לו עיתון חילוני, כגון "ידיעות אחרונות" או "מעריב" וכדומה, אין לבן לציית לאביו, מפני שעלול להכשיל את אביו בכמה איסורים חמורים, כגון לשון הרע ופריצות וכו'. וישתדל להסביר לאביו את חומרת הדבר שיש בקריאת עיתונים. ודברי חכמים בנחת נשמעים.[6]

6. ראה מה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק א (עמוד רד בנד"מ). וכן כתב בספר בינה ודעת (עמוד רל) בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ובספר מעשה איש (חלק א עמוד קסה) מסופר, שפעם הגיש רבי שלמה כהן עיתון חילוני לרבינו החזון איש זצ"ל, על מנת שיעיין בידיעה חשובה מבחינה ציבורית. רבינו סירב לקבל את העיתון לידיו, וטעמו היה משום שאם יקח את העיתון לידיו, שוב לא יוכל להחזירו, משום שאם יחזיר, יש בכך משום לפני עור לא תתן מכשול!

ז. ישנם הורים שנוהגים להניח את ידם על ראש בניהם בשעת ברכת כהנים, ואין בזה שום חובה לא מן הדין ולא ממידת חסידות, אלא שנהגו לעשות כן כדי שהילדים הקטנים לא יסתובבו בבית הכנסת ויפריעו לקהל, ולכן עומדים הם ליד אביהם עד ברכת כוהנים, ולאחר מכן אביהם מברכם. אבל ילדים גדולים אין צורך שאביהם יברכם.[7]

אומנם, בעל תשובה שבא עם אביו לבית הכנסת בשבת, ואביו רגיל להניח את ידו עליו בשעת ברכת כהנים, ואם הבן לא יגש לאביו כדי להתברך ממנו, עלול אביו להפגע מכך, ילך לאביו כדי להתברך [גם אם לבן יש חזות חרדית ולאב יש חזות חילונית], ויש בכך מצות כיבוד הורים.[8]

מה המקור למה שנהגו לברך את הילדים בברכת כהנים

7. בספר התפילה והלכותיה להרה"ג אהרן זכאי שליט"א (חלק א עמוד 7) כתב, שמרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א אמר לו, שאין מקור למנהג זה שהאב מניח ידו על בנו בברכת כהנים. ע"כ.

אומנם בספר דברי שלום (עפג'ין ח"ב עמוד שכב) כתב, ששאל את הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א מה המקור למנהג זה, והשיב לו שכך נהגו בתוניס ובאטליה מאות שנים, ואולי כדי שלא יסתכלו הילדים בידי הכהנים. ע"כ.

ובשו"ת עשה לך רב (חלק ג עמוד כו) כתב, שהנוהגים להניח ידיהם על ראש בניהם ימשיכו במנהגם, כיון שפעולה זאת מעוררת את לב הבנים לעמוד באימה וביראה בשעת ברכת כהנים. ע"כ.

ועל כל פנים, גם לדעת האומרים שיש מקור נאמן למנהג זה, מודים הם שילדים גדולים אינם צריכים להתברך מאביהם בשעת ברכת כהנים, מפני שלא שייך בהם כל הטעמים הנזכרים לעיל.

8. מאחר שדבר זה גורם נחת רוח לאביו, בפרט אם בנו הוא בן תורה ותלמיד חכם, הרי אותו האב מתגאה ושמח בבנו, ואין לך כיבוד הורים גדול מזה.

לעבור כנגד המתפלל כדי להתברך מאביו בברכת כוהנים

וראה נא בשו"ת שער שמעון אחד (חלק א עמוד מט), שנסתפק בענין מה שנהוג אצלנו, שבהגיע שליח ציבור לברכת כהנים, הבנים הולכים על יד ההורים ומנשקים את ידיהם, וההורים שמים את ידיהם על ראשיהם עד גמר ברכת כהנים, ובדרך כלל ההורים מקפידים על זה כדי שיתברכו בניהם. והנה, קורה לפעמים שיש אנשים שעדיין עומדים בתפילת שמונה עשרה, האם מותר לבן לעבור לפניהם כדי ללכת להתברך מאביו ולקיים בזה מצות כיבוד אב, או לא.

וכתב לפשוט ספק זה, על פי מה שכתבו הפוסקים, שמותר לעבור כנגד המתפלל כדי לשמוע קדיש או קדושה וכדומה, ואם כן, בנידון דידן שיש בזה מצות כיבוד הורים, יש להקל לבן לעבור כנגד המתפללים, כדי לגשת לאביו שיברכו בברכת כוהנים, ולכבדו בכך. ע"ש.

ח. אב שמבקש מבנו שיבוא להתפלל עימו בבית כנסת מסוים, וידוע לבן שהחזן שמתפלל באותה בית הכנסת אינו ירא שמים ורואה תוכניות אסורות בטלויזיה, ואם יסרב ללכת עם אביו, עלול האב להיפגע מכך, ילך הבן להתפלל עמו בערב שבת. ובבוקר ישתדל להתפלל בנץ, ולאחר מכן ילך לבית הכנסת של אביו מבלי שאביו ישים לב לכך.[9]

9. כן הורה הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א כפי ששמע מפיו הרב מרדכי אלמקייס נר"ו, והוסיף, שאם באותו בית הכנסת הספרי תורה בודאי פסולים, אין לענות אמן אחר ברכתם של העולים לתורה, ואם יש ספק אם הם פסולים, רשאי לענות מטעם ספק ספיקא, שמא הספר כשר, ושמא כדעת הרמב"ם שמותר לברך על ספר תורה פסול.

פרק ז - ברית מילה

א. מי שנולד לו בן, מצוה שיזדרז לקיים את הברית כמה שיותר מוקדם, כדי לקיים מצות "זריזים מקדימים למצוות", ואין לו לאחר את הברית לשעות אחר הצהרים, כדי שלא יראה כאילו מצות ברית מילה בזויה בעיניו.[1]

אולם בעל תשובה שהוריו אינם שומרים מצוות, ודורשים ממנו שיערוך את הברית בשעות אחר הצהרים כדי שיוכלו הם וקרובי משפחתם להגיע לברית, ואם יקדים את הברית עלול להיגרם מכך מחלוקת, יש לו לשמוע להוריו ולעשות להם נחת רוח. וגדול השלום.[2]

בענין- זריזין מקדימין למצוות

1. גרסינן במסכת יומא (דף כח:) "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" מלמד שכל היום כשר למילה, אלא שהזריזים מקדימים למצות, שנאמר: "וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו".

וכתב שם המאירי, שראוי לזריזים להקדים מצות מילה בשחרית, כדי שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן, ויש לאחוז בדרכי האבות, שנאמר עליהם בכיוצא בה וישכם אברהם בבוקר. עכ"ל.

ובמסכת ראש השנה (לב:) מבואר, שמצוות "זריזים מקדימים למצות" עדיפה ממצוות "ברוב עם הדרת מלך", ואם כן, אין להשהות מצות מילה עד סמוך לערב כדי שיתרבו

המשתתפים בברית מילה, ויוכלו לקיים המצוה "ברב עם הדרת מלך", מפני שמצות זריזים מקדימים למצות, עדיפה יותר מרוב עם.

ובאור זרוע הגדול (חלק ב סימן רעה), הביא תשובת ר' נתן בעל הערוך לרש"י, בשם מר יעקב גאון ריש מתיבתא דמתא רומי, דמצוה מן המובחר הוא להקדים מילה בהשכמה, משום דזריזין מקדימין למצות. ואין נכון לאחרה בראש השנה עד גמר התפילה, משום שרוב פעמים גמר התפילה הוי בסוף ה' שעות, והמאחר מצות מילה כל כך, נראה שמצות מילה בזויה עליו.

וכן תחזה להרה"ג ר' אהרן בן שמעון ז"ל, בספר נהר מצרים (דף קא:), שהביא דברי מרן השלחן ערוך (יו"ד סימן רסב) שכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות. והעיר על מנהג מצרים שהנהיגו לעשות המצוה לאחר חצות, ויש מאחרים עד הערב. ונלאה להחזיר עטרה ליושנה למול בבוקר, ולא עלתה בידו. ע"ש.

והשדי חמד (מע' ז כלל ג), הביא דברי הברכי יוסף וסיעתו שכתבו, שמצות זריזין מקדימין למצוות, דוחה את מצות ברוב עם הדרת מלך. וסיים, וצר לי על מנהג איזה אנשים במקומות אלו, שמאחרים המילה עד קרוב לחצי היום, ולפעמים משתהים עד אחר חצות, עד שיתקבצו המזומנים. ואין להם על מה שיסמוכו כדי שתעשה המצוה ברוב עם, דהא מוכח מהש"ס שמצות זריזים מקדימים למצות, עדיפה מההיא דברוב עם. והזריז הרי זה משובח. ע"כ.

ועל פי כל זה כתב בשו"ת יביע אומר חלק ב (יו"ד סימן יח), שאף אם נאמר שמותר להתאחר קצת משום ברוב עם הדרת מלך, מכל מקום אין להשהות המילה עד ה' שעות, משום שנראה שמצות מילה בזויה עליו חס ושלום. ואפילו אם כוונתו להשהותה לאחר חצות היום על מנת שירבו הנוכחים שם כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך, אף על פי כן מצות זריזים מקדימים למצות עדיף יותר מאשר ברב עם הדרת מלך. ע"ש.

גם בספר חשוקי חמד (שבת עמוד תרפד) נשאל בנידון דידן, והביא דברי הערוך השלחן (יו"ד סימן רסב) שכתב: ודע דבמשנה דמגילה דחשיב כל מצות פרטיות דכשרים כל היום, לא חשיב מילה בהדייהו.

ונראה שבכונה השמיטה התנא, דבודאי גם מילה כשרה כל היום, אלא שבשאר מצוות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט, אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה, יש קפידא גדולה שלא לאחר המצוה, **ויש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרים המילה כמה שעות ביום, מפני טעם שטותי שלא באו כל המוזמנים וכדומה, ויש מקומות שמאחרים עד חצות היום, והוא עון פלילי**. ע"כ.

ובספר תוכחת חיים לגר"ח פלאג'י (פרשת לך לך) כתב: יש להזהר לעשות המילה בבוקר תיכף ומיד אחר יציאתם מבית הכנסת, וכך מנהג כל ישראל לעשות בבוקר, זולת כמה מקומות, שכדי להמתין לנשים עד שיתקשטו, מוכרחים לאחר מצות מילה, וזה גורם איסור גדול לאחר עד חצות היום, ואין לשמוע להן בדבר הזה כלל, אלא ימול מיד אחר יציאתם מבית הכנסת, ותבא עליו ברכת טוב, מהאל הטוב והמטיב.

ומספרים על הצדיק רבי זרח ברוורמן, שכיבד בסנדקאות במילת בנו את המהרי"ל דיסקין, ומיד אחר תפילת ותיקין עמד לערוך את הברית במתינות רבה, וכשראה רבי זרח שהמהרי"ל דיסקין עדיין בתפילתו, נטל את מצות הסנדקאות לעצמו ומלו את הבן. כשבא המהרי"ל דיסקין ושמע שלא המתינו לו כדי לקיים את המצוה בזריזות, בירך את אבי הבן בברכה רבה. ע"כ.

מצות "זריזין מקדימין למצות" בברית דחויה

אומנם הבט וראה בספר במחיצת רבינו (עמוד ריח), שהביא בשם הגאון ר' יעקב קמנצקי זצ"ל שנשאל, האם יש ענין של "זריזים מקדימים למצוות" לגבי ברית מילה שלא בזמנו. והשיב, שתלוי בטעם שלא התקיימה הברית בזמן, שאם דחוהו משום שאירע איזה אונס ביומו, או שהתינוק נולד בבין השמשות, יש להקדים את הברית בכל מה שאפשר. אבל אם סיבת הדחייה הייתה משום איזה חולי שהיה לתינוק או אדמימות או ירקות, אז אפילו אם יעבור החולי, לא שייך זריזים מקדימים אלא אדרבה כל מה שיכול להשהות את הברית הרי זה טוב יותר, כי אז הילד הולך ומבריא יותר.

2. הנה באופן שעלול להיגרם צער להוריו, נראה שיש להקל לדחות את הברית לשעות אחר הצהרים, מפני שמצות כיבוד הורים שהיא מן התורה, קודמת למצות זריזין מקדימין למצוות [שיש אומרים שהיא מן התורה, ויש אומרים שאין זה אלא חיבוב מצוה, ראה באנציקלופדיה תלמודית כרך יב].

וכן כתב בשו"ת אבני ישפה (חלק א עמוד שכג), שבמקום שיכול להיות מחלוקת בינו לבין הוריו, ידחה את הברית לשעה יותר מאוחרת. ע"ש. וכן כתב בספר כיבוד הורים (פרק יא הערה כ) בשם הגאון רבי יוסף ש. אלישיב שליט"א. וראה גם לאדמו"ר מחב"ד בספר אגרות קודש (ח"ד עמוד קנד) שכתב ללמד זכות על הנוהגים לאחר את הברית סמוך למנחה. וכן כתב בשו"ת שיח כהן (ח"ב סימן ט-י). ע"ש.

המחלוקת שהיתה בן נכד ר' עקיבא איגר לרב העיר בענין דחיית הברית

בספר אוצר אפרים (חלק ב עמוד תשפא), הביא את הנהגתו של הגאון רבי לייבלי איגר מלובלין [נכדו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל], שהיה מחבב ומהדר במצות מילה

במסירות גדולה, ומרוב החביבות למצוה, היה מאריך בהכנות רבות שנמשכו עד השעות המאוחרות של אחר חצות יום. באומרו "איך אפשר לקבל פני אליהו הנביא אם אין מכינים לו מקום בנשמה".

מנהגו זה לאחֵר את הברית עורר נגדו את רב העיר הגאון ר' יהושע העשיל אשכנזי, שטען, כי הנהגה זו היא נגד מה שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה "זריזין משכימים למצוות".

טעמו של רבי לייבלי היה, שחז"ל לא אמרו זריזים מקדימים "המצוות", שפירושו להקדים את גוף מעשה המצוה. אלא מקדימים "למצוות", דהיינו, להקדים ולהזדרז בהכנות לקיום המצוות, ולא להתעסק בדברים אחרים שאינם קשורים למצוה.

לאור זאת, פנה רב העיר בכרוז אל יהודי לובלין, בוא הוא מזהיר אותם שלא ימולו את בניהם לאחר חצות יום, וכל העובר על כך, נקרא "עבריין".

תומכי רב העיר, התסיסו את תושבי העיר נגד רבי לייבלי, והפיצו שמועות שוא ושקר שהוא מאחר את המילה לאחר שקיעת החמה של היום השמיני, ואף הלשינו עליו אצל השלטונות כי מקפח הוא את כבודו של רב העיר. בעקבות זאת פנה רבי לייבלי לגדולי דורו בשאלה, האם רשאי ונכון הוא להמשיך בדרכו.

גאוני דורו הגאון בעל חידושי הרי"ם והגאון רבי חיים אליעזר וואקס בעל ספר נפש חיה, יצאו נגד דברי רב העיר שאמר שמי שמל לאחר חצות נקרא עבריין, שהרי מפורש בגמרא שכל היום כשר למילה, ולא מצינו לשום אחד שיאמר כן.

ואף שמצינו שחז"ל עשו גדר שלא לאחר את המצוה כדי שלא ישכח לקיימה, ולכן תקנו לקרוא קריאת שמע עד חצות ולא לאחר מכן. מכל מקום, כל זה דווקא כשעוסק בדבר אחר שאינו מעניני המצוה, אבל כשעוסק בהכנות לקיום המצוה, אין לחוש שישכח לקיימה, לפיכך יכול הוא להמשיך בדרכו בקודש, ואל יחוש למרעישים.

ואף על פי שעל ידי כך מפסיד את המצוה של "זריזין מקדימין למצוות", מכל מקום כתב לו הגאון רבי צדוק הכהן מלובלין שלדעת רבים מגדולי הפוסקים, עדיף להשהות את המצוה כדי לקיימה בהידור יותר גדול, מאשר להקדימה ולקיימה ללא הידור.

מדוע לכתחילה צריך עשרה אנשים בברית

אם כל המוזמנים משכימים למלאכתם, ויתכן מאוד שלא יזדמן מנין בעת עשיית הברית מילה, לא יזדרזו לעשות את הברית בבוקר ללא מנין, אלא יש לעשותה בעשרה אפילו אחר חצות היום, כמבואר בספר יביע אומר שם.

והטעם שצריכים עשרה, כתב בספר מטה משה (דיני מילה אות ט), משום שהתינוק יצא מבית האסורים [רחם אמו], וצריך להודות בפני עשרה (ברכות נד:), ולכך אומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

ובהגה מהרא"ק כתב, שצריך עשרה משום דאיתא בפרקי דרבי אליעזר, שכל עדות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל, לא היה אלא בעשרה. והכא נמי יעידו העשרה על האב שהכניס את בנו בבריתו של אברהם אבינו. ע"כ.

ועוד טעם למה שצריכים עשרה בברית, מבואר בזוהר הקדוש (חלק א דף צד:), שאבי הבן אומר פסוק "אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך", והעומדים שם אומרים "נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ", ומאן דלא אמר הכי, הוציא עצמו מעשר חופות שהזמין הקדוש ברוך הוא לעשות לצדיקים בעולם הבא, וכלהו מתקשראן בהאי. ובגלל זה יש עשר מילים בפסוק אשרי תבחר וכו'. וכנגד זה צריכים עשרה אנשים.

טעם נוסף לכך, מבואר בספר מעבר יבוק, שמה שעומדים בעת מצות ברית מילה, הוא לכבוד השכינה הבאה להופיע מאורה על כל העוסקים במצוה ההיא. וכיון שהשכינה מקדימה ובאה לאותו מקום, לאו אורח ארעא לערוך ברית בפחות מעשרה, שכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט).

והואיל ודבר זה יסודתו בהררי קדש, לכן שפיר יש להשהות המילה לאחר חצות היום כדי שיהיו שם עשרה אנשים.

פרק ח - סנדקאות וקריאת שם

א. מנהג הספרדים לקרוא לבן הראשון שנולד, על שם אבי האב, ולבן השני קוראים על שם אבי האם, ואין לשנות מהמנהג, אלא אם כן אבי האב מחל על כבודו כדי לכבד את אבי האם.[1]

ואם אבי הבעל בחיים ואבי האשה נפטר, ראוי ונכון לקרוא את שם הבן הראשון על שם אבי האשה, כדי להקים לו שם בישראל, ויעשו זאת בחכמה ובתבונה, כדי שהצד של הבעל לא יפגע מכך.[2]

החובה לקרוא לבן הראשון על שם אבי האב

1. הנה בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (יו"ד סימן כב) נשאל אודות ראובן שנולד לו בן בכור, ורוצה לקרותו על שם אביו, ואשת ראובן רוצה לקרוא לו על שם אביה בדווקא, ומפני אהבת השלום הסכים ראובן לבקשת אשתו, אלא ששאל האם אין בזה משום זלזול בכבוד אביו, כיון שהמנהג שהבן הראשון נקרא על שם אבי הבעל.

והשיב: חפשתי בספרי הקודש ולא מצאתי רמז לזה, אלא שמסברא נראה שכיון שכבר נהגו העולם לקרוא שם הבן הראשון כשם אבי הבעל, אם לא יעשה כן, מגרעות נתן בכבוד אביו, שמשנה ממנהג העולם, ועוד יש לחוש שמא לא יזכה שיולד לו בן שני, ונמצא שלא נקרא שם אביו בישראל, וקריאת השם הוא ענין גדול.

וגם שמעתי מפי מורי ורבי המאיר עיני חכמים מהר"ם מזרחי ז"ל, בעל ספר פרי הארץ, שאמר בשם חז"ל, כי שני בני אהרן נדב ואביהוא, נקראו על שם הורי אהרן הכהן ואלישבע בת עמינדב, נדב הבכור נקרא על שם אבי אלישבע: עמי - נדב. ואביהוא על שם אבי אהרן, כלומר: אבי - הוא. ונענשו ומתו שני הבנים בחיי הוריהם על ידי כמה סיבות, וגם מפני הסיבה ששינה סדר שמותם, שקרא את הראשון על שם אבי האם ולא על שם אבי האב, ולכן צריך להקפיד לקרות הבן הראשון על שם אבי הבעל. ע"כ.

נמצאנו למדים, שקריאת שם לבן הראשון על שם אבי הבעל, זוהי סגולה לשמירה לילד, ואם לא קוראים לו על שם אבי הבעל, חלילה וחס עלול להיגרם מכך נזק לילד. וראה בשו"ת קנין תורה (ח"ב סימן נה).

קריאת שני שמות

אומנם, ישנה אפשרות להשכין שלום בין שני הצדדים על ידי שיקראו לבן הנולד על שם שני הצדדים, וכפי שהעיד המהרש"ל בגודלו בספרו ים של שלמה (גיטין פרק ד) וז"ל: אני הקטן ידעתי לזקיני הרב מנחם ציון שהיה לו בן, ושם אביו רבי מאיר, ושם חמיו רבי אורי, והיו מחולקים בקריאת שם הבן, וקראוהו 'שניאור', כלומר שני אור - מאיר הוא אור, ואורי אור. ע"כ.

ועל כן, אם לא מסתדר לקרוא לילד בשם אחד, יכולים לתת לו שם של אבי האב ושם נוסף של אבי האם.

ואף שבספר פאר הדור (ח"ד עמוד ר) כתב בשם רבינו החזון איש זצ"ל, שאם נותנים לתינוק שני שמות על שם שני בני אדם, הרי זה שם חדש לחלוטין, ונמצא שלא קרא לילד על שם אף אחד מהם. מכל מקום בשו"ת אבני ישפה (ח"א סימן קצו) כתב בשם ספר זוכר הברית, שכעת נוהגים לתת שני שמות על שם שני אנשים. והנח להם לישראל במנהגם. כיעו"ש.

וכתב בספר עקרי הד"ט (יו"ד סימן כו אות ז), שגם אם הוא קורא לבנו שתי שמות, יקדים את שם אביו לשם השני, וכן הסברא נותנת. ע"כ. ולפי זה, כאשר יש מחלוקת בין האיש לאשתו על שם מי לקרוא את שם הילד, והחליטו לקרוא את שמו של הבן גם על שם

אבי האב וגם על שם אבי האשה, יקדימו את שם אבי האב ראשון. וכן כתב בספר בן איש חי (שנה ב' פ' משפטים אות כז).

דרך אגב, כתב רבינו יצחק פלאגי' בספרו יפה ללב (חלק ג דף חף:), שמי שאין בניו מתקיימים רח"ל, יקרא לבניו הנולדים בשתי שמות, וחיו יחיו בעזרת ה' יתברך. ע"ש.

לקרוא לבן על שם אבי האשה שנפטר

2. בשו"ת מעשה אברהם (אשכנזי יו"ד סימן מז) נשאל אודות ראובן שנולד לו בנו בכורו, ורצה לקראו על שם אביו שעודו בחיים, אך אשתו דרשה לקרותו על שם אביה שכבר נפטר ורוצה להקים שם המת בישראל, וכתב, שלכאורה הדין עם האשה, יען הזכרת השם עושה נחת רוח למת, וכל כמה דמצינן לעשות נחת רוח לנפטר, מה טוב ומה נעים, וכל שכן שאין ידוע אם עתידה היא ללדת בן בקרב ימים, ואולי תלד בנות.

ואף על פי שמקובל בידינו מימי עולם ושנים קדמוניות, שהזכות היא לבעל לקרוא שם לבנו הראשון, יש לומר דהתם מיירי באחת משתים, או שאבות הבעל והאשה שניהם בחיים, או ששניהם מתו. ברם באופן שאבי הבעל חי ואבי האשה מת, מן הראוי לשנות המנהג ולקרותו על שם אביה.

ושוב חזר בו בגלל מה שכתב בשו"ת שדה הארץ (הנ"ל) בשם רבו, שנדב ואביהוא נענשו ומתו בחיי אביהם מפני שאהרן שינה הסדר לקרות הבכור על שם אבי אשתו תחלה. ואם כן, כיון ששינוי הסדר גורם מיתה לבנים, נראה ודאי שהדין עם הבעל, ויעשו כמנהג העולם בלי שינוי ותמורה. עכ"ד.*)

[*). בספר דרך שיחה (עמוד לא) נשאל הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א, מדוע מת אביהו? בשלמא נדב מת משום שניתן לו שם על שם אבי אמו ולא על שם אבי אביו, אבל מה נעשה שלא כהוגן אצל אביהו? ותירץ, שמאחר שעל ידי שניהם נהפך הסדר של קריאת השמות, לכן גם הוא מת. ע"כ.

וכשאני לעצמי נראה לענ"ד לומר, שמאחר שלא קרא לבנו על שם אביו בפירוש אל ברמז [שהרי היה צריך לקרותו 'עמרם' על שם אביו ולא 'אביהו', לכן היתה כאן פגיעה בכבודו של עמרם אביו, ונענש גם בבנו השני. וק"ל.]]

אולם בשו"ת יביע אומר חלק ה (יו"ד סימן כא) העיר על דבריו ממה שכתב בשו"ת הרשב"ש (סימן רצא), שבתו של רבינו יונה היתה נשואה לשלמה בנו של הרמב"ן, וכשנפטר רבינו יונה בעיר טוליטולא, היתה בתו מעוברת, וכשילדה בן זכר, והיה להם לקרותו משה כשם אבי האב, אמר הרמב"ן: אף על פי שצריך לקרותו על שמי, רצוני שיקרא יונה על שם אבי אמו, משום דדרשינן (בקידושין עב:), וזרח השמש ובא השמש, עד שלא שקעה שמשו של זה, זרחה שמשו של זה, וכן היה, דנפק גברא רבה, והיה רב

וגדול בישראל. ומבואר שאין בזה חשש סכנה, ולכן שפיר אפשר לקרוא על שם אבי האם שנפטר. ע"ש. וכן מבואר בשו"ת ריב"ם (סימן נח).

ועיין בקונטרס ויקרא שמו בישראל (פרק ה עמוד 32), שעל ידי קריאת השם על שם ההורים שנפטרו, עושה נחת רוח למתים וגורם תועלת לנשמתם, ובנוסף לכך מקיים מצות כיבוד אב ואם במותם. ע"כ. וראה בשו"ת ויצבור יוסף (ב"ש חלק ה סימן פא).

ולכן ראוי ונכון לקרוא לבן על שם אבי האם שנפטר, ויבקשו מחילה מאבי האב ויסבירו לו את הצורך שיש בקריאת שם התינוק על שם אבי האם. וכיוצא בזה כתב הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת חיים ביד (סימן עה), שאם אבי הבעל מוחל על כבודו מלישב סנדק בבן הראשון כנהוג, לטובת אבי האשה, כבודו מחול. ע"ש. [ומשמע שבאופן שאין האב מוחל, צריך לכבדו גם בקריאת שם וגם בסנדקאות].

כיצד לנהוג כשנפטרו אבי הבעל ואבי האשה

והנה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בספר דרך שיחה (עמוד לא) נשאל אודות זוג הורים שלשניהם אין אב, ונולד להם בן זכר. האב אומר שכיבוד אב שלו הוא ליתן שם על שם אביו שנפטר. ואשתו אומרת שבמשפחתה עדיין אין שום שם על שם אביה, בעוד שבמשפחה שלו יש כבר הרבה שמות על שם אביו שנפטר, הדין עם מי?

והשיב הרב, שטעות גמורה היא מה שחושבים שקריאת שם מועיל משהו לנפטר, אין זה מועיל לו כלום, ולא כתוב בשום מקום שזה מועיל לו, ומה שעושים כן הוא רק מזכרת. ורק שם של אדם צדיק מוסיף משהו לתינוק. בכל אירופה נהגו שאצל הילד הראשון השם שייך לאמו, ולכן יש לתת לאשה לקרוא לבן על שם אביה. וגם בשאר מקומות שלא נהגו כן, מכל מקום יש בכך עשיית חסד, ולכן יש ענין שיעשה עמה חסד, ויתן לה אפשרות לקרוא לו על שם אביה. ע"כ.

ויען אברהם ויאמר, דהנה מה שכתב שקריאת שם על שם הנפטר אין זה מועיל לנפטר כלום ולא כתוב בשום מקום שזה מועיל לו, נעלם מעינו הבדולח מה שכתב בקונטרס ויקרא שמו בישראל (הנ"ל) שאכן יש בכך תועלת לנפטר. וכן מבואר בשו"ת רבינו יוסף נחמיה (סימן עב). כיעו"ש.

וגם הלום ראיתי בשו"ת ריב"ם (שנייטוך סימן נח) שכתב, שכאשר קוראים את שם הילד על שם הנפטר, יש לו בכך זכות, כי בעבור שמזכירים אותו על הילד, מזכירים גם מעשיו הטובים, כמו שנאמר "זכר צדיק לברכה", ודומה למה שאמרו חז"ל ששפתותיו דובבות בקדר, ואף ששם מדובר באופן שמזכירים איזו שמועה מפיו, מכל מקום נלמד מזה גם לענין הזכרת מעשיו. ויש סמך לזה מבנות צלפחד שאמרו "למה יגרע שם אבינו", כי

על ידי שלוקחים חלק בארץ ישראל הראוי לאביהם, נזכר שמו, וכן מצינו ברות ובועז. ולכן יש בזה מצות כיבוד הורים שהוא מכבד את אביו לעשות לו שם עולם שיהיה לו זכות. ע"כ.

וכן תחזה בספר פאר הדור (ח"ד עמוד ר), שדעת מרן החזון איש זצ"ל שתינוק הנולד וקוראים שמו על שם אדם שנפטר זהו טובת הנפטר, ואם קורא לו על שם שמופיע בפרשה של אותו שבוע, זהו טובת הילד. ע"כ. וכן כתב בשמו בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ג סימן רצז).

ובספר נשמת ישראל (עמוד תרנא) הביא דברי השדי חמד (מע' כ כלל קד) שהביא בשם הגאון שאילת שלום שקריאת שם על שם הנפטר, זהו כבוד וטובת המת וזכרו, כפי שנהגו כן מעולם ומקפידים על זה, וזה טובתו וזכרו לדור ודור. ואף שלא כתבו מקור מוסמך לכך, מכל מקום מאחר שמקובל כן מדור דור, בודאי שיש בזה תועלת. ע"ש.

עין רואה ואוזן שומעת ודברים בספר כתובים, שאכן יש סמוכין למה שאומרים שקריאת שם על שם נפטר מועילה לו לזכרו ולעילוי נשמתו.

ואף שראיתי בספר דברי חנינא (עמוד רז) ששאל את פי הגר"ח קניבסקי שליט"א, אודות מה שכתוב בספר פאר הדור בשם החזון איש שיש לנפטר נחת רוח כשקוראים לתינוק על שמו, והשיב לו הרב, שאינו יודע אם מה שכתבו בשם החזון איש זה נכון. ע"ש.

מכל מקום מלבד דברי רבינו החזון איש זצ"ל, מצינו לעוד גדולים וטובים שסמכו על מנהג זה כאמור לעיל, ולכן באופן שיכולים לעשות כן ללא מחלוקת, ראוי שיעשו כן.

לקרוא על שם אביו כשהוריו גרושים

בספר חשוקי חמד (גיטין עמוד קפא) עמד בשאלה, אודות אדם שנולד לו בן, והוריו גרושים, והוא יודע שאם יקרא לבנו על שם אביו, אמו תפתֵח רגש שלילי כלפי הילד הקרוא על שם בעלה לשעבר, והילד עלול לסבול מהסבתא. אך אם לא יקרא על שם אביו, הילד אומנם לא יסבול, אבל אביו יפגע מאוד, ואם כן כיצד עליו לנהוג.

והשיב, שכיון שמצוות כיבוד אב היא משל האב ולא משל הבן, לכן לא חייב הבן לכבד את האב באופן שעקב כך יסבלו הוא ובנו מהאם, ומשום כך, אל יתנו ההורים לילד את שמו של האב, והיה בשב ואל תעשה. ע"כ.

ולאחר בקשת המחילה הרבה מכבוד תורתו, לכאורה אין דבריו מוכרחים, מפני שכבר הזכרנו לעיל את דברי חז"ל שאמרו ששני בני אהרן מתו קודם זמנם מפני שאהרון לא קרא לבנו הראשון על שם אביו. ואם כן, קריאת השם לבן הראשון על שם אביו, היא טובת הילד וטובת ההורים, שהרי אם לא יקראו לו בשמו של אבי אביו, עלול הילד

להינזק חלילה, ולכן גם אם הוריו גרושים ואמו תקפיד אם יקראו לבן על שם אביו, לכאורה עדיף שהיא תפתֵח רגש שלילי כלפי הבן, מאשר יקרה לבן איזה נזק חלילה.
ועוד יש להוסיף, שמאחר שהמנהג לתת שם לבן הראשון על שם אבי האב, אם אבי הבן לא יקרא לבנו על שם אביו, הרי זה בזיון כלפי אביו, ואין בזיון האב מחול, וכמו שכתב בשו"ת משיב דבר (יו"ד סימן נ), שאם נישואי בנו לאשה פלונית היא בגדר בזיון לאב, חייב לשמוע בקול אביו, ואסור לו לשאת את אותה אשה, שזהו בכלל ארור מקלה אביו ואמו, ואפילו אם מחל האב לא מהני, דאף דקיימא לן שאב שמחל על כבודו כבודו מחול, מכל מקום על בזיונו אי אפשר למחול, כמו שכתב השאלתות דרב אחאי (סימן ס). וכיוצא בזה כתב בספר ילקוט יוסף כיבוד הורים (עמוד שצד). ויש עוד לעיין בזה.

ב. אדם שנולד לו בן, יש לו להיזהר שלא לקרוא לו בשם של אדם רשע, וגם לא על שם אדם רשע, מפני שהשם משפיע לרעה על הרך הנולד.[3]
אולם בעל תשובה ספרדי שאביו רשע ומחלל שבת, אף על פי כן יש לו לקרוא לבנו על שם אביו, ויכוון לשם של צדיק, למשל: אם קוראים לאביו דוד, יכוון לקרוא לתינוק על שם דוד המלך ע"ה, או שיתן לבנו שני שמות, ועל ידי כך לא ישפיע שמו של אביו לרעה על בנו.[4]

לקרוא לבן על שם אדם רשע

3. בספר האגודה (פ"ק דשבת סימן יז) כתב: לא יקרא אדם את בנו על שם אדם רשע, דכתיב ושם רשעים ירקב, ולכן נהגו לקרות אדם על שם זקנו, כי כל איש אביו צדיק. עכ"ד.
ובספר פרח שושן (פ' קרח) כתב: "ויקח קֹרח", מכאן סמך לדברי חכמינו ז"ל שלא יקרא אדם שם בנו על שם אדם רשע, שהרי בן בנו של עשו היה שמו קורח [והיה רשע], וקֹרח זה נקרא על שמו של בנו של עשו, וגרם לו שנשחת ונבלע באדמה. ע"כ. וראה לרבינו החתם סופר בחדושיו על התורה (פרשת קרח).
ובספר אמרי יעקב (עמוד כה) הביא בשם ספר חסידים (דפוס ברלין סימן תתר) שכתב: חנוך ולמך קצרו ימיהם, חנוך לפי ששמו כשם חנוך בנו של קין, ולמך לפי ששמו כשם למך בנו של מתושאל וקין בניו, וכתיב "שם רשעים ירקב", אבל בצדיקים נאמר "זכר צדיק לברכה". ועיין בספר אור משה (סימן לז).
4. הנה בספר פלא יועץ (ערך שם טוב) כתב: טוב לגבר שיקרא שם טוב לבניו, ולא יקפיד לקרוא להם על שם אבותיו, כי מה יתן ומה יוסיף. צא ולמד מדורות הראשונים שלא היו מניחים שם אבותיהם. ואם השם יהיה גורם להם מעט סיוע ליילך בדרך טובים הלוא זה

שם טוב משבעה שמות של אבותיו, ולכן איש טוב יבחר להניח לבניו שם טוב, או על שם המאורע, להזכיר חסדי ה'. ע"ש. וראה מה שכתב בספר יפה ללב (ח"ג דף פח:).
אומנם באופן שקורא לבנו בשם אביו, ומכוון לשם של אחד הצדיקים שנקראו בשם זה, אף על פי שאביו אינו שומר מצוות, מכל מקום אין בכח השם להשפיע לרעה על הילד. וכן הדין כשנותנים לו שני שמות, כמבואר בשו"ת יפה נוף (סימן צא), ובשו"ת משנה הלכות (חלק ו סימן רנג), ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן תרו), וראה מה שהאריך בזה הרה"ג רבי בן ציון מוצפי שליט"א בשו"ת מבשרת ציון חלק א (עמוד שטו).

לכבד בסנדקאות אב חילוני

ג. מי שנולד לו בן, יש לו לחפש אדם ירא שמים וצדיק שישב סנדק בבריתו של בנו, מפני שיש בכך השפעה טובה על התינוק שיהיה צדיק.[5]
אמנם בעל תשובה שנולד לו בן, ורצונו לכבד תלמיד חכם שישב סנדק, ואינו רוצה לכבד את אביו או את חמיו בסנדקאות מפני שהם מחללים שבת ואינם שומר מצוות, צריך להיזהר שלא יגרום להם על ידי כך צער ועוגמת נפש. וצריך הבן לדעת, שמצוות כיבוד הורים, חשובה יותר מאשר סנדק צדיק.
ולכן מוטל על הבן לשכנע את ההורים בדרכי נועם, שימחלו על כבודם לטובת הילד, מפני שהסנדק משפיע על התינוק. ואם שכנע אותם, וכעת ברור לו שהוריו והורי אשתו מוחלים על כבודם, ומסכימים בלב שלם שישב תלמיד חכם סנדק, רשאי הבן לכבד תלמיד חכם בסנדקאות.6 (וראה בסעיף הבא).

זהירות מסנדק שאינו שומר תורה ומצוות

5. ידועים דברי הרמ"א (יו"ד סימן רסד) שכתב שיש לחזר ולהדר אחר סנדק ירא שמים וצדיק. וכתב הלבוש (שם) שהטעם לכך, כדי שהמוהל והסנדק יכוונו במילה כוונה מובחרת, ויגרמו שהילד יהיה כמותם. ובאחרונים מבואר, שיש להימנע מלתת סנדקאות לאדם רשע, כדי שאליהו יוכל לבוא ולשבת על כסאו ליד התינוק בשעת המילה.
ובספר דרכי חיים ושלום (סימן תתקח) כתב גם כן, שיש לחזר אחר סנדק צדיק, ולא כמו שנוהגים בני עניים במדינתנו, שיכבדו לסנדק לכל מי אשר יחפוץ לפזר ממונו על ככה, וימצא פעמים רבות שמכבדים על הרוב איש עשיר אשר הוא קל שבקלים ובעל עבירה רח"ל, ואיך ימכרו טהרתו ויראת ה' של בניהם בשביל כסף שנותן הנדיב הזה שרוצה להתכבד בסנדקאות. וכן מובא במגדל עוז לרבינו היעב"ץ ז"ל שלא יקח סנדק ומוהל באהבת אדם או בשביל תועלת, אם אינם ראויים, כי תקנת הנער תלויה בכוונת המטפלים (הסנדק). ע"כ.

ולך נא ראה בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן תרג), שהביא מה שכתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן פו), שאסור שיהיה הסנדק גוי, ומוטב שישאר התינוק ערל עד שיגדל וימול את עצמו. ומזה נלמד לגבי מחלל שבת בפרהסיא שאין לתת לו להיות סנדק, שהרי מקבלים קורבנות מהגוי ולא מקבלים קורבנות ממחלל שבת בפרהסיא, והיאך יתנו לרשע כזה שהוא יותר גרוע מגוי לשבת סנדק. ע"ש. ולכן שומר נפש בנו ירחק מסנדק שאינו הגון.

6. הנה באופן שעלול להיגרם ביטול מצות כיבוד הורים ומחלוקת ופירוד במשפחה, אין נכון להושיב תלמיד חכם לסנדקאות במקום אביו, אלא יכבד את אביו שישב סנדק, כדי לא לגרום פגיעה וצער להוריו, ויעבור בכך על ביטול מצות עשה של כיבוד הורים. וגם הלום ראיתי בשו"ת מבשרת ציון (עמוד רלה), שכתב בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, שיש מצוות עשה לכבד את אביו בסנדקאות, כי מצינו שהאבות מקפידים על כך, ועל ידי שמכבדם, גורם להם נחת רוח נפלאה. והן אמת שכתבו הפוסקים שיש להדר אחר סנדק תלמיד חכם וצדיק, כל זה דווקא לאחר שכיבד את אביו ואת חמיו, או שאינם בחיים, או שהם בחיים ומוחלים בלב שלם, אבל כשהם קיימים, היות והמנהג פשוט לכבדם, אם נמנע מזה, הוי זלזול בכבודם. ע"ש. וכן הוא בספר יקרא דחיי (עמוד 156).

ובשו"ת אבני ישפה (ח"ד סימן קג) כתב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שאם הסבא של התינוק מבקש להיות סנדק, הרי ששלום בית קודם לכל, וממילא אפילו אם הסבא מחלל שבת יש ליתן לו להיות סנדק מצד שלום בית, אבל אם אין בעיה של שלום בית, אין ליתן למחלל שבת להיות סנדק. ע"כ.

ומורינו הרב ילקוט יוסף (כיבוד הורים עמוד שצד) כתב, שבעל תשובה שאביו מחלל שבת בפרהסיא, ומבקש לשבת סנדק אצל הנכד, אף על פי שמעיקר ההלכה אין איסור ליתן לו לשבת סנדק, ובפרט אם על ידי כך יקרב אותו שיחזור גם הוא בתשובה, מכל מקום נכון וראוי שהבן יעשה הכל כדי לשכנע את אביו [בלי שתהיה מחלוקת] שדבר חשוב הוא להביא גדול בתורה לישב כסנדק, ויכבד את אביו בעמידה לברכות, שהרי הסנדק משפיע על התינוק לקדושה וטהרה ויראת ה', ואם ישב אדם חילוני כסנדק, ישפיע השפעה לא טובה על הרך הנימול, ולכן אף שמעיקר ההלכה אין בזה איסור, יש לעשות כל השתדלות להמנע מכך בדרכי נועם. ע"כ.

זהירות מפגיעה בחמיו

והוא הדין שצריך להיזהר שלא לפגוע בחמיו כשהמנהג לכבדו בסנדקאות, דכבר כתב בספר ויקרא אברהם (דף קכה:), שמנהגם שאבי האשה יושב סנדק אצל הבן הראשון, וסמכו על המדרש: אשה כי תזריע וילדה זכר, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, וכיון שבא מכחה, ראוי לכבד קרוביה קודם לקרובי הבעל. ע"כ.

ובמקום שכך המנהג, יש להיזהר שלא לבטל מנהג זה, מאחר שיש בזה פגיעה בכבוד הורי אשתו שגם הוא חייב בכבודם. והוא הדין אם המנהג לכבד את אבי האשה לשבת סנדק בבן השני, אין להקל במנהג זה, אלא אם כן חמיו מוחל על כך בלב שלם, וחפץ שישב סנדק תלמיד חכם.

לכבד בסנדקאות סבא או דוד שאינם שומרים מצוות

ועל כל פנים, כל האמור לעיל הוא דווקא לענין כיבוד אביו או אבי אשתו. אבל אם הסבא של אבי הבן רוצה לשבת, ואותו הסבא אינו שומר תורה ומצוות, כתב בספר ברית יצחק (עמוד קו) בשם הגאון רבי יעקב יוסף נר"ו, שלא יתן לו לשבת אפילו אם הדבר כרוך במחיר של ביטול שלום בית, מפני שבאופן כזה צריך לדאוג לטובת התינוק.

וכיוצא בזה ראיתי בספר בן פורת יוסף (מוגרבי חלק ב עמוד שפ), שהביא מעשה שהיה עם רבינו החזון איש זצ"ל, שפעם אחת הגיע איזה אברך להזמינו לסנדקאות, וסיכמו יום ושעה. והנה באמצע האירוע היתה הפתעה לא נעימה, דודו של אבי הבן המתגורר באמריקה, הגיע לארץ במיוחד לצורך הברית. לאבי הבן היתה הכרת הטוב גדולה לאותו דוד, מפני שהוא היה מחזיק אותו ואת בני ביתו. אבי הבן הסתפק מה לעשות, האם להזמין את החזון איש לשבת סנדק, או להכיר טובה לדוד.

הלך אבי הבן לחזון איש, ושטח בפניו את הבעיה. כששמע זאת הרב, אמר: רצונך שאוַתֵּר על הסנדקאות? אני לא מוַתר! חובתי לראות את טובת הילד, ולא את טובתך, וטובת הילד שאני אשב! ע"כ.

וצריך לומר, שטעמו של רבינו החזון איש, משום שרק בכיבוד הורים יש לכבד את האב שישב סנדק משום שיש בכך מצות עשה מן התורה, וראויה מצוה זו להגן על הנימול שלא יארע לו נזק. אבל לגבי כיבוד דוד שאין חובה מן התורה לכבדו, אין להושיבו סנדק כשהדבר עלול לגרום נזק כל שהוא לרך הנימול.

וכתב הרה"ג ר' יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד (יומא ט:), שאם הסנדק מבטיח שלא יחלל לפחות שבת אחת, הרי שזכות זו שמציל אותו פעם אחת מאיסור סקילה, תועיל לתינוק הנימול. ע"ש.

האם לכבד תלמיד חכם שישב סנדק או לכבד חשוך בנים

מעשה היה ביהודי שהיה חשוך בנים במשך שנים רבות, ואמר לו רבו, שאם יהיה סנדק אצל תינוק הנולד בקדושה ובטהרה, יזכה להפקד, ולכן ביקש מראובן חבירו להיות סנדק בברית של בנו. אלא שראובן רצה שהראש ישיבה שלו יהיה סנדק [כמו שכתב הרמ"א (הנ"ל) שיש להדר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וצדיק]. ועתה שואל ראובן, האם יעדיף את הראש ישיבה או את היהודי חשוך הבנים.

תשובה על כך השיב בספר חשוקי חמד (יומא עמוד צו), שיש להעדיף את היהודי חשוך הבנים, כיון שהמעלה של סנדק צדיק אינו דינא דגמרא, ואילו המעלה של חסד היא מצוה מהתורה, וכיון שיש כאן יהודי שנמצא בצער גדול ואם יתנו לו את הסנדקאות יהיה בדבר חסד גדול מאוד, נראה שמעלה זו גוברת על המעלה של סנדק צדיק, ואדרבה זכות זו של מצוות חסד תעמוד לזכותו של הרך הנימול. ע"ש.

ומזה ניתן ללמוד, שבודאי מצות כיבוד אביו בסנדקאות, עדיפה על מעלת סנדק צדיק, שהרי מלבד מצות כיבוד הורים שיש בדבר, בנוסף לכך הוא עושה חסד עם הוריו או הורי אשתו, שנותן להם הרגשה טובה ושומר על כבודם. וברור.

ד. בעל תשובה שמכבד את אביו או חמיו לשבת סנדק, והם אינם שומרים תורה ומצוות, יכבד תלמיד חכם שיחזיק את רגליו של התינוק, ועל ידי כך נחשב כאילו גם התלמיד חכם הוא הסנדק, והוא ישפיע שפע טוב על הרך הנימול.[7]

מדוע מעלת הסנדק גדולה

7. כתב רבינו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק ב' (יו"ד סימן לד), שעיקר פעולת הסנדק היא לאחוז בילד היטב בידיו, ובזה יסייע למוהל בשותפות לקיים את המילה.

וכתב בספר זוכר הברית (פרק יט אות יא), שיתנו את התינוק על ירכיו של הסנדק, והסנדק יסייע באופן היותר מועיל למוהל, על ידי שיהיו רגליו על השרפרף באופן שיגבהו, ויקרבם זה לזה שלא יפול הילד, ובידו ידחוק רגלי הילד למטה, ואז יהיה האבר בגובה. ואם הסנדק זקן וכדומה, יתפוס אדם אחר רגלי התינוק. ע"ש. וראה עוד בשו"ת מבשרת ציון (חלק א עמוד רלד).

נמצא, שמעלת הסנדק גדולה מפני שמסייע ועוזר למוהל בעשיית הברית על ידי שתופס את ידיו ורגליו של התינוק. ועל פי זה כתבו כמה אחרונים, שבאופן שאדם רשע יושב סנדק בברית של נכדו, יאחוז תלמיד חכם את רגלי התינוק ויסייע למוהל, ואז גם התלמיד חכם מסייע למוהל בעשיית הברית, ואותו תלמיד חכם נחשב כסנדק לענין זה, וישפיע מטובו על אותו תינוק הנימול. וכן כתבו בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן תרג) ובספר ילקוט יוסף (כיבוד הורים חלק ב עמוד סח). וראה בספר חשוקי חמד

(פסחים עמוד תצב), ובשו"ת אבני ישפה (ח"ד סימן קג). וראה עוד לקמן בדברי מרן הרב שך זצ"ל.

לכבד אבא גוי לשבת סנדק

ומענין לענין באותו ענין, ראיתי לגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספר אבני זכרון (עמוד שכ), ששאל שאלה בענין גר צדק שנולד לו בן, ואביו הנוצרי חולה, ומבקש מבנו הגר שיתן לו לשמש כסנדק לבנו, משום שיש בזה סגולה לבריאות, האם יכבדהו בכך או לא.

והשיב, שחס ושלום מלכבדו בסנדקאות, וכמבואר בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן פו), דאסור ליתן לעכו"ם לישב סנדק אפילו אם יתעקש ולא יתן למול את בנו, ומוטב שישאר הבן ערל, וימול את עצמו כשיגדל, ולא יושיבו גוי סנדק. וטעמו, משום שהסנדק נחשב כמסייע לברית, ודומה כאילו הנוצרי מל, ולכן מוטב שישאר ערל, ולא יכבדו נכרי בסנדקאות.

וכתב בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, שזקנו הרב "דברי חיים" זיע"א נשאל, האם לכבד נכרי בסנדקאות, כאשר אבי התינוק מאיים שאם לא יכבדו את הנכרי, ילך וישתמד. והשיב: ישתמד האב, ואל ימול המוהל תינוק כשנכרי סנדק.

ומרן ה"אבי העזרי" הרב שך זצ"ל, יעץ לבעל תשובה שאביו עדיין לא מקיים תורה ומצוות ושבת, והוא דורש להיות סנדק, שהאב ישב על הכסא, ואדם כשר יניח ידיו מתחת לכר שעליו מונח התינוק, ויחזיק בו באופן כזה שאפילו בלי עזרת הסנדק, יוכלו למול את התינוק, ובאופן כזה האדם הכשר המחזיק בתינוק, הוא הסנדק, ולא סבו היושב על הכסא, ונראה שהמחזיק הזה פוטר את המנין שלו מאמירת תחנון כדין סנדק. ויתכן שגם בעניננו אפשר לעשות עצה זו. אך יש לחוש שהציבור שיהיה נוכח שם, יחשוב שמותר לנכרי להיות סנדק, ולא ידעו שהערימו עליו, ואולי הוי חילול ה'. וצריך עיון למעשה. עכ"ד.

אתה הראת לדעת, שמעלת המחזיק רגליו של התינוק, חשובה כסנדקאות גמורה, ולכן יש לייעץ לכל בעל תשובה שנקלע לבעיה זו, שיכבד תלמיד חכם שיחזיק רגלי הנימול, ובזה הכל יבוא על מקומו בשלום. וראה בספר עלינו לשבח (ח"ג עמוד תרצד).

פרק ח - פדיון הבן

א. בעל תשובה בכור, שנודע לו שהוריו לא עשו לו "פדיון הבן", צריך ללכת לכהן ולפדות את עצמו עם ברכה. ואם יש לו ספק אם עשו לו פדיון, או שלאמו היתה הפלה לפני שהוא נולד, ולא ידוע לו אם הוא אכן בכור או לא, יפדה את עצמו ללא ברכה.[1]

ויש להזדרז ולפדות את עצמו בהקדם האפשרי, הן משום המצוה הרובצת עליו, והן משום שכל בכור שלא נפדה, הוא נמצא בחשש סכנה.[2]

1. כתב מרן השולחן ערוך ביורה דעה (סימן שה סעיף טו), שאם האב לא פדה את בנו, כשיגדל הבן, חייב לפדות עצמו. ומבואר שם בשלחן ערוך (סעיף י), שבשעה שהאב נותן הפדיון לכהן מברך: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על פדיון הבן", וחוזר ומברך שהחיינו, ואחר כך נותן הפדיון לכהן. אבל אם הבן פודה את עצמו, מברך: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לפדות הבכור", ומברך שהחיינו. ע"כ.

ולגבי אשה שהפילה, כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ו סימן כו), שאם הפילה לאחר כשמונה שבועות להריונה, ואחר כך ילדה בן זכר, אם נבדק הנפל ולא נמצא בחתיכה שהפילה שום ריקום איברים, חייב לפדות את הבן שנולד אחריו בברכה. ובדיקה זו מועילה אפילו שנעשתה על ידי נשים, ואפילו אם אשתו אמרה לו שהנפל היה ללא ריקום איברים, יש לפדות את הבן בברכה. אבל אם הפילה ואין ידוע אם הנפל היה מרוקם איברים או לא, יש לפדות הבן הבא אחריו בלי ברכה, ויפדה על מנת להחזיר הפדיון. ואם הפילה חתיכה שיש בה עצם, יש לפדות את הבן הבא אחריו בלי ברכה. ואם הפילה שפיר, ובדקוהו ונמצא מלא מים ואין בו ריקום איברים, פודין את הבן בברכה.

פדיון הבן פודה מצרות וממות

2. כתב בספר חסידים (סימן שלד), מעשה בבחור אחד שהיה נטוי למות, והיה צועק ואומר "תפדוני". אמרו לחכם מה הוא אומר? אמר להם: שמא הוא בכור? אמרו כן. אמר להם: יש לפדותו ויחיה. מיד נתנו לכהן חמשה סלעים, וחי עוד 25 שנים אחר כך.

והרב מקור חסד שם, הביא את הגמרא בבבא קמא (פ.), שרב ושמואל ורב אסי הזדמנו למקום שעשו שם פדיון הבן. רב לא רצה להכנס לפני שמואל, ושמואל לא רצה להיכנס לפני רב אסי, ורב אסי לא רצה להיכנס לפני רב, ועד שלבסוף החליטו להיכנס, בינתיים בא חתול וקטע את ידו של התינוק. וטעם הדבר, משום שעיכבו קצת את הפדיון, וזה גרם שהתינוק בא לידי נזק.

והגאון רבי חיים פלאג'י בספרו רוח חיים (שם סק"ב) העיד, שהיה במקומו אחד שהיה בכור, ועברו רוב שנותיו, וחלה חולי כבד מאוד, עד שכמעט היה מסוכן ונתייאשו ממנו הרופאים, וכשנכנסתי לבקרו, עלה על דעתי שמא בקטנותו לא עשו לו פדיון בחמש סלעים כהוגן, ואמרתי לו כי רוצה אני לפדותו על ידי כהן בחמשה סלעים, ותיכף הודה לדברי, ונתן בידי חמשה סלעים ליתנם לכהן תלמיד חכם שהיה לפניו, ותיכף ומיד

נתרפא ועמד מחוליו, וחי עוד עשרים שנה. הרי כי המצוה הזו מארכת ימים ושנות חיים. ע"כ.

והן עתה ראיתי בספר תורת יעקב (פ' קרח), שכתב בשם הגאון מבוסק בספרו הנחמד אוצר י"ד חיים (סימן תשכג), שהביא בשם תשובות הגאונים הקדמונים, שהתינוק כל זמן שלא נפדה, הוא נמצא תחת רשות הסטרא אחרא וכת דיליה, ועל ידי שפודה את הבן, מוציאו מרשות הסטרא אחרא. ע"ש.

ובספר ליקוטי פנחס (עמוד צו) הביא, מעשה באחד שבנו הבכור נחלה מאוד, והלך לציונו של בעל "קול אריה" שאצלו פדה את בנו, וצעק במר נפשו: רבי, אנכי פדיתי את בני כדין, ולא לקחתי בחזרה את המעות אף כי עני אני, כי רציתי לקיים המצוה כראוי. בבקשה, תועיל להמליץ טוב על הילד. ותיכף ומיד נראו סימנים טובים בילד, והוא חזר לאיתנו, והיה הדבר לפלא. והביאו בספר שובע שמחות.

ובספר טל חיים (סופר סימן כו), למד מדברי רבינו בחיי ז"ל, שבזכות מצות פדיון הבן זוכים לקבלת פני שכינה. ועיין בשו"ת מענה לשון (חלק ג יו"ד סימן טז).

ב. אדם שנולד לו בן, ולא עשה לו פדיון הבן, ולאחר כמה שנים חזר אותו אדם בתשובה, ונודע לו שיש מצוה לפדות את בנו, יעשה לבנו פדיון הבן כעת אפילו שבנו כבר גדול.[3]

3. הנה כל מה שכתבנו בס"ד בסעיף הקודם, הוא דווקא כשאב לא רוצה לפדות את בנו, או כגון שהאב נפטר לבית עולמו. אבל כשהאב בחיים, חל עליו חובה לפדות את בנו אף לאחר שבנו הגדיל, וכן כתב בשו"ת יפה נוף (סימן לז) בשם גדולי הפוסקים. ע"ש. וברור.

ג. בעלת תשובה שעברה הפלה בהיותה רווקה, והתחתנה מבלי להודיע לבעלה על כך, וכעת נולד לה בן, ואם תספר לבעלה על ההפלה שעברה, עלול להיגרם להם בעיות בשלום בית, ואף עלולים להגיע לידי גירושין, אין האשה צריכה לספר לבעלה שאין הבן בכור, אף על פי שבעלה יברך ברכות לבטלה על פדיון הבן.

ומכל מקום ראוי ונכון לאשה לספר זאת לחכם העורך את הפדיון, והוא יאמר לבעל שנודע לו שיש ספק שמא אשתו היא בת לוי ובנו פטור מהפדיון, וייעץ לו לברך בלי להזכיר שם ומלכות. והכל על מקומו יבוא בשלום.

וכמו כן, נכון שהרב המקומי שנוכח בשעת פדיון הבן, ויודע את כל פרשת העיבור, יבקש מהכהן שידלג על כל השאלות השגרתיות ששואלים את האשה, כגון האם הפילה איזו פעם? וכו', כדי שלא תצטרך לשקר ולומר שלא היתה הפלה.[4]

4. בשו"ת יביע אומר חלק ח (יו"ד סימן לב), נשאל אודות אשה שבהיותה צעירה פנויה, חיתה חיי אישות עם בחור אחד ונתעברה ממנו, וכשהוכר עוברה עשתה הפלה מלאכותית, ואחר כך חזרה בתשובה שלימה, ונישאת לבחור ישיבה החרד לדבר ה', וחיו יחדיו באהבה ואחוה שלום וריעות, ונתעברה ממנו וילדה בן, וכעת רוצה הבעל לקיים מצות פדיון הבן, כי לא ידע שקודם נישואיו עם אשתו, נתעברה והפילה, והאשה באה לרב וסיפרה לו כל מה שאירע לה קודם נישואיה.

והשאלה נשאלת, האם חייב להודיע זאת לבעל כדי להצילו מעון ברכות לבטלה של פדיון הבן, למרות שאם יודיע לו על כך יופר שלום הבית, וקרוב לודאי שתפרוץ ביניהם מריבה וקטטה, ואולי יבואו גם לידי גירושין. או שמא יש לומר - גדול השלום, שאפילו שם שמים שנכתב בקדושה נמחק מפני השלום, ולכן שב ואל תעשה עדיף.

והביא דברי הגמרא בברכות (יט:), שגדול כבוד הבריות שדוחה איסור דרבנן, והואיל ולדעת רוב הפוסקים איסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, בנידון דידן שמברך "על פדיון הבן ושהחיינו" לבטלה, יש לומר שנדחה האיסור מפני כבוד הבריות, שהרי אם נגלה לבעל על מעשה אשתו, בודאי שיהיה מריבה וקטטה וביטול שלום בית, וגם בזיון גדול לאשה ולמשפחה, וגם לילד הנולד יגרום הענין להוצאת שם רע, שיהיה שיחה בפי הבריות עד עולם, לפיכך אמרינן שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה. וצירף שם עוד ספק להקל בזה, דלדעת הרא"ש ועוד פוסקים, חייב אדם להפריש את חבירו מאיסור רק באופן שחבירו יודע מגוף האיסור, אבל כשחבירו לא יודע מכך, אין חובה להודיע לו על כך באופן שעלול להיגרם לו מכך בושה ועוגמת נפש. לפיכך מאחר שבנידון דידן אין הבעל יודע ממעשיה של אשתו, אין חובה להפרישו.

והביא מה שכתב בשו"ת מהרש"ג חלק ג' (סימן סה), בדרך עצה טובה, שאם אפשר, טוב לומר לבעל שיש ספק אם אשתו היא בת לוי ופטור מפדיון, ולכן יעשה את הפדיון ללא ברכה.

ולענין כסף הפדיון, אם אפשר, יש לומר לאבי הבן שיפדה את הבן במתנה על מנת להחזיר, ואם אי אפשר, מפני שיש לחוש שמא על ידי זה ידע מגוף המעשה, יחזיר לו הכהן את הכסף בהבלעת הממון בתוך איזה חשבון, או על ידי מתנה וכדומה. עכ"ד. וראה בספר חשוקי חמד (גיטין עמוד קנה) שדעת הגאון רבי יוסף ש. אלישיב שליט"א, שיש לגלות לבעל על ההפלה, אף על פי שעל ידי כך יופר שלום הבית. ואנן אתכא דמרן שליט"א סמכינן.

ד. בחור ובחורה שחיו ביחד באיסור, והבחורה התעברה ממנו, ועשו הפלה רחמנא ליצלן, וכעת חזרו בתשובה והתחתנו, ונולד להם בשעה טובה בן, ורוצים לערוך פדיון הבן כדי שהמשפחה לא ידעו שהיתה לאשה הפלה, אין לאב לברך על פדיון הבן, אלא יאמר את הברכה ללא הזכרת שם ומלכות.

ואף על פי שעל ידי כך עלולים בני משפחתם לגלות שהאשה עברה בעבר הפלה, ויגרם לבני הזוג בושה וצער מכך, בכל זאת אין להתיר לאב לברך על פדיון בנו, אלא יקבלו את הבושות ככפרה על העבירות החמורות שנכשלו בעבר.[5]

5. הנה כל ההיתר הנזכר בסעיף הקודם לברך ברכה לבטלה כדי למנוע בושה ועוגמת נפש, נאמר דווקא כשיש ספק ספיקא, שמא הלכה כדעת האומרים שברכה לבטלה אסורה מדרבנן, ואיסור דרבנן נדחה במקום שיש כבוד הבריות. ושמא יש חובה להפריש את חבירו מאיסור רק באופן שחבירו יודע מהאיסור, אבל כשאינו יודע מכך, אין חובה להודיע לו על כך כשעלול להיגרם לו מכך בושה וצער.

אבל כאן שהבעל יודע בבירור שאין בנו בכור, בודאי שאי אפשר להתיר לו לברך ברכה לבטלה כדי שלא יבוא לידי בושה, ואדרבא יש לומר שבוֹשְתו היא תקנתו, שאיבד נפש אחת מישראל על ידי שנתן יד להפלה, ועתידים ליתן על כך את הדין בעולם הבא אם לא יתקנו חטא זה בעולם הזה.

ולפי זה, הוא הדין אם אותה אשה עשתה הפלה מעצמה, ובעלה ידע מכך והתחתן איתה למרות זאת, וחושש שהוריו או בני משפחתו יגלו זאת, אין להתיר לו לברך, מפני שאין לנו כאן את הספק ספיקא הנזכר לעיל כדי להתיר ברכה לבטלה.

וכן כתב בשו"ת בנין אב (חלק ב סימן נה), שאם הבעל יודע מכך שאשתו הפילה, ואף על פי כן רוצה לעשות הפדיון מפני הבושה, אין להקל לו לברך ברכה שאינה צריכה, אף שעלול לגרשה מפני הבושה, ועל כגון זה נאמר: "יתבטל שלמה ואלף שלמה, ולא תתבטל אות אחת מהתורה". ע"ש.

תיקון למי שהפילה

דרך אגב, אשה שהפילה בעבר את עוברה, וכעת חזרה בתשובה, מוטל עליה לתקן את החטא החמור שעשתה, ולכן מלבד זה שקיבלה על עצמה תשובה שלימה וחרטה על העבר, צריכה לעשות תשובת המשקל, ולכן תתרום מכספה כסף לאגודת "אפרת" שעוסקים במניעת הפלות. ואם יש לה כושר השפעה, תתרם גם היא למשימה ותציל נפשות מסְכנוֹת מהפלה, וכמו שכתבו בכיוצא בזה בשו"ת שואל ומשיב (חלק א סימן

קעד), ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סימן לח), ובשו"ת נחלה לישראל (סימן לח), ובשו"ת עזרת ישראל (סימן קג).

וכיוצא בזה תראה בשו"ת שרידי אש (חלק ג סימן פח), שנשאל להורות דרכי תשובה לאיש אחד ירא וחרד, אשר הוליך חבירו במכוניתו וקרה לו אסון, וחבירו נהרג בתאונת דרכים. ופסק שם, שיתן לפדיון נפשו, צדקה כפי כחו, ואם יש לנהרג בנים נצרכים, יתן להם מה שנצרכים, ואם לא, יתן תרומה לבית חולים "שערי צדק" אשר בירושלים אשר מתנהג בתכלית הכשרות ומצילים שם חיי אדם. ובכל יוארציט של הנהרג, יתענה או יפדה את תעניתו בצדקה. ע"ש. ודון מינה לנידון דידן.

האם יש מצות למנוע הפלה מעובר ממזר וכדומה

מאחר שהזכרנו לעיל קצת מחומרת האיסור להפיל עוברים, ראיתי לנכון להביא כאן מכתב שנשלח לגאון רבי יוסף ש. אלישיב שליט"א על ידי אגודת אפרת, כפי שהודפס בקובץ בית הלל (חלק ג עמוד נט) וזה לשונו:

ידועים לכבודו פעליה ומעשיה הברוכים של "אפרת" אגודה היחידה בעם ישראל העוסקת בהצלת ילדי ישראל בטרם צאתם לאויר העולם. במהלך השנים האחרונות הצילה "אפרת" מאות רבות מילדי ישראל, על ידי פעולות הסברה ושכנוע ומתן תמיכה כלכלית חודשית לאמהות שעמדו לקטול את עובריהן מסיבות כלכליות.

במסגרת פעילות אגודת "אפרת", אנו מרגישים כי בקרב חלקים מן הציבור החרדי, קיימת הסתייגות מסוימת מפעילות זו, בטענה כי בהשפעתנו אנו מסייעים למשפחות קלוקלות, כגון נערות ונשים לא נשואות בהריון, גרושות שהרו בני נידה, בני כהן מגרושה וכדומה, ובכך אנו מסייעים בהבאת ילדים לא כשרים לעולם.

לכן אנו פונים לכבוד תורתו שליט"א, ומבקשים לקבל חוות דעת ופסיקה הלכתית בנידון, האם יש יסוד הלכתי או מוסרי לטענות אלו, והאם יש הצדקה לפיקפוק או ערעור כלשהו על פעילותינו, או שמא חובה עלינו להציל כל נפש בישראל בטרם צאתו לאויר העולם, והאם מצוה על כל אחד ואחד לסייע בידינו ככל יכולתו למטרה זו.

והשיב הרב שליט"א: בשו"ת חוות יאיר (סימן לא) כתב, שאין חילוק בין היות המעוברת אשתו הנשואה וכשרה שבנשים, או ממזר מאשת איש, שהרי לא נפלאת היא ממך דדין ממזר לכל דבר כדין ישראל כשר.

ובשו"ת אגרות משה חלק ב (חו"מ סימן סט) כתב, שגם כשנתעברה מפסולי קהל או שהיא אשת איש שהולד ממזר, אסור להפיל, והדברים לא ניתנו להאמר שבעובר ממור יהיה איזה היתר להפילו.

ובכן, השאלה הנזכרת אינה צריכה לפנים, כי גם כשהצלת עובר כרוכה בחילולי שבת מחללין עליו את השבת, הרי מילתא דפשיטא היא שחובה היא להציל נפשות ילדי ישראל בטרם צאתם לאויר העולם, כולל כל הדוגמאות הנזכרים לעיל, מידי רודפיהם הקמים עליהם לרצחם נפש.

ומצוה לסייע בידי המפעל החשוב אגודת אפרת, אשר הספיקה במשך שנות קיומה להציל מאות מילדי ישראל על ידי פעולות הסברה ומתן תמיכה כלכלית לאמהות שעמדו לקטול את עובריהן. עכ"ד. והדברים ברורים.

פרק ט' - קדיש ואבלות

א. בעל תשובה שאביו או אמו נפטרו לפני זמן רב, ובעודו חילוני לא אמר עליהם קדיש, או שאמר קדיש לא כתיקונו אלא דילג ובלע מילים, וכעת רצונו לומר עליהם קדיש, ראוי ונכון שיעשה כן, ובפרט יש להקפיד לומר קדיש "על ישראל" לאחר שיעור תורה וקדיש "יהא שלמא" שאומרים לאחר מזמורי תהילים, במשך כל ימי חייו.[1]

אמירת קדיש על הוריו כל ימי חייו

1. הנה בענין אמירת קדיש לאחר י"ב חודש מפטירת הוריו, כבר כתבנו בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד), וביארנו שם בס"ד מפי סופרים וספרים, שראוי לבן שיקרא קדיש על הוריו לאחר שיעור תורה וכדומה, במשך כל ימי חייו, ולא כאותם שקוראים רק בשבוע של האזכרה של הוריהם. כיעו"ש.

וכעת ראיתי להרה"ג המקובל ר' יעקב הלל שליט"א בשו"ת וישב הים (חלק א סימן חי), שנשאל ממשפחה אחת שלא היו שומרים תורה ומצוות, ולא אמרו הבנים על אביהם קדיש בשנה הראשונה לפטירתו, ואחר עבור כמה שנים חזרו בתשובה, ונפשם לשאול הגיעה, אם צריכים עתה לומר קדיש על אביהם למשך שנים עשר חדש, או לא.

והאריך שם בזה טובא, והביא דברי רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים (הקדמה כב) שכתב בזו הלשון: ודע, כי הנה הרשעים אחר מיתתם, נכנסים בגיהנם, ומקבלים שם עונשם, ומתכפר להם, ומשפטם י"ב חודש.

ויש רשעים שכתוב בהם "ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע", ואינם זוכים ליכנס לגיהנם אחר פטירתם כדי למרק עוונם, אמנם נפשם הולכת מדחי אל דחי בגלגולים משונים, עד ימרק עונשו קצת ויוכל ליכנס אחר כך בגיהנם י"ב חדש להתכפר לגמרי. ולאלו אין זמן קצוב, כי לפעמים ילכו בגלגולים ההם עשרים שנים, או מאה, או אלף, והכל תלוי כפי ערך העוונות שעשה בתחילה בעולם הזה.

כי הנה אחר פטירת האדם, נפרעים ממנו על חטאתיו, בהרבה מציאויות של עונש קודם שיכניסוהו בגיהנם, וכולם נקראים גלגולים, רוצה לומר, כי יתגלגל או בדומם, או בצומח, או בחי, או במדבר, וכמעט רוב בני האדם לא ימלטו מלהתגלגל בגלגולים אלה. והטעם הוא, כי אינו יכול לקבל עונשו עד שיהיה מגושם בגוף ונפש, ואז בהתגלגלו שם, סובל ומרגיש הצער ההוא, ועל ידי כך מתכפרים עוונותיו. ואמנם כפי ערך חטא האדם, כך בחינת אופני גלגולו, אם בצומח, אם בחי וכדומה. ע"כ.

ומבואר מדברי קודשו, שלאחר שתיים עשרה חודש עדיין לא מסתיים תיקונו של הנפטר, ועדיין הוא זקוק לרחמים גדולים ומרובים כדי להינצל מעומק הדין הגדול והנורא.

וראה בספר בית אהרן מקארלין (דף ח') בצוואת סב המחבר רבי אהרן הגדול [שכידוע היה גאון וקדוש ומזכה הרבים מאין כמוהו], וכתב בצוואתו: בשנה השניה לפטירתי, לעשות כל ערב שבת קודש ובכל ערב ראש חדש לימוד, וקדיש, וצדקה לעילוי נשמתי, הגם שמשפט רשעים בגיהנם רק י"ב חודש, איני יודע אם יהיה לי זכות לבוא לגיהנם בשנה ראשונה!!!

ולפי זה ברור שגם לאחר שעבר זמן רב מפטירת ההורים, יש תועלת ומעלה באמירת הקדיש לעילוי נשמתם, כדי להקל עליהם מעונשי הגיהנם וכדומה, ולכן שפיר יאמר הבן קדיש עבורם במשך של ימי חייו, וכפי שכבר כתב הרב פלא יועץ (מע' כבוד אב ואם).

ואם לחשך אדם לומר, דמאחר שלדעת רבינו האר"י יש מעלה גדולה לאמירת הקדיש גם לאחר י"ב חודש מהפטירה, אם כן מדוע עיקר חיוב אמירת הקדיש הוא רק י"ב חודש ולא יותר. בשלמא לשיטת הפוסקים הפשטנים שמשפט רשעים בגיהנם הוא רק י"ב חודש, ממילא מובן מדוע תיקנו קדיש רק בשנה הראשונה, שאז יש בו צורך להצלת המת מעונשי גיהנם. אבל לדעת רבינו האר"י ז"ל, מה לי שנה ראשונה ומה לי לאחר זה, הרי לעולם יש בו צורך באמירת הקדיש כדי להצילו מעונשי כף הקלע ומגלגול, ומדינה של גיהנם וכדומה.

ויש ליישב, שכך תיקנו כיון דקים להו שעיקר תוקף וחוזק הדין על הנשמה הוא בשנה הראשונה, ולכן בו עיקר הצורך באמירת הקדיש. או אפשר שהקציבו זמן לאמירת הקדיש בשנה הראשונה דווקא, כהקצבת זמן האבלות גופא, שנוהגת רק בשנה הראשונה.

או אפשר שכיון שאין איתנו יודע מתי יגיע זמנו של הנפטר להכנס בגיהנם, ובכל המתים לאו מילתא פסיקתא הוא, כי כל אחד מתעכב בעונשי כף הקלע והגלגול זמן כפי חטאו,

לכן תקנו זמן אחיד שוה לכל שיאמרו קדיש בשנה הראשונה במשך י"ב חדש, תמורת י"ב חדש שבהם נדונים הרשעים בגיהנם, ויועיל הקדיש לכשיכנס לגיהנם.
לפיכך נראה ברור בנדוננו, שמאחר שלא אמרו הבנים קדיש בי"ב חדש הראשונים, או שאמרו אותו בשיבוש, יש לומר דנכון שיאמרו קדיש אפילו לאחר כמה שנים, ויעשו כן לפחות במשך י"ב חדש, כדי להשלים חובתם דמעיקרא כלפי אביהם, ומה גם שיכול להיות שבעת ובעונה ההיא ממש, עדיין נענש האב בעונשי כף הקלע ובגלגולי דומם צומח חי מדבר, או שאז כבר נכנס נפש האב לגיהנם, ונדון שם, ועתה הוא הזמן הנכון והצריך שיאמרו הבנים קדיש על אביהם משך י"ב חודש, כדי להצילו מדינה של גהינם ושאר עונשים. עכת"ד.
וראה בשו"ת רב פעלים חלק ד (סוד ישרים סימן יז) שנשאל בענין אדם אחד שנפטר לפני עשרים שנה, האם הבן צריך לעשות לו יארצייט [יום זכרון] כנהוג בקדיש וצדקה והדלקת נר ולימוד למנוחתו, או שדי במה שעשה לו זאת במשך עשרים שנה.
והשיב, שאפילו אם יחיה הבן מאה שנים אחר פטירת אביו או אמו, צריך לעשות כל ימי חייו יום יארצייט למנוחת אביו או אמו כנהוג בענין קדיש ונר וצדקה ולימוד כפי יכלתו, מפני כי נפש האדם אף על פי שנפטרה מהעולם הזה, וניצולה מכל עונש, ונכנסה לגן עדן, אינה קונה שלימות העליות שלה בפעם אחת, אלא עולה בהדרגות בזמנים חלוקים, ויש נשמה שאפילו עד אלף שנים לא תגיע לכל המעלות שלה הראויות אליה, ועולה במשך השנים עליה אחר עליה עד שתגיע לתכלית המעלה הראויה לה.
וכבר מצינו שהעיד רבינו חיים ויטל ז"ל על רבינו האר"י ז"ל, שהיה עושה יום יארצייט לאביו לומר קדיש בשביל עילוי נשמת אביו, אף על פי שעבר יותר משלשים שנה משנפטר אביו, כי אביו נפטר בהיותו קטן, וידוע כי אביו של רבינו האר"י ז"ל היה צדיק וחסיד גדול ונגלה אליו אליהו הנביא ז"ל, ועם כל זה כל ימיו של רבינו האר"י ז"ל, היה נוהג כמנהג של יום יארצייט בשביל אביו, והיינו טעמא בשביל העילוי שיתעלה מדרגה למדרגה. נמצא אין גבול לזה, אלא כל ימיו של הבן צריך לנהוג כן.
וגם דע, כי מלבד העילוי שיהיה לנפש האדם אחר שנכנס לגן עדן בהדרגות - מדרגה אחר מדרגה, הנה עוד יהיה לנפשו דין ומשפט בכל פעם שתעלה מדרגה למדרגה וכמו שכתב רבינו חיים ויטל ז"ל בספר הכוונות (דף ע"ד). ואם כן, תמיד יש תועלת לנפש האדם מכח מעשים טובים של בנו, אפילו אחר מאה שנים ויותר. ע"כ.
וגם הלום מצאתי את שאהבה נפשי בשו"ת יביע אומר (חלק י יו"ד סימן נז) שכתב, שטוב להשתדל תמיד לומר קדיש "על ישראל" אחר לימוד תורה בהלכה או באגדה.

והביא דברי מהר"י יוזפא בספר יוסף אומץ (עמוד שלא), שענין אמירת קדיש וברכו לעילוי נשמת ההורים, זהו לסתם בעלי בתים, אבל לימוד תורה והקדיש שאחר הלימוד, מועיל לעילוי נשמת ההורים שבעתיים מכל התפילה והקדישים, שעל ידם מכניסים את הנפטר לגן עדן. ולכן מוטלת חובה על הבן להשתדל מאד להרבות בלימוד תורה כל מה שאפשר לו לפי חכמתו, ולאחר מכן יאמר קדיש. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שמש ומגן (ח"ד עמוד עז), ובשו"ת ברכת יהודה (חלק ב עמוד רנה), ובספר חזון עובדיה (אבלות עמוד שלח).

ב. מי שסבו או סבתו נפטרו, וידוע לו שאביו לא יאמר עליהם קדיש במשך כל השנה, וגם בתוך השבעה אביו אומר את הקדיש ללא דקדוק נכון, יבקש רשות מאביו לומר קדיש לעילוי נשמת סבו או סבתו, ויועיל הדבר לעילוי נשמתם.[2]

אמירת קדיש על סבא

2. הנה חיוב אמירת הקדיש הוא לא רק לבן על אביו ואמו, אלא מצוה זו נוהגת גם על בן הבן לומר קדיש על סביו או סבתו, משום שבני בנים הרי הם כבנים, כדאיתא במסכת יבמות (סב:).

וכתב הכנסת הגדולה (סימן תג), שנוהגים לומר קדיש על סביו וסבתו, וכן הנהגתי את בני הי"ו לומר קדיש על סבתו בחיי אביו ואמו, כי לא נחש ביעקב. ע"כ. והביא דבריו בספר חזון עובדיה (אבלות עמוד שנז).

וכן כתב בשו"ת טעם ברוך (סימן סח) שמאחר שטעם אמירת הקדיש הוא כדי לעשות נחת רוח למת, יכול הנכד לומר קדיש בעד זקינו, משום שעושה בכך נחת רוח למת, ובפרט אם אין בנו מכבדו לאחר מיתתו דבודאי יש לומר שטוב עושה הנכד במה שיאמר קדיש על זקינו. והוסיף, שאם אין אדם אחר שיקרא קדיש על סביו, רשאי לקרוא אפילו אם הוריו מתנגדים ומקפידים על כך. ע"ש.

מעלת הקדיש לעילוי נשמת הנפטר

דרך אגב, ראיתי לנכון להעתיק כאן מה שכתב בתחילת ספר זכות אבות בשם מרן הראשון לציון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, שדיבר במעלת אמירת הקדיש לעילוי נשמת הנפטר, וזה לשונו:

מספרים על החוזה מלובלין, שהיה לו עת קבוע בכל יום שנתן הוראה לשמש שלו שלא יתן רשות לאף אחד להכנס אליו באותה עת. פעם אחת התפרץ השמש לחדרו של הרב ואמר לו: יש אשה אחת שרוצה להכנס אל הרב, ואמרתי לה שתמתין ותכנס בעוד שעה, אך היא מפצירה בי בכל כוחה שאתן לה להכנס כעת. אמר לו הרב: תכניס אותה.

נכנסה אצלו אותה אשה ושאלה אותו: רבי, האם אתה מכיר אותי? אמר לה: לא. אמרה לו: אני הייתי המינקת שלך בעודך תינוק, כי בשעה שנולדת לא היה לאמך חלב כדי להניק אותך, ואביך חיפש אשה צדקת שלא מכניסה פירור לפיה בלא ברכה, שהרי החלב נעשה מהמזון שהאשה אוכלת, ורצונו היה שיהיה החלב טהור וכשר, כדי שיהיה הבן צדיק, וברוך ה' שנתקיים בך רצון אביך.

עתה באתי אליך בבקשה ובתחנונים, כי כל בני נפטרו בחיי ואין מי שיאמר אחרי קדיש לאחר פטירתי, אנא ממך אמור עלי קדיש לאחר פטירתי. הבטיח לה הרב שאכן כך יעשה.

כעבור ימים אחדים נפטרה אותה אשה לבית עולמה. עמד הרב בשעת ההלויה וספד לה ואמר קדיש בבכיות לעילוי נשמתה, פתח ספר ולמד לעילוי נשמתה, עלה לתורה ואמר השכבה, ובמשך שלושים יום לא הסיח דעתו ממנה.

בליל השלושים ואחד באה אליו האשה בחלום, והנה פניה מאירות כאור החמה, ובגדיה מבהיקים מסוף העולם ועד סופו, ואמרה לו: רבי, אנא בבקשה ממך תפסיק לומר עלי הקדיש. שאל אותה הרב: מדוע, וכי הקדיש שלי לא טוב?

אמרה לו: ההיפך מזה, הקדיש שלך יותר מדי טוב, כי בכל פעם שאתה אומר עלי קדיש, מעלים אותי ממדריגה למדריגה בגן עדן העליון מקום שנשים צדקניות יושבות שם, עד שאיני יכולה לסבול את המדריגות הגבוהות שבהם אני עומדת...

ג. בעל תשובה שאחד מקרוביו נפטר, ואינו יודע לומר את הקדיש כראוי, ולכן רצונו לעמוד ליד אנשים שאומרים את הקדיש בקול רם, והוא יאמר את הקדיש עימהם בקול נמוך עד שילמד את המילים כראוי, רשאי לעשות כן, אף על פי שאף אחד מהקהל אינו שומע ממנו את אמירת הקדיש, ויש בכך נחת רוח לנפטר.[3]

אמירת קדיש בלחש

3. בספר חזון עובדיה (אבלות עמוד שנג) הביא דברי הרב פעלים (ח"ב או"ח סימן יד) שכתב בשם הגאון רבי אליהו מני, שאין קפידא לומר את הקדיש בקול רם, ויכול לאומרו בלחש עם אותם האומרים אותו בקול רם. וכן המנהג בקהילת קודש "בית אל", שהשליח ציבור אומר קדיש עם כוונות האר"י, וכשיש אחד מן הציבור שרוצה לומר קדיש ביום היארצייט של הוריו, אומר את הקדיש בלחש, כדי שלא לבלבל כוונת השליח ציבור.

ומיהו בשו"ת בנין ציון (סימן קכב) מוכח שיש קפידא בזה, ולכן נכון להיזהר בזה לכתחילה. וכן כתב בספר בן איש חי (פ' ויחי אות טז) שלכתחילה אין לעשות כן, ומה שהיו נוהגים כן ב"בית אל", היינו משום דלא אפשר בלאו הכי. ועל כן מי שקולו נמוך,

יחגור בעוז מותניו לומר הקדיש בקול רם כל מה שאפשר, כדי ששומעיו יענו אחריו אמן. ע"כ.
ונראה שבנידון דידן גם מרנן ורבנן הרב בן איש חי והרב חזון עובדיה, מסכימים שאם קורא את הקדיש בלחש על מנת ללמוד את המילים מאותם האומרים את הקדיש בקול, שפיר דמי, ולא גרע ממה שנהגו להקל בזה בקהילת קודש "בית אל".
ומה גם שראיתי בשו"ת מחקרי ארץ (סימן כו) שכתב, שכל מה שפסק הרב בנין ציון (הנ"ל) שיש קפידא לומר את הקדיש כולם כאחד וכל הקהל שומעים אותם, כל זה היה בזמן שקהלות הספרדים היו כל אחד במקומו.
אבל בזמן הזה שנתקבצו כולם ובאו לארץ ישראל, וכל אחד יש לו הברה שלו ומבטא שלו, נמצא דגרע טפי, וכאשר יאמרו כולם בקול, נשמע כמה וכמה מיני הברות ובלבול בשמיעת הקדיש. ומה גם זאת כי אין אומרים כאחד כאשר היה מימי קדם, ותרי קלי לא משתמעי. ולכן נראה דהשתא ודאי עדיף שיאמר אחד בקול והשאר יאמרו בלחש באופן שישמיעו לאזניהם את הקדיש, ואז כולם יסיימו את הקדיש ביחד.
והוסיף, שאין לומר שאמירת קדיש בלחש אינה כלום, דזה לא יתכן לומר, שהרי כל קול שאדם מוציא מפיו אפילו הכאת המקל, אינו הולך חלילה לבטלה, וכמבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש, וזה לשונו: דע כי בהיות האדם צדיק וחסיד ועוסק בתורה ומתפלל בכוונה, ודאי הוא שאין לך דבר שאין לו ממש, כי אפילו אותו הקול היוצא על ידי הכאת המטֶה, אינו לבטלה, כנזכר בזוהר הקדוש. ואין הדבר ההוא הולך לבטלה חס ושלום. ובודאי שממנו נבראים מלאכים ורוחין קדישין קיימים ועומדים.
וכמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת אבות "כל העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד", כי מדיבור האדם נוצרים מלאכים טובים או רעים כפי דיבורו, כי כשהאדם עוסק בתורה, אותם הקולות וההבלים שיוצאים מפיו, עושים מרכבה אל נשמות הצדיקים הראשונים לרדת למטה ללמד תורה לאדם ההוא. עכ"ל.
ואם כן, ודאי זה האדם שאומר קדיש, אף על פי שאין שומעים אותו עשרה אנשים, מכל מקום קולו בוקע רקיעים, ועולה לעילא ולעילא, הכל כפי כח כונתו, אף על פי שלא הרים קולו, כיון שכונתו לשם שמים שלא לבלבל הציבור. ע"ש. ומזה נלמד לנידון דידן שיש להקל בזה עד שילמד את אמירת הקדיש בדקדוק הנכון.

שמיעת כלי זמר

ד. אדם שאינו שומר תורה ומצוות הנמצא בתוך שנת האבל על הוריו, ורוצים להזמינו לסמינר או לערב חיזוק שיִרצו שם רבנים, ותהיה גם מקהלה ותזמורת שילוו את הערב,

מותר להזמינו, אף על פי שישמע שם שירים, מפני שהדברי תורה שישמע, יכולים להחזירו למוטב, ועל ידי כך שיתחזק ויתעלה בעבודת ה', יתחיל לעשות יותר נחת רוח להוריו.[4]

4. כן נראה מסברא, דמאחר שכל המטרה שלוקחים אותו למקומות אלו היא כדי לקרבו לתורה ולעבודת ה' ולהחזירו לדרך הישרה, הרי זה בכלל חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

וכיוצא בזה כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנח), שאם רוצים להזמין אורחים כדי לדבר איתם על מעלת השבת וקיום המצוות, ולקרבם ולהדריכם בדרך הישרה, רשאי לעשות כן, אף שאותם אורחים באים אליו ברכב בשבת. וכן הסכים בספר בין ישראל לעמים (עמוד קע) וביאר, שאין לחוש בזה לאיסור מסייע, כיון שעושה כן על מנת להחזירו למוטב, וישמור שבתות הרבה. ומעשים בכל יום מתרחשים, שעל ידי הזמנה לשבת, קדושת השבת השפיעה להחזיר טועים לדרך האמת. ע"ש.

ושוב ראיתי בספר ברכי נפשי (חלק א עמוד תעד) שכתב, שבעיר אחת מתקיימת מטעם 'לב לאחים' מסיבת ראש חודש קבועה ליהודים מתחזקים, מתוך מטרה לקרב אותם יותר ויותר אל היהדות. המסיבה המשותפת נערכת יחד עם הפעילים עצמם ובני משפחותיהם, ובליווי תזמורת, וגורמת לקירוב של ממש, ומסייעת להעברת המסרים בדרך של שמחה והתרעננות.

ושאלו את הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, האם מותר לעשות כן באופן שאחד המשתתפים נמצא בשנת אבל על הוריו, או שיש להמנע מלהזמינו כדי לא לגרום לו להיכשל בשמיעת שירים בתוך שנת האבל.

ופסק הרב, שבהלכות אבלות נאמר ברמ"א שאסור לאבל להכנס לבית שיש בו ניגונים, ומשמע מזה שלאבל אסור ללכת לשם, אבל אם המנגנים באו אל בית האבל, לא חל עליו חיוב לצאת מהבית.

לפיכך, מאחר שהמקום בו נערכת המסיבה נחשב בעצם כביתם של בעלי התשובה, שהרי המסיבה הזו נועדה עבורם, והאיש המנגן נחשב כמי שנכנס אל תחום האבל, אין האבל מחוייב לצאת משם. ולפי זה, יש להקפיד שהמסיבה תתחיל עם דברי תורה, והתזמורת תגיע רק לאחר מכן.

אומנם הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א כתב שם, שיש כאן כמה צדדים להקל גם אם התזמורת הגיע לפני שהשמיעו דברי תורה, וכמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה:

"חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", ולכן גם בנידון דידן יש לומר שעדיף שישמע דברי תורה אף על פי ששומע קודם לכן שירה וזימרה.

ה. בעל תשובה שנמצא בתוך השנה לפטירת אביו או אמו, ובני משפחתו שעדיין לא זכו לחזור בתשובה, שומעים שירים בבית, ואם יעיר להם שיכבו את השירים לא ישמעו לו, אינו צריך לצאת מהבית, אלא רשאי להישאר בבית, ויתכוון שלא להנות מהשירים ששומע.[5]

5. מאחר שקיימא לן שהנאה הבאה לאדם נגד רצונו, אם מתכוון שלא להנות ממנה, אין לו בכך איסור, וכמו שכתב בכיוצא בזה בשו"ת יביע אומר חלק י (או"ח סימן לד), שבעל תשובה שאחד מבני ביתו מדליק בשבת רדיו או טייפ ושומע שירים, ואין באפשרותו למנוע אותו מלעשות כן, אינו צריך לצאת מהבית, וגם אינו צריך לאטום את אוזניו, אלא יעסוק בעניניו, ויתכוון לא להנות ממה ששומע.

ושוב מצאתי בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סימן רכה) שעמד בנידון דידן, וכתב שאף על פי שהמהר"ם שיק אסר ללמוד מוזיקה בתוך שנה לאבלותו משום כבוד המת, אף על פי שאינו מתכוון לשמחה, משום שמי יודע אם מתכוון לשמחה או לא, והרואה אותו סובר שמתכוון לשמחה ואיכא בזיון למת. מה שאין כן כשבני ביתו שומעים בביתו שירים, ואינו הולך למקום אחר כדי לשמוע, אין בזה חשש, מכיון שאינו מתכוון להנות. ע"ש.

מתי אפשר להקל בשמיעת שירים בתוך שנה לאבלות

כאן המקום להביא מה שכתב מורינו הרה"ג ר' חיים רבי שליט"א בספרו יקרא דחיי (פרק כא הערה 897), שאם ציוו האב או האם קודם פטירתם שאין לבנים ולבנות לנהוג במנהגי אבלות הנוהגים תוך שנה על אב ואם, כיון שכל אבלות שתוך השנה הוא לכבודם, רשאים למחול על כבודם ומצוה לקיים דבריהם כמבואר בשפתי כהן (יו"ד סימן שדמ ס"ק ט). ועיין עוד בבאר היטב (שם ס"ק ז).

ומכאן יש ללמוד, שאבא ואמא חכמים, יודעים מה צריכים הם לצוות על בניהם וזרעם אחריהם, מה יותר חשוב ומה פחות, ויכולים לומר לבנים שמעדיפים הם שבמשך השנה ילכו לחתונות וישמעו מוזיקה וכו', אבל מבקשים הם בצוואתם שילכו כל יום לשיעור תורה, וישמרו ויקפידו על פרטים בטהרת המשפחה, וישלחו את הבנים והבנות למוסדות חינוך תורניים, ואשרי ההורים היודעים לשקול בשקל הקודש מה עיקר הצוואה ומה הטפל.

ומכל מקום אם הבעל או האשה באבלות תוך שנה, והילדים שומעים שירים, ודבר זה עוזר להרגיע את כל האוירה בבית, אפשר להקל בזה, ואין צריך וגם אי אפשר להשתיק

את כל הבית לגמרי. ולכן בני המשפחה ינמיכו מעט את הקול, והאבל תוך שנה יכוין שלא להנות מהקול ואין בזה חשש כלל. ובפרט ששירים ששומעים על ידי קלטת, דינם יותר קל משמיעת כלי שיר ממש. והוא הדין בכל זה במי שגר ליד אולם שמחות וכיוצא בזה. ופשוט. עכ"ד.

ותנא דמסייע ליה הוא רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סימן קנב) שכתב: רצונו של אדם זה הוא כבודו, ואפילו לכיבוד אב ואם, שאם לא כן אפילו צדיק גמור לא יוכל להנצל מן העבירה, כיצד, אביו ואמו יושיטו לו הכוס או ימזגו, וכמה דברים שאין אדם יכול להשמט מהם. ולכן טוב הוא לכל יראי ה' שימחלו לבניהם את כבודם אף בלא ידיעתם כדי שלא להענישם, כי הא דרב הונא קרע שיראי באפי רבה בריה להקניטו לראות אם יכעוס ומחל לו. עכ"ל. ודון מינה לנידון הנ"ל.

קבורת בעל תשובה ליד צדיק

ו. אין קוברים אדם רשע ליד אדם צדיק, מפני שהרשע מפריע למנוחתו של הצדיק הנמצא לידו. אבל קוברים בעל תשובה ליד צדיק גמור.[6]

קבורת רשע ליד צדיק

6. הנה בענין קבורת רשע אצל צדיק, כתב בספר קב הישר (פרק ג): מעשה בצדיק אחד שכל לילה היה בוכה בחלום לקרוביו, והיה אומר להם שמונעים ממנו גילוי סודות התורה בגלל שקברוהו עם אנשים שאינם הגונים. ע"כ.

וכן תחזה למקובל רבי מנחם ציוני בספרו "ציוני" (פ' ויחי) שכתב: ואם תאמר, מה מזיק לצדיק להקבר אצל רשע? אלא כשהצדיקים נחים על משכבותם, מגלים להם רזים עליונים ותחתונים, ואם נקבר אחר אצלם שאין שוה להם במעלתם, ימעטו העליונים מלהגיד ולגלות להם סודות אשר בהם יהגו. ואם תאמר, אם נקברים זה אצל זה מה מזיק להם, הלא הנשמות אינם יחד? אלא לבסוף מניחים הנשמות על העצמות, ומדברים תמיד עם המתים, והנשמות חוזרות אצל העצמות, וידוע למקובלים שבעצמות של אדם יש דעת לשמוע ויכולת להבין. ע"ש.

ולך נא ראה לרבינו האברבנאל (בראשית כג) שכתב, שכמו שהנשמות בעולם הרוחני לכל אחת עושים לה מדור בפני עצמה כפי שלמותה, כן ראוי לגוף שלכל אחד יעשו לו מדור בפני עצמו, ואין ראוי שיהיה גוף הצדיק סמוך לגוף הרשע.

הלא תראה מה שסופר בספר מלכים ב' (פרק יג), שקברו איש במהירות בקבר אלישע מפני גדודי ארם, וילך ויגע בעצמות אלישע, ויחי ויקם על רגליו, כי לא רצה ה' יתברך שיגעו עצמות איש האלוקים באותו אדם הדיוט [ולפי רש"י (חולין ז:) אותו אדם היה נביא

שקר רשע]. ומטעם זה השתדל אברהם לתת קבורה לשרה אשתו, ולא רצה לקברה בקבר אחד מאנשי העיר. ע"כ.

ובספר יפה ללב (חלק ג סימן שסב) כתב, שהקובר רשע אצל צדיק, עובר משום "לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה' אלהיך". ועל כן אין קוברים ירא שמים הנזהר במצוות לא תעשה בלבד, אצל צדיק גמור שהוא נזהר בין בעשה בין בלא תעשה. וראה עוד מה שהאריך בזה בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סימן כג), ועיין בחזון עובדיה (אבלות עמוד שצג). ואכמ"ל.

רשע שחזר בתשובה האם אפשר לקוברו ליד צדיק

אומנם כל זה באדם רשע שלא זכה לחזור בתשובה בחייו. אבל בעל תשובה אמיתי שנקבר ליד אדם צדיק גמור, אין בכך שום חשש, מפני שבמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורין לא יכולים לעמוד, כדאיתא במסכת ברכות (לד:), וכן פסק בשולחן ערוך יורה דעה (סימן שסב סעיף ה), שקוברים בעל תשובה ליד צדיק גמור.

אולם, הבט וראה בשו"ת ארץ טובה (סימן נח), שהביא מעשה שהיה ביהודי מומר שנטמע בין הגויים וחי רוב ימיו כמומר, רק בזקנותו כשחלה את חוליו שממנו מת, התחרט על מעשיו, וקרא לרב והתוודה לפניו ובכה ואמר שהוא מצטער מאוד על רוע מעשיו, ולאחר כמה ימים מת.

והנה מאחר ובני משפחתו עשירים, באו אל החברא קדישא, ונתנו ממון רב כדי שיקברו את הנפטר במקום שקוברים רק את החשובים והנכבדים ביותר, ורב העיר הסכים לזה על סמך הגמרא שבמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

וכתב על זה הרב המחבר, שאותו רב שגג בהוראה, מפני שמה שאמרו חז"ל בגמרא שמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים לא יכולים לעמוד, נעלם ממנו דברי הרמב"ם ביסודי התורה, שרק אם עשה תשובה בילדותו וכובד יצרו נאמר זה, אבל למי שמתודה במשכבו על ערש מיתתו, לא נאמר זאת, וה' יכפר על שגגת הוראה שבאה ליד אותו רב. ע"ש.

לקבור בעלת תשובה ליד קבר בעלה שנפטר חילוני

ומענין לענין באותו ענין נשאלה שאלה אודות זוג שחיו ללא שמירת תורה ומצוות, ולעת זִקנה קנו שני חלקות קבר זו ליד זה, והבעל נפטר ללא תשובה ונקבר בחלקו, ולאחר מכן חזרה האשה בתשובה והחלה לשמור תורה ומצוות.

כעת שואלים הבנים' האם בבוא הזמן יקברו את האם בחלקת האדמה שקנתה ליד בעלה, או שמא מאחר ואסור לקבור צדיק ליד רשע, אם כן חייבים לקוברה בחלקת שומרי

שבת, ולא ליד בעלה. אלא שאם יוחלט שאסור לקבור את האם ליד בעלה, יהיה ריב גדול במשפחה, ואם כן כיצד יש לנהוג.

הנה תחילה וראש יש להבהיר' שיש לאשה נחת רוח להיקבר ליד בעלה, כמו שכתב המקובל רבי אהרן ממודינא בספרו מעבר יבק (שפת אמת פרק ט), שאשה הקבורה אצל בעלה, ודאי שיש בכך נחת רוח לשניהם.

והוסיף, שכל זה נאמר על אשתו ראשונה, ולכן אמרו בגיטין (צ:) שהמגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, כי גורם הפרדת שפע שבעה ברכות שנתברכו בשעת חופתם במזבח העליון המקבל ממה שלמעלה ממנו, ובפרט אם היו לו בנים ממנה נוכל להאמין שהיא עיקר זוגתו הראשונה שבגן עדן, שעליה יוצאת הבת קול ואומרת "בת פלוני לפלוני" והוא נקרא זיווג ראשון. ע"כ.

ובשו"ת יד יצחק (ח"ב סימן רמט) כתב במכתבו לגאון החתם סופר: מה שעורר הדרת גאונו אם גם ליד קבר אשתו בלבד נחשב כמקום אבותיו, הרי מצינו שאבותינו הקדושים השתדלו מאד להיות קבורים אצל נשותיהם, ויעקב אבינו התנצל לפני יוסף בנו על שלא קבר את רחל על ידו במערת המכפלה, משום שעל פי הדיבור היה, כמו שפירש רש"י בפרשת ויחי, וכן כשציוה את בניו הזכיר "ושמה קברתי את לאה". ע"ש.

וראה בספר חזון עובדיה (אבלות עמוד תג), שאשה שמתה ונקברה, ובעלה ביקש סמוך לפטירתו להתיר לפנותה כדי לקוברה אצלו, מותר לפנותה לאחר שנים עשר חודש לקבורתה, מכיון שכתבו המקובלים שאשה הקבורה אצל בעלה יש נחת רוב גדול לשניהם. ע"ש. ועיין בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סימן כד).

ואחרי הודיע אלקים אותנו את כל זאת, הבא נבא לנידון דידן האם מותר לקבור אשה שחזרה בתשובה, ליד בעלה שלא זכה לחזור בתשובה.

הנה בספר חשוקי חמד (יומא עמוד תר) כתב בשם הגאון הגדול רי"ש אלישיב שליט"א, שיתכן שאם אותה בעלת תשובה רוצה להיקבר ליד בעלה, רשאית לעשות כן, ובפרט שקשה לקרוא לה 'צדיק', שהרי חיה כל ימיה חיים של איסורי כריתות, ואף שכעת היא עושה מה שבת ישראל צריכה לעשות, אבל מי יאמר שמחֻקה בזה את העבר, וכמו שנאמר במסכת יומא (דף פו:) היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה כגון שבאה לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ופירש הימנה, מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום". ע"ש.

ולכאורה יש לסייע לדבריו ממה שכתב בשו"ת ארץ טובה הנזכר לעיל, שמי שחזר בתשובה לעת זקנותו, אין לו את המעלה המיוחדת של בעל תשובה, ואינו יכול להיקבר אצל צדיק גמור. ואם כן, יש להתיר לאותה אשה להיקבר ליד בעלה.

ומאידך, מאחר שמרן כתב בשלחנו הטהור (שם) שקוברים בעל תשובה ליד צדיק גמור, הרי שמן הסתם יתכפרו לו העבירות שעשה בעבר, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק א ה"ג): אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה, אין מזכירים לו שום דבר מרשעו. ע"כ. אם כן, כיצד נקבור אותה ליד בעלה שהיה רשע ולא זכה לעשות תשובה כלל.

ועל כל פנים, אף אם נאמר שאכן מותר לה להיקבר ליד בעלה, מכל מקום ראוי ונכון לייעץ לבנים לעשות כפי שכתב בספר חסידים (סימן תשה) וזו לשונו: מעשה בתלמיד חכם צדיק, שקברוהו אצל מי שאינו הגון. בא הצדיק לכל בני העיר בחלום, ואמר: הרעותם לי שקברתוני אצל בית הכסא שריחו רע, וקשה לי העשן. ושמו אבנים בין קבר הצדיק לקבר הרשע כמחיצה, ומשם והלאה לא בא להם בחלום. ע"כ. ולכן ישימו מחיצות בין הקברות, ובזה יצאו מידי כל ספק.

איבד עצמו לדעת

ז. מי שחזר בתשובה מן העבירות שבידו, ומרוב צערו ויגונו על העבירות שעשה בעבר, הלך והתאבד, בחושבו שעל ידי כך תתקבל תשובתו, אף על פי שעשה בכך איסור, שהרי הקדוש ברוך הוא חפץ בחיים ולא במות, מכל מקום אין לו דין של "מאבד עצמו לדעת", ומתעסקים בו בכל דבר שיש בו כבוד המתים וכבוד החיים.[7]

מעשה נורא אודות מי שהתאבד

7. כן כתב בספר חזון עובדיה (אבלות א עמוד תקטז), והביא שם מעשה שכתב רבינו אליהו הכהן מאיזמיר זיע"א [בעל שבט מוסר], בספרו מנחת אליהו (דף ו:) וזה תוכן המעשה:

מעשה שהיה בשנת התמ"ח ליצירה, בחודש אב, שנכנס רוח אחד באשה אחת, ומיד היתה האשה הולכת חולנית, ונופלת בכל מיני כפיות, עד שנמשך הדבר כשמונה חדשים, ונלאו הרופאים למצוא פתח לרפואתה.

ויהי היום נכנסתי אני לחצר מגוריה של האשה הזאת, ומיד כשראתה אותי נפלה האשה בכפִיה גדולה, והתחילה לגמגם בלי חתוך דברים, ומיד כראותי כן, ידעתי שנתלבש בה רוח רעה והייתי כמחריש, ויצאתי משם להתפלל מנחה.

לאחר מנחה הלכתי שוב אליה בחברת אנשים כשרים, ושוב כשראתה אותנו נפלה כמו בפעם הראשונה. ואני גזרתי חרם חמור על הרוח שיאמר מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לצער את בת ישראל בצער כזה. ומכח החרם התחיל הרוח לגמגם בקול, אולם לא הבנתי דבר, וגזרתי עליו שישוב למקומו הראשון שהוא מוצנע שם.

ואז קמה האשה מעלפונה, וספרה כי שמעה קול מדבר מתוך גופה ואומר: מה מפציר וגוזר מעלת כבוד תורתו שאדבר, ואני במקום צר במצור ובמצוק ואיככה אוכל לדבר? וכשמעי כן, מיד גזרתי והפצרתי שוב בחרמות שיעלה אל תוך גרונה כדי שיוכל לדבר עמי, וכן עשה, והתחיל לספר:

אני אברהם סניור שחנקתי את עצמי בעבור עניי סמוך לזמן חופתי ונשואי, כי לא היה בידי להוצאות החופה, ובחרתי מות מחיים מרוב צער ובושה, וידוע למעלת כבוד תורתו שהייתי בעל תשובה במשך כמה שנים קודם מותי, והייתי לבוש שק ואפר על עונותי, והרביתי בתעניות אין מספר, וקודם שחנקתי את עצמי צמתי שלשה ימים ושלשה לילות ועשיתי צדקות אולי יועילו להגן עלי ולהצילני מן העונש ממה שאבדתי עצמי, והתודיתי כמה ודויים קודם מותי.

אבל לא הועיל לי כלום, ואדרבה המלאכים הממונים עלי מכבידים מכַּתם עלי, באומרם: איך אבדת כל מה שיגעת וטרחת בכמה תעניות וסגופים שעשית על עוונותיך, וכבר היית רצוי ושלם לפני הקדוש ברוך הוא, והחלוק שנעשה מהתשובה ומעשים טובים שעשית היה שלם, וכעת אין בו שלמות.

והיו מעבירים אותי אצל קברי ומראים לי כדמות לבוש תלוי באויר וכתוב עליו אותיות "תשובה", אך הוא בגוון ענן חשוך. וכשדיבר כן התחיל לבכות בכי גדול נהי תמרורים. שאלתיו, למה אתה בוכה? השיב, בוכה אני מרוב צערי ויסורי, ועוד שהאשה שהיתה מיועדת לי להיות כלתי נשאת לאיש אחר, ואומרים לי הממונים עלי, אלמלא עשית המעשה הרע הזה, היה עתיד להולד לך בן, ואחר כך היית עתיד למות באורח טבעי וללכת למנוחות שאננות, וכעת הילד הזה שנולד למי שנשא את המיועדת לי ימות מיד. וכן היה.

ואני המחבר הכרתי את האיש הזה בחיים חיותו, והיה בעל תשובה גמורה, וידעתי טבעו הטוב, ומדי פעם היה שואל ממני תקון ותשובה על עון פלוני ופלוני, והסגופים הנדרשים לתקון העונות.

שאלתי אותו מה עשו לו במותו? ואמר: מיד כשיצאה נפשי מהגוף, נטרפה בפתע פתאום בבהלה גדולה, ושמו אותי בכף הקלע והושלכתי סמוך לפתח גיהנם.

ומיד יצאו רבבות של רשעים מגיהנם ודחפוני בשבטי אש ואמרו: סורו טמא קראו למו, וגם המחבלים אשר נתנו עלי לשומרני היו מכים בי בחזקה עד שנתפרקו כל החוליות שבנפשי, ותהי המכה גדולה עד שברחתי ופרחתי באויר, ורדפו אחרי המחבלים והיו מכים אותי הכאות רצופות בכח גדול בלי חמלה ובלי שום ריוח בין מכה למכה, עד אשר אין הפה יכול לספר, וכל מי שלבוש בחומר הגוף לא יכול להבין עוצם המכות הללו.
לא שלותי ולא שקטתי אף לרגע קט, חוץ מיום שבת שמניחים אותי לנוח במקום אחד, ובמוצאי שבת מתחילים שוב להכותני מכה רבה מאד. ואני בורח והם רודפים אחרי ואינם מרפים ממני.
שאלתיו כיצד נכנס באשה הזאת, והשיב: נכנסתי לתוך קיתון של מים, ועשו לאשה תרופה על פי הרופאים, והשליכו עליה מאותם המים ונכנסתי לתוך גופה. וזה כשמונה חדשים שאני יושב בקירבה.
הפצרתי בו לצאת מהאשה, וביקש שהות וזמן, וצויתי להביא תפלין, ונשבע בתפלין לצאת ביום פלוני, וכשהגיע הזמן הרגישה האשה קול מדבר בקירבה לאמר: הרי אני מקיים שבועתי לצאת, ואני יוצא עכשיו מעצמי, כי אני בוש לצאת בפני קהל ועדה.
והרגישה האשה שיצא ממנה, ולא שב עוד לדעתה. ואני המחבר העתרתי עליו רחמים כי בשגגה עשה מה שעשה, שקוצר ידיעתו גרם לו לעשות כן. והוא רחום יכפר עוון. אשרי האיש החפץ בחיים, ומנצל את חייו לעשות תשובה ומעשים טובים.

שער ההלכות - חלק אבן העזר

פרק א - שידוכים ונישואין

א. בחור שזכה כעת לחזור בתשובה, והוא בגיל שצריך לשאת אשה, עדיף יותר שיכנס לישיבה למשך כשנה כדי ללמוד תורה, ולבסס את עצמו במידות טובות והנהגות ישרות, כדי שיוכל להקים את ביתו בקדושה וטהרה על אדני התורה והיראה, ולא יתחתן בלי בסיס טוב ומוצק כראוי [ואם יש לו הרהורי עבירה ואינו יכול להתגבר עליהם, יעשה שאלת חכם כיצד לנהוג].[1]

1. כתב בספר נפשי בשאלתי (חלק ב), שנהוג היום בישיבות לבעלי תשובה, שבאופן שהבעל תשובה הוא חדש ממש, ועדיין אינו יודע בתורה אף דברים בסיסיים, בודאי מן הראוי שיעכב שידוכו ויכנס לישיבה לבעלי תשובה ויעסוק שם בתורה תקופה מסוימת, כגון שנה פחות או יותר - תלוי בכשרונותיו ובהצלחותיו, ואז ישמע הצעות משידוכים,

וישתדל שיהא שידוך באופן שיוכל גם לאחר החתונה ללמוד כמה שנים לפחות בכולל, על מנת להעשיר ידיעותיו בלימוד התורה ובתיקון המידות.
והוסיף, שבחור שטוען שאינו "מבושל" עדיין לחתונה ואינו מסוגל עתה להינשא, ורואים אנו שיש ממש בדבריו, אם המונע הוא חוסר בגרות והוא באופן הנראה שאם יתעכב מעט יתבגר בשכלו, אם כן, זו מניעה חולפת, ובהחלט יש להתחשב ברגשותיו בזה, ולהמתין לו עוד מעט זמן.
אולם אם המניעות המה מניעות שאין פתרונן תלוי בזמן, וכגון שטוען: אינני מסוגל להינשא כי אני עצלן, קם מאוחר, אינני רואה עתיד לעצמי, אין לי כסף וכיוצא בזה, שאין פתרון בעיות אלו נפתרים בהשהיה של זמן, הרי אלו בעיות שאם לא יעבוד עליהם, אזי כל ימיו יהא בבעיה זו, ולכן אין להתעכב בשבילן מלהינשא, ויש להסביר לו, שלאחר הנישואין אדם מרגיש יותר אחראי, ואדרבא יש סיכוי גדול שדווקא הנישואין יביאו את הפתרון לחולשות אלו.

איחור חתונה לבן תורה

אולם כל האמור עד כה זה דוקא לגבי בעלי תשובה. אבל בן תורה שהגיע לפרק האיש מקדש, ורצונו לאחר את השידוכין כדי ללמוד עוד תורה, אין לו להקל בזה, בפרט בדור פרוץ, וכפי שכבר כתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ז (עמוד קפד).
וראה נא בספר מעשה איש (חלק ג עמוד רלו) שפעם אחת קרא רבינו החזון איש זיע"א לבן תורה, והציע לו שידוך, והבחור הגיב ואמר: "עדיין לא למדתי מספיק". אמר לו הרב: תגיד לי מתי היה רבי עקיבא איגר ל"רבי עקיבא איגר" לפני החתונה או לאחר החתונה? מתי היה רבי משה סופר ה"חתם סופר" לפני החתונה או לאחר החתונה? והוסיף: אם יש לך שאלות נוספות, תשאל את כל השאלות...

לגלות שהוא בעל תשובה

ב. בעל תשובה שהיה בעבר חילוני ובעל עבירות, וכעת יוצא לשידוכים, צריך לגלות למשודכת שהוא בעל תשובה, אך אינו צריך לפרט את החטאים שבהם נכשל בעבר, אלא מספיק לומר באופן כללי שלא חי על פי התורה והמצוות, ועתה חזר בתשובה שלימה, והולך בדרך הישרה.
וכמו כן, יכול הוא להתחמק ולא להשיב באופן מדויק על שאלות שאין בהם כל כך תועלת לצורך השידוך, אך אין להשיב דברים שאינם נכונים [וראוי לפנות לחכם ולהתייעץ עמו מה לספר ומה להשמיט].[2]

2. ראה בילקוט יוסף החופה והנישואין (עמוד מב בנד"מ). ועיין בשו"ת תשובות והנהגות חלק ה (סימן שמ), האם בעלת תשובה צריכה לספר שזינתה בעבר.
ובספר ואין למו מכשול (חלק ו עמוד קצ) כתבנו בס"ד, שבחורה פנויה שנכשלה בזנות, והרתה והפילה, וכעת חזרה בתשובה שלימה, והשתדכה עם בן תורה, אינה צריכה לספר לו שהיתה לה הפלה [באופן שלא נגרם לה נזק כתוצאה מכך], אלא תספר לו שהיה לה פעם קשר עם מישהו, ומאז שחזרה בתשובה אין לה קשר עם אף אחד, וברצונה לשכוח מהעבר ולהתחיל דף חדש בחיים.

ג. אדם ששואלים אותו בקשר לשידוך - "האם פלוני הוא בעל תשובה", וידוע לו שהוא בעל תשובה, אין לו להעלים זאת, אלא יאמר את האמת אף על פי שכיום אותו בחור הוא בן תורה השוקד על תלמודו יומם ולילה.[3]

3. שו"ת ישיב משה (טורצקי עמוד רמב) בשם הגאון רבי יוסף ש. אלישיב שליט"א. וכתב החפץ חיים (ח"ב כלל ט ציור ג), שאין לגלות לכלה את מיעוט חכמת התורה של החתן, כיון שאילו רצה אב הכלה לדעת ולהכיר אותו, היה צריך להוליכו אצל בעלי תורה שיבחנו אותו וינסו את כח חכמתו וידיעתו, וכיון שלא עשה כן, נתרצה בדבר. ועיין בספר בן יהוידע (יומא דף פו:), ובספר אמרי חיים (סופר סימן ג), ובשו"ת שבט הקהתי (חלק ב עמוד רנ), ובשו"ת לחפץ חיים (סימן טז).

חתונה עם בן או בת הנדה

ד. בעל תשובה או בעלת תשובה, שהוריהם לא שמרו טהרת המשפחה, אין חשש להתחתן עימהן, ולכן אם יש להם צניעות ומידות טובות והולכים בדרך הישרה, מותר להתחתן עימהם ללא שום חשש.[4]

ועל כל פנים, אם יש אפשרות לברר לפני הפגישות האם ההורים שמרו טהרת המשפחה, יעשו כן, מכיון שיש חוששים להתחתן עם ילדים שנולדו ללא שמירת טהרה. ומכל מקום אם כבר נפגשו, וניכר עליהם שיש להם מידות טובות, בודאי שאין לבטל שידוך בגלל שנולדו ללא טהרה.[5]

4. הנה אמת נכון הדבר שמרן בשלחן ערוך (אהע"ז סימן ד סעיף יג) כתב: איזהו ממזר, זה הבא מאחת מכל העריות, חוץ מהבא מהנדה שאף על פי שהוא פגום, אינו ממזר. וכתב הבית שמואל (ס"ק טו) שבן הנדה פגום ואין משפחתו מיוחסת וראוי להרחיק מהם, אבל אינו פגום מכח איסור, וכשר אפילו לכהונה.
ובביאור הגר"א (שם ס"ק ל) כתב, שבן הנדה הוא פגום ומקולקל כמו שאמרו במסכת כלה: רבי יהודה אומר עז פנים לגיהינום. ומיהו עז פנים? רבי אליעזר אומר ממזר, רבי

יהושע אומר בן הנדה. ע"כ. וראה עוד בטורי זהב (יו"ד סימן קצח ס"ק כא), ובשו"ת זקן אהרן חלק א (סימן סה), ובספר טוב מצרים (עמוד מא) מה שכתבו בזה.

ברם, טוב עין יראה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סימן יז) שצידד להקל להתחתן עם בן או בת הנדה, וטעמו, דמאחר שאין איסור כלל להתחתן עם בן הנדה, אלא רק עצה טובה להתרחקות מחמת שהבנים שנולדו מהנדה הם בעלי מדות רעות, אם כן, כאשר מציעים לאדם שידוך בעל מדות טובות ואין לו עזות פנים, הרי זה סימן שאינו בן הנדה, ויש לסמוך על סימנים אלו.

ואף שידוע שאמו לא הלכה למקוה לטבול, הא אפשר שהתעברה בו לאחר שהלכה לרחוץ בים או בבריכת שחיה והיתה טבילתן כשרה מן התורה, ושוב אין בניה בגדר בני הנדה, אף שלא טבלה לשם טבילה. ואף שהיתה לבושה בבגד שלובשות הנשים בעת שרוחצות בים, מכל מקום נכנס שם מים, ועולה לה הטבילה.

נמצא שאלו שהם יראים ושלמים והם בעלי מדות טובות ומתנהגים בדרך ארץ כראוי, אף שהם בני ובנות נשים שלא שמרו הלכות נדה, אין לעכב מלהתחתן עמהם אף מצד המעלה. ע"כ. וכן כתבו להקל בשו"ת חלקת יעקב (אה"ע סימן יא), ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ז (אהע"ז סימן ג), שמותר לבחור חרדי להתחתן עם בת הנדה. וכן הוא בספר קהילות יעקב (יבמות סימן מט). ע"ש.

וכעט ראיתי בספר טעם ודעת (חלק ג עמוד קצז) ששמע מרבינו החזון איש זצ"ל, שנשאל על ידי בחור הגון, אודות שידוך שהציעו לו, והיא עלמה מצוינת במעשיה ומידותיה, ומוסרת נפשה לחיי תורה ומצוות, אלא שלבו נוקפו בהיות המדוברת בת להורים שלא שמרו טהרת המשפחה ופגומה היא.

ורבינו החזון איש הניח דעתו, כי אותם שנזדהמו באשמת הוריהם והם עצמם התעוררו וקדשו חייהם במסירות נפש לשים פעמיהם באורחות יושר, יעלה בידם לטהר עצמם מטומאתם, **ופעמים שיזדככו יותר ממי שנולד בקדושה וטנף עצמו בחטאים ועונות.** ועל כן היתה תשובתו אליו להתחתן עם אותה מדוברת, וברכו שיזכה ממנה לדורות כשרים, לפי שעלה בידה להעביר מעל עצמה פגם זה של בן הנדה. ע"כ.

וכן כתב להקל בפשיטות בשו"ת תשובות והנהגות חלק ה (סימן שיג), וביאר שם בדרך דרוש, שזהו פשר הסתירה בין המקראות "מצא אשה מצא טוב" לבין "מוצא אני את האשה מר ממות", שאם מחפש אשה טובה הראויה לו, ואינו מחטט יותר מדאי, מצא טוב. אבל אם מחפש את "האשה" דהיינו סוג מיוחד וטהור מבטן ומלידה, עלול להיכשל

בכך ויגיע לידי מר ממות. ע"כ. וכן העלה בשו"ת דברות אליהו (ח"ה סימן סה). ועיין עוד בשו"ת עטרת פז חלק ג (אהע"ז סימן ב).

5. בספר שובע שמחות חלק א (עמוד ל) כתב, שאירע שחתן בן ישיבה שאל את מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, על שידוך של בעלת תשובה שבאה מבית חילוני, ואמר לו הרב, לברר אם ההורים שמרו לכל הפחות טהרת המשפחה, כי ברוך ה' יש משפחות רבות אף אצל החילוניים ששומרים טהרת המשפחה, וממילא אין הבת בכלל בת הנדה. ואף שבת נדה מותרת בודאי לבוא בקהל, מכל מקום בן תורה [שאינו מתקשה במיוחד בשידוכים] שרוצה להקפיד על זה, יברר כנזכר. ע"כ. ומשמע שאם עדיין לא נפגש עם הבחורה, ראוי לכתחילה לחשוש לנישואי בת הנדה, וכן להיפך.

והבט וראה בשו"ת שבט הלוי חלק ד (סימן קסב), שנשאל אודות החיתון עם בעלי תשובה בזמן הזה אשר אבותיהם לא שמרו דיני נדה והם בני נדה, האם מותר לכתחילה להתחתן איתם.

וכתב שאין להעלים עין מדברי הבית שמואל (הנ"ל) שראוי להרחיק עצמו מבן הנדה, ועל כן מי שמתיעץ איתנו, עלינו להגיד לו הלכה זאת של פגם, אבל הרשות נתונה לומר לו - שאם לא יחוש לזה, יתכן שמאוד יצליח, ויזכה שיקוים בהם "מי יתן טהור מטמא לא אחד". וכל זה כדי שלא לסגור שער של דופקי בתשובה. ע"כ. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק ז (סימן קז). ע"ש.

ועל כן, אם באו לשאול את פי החכם האם לצאת לפגישות עם בן או בת הנדה, ישמיע הרב לשואל את כל הצדדים שיש בזה בין הטובים ובין הרעים, ויבליט יותר את הדברים הטובים שיש, והבחור או הבחורה יבחרו האם לרחק או לקרב.

אבל אם כבר נפגשו האחד עם השני, וראו שהמשודך הוא צנוע ובעל מידות טובות ודרך ארץ, אזי אין לבטל שידוך בגלל חיסרון זה שהוריו לא שמרו טהרת המשפחה, ונאמנים עלינו דברי הרב אגרות משה, שעצם התנהגותו המנומסת של המשודך, מעידה עליו שאינו בן הנדה. ושומר פתאים ה'. ועיין שו"ת תשובה מאהבה (חלק א סימן ח), ובשו"ת חלקת יעקב (סימן יא), ובשו"ת אמרי יושר חלק ב (סימן קיד).

ה. בחורה בעלת תשובה שהוריה מחללי שבת בפרהסיא, והיא צנועה ובעלת מידות טובות והולכת למדרשיה לבנות כדי להתחזק ולהתעלות, אין שום חשש להתחתן עימה.[6]

וכן בת חרדית מבטן ומלידה, שהציעו לה בעל תשובה תלמיד חכם ובעל מידות טובות, שהוריו מחללי שבת, אין שום חשש להתחתן עימו, והוא עדיף מבחור שהוריו שומרים שבת והוא אינו תלמיד חכם אלא בינוני.[7]

6. על פי המבואר בסעיף הקודם, וכן כתב בשו"ת שבט הקהתי (חלק א סימן שפז). וברור.

וכתב המאירי (שבת יא.): אף על פי שהרבה דברים צריך אדם לבדוק בנשואי האשה מצד יחוסה וקרוביה, מכל מקום במידותיה ובטכסיסיה ראוי לבדוק ביותר, שרעת אשה מכאבת לב בן זוגה להיות כל ימיו מכאובים, עד שיתיאש לבו מכל טובה. דרך צחות אמרו "כל רעה ולא רעת אשה". ע"כ. ומבואר שמידות טובות חשובות יותר מיחוס.

ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק ג סימן שפט) נשאל, האם מותר להשתדך עם בת מחלל שבת, שהרי כתב הר"ן בחידושיו לחולין (ד:), שגזרו על בנות מחללי שבת בפרהסיא, והובאו דבריו בשו"ת מהר"ם שיק (אהע"ז סימן יד), וכתב על זה "תימה על העולם שאין נזהרים בזה". ואם כן מה הדין בבת שאביה מחלל שבת אך היא עצמה מצויינת במדות טובות וביראת ה', האם עלינו להמנע מלהשתדך עמה או לא. והשיב, שאין מקום לחשוש בזה כלל, מפני שהיא נחשבת כקטן שנולד וזכתה לעשות לעצמה נפש חדשה. ע"ש.

7. בשו"ת בית אב"י (ח"ד סימן קמד) נשאל, אם מציעים שני בחורים לבת ישראל, אחד שהוא בן תורה בינוני ממשפחה כשרה וטובה, והשני בחור תלמיד חכם גדול שעמלו בתורה, וכבר עלה במעלות התורה, אבל דא עקא שהוא בעל תשובה ממשפחה של מחללי שבת ופורקי עול תורה ומצות, באיזה בחור לבחור. וכתב שעדיף לבחור בבחור הראשון שהוא בן תורה. וז"פ.

ו. אדם שנמצא בשלבים של שידוכין, ראוי ונכון שיבדוק את אחיה של המשודכת, האם הם בעלי מידות טובות ושומרים תורה ומצוות, מפני שיש בכך השפעה על הילדים שיולדו לו בעתיד.[8]

אולם אדם שהציעו לו שידוך עם אשה שאחיה אינם שומרים מצוות, אבל היא לומדת בסמינר חרדי של בית יעקב, ויש לה מידות טובות, רשאי לגשת לשידוך זה, בפרט אם יש לה אח אחד שהוא שומר מצוות.[9]

בענין - הנושא אשה יבדוק באחיה

8. הנה במסכת בבא בתרא (קי.) אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה. תנא: רוב בנים דומים לאחי האם. וכתב המהרש"א שהענין מבואר, כי האחים והאחיות הנולדים

בבטן אחת, הם קרובים לטבע אחד, והעובר הוא ירך אמו, כי עיקר גופו של אדם נוצר מאמו, ועל כן הוא על פי רוב בטבע אחי האם להרע ולהטיב.
ועל פי זה כתב שם לבאר את מה שנאמר בתורה "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בְּקַחְתּוֹ את רבקה בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי לו לאשה", לפי שבאו שם לספר תולדותיו של יצחק שהם עשו ויעקב, אמר שהיתה אחות לבן, ועל כן נולד עשו ממנה, שרוב בנים אחר אחי האם. עכ"ד.
ולך נא ראה בספר חסידים (סימן שעד) שכתב, שלפעמים דברי חכמים מתבטלים מפני דברי חכמים אחרים. חכמים אמרו: תורה מחזרת על אכסניה שלה כשיש לה שלשה דורות בעלי תורה. והנה בימינו רואים כמה דורות שהיו אבותיהם בעלי תורה ובניהם יצאו עמי הארץ, מפני שאבותיהם נתחתנו באותם שמשפחותם עמי הארץ, וכבר אמרו חכמים רוב בנים דומים לאחי האם.
עוד כתב שם (סימן שעה): איש אחד אמר לאיש אחר, קח אשה פלונית עשירה. אמר כיון שיש לי מזונות אף על פי שבצמצום יש לי, לא אקחנה, מפני שאחיה רעים, ורוב בנים דומים לאחי האם. ומה שאמרו חז"ל חוּת דרגא וסיב אתתא [לא תיקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה, אלא תיקח אשה פחות חשובה. רש"י], היינו דווקא כשאחיה טובים.
וכתב שם מרן החיד"א בברית עולם, שאפשר לרמוז זאת ממה שנאמר במילים "אשת חיל מי ימצא", שהם ראשי תיבת של 'אחים', לרמז שיבדוק באחיה תחילה. ע"כ.
ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"ד בסוף הספר עמוד ג) כתב לבאר מה שאמר לבן ליעקב אבינו "אך עצמי ובשרי אתה", שיעקב סיפר ללבן שבא במרמה להתברך מפי יצחק אביו במקום עשיו אחיו, וסבר לבן שיעקב רמאי הוא כמוהו, וכך מסתבר, שהרי רוב בנים דומים לאחי האם, ולכן אמר לו "עצמי ובשרי אתה" כלומר, אתה ממש כמוני בטבעך ובמעשך. ע"כ.
ועל כן ראוי ונכון לבדוק את אחי המשודכת לפני שנפגשים עימה. וכן כתב בחכמת אדם (כלל קכג אות י), שהנושא אשה יבדוק באחיה אם הם יראי ה' וצדיקים ולומדים, כי רוב הבנים הולכים אחרי האם. ע"ש.
ובספר בתים לבדים (עמוד עד) כתב, שמקובל הוא מהאדמו"ר רבי אהרן מבלעז זצ"ל, שיש לבדוק אם האחים לכל הפחות מניחים תפילין ושומרים את השבת. והוסיף, שרק האיש יבדוק בקרובי האשה, אבל האשה אינה צריכה לבדוק את אחֵי האיש או את אחיותיו.

ועל כל פנים כתב שם בשם הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, שמאחר שהפוסקים השמיטו חיוב בדיקת אחי האם, צריך לומר דסבירא להו שאין זה חיוב מן הדין אלא עצה טובה קמשמע לן. ע"ש.

9. בספר מעשה איש (חלק ג עמוד רלו) כתב בשם רבינו החזון איש, לעניין מה שאמרו "הנושא אשה יבדוק באחיה", שאין צריך לבדוק את כל האחים של המשודכת אלא מספיק גם כשאח אחד הולך בדרך הישר והטוב.

וגדולה מזאת כתב בספר ארחות רבינו הקהילות יעקב (חלק א עמוד רסה), שבזמנינו שהרחוב מופץ בעיתונים פסולים, והרחוב מקולקל ואין בכוחו של האב לפקח על מהלכי הבן וחינוכו, לכן מקלקולם של אחי האם, אין הוכחה שיש איזה פגם במשפחה, ואפשר לגשת לשידוך זה אם הבחורה הגונה וטובה. ע"כ. ומשמע, שאפילו אם כל האחים אינם הולכים בדרך הישר, אין חשש להשתדך עם אחותם.

וכן כתב בספר טיב השידוכים (עמוד פז), שישנם בחורים שטועים, שמאחר שבמסכת פסחים (מט.) אמרו שיש להידבק בבת תלמיד חכם ואף ימכור את כל אשר לו כדי להינשא לבת תלמיד חכם. וכן אמרו בגמרא (ב"ב שם), שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, לכן יש להתעכב בשידוכים עד שימצא אשה ממשפחת צדיקים.

וצריך לדעת שדרך זו מונעת מהבחור להתחתן, והלא כבר הורה זקן בזה מנהיג דורנו הגאון הקדוש הסטייפלר זצוק"ל, שכל זאת אמור היה בדורות קדמונים שלא היו הבנות יוצאות ללמוד ומתחנכות רק בביתם, לכן היה צריך כל כך להקפיד בסוג הבית. לא כן בדורנו שכבר נתפשט לשלוח הבנות לבתי חינוך חרדים ומלמדים אותם את הצריך להן, אזי כולן ראויות המה. ע"כ. וכן כתב בשו"ת שער שמעון אחד (ח"ה אבה"ע סימן יג).

ז. בעל תשובה גרוש, שהציעו לו שידוך עם בעלת תשובה גרושה, שבעבר בגדה בבעלה ועקב כך התגרשה, אם עדיין לא נפגשו, ראוי יותר שיפגש עם אשה אחרת.

אומנם אם כבר נפגש עימה ורואה שיש לה מידות טובות ומתנהגת בצניעות הראויה לבת ישראל, רשאי להתחתן עימה ללא שום חשש, ויזכה להקים בית נאמן בישראל.[10]

10. כתב רמב"ם בהלכות גירושין (פרק י הלכה כב): אשה רעה בדעותיה, ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, מצוה לגרשה, שנאמר (משלי כ"ב): "גרש לץ ויצא מדון". ואשה שנתגרשה משום פריצות, אין ראוי לאדם כשר שישאנה, שזה מוציא רשעה מביתו וזה מכניסה לתוך ביתו. וכן פסק מרן השולחן ערוך (אבן העזר סימן קיט ס"ה).

ולפי זה, לכאורה לא היה ראוי להתחתן עם אשה שהתגרשה מבעלה בגלל שבגדה בו, שהרי התגרשה משום פריצות.

אולם אם אכן היו מורים כן לציבור, הרי היו נועלים דלת בפני בעלות תשובה, ומה תעשה אותה בעלת תשובה שכעת חזרה למוטב והולכת בדרך ישראל סבא, וכי זו תורה וזו שכרה. ואם בבן הנדה ובבת הנדה התירו להתחתן עימהם אף לכתחילה כמבואר לעיל, אף על פי שלדעת מרן הוא נחשב לפגום, הוא הדין שיש מקום להקל להתחתן עם אשה זו, והרי היא כתינוקת שנולדה מחדש.

ושוב ראיתי בשו"ת בנין אב (חלק ב סימן סב) שעמד על מדוכה זו, והעלה שאשה שנתגרשה מחמת פריצות, אינה ראויה להנשא לאחר מדין "גרש לץ", שזה חיוב הגרושין, והאיסור של גרש לץ הוא משום פריצות. אולם באופן שאותה אשה חזרה בתשובה, מסתבר שאדם כשר יכול לישאנה, שהרי אין כאן לץ ואין כאן מדון, אלא היא כצדקת גמורה, שהרי במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ועל כל פנים נכון להעיר לאוזנו של החתן [לפני שנפגש עימה], שאין זה שידוך חָלָק ביותר, אבל אם יקחנה, יש לסמוך שזכותה ויסוריה כבעלת תשובה, יעמדו להם להצליח בהקמת בית נאמן בישראל. עכ"ד.

וראה בספר יפה ללב (חלק ו דף נח.) שכתב בשם הרי"ף (סוף גיטין), שמי שבא ליקח אשה גרושה, הגם שלא נתגרשה מבעלה על דבר ערוה, יש לו לחקור היטב על מה נתגרשה אותה גרושה מבעלה.

ועיין בשו"ת שער שמעון אחד (ח"ה אה"ע סימן א-ג) שנשאל מאדם אחד שבא להתייעץ עימו אודות מה שקרה לו, שהיתה לו אהובה אשת איש, ומרוב אהבתם עשתה כל מה שביכולתה עד שבעלה גירשה, ולה בן אחד, וכעת היא רוצה שיתחתן איתה, והוא מצדו מוכן לזה, אבל הוריו מתנגדים לזה בתוקף, ורחמיו נכמרו על הבן של אותה אשה שיגדל כיתום בלי אב אם הוא לא יתחתן איתה, ובא לשאול כדת מה לעשות, האם יתחתן איתה, או שישמע לקול הוריו ויעזבנה לעצמה, למרות שיצאו יחדיו תקופת מה אחר הגירושין. והרב המחבר שליט"א טען, שאותה אשה אינה הוגנת עבורו, משום שכמו שהיא עזבה את בעלה הראשון והלכה אחר מראה עיניה עם אותו בחור רווק, עלולה לעשות כמעשיה בראשון גם עם השני, שאם ימצא חן בעיניה מישהו אחר יותר ממנו, תעזוב אותו ותלך לשלישי.

ועל כל פנים, למעשה שאל את פי מרן פאר הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א, והשיב לו, שראשית כל עליו לדבר על לבה של אותה גרושה שתעשה שלום עם בעלה ותחזור אליו על ידי חופה וקידושין כדת משה וישראל, ובזה יתקן את המעוות הנגרם על ידו.

והיה אם הצליח מה טוב ומה נעים, אבל אם אחר כל המאמצים לא עלתה בידו לקרב את הלבבות, רשאי לקחת אותה לאשה, ולדאוג לילד כמיטב יכולתו. ע"ש.

ח. בעל תשובה שנפגש עם בחורה חרדית, ומצאה חן בעיניו, והוריו מתנגדים לכך שיתחתן עם אותה בחורה מפני כל מיני טענות שוא, כגון שהיא יותר מדאי חרדית, או שאומרים לו "מגיע לך משהו יותר טוב", אין הבן חייב לשמוע להוריו, ויעשה זאת בחכמה ובתבונה, כדי למנוע פגיעה ומריבה במשפחה [וכן הדין לגבי בעלת תשובה שנפגשה עם בחור חרדי].[11]

11. בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן צה) כתב, שהאב שציוה על בנו שבשום אופן לא ישא את בת פלוני, והבן חפץ בה, כי היא ישרה בעיניו, הדין פשוט שהבן יכול לישא האשה אשר ישרה בעיניו, ואין מצות האב מעכבת כלל, כי ממנה יזכה לבנים הגונים, כיון שהיא כשרה כשאר בנות ישראל הכשרות, ואם ישא אשה אחרת אשר אין לו חפץ בה, בניו יהיו בני שנואה, ושנואים לפני המקום. ע"ש.

וכן תחזה לרבינו הבן איש חי (שופטים ש"ב אות יט) שכתב, שאם הבן רוצה לישא אשה ההוגנת לו וחפץ בה, אין הוריו יכולים לעכב אותו. וכתב שם בספר הליכות עולם (עמוד קמב), שלאו דוקא אם האשה "ההוגנת לו" אינו חייב לשמוע לאביו, אלא אפילו אם האב טוען שאין האשה הוגנת לו, הבן קובע אם היא הוגנת לו לפי ראות עיניו.

וטעם הדבר, משום שכל דבר שלא שייך בו כבוד האב, אין בו משום כיבוד אב ואם, ואין ההורים יכולים להתערב בדבר למנוע רצון הבן וחפצו, ואין בידם לומר שאינה הוגנת לו. והרמ"א בהגה (סוף סימן רמ) כתב: אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפוץ בה הבן אינו צריך לשמוע אל האב. ולא הזכיר "אשה ההוגנת לו", ומוכח שאין האב יכול לבא בטענה שאין האשה הוגנת לו.

ט. אשה פנויה שקיבלה זרע מבנק הזרע, ונולד לה בן או בת, ולאחר מכן חזרה האשה בתשובה, ורצונה להשיא את בנה או בתה כדת משה וישראל, ולכן פנתה לבנק הזרע לברר את זהותו של האב שתרם את הזרע, ונענתה בסירוב מוחלט, וגם בית המשפט הסכים למנוע את חשיפת זהות האב שתרם את הזרע, מותר לבן או לבת להתחתן כדת משה וישראל, ואין לחוש שמא הם אסורים לבוא בקהל.[12]

האם מותר לפנויה לעשות הזרעה מלאכותית

12. הנה תחילה וראש יש להבהיר, שעל פי תורתינו הקדושה אין לפנויה לקבל זרע מבנק הזרע, וכמו שכתב הגאון רש"ז אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (חלק ג עמוד כה), שאין לעשות הזרעה מלאכותית לפנויה, שהרי נאמר: "הסר ממך עקשות פה, ולזות

שפתיים הרחק ממך", ובזה היא מביאה חשד של זנות על עצמה, וגם לוולד יהיו קשיים, ומי יודע אם לא יצטער הרבה מכך כשיגדל. ע"ש.

וכיוצא בזה כתב בשו"ת דברי דוד (טהרני חלק ב סימן ח), אודות אדם שעבר טיפולים כימותרפיים, ומחשש שהדבר יפגע בפוריותו, הקפיאו כמה מנות של זרע שלו, ועתה הבעל נפטר והניח בת, ובאה האשה לשאול האם מותר לקבל הפריה מלאכותית מזרע בעלה שנפטר, כדי להביא עוד ילד לעולם.

והשיב, שיש לאסור על האשה לעשות זאת, שהרי הרואה שיראה אותה מעוברת, יַחְשְׁבֶהָ לפרוצה, שהרי אלמנה היא ומהיכן התעברה, וכבר אמרו במשנה במסכת שקלים (פרק ג משנה ב) שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל". ע"ש. ולכן יש להמנע מהזרעה מלאכותית.

ועל כל פנים כתב בשו"ת יביע אומר חלק י (אבה"ע סימן י), שהדבר ידוע כי אלה התורמים את הזרע (תמורת תשלום), הולכים אל המקום שהמנהל של האתר לוקח מהם זרע, ונותן את הזרע לבדו במקום מסויים ללא תערובת זרע של אנשים אחרים, ומכיון שהאשה הזאת שקיבלה את הזרע היתה פנויה, אם כן, בין אם היה זרע של גוי בין אם היה זרע של ישראל, הולכים אחר הרוב שהם כשרים אצלה, ואף אם ישנם בעיר גם פסולי חיתון (כגון ממזר וכדומה), אינם אלא מיעוטא דמיעוטא.

גם לרבות שמשעה שהזרע נלקח מהתורם, הרי זה בכלל מה שאמרו "כל דפריש מרובא פריש", וכשהאשה מקבלת הזרע, היא מקבלת ממה שפירש, ולכן הולכים בזה אחר רוב האנשים הכשרים הנמצאים שם, ואין לחוש שמא אותו הזרע בה מאדם שפסול לבוא בקהל.

בת שנולדה מהזרעה האם מותרת להתחתן עם כהן

ברם יש לנו לדון באשה פנויה שקיבלה זרע מבנק הזרע, ונולדה לה בת, האם הבת כשרה לכהונה, שהרי פסק בשלחן ערוך (סימן ד סעיף ה וסעיף יט), שגוי הבא על בת ישראל, הולד כשר ופגום לכהונה, וכאן הרי יש לחוש שמא תורם הזרע גוי הוא.

אלא שיש לומר שיש כאן ספק ספיקא להיתרא, דשמא תורם הזרע הוא ישראל, ואם תרצה לומר גוי, שמא הלכה כהרמב"ם והריטב"א ועוד ראשונים, שאף גוי הבא על בת ישראל הבת כשרה לכהונה. וכיון שיש לנו ספק ספיקא, יש לומר שאותה הבת כשרה אף לכהונה. וכל שכן בכהני חזקה של זמנינו, שלדעת מהרשד"ם (אה"ע סימן רלה) אינם נחשבים כהנים ודאי.

ועל כן יש להורות שהבת כשרה לכהונה, ומה גם שיש כאן תרי רובי להיתרא, שרוב העיר הם כשרים, וגם רוב הסטודנטים תלמידי האוניברסיטאות שבאים מכל קצות הארץ לתרום זרע, הם כשרים. וכבר כתב הרב בית משה (ס"ק יא), שאם אינה יודעת ממי נבעלה ויש תרי רובי, הסומך על המקילים להתירה לכתחלה לכהן יש לו הרבה סמוכות להקל. ע"ש.

וראה בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א), שמותר לכהן להתחתן עם בעלת תשובה, אף על פי שבעבר נכשלה בעבירה עם הרבה גברים, וזאת באופן שאומרת בפירוש שלא נכשלה עם גוי, דבכהאי גוונא מאמינים לה, ומעמידים אותה בחזקת כשרות לכהן. ע"ש.

פרק ב - צניעות וקדושה

א. אסור בתכלית האיסור לצפות בתוכניות טלויזיה או באינטרנט, ובודאי שאסור להכניס מכשירים טמאים אלו לביתו, מפני שגורמים לו להיכשל באיסורים רבים וחמורים, והרי זה כמכניס עבודה זרה לתוך ביתו.[1]

ובעל תשובה שהוריו רואים טלויזיה, וכשבאים בניו לבקרם, אינם מכבים את הטלויזיה, והילדים יושבים ורואים שם תוכניות וסרטים, יש להמנע מלשלוח את ילדיו לבית הוריו, כדי שלא יתקלקלו מהמראות שרואים במכשיר הטמא, ויעשה הכל בחכמה ובתבונה, כדי שהוריו לא יפגעו מכך.[2]

1. כן העלו גדולי הפוסקים של דורינו לאסור בתכלית האיסור להכניס טלויזיה לבית, משום מושב לצים, וביטול תורה, והמסתכל בתכניות הטלויזיה הוא מגרה יצר הרע בעצמו על ידי הסתכלות בסרטים של תועבה, ומשחית בכך את נפשו ואת נפשות בני ביתו.

וכתב מרן שליט"א בשו"ת יחווה דעת (חלק ד סימן ז) בשם גדולי דורינו, שקראו על המביא טלויזיה בתוך ביתו "לא תביא תועבה אל ביתך", ומכל שכן מי שיש לו ילדים בבית, שמכשילם ומחטיאם ומרחיקם מהדרך הישרה, ועובר על מה שנאמר אל תשכן באהלך עוְלה. ושומר נפשו ירחק מזה.

ובספר חזקת אבות לגאון רבי חיים חורי זצ"ל (עמוד קעג) כתב על המשנה באבות "המפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו", שמי שיש לו זמן לעסוק בתורה, אבל הוא מתפנה בזמנים אלו לבטלה - ללכת ולראות טלויזיה וכדומה, הרי זה מתחייב בנפשו.

להיקבר ליד מי שראה טלויזיה

וראה נא בספר יקרא דחיי (הערה 359), שהביא דברי מרן השולחן ערוך (יו"ד סימן שסב ס"ה) שכתב, שאין קוברים רשע אצל צדיק, אפילו רשע חמור אצל רשע קל. וכן אין קוברים צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג.

וכתב על זה, שרואים מכאן שעל האדם לעמול כל ימי חייו, על מנת שגם לאחר פטירתו יזכה ל"שכנים" טובים. וכיום באחד מבתי העלמין בארץ יש חלקה רגילה של שומרי שבת, ויש חלקה הנקראת "חלקת חרדים", ואחד הגדרים על מנת שיוכל האדם להכנס לחלקה זו הנקראת חלקת חרדים, שלא היה לנפטר טלוויזיה בביתו.

ומכאן תוכחת מוסר לאנשים רבים, שאפילו שנזהרים בכבוד השבת, אך כיון שלא נזהרים בענין זה של הטלוויזיה, אשר כל גדולי עולם צווחו על כך שמכשיר זה שורף גוף ונשמה יחד, מפסיד בזה להיקבר עם צדיקי עולם. ועל כן, כל הנזהר בזה בכל פרטי ודקדוקי הדינים, זוכה לאחר מאה ועשרים להיקבר יחד עם גדולי התורה ומאורי האומה, עימם במחיצתם. ע"כ.

ואמר לי ידידי ר' פנחס ראובן הי"ו בשם הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א, שחדר שיש בו טלויזיה ורואים שם תוכניות וסרטים אסורים, אותו החדר פטור ממזוזה, מפני שמתבזה שם כבוד שמים, והרי זה כדין בית הכסא ובית המרחץ שפטורים ממזוזה. וכיוצא בזה כתב בשו"ת בנין אב (חלק ב סימן נא). ע"ש. ישמע חכם ויוסף לקח.

2. הנה אמת נכון הדבר שאסור לבעל תשובה להתרחק ממשפחתו, אלא אדרבה יש לו לנסות לקרבם עד כמה שאפשר, וכמו שמצינו אצל יתרו, שאמר לו משה: "לכה עמנו והיטבנו לך", השיבו יתרו: "לא אלך, כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך" ודרשו חכמינו ז"ל, אלך לגייר את אנשי ארצי ומולדתי אף על פי שהיו גויים ואינם מצווים, מכל מקום לא הפקיר משפחתו, וויתר בשעתו על אותו הטוב.

ואם כן, ברור הדבר שחלה חובה קדושה לקרב את משפחתו, ולהשפיע עליהם תורה ומצוות עד כמה שיכול, וזכות חזרתם בתשובה תלוי בו. וכבר נתבאר לעיל בהלכות כיבוד הורים ( ) שגם אם הוריו רשעים, מצוה לכבדם.

אולם כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנא), שכאשר יש לבעל התשובה ילדים קטנים, בנים או בנות, ובבית הוריו קיימת פריצות או טלויזיה, או מדברים שם בניבול פה, או חס ושלום מדברים נגד הדת וכיוצא בזה, ודאי לא ילך עם ילדיו אל משפחתו, מפני שאסור לו להקריב את בניו משום כיבוד הוריו, שכידוע אפילו מעט טומאה, יכולה לדחות הרבה קדושה שההורים משקיעים בילדים בעמל רב.

לפיכך יש לו להסביר להוריו, שעליהם להתחשב ולכבד רגשותיו בזה, ולא להדליק טלויזיה כשילדיו באים לבקרם, ואם הוריו מתעקשים להדליק, ירחיק בניו ובנותיו מבית הוריו, כדי שעיני ילדיו יראו רק חיי תורה וקדושה, ולא יתן לבניו ובנותיו אפילו הקטנים ליכנס שמה. וכן כתבו בילקוט יוסף כיבוד הורים (עמוד שמז), ובספר חינוך הבנים (עמוד 113).

ובספר מחנה ישראל (עמוד כה) מובא, שאברך אחד סיפר לרבינו הסטייפלר זיע"א, שבבנין שלו יש לאחר השכנים טלויזיה, ולפעמים הבת שלו משחקת עם הנכדה של השכן, ואינו יודע כיצד להזהיר את בתו שלא תכנס לבית השכן ותראה טלויזיה, האם מותר לומר לה שמי שרואה טלויזיה נקרא רשע, או שיש לחשוש שהבת שלו תספר זאת לנכדת השכן, והיא תספר זאת לסביה, ויצא מכך ריב בין השכנים.

והשיב לו הרב זצ"ל, שצריך להגיד לה, לא רק שמי שרואה טלויזיה נקרא רשע, אלא על ידי ראיית טלויזיה נעשים ל"רשע גדול!" כל דבר שרואים בקטנות על ידי ציור, משתרש לעולם בילד, וזה ממש סכנת נפשות, ואי אפשר לתאר את ההזק, ולכן אין צריך לחשוש שהילדה תספר ויצא מכך ריב, משום שגם השכנים צריכים לדעת את זה.

עריכת ליל הסדר עם רבו או עם הוריו

מענין לענין באותו ענין ראה ראיתי בספר חשוקי חמד (פסחים עמוד תרלז), ששאל בענין בעל תשובה שהוריו עדיין לא חזרו בתשובה, ולפני הפסח הזמינו ראש הישיבה שלו לבא אצלו לליל הסדר, וכששאל את הוריו אם הם מסכימים שילך לעשות את הסדר אצל ראש הישיבה, התרגזו מאד ואמרו לו שמקובל שבליל הסדר מסובים כל המשפחה ביחד.

ועתה מסתפק הבעל תשובה מה עליו לעשות, האם ילך לרבו כדי שהוא וילדיו ילמדו ממנו יראת שמים וקדושה אבל הוריו יקפידו עליו ויהיה פירוד לבבות. או שמא יסב עם המשפחה ויקיים מצוות כיבוד הורים, ואולי יצא מזה גם קצת קירוב לבבות ויוכל קצת לקרבם לתורה וליראת שמים.

תשובה: הנה אם במצוות נאמר 'חייך קודמים', ומותר אף לעשות קצת תחבולות כדי להשלים את נפשו, כל שכן שאין חייב להקריב את הרוחניות שלו וכל שכן את רוחניות ילדיו כדי להיות עם אביו ואמו שהם גם מצווים בכבודו של מקום, וכל שכן כשאין בזה כיבוד אב ממש, שהרי הם לא רוצים שיאכילם וישקם, אלא רוצים להיות יחד עמו בליל הסדר, ואין זה בגדר מצות כיבוד הורים ממש.

ולכן צריך לעשות חשבון היכן ירויח יותר מצוות, שאם המשפחות יעשו ליצנות והילדים ינזקו מכך, יקיים את הפסוק "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו", כי הליצנות תדבק בו ובבניו חלילה.

אולם אם יש בזה כיבוד הורים ממש וגם יוכל לקרבם לתורה ולמצוות, ואין שם חבורת לצים אלא רוצים לשמוע את ההגדה מפיו, ויש סיכוי שיוכל לקרבם, ילך להסב עם אביו ואמו, אף שלא תהיה לו התעלות רוחנית, כי עצם מצות כיבוד אב ואם גדולה מאד גם כשאינה מתלוה עם עליה רוחנית שנראית לעין. ע"כ. ודי בזה למבין.

ריקודי תערובת

ב. בעל תשובה שהוזמן לחתונה מעורבת של קרובי משפחה, וחושש שאם לא ילך יגרם מחלוקת במשפחה, ילך לאולם ויהיה נוכח רק בשעת החופה [באופן שלא יתערבב בין הנשים], ומיד בגמר החופה יעזוב את האולם, ובכך יצא ידי חובת שמים, וגם כיבד את קרוביו שנוכחו לראות שהגיע לשמחתם.

וכמו כן, כאשר האב מבקש מבנו לבוא לחתונה מעורבת של אחיו, יבוא הבן רק לחופה, ומיד לאחר מכן ילך וישוב לביתו, ואינו רשאי לשהות שם בזמן הריקודים.3

ומכל מקום, יש להקל לבנות חרדיות לשהות בחתונה מעורבת, ואם יכולות לצאת משם מיד לאחר החופה, טוב ונכון שיעשה כן.*3

3. ראה במה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ה (עמוד רטו), ובחלק ו (עמוד צה). ועיין בספר ילקוט יוסף (כיבוד הורים חלק ב עמוד רנב).

וכתב בספר בינה ודעת (עמוד שסה) שאף על פי שמצוה גדולה לשמח חתן וכלה, מכל מקום אין מצוה לשמח חתן וכלה שאינם שומרי מצוות, כמבואר בתשב"ץ קטן (סימן תסה). ומלבד זאת, הנמצא במקום אשר יושבים בו בתערובת גברים ונשים [וקל וחומר אם רוקדים שם במעורב שאין לך פריצות גדולה מזו], לא ימלט מראיות אסורות, ולכן אין להשתתף בשמחה מעורבת, ולא עוד אלא שנוכחות באירוע זה של אדם הנראה חרד לדבר השם, גובלת לעיתים בחילול השם, ואם נחוץ הדבר ללכת מסיבה משפחתית וכדומה, יעשה שאלת חכם.

והביא שם את דברי רבינו החפץ חיים בספרו 'גדר עולם' שכתב: פלא בעיני על המחותנים, שכל ישעם וחפצם לראות את בניהם חיים חיי שלום, ויצא מהם דור ישרים, ויזכו לעושר וברכה מה', וכן תקנו חז"ל שבע ברכות לזוג שיחול ברכת ה' עליהם, על ידי שיהיה כבודו יתברך שוכן ביניהם, וכמו שכתוב "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

אולם כל זה דווקא אם נעשית החופה והשמחה כרצון ה' יתברך. אבל אם משמחים באופן של פריצות השנאוי ומתועב אצל הקב"ה, כי הקב"ה שונא זימה, ונאמר "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך", הרי שאין השראת שכינה במקום זה, ואם כן, לא יועילו הברכות שמברכים אותם בזמן שעוברים על רצון השם, וכל שכן באופן שמרקדים ביחד. וכיון שהזוג נשאר בלי ברכת השם, מה יש לקוות משלומם וטובתם, ולכן יבקשו עצות ותחבולות שלא יבואו לידי זה, ובזכות שמשתדלים לקיים רצון ה', יזכם ה' יתברך לראות מבניהם דור ישרים. ע"כ דב"ק.

*3. כן כתב בספר הליכות בת ישראל (עמוד עמוד ק) בשם חכם בן ציום אבא שאול זצ"ל, והוסיף, שאם יש חשש שיזמינו אותן לרקוד ויתביישו לסרב, אז אסור להן לשהות שם. וברור.

להביא ילדים לחתונה מעורבת

כאן המקום לעורר, דהנה לפעמים קורה שההורים דורשים מבניהם שיביאו לאירוע את הנכדים, כדי שישמחו גם הם, וגם כדי לא לעשות פירוד וקֶרע בין המשפחות. וצריך לדעת שיש לשמור על הילדים שלא יבואו למקומות אלו, בפרט כשאי אפשר לשלוט עליהם שלא יסתכלו על ריקודי התערובת ועל הפריצות הנוראה השוררת באולם, וכמו שהזהרנו לעיל לגבי הליכה להוריו כשיש להם מכשיר טלויזיה בבית.

וכן כתב להזהיר בספר אום אני חומה (עמוד טל), שיש להקפיד שלא ללכת עם ילדים קטנים למקומות שנמצאות שם נשים שלבושות בלבוש בלתי צנוע, מפני שילד קטן אינו יכול לשמור עצמו מלהסתכל, ויש בזה היזק גדול לנפשו העדינה. וכבר אמר אחד מהדרשנים בימינו בדרך הלצה, שפעם היו רושמים על ההזמנות "נא לבוא בלבוש צנוע", וכיום צריכים לכתוב "נא לבוא בלבוש!!!"

לבטל שיעור כדי להציל מריקודי תערובת

שאלה: תלמיד חכם שהוזמן לחתונה של אחד מתלמידיו שחזר בתשובה, נוכח לדעת שיש באולם מחיצה, ונשאר קצת כדי לשמח את החתן. לפתע ניגש אליו אחד המסובים ואמר לו: ברגע שכבודו יעזוב את האולם, תוסרנה המחיצות, ויחלו לרקוד ריקודים מעורבים. אומנם אם כבודו ישאר באולם, יחלקו לך כבוד ולא יסירו את המחיצות.

כששמע זאת התלמיד חכם, הסתפק מה עליו לעשות, מפני שבדיוק באותו זמן יש לו שיעור קבוע שהוא מוסר לרבים, ואם ישאר באולם, מצד אחד יציל את הנוכחים באולם מריקודי תערובת, אבל מאידך יגרם ביטול תורה לרבים, ואם כן, כיצד עליו לנהוג במקרה זה.

תשובה: בבטאון 'קול ברמה' (גליון 272) הביא הגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א, ראיה לפשוט דין זה, דהנה במסכת חולין (קלג.) מסופר על אביי [שהיה כהן], ומאחר שהיה מסור כל כך לתלמידיו, לא היה עולה לדוכן לברך את העם, מפני שבאותה שעה המתינו לו התלמידים בישיבה, והיו מטרידים אותו מלישא כפיו. ורק בערב כיפור היה עולה לדוכן, כי לא היה לו שיעורים בישיבה.

ומאידך, במסכת סוכה (דף נ"ב) מסופר, שאביי ראה איש ואשה שהשכימו על מנת ללכת לבדם בדרך, וחשש שהם מתכוננים לבצע עבירה, והלך אחריהם דרך ארוכה, ובזבז על כך שעות רבות מזמנו כדי למונעם מעבירה.

אותו אביי שחס כל כך שלא לבטל שיעור לתלמידיו אפילו על חשבון מצות נשיאת כפיים, היה מוכן לבטל הפעם את השיעור, כדי למנוע את השניים הללו מעבירה.

ומכאן ראיה, שגם אותו תלמיד חכם שצריך למסור שיעור תורה לרבים, לא היה צריך לעזוב את האולם, למרות השיעור שהוא צריך למסור לרבים, כיון שאם יעזוב, יחטאו שם כל משתתפי החתונה בריקודי תערובת שהם כידוע בבחינת 'יהרג ואל יעבור'.

אולם יש לחלק ולומר, שכל זה במקרה שמשתתפי השיעור של הרב הם בני תורה, והעדרותו של הרב לא תביאם לידי חטא, וילמדו משהו אחר באותו זמן. אבל אם השיעור נמסר בפני יהודים מסוג כזה שאם הרב לא יגיע, הם ישבו בטלים, ויגיעו לידי חטא, במקרה כזה יש להציל את משתתפי השיעור מחטא של ביטול תורה, ולכן יעזוב את האולם. ע"ש.

ולכאורה יש להעיר על זה ממה שכתב בשלחן ערוך הרב (ה' תלמוד תורה פ"ד סעיף ד), שאפילו תלמוד תורה של רבים נדחה מפני מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, כמו שאמרו על רבי יהודה בר אלעאי כשהיה מלמד לתלמידים, וראה הלוית המת או כלה שהולכת לחופה, היה מפסיק מתלמודו ללוות המת ולהכניס הכלה לחופה. ויש אומרים שאם על ידי שיבטל עכשיו את לימודו לרבים, לא יוכלו להתאסף עוד ללמוד לאחר קיום המצוה, אין לו להפסיק אפילו למצוה מן תורה. ויש חולקים ואומרים שבכל ענין אין תלמוד תורה אפילו של רבים, דוחה שום מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, ואפילו היא מצוה קלה של דבריהם, מאחר שתכלית חכמה, הם מעשים טובים, וכן עיקר. עכ"ד.

וכן תחזה בספר שני לוחות הברית (מסכת שבועות פרק נר מצוה מה) שכתב, שאם אירע לאדם מצוה שאינה יכולה להתקיים על ידי אדם אחר, ואם לא יקיימנה עתה תתבטל המצוה, אף על פי שהוא לומד לרבים, יפסיק באמצע למודו, ואחר כך ילמד לרבים. ע"כ.

ולפי זה לכאורה יש לומר, שמאחר ואותו תלמיד חכם הוא היחיד באותו מקום שיכול למנוע את "מכת הערוב" שעלולה להיות באותו מקום, אם כן, הרי מצוה זו רובצת עליו, וכיצד יעזוב את המקום וילך.

ברם, אולי יש לומר, שבאופן כזה אמרינן שאותם המשתתפים בריקודי תערובת, הרי הם בגדר "הלעיטהו לרשע וימות", ולכן עדיף יותר להציל את משתתפי השיעור מביטול תורה, מאשר להציל מריקודי תערובת. וי"ל וצריך עיון.

ג. בחור שחזר בתשובה, ועומד להקים בית בישראל על טהרת הקודש, והוריו מתנגדים שיערוך חתונה נפרדת, ומאימים עליו שאם יעשה חתונה נפרדת, לא יבואו לחתונה וינתקו עמו כל קשר ולא יתמכו בו כלל, אין לו לשמוע לדבריהם, אלא עליו להתחזק באמונה בה' יתברך שהוא המפרנס היחיד בעולם, והוא הנותן לאדם כח לעשות חיל.[4]

4. על פי המבואר לעיל, וכן כתב בספר אום אני חומה (עמוד תנא). וכבר נתבאר שיש לעשות הכל בחכמה ובתבונה, ולא לבזות את הוריו, אף על פי שהם שונאים את הדרך הישרה שהולך בה. אומנם אינו צריך להיכנע להם בדברים שהם נגד דעת תורתנו הקדושה.

ה' יתברך לא מגיע לחתונה מעורבת

ולעת כזאת ראיתי בספר כרם ראובן (עמוד צז) שכתב תוכחת מגולה לאדם המוותר חלילה על רצון ה', מפני רצון חבריו או קרוביו ואנשי סביבתו, כגון כשחוגג את נישואיו בחתונה מעורבת וכיוצא בזה.

משל למה הדבר דומה, לבן שאביו גידלו ונתן לו את מזונו ואת כל חפצו כל ימי חייו, וכשהגיע לפרקו, שידך לו כלה כלבבו, ואת כל הוצאות החתונה נטל האב היקר על עצמו וכו'. אלא שבזמן שחילק הבן את ההזמנות, הודיע לאביו כי אינו מזמין אותו לחתונה, ואף יתירה מזו הלך הבן והזמין לחתונה את השונא הגדול של אביו. האם אין זו חוצפה, האם תקובל טענתו כשיטען שעשה את כל זאת מחמת אי נעימות מידידים.

והנה האדם שנתן לו ה' יתברך את חייו, ואת מזונו, בריאותו, פרנסה, כלה וכו', לפתע כשמגיע החתן לפרק "האיש מקדש", מזמין הוא את כולם ל"חתונה מעורבת", ובמילים אחרות אומרים לבורא עולם את כולם הזמנו אבל אתה לא מוזמן לחתונה, שהרי בחתונה כזאת אי אפשר לומר ש"השמחה במעונו".

וכן מבואר בזוהר הקדוש (פ' פנחס ריט:) שהקב"ה כביכול לא מגיע לאותה שמחה, ואינו מביא לאותה שמחה את אביו ואמו של בעל השמחה אם נפטרו, אלא שולח לשם מקטרגים, רחמנא ליצלן. אבל אם עושה האדם שמחה בצניעות וקדושה כפי רצון ה'

יתברך, אז מגיע לשם הקב"ה כביכול, ומביא מעולם האמת את אביו ואמו של בעל השמחה אם נפטרו, ומרחיק משם כל שטן וכל פגע רע. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח.

הקב"ה הוא המפרנס היחיד

ודע, שגם אם ההורים מאיימים שלא יתמכו בו לאחר החתונה, אין לו לחשוש מכך, משום שהפרנסה והכלכלה הם בידי ה' יתברך, וכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה (ביצה טז.), ואין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח:), וההורים הם רק שליחים של הקב"ה כדי לפרנס את ילדיהם, ואם הוריו ימנעו מלעזור לו עקב זה שהוא הולך בדרך העולה בית אל, הרי שלוחים רבים יש למקום כדי לעזור לו. ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו.

וכאן המקום להזכיר מה שכתב הגאון רבי שלום משאש בשו"ת שמש ומגן (חלק ב עמוד שכה) מעשה נפלא, באחד שהיה עני מרוד ומטופל בכמה נפשות, ובנוסף לכך גם לא היה יודע לקרוא ולכתוב. אשתו נתנה לו עצה ללכת להיות שמש בבית הכנסת, וביום שבת כל העולים לתורה מתנדבים תרומה לשמש, ובכך יוכל להתפרנס.

הלך השמש ביום שישי לבית הכנסת הגדול, והציע להיות שם שמש, ואכן קבלוהו בשמחה. ביום שבת כמעט כל בית הכנסת עלו לספר תורה והתנדבו לו נדבה הגונה, ובה לביתו שמח וטוב לב.

והנה בבית הכנסת היו העולים מתנדבים לא רק לשמש אלא גם לשאר צורכי הקדש. ביום ראשון גבאי בית הכנסת סידר את רשימת כל המתנדבים, ונתן את הרשימה ביד השמש כדי שיגבה את הצדקות.

אבל מיד אמר השמש לגבאי שאינו יודע לקרוא, והגבאי פיטר אותו מתפקידו, וחזר השמש לביתו אבל וחפוי ראש. עזר ה', ואותו שמש פתח חנות מסחר, וה' הצליח דרכו והרחיב את גבולו עד שנעשה עשיר גדול מאוד.

והנה באחד הימים הלך לקנות הרבה סחורה ממקום מסויים, ולאחר שסיכמו על מחיר מסויים, הוציא העשיר את פנקס הצ'קים ונתן לסוחר שירשום את הסכום ויחתום, כי אותו עשיר אפילו את שמו לא ידע לחתום.

תמה הסוחר ואמר לו: כיצד יתכן שיש לך עושר כזה גדול ואינך יודע לחתום? השיבו ואמר לו: ברוך ה' שאיני יודע לכתוב, שאם הייתי יודע, הייתי עד היום שמש בית הכנסת. וזהו בדיוק מה שאמרו: "לא לחכמים לחם". ולכן צריכים ללמוד מזה להתאזר בבטחון עצום, ולדעת כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות.

נגיעה באשה

ד. בעל תשובה שהוזמן לאירוע משפחתי, וניגשה אליו אשה צעירה או מבוגרת, והושיטה לו יד כדי לומר לו שלום, אסור לו ללחוץ לה יד, אף על פי שעל ידי כך יגרם לה צער ובושה. ויסביר לה בנועם, שעל פי תורתנו הקדושה אסור ללחוץ יד לאשה.

ובאופן שברור לו שיאלץ ללחוץ יד לאשה, כגון במפגשים משפחתיים וכדומה, כדאי שיאחוז ביד אחת כוס עם משקה, ובידו השניה יחזיק בקבוק יין וכדומה, וכשיבואו ללחוץ לו יד, יקוד קידה קלה ויתנצל שאינו יכול ללחוץ להן יד, מפני שידיו אינן פנויות.[5]

5. הנה ידועה המחלקות בין הרמב"ם לרמב"ן לגבי נגיעה באשה לא לשם הנאה, האם הוא איסור מן התורה וחייבים להרג ולא לעבור, או שלא נאמר בזה יהרג ולא יעבור. ועל כל פנים לכולי עלמא יש איסור בדבר, כפי שנתבאר בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ח (עמוד). ע"ש. ולכן ברור שאסור ללחוץ יד לקרובות משפחתו, אף על פי שאינו עושה כן לשם הנאה.

וכן כתב בשו"ת יפה מראה (סימן כה), שאין לתת יד לאשה שהושיטה ידה לשלום, אלא יתנצל שההלכה אוסרת נתינת יד לאשה. ואין לחוש שמא על ידי כך יגרם חילול ה', שיאמרו שהדתיים אין להם דרך ארץ, ובנוסף לכך יגרם בושה לאותה אשה, משום שלא מצאנו שיהיה מותר לאדם לעשות איסור כדי שלא יאמרו שאין לדתיים דרך ארץ וכיוצא בזה, ואדרבה אם יושיט לה יד, הרי זה חילול ה', שיאמרו שחרדי לוחץ יד לאשה. וברור שאין שום היתר שהוא יעשה עבירה בקום עשה בשביל שאותה אשה לא תתבייש. ע"ש.

וכן בקודש חזיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן רכג), שהביא דברי הרב השואל שראה כמה בני תורה ובעלי בתים יראים, שמקילים ללחוץ יד לנשים, בטענה שמותר לעשות כן, כדי שלא להלבין פניה. וכתב שאלו דברים בטלים, שהרי אין נתיר לאדם איסור אביזרייהו דעריות משום שאיזו חצופה פושטת לו יד.

וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ד (קונ' שאלת שלום אה"ע סימן ב) דלית דין זה צריך בושש והדברים ברורים ופשוטים שאין שום היתר לתקוע כף אל כף, מפני שהוא דרך חיבה. וכן תחזה בשו"ת באר משה (חלק ד סימן קל) שכתב, שאין דין זה צריך ראיות, ואיסור גמור הוא בין לו ובין לה, ובין ישראל לישראלית, ובין נכרי לישראלית, ובין ישראלי לנכרית.

והן עתה ראיתי בשו"ת ושב ורפא (חלק ג סימן ריב), שניסה להביא כמה צדדים להקל לבעל תשובה ללחוץ ידי קרובי משפחתו באופן שקשה לו להמנע מכך משום חוסר נעימות, ואף שדעתו נוטה להקל במקום הצורך משום שאינו מתכוון לשם חיבה אלא

לכבוד בעלמא, מכל מקום העלה שם לדינא בשם מורו ורבו שליט"א שיש לאסור זאת בכל גוונא. כיעו"ש.

וראה גם בשו"ת באר אליהו כץ (אה"ע סימן יח) שכתב להיזהר מאוד שלא לנשק את קרובותיו או ללחוץ להם יד, וחוששני שהעושים כן ביום שמחתם וביום הכלולות, בעוון זה תהפך שמחתם לאבל, ויום כלולות ליום קללות. רחמנא ליצלן. ע"ש. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ז סימן לב). והארכנו בזה בס"ד במקום אחר.

ובספר אוצר דינים לאשה (עמוד תשצז) מסופר על מרן הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, שכאשר הוזמן לקבל "פרס ישראל" על חיבורו המדהים "שאלות ותשובות יביע אומר", כשעלה לבמת הכבוד מול מאות צופים לקבל את הפרס, היו בין המכובדים הגברת גולדה מאיר, שהיתה ראש הממשלה, והיא הושיטה את ידה לכיוון הרב, אך הרב הרכין בענווה את ראשו כאומר לה "תודה", ולא נתן לה את ידו. כזה ראה וקדש.

ה. בעל תשובה שאחותו החילונית מתחתנת, וכן בעלת תשובה שאחיה החילוני מתחתן, והמנהג אצלם שקרובי המשפחה מחבקים ומנשקים את החתן ואת הכלה, ואם האח ימנע מלנשק את אחותו, או האחות תמנע מלנשק את אחיה, עלול הצד השני להיפגע ולהתבייש מכך, יש מקום להקל להם לנשק אחד את השני.[6]

6. הנה מרן השולחן ערוך באבן העזר (סימן כא סעיף ז) כתב, שהמחבק או המנשק אחת מהעריות שאין לבו של אדם נוקפו עליהם, כגון אחותו הגדולה ואחות אביו וכיוצא בהם, אף על פי שאין לו שום הנאה כלל, הרי זה מגונה ביותר, ודבר איסור הוא ומעשה טפשים, שאין קרבים לערוה כלל, בין גדולה בין קטנה, חוץ מהאב לבתו ומהאם לבנה. עכ"ל.

ולפי זה יוצא, שאין לאח לנשק ולחבק את אחותו הגדולה, וכן אין לאחות לחבק ולנשק את אחיה הגדול, מפני שמרן התיר לאיש קירבה רק לאמו, ולאשה קירבה רק לאביה, אבל לא לשאר קרובים בין אם הם צעירים ובין אם הם מבוגרים. וראה בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב סימן ב) שהאיסור לנשק אחותו חל מהיותה בגיל שלוש שנים ויום אחד. ע"ש.

אולם טוב עין יראה בשו"ת שמע שלמה חלק ב (אהע"ז סימן יב), שהביא דברי השלחן ערוך הנ"ל, וכתב שעדיין יש מקום לדון באותם עדות שכבר נתפשט אצלם דבר זה לחבק ולנשק דודים ודודות זקנים, ומעולם לא שמענו שיעלה בדעתם איזה הרהור, כי כבר הורגלו בכך, עד שנעשה להם כמו שמנשקים את ההורים ממש, וזה נפוץ ומקובל עד כדי

כך שאם אחד נמנע מזה, זה פוגע ומעליב, ובודאי שזו הסיבה שישנם הורים שמבקשים מבניהם לנשק את הדודות, ואין למחות בהם, ויכונו את לבם לשם שמים.
ואף על פי שבדורות האחרונים לא ראינו ולא שמענו שיקלו בזה אפילו גדולי החסידים, ואדרבה כל הגדול יותר פרוש יותר, וכנראה שראו למיגדר מילתא לפי ירידת הדורות. מכל מקום, דברים שנהגו בהם והתפשטו בקרב עדת ישראל, והם מבוססים בהלכה, הנח להם לישראל במנהגם. ע"ש. ועל פי זה יש מקום להקל בנידון דידן.
וכן תחזה לגאון רבי שלום משאש בשו"ת שמש ומגן (חלק א סימן יח) שכתב, שהיום נתפשט המנהג שמנשקים את האחות, משום שלא עלה על דעתם שיש בזה חיבת עריות, אלא רק אהבת קירבה דוקא. ע"כ. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חלק ב (יו"ד סימן קלז).
ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט סימן ער) נשאל מבעלת תשובה, שאחיה אינו שומר מצוות, ומתכונן להתחתן, והמנהג אצלם שהקרובים מחבקים ומנשקים את החתן, ואם יראו שהיא נמנעת מלנשקו, עלול להיות בעיות בשלום המשפחה, כיצד עליה לנהוג. ופסק, שאם יכולה להסביר לחתן ולבני המשפחה שהיא שומרת מצוות ואסור לה לנשק את אחיה, תעשה כן. ואם חוששת שהדברים לא יעזרו, יש מקום לצדד להקל בזה. ע"ש.
והן עתה ראיתי להרה"ג ר' חיים כסאר זצ"ל בשו"ת החיים והשלום (עמוד פא) שנשאל על מה שנהגו קצת מהמוני העם שהנשים נותנות יד לקרוביהן ומנשקים זה את זה, האם הדבר מותר. וכתב, שהפוסקים החמירו שלא לעשות כן, ולפיכך צריך להודיע להן שלא יעשו כן. אולם כל זה באופן שידוע לו שיקבלו דבריו, אבל אם יודע שלא יקבלו, מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידים.
ואדם שבאה קרובתו מרחוק ורצונו ללחוץ לה יד, אצלנו התימנים מרחיקים עצמם מזה, שמא יבואו לידי חיבוק ונישוק או לידי הרהור. ומה שהעידו המקלים שנהגו להקל בזה, היינו דווקא בקרובות שאין לבו נוקפו עליהן, כגון אחותו וכדומה, שאז נוהגים ללחוץ יד לקרובות, אבל לא לחבק ולנשק. ע"כ. וראה בשו"ת בתי כהונה (ח"ג סימן יב), ובשו"ת באר אליהו כץ (אה"ע סימן יז).

ו. אדם שהיה רגיל לנשק את חמותו באירועים משפחתיים וכדומה, וכעת חזר בתשובה, אין לו לנשקה וגם לא יתן לה שתנשק או תחבק אותו, משום שדינה כדין כל העריות האסורות עליו בחיבוק ונישוק.[7]

7. ראה מה שכתבנו בזה בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ח (עמוד צג).

לנשק אמא חורגת

ומענין לענין באותו ענין, כתב בספר מעשה איש (חלק ג עמוד כו), מעשה בבן ישיבה שנתייתם בקטנותו ונאסף למשפחה אחרת, ולא ידע כלל שאותה שגידלה אותו איננה אמו יולדתו, וממילא היה נוהג עמה כבן עם אמו, והיו מתנשקים בהיפרדו לצאת לישיבה וכשהיה חוזר מהישיבה.

יום אחד נתגלה לו הסוד שאותה אשה אינה אמו, ומאוד לא נעם לו שגם האשה שגידלה אותו תדע מזה שנודע לו שאינה אמו, וכנראה חשש לעוגמת נפש גדולה אצלה, ובא לשאול את מרן החזון איש האם מותר לו להמשיך כמנהגו עמה כדי שלא תרגיש שהוא יודע את האמת. והשיב מרן: שאינו יודע היתר לזה! וכן כתב לאסור בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן תשעד).

בגדים שאינם צנועים

ז. ישנן בעלות תשובה, שבעבר היו לובשות בגדים שאינם צנועים, וכעת זכו להתלבש בצניעות הראויה לבת ישראל, ולכן רוצות להעביר את הבגדים הלא צנועים לחברות או לקרובות משפחה שהולכות עם בגדים אלו, ויש להודיעם שאסור לעשות כן, מפני שמכשילות אותן באיסור חמור.

ועל כן, מוטל עליהן לקרוע או לשרוף את אותם בגדים, כמו ששורפים חמץ בפסח, ואין בזה איסור "בל תשחית".[8]

8. על פי המבואר בשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן סז) שיש בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, אף אם בלאו הכי אותה אשה הולכת עם בגדים לא צנועים, ורק באופן שיש אפשרות ללבוש את הבגד בהיתר, כגון שמלה ללא שרוולים שאפשר ללבוש מתחתיה חולצת סרפן וכדומה, יש להקל בזה. כיעו"ש. וכן כתב בספר הליכות בת ישראל (פרק ד עמוד עה), שאפילו בהפסד מרובה, אין למכור או לתת בגדי פריצות לבת ישראל. ע"ש. וראה בספר ואין למו מכשול חלק א (עמוד קצה).

האם יש איסור בל תשחית בקריעת בגד לא צנוע

וראה בשו"ת תורה לשמה (סימן ת) שנשאל מאדם שקנה חתיכת משי נאה מהשוק, ונתן לאשתו שתעשה מזה בגד לעצמה, ועשתה בגד ולבשה אותו, אך הבגד היה קל מאוד ושקוף, וכל המלבוש התחתון נראה ממנו לחוץ לעיני הכל, והבעל היה לבו נוקפו על זה, משום שאין בבגד זה צניעות כלל, ובפרט כי רואה שהכל תולים עיניהם בבגד זה כאשר אשתו לובשתו, ומיחה באשתו שלא תלבשנו, אך מחמת שהוא ערב לה הרבה, לובשתו לפעמים ואינה שומעת לו, האם מותר לבעל לשרוף הבגד בלי שתרגיש אשתו, ולא יבוא לידי מחלוקת וקטטה. או שמא יש לחוש לאיסור בל תשחית.

והוכיח שם להתיר זאת, כפי שמצינו במסכת ברכות (דף לא.) שמר בריה דרבינא עשה חתונה לבנו, וכשראה שהחכמים מתבדחים יותר מדאי, לקח כוס יקרה ששווה ארבע מאות זוז, ושבר לפניהם והתעצבו על כך.

נמצא שבאופן שהוא מתכוין להשחית לשם מצוה, אין בזה משום בל תשחית. ולכן כיון שרצון הבעל לשרוף את הבגד כדי להפריש את אשתו מאיסור, ודאי שהדבר מותר, אך יעשה זאת בצנעה ובחכמה, באופן שלא תרגיש אשתו שהוא עשה זאת, כדי שלא יבואו לידי קטטה ומריבה. ועל כן יעשה הכל בחכמה ובתבונה. ע"ש.

ונראה להוסיף ראיה להיתר זה, ממה שמצינו במסכת ברכות (כ.), שרב אדא בר אהבה ראה אשה אחת שהיתה לבושה בבגד לא צנוע, והיתה הולכת בשוק. חשב רב אדא שבת ישראל היא, ולכן קרע מעליה את הבגד שלבשה. לבסוף נודע לו שהיתה גויה, וחייבוהו לשלם לה ארבע מאות זוז. ע"כ. ומוכח שלא חשש לאיסור בל תשחית, מפני שהתכוון להפרישה מאיסור.

ועל כל פנים, למדנו מדברי הרב תורה לשמה, שכל ההיתר לקרוע בגדים לא צנועים לאשתו, היינו דווקא כשלא יגרם לו על ידי כך מריבה ומחלוקת בביתו עם אשתו, אבל אם עלול להיגרם ריב בין בני הזוג, אין לבעל להשחית את בגדי אשתו. והוא הדין שאין לסלק את הטלויזיה מתוך ביתו נגד רצונה של אשתו, ויש לשקול כל דבק בשקל הקודש, ויעשה לו רב ויסתלק מן הספק.

ח. קהל שרוצים להביא לבית הכנסת מרצה מכירה מערכים, כדי לחזק את בנות ישראל שעדיין לא זכו ללכת בצניעות ולשמור על הקדושה, ויש חשש גדול שיבואו נשים רבות עם בגדים פרוצים לבית הכנסת, יש מקילים בזה. וראוי ונכון לערוך הרצאה זו באולם ולא בבית הכנסת.[9]

9. הנה אין ספק שאין להיכנס סתם כך בלבוש לא צנוע לבית הכנסת, שהרי מצווים אנו לנהוג כבוד בבית ה' ולהיכנס לשם באימה וביראה, כמבואר בשולחן ערוך (או"ח סימן קנא סעיף א), ובודאי שלבוש שאינו צנוע הוא ההיפך הגמור של מורה בית הכנסת. וראה בשו"ת משנת יוסף (ח"ד סימן טז) שאסר למנקה הגוי להיכנס לבית הכנסת עם מכנסיים קצרות ללא חולצה. ע"ש.

אולם מאחר ובנידון דידן כל המטרה היא לכנס את בנות ישראל כדי לקרבן ליהדות ולחזקן בלבוש צנוע, הרי זה בכלל עת לעשות לה' הפרו תורתיך, ובכלל מה שאמרו חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ולכן יש מקום לומר שאפשר להקל לכנס בנות אלו לבית הכנסת.

וכן ראיתי שכתב בספר חשוקי חמד (בבא קמא עמוד ערה), שאף שנצטוינו על מורה מקדש ואין ספק שלבוש לא צנוע הוא ביטול המורא מקדש, מכל מקום הרי אם נזכה לקרב את אותן בנות לדרך הישרה, הרי עושים בכך נחת רוח לבורא עולם, ומרבים כבוד שמים.

וכן הורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, והביא ראיה לכך ממה שפסק בשלחן ערוך (יו"ד סימן רפב ס"ג), שאם היה הולך ממקום למקום, והיה עימו ספר תורה, יניח את הספר תורה בשק וינחנו על גבי חמור. ואם היה מפחד מפני גנבים, מותר לרכוב על השק שהספר תורה בתוכו.

הרי לפנינו שמותר לבזות את הספר תורה ולרכוב עליו כדי להצילו מבזיון. אם כן, יש מקום לומר שמותר להכניס את הנערות לבית הכנסת אף שיש בזה בזיון לבית ה', וזאת כדי להציל את הספר תורה מידי אותן נערות שלא יבזו אותו ואת מצוותיו, ואין לך חלוקת כבוד גדולה לתורה מאשר לשמור את מצוותיה.

אומנם דעת הגאון רי"ש אלישיב להחמיר בזה, וכן כתב בשמו בספר ברכי נפשי (ח"ג עמוד תלא). ואמר לי מורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף שליט"א, שאכן ראוי לכתחילה לערוך כנסים אלו באולם ולא בבית הכנסת. ויש לעשות בזה שאלת חכם.

ט. בעל תשובה שרצונו לשמוע מנגינות שלא נעשו על טהרת הקודש, כגון 'טרנסים', ושירים של זמרים גויים, אפשר להקל לו בזה [אף על פי שהשיר מורכב ממילים שאינן לפי רוח התורה], באופן שאינו מבין את המילים של השיר.[10]

שמיעת שירים שלא נעשו על טהרת הקודש

10. כן מתבאר ממה שכתב בשו"ת יחווה דעת (חלק ב סימן ה), וכן כתב להקל בשו"ת דברי בניהו (חלק ו סימן כא), וכמובן שכל זה באופן שאין המנגינות מורכבות עם מילים, או שיש מילים בשפה זרה שאינו מבין את משמעותן, ואין המנגינה מביאה אותו להרהור עבירה וכדומה.

ועל כל פנים, כל ההיתר הוא דווקא לאותם בעלי תשובה שעדיין לא נעשו חרדים לדבר ה', והם בראשית דרכם, ולכן יש להקל להם בזה. אבל ברור שכל החרד לדבר ה', יש לו להמנע משמיעת שירים של גויים וכדומה, וכפי שכתבו להזהיר כמה אחרונים, וראה בשו"ת יפה נוף (פנחסי סימן פז).

ולך נא ראה בספר שערי נחמה (עמוד קל) שהביא בשם הגר"ש ואזנר שליט"א, שנשאל האם מותר לנגן בחתונות שירים של אלילי הזמר "החרדים", שהם בדרך כלל שירים של חוצפה ופריקת עול עם מילים של קודש.

והשיב, שחייבים להתרחק מזה, כי מערבים פסול בכשר, ונעשה הכשר גם כן כשירי החול. ועוד האריך בגנות השירים המודרניים, אף שהם דברי קודש, היות שהם בסיגנון פראי ורועש בחוצפה וברעש כדרך השירים החילוניים, והנושא חמור מאד. ובזה ביאר את מה שכתוב בתהלים: "זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו" בלשון כפול, להורות לדורות, כי לא הותר לזמר אלא רק לכבוד ה' אלקים חיים ומלך עולם.

לכן השוכרים תזמורת לחתונה וכדומה, יש לסכם עימהם מראש לא לנגן נגינות רועשות ופרועות, אשר מקורן מהרחוב החילוני או מהגויים, אלא שהשמחה תשא אופי עדין, והמנגינות יהיו יהודיות ושקטות כפי שהמעמד מחייב, שהרי חתונה ושאר שמחות מצוה הן להשרות השכינה בישראל, ומן הראוי לשמוח בהם בהתרוממות הנפש.

וגדולי ישראל אף יצאו על זה במכתב, כפי שהודפס שם בזו הלשון: היות כי נפרץ לאחרונה, אשר בשמחה של מצוה מביאים בעלי שיר המנגנים שירים הלקוחים מן הנכרים ומפורקי עול תורה, ואף מזמרים בצורה ובסגנון המנוגד לדרך ישראל סבא, ועל ידי זה נהפכת השמחה של מצוה לשמחה של הוללות חס ושלום, לכן הננו מזהירים את בעלי השמחה הזוכים להשיא צאצאיהם, להתנות עם בעלי השיר שינגנו אך ורק שירים אשר מקורם טהור, הנהוגים בין יראי ה'. וגם אופן וצורת הנגינה תהא בנחת ובצניעות, ובל ישמע שיר שאינו ממקור טהור, ואף אם ילבישום על פסוקי קודש ומאמרי חז"ל. כמו כן יש להשתדל לשכור אך ורק אנשי תזמורת יראי ה', השומעים בקול חכמים. ובאו על החתום הגר"ש ואזנר שליט"א, והגר"נ קרליץ שליט"א.

פרק ג' - איסורי עריות

אשה שאינה טובלת

א. בעל תשובה שאשתו אינו הולכת בדרכו, ומורדת בו, וכבר זמן רב אינה רוצה לטבול במקוה מחמת רשעות, אסור לו להתייחד עמה בבית אחד, מפני שעלולים להיכשל חלילה בעבירה.

ואפילו באופן שהבעל יֹשֵׁן בחדר אחר, ואשתו ישנה בחדר אחר, אינו רשאי לדור עימה באותו בית, ויש בזה איסור יחוד, ולכן צריכים הם להפרד ולישון כל אחד בית אחר.[1]

5. כתב הערוך השלחן (יו"ד סימן קפז סעיף צא), שאשה שאין ביכולתה להיטהר לבעלה, תצא מתחת בעלה, כדי שלא יבואו לידי תקלה. וכן כתב בשו"ת ושב הכהן (סימן ל) שאשה שאינה יכולה לטבול במקוה מחמת שיש לה פצעים בגופה, אסור לבעלה להתייחד עמה.

ועל פי זה כתב בשו"ת מהרש"ם (חלק ב סימן קעח), שאסור לבעל להתייחד עם אשתו כשאינה רוצה לשמור טהרת המשפחה, משום דחשיב שאין לו פת בסלו, ועלול להיכשל עימה בהיותה נידה, ולכן אסור לו להתייחד עמה אלא בעדים. ע"ש.

ובשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן רעא) כתב לחזק את דברי המהרש"ם, דאף אם נאמר שאיסור יחוד ממש אין בזה מאחר שכבר בא עליה, מכל מקום מחויב הבעל לעשות לעצמו גדר וסייג, שהרי קרוב לודאי שאינו יכול להעמיד עצמו זמן רב כל כך מפני שאין לו פת בסלו, ולכן עלול להיכשל עימה. ובזה נדחו כל הפקפוקים אשר על הוראת מהרש"ם. ע"ש.

וגם בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ח עמוד קלה) כתב, שאשה שאינה טובלת, אין זה נחשב לפת בסלו, ויתכן שלא יוכל להתגבר על יצרו, ויבוא לידי הרגל עבירה. ע"ש. וכן כתבו בספר נטעי גבריאל (עמוד פא) ובספר מנחת איש (חלק א עמוד עט) בשם גדולי הוראה ובשם הגאונים רבי יהודה צדקה ורבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, שיש לאסור את היחוד עם אשה שאינה רוצה לטבול במקוה מחמת רשעות. וכן הורה מרן רבינו עובדיה יוסף שליט"א שיש לפסוק בדין זה כהמהרש"ם.

וראה בספר ברוך שאמר (שרגא חלק ב עמוד רנד) שאפילו אם הבעל יושן בחדר אחר, ואשתו בחדר אחר, אינו רשאי לדור עימה באותו בית, ויש בזה איסור יחוד. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת עולת יצחק (ח"ב עמוד שכה אות ב), ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנב). ועיין בשו"ת ויען דוד (חלק ה סימן כב) אודות אשה שאמרה לבעלה שטבלה, ולבסוף התברר שלא טבלה ונכשל עימה באיסור נדה, האם נאמנת מכאן ולהבא. ע"ש.

עוון אשת איש

ב. אדם שנכשל בעבירה עם אשת איש, עוונו גדול עד מאוד, ואמרו רבותינו ז"ל, שאדם כזה יורד לגיהנם ואינו עולה משם.[2]

אומנם אם חזר בתשובה שלימה על כך, מתכפר לו עוון זה, משום שאין לך דבר העומד בפני התשובה.[2*]

ועל כן, בעל תשובה שבעבר נכשל בעוון אשת איש או שנכשל בשאר איסורי עריות, אל יתייאש ואל יפול ברוחו, אלא יש לו לחזור בתשובה ולהתמיד בעשיית מעשים טובים בכל כחו, ויעסוק בתורה הרבה שהיא התרופה לכל החטאים, ויתענה כפי כחו.

אומנם אינו צריך להרבות בצומות וסיגופים שונים, מפני שבדורות שלנו ירדה חולשה לעולם, ואין כח לעשות תעניות וסיגופים, ועל כן יעסוק בתורה, ויהיה שמח ביסורים הפוקדים אותו, ושב ורפא לו.3

עונשו של הנכשל עם אשת איש

2. בראשית מאמר יש להבהיר שהבא על אשת איש עוונו גדול מאוד, וצריך תשובה גדולה על כך. וכתב רבינו בחיי (ויקרא ב, י): הנה שלמה צווח ברוח הקודש, שהבא על אשת איש, לא ינקה מדינה של גיהנם, והנוגע בה לא ינקה מעונש הגוף, והוא שאמר במשלי: "הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה? אִם יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה? כֵּן הַבָּא אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהּ".

ומה שהוצרך לשני משלים, כדי לרמוז על שני עונשים - עונש הגוף ועונש הנפש. עונש הגוף לנוגע, הוא שאמר "כל הנוגע בה". עונש הנפש לבא עליה, הוא שאמר "כן הבא אל אשת רעהו".

והמשיל עונש הגוף לבגדים, שהבגדים נשרפים ולא הגוף, כן הגוף נענש אם נוגע באשת איש, אבל לא הנפש. אבל עונש הנפש המשילו לגחלים, שהנפש נענשת בהם בגיהנם, והזכיר באמצע "לא ינקה", כלומר, שלא ינקה מדין של גיהנם אם בא עליה, וכן לא ינקה מעונש הגוף אם נגע בה. ע"כ.

ובספר חיים עד העולם לגאון רבי יעקב חיים סופר זצ"ל (עמוד ב), הביא מה שכתוב בהקדמה לשער הגלגולים, שהבא על אשת איש מיתתו בחנק, ומתגלגל בריחים שנותנים בהם החיטים וטוחנים על ידי המים המגלגלים את הריחים, ושם נידונים האיש והאשה ההיא בסוד "תטחן לאחר אשתי". ע"ש.

מדוע נענשים הילדים להיות ממזרים

דרך אגב, מאחר שהזכרנו את העוון החמור של איסור אשת איש, נזכרתי במה שראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן רטז), שנשאל מכמה בעלי תשובה שהיתה להם טענה, מדוע גבר שחטא עם אשת איש והביא ממזר לעולם, נאסר אותו ממזר לבא בקהל, וכי מה חטא אותו הממזר שצריכים להענישו, וכי משום שהוריו חטאו צריך הוא להענש בגללם.

והשיב על כך, ששאלות אלו הם רק פטפוטי דברים, ואני אשאל לפי שיטתם; נגיד שאחד היו לו הורים חולים במחלה תורשתית, והתחתנו וילדו בנים, ואותם בנים חולים באותה מחלה של הוריהם, וכי תקשה מה עשה הולד הזה שגם הוא חולה, הרי הוא לא עשה שום חטא, ולמה יענש בחולי זה בגלל שהוריו היו חולים? אלא פשוט שהבן יורש מהוריו, וברא כרעא דאבוה.

ואם כן, כמו בגשמיות האב מזכה את בנו במה שיש לו בעל כורחו, כך גם ברוחניות, אם האב צדיק, מוריש לו מצדקותו, ואם האב רשע, מוריש לו מרשעתו, ועל זה וכיוצא בזה

נאמר בספר ירמיה: "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה", והם קוראים לאבותיהם: "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו".

אומנם רבינו הגדול הרדב"ז בספר מצודת דוד, כתב בזה דבר יקר, שהכל במשפט ובמידה, וכך הוא המידה, כי יש נשמות שנתחייבו להתגלגל ולקבל עונשם בעולם הזה עבור חטאם שחטאו בגלגול הקודם. פעמים נתגלגל באדם, ופעמים איש באשה ואשה באיש, ואפילו בבהמה, הכל לפי העונש המגיע לו.

והנה יש נשמות שנתחייבו להיות נכרתים מתוך הקהל, והורים אלו שעשו עבירה כזו [הבא על אשת איש וכיוצא בו], שולחים להם נשמה כזו שנתחייבה עונש שלא לבא בקהל, ונולד להם ממזר. נמצא שההורים מקבלים עונשם שלהם המגיע להם על חטאם, והולד מקבל עונשו הראוי והמגיע לו, ומשפטי ה' צדקו יחדיו. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב הגאון רבי שמעון חיררי בשו"ת שמחת לבו (אהע"ז סימן א) בשם אחד מהקדושים שכתב בענין הגלגולים, שאותו ממזר בגלגול הקודם היה נואף והביא ממזר לעולם, ומגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב, ואותם נואף ונואפת שהם חייבים וחוטאים, נולד מהם ממזר שהוא עצמו בגלגול שעבר נאף והוליד גם כן ממזר, ולכן גם הוא חזר בגלגול ונתרחק מלבוא בקהל. ועל ידי אותם דמעות שישפוך בגלגול זה, יתקן את חטאו שחטא בגלגול שעבר. ע"ש.

האם יש תקנה לנכשל באשת איש

*2. הנה במסכת בבא מציעא (דף נח:) אמרו: כל היורדים לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים, ואחד מהם הוא הבא על אשת איש. ובמסכת סוטה (ד:) אמרו, שכל הבא על אשת איש, אפילו למד תורה, היא תצודנו לדינה של גיהנם.

ואיתא במסכת חגיגה (ט:) על הפסוק "מעוות לא יוכל לתקון", אמר רבי שמעון בן מנסיא, מי שגונב אדם, אפשר שיחזיר גנבתו ויתקן. מי שגוזל אדם, אפשר שיחזיר את הגזלה ויתקן, אבל הבא על אשת איש ואסרה לבעלה, נטרד מן העולם והלך לו [אין לו עוד תשובה, לפי שעשה דבר שאין לו רפואה, שהרי אסרה על בעלה. רש"י].

והיוצא מדברי הגמרא ומדברי רש"י הללו, שמי שחטא ונכשל בעוון אשת איש החמור, אין תשובה מועילה לו כדי לכפר על עוון קשה זה.

וקשה, דהנה איתא במסכת סנהדרין (קז.), ששונאיו של דוד היו מקניטים אותו ואומרים לו: דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה? והיה דוד אומר להם: הבא על אשת איש מיתתו בחנק, ויש לו חלק לעולם הבא. אבל המלבין פני חבירו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא. ומוכח שיש תקנה למי שבא על אשת איש. ועיין במהרש"א (חגיגה שם).

ובאמת ראיתי למרן החיד"א בברית עולם על ספר חסידים (סימן קסז) שעמד בזה, וכתב ליישב, שאם אותו אדם מת בחנק, הרי מיתתו כפרתו. אבל כשלא מת בחנק, אין לו תשובה. וכן כתב הריטב"א, דכשנידון מיתת בית דין, מיתתו כפרתו. ואפשר שכן היא דעת רש"י. אמנם בפסקי תוספות בחגיגה (שם) כתוב: הבא על אשת איש אפשר בתשובה, אך קלונו רב, ומתכפר ביסורין ותשובה גדולה. וזה דלא כדעת רש"י. עכ"ד.

והן עתה ראיתי לרבי יוסף טראני בשו"ת מהרי"ט (חלק ב סימן ח), שנשאל בענין אדם שהוא מוחזק בעירו לכשר, וכל מעשהו באמונה, ובא לפני בית הדין בעירו, וביקש מהם שיראו לו איזה דרך ישכון אור התשובה, כדי שיחזור למוטב ויתכפרו עונותיו, ושאלו ממנו הבית דין: הגד לנו מה פִּשְׁעך ומה חטאתך, כי כפי החטא כן היא התשובה המיוחדת לו. ואמר, שחטא בחטאים גדולים מאוד, ואחד מהם שבמשך שנה היה צד נשים בעולות בעל, והיה משמש ב' פתילות בנר אחד.

והגאון המחבר ז"ל, הביא גם כן את מה שכתבו בפסקי התוספות הנ"ל, שהבא על אשת איש, אפשר לו לתקן על ידי תשובה, אך קלונו ניכר, ומתכפר ביסורין ותשובה גדולה. ע"ש. ומבואר שגם ללא מיתה מתכפר עוון אשת איש על ידי תשובה ויסורים. ועיין בשו"ת שערי דעה חלק ב (ס"ס פא).

וראה למרנא ורבנא הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו גנזי חיים (דף קנ.) שכתב, שמי שחטא עם אשת איש ולא עשה על כך תשובה ותיקון כראוי, מלבד שיורד לגיהנם ואינו עולה, הנה הוא עתיד לטבוע בים רחמנא ליצלן. ע"כ. ומשמע שמועילה לו תשובה ויש לו תיקון על חטא זה. וי"ל. וראה עוד בשו"ת דברי דוד (מילדולה סימן ע). ועל כן, יפנה לחכם שיורה לו את דרך התשובה אשר ילך בה. והוא רחום יכפר עוון.

סיגופים ותעניות לבעל תשובה

3. בספר מדבר קדמות (מערכת ת אות יח) למרן החיד"א הקשה, דהנה אמרו המפרשים, שהשב בתשובה מאהבה מתקבלת תשובתו מיד ללא יסורים, ומה שאמרו רבותינו (יומא פו.) ד' חלוקי כפרה יש, תשובה תולה ויסורים ממרקים, כל זה רק במי ששב בתשובה מיראה. ואם כן, מדוע רבי אליעזר מגרמיזא ורבינו האר"י זצ"ל סידרו כמה סגופים ותעניות לבעל תשובה.

ותירץ, שהתשובה מועילה כדי להינצל מהגיהנם, שהשב בתשובה נחשב לאחר התשובה לצדיק גמור, אמנם המקטרגים שנעשו על ידו מחמת עוונותיו אף שאין להם רשות לקטרג עליו, אבל עדיין על עומדם יעמודו, וכדי למחותם ולבטלם צריך סיגופים ותעניות. עכ"ד.

אומנם בענין סיגופים ותעניות לבעל תשובה, כבר ביארנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ז (עמוד) שבזמן הזה שהדור חלש, אין להחמיר על בעלי תשובה להרבות בסיגופים. וכן כתב בשו"ת זכרון יעקב (מבויסק סימן ד), שיש להקל מאוד בעניני צומות שאינם כתובים, כי לא התענית עיקר אלא רק החרטה ועזיבת החטא, כי בזמן הזה שהדור חלוש מאוד, הוא ממש ספק נפשות להקל בדברים אלו. ע"ש.

וכעת ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א) שנשאל מבעל תשובה אחד, איזה תיקוני תשובה חייב לעשות כדי לכפר על חטאיו, ומדובר באחד שעבר הרבה פעמים עבירות חמורות מאוד.

וכתב, שלדעתו בזמננו אי אפשר להחמיר בזה יותר מדאי, וגם להיפטר בלא כלום אי אפשר, ועל כן העיקר הוא לעסוק בתורה תדיר, ולהתפלל בכוונה, וללמד פושעים לשוב בתשובה, וראוי לו לצום לפחות בחורף ד' פעמים בשנה אם אפשר אחרי טבילה במקוה, ויזכה בסיעתא דשמיא לעולמו.

וראה בשו"ת נודע ביהודה קמא (או"ח סימן לה) בענין סיגופים על חטא שחטא, שמיקל שם בצומות, וכותב שהעיקר הוא ללמוד תורה, ולהידבק בשירות ותשבחות בתהלים, ולהרבות בבכי על החורבן, ודורש גם לצום בחורף ג' פעמים בכל שבוע, ובקיץ כל ערב ראש חודש. ע"ש.

אבל באמת מאז דורו של הנודע ביהודה ועד היום, נחלשו הדורות, והטומאה והנסיונות רבו מאוד ה' ישמרנו, ואין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, בשעה שהרחוב כאש לנעורת בטומאתה, והעיקר ליזהר מעתה מכל חטא, ולהתרחק מהפושעים. ובימי השובבי"ם לא ימנע מלצום, ויתבודד אז ויתחנן לאלקינו יתברך שמו, שירחם עליו, ויאמר ספר תהלים, וכן ירבה בלימוד משניות שמסוגל מאד לנשמה, ויהיה רגיל בטהרת המקוה. וכמובן יקדים לכל זה את התשובה, וישתדל מאד להחזיר פושעים בתשובה, שבזה מתרבים זכויותיו. ע"ש.

תיקון למי שנכשל עם נדה

וראה נא בספר לשון חכמים לרבינו יוסף חיים (ח"ב סימן קכז) שכתב, שהתיקון לעוון נדה, שיתענה יום אחד בלבד, ושאר התעניות יפדה בצדקה. ושם מבואר כל סדר התיקון המתאים לאנשי דורינו אשר כשל כחם להתענות כל כך תעניות.

אמנם כבר כתב מרן החיד"א בכסא רחמים (אבות דר' נתן פרק ל) בשם השל"ה שהביא דברי רבינו האר"י ז"ל, כי כל מה שאמרו הראשונים לעשות סיגופים ותעניות לכפרת עוונות וחטאים, לא נזכרו דברים אלו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו

אומנותו ויודע דעת ויראת ה', תקנתו היא לעסוק בתורה בהתמדה, וביתר שאת, ולא יחלש, ולא יתבטל מלימודו. ע"כ. והו"ד בשו"ת יביע אומר חלק ט (עמוד רכז), והביא לכך עוד סמוכין מדברי הפוסקים, והעיר על דברי רבינו יוסף חיים שהחמיר בזה. כיעו"ש.

מה נחשב תשובת המשקל לבעל תשובה

וגם אתה תחזה בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן נה) שנשאל אודות בעל תשובה אחד שחזר בתשובה, וזכה לשקוד על דלתי התורה והיראה תוך ד' אמות של הלכה, וכבר בנה בית בישראל ונולדו לו ילדים בקדושה, והוא לומד בכולל ויגע בתורה, ומדקדק במצות, וכעת מבקש לסדר לו תשובת המשקל, היות כי עד גיל שמונה עשרה לא שמר כלום, משום שנולד למשפחה רחוקה מן הדת לגמרי ולא ידע מאומה, ואכל נבילות וחמץ בפסח, ואכל גם ביום הכיפורים וכו'.

וכתב הרב המחבר, שקשה הדיבור בזה, שהרי מי יכול לסדר כיום תשובת המשקל, ומי זכה לעשות תשובת המשקל וסגופים נגד פגם הברית, ואוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום תוכחה, והדור חלש בגוף ובדעת, והמעיין בספרי הקדמונים בזה, תסמר שערות ראשו, ואם כן, יפה שתיקתנו, והקדוש ברוך הוא מקבל שבים, והוא מרחם עליהם להורותם דרך תשובה.

והביא שם מרגלית טובה מהספר הקדוש ישמח משה שכתב: בבקר ואני בחלומי, ואלי דבר יגונב, אם כל ימיו עשה האדם עבירה ונשתקע בה, ובאחרונה כשעשאה נתחרט, והלך וטבל ובוכה בכיה רבה בחרטה ועזיבה לגמרי שלא יעשנה עוד, ה' יתברך מוחל לו, ואף שאם עשה רק פעם אחת עבירה לא די לו בזה וצריך תשובת המשקל שיסבול צער נגד הנאה שהיה לו, הכא עדיף טפי, דהתם כיון שלא נשתקע בה לא הוי לו הפרישה מהעבירה צער, כיון שלא הורגל בה, לכך צריך לעשות צער אחר. מה שאין כן זה שרגיל בה מאוד, אין לך תשובת המשקל גדול מזה, שזובח יצרו כמה פעמים, ומחשב לו הצער נגד ההנאה, ועל כזה נאמר "כולו הפך לבן טהור הוא".

ומדברות קודשו יש ללמוד, שכל שכן אדם שנולד מהורים חילונים לגמרי, ולא ידע כלום מדת תורתינו הקדושה, ונשתקע בלא יודעים בכל העבירות שבתורה, והוא כתינוק שנשבה בין הגויים, כאשר אחר כך שעבר עליו רוח טהרה, והרים עצמו משאון מצולת החטאים עד שזכה ללכת ממדריגה למדריגה עד הגיעו לשבת באהלה של תורה, ולעמול בה ולהעמיד בית קדוש בישראל ולדקדק במצוות, זה עצמו נחשב לתשובת המשקל גדול מאוד. ואף שאין למדין מדברי חלומות להלכה, הענין מצד עצמו יראה אמיתי עכ"ד.

מדוע צדיקים התענו והסתגפו ואנו לא

ובספר סיפורי נפלאות (עמוד ח) כתב, ששמע כי הרב הקדוש ר' אלימלך מליז'נסק זיע"א אמר, ששמע כרוז בשמים כי מעתה תענית אינה עוד עבודה. ופעם אחת שאל אותו אברך אחד, הלא הבעל שם טוב זצ"ל התענה הרבה מאוד?

השיב לו רבינו אלימלך: הנה דרכו של הבעל שם טוב היתה, כשהגיע מוצאי שבת, לקח בשקו ששה ככרות לחם וכד מים, והלך למקום התבודדותו, ובכל יום אכל ככר לחם אחד, ושתה מכד מים.

פעם אחת כשהגיע ערב שבת ולקח את השק כדי לשוב לביתו, הרגיש כי השק כבד, וכשפתח את השק נזכר שלא אכל את הככרות שלקח, מחמת שאותו שבוע היה עסוק מאוד בתורה, והתפשט כמעט לגמרי מהגשמיות. וסיים רבי אלימלך, שבאופן כזה ששוכחים מאכילה ושתיה, מותר להתענות, אבל בלאו הכי לא.

וראה בספר אדיר במרום (עמוד נא), ששאלו פעם את הגאון רבי חיים שמואלביץ' זצוק"ל, מה יעשה אדם שנכשל באשת איש או בחילול שבת? אמר להם רבי חיים: או שיעשה לימוד חזק בפלפול התורה, או תפילה שעה בכותל. קודם כל תראה ליצר הרע מי אתה ומה אתה באמת, ואחר כך תעשה תשובה, ואל תאמין למה שמוכרים לך...

האם החוטא באשת איש נחשב לעבירות בין אדם למקום או בין אדם לחבירו

דרך אגב, ראיתי בספר חזון עובדיה (ימים נוראים עמוד רמב) שכתב, שהבא על אשת איש ברצונה, ואסר אותה על בעלה, ואף היא הודתה בפני בעלה שאכן חטאה, וגירשה מביתו, חייב אותו חוטא לפייס את בעלה כדין כל עבירות שבין אדם לחבירו שאין יום הכיפורים מכפר, והרי זה חמור יותר מגזל ממון, שהרי גזל כביכול את אשתו.

וכן מוכח בזוהר הקדוש (פרשת משפטים) בביאור מה שאמר דוד המלך ע"ה: "לך לבדך חטאתי", בגלל שיש עבירות שחטא האדם לקודשא בריך הוא ולבני אדם, דוד המלך העיד על עצמו שחטא רק לפני ה' ולא לבשר ודם. ואם תאמר והרי חטא עם בת שבע, ושנינו שמי שבא על אשת איש מרצונה, אסרה על בעלה, והרי הוא חטא לחבירו (לבעל). אולם אצל דוד לא היה זה חטא, מפני שבעלה של בת שבע נתן לה גט לפני שיצא למלחמה, וכך היו נוהגים לעשות כל אותם שיצאו למלחמה. ע"כ.

ומבואר שהאוסר אשת איש על בעלה, הרי זה עבירות שבין אדם לחבירו, ואין יום הכיפורים מכפר עד שירצה ויפייס את חבירו. וכן כתב הגאון מהרש"ם בספרו דעת תורה (סימן תרו).

ג. אדם שנכשל בעבירה עם אשת איש, הרי הוא אוסר אותה על בעלה, וכשנודע הדבר לבעלה, חייב הוא לגרשה.[4]

אומנם אדם שנכשל בעבר עם אשת איש, וכעת חזר בתשובה ורצונו לתקן את מה שקילקל, אם הוא מהסס וחושש שאם יספר לבעל שנכשל עם אשתו, הבעל לא יאמין לו, אין צריך להודיע לו על כך, ומוטב שאותו הבעל ימשיך לחיות עם אשתו בשוגג, מאשר ימשיך לחיות עם אשתו במזיד.[5]

4. כתב השולחן ערוך (אה"ע סימן קטו סעיף ז): מי שראה אשתו שזינתה, או שאמר לו אחד מקרוביו או מקרובותיה, שהוא מאמינם וסומכת דעתו עליהם, שזנתה אשתו, בין שהיה האומר איש בין שהיתה אשה, הואיל וסמכה דעתו לדבר זה שהוא אמת, הרי זה חייב להוציאה ואסור לו לבא עליה, ויתן כתובה. ואם הודית לו שזינתה, תצא בלא כתובה.

האם לספר לבעל שנכשל עם אשתו

5. בנידון זה עמד גאון עוזינו בשו"ת יביע אומר חלק ב (אבן העזר סימן ב), ותלה זאת במחלוקת הרמב"ם והרא"ש בענין מי שהולך בשוק ורואה כלאים של תורה על חבירו, האם צריך לקרוע לו את הבגד מיד כדי להצילו מאיסור תורה, או שמשום כבוד הבריות יניח לו ולא יקרע את בגדו מעליו.

דעת הרמב"ם, שהרואה את חבירו נכשל באיסור תורה של כלאים, אפילו היה חבירו מהלך בשוק, קופץ וקורעו מעליו מיד, ואפילו היה זה רבו. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יו"ד סימן שג). אולם דעת הרא"ש, שאם היה הלובש שוגג, אין צריך לומר לו בשוק שיש לו כלאים, דמשום כבוד הבריות ישתוק ואל יפרישנו, משום שהוא שוגג. וכן דעת הרמ"א בהגה (שם).

ולפי זה בנידון דידן, לכאורה באנו למחלוקת הרמב"ם והרא"ש, שלדעת הרמב"ם שהרואה את חבירו לבוש כלאים דאורייתא חייב להפרישו אפילו אם יגרם לו מכך בושה, גם בנידון דידן חייב להודיע לבעל שנכשל עם אשתו, כדי להפריש אותו מלהיות עם אשתו שנאסרה עליו מן התורה, אף על פי שנגרם לו מכך צער ועוגמת נפש.

אבל לדעת הרא"ש דחשיב שב ואל תעשה לגבי הרואה, ואינו חייב להודיעו שלובש בגד כלאים אף על פי שחבירו עושה מעשה בלבישת הכלאים ונכשל באיסור תורה, הכא נמי בנידון דידן חשיב שב ואל תעשה, ואין צריך להודיע על כך לבעל, אף על פי שהבעל ימשיך לחיות עם אשתו באיסור.

והנה בשו"ת הנודע ביהודה (מה"ק או"ח סימן לה), פסק לחייב את הנואף להודיע על כך לבעל, ואף הרא"ש מודה בזה, דשאני גבי כלאים שאינו אלא איסור לפי שעה, לכן סבירא ליה להרא"ש שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה לשעה אחת. אבל כאן שהוא עומד באיסור כל ימיו, חייב להודיעו ולהפרישו מאיסור.

ברם, בשו"ת רב פעלים חלק א (אה"ע סימן א) נשאל בנידון זה, והעיר על דברי הנודע ביהודה, דעד כאן לא אמר הרמב"ם שצריך להודיעו, אלא כגון בכלאים שהוא רואה בעיניו שחבירו לובש כלאים. אבל הכא, הרי אינו רואהו שעושה איסור, שהרי אין הבעל בועל את אשתו בפני אותו אדם, ואפשר שאולי אינו בועל את אשתו כלל מחמת איזה סיבה שיש לו שאינו יכול לבעול.

עוד כתב הרב פעלים, שיש כאן ספק נוסף, והוא, שאולי גם אם יודיע הדבר לבעל, לא יאמין לו הבעל ולא יועיל בכך כלום. ואם כן, הרי יש כאן ספק ספיקא, שמא אין הבעל בועל את אשתו, ושמא גם אם יודיענו לא יאמין לו ולא יפרוש ממנה כלל, ולכן שב ואל תעשה עדיף. עכ"ד.

והנה מה שכתב שיש ספק שמא הבעל אינו בועל את אשתו, הוא דוחק גדול, שמכיון שהם דרים יחד כאיש ואשתו, הרי קרוב לודאי שבועל אותה, ואם כן אין כאן ספק ספיקא, אלא ספק אחד, שמא לא יאמין לו הבעל.

אולם יש לצרף לזה ספק נוסף, שהרי כתב הרשב"א בתשובה (סימן אלף רלז), שאפילו אם הבעל מאמין לעד אחד כמו עדות של שני עדים, אם אשתו מכחישתו, אין צריך להוציאה. ולפי זה יש לומר דאיכא ספק ספיקא, שמא הבעל לא יאמין לו שאשתו זינתה, ושמא תבא אשתו ותכחיש את דברי העד, ובאופן כזה מותרת היא לו.

ועוד יש לצרף מה שכתב בשו"ת באר מים חיים (חלק ב סימן ב), שאם אין שני עדים שראו ביחד שאותה אשה מתייחדת עם אדם אחר, אין על הבעל אפילו איסור מדרבנן להיות עימה.

ובהצטרפות כל הני טעמי, יש לומר שהטוב הוא שלא יודיע על כך לבעל, דשמא לא יאמינו, ושמא האשה לא תודה על כך, ואפילו אם יאמין לו הבעל, הרי אין איסור תורה לשהות עם אשתו, מכיון שלא ראו אותה נכשלת עם גבר זר. ולכן אין הבועל מחויב להגיד לבעל שנכשל עם אשתו.

ועוד צד להקל בזה, דאפשר שאף אם יאמין לו אותו הבעל שנכשל עם אשתו, לפעמים יתעכב הבעל מלגרשה מפני כמה סיבות, ויכשל עמה באיסור. הילכך שתיקתו יפה לו

מדיבורו, דלא חשיב אפרושי מאיסורא כולי האי. וכן כתבו בשו"ת אבן ישראל חלק ח (סימן פה) ובשו"ת שבט הלוי חלק ח (סימן רפז), ובשו"ת אשמח בהשם (אה"ע סימן כו). ועל כל פנים, סיים בשו"ת יביע אומר, שאם ברור לאותו אדם, שכאשר יודיע לבעל על מה שאירע לו בעבר עם אשתו, הבעל יאמין לו ויגרש את אשתו ולא יוסיף לחיות עימה באיסור, טוב שיודיע לו על כך, כדי להפרישו מאיסור. כיעו"ש.

זוג שעשו החלפת זוגות וכעת חזרו בתשובה

ומענין לענין באותו ענין ראיתי בשו"ת מחנה ישראל (סימן לט) שנשאל במעשה שבא לידו בזוג נשוי עם שלושה ילדים, שלא הניחו עבירה שלא עברו עליה, ונתעוררו לחזור בתשובה ולשמור ולקיים תורה ומצות, ואת הילדים יכניסו לבתי חינוך חרדים ויקפידו על קלה כבחמורה.

אלא דא עקא, שהם גילו לאותם שמשפיעים עליהם, שבעבר היו מחליפים נשותיהם בהיותם נשואים, והיא זינתה עם גבר נשוי והוא עם אשתו של אותו גבר, וזה היה בהסכמה אחד בפני השני, ואמרו המשפיעים להם, שאם כן, הרי הם חייבם להפרד, כי האשה אסורה על בעלה.

כששמעו זאת אותו הזוג, ענו ואמרו שהכל בטל ומבוטל, ואין הם מוכנים להפרד זה מזה, ואם דבר זה מעכב, הרי נשאר הכל כמקודם ואינם חוזרים בתשובה, כי בשום פנים ואופן אינם רוצים להפרד. והמשפיעים הלכו ושאלו לרב גדול אחד, ופסק שבלי שיתפרדו, אין זו תשובה, והרי זה כטובל ושרץ בידו.

והשאלה נתגלגלה לרב המחבר, וכתב שדעתו שונה מהפסק של אותו גדול, אלא צריך לקבל אותם ולהדריכם בשמירת תורה ומצוות ובשמירת שבת קודש, וטהרת המשפחה, ובהכנסת הילדים לבתי חינוך חרדים, והנחת תפלין, ותפילה ג' פעמים ביום, ובזה שאמרו להם שלפי דעת תורתנו הקדושה היא אסורה לבעלה, יצאו ידי חובתם, ובשביל זה חס ושלום לא יפסידו את כל העתיד שלהם הם וזרעם וזרע זרעם. ואם ידחו אותם מלחזור בתשובה, הרי גם בעבירה הזאת ימשיכו להיכשל. אומנם אם נדריכם בדרך הישרה, יתכן שאחרי שישתרשו ביסודות תורה ואמונה, ויקבע בליבם שזוהי עבירה, הם מעצמם יתפרדו. ע"ש.

ולך נא ראה בשו"ת אדני פז (ח"ד סימן קנב), ששמע שנשאלה שאלה לפני הגרא"מ שך זצ"ל, בזוג בעלי תשובה, שבהיותם חילונים בגדו שניהם זה בזו ברצון, והיפנה אותם הרב שך להגרי"ש אלישיב שליט"א, והתירם על סמך דברי הרש"ש (כתובות ט.), שהבא על אשת איש ואין עדים על כך, אינה נאסרת על בעלה. ומאחר שאותם בעלי תשובה

חטאו ללא עדים, מותר להם להמשיך לחיות ביחד. וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ג סימן תי), בשם הגאון רבי ישראל יעקב קניבסקי זצ"ל.

ד. בעלת תשובה שבהיותה חילונית בגדה בבעלה, אינה צריכה לספר על כך לבעלה, ובפרט עתה שזכתה לחזור בתשובה ולהתקרב לצור מחצבתה, שאם נאסור אותה על בעלה, יש חשש שתפנה עורף לתורה ולמצוות, ותחזור חלילה לסורה.

ותפקידה של אותה אשה להרבות בתשובה ותפילה לבורא עולם, ולבקש שימחל לה על מה שחטאה בעבר. ותשתדל לזכות את בנות ישראל לשמור צניעות וטהרה וקדושה, ובזה תתקן את מה שקלקלה בהיותה חילונית. והוא רחום יכפר עוון.[6]

6. דין זה כבר נתבאר בס"ד לעיל לגבי גבר, והוא הדין לגבי אשה. וכן תחזה בשו"ת יביע אומר חלק ט (אהע"ז סימן י) שכתב, שדורינו זה זכה לבעלי תשובה רבים, יחד עם משפחותיהם. ברם דא עקא, כי כמה מנשותיהם של בעלי תשובה, שגם הן חזרו בתשובה, באו לפני ומספרות בדמעות שליש, שבהיותן חילוניות בגדו בבעליהן, ונבעלו באיסור לגברים זרים, ונפשן בשאלתן, האם חייבות להודיע זאת לבעליהן, ואולי יצטרכו על פי הדין לגרש אותן בגט, ומה יהיה על ילדיהם לאחר הגירושים.

והביא מה שכתב בשו"ת עמק שאלה (אה"ע סימן פג), שבודאי שאין צריך להודיע על כך לבעל ולהפרישו מן האיסור, שמכיון שאינו יודע והוא אנוס, אין עליו שום עונש כלל, ודמי למה שכתב הרמ"א ביורה דעה (ס"ס קפה), שמי ששימש עם אשתו שלא בשעת וסתה, ונמצא דם על העד שלו, דמקרי אנוס, ואינם צריכים כפרה.

הילכך נראה לי שהעיקר כמו שפסק מר חותני הגאון מצאנז בדברי חיים, שאינו מחוייב להודיע לבעל, ולדעתי אסור להודיע לבעל, דשמא לא יאמין לכך, ומן הדין אינו מחוייב להאמין, ואם יודיעו לו, יכול להיות על הבעל דין שוגג ולא אונס, כיון שהיה יכול לחקור ולדרוש אחר מעשה אשתו, ולגלות את האמת. ולכן שב ואל תעשה עדיף. ע"ש.

וזו לשון הספר חסידים (סימן תתשי"ח): אחד בא לפני חכמים, ואמר להם: הודיעוני מה לעשות שתהיה לי תאוה אצל אשתי. ולא רצו להודיעו, כי ידעו החכמים שהיא זונה. ע"כ. ומוכח שעל כל פנים אין צריך להודיעו שאשתו אסורה עליו. והכא נמי לא תודיע האשה לבעלה על העבירה שעשתה בעבר, אלא תשוב בתשובה בכל לבה, ושב ורפא לה. וכן הוא בשו"ת יד נתן (ח"ב סימן נז). וראה בקובץ תשובות (חלק א עמוד שמח).

אשה שנכשלה בעבירה עם גוי ולאחר מכן נשאת לכהן

ובהיותי בזה ראה ראיתי נידון דומה לנידוננו בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יט סימן לז), שבא לפניו מעשה, באשה שזינתה עם גוי לפני נישואיה, ואחרי שחזרה בתשובה נישאת לכהן

ולא ידעה שיש בכך איסור, וכעת שהיא כבר בעלת תשובה, נתגלה לה שהיא אסורה לבעלה הכהן, ועדיין לא גילתה זאת לבעלה, האם יש איזה היתר שלא תגלה לו, מכיון שהדבר עלול לגרום תוצאות נפשיות חמורות לשניהם.

והעלה גם כן שאין להצריך את האשה להודיע על כך לבעלה, ומותרת להמשיך לחיות אתו, משום שעל פי דין אין לנו להאמין לדבריה שזינתה עם גוי לפני נישואיה, אפילו אם נראה למראית עין ולשמיעת אוזן שאומרת זאת דרך וידוי מתוך שהיא בעלת תשובה ומתוך שנודע לה שיש איסור בנישואיה לכהן. וזאת משום שמתוך זה שרק ה' הוא שרואה ללבב, יש לתלות שיתכן שאומרת זאת מתוך שעיניה נתנה באחר [כדברי הגמרא בנדרים (צ:)].

ועוד יש לומר, דמה יועיל אם תגלה לבעלה, מכיון שעל פי דין תורה אין הבעל מחויב להאמין לה [וכך יורו לו אם יבוא לשאול על כך], וזה יגרום איפוא רק לסיבוכים ומשברים בחיים המשותפים שלהם. וכתב שם עוד כמה צירופים להקל בהם, והוסיף כסניף את שיטת המהרשד"ם וסיעתו שסוברים שכהנים בזמן הזה, כהני ספק נינהו, וממילא אין להם איסור לחיות עם אשה שנכשלה עם גוי. ע"ש.

עונשה של אשת איש שחטאה ולא חזרה בתשובה

דרך אגב, רציתי להעתיק כאן את דברי קודשו של רבנו בחיי ז"ל בספר במדבר (פרק ה פ' י"ז), בענין עונשה של אשה סוטה, שכאשר הכהן רוצה לבודקה, נאמר: "וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי חָרֶשׂ", ונותן בתוכו עפר מקרקע המשכן, ולאחר מכן משקה אותה.

וכתב הרב: ואם תשכיל היטב במה שאמר "בכלי חרש", תמצא שיש בו רמז, שלא תזכה אשה הסוטה לקום בתחיית המתים, אלא תהיה כחֶרֶשׂ הנשבר שאין לו תקנה, ואם זנתה, תאבד מן העולם הזה והעולם הבא, שהמזנה תחת בעלה, הרי היא כמי שעובדת לשתי רשויות.

ועל כן אמר בכלי "חרש", ולא אמר בכלי זכוכית, שהזכוכית שנשברה יש לה תקנה על ידי נפיחה, והמתים עתידים לחיות קל וחומר מזכוכית, שכמו שלזכוכית יש תקנה גם להם תהיה תקנה. מה שאין כן כלי חרס שנשבר אין לו תקנה. ע"כ דב"ק. וכמובן שכל זה כשלא עשתה תשובה בחייה כנזכר לעיל.

ה. מי שנכשל באיסור עם אשת איש, והתעברה ממנו, וכעת נודע לו הדבר ורצונו לחזור בתשובה, אבל קשה לו לקבל שיהיה לו בן ממזר, וגם יכול להישבר נפשית בגלל הבושה שתגיע לו כשיודע הדבר לרבים. וכן אשה שהתעברה מגוי, וכעת רצונה לחזור בתשובה ולהפיל את העובר, יפנו לחכם שיורה לו כיצד לנהוג.[7]

7. בספר שלחן המערכת למורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף (חלק א עמוד צב), הביא מעשה שהיה באחד שחזר בתשובה, וסיפר שנכשל עם אשת איש והתעברה ממנו, ומרן שליט"א פסק להתיר לו להפיל העובר [שהוא ממזר] בתנאים מסוימים, מפני שהיה בדבר צער ובזיון גדול למשפחה, ועוד כמה חששות. וכיוצא בזה היה ברווקה שהתעברה מגוי, והיה חשש שתמשך אחריו למקומו, ומרן שליט"א פסק שאם היא רוצה לעשות הפלה, יש להעלים ממנה עין, ולא התיר זאת בפירוש. ע"כ.

וראה בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קצה) שנשאל אודות בת ישראל שנתעברה מגוי, והיא רוצה להפיל את הולד, האם נתיר לה או לא. ובתחילה צידד להחמיר בזה מאחר שהולד כשר דישראל הוא. אומנם אם על ידי מניעת ההפלה יגרם שלא תשוב האשה לעמה ולאלוקיה, הייתי מעיין בזה עוד פעם כדי להקל, ובפרט אם היה הנידון לפני ארבעים יום להריונה. ע"כ.

ובשו"ת ישיב יצחק (ח"ב סימן מ) נשאל בדין ישראל שבא על הגויה, ונתעברה ממנו, האם מותר לבועל לומר למעוברת שתפיל את העובר. והשיב, שאם העובר הוא לפני ארבעים יום להריונה, יש להתיר זאת, כיון שאין בו חיות כלל, ואינו בכלל עובר. ואם הוא אחר ארבעים יום, ויש חשש שאם לא יתירו לו לומר לה להפיל, ידרדר מצבו הנפשי וידרדר ביהדותו, יאמר לגוי שיאמר לרופא גוי להפיל את העובר. ע"ש. ואכמ"ל.

פרק שמירת הברית

א. עוון השחתת זרע לבטלה, הוא חמור מאוד, ויש אומרים שהוא יותר חמור מאשר להפיל עובר מבטן אמו.[1]

אומנם בעל תשובה שחטא בעבר באיסור הוצאת זרע לבטלה, וכעת רוצה לתקן את מה שפגם, יתוודה ויתחרט בכל לילה קודם שינתו על חטא חמור זה, ויאמר בפה מלא שמצטער על מה שחטא, ומקבל על עצמו שלא ישוב לחטוא בחטא זה כל ימי חייו.

ובנוסף לכך יש לו להרבות בלימוד התורה, ולשאת אשה בהקדם האפשרי, ולחזק אנשים אחרים בשמירת הברית. וה' יתברך יקבל תשובתו ברחמים, ויסיר עוונו וחטאתו תכופר.[1*]

חומרת איסור השחתת זרע

1. הנה כבר הארכנו בס"ד בענין איסור זה בספר ואין למו מכשול חלק ה (עמוד) וכתבנו שם בשם הפוסקים, שאיסור הוציא זרע לבטלה, חמור מכל העבירות שבתורה. ויש אומרים שהמוציא זרע לבטלה, חייב מיתה. והפוגם בבריתו, בא לידי עניות, ולידי מחלות וצרות רבות. רח"ל. ואותם אנשים שמנאפים ביד ומוציאים זרע לבטלה, לא די

להם שאיסור גדול הם עושים, אלא שבנוסף לכך חייבים הם נידוי. וחכמי הטבע מצאו על ידי זכוכית מגדלת, שבטיפת זרע, יש את כל צורת האדם, ולכן המוציאים זרעם לבטלה, כאילו הרגו נפש מישראל, ועליהם נאמר: "ידיכם דמים מלאו".

וראה זה חדש בחידושי המהר"ל מפראג בספר באר הגולה (דף טו:), שההורג אדם, אינו גובר על התחלת ההויה אלא על ההמשך, אבל המשחית זרעו שהוא התחלת הויה, חמור יותר, והוא כמביא מבול לעולם, שבא לעקור ההויה משרשה. ע"ש.

וכן תחזה בשו"ת ארץ צבי פרומר (חלק א דף סה.) שהביא דברי הרב אבני נזר שכתב על דברי המהר"ל שדבריו ברורים כשמש, והביא ראיה לדבריו מתוספות הרא"ש (יבמות יב:), שעיקר איסור השחתת זרע הוא בתחלת חימום, ולא לאחר שכבר יצא מגופו. כיעו"ש.

וראה עוד בשו"ת שאלת יעבץ (ח"א סימן מג) שכתב, דמה שכתב החוות יאיר (סימן לא) ללמוד דין הפלת עובר מדין הוצאת זרע לבטלה, יש לדחות, דשאני הוצאת זרע לבטלה שמערה לאשפה, ומוסיף בכוחות הטומאה, ומכחיש בפמליא של מעלה, כנודע מטעם חכמי האמת בעלי הקבלה. ע"כ. ומבואר שגם הוא סובר שהוצאת זרע לבטלה חמיר טפי מהפלת עובר. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ד (אבן העזר סימן א). ואכמ"ל.

מעלת לימוד התורה לבעלי תשובה

*1. כן כתב בשו"ת אגרות משה חלק ד (או"ח סימן קטז), וביאר, שעיקר התשובה היא עזיבת החטא, והתעניות והסיגופים אינם מעכבות את התשובה, אלא מסייעות לבעל תשובה לשוב אל ה' יתברך, כמבואר בשו"ת נודע ביהודה (סימן לה), ועל כל פנים ישתדל לצום לפחות בשנה הראשונה של התשובה פעם בחודש וכדומה, כפי מה שמתפשר לו. ע"ש. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שעד).

אולם מי שקשה לו לצום, אינו חייב לעשות כן, אלא ירבה בלימוד התורה הקדושה, וכפי שכתב מרן פאר הדור בשו"ת יביע אומר חלק א (יורה דעה סימן יד) שאין לתעניות וסיגופים שורש בש"ס. ובמדרש רבה פרשת קדושים (ר"פ כה) אמרו: אם נכשל אדם בעבירה והתחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה? אם היה רגיל לקרות דף אחד, קורא שני דפים. ואם היה רגיל לשנות פרק אחד, ישנה שני פרקים. ואם אינו רגיל לקרות ולשנות, ילך ויֵעשה פרנס על הציבור וגבאי של צדקה, והוא חי. ע"ש.

וכבר האריך בזה בשו"ת זרע אמת (או"ח סימן פט), שאפילו החוטא בעבירות חמורות, אין לו לשבת בתענית אם גורם לו הדבר לביטול תורה, ודלא כהרב ראשית חכמה שכתב

שהחוטא בעריות וכיוצא בזה, צריך לקבל עליו יסורים ותעניות אף על פי שיש בהם ביטול תורה.

ומי יתן והיה לבב כל חכמי דורנו שלא להטריח על בעלי תשובה יותר מדאי בסיגופים ובתעניות, אשר לרגלי החולשה האיומה כשל כח הסבל, ולא יוכלו להמלט מחולאים וסכנות חס ושלום, ויש לחוש שמא ימנעו ולא יעשו תשובה. והלא עיקר התשובה היא עזיבת החטא, והתורה אנוני מגנא ואצולי מצלא, ואין לך מדה טובה הימנה, והיא מכפרת אפילו על עבירות חמורות, וכמו שאמרו במסכת מנחות (דף ק"י), כל העוסק בתורה, אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. ע"ש.

התורה מכפרת על עוון פגם הברית

ובמסכת ערכין (טו:) אמרו, שתורה מכפרת על עון לשון הרע, השקול כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. וכמו כן כתוב בזוהר הקדוש, שהתורה מגינה על האדם ומכפרת לו על העוון החמור של הוצאת זרע לבטלה.

ומובא בשאלתות להגאון רבי חיים מוואלוזין (אות לה), ששאלו את הגר"א בענין מי שנכשל בקרי כמעט בפשע רח"ל, מה תקנתו? והשיב, כשעוסק בתורה אין צריך לדאוג כלל. ואף על פי שבתיקונים ובספרי המוסר החמירו מאוד בזה, מכל מקום בסוף המאמר בספר התיקונים (תיקון כא וכב), נמצא דבר טוב למבין, שכתב: אבל אורייתא אורך ימים בימינה, פירוש; שמצלת מן המיתה, ובשמאלה עושר וכבוד, שמצלת מן היסורין הקשים כמיתה. וספרי המוסר לא הביאו סיום זה בספריהם. ע"כ.

ובשו"ת מהרש"ם (חלק א (ס"ס נח) הביא גם כן לשון הזוהר (רות אות יב) שכתב: ואף דעביד עובדין בישין ואוליד בני בישין בסטרא דמסאבא כד אושיד זרעיה לארעא, על ידי חזרה בתשובה שלימה ולימוד התורה הכל ימחל לו. וכתב, שמכאן מוכח, דמה שכתוב בזוהר (פרשת ויחי) דלא מהני תשובה לחטא זה, היינו דווקא בלא לימוד תורה, אבל בצירוף לימוד תורה הרי זה תשובה עילאה. ע"ש.

ואנכי חזון הרבתי בספר אבני האפוד (אה"ע סימן כג) שכתב: ידועים דברי הזוהר בכמה מקומות ובפרט בפרשת ויחי שכתב, שאין עבירה בעולם שאין לה תשובה חוץ ממי שמוציא זרע לבטלה. ואין לך בעל עבירה שלא רואה פני שכינה חוץ ממי שנכשל בעוון זרע לבטלה, שאינו רואה פני שכינה.

והיטב חרה לו על הדברים האלה להגאון יעב"ץ ז"ל, בספרו 'מטפחת ספרים', וכתב שדבריו הם קשים ומרים. האחד, ששולל התשובה על חטא שלא נזכר בתורה בפירוש רק ברמז. וכלל גדול בידינו שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, והרי על ג' עבירות

שהן ביהרג ואל יעבור, וכן כל העבירות החמורות כגון הזכרת שם ה' לשוא שנזדעזע כל העולם כולו, יש להן תשובה, ולזה החטא שלא הוזכר בו אפילו איסור לא תעשה במפורש, וגם אין בו מלקות, לא תועיל לו תשובה?

והן אמת שהתלמוד מחמיר מאוד בעוון מוציא זרע לבטלה, מכל מקום מניעת תשובה לא שמענו חלילה. ומי ישמע לו לדבר הזה, אפילו אם היה אפשר ח"ו שאמרו ה' יתברך בעצמו, אין לקבל גוזמא זו, כמו שאמרו הראשונים בדרך הלצה "כל מה שיאמר לך בעל הבית (הקדוש ברוך הוא) עשה חוץ מצא ממחיצתי".

והנה לפי דברי הזוהר יוצא, שמזכה כל הרשעים הגמורים לראות פני שכינה, ורק מי שהוציא זרע לבטלה שלא הוזכר איסור זה במפורש בתורה, אבד סברו והוא גרוע מכולם. וזה ודאי דבר שאין הדעת סובלו, וגם הדבר נוגד את תלמודינו שמונה ארבעה כיתות שאינן מקבלות פני שכינה, ומוציא זרע לבטלה אינו מהמנין.

ולכן מי יאמין לשמועתו, ולפיכך אני אומר, בטח שאין לשום לב לגוזמאות כאלו, שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם אמר ה', חזקו ואמצו בתשובה ואל ירפו ידכם. עכ"ד. ומפיו לפידים יהלכו.

ברם, לפי האמור, אין מקום להערתו של הגאון יעב"ץ על דברי הזוהר הקדוש, דכבר נתבאר לעיל שגם לדעת הזוהר הקדוש נמחק חטא זה על ידי חזרה בתשובה ולימוד התורה, וכל דברי הזוהר אמורים כשלא חזר בתשובה שלימה ולמד תורה. וראה לגר"ח פלאג'י בספר עיני כל חי (חגיגה ט.).

וכן תחזה לרבינו השל"ה הקדוש (חולין פרק דרך חיים) שכתב: כבר ידעת שעוון גדול הוצאת שכבת זרע לבטלה, ובעל ראשית חכמה האריך בחומר עבירה זו בשער הקדושה מאוד, עד שהעלה בשם הזוהר שכל העבירות שבעולם יש להם תשובה חוץ מזו. והקשה על זה הראשית חכמה, והלא אין דבר שאין לו תשובה, שהרי אפילו מנשה קיבלו הקדוש ברוך הוא וכו', והאריך שם בזה.

וכלל העולה ממה שאמרו שאין לו תשובה, פירוש, שתשובתו קשה עד מאוד, ואין מספיקים בידו לעשות תשובה, מפני שצריך סיגופים הרבה, וילאה בעל תשובה ולא יעשה מה שראוי לעשות, זהו כוונת מה שאמרו "שאין לו תשובה".

ועל כל פנים, איך שיהיה, שמעינן מזה שהוצאת שכבת זרע לבטלה היא עבירה חמורה שסגרו דלתי התשובה בפניו, וצריך להעתיר ולהרבות הפצרות גדולות ולעשות עינויים קשים בגופו עד יפתח הפתח, כי הדלת הננעלת לא במהרה יפתח. ע"כ. ומבואר שעל

ידי תשובה חזקה מועיל לכפר על הוצאת זרע לבטלה גם לדעת הזוהר הקדוש. ובזה הסתלקה לה תמיהתו של היעב"ץ על הזוהר.

מדוע החמיר הזוהר בעוון שז"ל יותר משאר עבירות

וטוב עין יראה לגאון רבי יעקב פרדו בספר אפי זוטרי (אה"ע סימן כג) שכתב, שמדברי הזוהר נראה שכמעט אין תשובה לעוון זה. אולם היות והאמת היא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, שהרי מי לנו גדול ממנשה שהכניס צלם בהיכל, ובכל זאת נתקבלה תשובתו.

אלא אין הכוונה שאין תשובה לעוון זה כלל, אלא שהדגיש הזוהר שצריך לכך תשובה חזקה, ואינו מתכפר לו בקלות. וטעם לחומר עוון זה יותר משאר עבירות, דכל שאר העבירות שבעולם, אם פוגם אבר אחד, אינו פוגם שאר אבריו. אבל עוון הוצאת זרע לבטלה, פוגם בכל אבריו, שהרי יוצא מהמוח דרך חוט השדרה ויוצא מכל אברי האדם כידוע.

ואם כן תיקונו אינו במקום אחד שפגם, אלא פגם בכל העולמות העליונים, וגורם להוליד שדין רוחין ולילין, כמו שאמרו חכמים על אדם הראשון שבהיותו פרוש מאשתו מאה ושלושים שנה, הוליד שדין וכו', וזה מחמת קרי שראה לאונסו, ואם באונסו כך, בפשיעה על אחת כמה וכמה. ע"ש.

התורה מבטלת את המשחית שנוצר משז"ל

והן עתה ראיתי לרבינו יוסף חיים זיע"א בספרו בן יהוידע (סוכה נג.), שביאר דברי הגמרא שם: "אף הוא ראה גולְגולת אחת שצפה על פני המים, אמר לה: על דאטפת אטפוך, ומטיפיך יטופון". דהנה לכאורה המילה 'אחת' מיותר, דמכיון שאמר 'גולְגולת' בלשון יחיד, ודאי שהיתה גולגולת אחת.

וביאר, שהוא לא ראה את צורת הפנים של הגלגולת, אלא הכיר בה שהיא גולגולת של זכר ולא של נקבה, כי הגלגולת של האשה עשויה מעצם אחת, ושל איש עשויה משתי עצמות מורכבות זו על זו, והוא ראה חתיכה אחת משתי העצמות, לכן אמר "גולגולת אחת", ורמז שהיתה גולגולת של זכר.

וכיון שהכיר שהיא של זכר, דיבר עמה דברי מוסר כדי שיקחו השומעים מוסר זה לעצמם, ואמר "על דאטפת אטפוך", פירוש, בעבור השחתת זרע לבטלה שהשחית בידים כמעשה דור המבול, שזה נחשב לשפיכות דמים, לפיכך רצחו אותך, ולכן אתה צף על פני המים, שהזרע נקרא מים, ולכן דור המבול לקו במים, בעבור עוון זה.

אומנם "סוף מטיפיך יטופון", אלו המשחיתים שנבראו מעוון זרע לבטלה, אשר הם קטרגו עליך ועשו לך רציחה זו, גם הם יטופון - הם יִמחו במים שהיא התורה הקדושה המשולה למים. שלימוד התורה מבטל את המשחיתים שנוצרו מטיפות זרע לבטלה. ע"כ.

ומרן החיד"א בכסא רחמים (אבות דר' נתן פרק ל), הביא מה שכתב השל"ה בשם רבינו האר"י ז"ל, שכל מה שתמצא בדברי ראשונים סיגופים ותעניות לכפרת עוונות, לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנותו ויודע דעת ויראת ה', זאת היא תקנתו לעסוק בתורה, ולא יחלש, ולא יתבטל מלימודו. וגם בספרו דברים אחדים (דרוש ז דף כה:) כתב, שתלמיד חכם שתורתו אומנתו אינו צריך לארבעה חילוקי הכפרה, כי התורה מכפרת. ע"כ.

והגאון האדמו"ר מדינוב זצ"ל בספרו בני ישששכר במאמרי תשרי (מאמר ד אות מ) כתב: הרב הקדוש חיד"א ז"ל כתב, שהלומד תורה לשמה, אין צריך לארבעת חילוקי הכפרה. וכיון שפסק כן הרב הגדול החיד"א, בודאי היו לו ראיות, וכוותיה קיימא לן בבית דין של מעלה". ע"כ. וראה עוד בביאור הלכה (סימן תקעא).

תיקון למי שחטא במשכב זכר

והנה לפי מה שכתבנו בס"ד עד כה, נמצאנו למדים שלכל חטא יש תיקון על ידי תשובה ולימוד תורה, ואם כן גם מי שנכשל במשכב זכר רח"ל, וכעת חזר בתשובה, ירבה בלימוד תורה, וזכות התורה תעמוד לו כדי לכפר לו על חטא חמור זה.

וראה גם בשו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן תי) שנשאל מבעל תשובה שעבר עבירה חמורה מאוד שנכשל במשכב זכר, איך יעשה תשובה על זה, והאם אפשר לעשות על כך תשובה, או שמא אי אפשר למחוק עבירה נוראה כזו.

והשיב, שבודאי עבירה גדולה ונוראה היא, אבל אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ולכל העבירות השב בכל לבו וחטאו נגדו תמיד, מוחלים לו, ורחמיו על כל מעשיו, וכמו שאמרו חז"ל המקדש על מנת שאני צדיק גמור אף על פי שהוא רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר תשובה בלבו. הרי דעל ידי ההרהור, מיד נקרא צדיק גמור, אלא שכדי להנצל מן העונשים צריך תשובת המשקל והדבר תלוי בכל אחד היאך שוקלים לו. ע"כ. וראה מה שכתב הרב זמיר כהן שליט"א בשו"ת נזר כהן (אהע"ז סימן ה).

אגרת שכתב רבנו הסטייפלר למי שפגם בבריתו

והן עתה ראיתי במכתבו של מרן הסטייפלר בספר קריינא דאיגרתא (אגרת יב) שכתב: חס ושלום לומר שהמצוות שרשע עושה אינם מצוות, האמת הוא דאפילו מי ששקוע

בחטא הזה הידוע (זרע לבטלה), ועדיין לא עשה תשובה, מכל מקום חייב בכל התורה כולה, ובעבור כל מה שלומד ומקיים, יקבל שכר בעולם הבא כשאר אנשים צדיקים, רק שהשכר יבוא אחרי שיהיה נגמר תיקונו על ידי גיהנום וכיוצא בזה.

ומה שכתבו ספרי היראים שהתורה והמצוות שלו הולכים חס ושלום להסטרא אחרא ר"ל, הוא ענין אחר אשר מי שאין לו מושג בקבלה לא יתפוס ענין זה, והוא, כי כל מצוה ומעשה טוב גורם השפעה מן השמים, ואותה השפעה טובה מסייעתו להצלחה הן ברוחניות והן בגשמיות, וכשהאדם שקוע בחטא הידוע, אזי אותה השפעה הבאה על ידי תורה ומצוות שלו, נחטפת על ידי הסטרא אחרא, וזהו באמת גלות השכינה שכביכול הקדוש ברוך הוא ישפיע הטובה לשונאיו הם כוחות הטומאה.

אבל עצם המצוות והמעשים טובים אינם נגרעים מהאדם הזה כלל וכלל, רק ההשפעה המגיעה לו מחמת התורה והמצוות היא נחטפת. אולם כל זה אינו אלא לפי שעה, כי אחר כך כשהאדם מתקן את החטא הזה, אזי מוציא הוא מהסטרא אחרא את כל מה שגזלו מחלק הקדושה שהיא שייכת לו.

הספרים הקדושים מתוך כוונה לעצור בעד החוטא, כתבו בביאור עצום איך שעל ידי חטא זה נחטפים זכויותיו [דהיינו ההשפעה של המצוות] וקיצרו לבאר צד השני, דהיינו, אף על פי שכמה פעמים נכשל רח"ל, מכל מקום אם לעומת זה הרבה פעמים מנצח ומתגבר על התאווה, אז באותו פעם שמתגבר על התאווה הבוערת בו באופן נורא, הרי הוא ממשיך אור הקדושה על עצמו ועל העולמות באופן קדוש מאוד מאוד, וחלק גדול מאוד מהניצוצות הקדושות [מה שנחטף השפע על ידי הסטרא אחרא] הרי הוא מוציאם ומחזירם לקדושה, ואין לשער גודל רוממות קדושת זה האדם הכובש תאוותו בזמן תוקפו, והוא אז בבחינת יוסף הצדיק.

והכלל הוא: אדם שיש לו מלחמת היצר, ופעמים מנצח ופעמים נכשל, הרי כמו שהחטא נורא ואיום, לעומתו על ידי שמנצח הרבה פעמים, זכותו הוא נורא ואיום מאוד, ויזכה על ידי זה לתקן בחייו את מה שפגם ולהחזיר לצד הקדושה כל הניצוצות הקדושות שנעשקו על ידי עוונותיו ר"ל.

עיקר התיקון לחטא זה הוא התורה ובפרט יגיעת התורה, היינו כשלומד גם בשעה שאין לו תענוג מהלימוד, ולומד רק משום שכן צוה ה' יתברך, כגון שחוזר על הסוגייא הרבה פעמים, או שמייגע מוחו להבין היטב דברי תורה.

הכלל הוא, שמי שמייגע בתורה לשם שמים, ודאי שסוף סוף יזכה לתקן את אשר קלקל ולהתגבר על יצרו, וגם תזכור בשעת תוקף התאוה גודל הזכות הנורא נוראות אשר אפשר להשיג על ידי התגברות התאווה הזאת. עד כאן דברות קודשו. ודי בזה למתבונן.

במה יש להרבות בימי השובבי"ם

בספר מקור נאמן (עמוד קלא) נשאל הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א, במה יש להרבות בימי השובבי"ם, האם בתורה, בתפילה, או בתעניות ובצדקה.

והשיב: בתשובה תפילה וצדקה, וסימניך "אתה תקום תרחם ציון" [ראשי תיבות תת"צ]. בתעניות אין להרבות, כיון שמחלישים את האדם מתורה ותפילה. והרמב"ם בהלכות תשובה לא הזכיר תענית אף פעם אחת, וכן מה שאמרו במסכת מועד קטן (כה.) שרב הונא צם 40 תעניות על שנהפכה לו רצועה של תפילין ובשו"ת הגאונים כתוב שדי לנו בתענית יום אחד, הרמב"ם בהלכות תפילין (סוף פרק ג) לא הזכיר בזה תענית כלל. ע"כ.

ב. בחור שנכשל במקרה לא טהור (קרי) בלי כוונה, אין לו להיכנס לעצבות ויאוש, אלא ישתדל לטבול במקוה טהרה, וימשיך להתחזק בלימוד התורה הקדושה ובעבודת ה' בדבקות ובשמחה.[2]

וכדי להגן על עצמו ממקרה לא טהור בלילה, יש לו להרבות בלימוד תורה לפני השינה, וזכות התורה תגן בעדו ותשמור עליו שישן בקדושה ובטהרה, וערבה שנתו.[3]

בענין - ראיית קרי לאונסו

2. ראיתי לנכון להביא כאן מה שכתב הגאון המובהק רבי צדוק הכהן מלובלין בספר הזכרונות (בראשית מצות עשה א פרק ב) וזה תוכן דבריו: איסור גדול לאדם שיקשה עצמו לדעת, כי הקישוי הוא הוצאת זרע לבטלה. וכל המקשה עצמו לדעת, בנידוי הוא יושב מעצמו, מלבד מה שצריך לנדותו.

במה דברים אמורים שחמור כל כך עוון הוצאת זרע לבטלה, כשמוציא לרצונו, אבל לאונסו, כגון בשינה וכיוצא בזה, אונס רחמנא פטריה, ואפילו אכל מאכלים המביאים לידי חימום והוציא זרע לבטלה, שלא אסרו אכילת המאכלים המביאים לידי כך אלא לכהן גדול קודם יום הכיפורים.

וכן אם הטריח עצמו באיזה מלאכה או בדרך, ונתחמם וישן וראה זרע לבטלה, אינו נענש על כך, שהרי מצינו במסכת שבת (קכז:) שחסיד אחד דנוהו לכף זכות במה שאמרו עליו שמטורח הדרך ראה קרי. וחולה הרואה קרי לאונסו, הוא סימן יפה לו כדאיתא בברכות (נז:).

וסיים, שמכל מקום, אשרי הנזהר מכל דבר המביא לידי קרי, ואינו רואה קרי אפילו לאונסו, וקדוש יאמר לו, שגם מראיית קרי לאונסו נבראים שדין ורוחין ולילין.
וכבר אמרו במסכת עירובין (יח:): כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי, הוליד רוחין ושידין ולילין. והקשו, והרי אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו, ישב בתענית מאה ושלשים שנה, ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה, והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה? ותרצו, שאותם שדים ורוחות נולדו משכבת זרע שראה לאונסו. ע"כ.
ואשרי עין ראתה בשו"ת הרדב"ז (חלק ה סימן קסא), שכתב לבאר שיש קישוי לדעת [שנעשה מרצונו ומדעתו של האדם], ויש קישוי שלא לדעת אפילו כשאדם ניעור, כגון כאשר ירבה הזרע באיברי המשגל, ולפיכך יתקשה האדם כשהוא ישן אף על פי שלא הרהר בשום אשה, ובאופן כזה לא שייך איסור, שהרי אין הדבר נעשה לדעתו, שהרי באונס הדבר בא.
אולם יש קישוי הבא על ידי הרהור באשה וכיוצא בזה, ועל זה אמרו חז"ל, שהמקשה עצמו לדעת יהא בנידוי, משום שעל ידי כך יבוא להוציא שכבת זרע לבטלה. אי נמי, כגון אלו המנאפים ביד ומביאים עצמם לידי קישוי. ע"כ. ומבואר שכל קישוי שלא נעשה מרצונו ובאשמתו של האדם, אינו נענש על כך, משום שנחשב לו לאונס, והוא הדין בנידון דידן. וראה בהערה הבאה.
3. כן כתב בספר הזכרונות (שם), שרבותינו ז"ל נתנו סגולה להמנע מקרי, על ידי שישביע עצמו בדברי תורה קודם השינה, שנאמר במשלי: "וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֵד רָע", שהוצאת זרע לבטלה נקרא רע. ע"כ.
וכן תחזה בספרו מחשבה אחת (עמוד מה) שכתב, שמעלת תלמוד תורה גדולה מאד, שגורם קדושה לנפשו שלא לטמאות נפשו בקרי חס ושלום, כי ברית הלשון וברית המעור מכוונים זה כנגד זה, וכמו שמי שהוא ערל חופפת העורלה על בריתו, כך גם מי שהוא מטמא לשונו נקרא "ערל שפתים", ועל ידי דברי תורה מסיר הערלה מפיו, ובזה גורם גם כן לשמור קדושת הברית, כי על ידי שעוסק בתורה בכל עת אינו בא לידי הרהור, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל שכל המשביע עצמו מדברי תורה בלילה, אינו בא לידי טומאה. ע"כ.

ממה נגרם הקרי

בשו"ת אדרת תפארת (ח"ה סימן נה) הביא מה שכתב המקובל רבי יהודה פתייה בספרו "מתוק לנפש", שעיקר הקרי בא מריבוי הליחות שבגוף האדם, והוא מעצמו ניתז ויוצא

בעת השינה בלא כוונה, כדוגמת השרף הנוטף מעצי האילנות מריבוי הליחות, וכמו אורח הנשים (מחזור).

ויוצר האדם הטביע בו טבע זה להוציא מותרות הליחות לחוץ, שאם ישארו בגוף האדם, פורח בו צרעת, ולכן הקרי נמצא אפילו בגדול וקדוש שבישראל כמו כהן גדול, ולכן מה שלא אירע קרי לכהן גדול, הוא אחד מעשרה ניסים שהיו בבית המקדש.

ולפעמים הקרי בא מריבוי טורח העבודה, או מדילוג וקפיצה, או מטורח הדרך וכיוצא בזה. ולפעמים בא מן המאכל, שאוכל מאכלים שטבעם חם ומחממים את גופו, או מריבוי האכילה יותר ממנהגו, או ששוכב על מתניו, ולפעמים הוא בא מרפואות החולי כי בהיותו חולה היה החולי מעכב את סיבוב הדם שבגופו, וכשהתחיל להבריא, אז נפתחו העורקים והגידים ודוחים את מותרות הדם לחוץ ורואה קרי, ולפעמים בא מין הפחד, כגון שמפחד שמא יראה קרי, ובפרט מפחד ליל הכיפורים. ואינו מתחייב על ראיות אלה כלום. ע"כ.

ועיין עוד בספר עלי שור לצדיק רבי שלמה וולבה זצ"ל (עמוד מ) שכתב, שאין להתעצבן או להבהל מקרי לילה. גזר הקדוש ברוך הוא כי מצד הטבע כמעט אין אדם הניצול מזה, מלבד יעקב אבינו ואליהו ז"ל.

מקרא לילה אינו מעלה ואינו מזיק. על פי רוב הוא בא בעקבות הרהורים, ולפעמים הוא אונס גמור הבא בעקבות חלישות הגוף וכדומה, והסימן לכך כאשר הוא בא בלי חלום.

אין לדאוג על ראיית קרי ואין לפחד מזה, אין לנו אלא ללמוד תורה בשמחה. ע"ש.

וראה עוד בספר עוד יוסף חי דרשות (פרשת תזריע) שכתב, שידוע שאם אדם רואה קרי לאנסו מחמת חולשה ויגיעה וטרחה של הדרך, או מחמת אכילה וכיוצא, אין קרי זה עושה לו טומאה פנימית לנפשו, ואינו פוגם בו כלום, אף על גב שצריך טבילה בשביל טהרת גופו.

ובספר עבד ה' (עמוד יד) הביא מה שכתב רבינו יוסף חיים זצוק"ל בספר בניהו (ברכות מג:) ובספר בן יהוידע (עירובין כא) בענין מה שאמרו חז"ל: עתידים בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, שיתנו ריח טוב כלבנון, מדוע דווקא בחורי ישראל, ומה הביאור שלא טעמו טעם חטא?

וביאר, שהרואה קרי לאונסו מחמת הרהור, זהו טעם חטא המצוי אצל בחורים בעוונות הרבים, ומשמע שבלי הרהור, מקרה לא טהור אינו מטמא כלל ועיקר. והוא חידוש נפלא מאוד, ויש לעורר על כך למנוע יאוש ממקרה לא טהור חס ושלום.

מתי נענש על ראיית קרי לאונסו

ועל כל פנים כתב בספר הזכרונות (שם), שכל מה שאמרו שהרואה קרי לאונסו פטור, היינו דווקא כשעשה דברים שאינם גורמים ומביאים להוצאת זרע לבטלה כשהוא בהקיץ. אבל אם ישן במכנסים דחוקים וכדומה שדבר זה גורם לחימום גם לאדם ער, הרי זה נענש.

לפיכך צריך ליזהר גם בשינה בכל הדרכים שאסור לעשותם בהקיץ, ועל כן אסרו חכמים לישן על ערפו ופניו למעלה, וגם לא על בטנו, אלא יטה מעט כדי שלא יבוא לידי קישוי על ידי שתתחמם השדרה, ועלול להוציא זרע לבטלה, ואפילו אם אינו ישן, אסור לשכב כך. ע"כ.

חלק ענינים שונים

פרק א - שינוי השם

א. מי שהיה בעבר רשע גדול ומפורסם כבעל עבירות, וכעת חזר בתשובה שלימה, נהגו לשנות את שמו כדי לקרוע מעליו את גזר דינו, ולהודיע שאין הוא אותו אדם רשע שהכעיס בעבר את בוראו, אלא הוא כבריה חדשה [אומנם אין זה חובה מן הדין אלא הנהגה טובה].[1]

טעם לשינוי השם למי שחזר בתשובה

1. איתא בזוהר הקדוש (חלק א דף קלג:) על הפסוק: "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה", "קטורה" זאת היא "הגר", שאחרי שעזבה הגר את בית אברהם, הלכה אחרי גלולי בית אביה, ולאחר מכן שוב חזרה ונקשרה במעשים כשרים, ובגלל זה השתנה שמה ונקראה "קטורה" שמעשיה נאים כקטורת, ושלח אברהם והתחתן עימה שנית. מכאן ששינוי השם מכפר חובין, ועל כן אשתני שמה. עכ"ד.

ומבואר שעל ידי שינוי השם שעושים לבעל תשובה, מכפרים לו על עונותיו. וכיוצא בזה מצינו במסכת ראש השנה (דף טז:), שארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, ואחד מהם הוא שינוי השם.

ומצינו בדברי רש"י במסכת סנהדרין (לא:) שכתב בשם ספר הגדה, שהיה מר עוקבא בעל תשובה, שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו טינא ונפל בחולי, ואשת איש היתה. לימים נצרכה ללוות ממנו מעות, ומתוך דוחקה נתרצית לו, וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא, וכשהיה יוצא לשוק, היה נר דולק בראשו מן השמים, ועל שם כך קראו לו "רבי נתן צוציתא" במסכת שבת (נו:), על שם האור שהיה זורח עליו. ע"כ.

וכתב הרה"ג רבי יעקב סופר שליט"א בספרו אמרי חיים (עמוד כה), דמבואר בדברי רש"י הללו, ששמו האמיתי של מר עוקבא היה "נתן צוציתא", ואחר שעשה תשובה, החליפו שמו ונקרא בשם "מר עוקבא", וצריך ביאור מדוע עשו כן להחליף את שמו.

ויש לומר דטעמא דמילתא הוא, על פי מה שאמרו במסכת ראש השנה (טז:), שבעל תשובה ישנה שמו, וכלשון הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ב ה"ד): מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה', ומשנה שמו, כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ולכן שינה נתן צוציתא את שמו. ע"כ. וראה עוד מה שכתב בספר כעת חיה (סימן לא).

טעם נוסף לשינוי השם כתב בספר כתר שם טוב (עמוד שטז), שאם ישאר אותו בעל תשובה בשמו הקודם, אפשר שיבואו ידידיו ויפתוהו בפיהם להרחיקו מעל מצוות התורה. אבל כשהוא משנה את שמו, הרי חבריו בדלים ומתרחקים ממנו כשרואים כמה הוא מתרחק מהם, וכך טבע העולם, כשיראה אדם שמתרחקים ממנו, יתרחק גם הוא מהם, כי כמים הפנים לפנים כן לב האדם אל האדם. ע"כ.

ובשו"ת ציץ אליעזר חלק כ (סימן לח) כתב, ששינוי השם הוא מדרכי התשובה, וכמו שמצינו במסכת ראש השנה (טז:) שארבעה דברים מקרעים גזר דינו של אדם, ואחד מהם הוא - שינוי השם, וביאר המאירי, ששינוי השם הוא כדי שיתעורר בשינוי זה שהוא אחר, ושהנהגותיו יתחדשו בהתחדשות השם.

ויש גם ענין של שינוי השם לשב בתשובה, כדי שלא יתבייש בהזכרת שמו הקודם, בדומה למה שמצינו בשו"ת מהר"ם פדואה (סימן לה), אודות בן מומר שחזר לדת יהודית, שאין ראוי לשוב ולעורר שמו הקודם שנשתקע, כדי שלא לביישו חס ושלום. ועל כן נאה ויאה השינוי שם שהבעל תשובה רוצה לעשות.

לשנות שם של הגר

ובאותו ענין מצינו במסכת ברכות (ז:) ששאלו: מאי רות? אמר רבי יוחנן, שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. ובספר בן יהוידע (שם) כתב בשם המפרשים, שכתבו לפרש שאלת הגמרא "מאי רות", שכיון שהדרך לשנות את שם הגר, שלגר קוראים אברהם ולגיורת שרה, אם כן למה לא שינו שמה של רות מאחר שנקראת כן בגיותה. ועל זה השיבו שבשם 'רות' נרמז שיצא ממנה דוד המלך.

ובספר מאור ישראל (שם), הביא דברי הרמב"ן על התורה על הפסוק: "ויאמר משה לחובב", חובב הוא שם חדש ליתרו, שנקרא בו כששב לתורת ישראל כדרך כל המתגייר לשנות שמו הקודם".

אולם העיר על זה ועל דברי הרב בן יהוידע, ממה שאמרו בזוהר חדש (רות דף עט.): שאל רבי פדת את בנו של ר' יוסי, רות שנתגיירה מפני מה לא קראוה בשם אחר, אמר לו: כך שמעתי שבתחלה היה שמה "גלית", וכשנישאת למחלון נתגיירה וקראו שמה רות". ע"ש. נמצא ששם רות ניתן לה כשנתגיירה, ואתי שפיר שאלת הגמרא למה נקראת רות ולא בשם אחר.

ב. בעל תשובה שהוריו נתנו לו שם של גוי, כגון ג'וני, נמרוד, מקס, וכיוצא בזה, צריך לשנות את שמו לשם של יהודי. ואותו בעל תשובה יעלה לתורה, ויבקש מהחכם שיעשה לו "מי שבירך", ואז ישנה את שמו לשם של יהודי.[2]

2. כן כתב הגאון רבי משה שטרן זצ"ל בשו"ת באר משה חלק ח (סימן יט אות ח), וכתב, שגם לו נתנו הוריו שם של גוי, והוא הלך ושינהו במסירות נפש. ע"ש.

ובשו"ת ציץ אליעזר חלק כ (סימן לח) כתב, שבעל תשובה שהוריו נתנו לו שם של אשה, יכול שפיר לשנות שמו, ומן הנכון אפילו באופן שלא יהא ניכר מהשם החדש מה שהיה שמו הקודם, ונאה ויאה שינוי השם לבעל תשובה כזה, ויעשה זאת בעליה לתורה בשעת אמירת 'מי שברך' שעושים לעולה, ויאמרו לו, שמהיום והלאה הוא משנה שמו "ויקרא שמו בישראל פלוני", ולאחר מיכן יתקן זאת בתעודותיו הרשמיות. ע"ש.

וראה בשו"ת מהר"ם שיק (סימן קסט), שהרעיש על מה שיש בני אדם שמכנים עצמם בשם של גויים, כי בודאי יש בזה איסור דאורייתא, דכתיב "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", דמזה נלמד שאין רשאי להדמות לגויים בשום ענין, וכמו שאסור להידמות להם במלבושיהם ובהליכתם ובשאר מנהגיהם, בודאי שאסור להדמות להם בשמם. ע"ש. וראה בשו"ת ריח השדה (סימן לט) מה שכתב בזה.

בספר ומתוק האור (פורים עמוד 197) כתב, שחשיבות רבה נודעת לשם האדם, שהשם משקף את מהות האדם. כאשר הגיע אב לבקש ברכה לבתו מהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, התענין הרב בשמה של הבת. האב נקב בשם שאינו מן השמות היהודיים המקובלים מדור דור, והרב שאל: מה הפירוש של השם זה? הסביר האב שהשם נבחר בקפידה על פי פסוק מהתנ"ך המופיע ב"תרי עשר". אמר לו הרב: ומדוע לא קראתם לה 'פרה' על שם הפסוק "ויקחו לי פרה אדומה"?...

כיצד קראו לכמה חכמים בשם "אלכסנדר"

במסכת יומא (סט.) מסופר, שהכותים אשר בהר גריזים באו אל המלך אלכסנדר מוקדון, והלשינו על ישראל שכאילו הם נכנסים בבית המקדש ומקללים אותו שם, ויקצוף המלך

מאוד וחמתו בערה בו, ועלה על ירושלים להחריבה, והיה אבל גדול ליהודים, וצום ובכי ומספד.
כשנודע הדבר לשמעון הצדיק, מה עשה, לבש בגדי כהן גדול, ויצא עם יקירי ישראל, ואלפי פרחי כהונה לבושים בגדי כהונה לבנים, ויצאו לקראתו, ואבוקות של אור בידיהם, עד שנפגשו עם אלכסנדר והשרים והחיילים שעמו, כשראה אלכסנדר את שמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו, אמרו לו שריו: מלך גדול כמוך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמתי.
אמר להם לישראל למה באתם, אמרו לו: אפשר שבית זה שאנו מתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תיפסק, יתעוך זדים אלו לבא להחריבו. אמר להם: מי אלה? אמרו לו כותים הללו שעומדים לפניך, אמר להם: הרי הם מסורים בידכם, עמדו ישראל עליהם והרגום.
ויכרות המלך ברית עם שמעון הצדיק, ויקח שמעון הצדיק את המלך ויעלה עמו במעלות בית המקדש, עד שהגיעו למקום שאין עכו"ם יכולים להיכנס לשם. אמר לו שמעון הצדיק: אדוני המלך, עד כאן מותר לנו ללכת, ולא יותר.
ביקש המלך לעשות שם אנדרטה בדמות המלך, וליתנו בין האולם ולמזבח לזכרון. השיב לו שמעון הצדיק, שאסור לנו לעשות כל פסל ומסכה או תמונה. אבל אני מציע שכל ילד אשר יוולדו בשנה זו, יקראו לו "אלכסנדר" על שמך. וייטב הדבר בעיני המלך, באמרו; זה יותר טוב ממה שביקשתי אני. וישתחוה להשם ויצא בשלום.
וכתב מרן שליט"א בספר ענף עץ אבות בשם המפרשים, כי רבו של המלך אלכסנדר, היה אריסטו הפילוסוף שהאמין בייחוד השם ברוב חכמתו, ולימד את אלכסנדר ליחד את ה', ולכן היה הולך ונלחם עם כל הממלכות שהיו עובדי עבודה זרה, והחזיר אותם להאמין בייחוד השם יתברך.
וכשראה אלכסנדר את שמעון הצדיק הכהן הגדול לאל עליון, אמר: דמות דיוקנו מנצחת לפני במלחמה, כי האידיאל והערך בייחוד שמו של הקדוש ברוך הוא, הוא שנותן לו עוז ותעצומות לנצח את אויביו עובדי עבודה זרה, ולכן הסכים שמעון הצדיק לקרוא לילדי ישראל על שם אלכסנדר שהיה בעל אמונה בה' יתברך.

שם - "מתן"

בספר דרך שיחה (עמוד לב) כתב הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בדבר השם 'מתן', שצריך להחליפו לנתן, משום דהוא שם של רשע, ככתוב במלכים ב (פרק יא פסוק יח)

"ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות", ואף על פי שכוונת האבא היתה לטובה שהרגיש בילד זה שקיבל אותו במתנה מן השמים, יחליף את שמו.

שם "מאירה" ו"ימית" לאשה

בספר כתר שם טוב (ח"א עמוד תכב) כתב, שהיה מעשה בבחורה שהגיעה לשנות השלושים, ולא הצליחה כלל בשידוכים. אביה מתוך דאגתו לבתו, התייעץ עם כ"ק האדמו"ר רבי אלעזר אבוחצירא שליט"א, ואמר לו: 'מאיר' שמענו, 'מאירה' לא שמענו, וציוה הרב לשנות את שמה. הלך האב ואמר לבתו שכך צוה הרב לשנות את השם.

הבחורה סירבה לשנות את שמה, וכך המשיכה להשאר בבחרותה עוד ימים רבים. אחר כך מתוך לחץ חברתי, הסכימה לשנות את שמה, ובאותו היום מצאה את זיווגה.

אחרי זמן קבלתי הזמנה לחתונה מאחד מידידי, ובו היה כתוב כי בעוד שבועיים הוא זוכה לחתן את בנו. תוך כדי שהתבוננתי בהזמנה, ראיתי שהשם של המדוברת הוא "מאירה". מיד נזכרתי במה שסיפר לי רבי אלעזר אבוחצירה על השם "מאירה", ועלה בראשי שהנה לא לחינם הראוני את הענין הזה.

וכך עקבתי אחר תאריך החתונה לראות איך יפול דבר, ובאמת לבסוף נתבטלה החתונה בלא יודעין מה סיבת הדבר. ללמדך שהשם גורם טוב או גורם רע, ואם היו קוראים מעיקרא בשם שאין לו משמעות של קללה, היו ניצלים מכל הענין.

והוסיף שם, שאין לקרוא לילדה בשם ימית, משום שיש בזה ענין של מיתה וגזירות קשות, ולכן יש להמנע משם זה, וכמו שהזהירו חכמינו ז"ל שברית כרותה לשפתיים.

קיצור שם

ג. אדם שנקרא שמו אברהם או אליהו וכדומה, וחבריו ובני משפחתו היו רגילים לקצר את שמו וקראו 'אבי' או 'אלי' וכיוצא בזה, וגם כעת שחזר בתשובה ממשיכים לקרוא לו בקיצור שם, אין בכך איסור. ועל כל פנים יאמר להם שיקראו לו מידי פעם בשמו המלא.[3]

3. הנה אמת נכון הדבר שיש סודות גדולים הטמונים בשמו של האדם, ודרך השם שקיבל האדם מהוריו, עוברים צינורות השפע לאותו אדם, ולכן אין ראוי לקצר שמות של בני אדם, וכמו שהרבה להאריך בזה הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א בשו"ת מבשרת ציון (חלק א עמוד שטו). כיעו"ש.

מכל מקום נראה, שכשקורא לחבירו בקיצור שם, ואין כוונתו לקצר את שמו לצמיתות אלא שכך רגילים לכנותו, כגון מי שנקרא בשם יעקב ומקצרים את שמו לקובי, אבל כשעושים לו "מי שברך" בעליה לתורה וכיוצא בזה, מזכירים את שמו המלא "יעקב",

אין בכך שום ריעותא, וכמו שהעידו כמה גדולים שכך היה המנהג לקצר שמות של אנשים, וכפי שכתב בשו"ת פני יהושע (עמוד נז). כיעו"ש.
וכן ראיתי לגאון רבי יעקב קמנצקי בספר אמת ליעקב (זרעים עמוד עד) שכתב, שמה שמצינו שפעמים קוראים רבי יוסי ופעמים ר' יוסף, נראה שיוסי ויוסף זה שם אחד, ויוסי הוא קיצור של יוסף. ואפשר שהיה רגיל אצלם לקצר שם של יוסף ליוסי. ע"ש.
וראה גם בשו"ת ויצבור יוסף (ח"ה סימן פב) שכתב, שלדעת רבים מן הפוסקים אין שום איסור לקצר את השם, ולכן אם קשה עליו לקרוא לאדם בשמו המלא, רשאי לקרוא לו בקיצור שם. ע"ש.
וגם הלום ראיתי בספר כתר שם טוב (ח"ב עמוד קי) שכתב בשם הב"ח בתשובותיו, שאף על פי ששינוי השם משנה את תנועות הגלגלים ומשתנה מזל האדם, הני מילי כשהוא משנה את השם לגמרי, אבל אם קורא לחבירו בקיצור שם בדרך אקראי, לא הוי שינוי, ולא נחשב לשם חדש. ולכן אין איסור לקצר שמות, וכן הורו הגאונים רבי חיים קניבסקי ורבי מאיר מאזוז שליט"א.
והוסיף, שעל כל פנים לא יקראו לו תמיד בקיצור השם, אלא פעם בכמה זמן יזכירו את שמו המלא של אותו אדם, וישתדלו לקרוא בשמו המלא לפחות פעם אחת ביום.
ובספר טעמי המנהגים (דף תקנה) כתב בשם ספר נזיר השם, שהרב הקדוש רבי שמעלקא מניקלשבורג היה בגיל ב"ן (52) שנה במותו, והיה לוי כמו שמואל הנביא, ואמר שהוא גלגול שמואל הנביא, ואם לא היו משנים את שמו מ"שמואל" ל"שמעלקי", היה זוכה ממש להגיע לכל המעלות כמו שמואל הנביא, ועכשיו ששינו את שמו מ"שמואל" ל"שמעלקי", נשאר "שמעלקי".
עתה הראת לדעת עד היכן הדברים מגיעים, כי שם הנקרא לאדם ביום הולדו, ודאי מזדמן מאת ה' יתברך באשר הוא שמו. נמצא שמפני שנקרא שמו עד עצם היום הזה רבי "שמעלקי", הרי זה הפסיד לו במהותו, ולא זכה להיות כמו שמואל הנביא. אבל אם היה נקרא פעמים "שמעלקי" ופעמים בשם "שמואל" ולא היה השם "שמואל" משתקע ממנו, היה יכול להגיע למעלה גדולה.

פרק ב - מעלת בעלי תשובה ודרך הנהגתם

א. אמרו חכמים: "מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם", כלומר, מעלתן של בעלי תשובה גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים את יצרם יותר מאותם שמעולם לא טעמו טעם חטא.[1]
בענין מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים לא יכולים לעמוד

1. כן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ז הלכה ד), ומקורו טהור מדברי הגמרא בברכות (דף לד:) דאמר רבי אבהו: מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים, שנאמר: "שלום שלום לרחוק ולקרוב". לרחוק ברישא ואחר כך לקרוב.
וראה בתורת חיים (סנהדרין דף צט.) שביאר, שצדיקים גמורים אין יכולים לעמוד במקום שבעלי תשובה עומדים, מרוב קדושתן של הבעלי תשובה [וכמו שאמרו חז"ל שכל צדיק נכוה מחופתו של חבירו שגדול ממנו]. והטעם לכך, לפי שבעלי תשובה כיון שטעמו טעם איסור, קשה להם לפרוש ולקיים המצות, וטירחתם מרובה, לכך שכרן יותר מרובה.
והנה במסכת ברכות (לד:) אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה [לא נראית ולא נגלית מעלתם לשום נביא. רש"י] אלהים זולתך. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים.
וגאון רבי יהושע העליר זצ"ל [בעל חוסן יהושע] בספרו תולדות יהושע על מסכת אבות (פרק ה משנה כג) כתב, שלתורה ולמצוות יש שתי מעלות, הראשונה מצד עצמם, והשניה מצד הפועל הנפעל על ידם.
ובזה פיתרון למחלוקתם של רבי יוחנן ורבי אבהו, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, שמצד העצם ודאי שהצדיק גדול מבעל תשובה, וכמו שאמרו "אשרי מי שלא חטא", ועובדיה הנביא אמר "ועבדך ירא את ה' מנעוריו". אולם מצד הפועל שצריך האדם לפעול, קשה העבודה על בעל התשובה יותר מהצדיק, ומצד זה הוא גדול מהצדיק.
והנה רבי יוחנן היה צדיק מעיקרו, ורבי שמעון בן לקיש היה בעל תשובה, ולכן לטעמייהו אזלי, לרבי יוחנן גדולה מעלת הצדיק שהיא מעלת העצם. ולריש לקיש גדולה מעלת בעל התשובה שהיא מצד הפועל. עיין שם.
והביא דבריו הרה"ג רבי יעקב סופר שליט"א בספרו אמרי חיים (עמוד לא), והעיר עליו שאינו מבין מאי קאמר דאזלי רבי יוחנן וריש לקיש לטעמייהו, והרי בעל השמועה הסובר שבעל תשובה עדיף מצדיק גמור, אינו ריש לקיש אלא האמורא רבי אבהו כנזכר לעיל. והניח זאת בצריך עיון.
ואולי אפשר ליישב דברי הגאון תולדות יהושע זיע"א, דהנה במסכת יומא (דף פו:) אמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות.
ולפי זה, מאחר שבעל תשובה בודאי עשה הרבה זדונות יותר מהזכויות שעשה הצדיק [שהרי קל יותר להיכשל בעבירות מאשר לקיים מצוות], אם כן נמצא שכאשר שב האדם

בתשובה מאהבה, נהפכים לו כל הזדונות לזכויות, ובין רגע עובר הוא את מעלת הצדיק, ואין הצדיק יכול לעמוד במחיצתו בגלל רוב זכויותיו.
ולפי זה נמצא, שריש לקיש ורבי אבהו שניהם הולכים בשיטה אחת, ולשניהם מעלת בעלי תשובה החוזרים באהבה, גדולה ממעלתם של צדיקים גמורים, ולזה רמז התולדות יהושע שרבי אבהו שיבח את הבעלי תשובה יותר מהצדיקים, משום דאזיל בשיטת ריש לקיש שזדונות נהפכים לו לזכויות. ועיין להרב עיון יעקב (ברכות שם אות צט). ודו"ק.

מדוע הקדים הקדוש ברוך הוא את ירבעם לדוד המלך

ובהיותי בזה ראיתי לגאון רבי יעקב יוקב בספרו הנפלא ערוך לנר (סנהדרין דף קב.), שהביא דברי הגמרא (שם) שתפסו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו: מי בראש? השיב לו הקדוש ברוך הוא: בן ישי בראש. אמר ירובעם: אם כן איני רוצה.
וצריך ביאור, הרי בתחילה אמר לו הקדוש ברוך הוא לירובעם שהוא בראש, ולמה לאחר מכן שינה ואמר לו שדוד בראש?
וכתב לבאר, דהנה בגמרא הביאו דעת רבי יוחנן שאמר שצדיקים גמורים גדולה מעלתם מבעלי תשובה, ועין לא ראתה את שכרם. ורבי אבהו חולק עליו ואומר, שמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים.
אכן יש לומר שאינם חולקים, דהנה אמר ריש לקיש במסכת יומא (שם): גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות. והקשו, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות. לא קשיא, כאן מאהבה, כאן מיראה.
ולפי זה יש לבאר, שרבי יוחנן דיבר על תשובה מיראה, ולכן אמר שצדיק גמור גדול מבעל תשובה ששב מיראה, מכיון שעדיין יש לו שגגות רבות שצריך לכפר עליהם. ורבי אבהו דיבר על אדם ששב מאהבה, שזדונותיו נהפכו לזכויות, ולכן מעלתו גדולה מצדיק גמור.
ועל לפי זה יש לבאר, שתפס הקדוש ברוך הוא את ירובעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, פירוש, חזור בתשובה בלי טעם אהבת השכר ויראת העונש, אלא מטעם אהבת השם, ואז תהיה בעל תשובה מאהבה, ועדיף הוא מבן ישי שהוא צדיק גמור, ולכן אמר "ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן" דהיינו שהוא קודם לבן ישי.
אבל ירובעם שאל "מי בראש", הרי שגילה בזה שאינו רוצה לשוב מאהבה, אלא רצונו לחזור בתשובה רק אם יצמח לו מכך שכר שיהיה בראש, ואם כן אינו בעל תשובה

מאהבה, ולכן קאמר ליה הקדוש ברוך הוא שבן ישי בראש, מפני שהוא צדיק גמור. ודפח"ח.

ביאור חדש בענין מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים לא יכולים לעמוד

לפני סיום ראה ראיתי לגאון הצדיק רבי אליהו הכהן בעל 'שבט מוסר' בספרו אזור אליהו (סימן רלא) שכתב, ששמע מחכם טוביה הכהן לבאר את מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת יומא (פו:) "שהעושה עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר".

דהנה אמרו שם בגמרא, היכי דמי בעל תשובה? אמר רב יהודה: כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה - באותה אשה, באותו פרק, ובאותו מקום.

נמצא לפי זה, שמי שעשה עבירה עם אשה, וכעת חוזר ומתייחד איתה כדי לעשות תשובה ולא להיכשל עימה בעבירה, הרי היחוד השני נעשה בהיתר, מפני שעושה כן על מנת לכבוש את יצרו כדי שיהיה בעל תשובה גמור. וזה רמוז במאמר חז"ל שהעושה עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר.

ולפי זה יש לפרש מה שאמרו "מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", כלומר, הצדיק גמור אינו יכול לעמוד במקום אחד עם אשה כשיש חשש לאיסור יחוד. אבל בעל תשובה שהתייחד בעבר עם אשה באיסור, מותר לו לעמוד במקום אחד עם האשה, כדי שיהיה בעל תשובה גמור. עכ"ד.

כיצד כיפר דוד על חטא בת שבע

וכיוצא בזה מצינו בספר ערוך לנר (סנהדרין דף כב.) שהקשה, דמאחר שאבישג השונמית היתה אסורה לדוד, ולא לקחה אלא להיות לו סוכנת ולחממו, אם כן, מה ראה לבקש נערה יפה בכל גבול ישראל ולגרות יצר הרע בנפשו, והרי בבתולה כל שהי סגי ליה אף אם אינה יפה כל כך.

וכתב ליישב זאת על פי מה שאמרו בירושלמי, שאותן עשרה פילגשים של דוד שבא אליהן אבשלום בנו, העביר דוד בכל יום מקושטות לפניו, ואמר ליצרו הרע: תאבת דבר האסור לך, חייך שאני מתעבך דבר המותר.

הרי, שכל מגמת דוד היה לשוב בתשובה על חטא של בת שבע, באותו דבר עצמו שחטא. וכעין מה שאמרו בגמרא, היכי דמי בעל תשובה? כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה באותה אשה ובאותו מקום. ולכן ביקש גם כן נערה יפה דוקא, כדי להגדיל תשובתו בכך, שאף על פי שיתאוה לה, לא יגע בה. ע"ש.

ב. לא יחשוב בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאים שעשה בעבר, שאין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם,

ולא עוד אלא ששכרו גדול ורב, שהרי טעם את טעם החטא, ופרש ממנו וכבש את יצרו ואת תאוותיו.[2]

2. כן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ז הלכה ד). וכתוב בתנא דבי אליהו (אליהו רבה פ"ד): אדם שעשה מריבה עם חבירו, הולך הוא אצלו לרצותו, והוא אינו מתרצה לו עד שמקבץ לו בני אדם הרבה ואחר כך מתרצה לו, ואף על פי שמתרצה לו, יש לו מקצת קנאה בלבו.

אבל הקדוש ברוך הוא אינו כך, אלא אם אדם עובר עבירה לפניו, אם חוזר ועושה תשובה, הרי ה' עימו ברחמים, ומקבל תשובתו, וכיון שקיבל תשובתו, אינו זוכר לו אפילו מקצת עונותיו. ע"כ.

וכתב על זה רבינו חיים פלאג'י בספרו נפש חיים (מע' ת אות נח), שמכאן נראה, שבודאי שכל מי שחטא ועשה תשובה בלב שלם, נמחק אותו עוון לגמרי, ולא נשאר להקדוש ברוך הוא על החוטא שום כעס והקפדה כלל ועיקר.

וראה בספר אמרי יעקב על ספר חסידים (עמוד ה), שהביא מכמה מקומות מדברי רבותינו ז"ל, שבעלי תשובה נקראים חסידים, ורבינו יעקב בר יקר [רבו של הרמב"ן] פירש, שמה שאומרים בתפילה על הצדיקים ועל החסידים, ד"חסידים" הם בעלי תשובה. ע"ש. ועיין בשו"ת ודרשת וחקרת (ח"ג סימן סט).

ג. גדולה מעלת התשובה עד כדי כך שלא רק שמכפרת לאדם על העוונות שעשה בעבר, אלא בנוסף לכך גם הזמן היקר שביטל בהיותו חילוני, מתכפר לו, ונחשב לו כאילו לא ביטל את זמנו לבטלה, אלא ניצלו לעבודת הבורא יתברך.[3]

3. כתב בספר מנוחת שלום (חלק יא סימן מ): ידוע כי על ידי עשיית תשובה נמחל העוון ואיננו, ורבותינו ז"ל לימדונו, שתשובה מתקנת לא רק את החטאים, אלא אפילו את הזמן, וכמו שכתוב בספר 'לקט רשימות' בעניני חודש אלול (דף קה): אמר הגאון הצדיק המשגיח דלייקווד משם הגאון הצדיק רבי דניאל מקלם זצ"ל; אנשים סבורים שעל ידי תשובה אפשר לתקן עבירה, אבל מי שהפסיד זמן אינו יכול לתקן. וזה אינו, כי האמת שאפשר על ידי תשובה גם לתקן זמן, והוכיח זאת מהפסוק בספר יואל: וְשִׁלַּמְתִּי לכם את השנים אשר אכל וכו', דודאי קאי על רוחניות ולא על עושר גשמי. ורואים מכאן שאפשר להשיב זמן, וכן אפשר לתקן זמן על ידי תשובה, כיון שזמן הוא גם כן בריאה. והגאון רבי צדוק הכהן מלובלין בספר פרי צדיק (פרשת משפטים דף נג.) כתב: "את מספר ימיך אמלא", כל נפש מישראל מספר ימיו קצובים לפי עבודתו בקדושה, וצריך

להזהר שלא יחסר אף יום ממדת ימיו, וכמו שנאמר ואברהם זקן בא בימים, דהיינו שבא לעולם הבא שלם עם כל ימיו בקדושה.

ועל זה באה הבטחת ה' יתברך, שגם אם האדם קילקל וחיסר ממדת ימיו, עם כל זה אם מעתה ישים אל לבו להכנס בעבודתו יתברך, אזי ישלים וימלא לו ה' יתברך את מספר ימיו החסרים לו, וזהו את מספר ימיך אמלא. והיא נחמה גדולה ועדוד רב לכל האדם.

ד. גדולה תשובה שמקרבת את הרחוקים לשכינה, שבעבר היה אותו אדם שׂנוּאי לפני המקום, ומשוקץ ומרוחק ומתועב, והיום לאחר שחזר בתשובה, הרי הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד.

ולכן צריך כל בעל תשובה לדעת, שאף על פי שלפעמים פוקדים אותו צרות ובעיות, ה' יתברך נמצא תמיד בקרבתו, ואוהבו עד מאוד, אלא שרצונו לכפר לו על העבירות שנכשל בעבר, וכבר נאמר במשלי: "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ, וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה.[4]

מי נחשב "בעל תשובה"

4. רמב"ם הלכות תשובה (פרק ז הלכה ו). ואין לחשוב שמאחר ועשה עבירות חמורות וקשות, אין תשובתו ראויה להתקבל לפני ה' יתברך, אלא אדרבה מצינו חידוש נפלא בספר נפש חיים (מע' ת אות סט) לרבינו חיים פלאג'י, שכתב בשם הרב המקובל רבינו אברהם אזולאי, שבעל תשובה נקרא מי שהיה ההפך מצדיק גמור, דהיינו רשע גמור, וכיון שהיתה רשעתו גדולה, ודאי צריך שתהיה תשובתו גדולה, ומיד בהרהור תשובה הוי צדיק גמור, דמוסיף הכנעת הלב ומרירות נפש בצום ובכי ומספד, עד שעולה למדרגת חסיד שהוא יותר מצדיק גמור.

אבל בחטא קל שבא לידו ושב ממנו, אף על פי שעשה תשובה גדולה כדוד המלך עליו השלום, אינו נקרא בשביל כך בעל תשובה, שלא נקרא בעל תשובה אלא שקרב אל הקליפות והכניע אותם, ושב אל הקדושה.

עוד כתב שם הרמב"ם בהלכה ז': כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל שנאמר: עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. צועק ואינו נענה, ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו. והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר: ואתם הדבקים בה' אלהיכם. צועק ונענה מיד, שנאמר: והיה טרם יקראו ואני אענה, ועושה מצות ומקבלים אותן בנחת ושמחה, ולא עוד אלא שמתאוים להם.

ה. לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא עומד למות, ושמא ימות כעת, ולא יספיק לעשות תשובה. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב בתשובה, שמא ימות טרם שיזקין, ועל זה אמר שלמה המלך בחכמתו: "בכל עת יהיו בגדיך לבנים".[5]

5. רמב"ם הלכות תשובה (שם הלכה ב), והכי גרסינן במסכת שבת (קנג.) רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזה יום ימות? אמר להן: וכל שכן, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה. ואמר רבן יוחנן בן זכאי: משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה, ולא קבע להם זמן. פיקחים שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך, אמרו: כלום חסר לבית המלך? [הרי הכל מוכן שם, ושמא יבהילנו המלך לבא פתאום, ואנו צריכים ליכנס לסעודה מקושטים. רש"י]

טיפשים שבהן הלכו למלאכתן, אמרו: כלום יש סעודה בלא טורח? [הרי עדיין יצטרכו להכין ולטרוח לצורכי סעודה של בית המלך, ויש לנו שהות הרבה להתקשט. רש"י].

בפתאום ביקש המלך את עבדיו. פיקחים שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטים, והטיפשים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכים. שמח המלך לקראת פיקחים, וכעס לקראת טיפשים. אמר: הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו. הללו שלא קישטו עצמן לסעודה, יעמדו ויראו [ואף לעולם הבא, צדיקים יושבים ואוכלים, ורשעים עומדים ורואים. רש"י].

בספר באשר תלך (עמוד 225) בהספדו של מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א על רעייתו הרבנית אמר: כאשר רציתי להדפיס את ספרי הראשון 'יביע אומר', אומר לכם את האמת, הייתי בגיל 34-33, אבל כמו שאמרו רבותינו, יזכור לו יום המיתה. לפעמים הייתי חושב לעצמי, די, אני הולך מן העולם, ואם אני משאיר את הקטנים האלה מי ידפיס לי את חיבוריי? הייתי חושש, השנה הזאת אני הולך חס ושלום מהעולם, ולכן הזדרזתי להדפיס את ספרי. ע"כ. ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים דשנים ורעננים.

תיקון המידות

ו. אל יחשוב האדם שצריך לחזור בתשובה רק על עבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות ובמדות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההיתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן.

והעונות האלו, קשים יותר מאותן עוונות שיש בהן מעשה, כגון ניאוף, או מאכלות אסורות, וחילול שבת וכיוצא בזה, מפני שבזמן שאדם נשקע בהם, קשה לו לפרוש מהם.[6]

6. רמב"ם הלכות תשובה (שם הלכה ג). וכתב רבינו המאירי ב"חיבור התשובה" (מאמר א דף ע): בימי הזקנה קשה לסור בעת ההיא מן התכונות שהורגל האדם בהם, מפני שהקנינים והמדות כבר נתחזקו ונתיישנו בו, בין אם הן מדות מעולות ובין אם הן

פחותות, ועל זה כיונו חז"ל באומרם במדרש; אמר רבי פינחס בן יאיר, מי שהוא מוחלט בעבירות, אינו יכול לחזור בו, ואין לו מחילה עולמית.

לתקן מידות על ידי חזרה בתשובה

וראה נא בספר מנוחת שלום (חלק יא סימן מ) שחקר חקירה, האם על ידי תשובה אפשר לתקן ולרפא גם מידות רעות, או שמא התשובה רק מתקנת ומעברת מהאדם את החטא והעוון, אבל לא פועלת שמידותיו של האדם יהיו מתוקנות יותר ממה שהיו לפי כן.

והביא שם את דברי קדשו של החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל, שבכח התשובה לתקן ולרפא אף מידות רעות, כפי שכתב בספרו שערי תשובה (שער ד אות א) כדרך שיש לגוף חולי ומדוה, כן יש לנפש, ומדוה הנפש ומחלותיה הם מידותיה הרעות וחטאיה, ובשוב רשע מדרכו הרעה, ירפא ה' יתברך חולי הנפש החוטאת, כמו שנאמר: ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך.

ומבואר באר היטב דחולי הנפש הוא בשני ענינים, האחד מידותיה הרעות, והשני חטאותיה, ועל זה כתב רבינו יונה, כי כאשר ישוב האדם בתשובה, אזי ה' יתברך ירפא חולי הנפש החוטאת. ובעל כרחנו לומר שאם חולי הנפש הוא מידות רעות וכן חטאיה, אזי התשובה שהיא הרפואה לחולי הנפש מרפאת את שני תחלואי הנפש. ומזה נלמד שתשובה מתקנת ומרפאת גם מידות רעות.

וכן תחזה לגאון רבינו יעקב מליסא זצ"ל בספרו אמת ליעקב (יומא פו:), שהביא מה שאמרו חכמינו ז"ל "גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם", והקשה, דצריך להבין מה ענין רפואה לחזרה בתשובה.

וביאר, שהרמב"ם כתב שיש אדם שנולד בטבע רע שקשה לו לפרוש מתאוות עריות, וכן לפעמים נולד ברתיחת הדמים עד שאי אפשר לו לפרוש מכעס, וכיוצא בזה הרבה, ולפום צערא אגרא. ולזה אתי שפיר, שאם בא לידי חטא ועושה תשובה, הקדוש ברוך הוא מרפא טבעו שלא יקשה עליו שוב השמירה מהכעס והתאווה. ע"כ.

ומדבריו אתה למד שהתשובה פועלת גם לתיקון המדות הרעות שבאדם. וגם מי שיש בו תאות ניאוף, או תאות אכילה וכיוצא בזה, הרי שעל ידי חזרתו בתשובה שלימה, מסייע לו ה' יתברך לעקור ולבטל תאוות אלו, ולנטוע בו טבע חדש שיסייע לו בעבודת ה'. ובדרך שאדם רוצה ללכת בה מוליכים אותו.

אדם שיש לו נטייה הפוכה מדרך העולם האם יכול להשתנות

והנה מכל האמור לעיל יוצא, שגם מי שיש נטייה לצד השני [משכב זכר], יכול לשנות זאת ולעקור נטייה זו על ידי חזרתו בתשובה והליכתו בדרך התורה והיראה, ושב ורפא לו.

ולעת כזאת ראיתי להרה"ג זמיר כהן בשו"ת נזר כהן (אה"ע סימן ה) שעמד בזה, וכתב שבדור חלש כמו שלנו, עיוות סדרי בראשית, נחשב אצל רבים מהטועים כעניין טבעי שאין צריך לתקנו, וטוענים כי מדובר בתכונה מולדת.

ראשית, פשוט וברור שדבר שאסרו בורא האדם בתורתו, כל אדם יכול לעמוד בו, גם אם אומנם נברא שונה בתכונתו, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר באיסור חמור כל כך שיש בו חיוב סקילה, שבודאי יש אפשרות לפרוש מהאיסור.

אומנם ישנם כאלה אשר משום חוויות שחוו בילדותם מצורת שלום הבית שבין הוריהם, או קשיים וסבל שעברו, או משום שנולדו עם עדינות נפש מיוחדת כאשה וכדומה, מרגישים הם חסרים בגבריותם, ומתוך כך במקום לשאוף כטבע הבריאה לאשה שתשלים אותם להיות אדם, שואפים לאיש כאילו שעל ידו יהיו גברים, ואינם יודעים כי הטבע שעימו נולדו אינו אלא ניסיון המיוחד להם אשר אילו יעמדו בו יקנו את עולמם בעולם הזה ובעולם הבא.

ועל כן, ישקיע עצמו בעסק התורה הקדושה המאירה את נשמת האדם ומעניקה לו כוחות להתמודד כראוי עם כל ניסיון, וירבה בתפילה ובלימוד דברי מוסר המחזקים את האדם, ויסביר לעצמו כי איש הוא לכל דבר, ולא רק שעדינות נפשו אינה עומדת בסתירה לגבריותו, אלא אדרבה מעלה גדולה ונפלאה היא המקילה מאוד על תיקון המידות בכלל, ומידת הענוה והכעס והקנאה בפרט.

וישתמש דווקא לטובה בתכונותיו המצויות בדרך כלל יותר אצל נשים ככשרון הדיבור והריחוק מתאוות הנשים. וכך יוכל להגיע לדרגות רוחניות גבוהות בתורה ובמידות וביראת שמים אף ביתר קלות מאדם אחר שאינו עדין כל כך, וישא אשה ויביא ילדים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

התנהגות הראויה לבעל תשובה

ז. בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר, ואם חרפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים, ואמרו להם: אתמול הייתם עושים כך וכך ומדברים כך וכך, ופתאום נהייתם צדיקים. אל ישימו לב לדבריהם, אלא ישמעו וישמחו על כך, מפני שזו זכות להם, שהרי כל זמן שהם מתביישים מהמעשים שעשו, ונכלמים מהם, זכותם מרובה ומעלתם גודלת.[7]

וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה בתלמוד, שכל המעביר על מידותיו, מעבירים לו על כל פשעיו.[8]

לא לפרסם את מעשיו

7. כן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (שם הלכה ח). ורבינו חיים פלאג'י בספרו נפש חיים (מע' ת אות סד) הביא בשם המדרש, שבזכות התשובה שנמשלה כמים, המשיח בא.

וביאר, שבאו רבותינו ז"ל להודיענו, שתהיה התשובה בענוה ושיפלות ולא לשם יוהרא וגאוה חס ושלום, ועל דרך שדרשו במסכת תענית (דף ח') על הפסוק "הוי כל צמא לכו למים", מה מים הולכים למקום נמוך כו', כך צריך להיות הבעל תשובה בהכנעה וענות צדק, ולא יתענה ויעשה סיגופים כדי להראות זאת לבריות.

וכבר ידוע מעשה המובא בירושלמי (חגיגה פרק ב' ה"ב), על אשה אחת בשם מרים בת עלי בצלים שהיתה מפרסמת לאחרים שהיא מתענה, ונענשה על כך בעולם הבא עונש חמור מאוד, שתקעו את השֶׁער של גיהנם באוזנה. וכתב המהרי"ט, שבעל תשובה כשמכבדים אותו, צריך לומר חוטא אני. עכ"ד.

ואם כן, ברור הדבר שאם קמו עליו אנשים וביזו אותו והכלימוהו, אין לו להישבר מכך, אלא יתחזק ויתעודד, ויראה בכך סימן משמים שרוצים ומרוצים מחזרתו בתשובה. וראה עוד מה שכתב בספר אמרי יעקב (עמוד מו).

8. מסכת ראש השנה (יז.). וכתב רבינו יונה בספר שערי תשובה (שער א): חייב בעל התשובה להכנע ולקבל עליו להתנהג על הדרך שאמרו רבותינו ז"ל: והוי שפל רוח בפני כל אדם, וישיג מזה שלא יכעוס ולא יקפיד על חבריו, וגם לכל הדברים אשר ישמע יתן אל לבו להעביר על מדותיו, ובזה מכפר על עונותיו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שם): המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו, מדה כנגד מדה, וזה פתח תקוה נכבד מאד. ע"כ. וראה בספר שובי השולמית (ח"ה סימן יד).

עליה בשלבים

ח. אדם שמתחיל לחזור בתשובה ולהתקרב לה', צריך לעשות לו רב, ולהתייעץ עמו במה עליו להתחזק, ועד כמה יש לו להוסיף בלימוד התורה ובקיום המצוות. ויש להיזהר שלא לעלות במהירות שאינה מתאימה לו, כי עלול חלילה ליפול כשלא יוכל לעמוד בעול שקיבל על עצמו.[9]

9. פשוט וברור. וכתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שנ): חוזר בתשובה, דהיינו אדם שמתחיל ללכת בדרך הנכונה של החזרה בתשובה, עדיין אינו "בעל תשובה" גמור, שזה אינו אלא כשהוא בסוף התהליך, שאז הוא ככל ישראל.

ומאחר שמוטל עליו להגיע לראש הפיסגה, הכלל הראשון הוא שיש להתחיל עם חוזר בתשובה כמו עם ילד קטן, שבתחילה שוכב, אחר כך מתחיל לשבת, ולאחר מכן לעמוד,

ואחר כך לזחול, ואחר כך הולך ורץ וכדומה. כך מרגילים את החוזר בתשובה לקבל כפי שיכול לקבל, ומלמדים אותו לפי מה שיוכל לקבל ולהחזיק בזה.
ועל פי זה, כתב לפשוט את מה שנשאל על ידי אנשים הנמצאים בתהליך של חזרה בתשובה, במה עליהם להתחיל להקפיד לשמור, האם על שבת שהיא איסור סקילה, או במאכלות אסורות שהם בלאו. וכתב, דהואיל ומאכלות אסורות קל לו יותר להזהר כשיש במקום מאכלים כשרים, על כן יתחילו בזה, אף על פי ששבת יותר חמור, ובזה יתחילו, ולאט לאט יוסיפו עד שיתרגלו וילכו בדרך הישרה.
אבל אותם שמעמיסים עליהם יותר מדאי, ודורשים מהם בבת אחת לשמור את כל התורה כולה, יצא שכרם בהפסדם, שלפעמים עלול האדם להיבהל ולפחד מהקושי, ויפרוש לגמרי.
ולכן העיקר לחזקו באמונה שהקדוש ברוך הוא מנהיג העולם, ויש שכר ועונש, שזהו יסוד ועיקר האמונה, ומאחר שנדלק אצלו הניצוץ והוא נמשך ומתעניין, ראוי לנהוג עמו בתבונה ודעת ובעזרת ה' יתקרב לגמרי, ולכן אין צורך להתחיל איתו בשמירת שבת דוקא, אלא רק כפי מה שיכול לקבל.
וכמו כן כתב בספר גינת אגוז (חלק ב עמוד 65), שרבים מבעלי התשובה חושבים, שבוודאי חייהם יהיו מעתה חיים טובים ללא שום בעיות ומצוקות, וכל הצרות ייעלמו כלא היו.
אך המציאות טופחת על פניהם, ופעמים שהמצב נהיה אפילו יותר גרוע משהיה קודם שחזרו בתשובה, ואז באים להם הרהורים - מדוע ה' יתברך עושה להם כך, וכי אינו חפץ בתשובתם?! ומחשבות אלו עלולות לגרום להם לפרוש מהתורה ומהמצוות.
וכך כתב הגאון מוילנא בפירושו למשלי (פרק י"ט) על הפסוק "אֱוֶלֶת אדם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל ה' יִזְעַף לִבּוֹ", וזה לשונו: לפעמים אדם מתחיל ללמוד תורה ולעשות מצוות, ואחר כך פורש מחמת שקשה לו מאוד, לפי שאין מסייעים לו, וזועף על ה' למה לא סייעוהו. ובאמת הוא מחמת אִולתו, והוא כי כל אדם צריך לילך לפי מדרגתו, ולא לקפוץ, אלא צריך לילך במדות מדרגה לדרגה כמו שעולה בסולם, ולא לקפוץ למדרגה שאינו ראוי לה, ואז ילך לבטח דרכו, כי יסייעוהו מן השמים. אך זה האדם שלא התחיל ללכת בדרכו, לכך לא סייעוהו מן השמים, והוא זועף על ה' למה לא סייעוהו. ע"כ.
ולכך חובה לכל בעל תשובה שלא יקפוץ יותר מדי גבוה, ולא יעשה דברים על דעת עצמו מבלי להתייעץ עם חכם גדול בתורה, שידריך אותו מה לעשות, ומה עדיין לא

לעשות, ורק כך הוא יכול להתקדם בבטחון לכיוון השלימות בעבודת ה', ויקבל גם סייעתא דשמיא באופן שכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

הרב מסלק את הדינים

דרך אגב, ראיתי לנכון להביא כאן מה שכ' בס"ד בספר אבות ישראל (חלק א) לפרש את המשנה "עשה לך רב והסתלק מן הספק", על פי מה שמסופר בספר 'חוט המשולש', שאחד מתלמידי החתם סופר זצ"ל, חלה, והתייאשו חכמי הרופאים למצוא לו רפואה, והיה קרוב למות.

החתם סופר נכנס לחדרו של התלמיד הגוסס, וצוה לכל הבחורים שהיו שם לצאת. אחד התלמידים התחבא שם כדי לראות מה יעשה הרב, ושמע שהרב שואל את החולה: מה אתה רואה?

התלמיד השיב, שרואה שחושבים עליו בשמים לדון אותו למיתה, וכולם הכריעו לחובה, רק דיין אחד אמר שצריכים להצילו בזכות רבו, כדי שלא לגרום כל כך צער לרבו החתם סופר, באובדן תלמידו החביב.

כששמע זאת הרב, אמר: אם כן, טוב הדבר, וראוי להציל אותך מן הדין! ואכן התלמיד נרפא מחוליו ושב לאיתנו.

ולפי זה יש לפרש, "עשה לך רב, והסתלק מן הספק", המילה 'ספק' מורכבת מאותיות 'פְּסָק', שבזכות זה שיש לאדם רב, זוכה הוא להסתלק מהפסק שנגזר עליו בבית דין של מעלה, משום שבשמים מתחשבים ברבו שלא יגרם לו צער כשיענש תלמידו.

פרק ג - לשון הרע

א. אדם שדיבר בעבר לשון הרע על כמה מידידיו וקרוביו, וכעת חזר בתשובה ורוצה לכפר על כך, יגש אליהם בערב יום כיפור, ויבקש מהם סליחה בכלליות על כל מה שחטא כנגדם בכל השנה כולה, והם יאמרו לו שמוחלים לו, ובזה תיקן את מה שחטא. ואינו צריך לפרט להם את כל מה שדיבר עליהם, מפני שאם ישמעו את כל מה שסיפר בגנותם, עלולים הם להיפגע ולהצטער מכך, ולכן שב ואל תעשה עדיף.[1]

האם לגלות לחבירו שדיבר עליו לשון הרע

1. בספר שיחות החפץ חיים (עמוד ט) כתוב, שרבינו החפץ חיים הביא את ספרו "חפץ חיים" לפני מרן הגאון רבי ישראל סלנטר זצוק"ל, וקיבל ממנו את הספר לעיין בו. לאחר מכן כאשר בא החפץ חיים לפניו, אמר לו ר' ישראל, שיש לו קושיה עצומה על דין אחד בספרו בהלכות איסור לשון הרע (כלל ד סעיף יב), שאפילו אם חבירו אינו

יודע עדיין כלל ממה שדיבר עליו, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה.
וקשה, הלא חבירו לא ידע עד עכשיו מאומה מכך, וכאשר יספר לו, יגרום לו צער, ומה חבירו אשם בכך שהוא חפץ לעשות תשובה, וכי מפני כך מותר לגרום צער לחבירו?
ענה לו החפץ חיים: הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרבינו יונה! ומבואר מזה, שלדעת רבינו החפץ חיים, מחויב לגלות לחבירו שדיבר עליו לשון הרע, אף שיגרם לחבירו צער מכך.
אולם הבט וראה במשנה ברורה (סימן תרו ס"ק ג) שכתב, שבשעת בקשת מחילה מחבירו, צריך לפרט מה שחטא כנגדו, ואם יודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט את החטא. ע"כ. ומוכח שגם רבינו החפץ חיים מודה לדינא, שבאופן שיגרם לחבירו צער אם יפרט בפניו מה שחטא כנגדו, אינו צריך לספר לו שדיבר עליו לשון הרע.
וראיתי בשו"ת ושב ורפא (חלק ג סימן פו), שהביא מה שהקשה בספר מועדים וזמנים (חלק א סימן נד), שמדברי השולחן ערוך (שם) שכתב: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו", משמע שחובה לפייסו בערב כיפור דווקא, והרי כל השנה יש חיוב לפייס את חבירו על עבירות שחטא כנגדו.
וכתב ליישב זאת על פי מה ששמע מהגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל, שאמר בשם רבינו ישראל מסלנט זיע"א, שלפעמים במה שמבקש מחבירו מחילה, בזה גופא עובר עבירה שמצער בזה את חבירו, דכל זמן שאינו יודע שחבירו ביזה אותו ודיבר עליו לשון הרע וכדומה, אינו מצטער כלל, ועכשיו כשחבירו מבקש ממנו מחילה ומפרט מה שעשה, על ידי זה נודע לו שחבירו חטא כנגדו, ונגרם לו על ידי כך צער ועוגמת נפש, ועל כן באופן כזה ראוי לבקש מחילה מחבירו על כל מה שחטא כנגדו בכלליות, ולא יפרט לו במה חטא.
ולפי זה יש לבאר את כוונת השולחן ערוך, שבכל השנה אף על פי שיש מצוה לפייס את חבירו, מכל מקום מאחר שחבירו אינו יודע שחטא ודיבר עליו לשון הרע וכדומה, אם יבקש באמצע השנה סליחה מחבירו, ירגיש אותו חבר שאותו אדם דיבר עליו או עשה נגדו איזה דבר, ועלול לבוא לידי צער מכך.
אבל כשמבקש מחבירו סליחה בערב יום הכיפורים, אין חשש שחבירו יפגע מכך, מפני שמנהג העולם שכולם מבקשים סליחה אחד מהשני ביום זה, ולכן לא ירגיש חבירו שהוא חטא כנגדו. ע"כ. וראה עוד בשו"ת אז נדברו חלק ז (סימן סו).

וכעת נדפס שו"ת תשובות והנהגות חלק ה (סימן שצז), והביא שם מכתב מהגאון הצדיק ר' אליהו דסלר זצ"ל ששיבח את הכרעת רבינו ישראל סלנט שפסק שלא לגלות לחבירו שדיבר עליו לשון הרע, אם חבירו יצטער על ידי כך, שהרי לא הותר לצער את חברו כדי לזכות במחילה, ולכן יבקש מחילה בסתם ודי בכך. והוא רחום יכפר עוון.

ב. כל המספר לשון הרע על בני אדם, כל העוונות של אותם בני אדם עוברים לזה שדיבר, ומצוותיו של המדבר עוברות לאלו שדיבר עליהם.[2]

אומנם אדם שנכשל בעבר בדיבור לשון הרע, וכעת חזר בתשובה ורצונו לכפר על מה שחטא, אך אינו זוכר על מי דיבר ולכן אינו יכול לבקש מחילה מאותם שדיבר עליהם, ישתדל להתחזק ולחזק את קרוביו ומכריו בשמירת הלשון, הן על ידי ספרים והן על ידי שיעורים העוסקים בנושא זה, ובזכות זה בורא עולם ירחם עליו וימחל לו על אותו עוון.[3]

המדבר לשון הרע האם זכויותיו עוברות לזה שדיבר עליו

2. כתב בספר חובות הלבבות (שער הכניעה פרק ז): אמר אחד מן החסידים: הרבה בני אדם יבואו ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם, ימצאו בספר זכויותיהם זכויות שלא עשו אותם, ויאמרו: לא עשינו אותם. ויאמרו להם: זכויות אלו עשה אותם זה שדיבר עליכם וסיפר בגנותכם.

וכן כשיחסר מספר זכיות מאותם המספרים בגנות אחרים, יבקשו הם אותם בעת ההיא, ואז יאמרו להם: אבדו מכם הזכויות בעת שדברתם על פלוני ופלוני. וכן יש מהם גם כן שימצאו בספר חובותיהם חובות שלא עשו, וכשאומרים: לא עשינום, יאמרו להם: נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם עליהם. ע"כ.

וכדברים האלה ממש כתב בספר אורחות צדיקים (שער הענוה) וזו לשונו: אחד מן החכמים סיפרו עליו רע, וכשנודע הדבר לחסיד, שלח דורון לאותו שסיפר עליו, וכתב לו: אתה שלחת לי דורון מזכיותיך, ואני גמלתיו לך בדורון זה ששלחתי לך!

כי ליום הדין מראים מצוות להרבה בני אדם שלא עשו אותן המצוות, ויאמרו: הלא לא עשינו זה? וישיבו להם: אותם שסיפרו עליכם רע, הם עשו אלו המצוות, ונוטלים אותן מהם ונותנים לכם! וכן לרשעים מראים עבירות שלא עשו, וכשיאמרו: הלא לא עשינו? ישיבו להם: אלו העבירות עשו אותם שסיפרתם עליהם לשון הרע, ונטלו מהם ונתוספו עליכם. ע"כ.

והרב מרפא לנפש בפירושו לספר חובות הלבבות (שם), הביא שם לשון המגיד מישרים שהופיע למרן הבית יוסף ואמר לו, כי מי שאומר לשון הרע על חבירו, מנכים לו מזכיותיו ונותנים אותם לזה שדברו עליו, והוא אמת ויציב. וביאר המרפא לנפש, שדבר

זה הוא מדה כנגד מדה, שכשם שהוא רוצה למעט כבודו של חבירו, או להזיקו בשאר דברים, כך יתמעטו זכיותיו בעולם הבא, וינתנו לזה שדיבר עליו. ע"ש.
וטוב עין יראה לרבינו החתם סופר בדרשתו לשבועות (דף רצ"ה) שכתב: אמרו חכמינו זכרונם לברכה, "כיון שנתמנה אדם על הציבור, מוחלים לו על כל עוונותיו". ואולי הטעם, כיון שמטבע האדם לדבר לעג הרבה על המתמנה פרנס על הציבור, וידוע שכל המדבר לשון הרע על חבירו, אז עוונותיו נטולים ונתונים על המדבר עליו, נמצא שהמתמנה פרנס על הציבור כל עוונותיו נמחלים. ע"ש.
וכעת ראיתי בספר מאמר אפרים (פרשת מצורע) שהביא דברי הרה"ג רבי יהודה צדקה זצ"ל, שפירש את מה שאנו אומרים בסיום מסכת "שתהא תורתך אומנותנו בעולם הזה, ותהי עמנו לעולם הבא", וכי לא פשיטא שאדם הגורס ושונה מסכת שלימה, בודאי התורה שלמד תהיה עמו גם לעולם הבא.
וביאר על פי דברי חובת הלבבות הנ"ל, שלפעמים יש מציאות כזאת שאדם לומד תורה בעולם הזה, ואינה עומדת לו בעולם הבא, כי תילקח ממנו ותינתן לאותו חבר שדיבר עליו. ועל כן שפיר אנו מתפללים "ותהי עמנו לעולם הבא", דהיינו שלא ניכשל חס ושלום בלשון הרע.
ובספר אמרי חיים סופר (עמוד כא), עמד בביאור דברי החובות הלבבות הנ"ל, והביא מה שכתב הגאון רבי שאול בראך ז"ל בספרו גבעת שאול (סימן תקלג) לבאר את הפסוק בתהלים: "מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה", דצריך ביאור, מה היא הכפילות שאמר "מה יתן ומה יוסיף".
ויש לפרש זאת על פי דברי חובת הלבבות, שהמדבר לשון הרע על חבירו, נותנים זכויות המדבר לחבירו, ועוונותיו שלו נותנים למדבר לשון הרע, וזה שאמר דוד "מה יתן לך", שלך יתנו את העוונות של מי שדברת עליו. אולם אם אחר ידבר עליך לשון הרע, לא יוסיפו לך זכויות המדבר, כי בירושלמי פאה (פרק א ה"א) אמרו, שמותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת. וזהו "מה יוסיף" לך לשון רמיה, שלֵך לא יוסיפו זכויות, שהרי עליך מותר לדבר לשון הרע. ע"כ.
ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן שצו) תמה מדוע רבינו החפץ חיים זיע"א אינו מדגיש בספריו כפי הצורך את הענין המבהיל הזה שכתב בספר חובות הלבבות, ואם כי בספרו שמירת הלשון הביא את המדרש על הפסוק "אל תתן את פיך לחטוא את בשרך", שהמדבר לשון הרע מאבד תורתו וזכויותיו ומעבירם לחבירו, אבל לא ביאר והדגיש הענין כפי הצורך.

וכתב ליישב זאת על פי מה ששמע מהצדיק רבי משה שניידער, ששאל את הקדוש החפץ חיים זצ"ל, למה לא הדגיש יותר את דברי הרמב"ם שמספרי לשון הרע אין להם חלק לעולם הבא. ותירץ, "שפצצה כזאת לא רציתי לזרוק", שאם ישמע החוטא שבלאו הכי אין לו חלק לעולם הבא, אולי יתייאש, כיון שיש לו עוון חמור כל כך, וכן אם ישמע שמאבד זכויותיו ונוספים לו חובות של השני, עלול לחשוב שלא כדאי לו לעסוק בתורה ובמצוות, ולכן נמנע מלהדגיש זאת.

מעשה נורא על המספר לשון הרע

ובהקשר לזה מובא בספר מעם לועז (פ' מצורע), שהיו שני שכנים שהיו גרים יחדיו, אחד צדיק והאחד רשע, והצדיק היה מספר לשון הרע על שכנו הרע, והיה אומר שהוא מחלל שבת, וגוזל ונואף. אבל הרשע מדה טובה אחת היתה לו, שלא היה מדבר לשון הרע, והיה לו פה נקי, ולא היה משיב לחכם מאומה.

ויהי היום, הלכו שניהם לבית עולמם. כשפתחו את פנקסו של החכם, נעשה לו חושך בעינים, אוי ואבוי לו, שנמצא כתוב שם שעשה כמה וכמה עבירות חמורות בענין חילול שבת, מאכלות אסורות, זנות וגזל. החל החכם לצעוק ולומר: רבונו של עולם, האם כאן זה עולם האמת, והרי מעולם לו עלה על ליבי לעשות עבירות חמורות כאלו, כי כל ימי הייתי יושב בישיבה ולומד תורה.

אבל לא היו שומעים לדבריו, וחטפו אותו מלאכי חבלה והתחילו לעשות בו נקמות. לאחר מכן החל דינו של אותו רשע, וראה שכתוב בפנקסו שעשה מצוות ומעשים טובים, ולמד ולימד תורה, ואותו רשע היה תמה, שהרי אף פעם לא פתח ספר בחייו, ופסקו דינו לגן עדן.

הגיע ערב ראש חודש, ואז ידוע שיש מקום לעילוי הנשמות לנוח למעלה ממחיצתם, ואז עלתה נשמתו של אותו צדיק למעלה, ונפגש עם שכנו הרשע שהיה יושב בגן עדן. שאלו הרשע מה שלומך? השיב לו: אל תשאל, כי מקומי בגיהנום, כי היה כתוב בפנקסי שעשיתי עברות חמורות.

אמר אותו רשע: חשבתי שכאן זה עולם האמת, אבל נוכחתי לראות שאינו כן, שהרי אצלי היה כתוב בפנקסי שעשיתי מצוות רבות שלא היו ולא נבראו ומעולם לא עשיתים. אמר לו הצדיק: דע לך שצדיק ה' בכל דרכיו, ודבר זה נגרם לי כך משום שספרתי עליך לשון הרע, ולכן עברו כל זכויותי אליך, ולכן יושב אתה בגן עדן. וכל העוונות שלך עברו אלי, ולכן אני יושב בגיהנם, וכל זה הצרות אני גרמתי לעצמי. וזה שנאמר "שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו". ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח.

3. כתב רבינו החפץ חיים בספרו כבוד שמים (פרק ג), שכאשר עורר פעם אחת ברבים על חומרת העוון הנורא של לשון הרע, ניגש אליו אדם אחד ושפך לפניו את מר ליבו, וסיפר לו שהדברים עוררו אותו עד עמקי נפשו, והחליט לחזור בתשובה, אבל יש לו בעיה עם בקשת המחילה, וכמו כן הוסיף ואמר שתמיד הוא הכשיל גם אחרים בלשון הרע.

ענה לו הרב: יש לי תיקון תשובה עבורך, שהקדוש ברוך הוא בודאי ימחול לך מחילה גמורה אם תשתדל לזכות אחרים בענין הזה של שמירת הלשון, ולהוכיח בדרכי נועם ולהשפיע על אחרים להימנע מלשון הרע.

ואמרו רבותינו במסכת ערכין (דף טו:): מה תקנתם של מספרי לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר במשלי: "מרפא לשון עץ חיים". ועל כן ירבה בלימוד התורה ובלימוד הלכות לשון הרע, ושב ורפא לו.

סופו של המספר לשון הרע

שנינו במדרש בראשית רבתי מיסודו של רבי משה הדרשן: נאמר על נח: "כי אותך ראיתי צדיק לפני", למה צדיק? לפי שהיה עושה צדקות עם כל אשר היו בתיבה.

בתחילה בימי אדם הראשון, היו החתול והעכבר בביתו של אדם הראשון שותפים זה עם זה. יום אחד נכנס תחרות בלבו של העכבר על חתול, והלך אצל אדם, ואמר לו: אדוני, תן לי רשות על החתול להרגו, שהוא גנב קוביוסטוס (מהמר).

אמר לו אדם: הואיל וסיפרת עליו לשון הרע, תהיה לו אתה למאכל. מיד קפץ החתול על העכבר והרגו. כיון שראו בניו של העכבר ונקבתו כן, ברחו לסעיפי ההרים, ולנקיקי הסלעים, ולחורי עפר, אמרו: עוד לא תהיה לנו פליטה לפני החתול אויבנו.

כשבא נח והכניסן בתיבה, יום אחד היו החתול ונקבתו עומדים זה אצל זו. אמר החתול לנקבתו: זכורני כשהייתי תינוק, הביא לי אבא ממשפחתו של העכבר ואכלתיו, והיה טוב למאכל, ועתה ארדוף אחריו ואשיגנו ואוכלנו.

כיון ששמע עכבר כדברים הללו, נס מפניו ורדף החתול אחריו, ונעשה לו נס, ונזדמן לו חור אחד ונכנס שם. הכניס החתול פיו בחור כדי להוציא את העכבר, ונשכו העכבר, וגם החתול קרע לו בצפרנו את שפתו התחתונה כחצי זרת.

לאחר שעה, הלך העכבר אצל נח ואמר לו: איש צדיק, עשה לי צדקה ותפור לי מה שקרע לי החתול אויבי. אמר לו: לך ותביא לי נימת שערו. הלך אצל החתול עצמו ומצאו ישן, ותפס שערה משערו, וחזר לנח ותפר את הקרע שבשפתו, ולזה נקרא איש צדיק. ע"כ.

ומדרש זה הובא בספר חשוקי חמד (שבת עמוד תריד), וכתב שיש בזה מוסר השכל עד כמה גדול עונשו של מדבר לשון הרע, שהרי העכבר אמר לאדם הראשון את האמת על החתול, ואף על פי כן קיבל את עונשו עד סוף כל הדורות, להיות נרדפים מהחתול. ועל כן שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו.

לשון הרע על עצמו

ג. אדם ששב בתשובה, ומספר לאחרים את העבר שלו, ואת כל אשר עשה בתקופת היותו אדם חילוני שאינו שומר תורה ומצוות, ועל ידי כך הוא מקרב בנים רחוקים לאבינו שבשמים, מותר לו לעשות כן, ואין בזה חשש איסור שמזכיר את עוונותיו הראשונות ומספר על עצמו לשון הרע.[4]

האם מותר לדבר לשון הרע על עצמו

4. הנה כתב הרמב"ם (פ"א מגניבה ה"ב): אסור לגנוב דרך שחוק, או לגנוב על מנת להחזיר או על מנת לשלם, הכל אסור, כדי שלא ירגיל עצמו בכך. ע"כ. וכן נפסק בשולחן ערוך חושן משפט (סימן שמח סעיף א).

ויש לחקור, האם מותר לאדם לדבר לשון הרע על עצמו [כגון שמספר לחבירו על עצמו שהוא רגיל לאחר לתפילה, או שהוא קמצן וכיוצא בזה], או שיש לחוש למה שכתב הרמב"ם שאין לגנוב בצחוק שמא יתרגל לכך, וגם כאן יש לחוש שמתוך שיתרגל לדבר לשון הרע על עצמו, שמא יבוא לדבר גם על אחרים.

והנה ידוע המעשה ברבינו החפץ חיים זיע"א, שפעם אחת נסע בעגלה, ושאל אותו יהודי אחד האם הוא מכיר את גדול הדור מרן החפץ חיים, והחפץ חיים מרוב ענוותנותו דיבר לשון הרע על עצמו, ואמר לאותו יהודי, שהחפץ חיים אינו כזה גדול כמו שהוא חושב. אותו האיש ששמע זאת, היכהו על כך שביזה את גדול הדור.

לאחר מכן נודע לאותו אדם שאותו זקן שהכה, הלא הוא גדול הדור "החפץ חיים". בכה האיש וביקש סליחה מהרב. אמר על כך החפץ חיים, כי אף על פי שלא כתב בספרו שאסור לאדם לדבר לשון הרע על עצמו, עתה התגלגל הדבר מן השמים שבגלל שסיפר על עצמו לשון הרע, קיבל מכות, ואם כן, צריך לומר שגם על עצמו אסור לדבר.

וראיתי בשו"ת עטרת פז כרך ג (חו"מ סימן ז הערה ב) שאחר שהביא מעשה זה, כתב, דקיימא לן שאין לומדים הלכה מסיפורי מעשיות, וכמו שכתב בקובץ אגרות לחזון איש (חלק ב סימן כב) וזו לשונו: וחיפוש מעשיות בספרי הדורות אינני מומחה לכך, ואינני סומך על זה, ואני מתנגד לקביעת הלכה על ידי זה.

אומנם אפשר לומר, שאכן אסור לאדם לדבר לשון הרע על עצמו, על פי מה שכתב הרמב"ם (הנ"ל) שאסור לגנוב דרך שחוק או לגנוב על מנת להחזיר, או לגנוב על מנת לשלם, כדי שלא יתרגל לכך.

ומבואר מהרמב"ם, שאין לאדם לעשות מעשה איסור אפילו בדרך של היתר, כדי שלא ירגיל את עצמו בכך, וממילא הכא נמי יש לומר לגבי סיפור לשון הרע על עצמו, שאפילו אם מצד הדין מותר לאדם לדבר לשון הרע על עצמו, מכל מקום יש לאסור זאת כדי שלא ירגיל לשונו לדבר דברי גנאי, ויהיה בבחינת "למדו לשונם דבר שקר". וכיוצא בזה כתב המסילת ישרים (פרק יא).

וטוב עין יראה בשו"ת תורה לשמה (סימן תט), שנשאל אודות אדם שיש לו מום אחד בגופו, והיה מספר לבני אדם על המום שיש בו, והיה שמעון יושב שם, ואמר שגם בו יש מום זה בגופו במקומות המכוסים. אמר אחד מן היושבים לשמעון: אתה נקרא מוציא דיבה, מפני שלא הייתה צריך שתגלה דבר זה, מאחר שאין אדם אחר מכיר בזה כי הוא מכוסה, למה תגלה מומך לבני אדם. ויען שמעון ויאמר: כיון שאני מעיד על עצמי ולא על אחרים, אין זה בכלל מוציא דיבה. האם צדק שמעון בזו התשובה או לא.

והשיב, שבודאי לא יפה עשה שמעון לגלות לאחרים מומו המכוסה, אף על פי שהוא גילה על עצמו ולא על אחרים. וראיה לזה ממה שאמרו בגמרא דיבמות (סד:), שאמרו חכמים לרבי אבא בר זבדא, שיתחתן עם אשה שנייה ויוליד בנים. אמר להם: אם הייתי זכאי, היו לי בנים מהאשה הראשונה.

ואמרו בגמרא, שנתכוון לדחות את חבריו, משום שרבי אבא נעשה עקר, מפני שהיה מתאפק ולא יצא להתפנות באמצע השיעור שהיה מוסר רב הונא. הרי שהשיאם לדבר אחר, ולא רצה לגלות על עצמו שהוא עקר, ואף על גב שאותם חכמים היו חבריו, עם כל זה לא רצה לגלות להם על עצמו שיש בו מום. ע"ש.

ומכלל דבריו אלו רואים אנו, שאכן אין האדם רשאי לדבר דברי גנאי ולשון הרע על עצמו, ואולי הוא מטעמו של הרמב"ם (הנ"ל) שלא יתרגל לכך, ויבוא לדבר סרה גם על אחרים.

ואנכי הרואה בספר מאיר עיני ישראל (חלק א עמוד 155), שהביא את המעשה עם החפץ חיים הנ"ל, והעיר שאין כוונת החפץ חיים שאכן אסור לאדם לדבר לשון הרע על עצמו, שהרי בחיבורו באר מים חיים (כלל א), הביא דברי המדרש שמצינו בישעיה כשאמר: "אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב".

ואמרו חכמינו ז"ל, שאמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך, רצוץ את הפה שאמר לשון הרע על בני. אמר לו הקדוש ברוך הוא לישעיה: **עליך אתה רשאי לומר לשון הרע**, ואי אתה רשאי לומר על עם ישראל. ומבואר יוצא שמותר לאדם לדבר לשון הרע על עצמו.

ועל כן יש לומר, שדווקא בסיפור שמספרים על החפץ חיים, אמר הרב שיש איסור לדבר לשון הרע על עצמו, מפני שאותו אדם לא ידע שלפניו עומד החפץ חיים ומספר לו דברי גנאי על עצמו, אלא הוא סבר שהמספר הוא אדם אחר לגמרי שמזלזל בכבודו של החפץ חיים, ולכן דברי הגנאי שדיבר החפץ חיים הרי הם כדברי גנאי שמספרים על גדול הדור, ולכן היה לו להימנע מכך. אבל באופן שהשומע יודע שהמספר את הדברים הוא עצמו בעל המעשה, הרי זה לשון הרע על עצמו שמותר. עכ"ד. וכן הוא בספר שאלת רב (עמוד מד).

ואען ואומר, שלפי חילוק זה, צריך ביאור מהגמרא ביבמות (הנ"ל), מדוע לא אמר רבי אבא בר זבדא לחבריו שהוא עקר, והרי התם מיירי שעומד מולם ומספר דברי גנאי על עצמו, ועם כל זה לא סיפר לשון הרע על עצמו [ואולי יש לדחות שלא רצה שילמדו ממנו להתאפק בשיעור, ויבואו לידי עקרות].

ומה שהביא שם ראיה מישעיה הנביא שאמר לו הקב"ה שרשאי לדבר על עצמו לשון הרע, התם שאני שעמד ודיבר עם ה', ולכן רשאי לספר בפניו את מעשיו הרעים, מפני שאין חשש שיתרגל לדבר על אחרים לשון הרע, מפני שדומה לאדם שמתוודה לפני ה' יתברך על עוונותיו ועל פשעיו.

מה שאין כן מי שעומד ומדבר עם בני אדם, אין לו לדבר לשון הרע על עצמו, שמא יתרגל לדבר גנאי על הבריות, ויבוא לדבר עימהם לשון הרע גם על אחרים כנזכר לעיל. וי"ל.

וראה ראיתי לידידי הרב דוד פרץ נר"ו במאמר שכתב בספר "וקנה לך חבר" (סימן קמד), שאם אדם שב בתשובה, ומספר לאחרים את כל אשר קרהו בתקופת היותו אדם שאינו שומר תורה ומצוות, ובזה הוא מקרב בנים רחוקים לאביהם שבשמים, מפני שהם שומעים ממנו את ההבדל הגדול שבין חייו הקודמים לחיים שחי עתה, ורואים עין בעין שכל העולם הזה כולו הבל הבלים, והעיקר והיקר מכל זו תורתנו הקדושה, באופן כזה אינו עובר על איסור כלל בזה שמדבר לשון הרע על עצמו. ע"ש.

ולכאורה לפי מה שכתב השולחן ערוך (שם) שאסור לגנוב אפילו על מנת להחזיר או כדי לשלם תשלומי כפל, כדי שלא ירגיל עצמו בכך, אם כן חזינן שגם כשיש תועלת בדבר, כגון שגונב מעני על מנת לשלם לו תשלומי כפל ולעזור לו, אף על פי כן אסור, כדי

שלא יתרגל. ולכאורה הוא הדין כשכונתו לספר לשון הרע על עצמו כדי לקרב יהודים לדרך הישרה.

ואולי יש לומר בכל זה, שמאחר שכל האיסור לגנוב על מנת להחזיר הוא גזירה דרבנן (לפי הרמב"ם והשו"ע), ולא מצינו שגזרו כן באיסור לשון הרע, אם כן יש לומר שאחר חתימת התלמוד, אין לנו לחדש גזירות חדשות מדעתנו, ומאחר שלא הוזכר בתלמוד שאסור לדבר לשון הרע על עצמו, אין לנו לבוא ולאסור איסר בזה. והבו דלא להוסיף עלה. וכיוצא בזה כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק יד סימן רלא). וראה עוד בשו"ת אדרת תפארת (ח"ד סימן סד).

לספר על מישהו שהוא בעל תשובה

ונראה להוסיף, שלא רק לבעל תשובה מותר לספר על עצמו שבעבר היה עובר עבירות וכעת חזר למוטב, אלא גם לרב שמזכה את הרבים ומחזירם לצור מחצבתם, מותר לו לספר לציבור על בעל תשובה מסויים שבעבר היה בעל עבירות וכיום נעשה לאיש אחר וזנח את כל עניני העולם הזה ויושב ועוסק בתורה, כדי לקרבם ולפתוח את ליבם לעשות תשובה.

וזֵכר לדבר מצינו במסכת יומא (דף פו:) ששאלו היכי דמי בעל תשובה? ואמר רב יהודה: כגון שבאת לידו דבר עבירה [שנכשל בה בעבר] פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, מחוי רב יהודה: באותה אשה, באותו פרק, באותו מקום.

ופירש רש"י: באותה אשה ובאותו מקום שעבר שם העבירה, ומתוך שדומה מכל וכל לזמן שנכשל בו כבר, יצרו מתגבר עליו, ואומר לו: ראה פלונית, קום עשה מה שעשית כבר. ואם מתגבר על יצרו, הרי הוא בעל תשובה.

ודקדק שם בספר בן יהוידע, מדוע אמר התלמוד שרב יהודה "מחוי" [שפירושו שרב יהודה רמז בידו על אחד מתלמידי בית המדרש שהוא בעל תשובה], ולא אמרו "אמר רב יהודה" כפי שמוזכר בכל התלמוד.

וכתב ליישב, שרב יהודה רמז לתלמידי בית המדרש על בעל תשובה מפורסם שהיה בזמנם, ורמז בידו כאומר "אותו תלמיד פלוני שחזר בתשובה הוא בעל תשובה אמיתי", וחכמי בית המדרש ידעו למי הוא מתכוון, וידעו התלמידים שאותו בעל תשובה נכשל בעבר בעבירה, וכעת עשה תשובה באותה אשה, באותו פרק, ובאותו מקום. ע"כ.

ולפי זה נראה, שמאחר שיש בכך תועלת לקרוב לבבות אחינו בית ישראל, יש להקל בזה, ומן הסתם ניחא לאותו בעל תשובה שיספרו עליו מעשים מהעבר כדי שעל ידי כך

יחזרו אחינו בית ישראל בתשובה. ואם יש אפשרות להודיע לו לפני כן על כך, שפיר דמי. וראה עוד בספר אמרי חיים (סופר סימן ג).
ועל כל פנים כתב בשו"ת שבט הקהתי (חלק ב עמוד רנ), שהדבר תלוי אם אכן ידוע לכל שהוא בעל תשובה או שהוא עצמו מפרסם שהוא בעל תשובה, אז מותר לספר עליו איך עבר עבירות ולבסוף נעשה בעל תשובה.
אבל אם הבעל תשובה אינו מפרסם שהוא בעל תשובה, אין לספר זאת עליו, אפילו אם הוא מכוון להרבות בשבחו על ידי כך, משום שבמציאות רואים שמי שמוחזק לאדם שלא עבר עבירות, מכבדים אותו יותר ממי שנודע עליו שעבר עבירות בעבר, ומאחר שעל ידי סיפור הדברים נתמעט כבודו, הרי זה נכלל באיסור לשון הרע. ואף שראיתי מי שמיקל לספר על אדם מסויים שחזר בתשובה מאהבה דנעשו לו עוונותיו לזכויות, מכל מקום נראה לי כמו שנתבאר לעיל, שאם הוא לא מספר על עצמו אין לספר עליו מבלי לבקש רשותו. ע"כ. וכן מבואר בשו"ת לחפץ חיים (סימן טז).
ואשר על כן צריך לומר, שמה שכתב רבינו הבן יהוידע, מיירי באופן שהיה מפורסם וידוע אצל התלמידים שאותו תלמיד הוא בעל תשובה, ולכן אין לו בכך גנאי. אבל אם אכן לא היה הדבר ידוע לרבים, אין לספר זאת ללא רשותו אף על פי שיכולה לצמוח מכך תועלת וקירוב רחוקים, ואין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך.

פרק ד - ענינים שונים

א. אשה נשואה, אינה יכולה לתת צדקה ללא שתקבל רשות מבעלה.1 אולם בעלת תשובה שעברה בעבר איסורים חמורים, וברצונה לתת צדקה לתיקון ולכפרת נפשה, חייב בעלה לתת לה סכום כסף לצורך זה.
ולכן אשה שיש לה ברשותה כסף של בעלה, רשאית לתת אותו לצדקה לכפרת נפשה, אף שאין בעלה מרשה לה להשתמש בכסף, ואין בזה חשש גזל. וכמובן צריכה האשה ללכת דווקא לאדם צדיק וירא שמים, שיעשה לה תיקון לנפשה, ולא לפנות לכל מיני "בבות" ו"מקובלים" למיניהם.[2]
1. שלחן ערוך יורה דעה סימן רמח (סעיף ד). וכבר כתב הבן איש חי (וילך אות ו) שהבעל יתן מחילה לאשתו בערב כיפור, על אשר בזבזה מן הבית שלא כרצונו. וראה בספרי צדקה וחסד (עמוד קלח) שכל זה דווקא כשנותנת סכום גדול, אבל סכום מועט מותר. ע"ש.
2. הנה בשו"ת הנודע ביהודה (סימן קנח) כתב, שאשה שיש לה בעל קמצן שאינו נותן צדקה, והיא רוצה לתת צדקה מכספי בעלה, כדי שיתפללו עליה בימי עיבורה או יעשו

לה פדיון נפש וכדומה, אין לה לעשות זאת בלי ידיעתו, מפני שאין זה בכלל רפואה שחייב הבעל לעשות לאשתו. ע"ש.
אולם הגאון רבינו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק ג (חו"מ סימן ד) כתב, דמאחר וממון בעלה מסור בידה כדי להשתמש בו להוצאות הבית הנְצרכים, אינה צריכה לשאול את בעלה על כל דבר בפני עצמו. ודבר זה של הוצאות הכפרה, הוא בכלל הוצאות הבית, וזה ברור ופשוט. ע"כ.
ולכאורה אפשר לומר שאינו חלוק על דברי הנודע ביהודה, דהנה כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שסב) שהבעל חייב לשלם את קורבנות אשתו. ותיקונים שעושים על חטאים בזמנינו, באים במקום קורבן, ולכן צריך הבעל לשלם אותם, וכן כתב החתם סופר (יורה דעה ס"ס קנה). ע"ש.
ולפי זה יש לחלק ולומר, שבעלת תשובה שחטאה בעבר באיסורים חמורים, וכעת רוצה להשתמש בכספי בעלה לצורך עשיית תיקונים מסוימים הנערכים על ידי רב צדיק וירא שמים שנודעת צִדְקותו ברבים, חייב הבעל לעזור לה בכך כמו שחייב לעזור לה בהבאת קורבנות, ולכן אינה צריכה לבקש את רשותו.
מה שאין כן אשה שרוצה להשתמש בכסף כדי שיתפללו עליה בימי עיבורה, שדברים אלו אינם מחובתו של הבעל לעשות מכיון שאין זה נעשה כדי לכפר עוונותיה, ולכן החמיר בזה הנודע ביהודה, אבל גם הוא מודה שמותר לאשה להשתמש בכספי בעלה לצורך כפרת עוונותיה.
וכעת זכתה עיני לראות אור יקרות בספר רוח חיים לרבינו חיים פלאג'י (יו"ד סימן רחם אות ו), שכתב בשם האור החיים הקדוש, דאף על פי שאמרו שאין מקבלים צדקה מן הנשים, מכל מקום אם יהיה הגביה מהן לצורך כפרה, בכהאי גוונא מקבלים מן הנשים אפילו דבר מרובה. ע"כ.
וכן כתב להקל בשו"ת ויצבור יוסף (ב"ש חלק א סימן לח), אך כתב שהאשה אינה יכולה להפריז בנתינת הצדקה בצורה שאין הבעל יכול לעמודה בה. והוסיף, שמלבד התשובה והצדקה, ראוי לה לעשות מעשים טובים נוספים, כגון להרבות בתפילה, ולקרב נשים לשמירת שבת וטהרת המשפחה וכיוצא בזה, וסר עוונה וחטאת תכופר. ע"ש.

החלפת כתובה

ב. ישנם זוגות, שביום חתונתם לא הקפידו לקחת עדים כשרים שיחתמו בכתובתם, אלא לקחו עדים פסולים, כגון שהעדים היו קרובי משפחתם, או שהיו מחללי שבת בפרהסיא, או משחקים בקוביה, או שמתגלחים עם סכין גילוח וכיוצא בזה.

וכעת לאחר שזכו לחזור בתשובה, נודע להם שכתובתם פסולה, צריכים הם לפנות לרבנות כדי לעשות כתובה חדשה, מכיון שאסור לגבר ואשה לשהות ביחד ללא כתובה כשרה.[3]

3. הנה כתב הרמב"ם בהלכות עדות (פרק יד הלכה ו): שטר שיש בו שני עדים בלבד, ושניהם קרובים זה לזה או אחד משניהם פסול בעבירה, אף על פי שמסר לו השטר בפני עדים כשרים, הרי הוא כחרס, מפני שהוא מזוייף מתוכו. ע"כ. וכן פסק השולחן ערוך (חו"מ סימן נא סעיף ג).

ומאחר שבנידון דידן עדי הקידושין שחתמו על הכתובה הם קרובי משפחה או מחללי שבת וכיוצא בזה, הרי הכתובה פסולה, ולכן צריכים לכתוב כתובה חדשה, משום שנפסק בשלחן ערוך (אבה"ע סימן סו סעיף ג), שאסור לשהות עם האשה ללא כתובה. וכן כתב בשו"ת דברי בניהו (חלק ב סימן לב), שעדים שיחדו אותם לקידושין ונמצאו אחר כך פסולים, אין לסמוך על כך שהיו עוד אנשים שהיו נוכחים בשעת החופה וראו את מעשה הקידושין. ולכן הקידושין אינן קידושין, וצריך לקדשה שנית בפני עדים כשרים, אף אם חי עימה כמה שנים [וכפי שנפסק בשלחן ערוך (אה"ע סימן מב סעיף ה), שהמקדש בפסולי עדות דאורייתא אינם קדושין]. וכמו כן, צריך לחזור לכתוב כתובה חדשה, וירשמו את תאריך הכתובה לפי תאריך הקידושין השניים ולא הראשונים. ע"ש. וראה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ח סימן לז), ובשו"ת מתנת משה (סימן קג).

ובלאו הכי כבר כתב בחלקת מחוקק באבן העזר (סימן קטו ס"ק יח), שאשה שחזרה בתשובה ומתנהגת בצניעות, אין כתובתה הראשונה נחשבת לכתובה, וצריך לכתוב לה כתובה אחרת, ואסור לדור עמה בלי שיכתוב כתובה. ע"ש.

כתב הרה"ג ר' יעקב שכנזי שליט"א בספרו בני יעקב (חלק א בהקדמה): היה מקרה לפני כמה שנים, באברך מצפון הארץ שיש לו כמה ילדים, שהתקשר אלי וסיפר לי לפי תומו את קירבתו אל העדים החתומים בכתובה. נדהמתי לשמוע כי איך לא שאל המקדש אם העדים קרובים לחתן, ואמרתי לו שאסור לו לשהות עם אשתו ללא כתובה, וכי הוא חייב לגשת לרב מוסמך שיסדר לו כתובה חדשה עם עדים כשרים. וכן היה, ורק בשעה אחת אחרי חצות לילה נגמר הענין בטוב.

מקרה נוסף; לפני כשנה הגיע אלי אברך שהיה נשוי למעלה משש שנים ולא נפקד בזרע של קיימא, וביקש ממני לבדוק את הכתובה. שאלתי אותו לזהות העדים, ונתברר לי שמסדר הקידושין וחתנו חתמו יחד על הכתובה, וזה כידוע קירבה הפוסלת. הודעתי לו בצער שהכתובה פסולה, ואז הוא זעק: רבונו של עולם אתה יודע מי סידר לי חופה

וקידושין, איך זה יכול להיות?! הסברתי לו שכדי לסדר חופה וקידושין צריך לעבור על ההלכות, ולהיות בקי בדיני קירבת העדים, וזה לא פשוט.
וזכורני שפעם דיבר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בשיעורו הקבוע בשבת בבית הכנסת "אוהל רחל", על דיני כתובה ועדות, ואז קם אחד המשתתפים ואמר שהוא חתם כעד על כתובה של קרובת משפחתו. הרב שאל אותו מה יחס הקורבה שלו, והתברר לו שהוא פסול לעדות מחמת קורבה, הרב הורה לו שמיד במוצאי שבת קודש ילך אצלם, ויזהירם לבל ישנו בביתם עד שיסדרו הכתובה.
לאחר כמה שבועות פגשתי את אותו שואל ושאלתי אותו אם עשה מה שהרב אמר לו. הוא משך בכתפיו והלך לו. הבנתי שלא עשה דבר, וגם לא היה שייך לדבר עמו. ואני יודע מסיפורים ששמעתי מאחרים שיש עוד עשרות מקרים דומים, ואם כן, לא פלא שישנם כל כך הרבה בעיות וצרות במשפחות. עכ"ד.
ועיין בשו"ת שמש ומגן חלק ד (סימן סז) שנשאל אודות אשה שהתחתנה עם בעלה בעדים פסולים שאינם שומרי שבת, ולזוג לא היו ילדים. אחרי זמן מועט התגרשו, ושני עדים כשרים וחרדים העידו שמכירים את עדי הקידושים שהם מחללי שבת בפרהסיא. לאחר מכן אותה האשה חזרה בתשובה והתחזקה בתורה, ואחרי כמה שנים מצאה שידוך עם כהן ירא שמים, והם אדוקים אחד לשני ואוהבים זה את זה, ורוצים להתחתן. ופסק שם להתיר זאת, מכיון שמעולם לא היתה נחשבת לנשואה. וכן הסכים מרן הראש"ל שליט"א. כיעו"ש.

מתי מומלץ להביא עדים פסולים

דרך אגב, בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן תרכה) כתב, שבארץ ישראל אמרו כמה גדולים, שכאשר יש חשש שאחרי החתונה עלולים בני הזוג לפרוק לגמרי עול, עד שמצוי אצלם בקיבוצים וכדומה שמחליפים נשותיהם רח"ל, וכן אינם יודעים מה זה "מקודשת", דהיינו חיי קדושה, אולי כדאי להטעותם שיקדשו אותם בפני עדים פסולים, וגם בברכות להשמיט שם השם, כדי שלא להכשילם באשת איש. וטוב הדבר ונאה שרב חשוב ישתמט מכל זה. ע"ש. והניף ידו שנית בחלק ה (סימן שמב).

חברה טובה

ג. בעל תשובה שמקום מגוריו נמצא בסביבה חילונית, ויש שם בעיה של חוסר צניעות וחברה לא טובה, מוטל עליו לחפש דירה במקום שגרים שם אנשים יראי ה' ושומרי מצוות, כדי לדאוג לעתיד הרוחני שלו ושל בני משפחתו.[4]

אומנם, תלמיד חכם שפועל למען זיכוי הרבים וקירוב רחוקים באותו מקום שהוא גר, רשאי להמשיך לדור שם, וישמור על בניו שיהיו רק בחברה טובה, ושומר מיצוה לא ידע דבר רע, וכל המזכה את הרבים, אין חטא בה על ידו.[5]

זהירות מחברה רעה

4. כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פרק ו הלכה א) שצריך האדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמד ממעשיהם. ועיין בשו"ת חיים ושלום (כסאר עמוד קא) לענין מי שאינו רוצה לעלות לארץ כדי שלא יתקלקל בהחברה הרעה שבארץ. וראה בחידושי החתם סופר (שבת דף יג.) במעשה של תנא דבי אליהו. ע"ש.

וכתב מרן פאר דורינו שליט"א בספרו המתוק ענף עץ אבות על המשנה "ואל תתחבר לרשע": שמצינו ביהושפט מלך יהודה [שהיה מלך צדיק], שהתחבר עם אחאב הרשע, ועלה עמו לרמות גלעד יחד עם צבאותיו, ובשובו יצא לקראתו יהוא בן חנני החוזה ויאמר לו: "הֲלָרָשָׁע לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי ה' תֶּאֱהָב? וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶצֶף מִלִּפְנֵי השם".

ואחר כך כשהתחבר יהושפט עם אחזיהו לעשות אניות בעציון גבר ללכת תרשישה, ופרץ ה' את מעשיו, ונשברו האניות, והתנבא עליו הנביא אליעזר ממרישה, בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך, וישברו האניות, ולא עצרו ללכת תרשיש.

וכן מצינו באמנון בן דוד, שהתחבר ליונדב בן שמעה אחי דוד שהיה חכם מאוד להרע, ויעץ לו עצה רעה, להיות נטפל לתמר, עד שגרם למותו.

וכן אמרו בפרקי דר' אליעזר (פרק כה) על הפסוק במשלי: "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע", למשל, אדם שנכנס לבית הבורסקי [שמעבד עורות], אף על פי שלא לקח משם כלום, ריח רע קלט, והוציאו עמו. כך כל מי שהולך עם רשעים קולט ריח רע ממעשיהם הרעים.

ובאבות דרבי נתן אמר רבי עקיבא, כל המתדבק בעוברי עבירה, אף על פי שלא עשה כמעשיהם, הרי הוא מקבל פורענות כיוצא בהם, וכל המתדבק בעושי מצוה, אף על פי שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל שכר כיוצא בהם.

וסיים מרן שליט"א: מכאן מוסר השכל, שלא יקבע אדם דירתו בשכונה חילונית, פן ילמד ממעשיהם, וגם ילדיו ילמדו מילדי החילונים ויצאו לתרבות רעה, אלא ימכור כל מה שיש לו ויקבע דירתו בשכונה של החרדים לדבר ה', וכמו שכתב הרמב"ם (שם) שדרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו, ונוהג כמנהג

אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם. ומצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם, כענין שנאמר ובו תדבק, וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו, הדבק בחכמים ותלמידיהם, והתחבר להם בכל מה שאפשר. וכן צוו חכמים ואמרו, והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם.

להתחבר לרשעים כדי לקרבם

5. ראה מה שכתבנו בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ב (עמוד שמג). והן אמת שבספר ארחות רבינו הקהילות יעקב (חלק א עמוד רנו) כתב אודות בעל תשובה שגר במושב חילוני, ורצונו להישאר בן החופשיים כדי להשפיע עליהם לחזור בתשובה, ומרן הסטיפלר זצ"ל אמר שזה לא טוב, אלא צריך לצאת משם. ע"כ.

מכל מקום נראה שכל דבריו נאמרו דווקא לבעל תשובה שרוצה להמשיך לגור בסביבה שבה הוא חי בהיותו חילוני, שבאופן כזה בודאי שיש לחשוש שיגרר אחר חבריו לשעבר, ובמקום להיות משפיע על אחרים, עלול חלילה להיות מושפע מהם. מה שאין כן תלמיד חכם שמזכה את הרבים ומקרב את הרחוקים במתק שפתיו, באופן כזה יש מקום להקל לו להמשיך לדור במקום כזה.

ואתה תחזה בספר חסידים (סימן תתקפו) שכתב: אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה. וכן הוא באבות דרבי נתן (פרק ט).

והקשה על זה רבינו יצחק פלאג'י בספרו אבות הראש (חלק א דף קמ.) ממסכת סנהדרין (דף לז.), שהיו בריונים בשכונתו של רבי זירא, ורבי זירא היה מקרב אותם כדי להחזירם בתשובה. והיו חכמים מקפידים עליו. כשנפטר רבי זירא, אמרו הבריונים: עד היום היה ר' זירא מבקש עלינו רחמים, וכעת מי יבקש רחמים עלינו?! הרהרו בליבם ועשו תשובה. ולכאורה כיצד התחבר אליהם רבי זירא, והרי מבואר בספר חסידים שאין להתחבר לרשע אפילו על מנת לקרבו לתורה.

וכתב ליישב שאין זו קושיא, משום שכל מה שאמר בספר חסידים, כוונתו שלא יתחבר לרשעים חיבור גמור פן ילמד ממעשיהם, אבל ר' זירא לא יתחבר אליהם חיבור גמור. ובלאו הכי אין להקשות מר' זירא, משום שמבואר בגמרא שחכמי ישראל לא הסכימו למעשיו, והיו מקפידים על שהתחבר לרשעים. ע"כ.

והנה מה שכתב שחכמים לא הסכימו למעשיו של רבי זירא, לכאורה נראה דכל זה דווקא לפני שראו את התועלת שצמחה מכך שר' זירא התחבר לאותם רשעים, אבל

לאחר שראו שאכן הדבר הועיל כדי לקרבם לדרך התורה ולהחזירם בתשובה, יתכן שהסכימו לדרכו זו.

ועל כן נראה, שבאופן שאינו מתחבר אליהם חיבור גמור אלא גר בסביבתם ומשתדל להשפיע עליהם ולקרבם לצור מחצבם, יש להקל בזה, וכמו שכתב בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה יו"ד סימן כט) להוכיח זאת בטוב טעם ודעת. כיעו"ש.

הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע

בהקשר לכל האמור, כתבנו בס"ד בספר אבות ישראל, על המשנה "הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע", התנא אומר לגבי שכן רע, שצריך להתרחק ממנו, ואין זה מספיק שאינו מתחבר אליו. ואילו לגבי הרשע, מספיק רק לא להתחבר אליו, אבל אפשר לגור בסביבתו ובשכנותו, ואף לומר לו שלום וכדומה. וצריך ביאור מדוע השכן הרע גרוע יותר מהרשע.

ונראה לומר, ששכן רע אינו אדם שמחלל שבת או אוכל מאכלות אסורות וכדומה, אלא הוא אדם החובש כיפה לראשו ואף לובש ציצית בבגדו, ויתכן שיש לו גם כובע וחליפה, אבל מזלזל הוא במצוות, כפי שאמרו חכמינו ז"ל במסכת ברכות (דף ח.), כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל - נקרא שכן רע.

לפיכך בא התנא ומזהיר אותנו להתרחק דווקא מאותו שכן, מפני שלפעמים עלול הָאדם להיות מושפע ממנו לרעה, שהרי חזותו מסנוורת את הָאדם, וגורמת לו ללמוד ממעשיו הרעים, שהרי אם "צדיק" כזה מזלזל בתפילה בציבור וכדומה, וכי אני יותר טוב ממנו? ולכן חלה החובה להתרחק משכן כזה.

אבל מאדם רשע שחזותו החיצונית גורמת לנו להתרחק מחברתו, אין כל כך חשש שאם לא נתרחק ממנו, נבוא חלילה לחכות אותו ולהדמות לו במעשיו. ולכן מזהיר אותנו התנא שמספיק רק שלא נתחבר לרשע, אבל להיות בסביבתו ובשכנותו, אין כל כך חשש, ואדרבה יכול הוא להשפיע על אותו רשע להתקרב לדרך הישרה.

ד. אסור למתווך דירות להציע דירה לבעל תשובה באזור מגורים שאינו דתי, מפני שעלול לגרום נזק לנשמתו על ידי זה שיתגורר בחברה לא טובה. ורק אם זקוק להתגורר שם מסיבות בריאותיות, או כדי לזכות את הרבים וכדומה, אפשר להקל בזה.[6]

6. על פי האמור בסעיף הקודם, וכן כתב בספר טובך יביעו (עמוד תקיד) על פי דברי הרמב"ם (ה' דעות פרק ו) שכתב: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים וליישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים

בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם. היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים והולכים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות נוהגים בדרך לא טובה כמו בזמנינו, ישב לבדו יחידי.

טבילה במקוה

ה. ראוי ונכון שכל מי שזכה לחזור בתשובה, יטבול במקוה טהרה, כדי לטהר את עצמו בהיכנסו לקבלת עול תורה ומצוות.[7]

7. כתב בספר אור זרוע בהלכות שליח ציבור (סימן קיב): קבלתי ממורי הרב רבינו שמחה זצ"ל, שכל בעלי תשובה צריכים טבילה, דתניא באבות דרבי נתן (פרק ג), מעשה בריבה אחת שנשבית, ולאחר שפדאוה הטבילוה, שכל אותם הימים שהיתה שרויה בין הגויים, היתה אוכלת משלהם, ועכשיו הטבילוה כדי שתטהר. ואף על גב שמאכלי גויים אינם מטמאים את הגוף, אפילו הכי הטבילוה כדי לטהרה מן העבירה. ומכל מקום הטבילה אינה מעכבת התשובה, אלא אחד חייבי לאוין ועשה, ואחד חייבי כריתות ומיתות בית דין, בין שהזיד בין ששגג, מיד כשהרהר תשובה הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה וכו'. ע"כ.

וכן תחזה למרן הבית יוסף (יו"ד סוף סימן רסח) שכתב בשם הנימוקי יוסף, שישראל שחטא ועשה תשובה, צריך טבילה משום מעלה דרבנן. ע"כ. וראה מה שכתבו בזה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן ק), ובשו"ת בצל החכמה חלק ד (סימן לט), ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שסג).

והבט וראה בשו"ת ישיב יצחק (חלק ג סימן) שכתב להוכיח, שבעלי תשובה כיון שעברו בעבר על גופי תורה וחיללו שבת ושאר דברים חמורים, יש להצריכם לטבול, כמו שכתבו רבינו שמחה והשל"ה הקדוש, והטעם משום דדמי לגר, ששניהם טובלים משום תשובה, ודין זה חל גם על אותם בעלי תשובה שיש להם דין של תינוק שנשבה. אולם אין צריכים לטבול בפני שלושה כדין גר שמתגייר, אלא אם כן היו עובדי עבודה זרה. ע"ש.

והן אמת שבשו"ת מהרש"ג (חלק ב סימן מט) כתב, שאפילו מומר לחלל שבתות בפרהסיא ששב בתשובה, מעיקר הדין אינו צריך טבילה, ואף שדינו כמומר לכל התורה כולה, מכל מקום כיון שבעיני העולם לא נחשב כעכו"ם, לא הנהיגו להצריכו טבילה כשרוצה לשוב, ורק מומר שעזב דתו לגמרי שגם בעיני העולם נחשב כעכו"ם, הצריכו טבילה כששב. ע"ש.

הנה אמת נכון הדבר שאין זה חובה מן הדין לטבול, ואכן מי שמיקל שלא לטבול יש לו על מה לסמוך, ואין זה מחסיר מיהדותו מאומה. אומנם טוב ונכון לטבול כדי להוסיף טהרה על תשובתו, ובפרט שמבואר בדברי הראשונים כמלאכים רבותינו האור זרוע והנימוקי יוסף שכך צריך לעשות. וכן כתב להוכיח בספר גנזי חיים (דף קנב:).

ועיין להרה"ג רבי יצחק חזן בשו"ת יחוה דעת חלק ב (יו"ד סימן ז), שנשאל בענין אשה אחת שנישאת לערבי וילדה ממנו חמשה בנים, ואחרי שמת הערבי באה אותה אשה לבית הדין וביקשה לחזור ליהדות, ונסתפק האם היא ובניה צריכה גירות או לכל הפחות טבילה. וכתב שעשו מעשה והטבילו אותם וקבלו על עצמם מצוות בפני שלשה, וגם הטיפו לבנים דם ברית בפני שלה. ע"ש. וראה עוד בשו"ת לב ים (סימן ו), ובכף החיים (סימן שכו אות לא), ובשו"ת דובר שלום (טובים ח"ב סימן טז).

אכילה ושתייה בקדושה

ו. צריך כל אדם להקפיד לברך על כל מאכל ומשקה בכוונה, ובפרט צריכים להיזהר בזה בעלי תשובה. ולא יאכלו בגרגרנות ובתאוה, אלא יכוונו לאכול לשם שמים כדי שיהיה להם כח לעבוד את ה' יתברך.

ובעלי תשובה שאינם נזהרים לברך ולאכול בקדושה ובכוונה ראויה, ונמשכים אחר תאוות האכילה, עלולים חלילה לרדת בעבודת השם, ולחזור לסורם חס ושלום.[8]

זהירות מאכילה שאינה בקדושה

8. כתב בספר מאור ושמש (פרשת תבא), שמעתי מהרב הקדוש האלקי האב"ד דקהילת נשחיז זצוק"ל, כי יארע לבעלי תשובה שחוזרים לקלקולם אחר כך, מפני שאין נזהרים באכילתם לאכול בקדושה, ועל ידי כך הניצוצות המגולגלות במאכלים ההם, מושכים אותם אחורנית. וכן אירע לאבותינו, כי בבואם לארץ מלאה כל טוב, נמשכו אחר התענוג הגופני, ואז חזרו לסורם להיות עובדי עבודה זרה, לסיבת אשר נתקלקלו מהניצוצות. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב האור החיים הקדוש (ויקרא יח פסוק ב), ששמע משם הרב הקדוש מהר"י לוריא (האר"י) זצוק"ל, והוא, כי לפעמים יתהפך האדם וישתנה מטוב לרע בטבעו ומזגו, ולא ידע מאיזה סיבה, והוא עצמו יתמה איך נהפך בדעתו. ואמר הרב, כי זה יסובב לצד שלפעמים יאכל אדם מאכל שיש בו חלק מחלקי הרע, או יש בו נפש רעה מהגלגולים לסיבת תחלואיהם, וכאשר תכנס הנפש הרעה או ניצוץ הרע בקרבו, תטהו מטוב לרע, ותגבר בו בחינת הרע. מעתה, השומר עצמו ממאכלות הרעות, יתגבר

החפץ בו בדברים הנוגעים לנפש. והוא אומרו "לעשות רצונך אלהי חפצתי", וזה היה לי היות ו"תורתך בתוך מעי". ע"כ.

וראה נא לגאון רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (פרשת ויגש סימן טז) שכתב: ידוע שעיקר פגם הברית נמשך מתאות אכילה, כמו שהיה ראשית הקלקול בתאות אכילה, כמו שנאמר: "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל", ומזה נמשך שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא.

ושם בקונטרס 'עת האוכל' (סימן ח) כתב, שעל ידי מאכל אחד וסעודה אחת בשבוע או סעודת שבת שאוכל בכוונה הראויה לכבוד שמים ולהעלות כוחות נפש הבהמית לה' יתברך, מתעלים כל המאכלים והסעודות שלו, כדרך שאמרו חכמי האמת בתפילה, שעל ידי תפילה אחת בכוונה, מעלה כל התפילות הפסולות של כל השנה, ותפילה הוא דוגמת הקרבנות וכן האכילה. וגדולה מעלת האכילה כשהיא על טהרת קודש מן התפילה.

ובספרו מחשבות חרוץ (אות יט) כתב, שהתחלת כל רע הוא על ידי תאות אכילה, שבזה היה התחלת חטא הראשון ותחילת הסתת היצר הרע באכילת עץ הדעת, וכן אמרו חכמינו ז"ל: אין יצר הרע קופץ על האדם אלא מתוך אכילה ושתיה. ע"כ.

ובספר מגנזי המלך (עמוד 55), הביא דברי ה"אביר יעקב" רבינו יעקב אבוחצירא זיע"א שכתב, שהתגרות היצר הרע וכוחותיו הם מאכילה ושתיה יתרה, וזהו שנאמר בתהלים: "מִכָּל אֹרַח רָע כָּלֵאתִי רַגְלַי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ", שהיצר הרע קרוי רגל, כמו שאמרו בזוהר הקדוש על הפסוק הִקֹר רגליך מבית רעך", והוא מלשון מרַגֵל, שמחפש את מקום התורפה כדי להפיל את האדם.

וכנגד זה אין שמירה מעולה יותר ממעוט אכילה ושתיה, ועל זה אמר איוב "כִּי לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי", שהיה נאנח ושואג לפני אכילתו שמא יעבור את השיעור הראוי לו לאכול, ועל ידי כך יתן כח לסטרא אחרא.

וכשתתבונן תמצא שרוב העברות יוצאים מתענוגי אכילה ושתיה, כמו שנאמר בתורה: "פן תאכל ושבעת, ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך", וכתיב: "וישמן ישורון ויבעט". ובמשלי נאמר: "פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי השם".

וטעם הדבר משום שאם הגוף חלש, אין בו כח לעבור עבירה, אבל בהיותו חזק ושבע, תמיד מצא מן את מינו וחוזר ונעור, וזהו רצון היצר הרע. וכשאדם רודף אחר תאוות הגוף, אין הנשמה מאירה בו והגוף הולך ומתגבר. לכן, אין רפואה לאדם אלא מיעוט אכילה ושתיה, כי בזה תהיה נשמתו מאירה בו, והיצר הרע אינו מתגבר עליו.

ואזהרת האכילה היא, שירחיק עצמו ממיני מטעמים, ומיני מתיקה, וימעט בהם בתכלית, וכמו שאמרו במסכת גיטין (דף ע.), סעודה שהנאתך ממנה, משוך ידך הימנה. ע"ש.

זהירות מתאות האכילה

וכאן המקום להביא מה שכתב רבין חסידא בספר פלא יועץ (ערך אכילה) וזה ת"ד: אכילה ושתיה יש בהם שלשה סוגים; מצוה, היתר, ואיסור, ויש ביד האדם לעשות כל סעודותיו סעודות מצוה, בהצטרף אלו התנאים הנאמרים באמת מפי סופרים אשר מפיהם אנו חיים.

ראשונה, צריך לכוין באכילתו שאוכל כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת האל יתברך, ולהיות גומל נפשו איש חסד, דהיינו לברר ולהוציא לאור כל נצוצי הקדושה הדבוקים בכל אשר יאכל ואשר ישתה, וצריך להתפלל על מזונו קודם כל אכילה, והוא חיוב גדול כמבואר בזוהר. ויש להוציא כוונה זו בפה, כי יש תועלת בהוצאת הפה לזכירת הלב, וגם יועיל להשרות קדושה על האכילה בפרט שכונתו לשמים.

והנה הקורא בספר ראשית חכמה, בעיניו יראה כונות האכילה אשר שוו בשיעוריהם עם הקורבנות. אשרי ילוד אשה אשר ידו משגת להיות בונה בשמים עליותיו על ידי אכילותיו, ובלבד שיכוין לבו לשמים, ויעשה הדברים כדת וכהלכה, וטהור ידים יוסיף אומץ, ליזהר בנטילת ידים כהוגן וכתיקון חכמינו ז"ל, וחרדה ילבש בבואו לברך את קונו, אשר הזמין מזונו ושאר הנאות.

מה מאד צריך ליזהר לברך הברכות כתיקונן, אות באות תיבה בתיבה, ומה גם בהזכרת ה', כל עצמותיו יאחזמו רעד, כי את המלך ה' צבאות רם ונישא ישא ברכה, ואם לא יזהר חס ושלום, את ה' הוא מגדף, ולכן צריך ליזהר בכל הברכות, ובפרט בברכת הנהנין וביותר בברכת המזון שהיא דאורייתא, לא מפני שהיא ארוכה תהיה חטופה, רק ערוכה כדת וכהלכה, והוא דבר שהדעת מחייבו.

ישיבה בכבוד על השלחן

ממשיך הרב פלא יועץ ואומר: צריך לישב בכבוד על השלחן, כי על שולחן המלך הוא אוכל. וידוע המעשה עם הרב ישראל נאג'רה שהיה בזמן האר"י ז"ל, שהיה משורר על שולחנו בקול נעים, והיו מתקבצים מלאכי השרת כבמזמוטי חתן וכלה, והיו זרועותיו מגולות מפני החום, וקול מן השמים נפל ואמר: "ברחו לכם מאצל האיש הזה שממעט בכבוד שמים, שאינו יושב בכבוד על השולחן אשר לפני השם", ותכף ברחו כולם.

והרב האר"י ז"ל היה רואה מביתו את המראה הגדול הזה, וגילה סודו לרבי ישראל נאג'רה, וחרד רבי ישראל חרדה גדולה, וקישט עצמו וישב בכבוד, וחזר לשורר כבראשונה, וחזרו מלאכי השרת להתקבץ אליו כבתחילה.
לכן הירא את דבר ה', צריך ליזהר לאכול בדרך ארץ, ולא כדרך הרעבתנים והגרגרנים שאמרו עליהם בזוהר שהם מסטרא דעשו הרשע, דכתיב ביה "הלעיטני נא", והוא נבזה ונמאס בעיני אלקים ואדם.
וכן צריך ליזהר להיות אוכל לשובע נפשו, ולא ימלא כרסו לצבות בטן באכילה גסה, מפני שהוא בונה מכון ליצר הרע, שכן כתבו המקובלים, שכל מה שמוסיף בחול יותר על כדי שובעו, מוסיף כח בסטרא אחרא, ומחזיק כח בסטרא אחרא, ומחזיק את יצרו הרע שיתגבר עליו.

התגברות על תאוה נחשבת כתענית

עוד הביא הפלא יועץ בשם הראב"ד, שהמושך ידו מהמאכל שערב לחכו לכפרת עונותיו, חשוב כאלו התענה וכמזבח כפרה, והרי זה פיקח שאוכל לשובע נפשו, וחשוב כאלו התענה, והאוכל לשם שמים, לא ילך אחר הערב לחיך ומזיק לגוף, אלא אחר המועיל לגוף, אף על פי שאינו כל כך ערב לחיכו.
וכבר כתבו חכמי המוסר, שהאוכל יותר מכדי סיפוקו, כמה רעות עושה; האחד שעובר על בל תשחית, ועוד שמאבד זמן האכילה וזמן היציאה, ואם יתקלקל האצטומכא ויהיה טרוד, הרי ג' זמנים. ואם יחלה וימות, הרי זה מתחייב בנפשו, לכן שומר נפשו ירחק מאכילה ושתיה מרובה, לא יאכל אלא כשירעב, ולא יאכל עד שישבע לגמרי, אלא פחות מעט. ע"כ דב"ק.

על ידי ברכת המזון בכוונה מתקנים את האכילה

על כל פנים, מי שעבר ואכל לא בקדושה ולא לשם שמים, יש לו תקנה לכך, כפי שכתב הרב פני מנחם (פר' עקב) בשם אביו הקדוש בעל האמרי אמת מגור זצ"ל, שעל ידי ברכת המזון בכוונה, אפשר להעלות אכילה שלא הייתה כהוגן.
וכתב בספר שפע חיים (ימים נוראים דף קסג.) בשם הקדוש רבי שלום אליעזר זצ"ל, שפעם בימי ילדותו ביושבו ליד שלחן הסדר של אביו הקדוש בעל הדברי חיים זצ"ל, בירך ברכת המזון במהירות. לאחר הסדר אמר לו הרב: היום לא ברכת בירכת המזון!
השיב לו הבן: סמכתי עליך שאתה תעלה את הברכת המזון שלי. אמר לו הרב: אם אחד מברך שלא כהוגן, אז שייך שהצדיק יעלה את ברכת המזון שלו, אבל מכיון שאתה לא ברכת כלל, הרי אין מה לעלות...

האם למשוך ידו מהמאכל הערב גם בשבת

מענין לענין באותו ענין ראה ראיתי לגאון ר' מאיר מאזוז שליט"א בספר מקור נאמן (עמוד פו), שנשאל האם מותר לעשות תענית הראב"ד [להפסיק באמצע האוכל הערב לו] בשבת. והשיב, שאסור. וראה בספר צבא מרום (עמוד נד).

ואחר המחילה לא זכר שר מדברי רבינו חיים פלאג'י בספרו כף החיים (סימן כד אות נז) שכתב, שמה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה "סעודה שהנאתך טול משוך ידיך ממנה" הוא אפילו בשבת, וליכא בזה משום איסור עינוי בשבת, כי הרי כבר הוא אכל ושתה, ואינו עינוי לגמרי כי אם בצד מה להרגיל עצמו לבטל תאוותו. וכן נראה מדברי הרב ראשית חכמה שער הקדושה (פרק ט"ו).

וכן חזיתי בשו"ת חיי הלוי (חלק ה סימן כו), שהעתיק דברי הרב הקדוש ממונקאטש זי"ע בספרו דעת תורה (אות ב), שהביא דברי הגמרא בגיטין (ע.), שסעודה שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה, ובכל ספרי המוסר כתבו שזהו כהקרבת קורבן שמשבר תאותו באמצע אכילתו.

וכתב שלכאורה כל זה דווקא בחול, אבל בשבת לפי מה שכתב בסידור האר"י ז"ל שמה שאוכל בשבת ויום טוב אפילו אוכל יותר מן הצריך, הכל הוא רוחני ונבלע באיברים. אולם בסידור האר"י כתב בפירוש ההיפך מזה, שבעודו תאב לאכול, ישבר תאותו, ויניח מלאכול גם בשבת ויום טוב. ע"ש. וכן כתב בקונטרס עבודת בנימין (עמוד יב).

וכן כתב האדמו"ר מפיטסבורג זצ"ל בספר פתגמי דאורייתא (עמוד מו), והוסיף לבאר שם מה שאמרו חז"ל במסכת חולין (פט.), שאין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את פיו בשעת מריבה, דהנה אמרו בזוהר הקדוש (חלק ג דף קפח:) שזמן סעודה הוא שעת מלחמה, כי מלחמה לו לאדם עם יצרו המבקש להפילו ברשתו מתוך אכילה ושתיה אשר לא כדת, ועל כן, זה האיש המשכיל לבלום את פיו בשעת מריבה זו של אכילה, ואינו נבהל לחטוף ולאכול ולמלאות תאוותו, אלא אוכל לשובע נפשו ומניח מעט מתאוותו בעודו תאב, הוא הגבר אשר בזכותו העולם מתקיים. ודפח"ח.

רבית

ז. אדם שבהיותו חילוני, לווה כסף בריבית, וכעת חזר בתשובה, והמלווה כופה עליו לשלם את הרבית שחייב לו, ואם לא ישלם, מאיים עליו שישלח לו אנשים שיעשו לו נזק, מותר לו לשלם את הרבית, ויאמר למלוה שאינו מתכוון לשלם לו רבית, אלא כל כוונתו לשלם אך ורק כדי להגן על עצמו.[9]

9. הנה כתב הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה (פרק ד הלכה ב): כדרך שאסור להלוות ברבית, כך אסור ללוות ברבית, שנאמר: "לא תשיך לאחיך", מפי השמועה למדו שזו אזהרה ללווה, כלומר לא תנשך לאחיך. ע"כ. ואם כן, לכאורה אותו בעל תשובה מסתבך עם איסור רבית באופן שמחזיר למלוה את ההלואה שלקח בהיותו חילוני.

אולם ראה ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן תיח), שנשאל מבעל תשובה שלוה ברבית, וכיום נעשה אברך ואין רצונו לשלם את הרבית, כיצד עליו לנהוג. והשיב, דאף שאסור לו לשלם ריבית, מכל מקום יכול לכתוב במפורש שהוא מכבד דין תורה שלא חל עליו לשלם ריבית כלל, ומה שמשלם זהו רק כדי להיפטר מאותם שעלולים לרדת לחייו, ובאופן כזה שאינו משלם עבור החוב אלא רק כדי להיפטר מעונש, אין על זה שם ריבית אצל המקבל, אלא שם גזל בלבד, כמפורש בשלחן ערוך (סימן קסא ס"ד), וממילא אין ללווה עוון רבית.

תיקון לגזל

ח. אדם שגזל ממון או חפצים מכמה אנשים, או שהיה מלוה בריבית, וכעת חזר בתשובה, ואינו זוכר ממי לקח ממון לא ביושר, יעשה בכספו צורכי רבים, כגון שיתרום לבתי חולים, או שיתרום סידורים וחומשים או ספסלים לבתי כנסיות או לכותל המערבי, או שיפתח גמ"ח לתרופות או להלואות וכדומה.[10]

10. על ידי כך שעושה צורכי רבים מכספו, יתכן מאוד שאותם אנשים שגזל מהם את ממונם שלא ביושר, יזדמנו לאותו מקום שתרם ספרים וכיוצא בזה מכספו, ויהנה מאותו ממון של הגזלן. וראה עוד מה שכתבנו בזה בס"ד בספר ואין למו מכשול חלק ט (פרק יג).

ועיין בשו"ת קנה בושם (חלק ב סימן כג), שנשאל מאדם אחד שגזל את הרבים, כיצד יעשה תשובה. וכתב, שבענין תיקון החטא שבין אדם לחבירו, פשוט שמוטל עליו להשיב את הגזילה אשר גזל באופן שזוכר את האנשים שהתעסק עימהם. אולם אם הם רבים ואין לו אפשרות לבקש מהם מחילה ולהשיב להם את כספם, מן הראוי להשתדל לעשות צורכי רבים במקומות אלו שאותם שגזל מהם יהנו ממה שעשה, ואם קשה לו לעקוב אחר המקומות שהם נמצאים, לפחות יעשה גמילות חסדים בגופו ובממונו, ויתן משלו לעמלי תורה. ע"ש.

וראה בשו"ת משנת יוסף חלק ד (סימן נג) שנשאל אודות בעלי תשובה, שלא שמרו הלכות שביעית עד עתה, וגבו חובות שעברו עליהם שביעית מבלי לעשות פרוזבול, ולא קיימו מצות שמיטת כספים, האם כעת צריכים להשיב את הממון לבעלים, או לא. ופסק

שאינם צריכים להשיב, משום שבעלי הממון כבר התייאשו מהממון, ולכן זכה בהם המלוה. ע"ש.

חנוכת בית

ט. אדם שבעבר קנה או שכר דירה, ולא עשה חנוכת בית, וזכה לחזור בתשובה, יש לו לעשות כעת חנוכת בית אף על פי שגר בבית כבר זמן רב. ויביא תלמיד חכם שידרוש בדברי תורה בביתו, ויאמר שירות ותשבחות לה' יתברך, ויקדש בכך את ביתו.[11]

11. בשו"ת חיי יעקב (סימן י) הביא סמך וסעד לסעודת חנוכת הבית, ממה שכתוב בזוהר הקדוש (ויקרא דף ג:), דאמר הקדוש ברוך הוא למשה, חנוכא דביתא במאי הוי? בסעודתא. והגם שיש לומר שאמר כן רק משום מנהג ולא מן הדין, מכל מקום כיון שיצא מפי הקב"ה, הרי הוא דבר חי וקיים לעד. ע"ש. וכן מבואר בשו"ת שאילת ישרן (חלק א סימן ח).

וכתב בספר 'הבית' (סימן כב אות ב), שטעם הדבר שעושים חנוכת הבית על קניית או שכירות דירה, מפני שאם דר לפניו גוי עם עבודה זרה, עליו לעשות תיקון כדי להבריח הקליפות והרוח הרעה השורה שם מחמתו, בכדי שלא יזוקו מהם. וכן אם היה דר בבית זה אדם רשע או עם הארץ, יש לתקן את הבית בלימוד תורה ושירה. ע"ש.

ומטעם זה נראה שגם כשעובר לגור בדירה שכורה, יש לעשות חנוכת הבית כדי לטהר את המקום ולקדשו בדברי תורה ובשירה, וכן כתב בשו"ת אבני ישפה (חלק ה עמוד עח) בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל. וראה בספר ואין למו מכשול (חלק א עמוד רצב).

ובספר שם משמואל (בראשית שנת תערב) כתב בשם המהר"ל, דכיון שכל בנין הוא צמצום, ושורשו ממדת הדין [שהרי למידת החסד אין גבולות וצימצום, ואילו כל בנין יש לו גבול], לכן בהתעורר מדת הדין, מתעוררים לרגליו גם כוחות מזיקים. ובזה יובן הטעם של סעודת חנוכת הבית, שהיא נועדה כדי להנות אחרים, והיא מידת אברהם אבינו ע"ה שהיה מידת החסד, ובזה מתקנים את עסק הבנין ששורשו ממידת הדין. ע"ש.

ומטעם זה יש ללמוד, שאף אם דרו בבית כמה שנים ללא חנוכת בית, יש לערוך כעת את סדר הלימוד, כדי לטהר ולקדש את הבית בדברי תורה ושירה וזימרה לריבון התהילה, ולגמול חסדים באותו הבית על ידי סעודה לאורחים, כדי לסלק את המזיקים הבאים מכח מדת הדין.

האם סעודת חנוכת הבית נחשבת לסעודת מצוה

והאחרונים הביאו דברי המהרש"ל שכתב, שאם בתחילת בואו לבית לא הניח לאנשים לשתות שם ולעשות קלות ראש, אלא מיד ערך סעודת חנוכת הבית, ודרש שם בדברי תורה, הרי זו סעודת מצוה. וכן כתבו בשו"ת אריה דבי עילאי (אבני זכרון או"ח אות יא), ובשו"ת אפרסתא דעניא (חלק א סימן קכג).

ובספר צמח צדק לגאון מליבאוויטש (סימן כט) הביא דברי החתם סופר (יו"ד סימן קלח) שכתב, שטוב שיחנך את הבית בתורה ובתפילה זמן מה, כי היא חיינו ואורך ימינו. עכ"ד. והוסיף על זה הגאון מליבאוויטש, שנכון שיחנכו את הבית בדברי תורה יותר מזמן מה. ע"כ. ועיין בשו"ת רשב"ן (סימן קנה).

וכתב בספר יקהיל משה (יו"ד סימן רמו), שמה שאמר המהרש"ל שיש לומר דברי תורה ולדרוש מעין המאורע בחנוכת הבית כדי שיקרא סעודת מצוה, היינו דווקא בדירה שנמצאת בחוץ לארץ, אבל דירה שבארץ ישראל, בלאו הכי נחשבת לסעודת מצוה. ע"כ.

כיצד ינהג בעל תשובה אשכנזי

י. אשכנזי שחזר בתשובה בהשפעת חכם ספרדי, ואותו חכם לימדו תורה והלכה ותפילה על פי מנהגי הספרדים, מותר לו להמשיך בתפלתו ובהליכותיו כפי מנהג הספרדים בין להקל ובין להחמיר, ואינו צריך להמשיך במסורת אבות אבותיו ולנהוג כמנהגי אשכנז.

ועל כן, מותר לו לאכול אורז בפסח כפי מנהג הספרדים, וכן רשאי להתפלל מתוך סידור תפילה לפי נוסח הספרדים ועדות המזרח, וכן כל כיוצא בזה.[12]

12. בשו"ת בית אבי (ח"ד סימן נד) נשאל בעניין בחור בעל תשובה שחזר בתשובה על ידי חכמים ספרדים מיוצאי עדות המזרח, והוא מתנהג בכל הליכותיו בתורה ובמצות כדיני ומנהגי הספרדים, אבל הוא והוריו ומשפחתו הם מיוצאי אירופה, שהמסורת שלהם כמנהג אשכנז זה כמה דורות, אלא שהם אינם שומרי תורה ומצות, האם הבחור הזה יכול להמשיך לנהוג כמנהגי הספרדים, או צריך לנהוג כמנהג אשכנז שהוא כמסורת אבותיו.

והעלה שמכיון שהבחור דנן בא לידי מדה זו לחזור בתשובה ולשוב לחיק התורה בהשפעת החכמים הספרדים, ממילא יוכל לנהוג כמנהג הספרדים בין להקל בין להחמיר, ואינו צריך לחשוש למנהגי האשכנזים. ע"כ.

וכן הורה מרן הראשון לציון שליט"א בתשובה שהובאה בספר ילקוט יוסף (תשס"ד סימן קא עמוד תי), ודימה זאת לגר שהתגייר דכקטן שנולד דמי, ומתחיל את הכל מחדש. ע"ש. וכעת ראיתי שנדפסה תשובה זו בשו"ת יביע אומר חלק י (סימן ט). וכן כתב

בשו"ת מים חים (הלוי חלק ב סימן י), וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שסט), ובשו"ת אור לציון חלק ב (מבוא עמוד יז), ובשו"ת עשה לך רב (ח"ו סימן לז).

להוכיח בעל עבירות

יא. תלמיד חכם שמתעסק עם בעלי תשובה, ואחד מהמשתתפים בשיעורו חי עם גויה, או שהוא כהן שחי עם אשה גרושה, ויש חשש שאם יעיר לו שאסור לו לחיות עם אשה כזו, עלול אותו יהודי להפסיק לבוא לשיעורים ויעזוב כליל את דרך התשובה, ראוי ונכון שלא יוכיח אותו ישירות, אלא ימסור שיעור העוסק בחומרת אותו עוון, ואותו יהודי ישמע את חומרת הדברים, ויחליט מעצמו אם לפרוש מעבירה חמורה זו או לא.[13]

כיצד לנהוג עם עוברי עבירה

13. הנה בספר דרך שיחה (עמוד שעב) עמד בנידון זה, וכתב בשם הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א, שבאופן כזה יש להזהירו בפירוש שלא ילך עמה, ושהענין חמור מאוד, ואם לא יקבל, אל תכניסו לשיעור, ועל כגון זה נאמר "הלעיטהו לרשע וימות". וצידד את דברי מרן הבית יוסף באבן העזר (סימן ו הלכה ו) שהאריך בחומרת הענין. והוסיף, שהן אמת שמקובל ממרן הגרא"מ שך זצ"ל, שאי אפשר לומר לבעלי תשובה בתחילת דרכם שיפרשו מאיסורין שאוחזין בהן, וכי אפשר לומר להם איסור נדה? הרי קרוב לודאי שלא ישמעו, אלא מגלגלים עמו עד שיעמוד על תשובתו. זה דבר נכון מפני שאנו לא משנים את מצבו, שכיון שהוא כבר נשוי, ישאר כך ולא יגידו לו. אבל כאן שיודעים שהולך עם גרושה ואסורה להינשא לו, אי אפשר שלא להעיר לו על כך. עכ"ד. ברם טוב עין יראה להרה"ג רבי יוסף משאש בשו"ת מים חיים (סימן קנה אות ח) שכתב בשם הגאון רבי יוסף בורגיל ועוד כמה מחכמי המערב, שהוכיחו במישור מדברי הפוסקים, שתלמיד חכם היושב ומלמד בדיני התורה בפני הקהל, הרי הוא מחוייב ללמד והקהל מחוייב לשמוע, השומע ישמע והחדל יחדל, והרי תיקן משה רבינו לישראל להקהיל קהלות, וללמוד ברבים הלכות חג בחג הלכות פסח בפסח, וכן הוא מנהג ישראל קדושים, מבלי לחקור ולדרוש אם חלק מהשומעים לא יקבלו דבריו, וכן מנהג החכמים הדרשנים שבכל דור ודור, להזהיר בתוך דברי התורה שמשמיעים לקהל, על הדינים שיש נכשלים בהם.

וכך נהג הרה"ג הקדוש רבי חיים משאש ז"ל יחד עם חבריו, שכאשר היו יודעים באחד שעובר על איסור מסויים ואינו מקבל תוכחת, הולכים אצלו, ושואלים הלכות זה לזה, מהו הדין בדבר פלוני, ומשיבים בודאי שהוא איסור גמור, ומתמיהים על השואל איך עלה על לבו להסתפק בדבר שהוא ברור לאיסור גמור. ואותו האיש שומע את המשא

ומתן של הרבנים, ואם חדול יחדל האיש ממעשיו, תבוא עליו ברכת טוב, ואם לאו, קרינן ביה: ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם, ופושעים יכשלו בם. עכת"ד.
עין רואה ואוזן שומעת, שלא היו מוכיחים ישירות את החוטא, אלא היו עושים תחבולות כדי להוכיחו מבלי שיתבייש, והוא יבחר אם לקבל דברי התוכחה ששמע או לא. אבל לפנות אליו ישירות באופן שיודעים שעל ידי זה לא יהיה להם סיכוי להחזירו לדרך הישרה, שב ואל תעשה עדיף.
וכבר כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן תה) שהלכות אלו הם דיני נפשות, ולכן היה צריך לדון על כל בעל תשובה בפני עצמו, ולהתיעץ עם גדולי התורה בכל פרט ופרט, וכל המקרב נפש אחת לאבינו שבשמים כאלו קיים עולם מלא, והמרחקו חס ושלום להיפך.
והנביא אלישע נענש על שדחפו לגחזי בשתי ידים, וכן אותו האיש יש"ו שנהפך לשטן לכל ישראל, היה על ידי שריחקו רבי יהושע בן פרחיה, ואבינו יעקב נענש בגלל שהטמין את דינה, ומנע את עשו מלהתחתן עימה, שאולי אם היה נושאה, היתה מחזירתו למוטב.
וכן מצינו במסכת סנהדרין (צט:) שעמלק יצא מתמנע שהיתה פילגש לאליפז, בגלל שבאה להתגייר אצל אברהם יצחק ויעקב, ולא קבלוה. ע"כ.
לפיכך צריך להיות מתון ביותר בענינים אלה שלא לדחות אבן אחר הנופל, ועל כן, יהודי שבא לשיעורים ורוצה להתקרב לדרך ה', ויש חשש שאם יפנו אליו ישירות, יפסיק לבוא לשיעורים ויחזור לסורו, לכאורה אין זה מן הראוי לעשות כן, אלא הדרך הישרה היא למסור שיעור ברבים המדבר על אותו נושא שיהודי זה נכשל בו, ועל ידי שישמע תוכחת מוסר היוצאת מהלב, יש סיכוי להחזירו לדרך הישרה. וכבר אמרו חז"ל במסכת סוטה (דף מ"ז) שמאל דוחה וימין מקרבת.
וכבר כתב הרמב"ם בסוף מאמר קידוש ה' (עמוד מז) וזה לשונו: אין ראוי להרחיק עוברי עבירה ומחללי שבת ולמאוס אותם, אלא יש לקרבם ולזרזם לעשות המצות, וכבר אמרו חז"ל, שהפושע ברצון, כשיבוא אל בית הכנסת להתפלל מקבלים אותו, ואין נוהגים בו מנהג בזיון, וסמכו על הפסוק "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב", אל יבוזו לפושעי ישראל שבאים בסתר לגנוב מצות. עכ"ל.
וראה בשו"ת נחלה לישראל (סימן נ) שכתב, שכיון שעברו עבירה ושנו בה, נעשית להם כהיתר ונחשבים הם כשוגגים. ולכן יש להתחשב בהם. ועיין עוד בתשובת הרשב"ש (סימן סח), ובשו"ת לב דוד (סימן ה), ובשו"ת יביע אומר (חלק א יו"ד סימן יא), ובשו"ת יחווה דעת (חלק ג סימן לו).

כיצד לנהוג עם בחור שנמצא בישיבה לבעלי תשובה ויש לו קשר עם נשים

ברם, כל האמור הוא דווקא חילוני שבא לשיעורים ומתקרב לאט לאט לעבודת ה'. אבל בחור שהתחזק וחשק ליבו ללכת לישיבה, אבל עדיין הוא בקשר עם "ידידות" מהעבר, בודאי שצריך להוכיח אותו ישירות על כך, מפני שעלול להשפיע על שאר הבחורים שבאים לישיבה כדי להתחזק. וכמובן יש לעשות זאת בדעת ובתבונה כדי לקרב ולא לרחק חס ושלום.

ושוב ראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן ריט), שנשאל גם כן בענין בעלי תשובה שיש להם התקשרות עם נשים שמכירים קודם שבאו לישיבה, ואם יוכיח אותם הרבי שלא ילכו אצל אותן נשים, יש חשש שימרדו ברבי ויעזבו את הישיבה, כיצד יש לנהוג. והשיב על כך, שבעוונות הרבים בזמן הזה, גם השם "בעל תשובה" כבר נפגם, ונותנים שם של בעל תשובה גם למי שהוא אינו מאמין במציאות הבורא חס ושלום, ויש לו ספיקות באחדותו ורועה נשים רחמנא ליצלן, וקוראים לו בעל תשובה, מפני שהוא כעת יושב בישיבה שעשו בשביל בעלי תשובה.

והגע בעצמך, אם היה זה בחור מישיבה רגילה שאינה של בעלי תשובה, אלא מבני ישראל הכשרים, וכי לא היו זורקים אותו לחוץ כאחד הרקים?! וכי משום שהוא בעל עבירות משנים רבות, הוא יותר חשוב, ולכן נחזיק אותו בשם טוב של "בעל תשובה", ונאכילהו ונשקהו ונניח לו ללכת בשרירות לבו ותאותו? ודאי שלא, ולכן יש חיוב על הרבי להגיד לו מדרכיו שזה הוא בעל עבירה ולא בעל תשובה.

בעל תשובה הוא מדרגה גבוהה למאוד, ואין נותנים שם זה אלא למי שהוא באמת בעל תשובה כרבי אלעזר בן דורדיא וכיוצא בזה, אבל מי שאינו מאמין במציאות ואחדותו יתברך שמו ורועה נשים, חס מלקראו בעל תשובה, אדרבה הרי הוא מין ואפיקורס, עד שישוב לה' וירחמהו ויעשה תשובה שלימה בלבו, ואז יקרא בעל תשובה.

ואם בגלל שהרבי ידריכהו ויוכיחהו ויראה לו את דרך האמת לבעלי תשובה האמיתיים הוא יעזוב את הישיבה, מה נוכל לעשות, אין זה בעל תשובה, והלעיטהו לרשע וימות. והגם שיש מהם שהם בגדר תינוק שנשבה וצריך להתנהג עימם במתינות יותר, מכל מקום ודאי שיש חיוב להגיד להם כדת מה לעשות.

וכתוב בספר קריינא דאגרתא (חלק א עמוד קלד), שפנו למרן הסטייפלר זיע"א בקשר לתלמיד שלא שמר על הסדרים בישיבה וגירשוהו, וכעת אותו בחור מבטיח שיתנהג כשורה, האם יש לקבלו בחזרה או לא. והשיב, שבמצב כזה אין סותמים את הדלת

לחלוטין, וראוי לקבלו לנסיון של חודש אחד, ואם יתברר שמתנהג כהוגן ישאר, ואם לאו ישלחוהו.

אבל הוסיף הרב ואמר: אם אותו בחור מחטיא את הרבים, כגון שמביא ספרים חיצוניים או עיתונים חופשיים וקלטות אסורות, באופן שמחטיא אחרים, צריך עיון גדול אם רשאים לקבלו לנסיון, כי מעשים כאלו נעשים במחשך. רח"ל.

כיצד לקרב בעלי תשובה

דרך אגב, במסכת בבא מציעא (פה.) מסופר שרבי הזדמן לעירו של רבי אלעזר ברבי שמעון, ושאל אם יש בן לאותו צדיק? אמרו לו: יש לו בן, ומחמת יופיו הוא פרוץ בזנות. הלך רבי, והסמיך את בנו של רבי אלעזר להיקרות "רבי" כדי שיכבדו אותו, וזה יגרום לו לשים לבו על תלמוד תורה.

לאחר מכן מסר רבי את בנו של ר' אלעזר לרבי שמעון בן איסי שילמדו תורה. כל יום היה בנו של רבי אלעזר אומר: לעירי אני רוצה ללכת, ואיני רוצה להישאר בישיבה. אמר לו רבי: חכם עשו אותך, ומעיל זהב פרסו עליך, ורבי קראו לך, ואתה רוצה לחזור לעירך? אמר בנו של ר' אלעזר: נשבע אני לך שלא אבקש יותר ללכת לעירי!

כשגדל הבן, בא וישב בישיבה של רבי, שמע רבי את קולו, ואמר: קול זה שאני שומע, דומה לקולו של רבי אלעזר ברבי שמעון. אמרו ליה: בנו הוא. קרי עליה את הפסוק: "פרי צדיק עץ חיים ולקח נפשות חכם", פרי צדיק עץ חיים - זה רבי יוסי ברבי אלעזר ברבי שמעון, ולקח נפשות חכם - זה רבי שמעון בן איסי בן לקוניא. ע"כ.

אתה הראת לדעת, שאף על פי שהיה לרבי יוסי בנו של רבי אלעזר תאוה גדולה לחזור לעירו ולשוב לעשות עבירות כבתחילה, מכל מקום ידע רבו כיצד לנהוג עמו כדי לשמור עליו ולגרום לו שלא ירצה לשוב לעירו ולשער מקומו, ולכן כל ערום יעשה בדעת כיצד להתנהג עם תלמידיו כדי לקרבם לדרך הישרה, ותשוע ברוב יועץ.

למכור עוונותיו לאדם אחר

יב. אדם שנכשל בעבירות חמורות, וכעת חזר בתשובה, וברצונו לכפר על העבירות שעשה, ולכן חפץ הוא למוכרם ליהודי מומר שמוכן לקנותם תמורת סכום כסף מסויים, אין הקניין מועיל, וחייב לשוב בתשובה שלימה על כל העוונות והפשעים אשר עשה בעבר, ואין לך דבר העומד בפני התשובה.[14]

14. בספר שמח זבולון (עמוד קלב) הביא מעשה נורא בענין זה כפי שהובא בספר תוכחת מוסר למהרש"א, וזה לשונו: בזמן שהיה רבינו המהרש"א אב בית דין באוסטרהא, חיו

בה שני אנשים שותפים, שניהלו יחד בית מסחר גדול של בד, ובין שניהם שררה אהבה ואחווה.
ביום מן הימים נודע להם מכמות גדולה של סחורה העומדת למכירה בכפר אחד סמוך לעיר אוסטרהא, ואפשר לקנותה במחיר זול ביותר היות והסחורה נמצאת אצל אשה אלמנה, שקבלה את הסחורה הזו בתור ירושה מאחד מקרוביה שמת לא מזמן, וברצונה להיפטר מזה, ולקבל תמורתו כסף מזומן.
השותפים החליטו מיד לקפוץ על המקח, ונסעו מיד אל הכפר כדי לקנות את הסחורה. לאחר שנשאו ונתנו בדבר וקבעו את מחיר הבד, ראו שאין להם מספיק עגלות להוביל את הסחורה העירה, ולכן נשאר אחד השותפים ללון שם, והשותף השני נסע העירה להביא את העגלות הדרושות.
השותף הזה שנשאר ללון בכפר, היה אדם יפה תואר, וכשראתה אותו הגויה האלמנה, נכנס תאותו בלבה, והתחילה מסיתתו לדבר עבירה, והבטיחה לו לותר על חלק גדול מן הסכום שמגיע לה עבור הבד. האיש לא עמד בניסיון, ולא התגבר על יצרו, ונשמע לה ונכשל בעבירה.
בבוקר השכם הגיע השותף השני לכפר, ושניהם טענו את העגלות ונסעו חזרה לעירם. בדרך נסיעתם, הרגיש השותף הזה שהביא את העגלות, כי רוחו של שותפו מרה, ונפשו עגומה עליו, וכששאל אותו לסיבת הדבר על מה ולמה אין פניו כתמול שלשום, אדרבה צריכים הם לשמוח ולהודות לה' על המציאה שנפלה לידו בהרויחם על ידי זה סכום נכבד מאוד.
אבל חברו התחמק מליתן לו תשובה ברורה, באמרו כי נזכר מכמה דברים לא טובים שעברו עליו, ועל כן הוא נאנח ונעצב אל נפשו.
ברם, השותף השני הרגיש שאינו אלא מתחמק, והוא מעלים ממנו את הסיבה האמיתית, והתחיל להציק לוו ולרדת לחייו שיגלה לו את האמת, עד שלבסוף לא יכול חברו יותר להתעקש, וגילה לו את האמת המרה, כי נכשל בדבר עבירה חמורה מאוד, ולכן אינו מוצא יותר מנוחה לנפשו.
השותף השני צחק ממנו ואמר לו: למה תשים לב לדברים של מה בכך, העיקר שהרוחת הרבה כסף, מעתה תוכל לפזר הרבה צדקה ותפדה את נפשך החוטאת בצדקה...
דברי השותף לא נכנסו ללבו כלל, ועדיין היה מיצר ודואג על העבירה שבידו, והיה בוכה בדמעות שליש ומאן להתנחם. בראות השותף את גודל צערו של חברו, אמר לו: אם העבירה מצערת אותך כל כך, תוכל למכור לי אותה. כמה אתה מבקש בעבורה?

מיד נענה השותף ואמר: אם באמת הנך רוצה לקנות ממני את העבירה, אני מסכים לוותר עבורך על כל חלקי המגיע לי מהמסחר הזה שעשינו זה עתה. השותף השני הסכים מיד, ונתן תקיעת כף לחברו על הקנין. מעתה נסעו שניהם ופניהם צוהלות, זה שמח על הריוח שעלה בידו, וזה שמח שנפטר מן העבירה.

ויהי היום, והשותף שקנה את העבירה נפטר לעולמו, וכשבדקו בדינו, מנו בפניו בין החטאים שעבר בחייו גם את החטא שנכשל עם גויה. הוא הכחיש מיד את עשיית החטא, אבל מיד העמידו אותו על טעותו, החטא הזה היה רשום על חשבונו מאחר שקנה אותו מאת שותפו. הוא התחיל להתגונן כי מעולם לא עלה על דעתו לקבל את החטא, הוא אמנם קיבל מחיר הגון, אבל לא יתכן שחבירו עשה את העבירה והוא יקבל את העונש, ולא הועילו לנאשם כל התנצלויותיו.

אומנם נתנו לו רשות להזמין לדין את שותפו, ולהתדיין איתו בבית דין של מעלה. והנה באחת הלילות בעת שהשותף השני שכב על משכבו, בחלומו הוא רואה את חברו שנפטר, והוא מזמינו לעמוד לדין תורה לפני בית דין של מעלה.

ויהי בבקר ותפעם רוחו על החלום הרע שחלם, אבל מיד התישב בדעתו כי החלומות שוא ידברו, ואינם אלא דברים בטלים. ברם כשנשנה החלום כמה פעמים, הרגיש כי יש דברים בגו, ומרוב צער ופחד, נפל למשכב. קרא האיש לבני ביתו וביקש להביאו אל רבינו המהרש"א זצ"ל, ושפך לפניו את מר לבו.

אמר לו הרב: אל תירא, חזור לביתך, והיה אם ישנה החלום ושותפך יזמינך לדין, אמור לו שהלכה היא שהתובע הולך אחר הנתבע, והנך מוכן לעמוד איתו לדין תורה לפני בית דיני, ואם לא יסכים לבוא, אמור לו בשמי כי אחֵרים אותו. וכך היה.

בלילה שוב נשנה החלום, והשותף מסר לחברו את דברי המהרש"א. למחרת שוב נראה אליו בחלום ואמר לו, כי הוא מסכים לבוא לדין לפני בית דינו של המהרש"א, התאריך נקבע לאחר כמה שבועות. מאותו יום והלאה, נחה דעתו של השותף החי, ושוב לא הופרע בשנתו על ידי חלומות רעים.

בהגיע היום שנקבע, ציוה רבינו המהרש"א על כל בני העיר, שיתקבצו לבית המדרש, למען ישמעו ויראו, וילמדו לקח להיטיב דבריהם, ולידע כי יש דין ויש דיין. בית המדרש היה מלא מפה אל פה, הדוחק היה גדול והצפיפות היתה נוראה.

ואז ציוה המהרש"א על שמש בית הדין לילך לקבר השותף המת ולהודיע לו כי הגיע התאריך שנקבע לעמוד לדין, ועליו לבוא מיד. בפינת בית הכנסת, הוקמה מחיצה עבור

התובע המת. הס הושלך באולם בית הכנסת ברגע שנתן רבינו האות כי בעלי דינים יציעו טענותיהם.

ראשון פתח השותף החי, וקולו רטט בעת דִבורו: אמת נכשלתי בעבירה חמורה, אבל מיד התחרטתי, ולא מצאתי מנוחה לנפשי. אחרי שהשותף המת קנה ממני את מחיר העבירה בכסף מלא, נחה דעתי, והרגשתי כאילו אבן כבדה נגולה מעל לבי. המקח היה באופן חוקי, וגם תקענו כף שנינו, ולכן אין לו שום זכות תביעה עלי.

מיד נשמע מתוך המחיצה קולו של השותף המת מלא צער ומרירות: נכון הדבר עשיתי שטות גדול בזה שקניתי ממנו את העבירה, אבל כוונתי היתה רק להרגיע את רוחו, ולא בגלל שחפצתי שעל שכמי ירבץ העוון הזה, ואיני חייב לו אלא כסף בעלמא, ולא יתכן שאני אסבול עבור חטאו? זאת לא עלתה על דעתי מעולם!

לאחר מכן, פרץ הקול בבכי גדול וביללה נוראה ואמר: אוי לו לאדם שבשעה שהוא חי, מדמה בנפשו כי אינו עתיד ליתן דין וחשבון על מעשיו, ואין דעתו לחזור בתשובה. אוי לאדם מיום הדין, ואבוי לו מיום התוכחה...

לאחר מכן קם רבינו המהרש"א ז"ל והכריז: אחר שהעמקנו לחשוב בענין, אנו מחליטים שהשותף החי צודק, המקח נשאר מקח, לא היה לו לשותף המת לזלזל כל כך בעבירות, ולהקל ראשו כאילו היה זה דבר הניתן מיד ליד. חוץ מזה, על ידי שקנה ממנו את העבירה, גרם לו שלא יחזור בתשובה על חטאו הנ"ל, מאחר שהיה מנוי וגמור שעל ידי המקח נִטלה ממנו העבירה לגמרי.

אולם, כדי להקל בעונשו, אסדר לשותף החי סדר תשובה, ועל ידי כך יכופר עונו, ויוקל עונשי המת. כמו כן, הנני מקבל עלי לסדר תקון מיוחד עבור המת, ועל ידי כך יכופר עוונו. כשסיים המהרש"א דבריו, נשמע קול בכי עצום מבין המחיצה, ומיד נעלם הקול לגמרי.

ממעשה זה לכאורה למדים אנו שאכן רשאי האדם למכור את עבירותיו לאדם אחר, ולא יתבעו אותו על אותם עוונות בחומרה.

אולם הנה מלבד מה דקיימא לן שאין לומדים הלכה מסיפורי מעשיות, וכמו שכתב בקובץ אגרות לחזון איש (חלק ב סימן כב) וזו לשונו: וחיפוש מעשיות בספרי הדורות אינני מומחה לכך, ואינני סומך על זה, ואני מתנגד לקביעת הלכה על ידי זה.

עוד בה, דהנה בשו"ת מחנה חיים (חו"מ חלק ב סימן כ) מהגאון רבי מרדכי חיים סופר זצ"ל, הביא מעשה בעשיר אחד שעשה סעודה גדולה ביום הכניסו את בנו לבריתו של אברהם אבינו, ובא עני וביקש ממנו שיתן לו תרומה. אמר לו העשיר שאין לו אפשרות

לתת תרומה בחינם, אלא אמכור לך את כל העבירות שעשיתי בימי חיי, ותמורת זה תקבל עשרה זהובים, והעני הרכין את ראשו לאות שהוא מסכים לכך, וקיבל את הכסף. האם המקח הזה קיים או בטל.

והאריך הרחיב להוכיח שקניין זה אינו מועיל, כי זה נהנה וזה מתחייב לא אמרינן, ומעולם לא שמענו שנהיה כדבר הזה בישראל. ומה שההמונים מספרים שכן היה בימי המהרש"א, מי יודע אם יש ממשות במה שהמון העם מספרים דברים שלא היו ולא נבראו מעולם.

והוסיף לבאר, שהעבירה שאדם עושה, היא עושה כתמים בנפש [כפי שנאמר "עוונה בה"], ואם כן, כיצד יתכן שנפש חבירו הנקייה תיענש, והרי אין אפשרות לדון אותה, מפני שהכתם והלכלוך של העבירה נמצאים בנפשו של החוטא, ואי אפשר למחוק את הכתמים בממון.

ואף על פי שמצינו במסכת קידושין (דף ל"א) שהבן אומר לאחר פטירת אביו "הרני כפרת משכבו", ופירש רש"י, שהבן אומר שיבוא עליו כל דבר רע הראוי לבוא על נפש אביו. ולכאורה כיצד יבוא על הבן העונש שמגיע לאביו, ואותו האב החוטא ינוקה מעוון, והרי נתבאר שהעוון חקוק בנפש החוטאת ואינו יכול לעבור לאחר.

מכל מקום אמירה זו היא משום שרצון הבן להראות כבוד כלפי האב שמוכן הוא לקבל את כל העונשים שמגיע לו, אבל אין זה מחייב שאכן הבן יענש במקום אביו, וכי אמרינן אָבוֹת אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה?

ועל כן, אותו עני שקיבל את עשרה הזהובים מהעשיר וקנה את עוונותיו, יחזיר את הכסף לעשיר, ויתודו שניהם על מה שעשו, והוא רחום יכפר עוון. ע"ש.

האם ניתן לקנות מצוות מהשני

וסיוע לדבריו יש להביא מהגמרא בסוטה (כא.), דאמרו שם על הפסוק: "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו", מאי בוז יבוזו לו, אמר עולא, לא כשמעון אחי עזריה ולא כרבי יוחנן דבי נשיאה. אלא כהלל ושבנא.

ופירש רש"י, שמעון למד תורה על ידי החזקת אחיו עזריה, שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק עם שמעון אחיו בזכות לימודו, ולכך נקרא שמעון על שם עזריה אחיו, שהיה מחזיק ותומך בו. וכן רבי יוחנן למד תורה על ידי הנשיא שהיה מפרנסו.

אולם הלל הזקן ושבנא, אחים היו, שבנא עסק בפרקמטיא והתעשר מאוד, ואילו הלל עסק בתורה מתוך עוני ודוחק עצום. לבסוף נתמנה הלל נשיא על ישראל, ובא אליו

שבנא, ואמר לו: הבה נחלוק את רכושי ואת חלקך בעולם הבא, בזכות התורה שלמדת. יצאה בת קול ואמרה: "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו".
וכתב שם הרב עץ יוסף על העין יעקב, שבוודאי מי שמחזיק ידי לומדי תורה כדי שיוכלו הלומדים ללמוד תורה, זה המחזיק יש לו שכר תורה ולא בוז יבוזו לו. אבל אם איזה תלמיד חכם אשר למד כבר, ובא אצלו איזה עשיר לומר לו שיחלקו יחד, כמו הלל ושבנא שאמר לו בא נחלוק בשכר לאחר שכבר למד הלל תורה, על זה נאמר: אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו.
וכן כתב מרן החיד"א בספר ראש דוד (דף ס"ב), דבשלמא קודם הלימוד, אז התורה שלמד החכם היא מכוח העשיר שמספיק לו צרכיו, ונמצא שהעשיר הוא הגורם שהחכם לומד, ובלעדיו לא היה החכם פנוי ללמוד, ואם כן, בדין הוא שיזכה העשיר בחלק התורה. אבל תורת חכם שכבר למד בלא משען ומשענה, וסיגף עצמו כי ימות באוהל, איך יזכה העשיר במה שנוח לו עתה, והרי התורה כבר בעולם, וכבר לְמדה החכם. ע"כ.
ומבואר, שלאחר שהדבר נעשה כבר, אין אפשרות למוכרו או לקנותו, שהרי הדבר כבר נמצא בעולם, ושייך הוא לבעליו. ואם כן, גם לגבי עבירה שבאה לעולם, אין אפשרות לקנותה, מפני שכבר נעשתה בעולם, וכמו שאמרו במסכת שמחות (פרק א) אמר ר' יצחק בן פרנך, כל עונותיו של אדם חקוקים לו על עצמותיו, שנאמר: ותהי עונותם על עצמותם. וכל זכיותיו של אדם כתובים לו על יד ימינו, שנאמר: ה' צלך על יד ימינך. ועיין במסכת תענית (ל:).
וראה בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן קנא) שהביא תשובת מהר"ם אלשקר (סימן קא), שהעתיק בענין זה תשובת רב האי גאון, וכתב שם שאין נתפס שום קנין בשכר עולם הבא, כי צדקת הצדיק עליו תהיה, ורשעת הרשע עליו תהיה. ע"ש. וראה עוד בשו"ת גנזי יוסף (שוורץ סימן סה), ובספר חשוקי חמד (ניטין עמוד תצו), מה שכתבו בזה.

זיכוי הרבים

יג. כל אדם שחננו ה' יתברך בדעת לעסוק בתורה הקדושה, צריך להקדיש מזמנו לקירוב רחוקים, וכמו שהוא מעשר מפרותיו ומכספו, כך יעשר מזמנו למען אחרים, ובזכות זה תשרה הברכה בלימודו ויראה פירות בעמלו.[15]

מעלת זיכוי הרבים וקירוב רחוקים

15. כן כתב הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל בהקדמת ספרו שערי יושר, שסגולת "עשר תעשר" היא גם ברוחניות, שצריך לעשר מזמנו להקדיש לאחרים, שכל הכישרון והכוח לגדול בתורה שניתן לאדם, הוא רק בתורת גיזבר. והעיד שם על עצמו שמאז שנתבקש

להיות מורה לתלמידים בישיבת טלז ועוד, זכה למשוך אחריו את לב שומעי לקחו בכל המקומות שמרביצים בהם תורה, וסיים; שכל זה לא לפי מעשי ולא לפי כשרונותי, אלא רק בסגולת 'עשר תעשר', שמעודי עד היום עיתותי מעושרים לעצמי ולשומעי לקחי. ע"כ.

וכתב רבינו החפץ חיים במכתביו (אות כח): העת הזאת הוא דומה למי שרואה שנבקע הגשר, ורבים העומדים עליו נפלו בנהר, ויש איש שהוא יכול לשוט ולהציל איזה מהם, אך הוא איש בן תורה, ואומר לעצמו: "עתה זמני לילך לבית המדרש ולשמוע קדיש וברכו וללמוד פרק משניות", הלא האיש ההוא לא בדעת ידבר, וכי בעת כזאת צריך לחפש אחר מצוות? הלא הוא צריך לילך ולהציל. ופשוט. כן ממש העת הזאת, סכנה על כל הדת ששוקעת וטובעת, ומה שהיו מקלקלים פעם במשך שנה, כיום מקלקלים במשך יום אחד. ע"ש.

וכמו כן כתב לעורר הגאון רבי יצחק בלאזר בספר נתיבות אור (דף נו.) בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זיע"א, בגודל חיוב האדם להועיל גם לזולתו, ולהשתדל להוציא יקר מזולל, ולזכות את הרבים, ואין לו לישב בטח בדד ולזכות רק את עצמו, ובפרט לפי מצב הדור המשכיל ביראת ה' בעת ההיא אל ידום, וכמו שכתב בהקדמה לנפש החיים בשם רבינו חיים מואלוז'ין, שזה כל האדם לא לעצמו נברא רק להועיל לאחרים ככל אשר ימצא בכוחו, כך גם בענין חיי עולם הבא אין לו לבקש לאסוף ולכנוס אושר רוחני רק לעצמו ולומר שלום עליך נפשי, כי אם להרבות כבוד שמים לחוס ולרחם על הבריות, להטות לבבם ליראה את ה' וללכת בדרכיו. ע"כ.

וראה גם בקובץ אגרות לרבינו החזון איש זצ"ל (חלק ב עמוד אות מז) שכתב, שהצלת ילד כדי להכניסו לחינוך יהודי, הוא לא פחות ממי שמציל ילד שטובע בים! ומבואר מדבריו שהכנסת ילד לתלמוד תורה שווה להצלת נפשות.

ונראה להוסיף, שמעלת הכנסת ילד לחינוך יהודי, גדולה יותר ממי שמציל ילד שטובע בים, דכבר כתב הרב פלא יועץ (ערך הצלה), שאם כל כך גדלה מצות הצלת נפש, על אחת כמה וכמה טובה ומכופלת להציל את חבירו מלחטוא ומזכה את חבירו לדבר מצוה, מאחר שאמרו שהמחטיאו הוא יותר גרוע מן ההורגו, כן המזכהו להנצל מן החטא, גדול הוא מן המחייהו. ישמע חכם ויוסף לקח.

יד. אף אם פעמים רבות משתדל האדם להשפיע על חבירו שיחזור בתשובה או שיבוא לשיעורי תורה, ואותו חבר אינו שומע את דבריו, ואף מנסה להתחמק ממנו, אין לו

להתייאש מכך, מפני שבכל פעם שמדבר עימו, הרי הוא מקיים בכך מיצוה חשובה, ועתיד לקבל על כך שכר גדול בשמים.[16]

ואשרי אותם הבעלי תשובה שמשתדלים להביא את חבריהם לשיעורי תורה, ואף על פי שלפעמים נראה שאותם חברים אינם מושפעים כלל מהשיעור, האמת היא שדברי תורה נכנסים עמוק בלב, ובאחד מהימים עתידים הדברים לפעול בלבו של אותו אדם ששמע את הדברים.[17]

16. כתב מרן החיד"א בספרו חומת אנך על תהלים (פרק לא): ואם איש צדיק נטפל לרשע להחזירו בתשובה, ואותו רשע לא חזר, לוקח הוא את זכויותיו.

וגדולה מזאת כתב רבנו אברהם פלאג'י בספרו וימהר אברהם (מע' ת אות כח) בשם גורי האריז"ל, שאם השומע לא קיבל תוכחתו של המוכיח, אזי המוכיח נוטל את זכויותיו, ואותו שומע שלא קיבל תוכחה, נוטל את עוונותיו של המוכיח. ע"כ. והובא בספר אמרי יעקב (סופר עמוד ו).

ולך נא ראה בספר חסידים (סימן סה) שכתב: "וצדקתו עומדת לעד" זה המזכה את הרבים, כגון מלמד ליראי ה' תיקון תפילין לתקן לאחרים. אם זיכית את הרבים ובא דבר עבירה על ידך, ונתגברת על יצרך וניצלת הימנה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לא בתום לבבך ניצלת, כי חשך ה' אותך מחטוא לו לפי שזיכית את הרבים. ע"כ.

מדוע כיום קל יותר להחזיר בתשובה

בספר נפש שמשון לצדיק רבי שמשון פינקוס זצ"ל (אמונה עמוד תח) כתוב, שאחד מגדולי מחזירי התשובה שבדורנו נשאל פעם שאלה מעניינת מאדם אחד: "בדורות קודמים מספרים שהחזרת יהודי אחד בתשובה היתה משימה של חיים, ואפילו גדולי הצדיקים זכו להחזיר בתשובה לא יותר משנים או שלושה יהודים, וכיצד יתכן אפוא שאתה הצלחת להחזיר מאות אנשים בתשובה?"

ענה לו על כך אותו רב במשל נפלא: לפעמים רואים אנו באתר בניה קורות של בטון עם ברזלים, שכל אחת מהן שוקלת כעשרה טון, כדי להרימן ולהניחן על הקירות שכבר עומדים מסביב, מביאים מנוף ענק, ועל ידו מורמות הקורות ונישאות אל מקומן המתאים. והנה אחר שכבר הורמה הקורה על ידי המנוף בהיותה באויר, יכול פועל העומד למעלה על הקירות לתופסה בידיו ולכוונה למקומה המדויק.

כיצד יתכן הדבר, והרי משקלה רב ביותר? אלא שכאשר המנוף כבר הרים את הקורה הכבדה, ניתן אפילו בידיים לפעול בה ולהזיזה ממקומה.

אמר אותו רב, כך עניינה של התשובה בדורנו. הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ז ה"ה) כתב: וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלים. ישנה הבטחה מיוחדת מהקדוש ברוך הוא, שלפני ביאת המשיח כלל ישראל כולו יחזור בתשובה, קיים אפוא הבדל עצום בין דורנו דור אחרון לבין דורות קודמים.

כאשר צדיק מדור קודם ביקש להחזיר יהודי בתשובה, היה עליו כביכול להרימו מהרצפה, ומאחר שמשקל עבירותיו היה גדול, היתה זו משימה קשה ביותר.

אך בדורנו כביכול הקדוש ברוך הוא נוטל כל יהודי שצריך לעשות תשובה, ומרים אותו עם 'מנוף', ובמצב כזה כל אחד שקצת מתעסק בעניינים אלו, יכול לתופסו ולהחזירו למוטב. ועל כן מחובתנו להשתדל להחזיר את אחינו הטועים לדרך הישרה.

17. בספר אבות ישראל (חלק א) הבאנו בס"ד מעשה על אדם אחד, שהשתתף בשיעור של רב מפורסם, ופנה אליו לאחר השיעור, וביקש ממנו לשוחח עם חבירו שהוא חילוני, כדי לחזקו. נאות לכך הרב, ופתח עמו בשיחה. כבר בתחילה טען החבר: מי אמר שיש אלוקים?

ענה לו הרב: אוכיח לך. המדרש מספר, כי משה רבינו גדל בבית פרעה, וכשראה איש מצרי מכה יהודי, הרג את המצרי. כשנתגלה הדבר, גזר פרעה להורגו. הביאוהו לפני הממונה להריגה, והרים אליו את החרב כדי לערוף את צוארו, והנה נעשה נס, צוארו של משה הפך לשיש, וכך ניצל משה ממות על ידי הנס שעשה לו אלוקים מעל דרך הטבע. הנה ראיה שיש בורא לעולם!

גיחך האיש ואמר: זו הראיה של הרב שיש אלוקים?... איני מאמין שסיפור זה אמת, ציפיתי שהרב יביא ראיה משכנעת יותר.

השיב הרב: הלא זה מדרש מפורש מחכמינו ז"ל, דברי חז"ל הם תורה, והתורה כולה אמת. בורא עולם בכוחו לחולל נסים, וזה מה שארע למשה רבינו שניצל מחרב פרעה, ועל פי זה אמרו חז"ל: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל התייאש מן הרחמים. אך דברי הרב לא הצליחו להשפיע על החבר שהלך לדרכו.

חלפו שנתיים. והינה, ניגש אותו אדם שהשתתף בשיעור אל הרב, ואמר בהתרגשות: הרב זוכר את חברי? השבוע הוא התקשר וביקש לקנות לו בדחיפות זוג תפילין. הוא עבר מהפך שלם בחייו, והתחיל לשמור תורה ומצוות...

וכך סיפר את קורות חבירו מאז המפגש: הוא נסע ליפן, התחבר עם חבורת פשע מקומית, והידרדר לשפל תחתית. יום אחד נשלח למשימה, וחזר כשבידו סכום כסף

עצום. החליט האיש לא לשוב לשולחיו, ונמלט עם שללו. כעבור זמן הם עלו על עקבותיו ולכדו אותו.
מיד ערכו לו "משפט" פנימי, וגזרו עליו דין מוות על מעשה הבגידה החמור. הניחוהו על השולחן, כפתו את ידיו ורגליו, ואחד מהם היה ממונה על עריפת ראשו בחרב.
ואז, באותה שניה נזכר האיש בסיפור שסיפר לו הרב על צוארו של משה שנעשה שיש, ועל כך שאפילו חרב חדה מונחת על צוארו של הדם אל לו להתייאש.
בצר לו, ברגעיו האחרונים, הרהר האיש בלבו ואמר: אלוקים שבשמים, אם אתה קיים, תוכיח לי זאת. כעת בעודו אחוז מחשבות, פתאום שמע את קול אשתו של ראש החבורה שצועקת ואומרת: איך אתם מעיזים להרוג אותו? הרי הוא הציל את בני לפני חמש שנים כשהיתה רעידת אדמה בכל האזור, והוא במסירות נפש הציל את הבן מן המבנה שקרס...
מסתבר, שבעיניה של אישה יפנית, כל הישראלים דומים, וכנראה החליפה אותו באיזה ישראלי אחר שנקלע ליפן שהציל את בני...
כך או כך, ברגע האחרון ניצל האיש ממוות, והחרב שכבר היתה מונחת על צוארו, התרוממה והוא שוחרר. מיד בשובו לישראל, סיפר את קורותיו לחבירו ואמר: נסעתי ליפן, כדי להיוכח שיש אלהים בעולם...
רואים אנו שלכל אדם בעולם, אפילו הרחוק ביותר, ניתנת שעת הכושר להתקרב לבורא עולם, ולכן גם אדם שנראה שאין סיכוי בעולם שיקבל את דבריו, אתה את שלך תאמר, ואת השאר תשאיר לבורא עולם. ועיין בספר מעיין האמונה (ח"א עמוד עז).

טו. תלמיד חכם שמוסר שיעורי תורה לרבים, ובין השומעים ישנם כמה אנשים מתחזקים שאינם חובשים כיפות, רשאי להשמיע באוזניהם דברי תורה ומוסר, כדי לקרבם ולהחזירם לדרך הישרה.[18]

18. כתב רבינו יהודה בן הרא"ש בשו"ת זכרון יהודה (סימן כ): טוב שלא לישב בגילוי ראש בשעת הלימוד מי שיוכל לסבול, כדי שילמד יותר באימה, אלא שלפעמים מפני כובד החום אינו יכול לסבול. ע"כ.
ומשמע מדבריו שמעיקר הדין אין חובה ללבוש כיפה בשעה שלומד תורה, ולכן באופן שהדבר עלול לגרום לו לביטול תורה, רשאי ללמוד ללא כיפה, ובפרט יש להקל בזה למי שמוסר שיעור לחילוניים, שהרי זה בגדר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

והנה בשו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן תיג) דן אודות אדם שנמצא בתהליכי חזרה בתשובה, ורוצה לשהות בלי כיפה בשעות התפילה והשיעורים, באומרו שאינו מבין טעם לחבישת כיפה. והעלה שאין להניחו לשבת בין האנשים ללא כיפה. ע"ש. ולפי האמור במחילה מכת"ר אין דבריו מוכרחים.

ושוב ראיתי בשו"ת חזון אליהו (ח"א סימן ג) שהעיר גם כן על דבריו, שאין נכון להחמיר שלא להניחו להיכנס לשמוע דברי תורה, ואדרבה על ידי שישב ויראה שהוא משונה מהציבור, יתעורר מעצמו ויתן אל ליבו להטיב את דרכיו, ואם ירחיקו אותו מלשמוע הרצאות ודברי תורה, הרי הם מרחיקים אותו ומונעים ממנו מלהתקרב לדרך ה'. ע"ש. וראה בשו"ת ר"ע הילדסהיימר (סימן רנג), ובשו"ת קרית חנה דוד (חלק ב סימן לד), ובשו"ת יביע אומר (חלק ו או"ח סימן טו), ובספר עלינו לשבח (שמות עמוד תקנח), ובספר בינה ודעת (עמוד קז).

מנהגי גויים

טז. אדם שמשתתף בהלויה של אחד מקרוביו, וקרובי משפחתו שאינם שומרים תורה ומצוות, נוהגים להניח פרחים על מיטת המת או על קיברו, וכן נוהגים ללבוש בגדים שחורים בהלויה, אין לו להתקוטט עימהם על כך, אלא יניח להם לנהוג כמנהגם. ורק אם ברור לו שיקבלו את דבריו, יסביר להם בנחת שאין זה מנהג ישראל לנהוג כך.[19]

19. הנה אין איסור חוקות הגויים בלבישת בגדים שחורים או בהנחת פרחים על קבר המת וכיוצא בזה, משום שרק דבר הנעשה ללא שום טעם והגיון, חל בו איסור חוקות הגויים, אבל כאן שנעשה הדבר כדי להראות את הצער שלהם על המת ואת האהבה שאהבו אותו, אין במעשים אלו איסור חוקות הגויים, וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר חלק ג (יו"ד סימן כה).

והניף ידו שנית ביביע אומר חלק י (סימן נח אות כב), והביא ראיה מילקוט איכה (רמז תתרכב), שאמרו מלאכי השרת להקדוש ברוך הוא, אבֶל דרכו ללבוש שחורים, אמר להם אף אני לובש שחורים. ובשבת (קיד.) אמר להם רבי ינאי לבניו, אל תקברוני בכלים שחורים, שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים. ומשמע שאבל לובש שחורים.

ועיין להרמב"ן בתורת האדם (דף כ"ז) שכתב: כל הפורשים מדרכי צבור שמתו, אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ושמחים שאבדו שונאיו של המקום. וכתב רבינו יצחק בן גיאת, מכאן אתה למד, שהאבלים וקרובי המת היו נוהגים ללבוש שחורים ולהתעטף שחורים. והכי איתא באגדה, שאמר לו משה רבינו ליהושע: יהושע, לבוש עלי שחורים והתכסה שחורים והזהר בכבוד עלובה זו.

וראה בתשובת הרא"ש (כלל כז סימן ט), שרשאי אדם להתאבל על חמיו וללבוש שחורים ושפיר עביד. ורבינו חיים פלאג'י בשו"ת חיים ביד (סימן קכה אות נא) כתב, שנהגו לעשות בגדים שחורים לאבלים, אך בשבת לבי מהסס על הלובשים שחורים, שלא נכון לעשות כן בשבת. ע"ש.

להתרחק מאמונות טפלות ומנהגי הבל

ועל כל פנים סיים מרן הרב יביע אומר שליט"א, שלמרות שאין בזה משום ובחוקותיהם לא תלכו או משום דרכי האמורי ואין למחות ביד הנוהגים כן, מכל מקום האיש הנבון והמשכיל בתורת ה', יש לו להתרחק מכל דברי הבל והזיות שנהגו בהם הנשים מחוסרי הדעת, וכגון אלו שאומרים שיולדת תוך ארבעים יום לא תכנס לבית חתן וכלה, פן תגרום שהכלה תהיה עקרה, וכן להיפך בכלה הנכנסת לבית היולדת. וכן כל כיוצא בזה, שאינן אלא פטפוטי נשים סכלות מחוסרי הדעת. ויתכן מאד שלמדו כן מן השכנות בחו"ל אשר לא מבני ישראל הנה.

וכבר כתב הרמב"ם בהלכות עבודה זרה (פרק יא הל' טז) שאין ראוי לישראל שהם עם חכם ונבון להמשך אחר ההבלים וההזיות של הגויים, וכל המאמין בלבו בדברים אלו, וחושב שהן אמת ודברי חכמה, אלא שהתורה אסרתם, אינו אלא מן הסכלים והטיפשים, והוא בכלל הנשים והקטנים מחוסרי הדעת, שאין דעתם שלימה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת יודעים שאינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהם חסרי הדעת, ומפני כך הזהירה התורה "תמים תהיה עם ה' אלהיך". ע"כ.

וכן כל הדברים שיוצאים מההיקש הטבעי והשכלי, יש להרחיקם הרחק כמטחוי קשת. וכן כתב בשו"ת משפטי עוזיאל (יו"ד מה"ת סימן כא), שכל האמונות הטפלות הנזכרות לעיל, הם דברי שוא ותפל, שאין בהם ממש, וצריך להתרחק מהם, ומה גם שאמונות תפלות אלו גורמים לריב ומדנים בין משפחות ישראל, ומעשים בכל יום עינינו הרואות שמבקרות יולדות וכלות אשה את רעותה, ואינם נפגעות במאומה, ואין שטן ואין פגע רע. לכן אסור להעלות על הדעת הזיות טפלות אלה, ויש לפרסם שדברי הבל הם. ודפח"ח.

יז. ישובים שרוב התושבים רחוקים מיהדות, אך ישנם כאלה שרוצים שתלמיד חכם יבוא אליהם לשבתות, ואותו תלמיד חכם חושש שלא יהיה לו מנין לתפילות, מותר לו לשבות שם, כדי להשפיע על הציבור ולקרבם לתורה. 25

25. כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן לו), וטעמו משום שתפילה בציבור היא מדרבנן, וביטול תפילה בציבור הוא בשב ואל תעשה, ודאי אמרינן בזה חטא בשביל

שיזכה חבירך, גם אם קרוב לודאי שחבירו פשע בחטאו. וכיוצא בזה כתבנו לעיל (פרק ה אות יב).
תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

קיצור ההלכות

חלק אורח חיים

פרק א - הלכות ציצית

א. טוב ונכון להיות זהיר ללבוש טלית קטן במשך כל היום, כדי שיזכור את מצות ה' בכל רגע. ומטעם זה יש בטלית חמשה קשרים, כנגד חמשה חומשי תורה, וארבע כנפות, כדי שבכל צד שיפנה יזכור את המצוות. ומי שקיבל על עצמו ללבוש טלית קטן, ובימי הקיץ החמים קשה לו ללבוש גופיה מתחת לטלית, רשאי ללבוש טלית על גופו. ובימים שמזג האויר נעים, ילבש גופיה מתחת לטלית.

ב. מי שקשה לו ללכת עם טלית קטן בלילה, רשאי להסיר את הטלית מעליו בלילה, בין בשעה שהולך ברחוב ובין בשעה ששוכב לישון. והמחמיר ללבוש טלית גם בלילה, תבוא עליו הברכה.

ג. אדם שקנה או קיבל בגד חדש, כגון טלית גדול או טלית קטן מצמר, ויש לו הנאה ושמחה מכך, יברך ברכת שהחיינו בשעת לבישת הבגד. אומנם בעלי תשובה שקיבלו על עצמם ללבוש טלית קטן בפעם הראשונה בחייהם, אם הטלית עשוי מצמר רחלים, יברכו ברכת שהחיינו. ואם הטלית עשוי מכותנה או מבד, לא יברכו, מפני שאין לברך שהחיינו על טלית שעשויה מדבר שאינו חשוב.
ואף שאותם בעלי תשובה שמחים על כך שזכו לקבל עליהם מצות ציצית, יש להסביר להם שאין מברכים שהחיינו על השמחה והעונג שיש במצות ציצית, אלא על ההנאה שנהנה מלבישת בגד חשוב.

ד. מנהג הספרדים ללבוש את הטלית קטן מתחת לבגדיהם, וגם את הציציות נוהגים שלא להוציא בחוץ. אומנם בעלי תשובה שרוצים להוציא את הציציות כדי להיבדל מהסביבה החילונית בה הם נמצאים, רשאים לעשות כן. אמנם לאחר שהתחזקו, או שעברו לגור במקום חרדי, יכניסו את הציציות מתחת לבגדים.

ה. אותם ההולכים עם ציציות בחוץ, מעיקר הדין מותר להם להיכנס לשירותים כשהציציות מגולות. ונכון להחמיר לכסות את הציציות מתחת לבגדיהם.

ו. ההולך עם ציציות מגולות, יש לו להיזהר שלא להיכנס כך לבית הקברות, משום שלועג בכך לנפטרים שאינם יכולים לקיים מצות ציצית. אולם ההולכים לקבר רבי שמעון בר יוחאי, ולקבר רבי מאיר בעל הנס, רשאים להיכנס לשם עם ציציות מגולות, מכיון שהקבר נמצע עמוק באדמה.

ז. אדם שמתקרב לדרך התורה ועדיין אינו חובש כיפה, רשאי ללבוש טלית קטן ללא כיפה.

פרק ב - הלכות תפילין

א. המניח תפילין, צריך להיזהר שלא להרהר הרהורי רעים על נשים וכדומה, ובודאי שיש להיזהר בזה בשעה שמניח תפילין של רבינו תם, משום שקדושתן גדולה מקדושת תפילין של רש"י. ובעל תשובה שבא לו הרהורי עבירה בשעה שמניח תפילין, ואינו מצליח להסיח דעתו מכך, אינו נפטר מהנחת תפילין, וישתדל בכל כוחו להסיח דעתו מאותם הרהורים.

ב. בעל תשובה שרוצה ללמוד עם תפילין כל היום, אין לחוש בכך לגאוה, ורשאי לעשות כן באופן שיזהר שלא להפיח בהם ולא להרהר בהם הרהורים אסורים, וגם יזהר משחוק וקלות ראש בזמן שהתפילין עליו.

ג. אדם שקנה בעבר תפילין מהודרות מסופר מומחה וירא שמים, ולא הניחן כל יום, וכעת חזר בתשובה, אם עברו שלוש וחצי שנים מאז שקנה אותן, יקח אותן לבדיקה כדי לברר שהכל תקין.

ד. אדם שקנה תפילין מהודרות, ולאחר זמן רב שלח אותן לבדיקה, וגילו שהתפילין היו פסולות מלפני זמן רב, יעשה תשובה ויצטער על כך שנגרם לו שלא הניח תפילין כל אותם שנים שעברו, וירבה בלימוד תורה, ויקבל על עצמו להניח גם תפילין של רבינו תם. ואין צריך לעשות תעניות וסיגופים, מפני שאנוס רחמנא פטריה.

ה. מי שרוצה לקנות טלית ותפילין, אבל אין לו מספיק כסף כדי לקנות את שתיהן, יקנה תפילין. וכן אם היה צריך תפילין ומזוזה, ואין לו אפשרות לקנות את שניהם, תפילין קודמים למזוזה.

פרק ג - הלכות תפילה

א. חובה קדושה על כל אדם להתפלל בבית הכנסת ביחד עם הציבור, מפני שתפילתם של רבים אינה חוזרת ריקם. וישנם שטוענים שקשה להם להתפלל בבית הכנסת, משום שאינם מרוכזים שם בתפילה, וכשמתפללים בבית מכוונים יותר. ואין טענתם נכונה,

מפני שמלבד זה שתפילה בציבור מתקבלת גם כאשר לא כיון בה, בנוסף לכך מי שמתפלל בבית, מפסיד קדישים וקדושה וברכו, והפסדו רב מאוד.
ואמרו חכמי הקבלה, שכל מי שלא ענה "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", באותו היום אין נשמתו חוזרת אל תוך גופו, ולכן יש לעשות את כל ההשתדלות להתפלל בציבור.

ב. מי שעובד במקום ששעות העבודה הם בזמן תפילת מנחה, ובעל הבית אינו מרשה לו להתפלל במנין באמצע העבודה, ואם ילך להתפלל במנין עלול בעל הבית לפטרו מהעבודה, רשאי להתפלל ביחידות במקום עבודתו. אומנם אם על ידי כך שיתפלל בציבור לא יגרם לו הפסק ממון אלא רק מניעת רווח, אין לו להפסיד תפילה בציבור בשביל כך.

ג. יש להתפלל בבית הכנסת שיש שם חברה טובה, ובפרט מי שהוא בעל תשובה, צריך להקפיד על מקום תפילה שאין שם חברים מהעבר העלולים לשוחח עימו ולהפריע לו בשעת התפילה.

ד. אדם שהתפלל תפילת עמידה, יש לו לעמוד באימה וביראת כבוד כמי שעומד לפני מלך. אומנם מי שהתחיל להתפלל תפילת העמידה בעל פה, ובאמצע התפילה התבלבל ואינו יודע את המשך התפילה, מותר לו ללכת לספריה כדי לקחת סידור ולהמשיך בתפילתו.
וכן מי שבאמצע תפילת שמונה עשרה מסתפק באיזו הלכה, כגון ששכח לומר "יעלה ויבוא" וכיוצא בזה, ואינו יודע כיצד עליו לנהוג, רשאי להפסיק באמצע התפילה וללכת לפתוח ספר, ולבדוק את ההלכה באותו ענין שהסתפק בו.

ה. ישנם שמתלהבים בתפילתם, ועושים כל מיני תנועות משונות באמצע תפילת העמידה, כגון שמרימים את ידיהם כלפי מעלה בצורה של אגרוף, ומנענעים את הידיים כאילו מאיימים על מישהו. וכן ישנם שעושים כל מיני פרצופים שונים בשעת התפילה, ויש להזהירם שלא יעשו כן, אלא צריכים לעמוד ביראה לפני ה' יתברך. וכן אותם המתנועעים בתפילה, לא יתנענעו בתנועות גדולות וחזקות, אלא בנחת.

ו. העומד להתפלל תפילת העמידה, יש לו להתלבש בכבוד, ולכן יש ללבוש בגדים ארוכים ומכובדים. אומנם בעל תשובה שעדיין הולך עם גופיה קצרה ומכנסיים קצרות, והגיע לבית הכנסת כדי להתפלל, אין להעיר לו על כך, אלא רשאי להתפלל עם גופיה ומכנס קצר.

ז. כל המאריך בתפילתו, מאריכים לו ימיו ושנותיו, ומובטח לו שאין תפילתו חוזרת ריקם. אולם, ישנם בעלי תשובה שמרוב התלהבותם מאריכים מאוד בתפילת העמידה,

וגורמים לזה שעומד לפניהם שאינו יכול לפסוע ג' פסיעות לאחר שסיים להתפלל, ויש להקפיד לעמוד במקום שלא מפריע לשאר המתפללים, כדי שלא יגרם צער לזולת.

ח. בעל תשובה, אינו צריך להשלים את כל התפילות שלא התפלל במשך כל אותם שנים שלא היה שומר תורה ומצוות.

ואם רוצה להשלים כמה תפילות שהחסיר בזו אחר זו, הרשות בידו, ונכון לעשות כן. וקודם שיחזור להתפלל תשלומין, יעשה תנאי של נדבה לפני כל אחת מהתפילות, ויאמר: אם אני חייב לחזור, תהיה תפילה זו לחובת תפילה, ואם איני חייב לחזור, תהיה תפילה זו תפילת נדבה. וצריך לחדש דבר בתפילות הללו, ולכוין בהן כראוי מתחילה ועד סוף

ט. נער שנמצא בתהליך של חזרה בתשובה, והוריו אינם מרשים לו ללכת לבית הכנסת, ואותו נער יכול "להתגנב" לבית הכנסת לשעה אחת בלבד, ויש לו אפשרות לבוא או לתפילה או לשיעור תורה, עדיף שיבוא לתפילה, ולא יוותר על התפילה בשביל ללכת לשיעור תורה.

י. אדם שקיבל על עצמו להתפלל שלש תפילות ביום, אבל עדיין אינו חובש כיפה, וכשהגיע זמן תפילת מנחה, הוא נמצא במקום שאין לו אפשרות למצוא כיפה או כובע, ואם ימתין עד שימצא כיסוי לכסות את ראשו, עלול לעבור זמן התפילה, רשאי להתפלל בראש מגולה.

יא. אדם שמתפלל תפילת העמידה, ובאמצע התפילה עולות לו מחשבות זרות והרהורים רעים ממה שנכשל בעבר, יעצור את תפילתו עד שיתבטלו המחשבות וההרהורים, ולאחר מכן ימשיך בתפילה. ואם המחשבות לא מסתלקים ממנו, יעביר את יד ימינו על מצחו, ויהרהר בלבו את הפסוק "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקִרבי", ובעזרת ה' יסורו ההרהורים.

יב. ישנם שנוהגים לטבול במקוה לפני תפילת שחרית, ומנהג טוב ויפה הוא, ויש בטבילה זו מעלות רבות, בפרט לבעלי תשובה שרצונם להיכנס מהטומאה לקדושה. אולם יש להיזהר שלא לבטל תפילה בציבור בגלל הטבילה, וכל שכן שיש להיזהר שלא להפסיד קריאת שמע ותפילה בזמנה בגלל טבילה במקוה, וגם לא לאחר בגלל כך לסדרי הלימוד בכולל.

יג. שליח ציבור, צריך שיהיה הגון, ויהא ריק מעבירות, ולא יצא עליו שם רע בילדותו, ושיהיה עניו והעם מרוצים ממנו, ויש לו נעימה וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים.

ואדם שמחנך את בניו בבית ספר חילוני, אינו ראוי להיות חזן אף על פי שהולך עם כיפה וציצית ומשתתף בשיעורי תורה, מפני שמי שמוסר את ילדיו לבית ספר חילוני, הרי זה מוכיח שאין לו יראת שמים, ואין ביתו ריקן מעבירות. אומנם בעל תשובה שאשתו עדיין לא התחזקה, ומסיבות שאינן תלויות בו, בניו ממשיכים ללמוד בבית ספר חילוני, רשאי להיות חזן.

יד. אדם שאשתו הולכת ללא כיסוי ראש, וכן מי שרואה תוכניות בטלויזיה, אינו ראוי לשרת כשליח ציבור. אולם בעל תשובה שזכה להתקרב לדרך התורה, אבל אשתו עדיין לא זכתה לכך, ולכן היא הולכת בגילוי ראש ומחזיקה טלויזיה בביתה, אין לפוסלו מלשרת כחזן באופן שהוא עצמו אינו רואה תוכניות בטלויזיה.

טו. אדם שחזר בתשובה שלימה, אבל עדיין אינו חובש כיפה לראשו, מפני שמתבייש מהסביבה שבה הוא נמצא, מעיקר הדין מותר לו לשמש כשליח ציבור באופן שאינו רואה תוכניות בטלויזיה. ויש להעיר לו שאין לו להתבייש מכך שזכה להתקרב לדרך ה', אלא יחבוש כיפה לראשו כדי לסמל שהוא משתייך לצבא ה', ולא כאותם שפרקו מעליהם עול מלכות שמים.

ז. ישנם שקונים עליית "מפטיר", וקוראים את ההפטרה למנוחת הוריהם, ומחמת חסרון ידיעה, בולעים מילים ולא מבטאים את האותיות כראוי. וצריכים לדעת שגורמים להוריהם צער, ועדיף יותר שלא יעלו מפטיר, אלא יתנו את המעות הללו לעניים תלמידי חכמים, או שיכבדו תלמיד חכם שיעלה לתורה במקומם, ובזה יעשו יותר נחת רוח להוריהם.

פרק ד - הלכות ברכות

א. בעל תשובה שקרוביו באים לבקרו, ורצונו להגיש להם לשתות, וידוע לו שלא יברכו על מה שיגיש לפניהם, מותר לו להגיש להם משקה, ויבקש מהם שיברכו, ואם בכל זאת לא בירכו, אין לו בכך איסור.

ב. אסור לברך כשהוא נמצא מול אשה לא צנועה, כגון ששערה או חלק מגופה מגולה, או שיש לפניו תמונה שאינה צנועה וכדומה. ובעל תשובה שמתארח אצל הוריו, ויש בביתם תמונות לא צנועות, כגון של החתונה של אֶחָיו ואחיותיו שמצולמים שם עם זרועות מגולות וכדומה, אין לו לברך מול אותן תמונות, אלא יסובב ראשו לכיוון אחר, או יעצום עיניו ויברך.

ג. בעל תשובה שעדיין אנו חובש כיפה, שהגיע לחתונה, ושמע את הברכות שמברכים תחת החופה, רשאי לענות אמן וברוך הוא וברוך שמו בגילוי הראש. וישתדל לכל הפחות להניח יד על ראשו בשעה שומע הברכות.

ד. שלושה שאכלו ביחד לחם, חייבים לזמן לפני ברכת המזון, כדי להרבות שבח וגדולה לבורא עולם, ולהללו על שפע טובתו שהשפיע בעולמו. אומנם יש אומרים שמי שמחלל שבת ברבים, אינו יכול להצטרף לזימון, ולכן שני בעלי תשובה שאכלו עם אביהם פת, והאב מחלל שבת, אם יכולים להתחמק מלעשות עימו זימון, כגון שיתחילו לברך ברכת המזון בלי לזמן, עדיף. ואם האב יכול להרגיש שאינם עושים זימון בגללו, ועלול להיפגע, יש לצרפו לזימון.

ה. מי שאכל לחם, ולאחר מכן התברר לו שאין לו סידור כדי לברך ברכת המזון, ואינו יודע את כל ברכת המזון בעל פה אלא רק את הברכה הראשונה או השניה, אין לו לברך את הברכות שיודע, מפני שבִּרכות ברכת המזון תלויות אחת בשניה. ולכן אם אינו יודע את שלושת הברכות של ברכת המזון שהן מהתורה, אינו יכול לברך שום אחת מהברכות הללו.

ואפילו אם יודע לברך את ברכת "מעין שלוש" בעל פה, אינו רשאי לברך ברכה זו במקום ברכת המזון.

ו. מי שאכל לחם ושבע, והתברר לו שאין לו סידור כדי לברך ברכת המזון, אם הגיע למקום שיש שם סידור, ועדיין הוא מרגיש שהוא שבע, כגון שעדיין לא עברו שש שעות מאכילתו, רשאי לברך ברכת המזון באותו מקום. אבל אם לא שבע מאכילתו, יכול לברך רק באופן שעדיים לא עברו 72 דקות מסיום אכילתו. וכן אם אכל ושבע, ועברו כבר שש שעות מהאכילה, אינו יכול לברך ברכת המזון.

ז. אדם שרוצה ללמד את חברו לברך ברכות הנהנין, ובכדי ללמדם את נוסח הברכה, צריך הוא להזכיר את שם ה' במלואו, מפני שאם יאמר להם ברוך אתה השם אלוקינו וכו', יחזרו אחריו ולא יאמרו את שם ה' כראוי, מותר לו להזכיר שם שמים בשעה שהוא מלמדם.

פרק ה' - הלכות שבת

א. חייב לקרוא כל שבוע את כל הפרשה שני פעמים מקרא ואחת תרגום, וכל העושה כן, זוכה שמאריכים לו ימיו ושנותיו. ובעל תשובה שחזר באמצע השנה בתשובה, אינו צריך להשלים את כל הפרשיות שהחסיר מתחילת השנה, אלא יתחיל לקרוא שניים

מקרא ואחד תרגום מהשבת הראשונה שחזר בתשובה. והמחמיר להשלים מתחילת התורה, תבוא עליו הברכה.

ב. בעלת תשובה שבעבר לא הדליקה נרות שבת, וכעת התחילה להדליק, מעיקר הדין אינה צריכה להדליק יותר משתי נרות כדי להשלים את מה שהחסירה בעבר, ואם תרצה לכפר על שביטלה מצוה יקרה זו, תקבל לשכנע את בנות ישראל להדליק נרות שבת.

ג. ישנם כאלה שמתייהרים ללכת בשבת עם בגדים לבנים כפי שכתוב בספרי הקבלה, ויש להודיעם שכאשר הולכים לבית הכנסת שרוב הציבור לבוש בבגדים רגילים, אין להיות שונים מכולם, ויש בזה חשש שחץ וגאוה. ואם רוצים לנהוג על פי הקבלה וללכת עם בגדים לבנים, ילבשו בגדים אלו בביתם, או שיתפללו במקום שכולם לבושים כמותם.

ד. ישנם בעלי תשובה, שכאשר רואים את הוריהם עושים איזו עבירה חמורה, כגון מדליקים אש בשבת וכדומה, צועקים וגוערים בהם על כך. וישנם שמעיזים פניהם ואומרים להוריהם שישרפו אותם בגיהינום. וצריכים להזהירם ולהודיעם שאין דרך זו נכונה, אלא יש להם להתנהג עם הוריהם בנועם, והזמן יעשה את שלו.

לפיכך, בחור בעל תשובה שמגיע לביתו לאחר התפילה בליל שבת, ורואה את אמו הולכת בלבוש פרוץ עם סיגריה בפה, ומבשלת אוכל על הגז, ואביו יושב מול הטלויזיה, לא יעיר להם שום הערה, אלא יאמר להוריו בחיוך: "שבת שלום, אפשר בבקשה לעשות קידוש ביחד איתכם", ועל ידי כך יקרב אותם לדרך הישרה.

ה. אדם שאביו מחלל שבת, ובערב שבת האב מקדש על היין, ואין הבן יודע אם אביו מכוון להוציאו ידי חובה בקידוש, ולפעמים האב גם בולע מילים, באופן כזה יסתכל הבן על הכוס שביד אביו, ויעשה קידוש בלחש ביחד עם אביו בלי שאביו ישים לב, וכשאביו יסיים את הקידוש, לא יענה הבן אמן על ברכתו, אלא ישתוק עד שיטעם מהיין.

וצריך הבן לדאוג לפני שבת, שיהיה מצוין על בקבוק היין שהוא עבר תהליך של פסטור, משום שאם היין לא מפוסטר, הרי הוא נעשה יין נסך בשעה שאביו נוגע בו.

ו. בעל תשובה שבניו מחללים שבת, אבל יושבים הם בשלחן שבת ושומעים קידוש כדי כבד את אביהם. ולפעמים קורה שהאב רוצה לקדש, אך בניו ישנים, ורצונו להעירם משנתם כדי שישמעו קידוש ויאכלו סעודת שבת, אבל חושש הוא שמאחר ובעודם ישנים אינן מחללים שבת, הרי שאם יעיר אותם עתידים הם לחלל שבת כהרגלם לאחר הסעודה, באופן כזה אין לו להעירם.

אולם אם הבנים יושבים סביב השולחן, ושרים שירי שבת עם אביהם, ושומעים מפיו דברי תורה וחיזוק, מותר לו להעירם, מפני שעל ידי כך ששומעים דברי אלהים חיים, מקרב את ליבם לאבינו שבשמים, ועתידים הם לחזור בתשובה.

ז. אדם שרוצה להזמין אורחים לשבת כדי לדבר עימהם על מעלת השבת, ולקרבם לדרך הישרה, רשאי לעשות כן, אף שאותם אורחים באים אליו ברכב בשבת, ועלולים גם לחזור לביתם בשבת. ויש לבקש מהם לבוא לפני כניסת שבת, וגם להציע להם ללון בביתו במשך כל השבת, ואף אם יסרבו לכך, אין איסור להזמינם. [ויאמר להם לפני שבת, שאם הם מתכננים לבוא בשבת, שלא יחנו את הרכב סמוך לביתו, כדי למנוע חילול ה'].

ח. אדם שנולד לו בן, והברית תחול בשבת, וחושש שאם יעשה את הברית בשבת, יבואו קרובים ברכב בשבת, ויגרם על ידי כך חילול שבת המוני, יש לעשות בזה שאלת חכם כיצד לנהוג.

ט. אדם שנמצא בשלבים של חזרה בתשובה, וקשה לו מאוד להפסיק מהעישון בשבת, מותר לייעץ לו שבמקום לעשן 20 סיגריות בשבת, יפחית 10 סיגריות, עד שיתרגל לעשן רק 10 סיגריות, ולאחר מכן יאמרו לו שיפחית עוד 5 סיגריות, עד שיפסיק לעשן בשבת לגמרי.

אולם יש להקפיד שלא לומר לו שבמקום עשרים סיגריות יעשן רק עשר, מפני שנשמע מזה כאילו אנו מאשרים ומסכימים לו שימשיך לעשן עשר סיגריות בשבת, ולכן יש להדגיש ולומר לו שיפחית עשר סיגריות, וגם לא יכבה את הסגריה לאחר העישון.

י. בעל תשובה שמתארח בשבת אצל הוריו, והם יושבים בשלחן ומעשנים לידו סיגריות, אף שהוא רגיל לעשן בימות החול, מותר לו לשבת עימהם בשלחן אחד, ואין לחשוש שאולי יקח מהם סיגריה ויעשן. וכמו כן, כשעורכים סמינרים לחילוניים על מנת לקרבם אל חיק היהדות, מותר להסב עימהם בשלחן אחד בשבת, אף על פי שהם מעשנים שם סיגריות.

יא. מי שנמצא בשלבים של חזרה בתשובה, וקשה לו להפסיק מהעישון בשבת, וברצונו להשתמש בשבת בסיגריה מפלסטיק בטעם מנטה עד שיתרגל להימנע מהעישון בשבת, רשאי לעשות כן. וראוי ונכון שיעשה זאת בתוך ביתו ולא בפני רבים, כדי שלא יחשדו בו שהוא מעשן, וגם שלא יראה כזלזול בכבוד השבת.

יב. אדם שעושה שבת בבית הוריו, והוריו מכבדים אותו ואינם מעשנים ולא מדליקים חשמל, ואם יצא להתפלל בבית הכנסת, ידליקו סיגריה וחשמל, עדיף שיתפלל בביתו ולא בבית הכנסת, כדי להציל את הוריו מחילול שבת.

יג. מי שהוריו מדליקים טלויזיה בשבת, ושולחן השבת נמצא מול הטלויזיה, וכעת מתכוננים לסעוד סעודת שבת, אם יכול לפרוס מגבת או שמיכה על הטלויזיה, יעשה כן, ולא יתן להוריו שיכבו את הטלויזיה, כדי שלא יכשלו באיסור כיבוי ובאיסור הדלקה כשידליקו אותה לאחר מכן.
ואם הוריו מסרבים לכסות את הטלויזיה, וחושש שאם לא יאכל עימהם בשלחן, יגרם מכך מחלוקת, ישב עימהם בשלחן, ולא יסתכל בטלויזיה אלא יפנה את גבו לכיוון הטלויזיה, וגם לא יתכוון להנות ממה ששומע.

יד. בעל תשובה שאחד מבני ביתו מדליק בשבת רדיו או טייפ ושומע שירים, אינו צריך לצאת מהבית בגלל כך, וגם אינו צריך לאטום את אוזניו, אלא יתכוון לא להנות ממה ששומע.

טו. אין להקל לראות טלויזיה בשבת, אפילו אם היא דלוקה מערב שבת ונכבית ונדלקת על ידי שעון שבת. ועל כן, בעל תשובה שהתחיל לשמור שבת, אבל עדיין קשה לו להפסיק לראות טלויזיה, אין לומר לו שיראה טלויזיה על ידי שעון שבת, מפני שעלול לחשוב שהדבר מותר.
וכדי למנוע אותו מכיבוי והדלקה בשבת, יש לומר לו שאסור לראות טלויזיה גם אם היא נדלקת על ידי שעון שבת, אומנם באופן שהטלויזיה נדלקת ונכבית על ידי שעון שבת, האיסור קל יותר, וכך הוא יבין שלא התירו לו לראות טלויזיה על ידי שעון שבת, אלא יעצו לו להפחית מהאיסור.

טז. בעל תשובה שהוריו שומעים חדשות בשבת, ומספרים לו מה אמרו בחדשות, מותר לו לשמוע את הוריו, ואין זה נקרא שנהנה מחילול שבת.

יז. אדם שהחל לחבוש כיפה ולקיים מצוות, אבל עדיין אינו מסוגל להימנע מהליכה למגרש כדורגל בשבת, לא ילך למגרש עם כיפה, אלא ילך עם כובע, כדי למנוע חילול ה'.

יח. אין לקרוא עיתונים בשבת, מפני שיש בהם פרסומות ודברי חול שאסור לקרותם בשבת. אולם בעל תשובה שקשה לו בתחילת דרכו להימנע מקריאת עיתון בשבת, יש מקום להקל לו לקרוא עיתון באופן שאינו קורא כתבות העוסקות בעניני מסחר, אלא רק כתבות העוסקות בעניני ספורט או על המצב הביטחוני וכדומה, וימנע מלקרוא בפה אלא יקרא בהרהור.
וכל זה דווקא לגבי קריאת עיתון דתי, אבל קריאת עיתון חילוני, אסור לקרוא בהם אפילו בימות החול, מפני שהם מלאים בפריצות ולשון הרע ושאר דברים רעים, ואסור לגעת בעיתונים אלו בשבת, משום שהם מוקצה.

יט. אסור להנות בשבת מחילול שבת שנעשה על ידי יהודי, אפילו אם אותו יהודי חילל שבת לצורך עצמו. ועל כן, בעל תשובה שהוריו או אחד מקרובי משפחתו הדליקו את המזגן בשבת, אין לו להנות מהמזגן, וצריך ללכת לחדר אחר. ואם אין לו אפשרות לעשות כן, או שהמזגן מפוצל לכל החדרים, רשאי להישאר בבית, ויתכוון לא להנות מהמזגן.

כ. בעל תשובה שאמו או אשתו מכבסים לו את בגדיו בשבת אף על פי שביקש שלא יעשו כן, ישתדל לא לתת להן את בגדיו, אלא יקח אותם למכבסה בימות החול, כדי למנוע מהן מלחלל שבת עבורו. ואם אין לו אפשרות לעשות כן, מותר לו להנות מהבגדים המכובסים במוצאי שבת. וכן אם תפרו לו כפתור לבגד בשבת, מותר לו ללבוש את הבגד במוצאי שבת.

כא. אסור לרסק בשבת עגבניות בפומפיה, משום שיש בזה איסור טוחן. ואדם שמתארח אצל קרוביו בשבת, והגישו לפניו ג'חנון, ורסקו את העגבניות בשבת, אסור לו לאכול מהעגבניות.

כב. בעל תשובה שאביו נסע ביום שבת לקנות משקה או מאכל, ויש חשש שאם הבן יסרב לשתות או לאכול ממה שאביו קנה, האב יעורר מחלוקת בבית, יש להקל לבן להנות ממה שקנה אביו, מפני שיש אומרים שמותר להנות מדבר שלא נעשה בגופו חילול שבת.

כג. אין לשפוך מים רותחים בשבת לתוך סיר רותח של חמין שהתייבשו מימיו, ובודאי שאסור לשפוך מים מהברז לתוך סיר החמין, משום שיש בזה איסור בישול שאיסורו מן התורה.

אומנם בעל תשובה שהתארח אצל הוריו בשבת, ונודע לו שאמו הוסיפה מים מהברז לתוך הסיר של החמין, אם משער שיש בסיר אוכל פי 60 מהמים שהוסיפה אמו, רשאי לאכול מאותו האוכל בשבת. ובדיעבד גם כשאין 60 כנגד המים, יש להקל בזה. ובודאי שיש להקל בזה באופן שהוסיפה לסיר מים מבושלים מהמחם.

כד. אדם שמילא מים בקומקום החשמלי בשבת, ושכח שהיום שבת, ולחץ בטעות על הקומקום החשמלי כדי להרתיח את המים, ולאחר מכן נזכר שהיום שבת, רשאי ללחוץ על הקומקום כדי לכבותו, על מנת שלא יעבור על איסור בישול. ואם יש לו אפשרות, יכבה את הקומקום בשינוי. ואם המים רתחו כבר מערב שבת, אין לו לכבות את הקומקום, מפני שיש אומרים שאין בישול אחר בישול בדבר לח, אולם אין להשתמש במים הרתוחים.

כה. אסור למחוא כפים בשבת כפי שרגילים לעשות בימות החול, וכן אסור לדפוק על השולחנות בשעת השירה, משום ששי לחוש שמא יתקן כלי שיר. אולם במקום שעורכים שיעורים לקירוב רחוקים, כגון בסמינרים או ב"עונג שבת", והמשתתפים שם שרים ודופקים על השולחנות ומוחים כפים, אין למחות בידם, מפני שעל ידי זה מתעוררים ומתקרבים לאבינו שבשמים, ונחשב הדבר לשמחת מצוה.

כו. אין לקרוע נייר טואלט בשבת לצורך קינוח. אומנם אדם שמתארח בשבת אצל קרובי משפחה שאינם שומרים מצוות, ולא חתכו נייר טואלט לפני שבת, אם אין לו אפשרות לנקות את עצמו במים, מותר לו לקרוע את הנייר בשינוי.

כז. אין מפרישים תרומות ומעשרות בשבת וביום טוב, משום שדומה למתקן שעל ידי ההפרשה נעשים הפירות מתוקנים לאכילה. ולכן בן שמתארח בשבת אצל הוריו שאינם שומרים מצוות, יש לו להודיע להם לעשות מעשר מהפירות והירקות לפני השבת.

כח. אדם שהוזמן להתארח בשבת אצל הוריו או קרוביו שאינם שומרים מצוות, וחושש שישכחו לעשר מהפירות והירקות לפני השבת, יאמר בערב שבת את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות בלשון עתיד.

וכך יאמר:

אחד ממאה שאני עתיד להפריש יהיה טבל. והיותר מאחד ממאה שאני עתיד להפריש יהיה תרומה גדולה בצד צפונו על הכל. האחד ממאה שאמרתי שישאר טבל עם שאר הכמות הראויה בצד צפונם של הפירות, יהיו מעשר ראשון. האחד ממאה שהתניתי שיהיה מעשר ראשון, יהיה תרומת מעשר על הכל. ומעשר שני יהיה בדרומם של הפירות, ויהיה מחולל על פרוטה במטבע שיחדתיו לחילול מעשר שני. ואם צריך מעשר עני יהיה מעשר עני בדרומם של הפירות.

ובשבת כשירצה לאכול מהפירות והירקות שיגישו לפניו, יפריש מהם תרומות ומעשרות, והפעם יאמר את נוסח ההפרשה בלשון הווה, כפי הנוסח שכתוב בסידורים.

כט. אדם שמתארח בשבת אצל קרובי משפחה, והגישו לפניו פירות וירקות, ואינו יודע אם הפרישו מהם מעשר, וגם שכח לעשות תנאי מערב שבת, ואם לא יאכל ממה שהגישו לפניו, עלולים קרוביו להיפגע מכך, רשאי לאכול מהפירות והירקות.

ל. אדם שהתארח אצל קרוביו בשבת, ופתח את דלת המקרר והתברר לו שהאור במקרר דלוק, וכן מי ששכח שהיום שבת והדליק את האור, יעשה על כך תשובה, אבל אינו צריך צום וסיגופים, מפני שלא התכוון לחלל שבת. וראוי שיקבל ללמוד הלכות שב,

ולקבל שבת לפני הזמן, ויקפיד להדביק פלסטר מערב שבת בכל המקומות שעלול לשגות ולהדליק את האור.

פרק ו - עשיית זכר לחורבן

א. לאחר שחרב בית המקדש, תקנו חכמים שבאותו הדור, שבכל דבר שיש בו שמחה, צריך לעשות שם איזה דבר זכר לחורבן בית המקדש, משום שנאמר: אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי וכו', ועל כן תקנו חכמים, שכל מי שבונה בית חדש ומסייד אותו, צריך להשאיר כנגד פתח ביתו אמה על אמה ללא סיד, כדי שיִרְאה זאת בכניסתו לביתו, ויזכור תמיד את חורבן בית המקדש.

ב. כל בית שמשיירים שם אמה על אמה זכר לחורבן, מובטח להם שאותו הבית לא ינזק כלל, וגם לא יארע נזק לאנשים הדרים שם.

ג. מי שבנה בית בהיותו חילוני, ולא ידע שצריך לשייר אמה על אמה, וכעת חזר בתשובה, יקלף כעת את הקיר שכנגד הפתח בשיעור אמה על אמה, ויעשה זכר לחורבן.

ד. גם מי שקנה דירה ישנה שלא שיירו בה אמה על אמה זכר לחורבן, ראוי ונכון שיקלף את הקיר שכנגד הפתח, ויעשה זכר לחורבן, או בשעה שצובע את הקירות, ישייר אמה על אמה ללא צבע.

ה. השוכר דירה שלא שיירו בה אמה על אמה, יש לו לעשות בדירה זכר לחורבן, ויבקש רשות מבעל הדירה לקלף את הקיר, כדי לעשות זכר לחורבן. ואם בעל הדירה מקפיד על כך שלא יעשו בביתו שום קילוף בקירות, פטור המשכיר מלשייר אמה על אמה.

ו. בעל תשובה שרוצה לשייר אמה על אמה זכר לחורבן, ואשתו מתנגדת לכך, אין לו להפר את שלום הבית בשביל זה, אלא יעשה בקיר דבר שיזכיר לו את החורבן, כגון שישייר אמה על אמה ויצבע אותה בצבע שחור, ויכתוב בתוכו "זכר לחורבן בית המקדש".

ואם אשתו אינה מסכימה גם לכך, ישייר אמה על אמה, ויכסה זאת בתמונה של הכותל המערבי, או לכל הפחות יתלה תמונה של הכותל המערבי כנגד הפתח מבלי לשייר אמה על אמה.

חלק יורה דעה

פרק א - הלכות כשרות

כל בעל תשובה, צריך להקפיד מאוד בתחילת דרכו על כשרות המאכלים, מפני שאם אינו נשמר ממאכלים שיש בהם חשש איסור, הרי זה גורם לו טמטום רוחני ואטימות הלב, ומפריע לו להמשיך ולעלות בדרך התורה והיראה.

א. בעל תשובה (ספרדי) שמתארח אצל הוריו, והגישו לפניו בשר בקר שאינו "חלק", ואם ימנע מלאכול, עלול להיגרם מכך מחלוקת, רשאי הוא לאכול מהתבשיל שהתבשל בו הבשר, כגון אם הגישו לו בשר שהתבשל עם תפוחי אדמה וירקות, יאכל את התפוחי אדמה והירקות, ואת הבשר ינסה להעלים בין המאכלים שעל השולחן, או שיעביר אותו לאחד מבני המשפחה, ויאמר שאין לו חשק לאכול כעת בשר. ויעשה זאת בחכמה ובתבונה.

אומנם אם הוריו בישלו עבורו עוף בהשגחת רבנות מוכרת, אף על פי שבדרך כלל הוא מקפיד לאכול עוף רק בהשגחה מהודרת, בכל זאת לא יעשה מחלוקת עם הוריו, אלא יאכל את העוף, ויקיים מצות כיבוד הורים.

ב. בעל תשובה שהוריו מבשלים בביתם בשר 'כשר' בהכשר הרבנות, וכשהוא מגיע לביתם, מבשלים עבורו בשר 'חלק' באותם כלים שמבשלים בהם בשר 'כשר', מותר לו לאכול מהאוכל שהתבשל באותם סירים.

ג. אסור לבשל כבד בסיר או לטגנו במחבת, משום שהכבד מלא דם וצריך להפליטו החוצה, ולכן צריך לצלותו על האש על גבי רשת, כדי שהאש תפלוט ותשרוף את הדם שבכבד. ואדם שמתארח אצל הוריו, והכינו לו כבד ללא צליה אלא על ידי טיגון וכדומה, ואם ימנע מלאכול, יגרום להוריו צער ועוגמת נפש, רשאי לאכול את הכבד, מפני שכבד שבישלוהו ללא צליה, אינו נאסר בדיעבד באכילה. [ויעיר להם בנחת שלהבא לא יעשו כן].[5] אולם כל זה באופן שטיגנו או בישלו את הכבד במחבת עם שמן ללא תוספת ירקות. אבל אם היה שם ירקות, אף על פי שהכבד מותר באכילה, מכל מקום אותם הירקות אסורים באכילה, מפני שהדם שיצא מהכבד נבלע בהם.

ד. בעל תשובה שאשתו רוצה שיקנה רק מוצרים של תנובה, ואותם המוצרים אינם בהשגחה מהודרת, אינו רשאי להכריח את אשתו שלא תקנה מוצרים אלו, מכיון שמעיקר הדין מותר לאכול מוצרי מזון שהם תחת השגחת הרבנות. והמחמיר שלא לאוכלם, יחמיר לעצמו.

ה. מנהג הספרדים שלא לאכול דגים עם גבינה, משום שיש בזה חשש סכנה. ולכן בעל תשובה מבני ספרד, שהוריו או קרובי משפחתו הזמינו או הכינו פיצה עם טונה או אנשובי עבור כל המשפחה, אם יכול להימנע מלאכול את הפיצה מבלי לעורר מחלוקת ובלי לפגוע במשפחתו, יעשה זאת. אם הדבר עלול לעורר מריבה במשפחה, רשאי לאכול את הפיצה עם הדגים.

ו. אסור לאכול מכלי מתכות או זכוכית שהם מתוצרת חוץ, מבלי להטביל אותם במקוה, מפני ששורה עליהם טומאה, ועל ידי הטבילה מסתלקת הטומאה. ואם בישלו עבורו אוכל בכלים שאינם טבולים, אין האוכל נאסר באכילה, ולכן יעביר את האוכל לכלי טבול, ויאכל את המאכל.

ז. בעל תשובה שמתארח אצל הוריו והכלים שם אינם טבולים, ואם ימנע מלאכול מאותם כלים, עלולים הוריו להיפגע מכך, רשאי לאכול באותם כלים. וכן מותר לו לבקש מהוריו שיכינו לו איזה מאכל, גם באופן שידוע לו שיכינו עבורו את האוכל בכלים שאינם טבולים.

ח. ראוי ונכון לכל בעל תשובה לזכות את הוריו ואת בני משפחתו ולהטביל להם את כלי הבית הטעונים טבילה, כדי למנוע אותם מאיסור אכילה ושתיה בכלים שאינם טבולים. ואם הוריו אינם רוצים שיטביל את כליהם, יכול להטביל את הכלים ללא רשותם, אך יעשה זאת בצינעה ובחכמה, כדי שלא לעורר מחלוקת ומריבה.

ט. בעל תשובה שיש לו בביתו מכשירי חשמל תוצרת חוץ, ואשתו או הוריו מסרבים שיטבול את הכלי מפני שחוששים שמא יתקלקל, רשאי להמשיך להשתמש בכלי ללא טבילה.

י. אכילת לב של בהמה או של עוף גורמים לשכחה, ולדעת רבינו האר"י ז"ל, אכילת לבבות גורמת שהיצר הרע מתקשר באדם. ולכן ראוי לגברים להיזהר שלא יאכלו לבבות כלל. אומנם מי שהתארח אצל קרוביו, והם הכינו אוכל שמעורב בו לבבות, כגון "מעורב ירושלמי", ואם לא יאכל מהאוכל, עלולים הם להיפגע מכך, רשאי להוציא את הלבבות, ויאכל את שאר התבשיל.

יא. אדם שמחלל שבת בפרהסיא, ואינו עושה זאת כדי להכעיס אלא לתיאבון, אם למדוהו את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות, נאמן הוא לומר שהפריש מהפירות והירקות כפי הדין, ומותר לאכול מהם.

ולכן בן שמגיע לבית הוריו, והוריו אינם שומרים מצוות, ומגישים לפניו פירות וירקות, ואומרים לו שהפרישו מהם תרומות ומעשרות, אם הבן לימד את הוריו כיצד להפריש מהפירות, רשאי הבן לסמוך על הוריו לאכול מהפירות, באופן שאינם מחללים שבת להכעיס.

פרק ב - איסור תולעים

א. איסור אכילת תולעים הוא חמור מאוד, ומי שאינו נזהר לבדוק מאכלים מסוימים שיש בהם חשש תולעים, הרי הוא נכשל באיסורי תורה רבים, ופוגם בנפשו. אומנם

באופנים מסוימים שאין ודאות גמורה שיש באוכל תולעים, מורים לבעלי תשובה להקל בדבר, כדי להימנע ממחלוקת עם בני משפחתם.

ב. בעל תשובה שאמו הכינה עבורו לחם או עוגה, ואינו יודע אם ניפתה את הקמח כראוי, וחושש שאם ימנע מלאכול ממה שהכינה לו אמו, עלולה להיפגע מכך, ואף עלול להיווצר מחלוקת במשפחה, רשאי לאכול את הלחם או את העוגה.

ג. בעל תשובה שמתארח אצל קרוביו, והגישו לפניו צלחת עם אורז, ואינו יודע אם בררו את האורז מתולעים לפני הבישול, אם יש חשש שבני משפחתו יפגעו אם לא יאכל, רשאי לאוכלו.

וכן אם הכינו עבורו "קוסקוס", או "חומוס פול" מרוסקים, ואינו יודע אם בררו אותם לפני הבישול, רשאי לאכול מהם, ולא יעורר מחלוקת עם בני משפחתו. ובשעת אכילתו יסתכל היטב על האוכל, כדי לראות אם יש שם תולעים.

ד. בעל תשובה שמתארח בבית קרובי משפחה שאינם שומרים מצוות, והביאו לפניו לחם או פיתות שנִקְנו ממאפיה שאין ידוע אם מנפים שם את הקמח, ואם לא יאכל עלול להיגרם מכך מחלוקת, רשאי לאכול מהלחם ומהפיתות, ולפני שיאכל יפריש מהם "חלה" ללא ברכה, ויניחנה בשקית ויזרוק לפח.

ה. אדם שהתארח אצל קרובי משפחה, והכינו לו תה עם נענע, ואינו יודע אם הנענע נקיה מחשש תולעים, וחושש שאם יסרב לשתות עלולים להפגע מכך, רשאי לשתות מהתה, ובשעת השתיה יסתכל היטב בכוס כדי לראות שאין תולעת שצפה על המשקה.

ו. אף שנתבאר שיש אופנים להקל לאכול דברים שיש בהם חשש תולעים, מכל מקום אם הוא יכול למצוא סיבה מוצדקת מדוע אינו רוצה לאוכל ממאכלים אלו, כגון שאומר שהרופא אינו מרשה לו לאוכלם, או שאינו רעב וכיוצא בזה, ועל ידי כך לא תגרם מחלוקת ואף אחד לא יפגע מכך, ראוי ונכון שיעשה כן.

פרק ג - כתובת קעקע

א. אדם שעשה על בשרו קעקוע, וכעת זכה לחזור בתשובה, מעיקר הדין אינו מחויב להסיר את הקעקוע מבשרו על ידי ניתוח, ואינו עובר בכל רגע ורגע על איסור תורה של כתובת קעקע.

אומנם, אם יש לו אפשרות, ראוי ונכון להשתדל להסיר את הקעקוע, כדי שלא תהיה לו מזכרת עוון מהעבר, וגם כדי שלא יסתכלו עליו בעין לא יפה כשיראוהו בים או במקוה [וכמובן אין להסיר את הקעקוע על ידי מגהץ וכדומה, אלא על ידי טיפול רפואי מתאים].

ב. בעל תשובה, שבהיותו חילוני, חקק בזרועו השמאלית במקום שמניח תפילין, קעקוע בצורת אשה לא צנועה, וכעת הדבר מפריע לו להנחת התפילין, ימחק את הצורה על ידי ניתוח, או שלכל הפחות יטשטש אותה על ידי שיקעקע נקודות וקוים על הצורה, עד שהצורה לא תהיה ניכרת [ואם אפשר, יעשה זאת על ידי גוי].
ואם אין לו אפשרות לטשטש את הצורה או למוחקה, יכסה בבגד את החלק הבלתי צנוע של האשה, ויניח תפילין בחלק היותר צנוע, כדי שהתפילין לא יהיו מונחות על מקום הערוה. ובשעת הברכה יכסה את כל הצורה, מכיון שאין לברך כנגד טפח מגולה באשה.
ג. בעלת תשובה שעשתה בעבר קעקוע על בשרה, רשאית לטבול במקוה עם הקעקוע, ואין זה נחשב לחציצה, מפני שאין הקעקוע מורגש אלא הוא שקוע בעור.
ד. ישנה כיום אפשרות לטיפול קוסמטיקה לנשים, שנקראת "איפור קבוע", והמצאה זו פועלת על ידי שמזריקים צבע מסוים לתוך עור השפתיים או הגבות, והצבע נשאר שם במשך כמה שנים, ואותן נשים שמקלות לעשות כן, אין למחות בידן, והמחמירות להמנע מכך, תבוא עליהן הברכה.

פרק ד' - גידול זקן פיאות ובלורית

א. בעל תשובה שמגדל פאות ארוכות, והוריו מתנגדים לכך בכל תוקף, יש לו לציית להם ולגזור את הפאות, מפני שגידול פאות אינו חובה אלא מידת חסידות, וכיבוד הורים היא מצוה מן התורה, ולכן כיבוד הורים עדיף, ובפרט שהספרדים לא נהגו לגדל פאות.
ב. מעלה גדולה וחשובה יש בגידול הזקן, וזוכה על ידי כך להישמר ולהינצל מהחטא. ובעל תשובה שהוריו מבקשים ממנו שיגלח את זקנו, מפני שלטענתם אין הזקן יפה לו, יש מחלוקת בפוסקים האם צריך לשמוע להם, וראוי ונכון שלא יגלח לגמרי את הזקן אלא יסדר אותו בצורה יפה והולמת, כדי שהוריו ירגעו.
אומנם, אם אותו בחור מרגיש שהזקן עוזר לו להתחזק ביראת שמים, ומבדיל אותו מהחברה הרעה, ואם יגלחנו, יכול הדבר לפגוע לו בעבודת ה', אינו מחויב לשמוע להוריו, כיון שחייו הרוחניים קודמים לכבוד הוריו. וישתדל לרצות את הוריו ולפייסם כדי שיסכימו לכך בלב שלם.
ג. בעל תשובה שאשתו עדיין לא התחזקה מספיק בעבודת ה', ומתנגדת לכך שבעלה יגדל זקן, יש לו לגלח את זקנו עם מכונה כשרה, כדי לשמור על שלום הבית.
ד. בעל תשובה שאשתו מתנגדת לכך שיגדל זקן בספירת העומר, רשאי להתגלח בכל ערב שבת לכבוד שבת, כדי לשמור על שלום ביתו. ועל כל פנים אם יש מי שיכול

להשפיע על אשתו, ראוי ונכון שיעשה את כל המאמצים לפנות למי שיכול להשפיע עליה.

ה. ראוי ונכון להמנע מגידול בלורית, משום שיש אומרים שעובר בכך על איסור הליכה בחוקות הגויים, ובנוסף לכך מגרה בעצמו את היצר הרע. ובעל תשובה שבעבר היה הולך עם בלורית, וכעת מסתפר קצוץ ללא בלורית, והוריו מתנגדים לכך וטוענים שאינו נראה יפה כך, והדבר מציק להם, רשאי לגדל מעט בלורית כדי למנוע צער מהוריו.

פרק ה - לימוד התורה

א. כל אדם מישראל חייב לקבוע לו עיתים לתורה, ואין מְלוִים לו לאדם ליום הדין לא כסף ולא זהב, אלא רק התורה שלמד בחייו. ובפרט מי שהוא בעל תשובה, חייב להרבות בלימוד התורה, כי אי אפשר לחזור בתשובה שלימה, אלא רק על ידי לימוד התורה שהיא התרופה הגדולה ביותר העוזרת להם לכבוש את יצרם ולתקן את מדותיהם ומעשיהם הרעים.

ב. ישנם בעלי תשובה טריים, שעדיין לא סיימו ש"ס ופוסקים בעיון, וכבר קופצים ללמוד קבלה וסודות התורה. וצריכים להזהירם שאין זו הדרך הנכונה בעבודת ה', אלא יש להם ללמוד היטב את כל הש"ס וההלכות, ורק לאחר מכן ניתן ללמוד קבלה מפי רב מוסמך וירא שמים.

אולם קריאה בספר הזוהר הקדוש, מותרת ומועילה לבעלי תשובה, ואף מומלץ שיגרסו כמה דפי זוהר ביום בלי להיכנס לעומק הדברים, ויש בזה תועלת גדולה לטהרת נשמתם.

ג. ישנם שמתלהבים ללמוד גמרא, ואינם מקדישים זמן ללימוד ההלכות המצויות, כגון הלכות שבת וטהרת המשפחה וכדומה, ויש להבהיר להם שלימוד ההלכה עדיף מלימוד הגמרא, ואותם שלומדים רק גמרא, אינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כראוי.

ד. אין להסתפק בשמיעת שיעורי תורה בדיסקים וכיוצא בזה, אלא מוטל על האדם לעשות מאמץ כדי ללכת לשיעורי תורה וללמוד תורה מפי רב תלמיד חכם, ושמיעת הדיסקים תהיה רק כתוספת לשיעורים.

ה. בעל תשובה שמתארח אצל הוריו בשבתות ובחגים, ונמצא שם אחיו או קרוב משפחה שחי עם גויה רח"ל, וברצונו לומר דברי תורה על השלחן, או שרוצה לבאר את ההגדה בליל הסדר, רשאי לעשות כן בנוכחות הגויה.

ו. בחור שמתחזק והולך לשיעורי תורה, והוריו מתנגדים לכך בכל תוקף, יכול לומר להם שהולך לחברים וכיוצא בזה, אף על פי שהאמת היא שהולך לשיעורי תורה, ואין בזה איסור שקר.

ז. אדם שזכה לחזור בתשובה, יש לו לעסוק בקריאת מזמורי תהלים בכל יום, מפני שקריאת תהלים מטהרת את הנפש, ויכולה היא להלהיב את לב האדם לאהבת הבורא יתברך. ומכל מקום יזהר ויקפיד שלא לבטל מסדר לימודו הקבוע, כגון בהלכה או בתלמוד בשביל קריאה זו.

ח. ישנם בעלי תשובה שמתייאשים מללמוד תורה, מפני ששוכחים את לימודם, ולכן אינם באים לידי סיפוקם. וטעות בידם, מפני שכשיבואו לשמים, יזכירו להם את מה שלמדו בעולם הזה, ובנוסף לכך יתכן מאוד שעל ידי התמדתם בלימוד התורה, במשך הזמן יפתח להם כושר הזיכרון, ויתחילו לזכור היטב את לימודם.

פרק ו - כיבוד הורים

א. בעל תשובה שהוריו עדיין לא זכו לחזור בתשובה, וממשיכים בחילולי שבת ובשאר עבירות, חייב הוא לכבדם, ולהתנהג עימהם בכבוד הראוי להם, כדי שיתאהב שם שמים על ידו, כי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ועל ידי שיראה להם שמכבדם ואוהבם, יוכל על ידי כך לקרבם ולהחזירם לדרך הישרה.

ב. אף שחייב לכבד את הוריו גם אם אינם שומרים מצוות, מכל מקום אם הוריו מבקשים ממנו לעשות עבירה כל שהיא, כגון לחלל שבת, או שמבקשים ממנו שלא יקיים מצוה מסוימת, אין לו לשמוע להם, ויעשה זאת בחכמה ובתבונה, כדי למנוע מחלוקת.

ג. בעל תשובה שנפשו חשקה בתורה, וברצונו לעבור מבית הספר לישיבה קדושה שעוסקים בה בתורה במשך כל היום, רשאי לעשות כן אפילו אם הוריו מתנגדים לכך, משום שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות כיבוד הורים.

ואפילו אם הוריו רוצים שילמד בישיבה תיכונית שיש בה גם לימוד תורה וגם לימוד מקצוע, אינו מחויב לשמוע להם, ואין בזה מצות כיבוד אב ואם. וכיבוד הורים הגדול ביותר הוא שהבן לומד תורה ונעשה תלמיד חכם.

ומכל מקום אם הדבר אפשרי, ראוי ונכון להביא רבנים חשובים שיסבירו להורים את מעלת לימוד התורה הקדושה, וינסו להשפיע עליהם ולפייס אותם בדברי נועם, כדי שיסכימו בלב שלם לשלוח את בנם ללמוד בישיבה.

ד. הורים חולניים שעושים סעודה לכבוד יום נישואיהם במסעדה שאינה כשרה, ומבקשים מבנם שישתתף באירוע לכבודם, אסור לבן לשמוע להם, משום שיש בכך חילול ה', ואין חולקים כבוד להורים במקום שפוגעים בכבוד השם. ואם המסעדה

עומדת תחת השגחת רבנות מקומית אף שאינה למהדרין, מותר לבן להכנס לשם בלא לאכול מהמאכלים שיש בהם חשש איסור.

ה. אדם שקרא קריאת שמע שעל המיטה עם "ברכת המפיל" בשם ומלכות, ולאחר מכן אביו או אמו שואלים אותו שאלה מסוימת, ואם לא יענה יכעסו או יפגעו מכך, מותר לענות להם על שאלותיהם ואין זה נחשב שבירך ברכה לבטלה.

ו. אב שמצוה את בנו שיקנה לו עיתון חילוני, אין לבן לציית לאביו, מפני שעלול להכשיל את אביו בכמה איסורים חמורים, כגון לשון הרע ופריצות. וישתדל להסביר לאביו את חומרת הדבר שיש בקריאת עיתונים.

ז. ישנם הורים שנוהגים להניח את ידם על ראש בניהם בשעת ברכת כהנים, ואין בזה שום חובה, אלא שנהגו לעשות כן כדי שהילדים הקטנים לא יסתובבו בבית הכנסת ויפריעו לקהל, ולכן עומדים הם ליד אביהם עד ברכת כוהנים, ולאחר מכן אביהם מברכם. אבל ילדים גדולים אין צורך שאביהם יברכם.

אומנם, בעל תשובה שבא עם אביו לבית הכנסת בשבת, ואביו רגיל להניח את ידו עליו בשעת ברכת כהנים, ואם הבן לא יגש לאביו כדי להתברך ממנו, עלול אביו להפגע מכך, ילך לאביו כדי להתברך [גם אם לבן יש חזות חרדית ולאב יש חזות חילונית], ויש בכך מצות כיבוד הורים.[8]

ח. אב שמבקש מבנו שיבוא להתפלל עימו בבית כנסת מסוים, וידוע לבן שהחזן שמתפלל באותה בית הכנסת אינו ירא שמים ורואה תוכניות אסורות בטלויזיה, ואם הבן יסרב לכך, עלול האב להפגע, ילך הבן להתפלל עמו בערב שבת. ובבוקר ישתדל להתפלל בנץ, ולאחר מכן ילך לבית הכנסת של אביו מבלי שאביו ישים לב.

פרק ז - ברית מילה

א. מי שנולד לו בן, מצוה שיזדרז לקיים את הברית כמה שיותר מוקדם, כדי לקיים מצות "זריזים מקדימים למצוות", ואין לו לאחר את הברית לשעות אחר הצהרים. אולם אם הוריו דורשים ממנו שיערוך את הברית בשעות אחר הצהרים כדי שיוכלו הם וקרובי משפחתם להגיע לברית, ואם יקדים את הברית עלול להיגרם מכך מחלוקת, ישמע להוריו.

פרק ח - סנדקאות וקריאת שם

א. מנהג הספרדים לקרוא לבן הראשון שנולד, על שם אבי האב, ולבן השני קוראים על שם אבי האם, ואין לשנות מהמנהג, אלא אם כן אבי האב מחל על כבודו כדי לכבד את אבי האם.

ואם אבי הבעל בחיים ואבי האשה נפטר, ראוי ונכון לקרוא את שם הבן הראשון על שם אבי האשה, כדי להקים לו שם בישראל, ויעשו זאת בחכמה ובתבונה, כדי שהצד של הבעל לא יפגע.

ב. מי שנולד לו בן, יש לו להיזהר שלא לקרוא לו בשם של אדם רשע, וגם לא על שם אדם רשע, מפני שהשם משפיע לרעה על הילד. אולם אם אביו רשע ומחלל שבת, אף על פי כן יש לו לקרוא לבנו על שם אביו, ויכוון לשם של צדיק, למשל: אם קוראים לאביו דוד, יכוון לקרוא לתינוק על שם דוד המלך, או שיתן לבנו שני שמות.

ג. מי שנולד לו בן, יש לו לחפש אדם ירא שמים וצדיק שישב סנדק בבריתו של בנו, מפני שיש בכך השפעה טובה על התינוק. ובעל תשובה שרצונו לכבד תלמיד חכם שישב סנדק, ואינו רוצה לכבד את אביו או את חמיו בסנדקאות מפני שהם מחללים שבת, צריך להיזהר שלא יגרום להם צער ועוגמת נפש. וצריך הבן לדעת, שמצוות כיבוד הורים, חשובה יותר מסנדק צדיק.

ולכן מוטל על הבן לשכנע את ההורים בדרכי נועם, שימחלו על כבודם לטובת הילד, מפני שהסנדק משפיע על התינוק. ואם שכנע אותם, וכעת ברור לו שהוריו והורי אשתו מוחלים על כבודם, ומסכימים בלב שלם שישב תלמיד חכם סנדק, רשאי הבן לכבד תלמיד חכם בסנדקאות.

ד. בעל תשובה שמכבד את אביו או חמיו לשבת סנדק, והם אינם שומרים תורה ומצוות, יכבד תלמיד חכם שיחזיק את רגליו של התינוק, ועל ידי כך נחשב כאילו גם התלמיד חכם הוא הסנדק, והוא ישפיע שפע טוב על התינוק.

פרק ח - פדיון הבן

א. בכור שנודע לו שהוריו לא עשו לו "פדיון הבן", צריך ללכת לכהן ולפדות את עצמו עם ברכה. ואם יש לו ספק אם עשו לו פדיון, או שלאמו היתה הפלה לפני שהוא נולד ולא ידוע לו אם הוא אכן בכור, יפדה את עצמו ללא ברכה. ויזדרז לפדות את עצמו בהקדם האפשרי, הן משום המצוה הרובצת עליו, והן משום שכל בכור שלא נפדה, הוא נמצא בחשש סכנה.

ב. אדם שנולד לו בן, ולא עשה לו פדיון הבן, ולאחר כמה שנים חזר אותו אדם בתשובה, ונודע לו שיש מצוה לפדות את בנו, יעשה לבנו פדיון הבן כעת אפילו שבנו כבר גדול.

ג. בעלת תשובה שעברה הפלה בהיותה רווקה, והתחתנה מבלי להודיע לבעלה על כך, וכעת נולד לה בן, ואם תספר לבעלה על ההפלה שעברה, עלול להיגרם להם בעיות

בשלום בית, ואף עלולים להגיע לידי גירושין, אין לספר לבעל שאין הבן בכור, אף על פי שיברך ברכות לבטלה על פדיון הבן.
ונכון שהאשה תספר זאת לחכם העורך את הפדיון, והוא יאמר לבעל שנודע לו שיש ספק שמא אשתו היא בת לוי ובנו פטור מהפדיון, וייעץ לו לברך בלי להזכיר שם ומלכות. וכמו כן, נכון שהרב המקומי שנוכח בשעת פדיון הבן, ויודע את כל פרשת העיבור, יבקש מהכהן שידלג על כל השאלות השגרתיות ששואלים את האשה, כגון האם הפילה איזו פעם וכו', כדי שלא תצטרך לשקר ולומר שלא היתה הפלה.

ד. אדם שחי עם אשה באיסור והתעברה ממנו, ועשו הפלה, וכעת חזרו בתשובה והתחתנו, ונולד להם בן, אין לאב לברך על פדיון הבן, אלא יאמרו את הברכה ללא הזכרת שם ומלכות. ואף שעל ידי כך עלולים בני משפחתם לגלות שהאשה עשתה הפלה, ויגרם לזוג בושה מכך, אין להתיר לאב לברך על פדיון בנו, אלא יקבלו את הבושות ככפרה על העבירות החמורות שנכשלו בעבר.

פרק ט - קדיש ואבלות

א. בעל תשובה שהוריו נפטרו לפני זמן רב, ובעודו חילוני לא אמר עליהם קדיש, או שאמר קדיש לא כתיקונו, ראוי ונכון שיאמר כעת קדיש לעילוי נשמתם, ובפרט קדיש "על ישראל" לאחר שיעור תורה, וקדיש "יהא שלמא" שאומרים לאחר מזמורי תהילים.

ב. מי שסבו או סבתו נפטרו, וידוע לו שאביו לא יאמר עליהם קדיש במשך השנה, וגם בתוך השבעה אביו אומר את הקדיש ללא דקדוק נכון, יבקש רשות מאביו לומר קדיש לעילוי נשמת סבו או סבתו.

ג. מי שאחד מקרוביו נפטר, ואינו יודע לומר את הקדיש כראוי, ולכן רצונו לעמוד ליד אנשים שאומרים את הקדיש בקול רם, והוא יאמר את הקדיש עימהם בקול נמוך עד שילמד את המילים כראוי, רשאי לעשות כן אף על פי שאף אחד מהקהל אינו שומע ממנו את הקדיש.

ד. אדם שאינו שומר מצוות הנמצא בתוך שנת האבל על הוריו, ורוצים להזמינו לסמינר או לערב חיזוק שירצו שם רבנים, ותהיה גם מקהלה ותזמורת שילוו את הערב, מותר להזמינו, אף על פי שישמע שם שירים, מפני שהדברי תורה שישמע, יכולים להחזירו למוטב, ועל ידי כך שיתחזק, יתחיל לעשות נחת רוח להוריו.

ה. בעל תשובה שנמצא בתוך השנה לפטירת אביו או אמו, ובני משפחתו שעדיין לא זכו לחזור בתשובה, שומעים שירים בבית, ואם יעיר להם שיכבו את השירים לא ישמעו לו, רשאי להישאר בבית, ויתכוון שלא להנות מהשירים.

ו. אין קוברים אדם רשע ליד אדם צדיק, מפני שהרשע מפריע למנוחתו של הצדיק הנמצא לידו. אבל קוברים בעל תשובה ליד צדיק גמור.

ז. מי שחזר בתשובה מן העבירות שבידו, ומרוב צערו על העבירות שעשה בעבר, הלך והתאבד, בחושבו שעל ידי כך תתקבל תשובתו, אף על פי שעשה בכך איסור, שהרי הקדוש ברוך הוא חפץ בחיים ולא במות, מכל מקום אין לו דין של "מאבד עצמו לדעת", ומתעסקים בו בכל דבר שיש בו כבוד המתים וכבוד החיים.

חלק אבן העזר

פרק א - שידוכים ונישואין

א. בחור שזכה לחזור בתשובה, והוא בגיל שצריך לשאת אשה, עדיף יותר שיכנס לישיבה למשך כשנה כדי ללמוד תורה, ולבסס את עצמו במידות טובות, כדי שיוכל להקים את ביתו בקדושה וטהרה על אדני התורה והיראה. ואם יש לו הרהורי עבירה ואינו יכול להתגבר עליהם, יעשה שאלת חכם.

ב. בעל תשובה שהיה בעבר חילוני, וכעת יוצא לשידוכים, צריך לגלות זאת למשודכת לפני החתונה, אך אינו צריך לפרט את החטאים שבהם נכשל בעבר, אלא מספיק לומר באופן כללי שלא חי על פי התורה והמצוות, ועתה חזר בתשובה שלימה, והולך בדרך הישרה.

וכמו כן, יכול הוא להתחמק ולא להשיב באופן מדויק על שאלות שאין בהם כל כך תועלת לצורך השידוך, אך אין להשיב דברים שאינם נכונים. וראוי לפנות לחכם ולהתייעץ עמו מה לספר ומה לא.

ג. אדם ששואלים אותו בקשר לשידוך - "האם פלוני הוא בעל תשובה", וידוע לו שהוא בעל תשובה, אין לו להעלים זאת, אלא יאמר את האמת אף על פי שכיום אותו בחור הוא בן תורה.

ד. בחור או בחורה שהוריהם לא שמרו טהרת המשפחה, אין חשש להתחתן עימהן, ולכן אם יש להם צניעות ומידות טובות והולכים בדרך הישרה, מותר להתחתן עימהם ללא חשש.

ועל כל פנים, אם יש אפשרות לברר לפני הפגישות האם ההורים שמרו טהרת המשפחה, יעשו כן, מכיון שיש חוששים להתחתן עם ילדים שנולדו ללא טהרה. ומכל מקום אם כבר נפגשו, וניכר עליהם שיש להם מידות טובות, בודאי שאין לבטל את השידוך.

ה. בחורה בעלת תשובה שהוריה מחללי שבת בפרהסיא, והיא צנועה ובעלת מידות טובות והולכת למדרשיה לבנות, אין שום חשש להתחתן עימה. וכן בת חרדית מבטן ומלידה, שהציעו לה בעל תשובה תלמיד חכם ובעל מידות טובות שהוריו מחללי שבת, אין חשש להתחתן עימו, והוא עדיף מבחור שהוריו שומרים שבת והוא אינו תלמיד חכם אלא בינוני.

ו. היוצא לשידוכין, ראוי ונכון שיבדוק את אחיה של המשודכת, האם הם בעלי מידות טובות ושומרים מצוות, מפני שיש בכך השפעה על הילדים שיולדו לו בעתיד. ואם הציעו לו שידוך עם אשה שאחיה אינם שומרים מצוות, אבל היא חרדית ובעלת מידות טובות, רשאי לגשת לשידוך זה, בפרט אם יש לה אח אחד שהוא שומר מצוות.

ז. בעל תשובה גרוש, שהציעו לו שידוך עם בעלת תשובה גרושה, שבעבר בגדה בבעלה ועקב כך התגרשה, אם עדיין לא נפגשו, ראוי יותר שיפגש עם אשה אחרת.
אומנם אם כבר נפגש עימה ורואה שיש לה מידות טובות ומתנהגת בצניעות הראויה לבת ישראל, רשאי להתחתן עימה ללא שום חשש, ויזכה להקים בית נאמן בישראל.

ח. בעל תשובה שנפגש עם בחורה חרדית, ומצאה חן בעיניו, והוריו מתנגדים לכך שיתחתן עמה מפני כל מיני טענות שוא, כגון שהיא יותר מדאי חרדית, או שאומרים "מגיע לך משהו יותר טוב", אינו חייב לשמוע להוריו, ויעשה זאת בחכמה ובתבונה. וכן הדין לגבי בעלת תשובה שנפגשה עם בחור חרדי.

ט. אשה פנויה שקיבלה זרע מבנק הזרע, ונולד לה בן או בת, ולאחר מכן חזרה האשה בתשובה, ורצונה להשיא את בנה או בתה, ולכן פנתה לבנק הזרע לברר את זהותו של האב שתרם את הזרע, ונענתה בסירוב מוחלט, וגם בית המשפט הסכים למנוע את חשיפת זהות האב שתרם את הזרע, מותר לבן או לבת להתחתן כדת משה וישראל, ואין לחוש שמא הם אסורים לבוא בקהל.

פרק ב - צניעות וקדושה

א. אסור לצפות בתוכניות טלויזיה או באינטרנט, ובודאי שאסור להכניס מכשירים טמאים אלו לביתו, מפני שגורמים לו להיכשל באיסורים חמורים, והרי זה כמכניס עבודה זרה לביתו.
ובעל תשובה שהוריו רואים טלויזיה, וכשבאים בניו לבקרם, אינם מכבים את הטלויזיה, והילדים יושבים ורואים תוכניות וסרטים, יש להמנע מלשלוח את ילדיו לבית הוריו, כדי שלא יתקלקלו מהמראות שרואים ויעשה הכל בחכמה ובתבונה, כדי שהוריו לא יפגעו מכך.

ב. אדם שהוזמן לחתונה מעורבת של המשפחה, וחושש שאם לא ילך יגרם מחלוקת, יהיה נוכח רק בשעת החופה [באופן שלא יתערבב בין הנשים], ומיד בגמר החופה יעזוב את האולם. וכן, כאשר אב מבקש מבנו לבוא לחתונה מעורבת של אחיו, יבוא רק לחופה, ומיד לאחר מכן ילך וישוב לביתו.
ומכל מקום, יש להקל לבנות חרדיות לשהות בחתונה מעורבת, ואם יכולות לצאת משם מיד לאחר החופה, טוב ונכון שיעשה כן.

ג. בחור שחזר בתשובה, והוריו מתנגדים שיערוך חתונה נפרדת, ומאימים עליו שאם יעשה חתונה נפרדת, לא יבואו לחתונה וינתקו עמו כל קשר ולא יתמכו בו, אין לו לשמוע להם, אלא יתחזק באמונה בה' יתברך שהוא המפרנס, והוא הנותן לאדם כח לעשות חיל.

ד. אדם שהוזמן לאירוע משפחתי, וניגשה אליו אשה והושיטה לו יד כדי לומר לו שלום, אסור ללחוץ לה יד, אף על פי שעל ידי כך יגרם לה צער ובושה. ויסביר לה בנועם, שעל פי תורתנו הקדושה אסור ללחוץ יד לאשה.
ובאופן שברור לו שיאלץ ללחוץ יד לאשה, כדאי שיאחוז ביד אחת כוס עם משקה, ובידו השניה יחזיק בקבוק יין וכדומה, וכשיבואו ללחוץ לו יד, יקוד קידה קלה ויתנצל שאינו יכול ללחוץ להן יד, מפני שידיו אינן פנויות.

ה. בעל תשובה שאחותו מתחתנת, וכן בעלת תשובה שאחיה מתחתן, והמנהג אצלם שקרובי המשפחה מחבקים ומנשקים את החתן ואת הכלה, ואם האח ימנע מלנשק את אחותו, או האחות תמנע מלנשק את אחיה, עלול הצד השני להיפגע ולהתבייש מכך, יש מקום להקל לנשק אחד את השני.

ו. מי שהיה רגיל לנשק את חמותו באירועים וכדומה, וכעת חזר בתשובה, אין לו לנשקה וגם לא לתת לה שתנשק או תחבק אותו, משום שדינה כדין כל העריות האסורות עליו בחיבוק ונישוק.

ז. בעלות תשובה, שבעבר היו לובשות בגדים שאינם צנועים, וכעת זכו להתלבש בצניעות, ורוצות להעביר את הבגדים הלא צנועים לקרובות משפחה שהולכות עם בגדים אלו, אסור לעשות כן, מפני שמכשילות אותן באיסור חמור, ומוטל עליהן לקרוע את בגדים, ואין בזה איסור "בל תשחית".

ח. קהל שרוצים להביא לבית הכנסת מרצה מכירה מערכים, כדי לחזק את בנות ישראל שעדיין לא זכו ללכת בצניעות ולשמור על הקדושה, ויש חשש גדול שיבואו נשים רבות

עם בגדים פרוצים לבית הכנסת, יש מקילים בזה. וראוי ונכון לערוך הרצאה זו באולם ולא בבית הכנסת.

ט. בעל תשובה שרצונו לשמוע מנגינות שלא נעשו על טהרת הקודש, כגון 'טרנסים', ושירים של זמרים גויים, אפשר להקל לו בזה באופן שאינו מבין את המילים של השירים.

פרק ג' - איסורי עריות

א. בעל תשובה שאשתו אינו הולכת בדרכו, ומורדת בו, וזמן רב אינה רוצה לטבול מחמת רשעות, אסור לו להתייחד עמה בבית אחד, מפני שעלולים להיכשל בעבירה. ואפילו באופן שהבעל יֹשֵן בחדר אחר, ואשתו ישנה בחדר אחר, אינם רשאים לדור באותו בית, ויש בזה איסור יחוד.

ב. מי שנכשל בעבירה עם אשת איש, עוונו גדול עד מאוד, שיורד לגיהנם ואינו עולה. ואם חזר בתשובה שלימה, מתכפר לו עוון זה, משום שאין לך דבר העומד בפני התשובה. לפיכך בעל תשובה שבעבר נכשל בעוון אשת איש או שנכשל בשאר איסורי עריות, אל יפול ברוחו, אלא יתמיד בעשיית מעשים טובים בכל כחו, ויעסוק בתורה הרבה שהיא התרופה לכל החטאים, ויתענה כפי כחו.

ואינו צריך להרבות בצומות וסיגופים שונים, מפני שבדורות שלנו ירדה חולשה לעולם, ואין כח לעשות תעניות וסיגופים.

ג. מי שנכשל בעבירה עם אשת איש, הרי הוא אוסר אותה על בעלה, וכשנודע הדבר לבעלה, חייב הוא לגרשה. אומנם אדם שנכשל בעבר עם אשת איש, וכעת חזר בתשובה ורצונו לתקן את מה שקילקל, אם הוא מהסס וחושש שמא הבעל לא יאמין לו שנכשל עם אשתו, אין צריך להודיע לו על כך, ומוטב שאותו הבעל ימשיך לחיות עם אשתו בשוגג, מאשר ימשיך לחיות עם אשתו במזיד.

ד. בעלת תשובה שבהיותה חילונית בגדה בבעלה, אינה צריכה לספר על כך לבעלה, ובפרט שזכתה לחזור בתשובה ולהתקרב לצור מחצבתה, שאם נאסור אותה על בעלה, יש חשש שתחזור לסורה.

ואותה אשה תרבה בתשובה ותפילה לבורא עולם, ותבקש שימחל לה על מה שחטאה בעבר, ותשתדל לזכות את בנות ישראל לשמור צניעות וטהרה וקדושה, ובזה תתקן את מה שקלקלה בהיותה חילונית.

מי שנכשל באיסור עם אשת איש, והתעברה ממנו, וכעת נודע לו הדבר ורצונו לחזור בתשובה, אבל קשה לו לקבל שיהיה לו בן ממזר, וגם יכול להישבר נפשית בגלל הבושה

שתגיע לו כשיודע הדבר לרבים. וכן אשה שהתעברה מגוי, וכעת רצונה לחזור בתשובה ולהפיל את העובר, יפנו לחכם שיורה לו כיצד לנהוג.

בספר שלחן המערכת למורינו ראש הישיבה הרב יצחק יוסף (חלק א עמוד צב), הביא מעשה שהיה באחד שחזר בתשובה, וסיפר שנכשל עם אשת איש והתעברה ממנו, ומרן שליט"א פסק להתיר לו להפיל העובר [שהוא ממזר] בתנאים מסויימים, מפני שהיה בדבר צער ובזיון גדול למשפחה, ועוד כמה חששות. וכיוצא בזה היה ברווקה שהתעברה מגוי, והיה חשש שתמשך אחריו למקומו, ומרן שליט"א פסק שאם היא רוצה לעשות הפלה, יש להעלים ממנה עין, ולא התיר זאת בפירוש. ע"כ.

וראה גם בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קצה) שנשאל אודות בת ישראל שנתעברה מגוי, והיא רוצה להפיל את הולד, האם נתיר לה או לא. ובתחילה צידד להחמיר בזה מאחר שהולד כשר דישראל הוא. אומנם אם על ידי מניעת ההפלה יגרם שלא תשוב האשה לעמה ולאלוקיה, הייתי מעיין בזה עוד פעם כדי להקל, ובפרט אם היה הנידון לפני ארבעים יום להריונה. ע"כ.

ובשו"ת ישיב יצחק (ח"ב סימן מ) נשאל בדין ישראל שבא על הגויה, ונתעברה ממנו, האם מותר לבועל לומר למעוברת שתפיל את העובר. והשיב, שאם העובר הוא לפני ארבעים יום להריונה, יש להתיר זאת, כיון שאין בו חיות כלל, ואינו בכלל עובר. ואם הוא אחר ארבעים יום, ויש חשש שאם לא יתירו לו לומר לה להפיל, ידרדר מצבו הנפשי וידרדר ביהדותו, יאמר לגוי שיאמר לרופא גוי להפיל את העובר. ע"ש.

פרק ד - שמירת הברית

א. עוון השחתת זרע לבטלה, הוא חמור מאוד, ויש אומרים שהוא יותר חמור מאשר להפיל עובר מבטן אמו. ובעל תשובה שחטא בעבר באיסור זה, וכעת רוצה לתקן את מה שפגם, יתוודה ויתחרט כל לילה על חטא חמור זה, ויאמר בפה מלא שמצטער על מה שחטא, ומקבל שלא ישוב לחטוא בחטא זה כל ימיו. ובנוסף לכך ירבה בלימוד תורה, וישא אשה בהקדם האפשרי, ולחזק אנשים אחרים בשמירת הברית.

ב. בחור שנכשל במקרה לא טהור בלי כוונה, אין לו להיכנס לעצבות, אלא ישתדל לטבול במקוה, וימשיך להתחזק בלימוד התורה ובעבודת ה' בדבקות ובשמחה. וכדי להגן על עצמו ממקרה לא טהור, ירבה בלימוד תורה לפני השינה, וערבה שנתו.

ענינים שונים

פרק א - שינוי השם

א. מי שהיה בעבר רשע גדול ומפורסם כבעל עבירות, וכעת חזר בתשובה, נהגו לשנות את שמו כדי לקרוע מעליו את גזר דינו, ולהודיע שאין הוא אותו אדם רשע שהכעיס בעבר את בוראו, אלא הוא כבריה חדשה.

ב. בעל תשובה שהוריו נתנו לו שם של גוי, כגון ג'וני, נמרוד, מקס, צריך לשנות שמו לשם של יהודי. ואותו בעל תשובה יעלה לתורה, ויבקש מהחכם שיעשה לו "מי שבירך", ואז ישנה את שמו לשם של יהודי.

ג. אדם שנקרא שמו אברהם או אליהו, וחבריו ובני משפחתו היו רגילים לקצר שמו וקוראים לו 'אבי' או 'אלי', וגם כעת שחזר בתשובה ממשיכים לקרוא לו בקיצור שם, אין בכך איסור. ועל כל פנים יאמר להם שיקראו לו מידי פעם בשמו המלא.

פרק ב - מעלת בעלי תשובה ודרך הנהגתם

א. אמרו חכמים: "מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם", כלומר, מעלתן של בעלי תשובה גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים את יצרם יותר מאותם שמעולם לא טעמו טעם חטא.

ב. לא יחשוב בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאים שעשה בעבר, שאין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו גדול, שהרי טעם טעם חטא, ופרש ממנו וכבש את יצרו ותאוותיו.

ג. גדולה מעלת התשובה שלא רק שמכפרת לאדם על העוונות שעשה, אלא בנוסף לכך גם הזמן היקר שביטל בהיותו חילוני, מתכפר לו, ונחשב לו כאילו לא ביטל את זמנו לבטלה, אלא ניצלו לעבודת ה'.

ד. גדולה תשובה שמקרבת את הרחוקים לשכינה, שבעבר היה אותו אדם שׂנוּאי לפני ה', ומשוקץ ומרוחק ומתועב, והיום הרי הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. ולכן צריך כל בעל תשובה לדעת, שאף על פי שלפעמים פוקדים אותו צרות ובעיות, ה' יתברך נמצא תמיד בקרבתו, ואוהבו עד מאוד, אלא שרצונו לכפר לו על העבירות שנכשל בעבר.

ה. לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא עומד למות, ושמא ימות כעת, ולא יספיק לעשות תשובה. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב בתשובה, שמא ימות טרם שיזקין.

ו. אל יחשוב האדם שצריך לחזור בתשובה רק על עבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך לשוב מאלו, כך צריך לחפש בדעות ובמדות רעות שיש

לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההיתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכדומה.

והעונות האלו, קשים יותר מאותן עוונות שיש בהן מעשה, כגון ניאוף, או מאכלות אסורות, וחילול שבת וכיוצא בזה, מפני שבזמן שאדם נשקע בהם, קשה לו לפרוש מהם.

ז. בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר, ואם חרפו אותן ואמרו להם: אתמול הייתם עושים כך וכך ומדברים כך וכך, ופתאום נהייתם צדיקים. אל ישימו לב לדבריהם, אלא ישמעו וישמחו על כך, מפני שזו זכות להם, שהרי כל זמן שהם מתביישים מהמעשים שעשו, זכותם מרובה ומעלתם גודלת. וכבר אמרו חכמים, שכל המעביר על מידותיו, מעבירים לו על כל פשעיו.

ח. אדם שמתחיל לחזור בתשובה, צריך לעשות לו רב, ולהתייעץ עמו במה עליו להתחזק, ועד כמה יש לו להוסיף בלימוד התורה ובקיום המצוות. ויש להיזהר שלא לעלות במהירות שאינה מתאימה לו, כי עלול חלילה ליפול כשלא יוכל לעמוד בעול שקיבל על עצמו.

פרק ג - לשון הרע

א. אדם שדיבר לשון הרע על כמה מידידיו, וכעת חזר בתשובה ורוצה לכפר על כך, יגש אליהם בערב יום כיפור, ויבקש מהם סליחה בכלליות על כל מה שחטא כנגדם בכל השנה כולה, והם יאמרו לו שמוחלים לו, ואינו צריך לפרט להם את כל מה שדיבר עליהם, מפני שאם ישמעו את כל מה שסיפר בגנותם, עלולים הם להיפגע ולהצטער מכך.

ב. כל המספר לשון הרע על בני אדם, כל העוונות של אותם בני אדם עוברים לזה שדיבר, ומצוותיו של המדבר עוברות לאלו שדיבר עליהם. ואדם שנכשל בעבר בלשון הרע, וכעת רוצה לכפר על כך, אך אינו זוכר על מי דיבר, ישתדל להתחזק ולחזק אחרים בשמירת הלשון, הן על ידי ספרים והן על ידי שיעורים העוסקים בנושא זה.

ג. אדם ששב בתשובה, ומספר לאחרים את כל אשר עשה בתקופת היותו חילוני, ועל ידי כך הוא מקרב בנים רחוקים לאבינו שבשמים, מותר לו לעשות כן, ואין בזה חשש איסור שמזכיר את עוונותיו הראשונות ומספר על עצמו לשון הרע.

פרק ד - ענינים שונים

א. אשה נשואה, אינה יכולה לתת צדקה ללא שתקבל רשות מבעלה. אולם בעלת תשובה שעברה בעבר איסורים חמורים, וברצונה לתת צדקה לתיקון נפשה, חייב בעלה לתת לה סכום כסף לצורך זה.

ולכן אשה שיש לה ברשותה כסף של בעלה, רשאית לתת אותו לצדקה לכפרת נפשה, אף שאין בעלה מרשה לה להשתמש בכסף, ואין בזה חשש גזל. וכמובן צריכה האשה ללכת דווקא לאדם צדיק וירא שמים, שיעשה לה תיקון לנפשה, ולא לפנות לכל מיני "בבות" למיניהם.

ב. ישנם זוגות, שביום חתונתם לא הקפידו לקחת עדים כשרים שיחתמו בכתובתם, ולפעמים קורה שהעדים היו קרובי משפחתם או מחללי שבת בפרהסיא או משחקים בקוביה או שמתגלחים עם תער. וכעת לאחר שזכו לחזור בתשובה, נודע להם שכתובתם פסולה, צריכים לפנות לרבנות כדי לעשות כתובה חדשה, מכיון שאסור להם לשהות ביחד ללא כתובה כשרה.

ג. בעל תשובה שמקום מגוריו נמצא בסביבה חילונית, ויש שם בעיה של חוסר צניעות וחברה לא טובה, מוטל עליו לחפש דירה במקום שגרים שם אנשים יראי ה' ושומרי מצוות, כדי לדאוג לעתיד הרוחני שלו ושל בני משפחתו.

אומנם, תלמיד חכם שפועל למען זיכוי הרבים וקירוב רחוקים באותו מקום שהוא גר, רשאי להמשיך לדור שם, וישמור על בניו שיהיו רק בחברה טובה, ושומר מיצוה לא ידע דבר רע, וכל המזכה את הרבים, אין חטא בה על ידו.

ד. אסור למתווך דירות להציע דירה לבעל תשובה באזור מגורים שאינו דתי, מפני שעלול לגרום נזק לנשמתו על ידי זה שיתגורר בחברה לא טובה. ורק אם זקוק להתגורר שם מסיבות בריאותיות, או כדי לזכות את הרבים וכדומה, אפשר להקל בזה.

ה. ראוי ונכון שכל מי שזכה לחזור בתשובה, יטבול במקוה טהרה, כדי לטהר את עצמו בהיכנסו לקבלת עול תורה ומצוות.

ו. צריך כל אדם להקפיד לברך על כל אכילה ושתייה בכוונה, ובפרט צריכים להיזהר בזה בעלי תשובה. ולא יאכלו בגרגרנות ובתאוה, אלא יכוונו לאכול לשם שמים כדי שיהיה להם כח לעבוד את ה' יתברך.

ובעלי תשובה שאינם נזהרים לברך ולאכול בקדושה ובכוונה ראויה, ונמשכים אחר תאוות האכילה, עלולים חלילה לרדת בעבודת השם, ולחזור לסורם חס ושלום.

ז. אדם שבהיותו חילוני, לווה כסף בריבית, וכעת חזר בתשובה, והמלווה כופה עליו לשלם את הרבית שחייב לו, ואם לא ישלם, מאיים עליו שישלח לו אנשים שיעשו לו נזק, מותר לו לשלם את הרבית, ויאמר למלוה שאינו מתכוון לשלם לו רבית, אלא כל כוונתו לשלם אך ורק כדי להגן על עצמו.

ח. אדם שגזל ממון מכמה אנשים, או שהיה מלוה בריבית, וכעת חזר בתשובה, ואינו זוכר ממי לקח ממון לא ביושר, יעשה בכספו צורכי רבים, כגון שיתרום לבתי חולים, או שיתרום סידורים וחומשים או ספסלים לבתי כנסיות או לכותל המערבי, או שיפתח גמ"ח לתרופות או להלוואות.

ט. אדם שבעבר קנה או שכר דירה, ולא עשה חנוכת בית, וזכה לחזור בתשובה, יש לו לעשות כעת חנוכת בית אף על פי שגר בבית כבר זמן רב. ויביא תלמיד חכם שידרוש בדברי תורה בביתו, ויאמר שירות ותשבחות לה' יתברך, ויקדש בכך את ביתו.

י. אשכנזי שחזר בתשובה בהשפעת חכם ספרדי, ואותו חכם לימדו תורה והלכה ותפילה על פי מנהגי הספרדים, מותר לו להמשיך בתפלתו ובהליכותיו כפי מנהג הספרדים בין להקל ובין להחמיר, ואינו צריך להמשיך במסורת אבות אבותיו ולנהוג כמנהגי אשכנז.

ועל כן, מותר לו לאכול אורז בפסח כפי מנהג הספרדים, וכן רשאי להתפלל מתוך סידור תפילה לפי נוסח הספרדים ועדות המזרח, וכן כל כיוצא בזה.

יא. תלמיד חכם שמתעסק עם בעלי תשובה, ואחד מהמשתתפים בשיעורו חי עם גויה, או שהוא כהן שחי עם אשה גרושה, ויש חשש שאם יעיר לו שאסור לו לחיות עם אשה כזו, עלול אותו יהודי להפסיק לבוא לשיעורים ויעזוב כליל את דרך התשובה, ראוי ונכון שלא יוכיח אותו ישירות, אלא ימסור שיעור העוסק בחומרת אותו עוון, ואותו יהודי ישמע את חומרת הדברים, ויחליט מעצמו אם לפרוש מעבירה חמורה זו או לא.

יב. אדם שנכשל בעבירות חמורות, וכעת חזר בתשובה, וברצונו לכפר על העבירות שעשה, ולכן חפץ הוא למוכרם ליהודי מומר שמוכן לקנותם תמורת סכום כסף מסוים, אין הקניין מועיל, וחייב לשוב בתשובה שלימה על כל העוונות והפשעים אשר עשה בעבר.

יג. כל אדם שחננו ה' יתברך לעסוק בתורה הקדושה, צריך להקדיש מזמנו לקירוב רחוקים, וכמו שהוא מעשר מפרותיו ומכספו, כך יעשר מזמנו למען אחרים.

יד. אף אם פעמים רבות משתדל האדם להשפיע על חבירו שיחזור בתשובה או שיבוא לשיעורי תורה, ואותו חבר אינו שומע את דבריו, ואף מנסה להתחמק ממנו, אין לו להתייאש מכך, מפני שבכל פעם שמדבר עימו, הרי הוא מקיים בכך מיצוה חשובה, ועתיד לקבל על כך שכר גדול בשמים.

ואשרי אותם הבעלי תשובה שמשתדלים להביא את חבריהם לשיעורי תורה, ואף על פי שלפעמים נראה שאותם חברים אינם מושפעים כלל מהשיעור, האמת היא שדברי תורה נכנסים עמוק בלב, ובאחד מהימים עתידים הדברים לפעול בלבו של אותו אדם ששמע את הדברים.

טו. תלמיד חכם שמוסר שיעורי תורה לרבים, ובין השומעים ישנם כמה אנשים מתחזקים שאינם חובשים כיפות, רשאי להשמיע באוזניהם דברי תורה ומוסר, כדי לקרבם ולהחזירם לדרך הישרה.

טז. אדם שמשתתף בהלויה של אחד מקרוביו, וקרובי משפחתו שאינם שומרים תורה ומצוות, נוהגים להניח פרחים על מיטת המת או על קברו, וכן נוהגים ללבוש בגדים שחורים בהלויה, אין לו להתקוטט עימהם על כך. ורק אם ברור לו שיקבלו את דבריו, יסביר להם בנחת שאין זה מנהג ישראל.

יז. ישובים שרוב התושבים רחוקים מיהדות, אך ישנם כאלה שרוצים שתלמיד חכם יבוא אליהם לשבתות, ואותו תלמיד חכם חושש שלא יהיה לו מנין לתפילות, מותר לו לשבות שם, כדי להשפיע על הציבור ולקרבם לתורה.

בריך רחמנא דסייען מראש ועד כאן